ભાગ ૪ થો.

પૃષ્ટ ૧૪૧ થી ૧૮૦ સુધી.

ભાગ ૪ થો.

પૃષ્ટ ૧૬૧ થી ૧૮૦ સુધી.

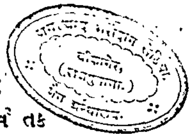
ભાગ સાતમો.

પૃષ્ઠ ૨૬૯ થી ૩૩૭ સુધી.

ભાગ ૧૦ દશમો.

પૃષ્ટ ૪૧૮ થી ૫૦૧ સુધીં.

તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉત્તમ ખજાનો.
શાસ્ત્રજ્ઞાનના જીજ્ઞાસુઓ માટે અપૂર્વ તક

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

(પૂર્વાર્દ્ધ—નવ ભાગમાં.)

પ્રયોજકઃ-પંડિત પ્રવર પૂજ્ય શ્રી મોહનલાલજી મહારાજ.

વર્તમાન સમયે જૈન સાહિત્ય યુગે વર્તતાં સુષુપ્તિ કાળમાં છેલ્લા ઘણાં વર્ષથી તત્વજ્ઞાનનો આવો અમૂલ્ય ગ્રંથ બહાર પડેલો જાણવામાં નથી, આ ગ્રંથમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર. તપ, દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય, કર્મ ગુણ સ્થાન, નવતત્વ, ધ્યાન વગેરેનાં સ્વરૂપો, તેના વિધ વિધ ભેદો, આત્મ શક્તિના વિકાસના અનેક વિધ ઉપાયો, અનેક શંકાઓ અને કુતર્કોના યુક્તિ પુરઃસર સમાધાનો એ વગેરે કુલ ૯૭૨ વિષયોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. તત્વ જીજ્ઞાસુઓ માટે આ ગ્રંથ અમૃત તુલ્ય ઉપયોગી અને અનંત ઉપકારછે.

વીશ વર્ષનો અવિશ્રાન્ત પરિશ્રમ.

વિશ્વ વિખ્યાત અધ્યાત્મજ્ઞાની ગચ્છાધિપતિ શ્રી ગોપાલજી સ્વામીના પટ્ટ શિષ્ય પૂજ્ય ગુરૂવર્ય શ્રી મોહનલાલજી મહારાજ કે જેઓ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા અને જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા ઘણાં વર્ષથી સતત ઉદ્યુક્ત રહે છે, જેમની જિનાગમો ઉપર અચળ શ્રદ્ધા છે, સૂત્રોનાં ગુઢ રહસ્યોનો ઉકેલ કરવામાં જેમની કુશાગ્ર બુદ્ધિ આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી છે અને જેઓ બહુ સૂત્રીના વિશેષણને સર્વથા યોગ્ય છે, તેમણે ભવ્ય જીવોના ઉપકાર નિમિત્તે તેમને

વિદ્વાન મુનિશ્રી તિલોકચંદ્રજી મહારાજ.

લુણી—કચ્છથી સાં. ૧૯૮૦ ના ભાદ્રપદ વદ ૦)) ના પત્રમાં લખાવે છે કે:—

"પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળાનું પુસ્તક મળ્યું; સદરહુ પુસ્તકમાં નિર્ગ્રંથ પ્રવચનના કેટલીક બાબતના અગત્યના ખુલાસાઓ ઘણાજ સારામાં સારા મળે છે અને તે પૂજ્ય મહારાજના જીંદગી પર્યંતના અથાગ પરિશ્રમનું ઉંચામાં ઉંચું ફળ છે. સાધુમાર્ગી (સ્થાનકવાસી) જૈનોમાં અત્યાર સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલા પુસ્તકોમાંથી આ એક પુસ્તક ઘણુંજ સુંદર અને ઉચ્ચ સ્થાન ભોગવવા પામશે. સિદ્ધાંત રસિકોને એમાંથી ઘણુંજ જાણવા સમજવા અને હૈયામાં ધારવાનું જરૂર મળશેજ અને એ બધા પૂજ્ય મહારાજશ્રીનો ઉપકાર જીંદગી પર્યંત માનશે."

શ્રી નંદલાલજી મારૂ—ઇદોર.

તા. ૩૦—૯—૨૪ ના પત્રમાં લખે છે કે:—

" आपकी भेजी हुइ एक प्रत " श्री प्रश्नोत्तर मोहनमाला कीआइ। वह देखी। पुस्तक अत्यंत आवश्यक व महत्वकी है। मुनि श्री १००८ श्री दोलतऋषिजी महाराजने भी इसकी अच्छी तारीफकी है। इसलिये हमे भी इसकी आवश्यकता मालुम हुई।"

બાલ બ્રહ્મચારી પં. શ્રી અમોલક ઋષિજી ફરમાવાથી. વીર સં. ૨૪૫૦ ના આસો શુ. ૧૫ ના પત્રમાં લખાવે છે કે:—

" પુસ્તક માંહેનો કેટલોક ભાગ પઠન કરી બહુ ખુશી થયા, આવા જ્ઞાનસાગર, સૂક્ષ્મ જ્ઞાનના સ્પષ્ટીકરણરૂપ પુસ્તકોની બહુ આવશ્યકતા છે. તેની ખોટ આ ગ્રંથથી બહુ ભાગે ઓછી થઇ છે.

પૂજ્ય શ્રી હાથીજી મહારાજ કડીથી દરિયાપુરી સંપ્રદાયના શાસ્ત્ર વિશારદ પુજ્ય શ્રી હાથીજી મહારાજ સાં. ૧૯૮૧ ના પોષ વ. ૪ ના પત્રમાં લખાવે છે કે:—

પરિશ્રમ લઇ આવી સરળ ભાષામાં પુસ્તક રચીને આપે મહાન ઉપકારક કાર્ય કરેલ છે. ઉત્તરાર્દ્ધ સત્વર બહાર પાડવા કૃપાવંત થશોજી.

મુનિશ્રી વિનયચંદ્રજી મહારાજ (બરવાળા સંપ્રદાય)

વીરમગામથી સ્વ. પૂજ્યશ્રી ઉમેદચંદ્રજી મહારાજના શિષ્ય મુનિશ્રી વિનયચંદ્રજી મહારાજ લખાવે છે કેઃ—

"મહારાજશ્રીએ પુસ્તક ઘણું સારૂં રચેલ છે, જૈન ધર્મના રહસ્યનું તત્વ તેમાં ઘણું સારૂં ગોઠવેલું છે, પુસ્તક જોઇ અમોને ઘણો સંતોષ થયો છે."

શેઠજીશ્રી હરખચંદભાઇ વેલજી.

પોરબંદરથી જ્ઞાન પ્રેમી સુજ્ઞ શેઠજી શ્રી હરખચંદભાઇ વેલજી તા. ૧૯—૯—૨૪ ના પત્રમાં લખે છે કેઃ—

"ગુણવંત પુણ્યના ભંડાર પૂજ્ય મહારાજ સાહેબ શ્રી મોહનલાલજી મહારાજે રચેલ "પ્રશ્નોતર મોહનમાળ" નું પુસ્તક ઘણુંજ સરસ તથા જૈન-સમાજને જરૂરીઆત પુરી પાડે તેવું છે, વાંચતા ઘણો આનંદ આપે છે. ઘણા ખુલાસા થાય છે, ઘણા પ્રશ્નો ચર્ચવા ઠીક પડે છે, ઘણોજ ઉપકાર થયો."

દફતરી શ્રી વનેચંદ પોપટભાઇ (મોરબી).

મોરબીથી તા. ૧૪—૯—૨૪ ના પત્રમાં લખે છે કેઃ—

અત્રેની લાઇબ્રેરીમાં 'પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા' નામનું પુસ્તક ભેટ મળ્યું છે. તે વાંચી જોતાં મહારાજશ્રીનું સૂત્રનું બહોળું જ્ઞાન તથા પરિશ્રમ હોય તેમ સાબીત થાય છે. આવો ગ્રંથ જૈન સ્થાનકવાસી મુનિઓમાં ભાગ્યેજ બહાર પડેલ જણાય છે. આ ગ્રંથ અવલોકન કરતાં તેમાં જે બુદ્ધિ તથા શકિત વાપરી છે તે મહારાજશ્રીની અથાગ મહેનતને આભારીછે

ગ્રંથકર્તાનું નિવેદન.

दुर्लभं त्रयमेवैतद्देवानुग्रह हेतुकम् ॥
मनुष्यत्वं मुमुक्षुत्वं महापुरुष संश्रय ॥ १ ॥

અર્થઃ—મનુષ્ય જન્મ, મહા પુરૂષોનો આશ્રય અને મોક્ષેચ્છા એ ત્રણે દુર્લભ છે, જો દેવનો અનુગ્રહ હોય તોજ એ મળે છે. દેવને પણ દુર્લભ એવો મનુષ્ય જન્મ મળે, પરંતુ સદ્ગુરૂ વિના સદ્ધર્મ ભાવના કે **સમકીત** પ્રાપ્તિ થવી અતિ દુર્લભ છે. સમકીત એટલે વીતરાગની વાણી પર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા, આ શ્રદ્ધા વડેજ અનેક આત્માઓ સિદ્ધ ગતિ પ્રાપ્ત કરી અનંત સુખમાં બિરાજે છે, મોક્ષનાં અનંત સુખો ભોગવે છે, આ સર્વ સુખના દાતા સદ્ગુરુ અને તેનો સુયોગ તેનું નામજ સત્સમાગમ.

પૂર્વ પુણ્યના યોગે મ્હને મારી લઘુ વયમાંજ સદ્ગુરુનો યોગ મળેલો મ્હારા એ પરમ પવિત્ર ધર્મગુરુ પૂજ્યપાદ શ્રી ગોપાળજી સ્વામીએ મારા પર અનુગ્રહ કરી મને વીતરાગ વાણીરૂપી અમૃતપાન કરાવ્યું, પૂર્ણ ખંતથી મારૂં જીવન વૈરાગ્ય ભાવમાં ઓતપ્રોત કરી દીધું, મ્હારા રચેલા સર્વ ગ્રંથો તેઓશ્રીના અનુગ્રહનુંજ પરિણામ છે, પ્રશ્નોત્તરનો શોખ તેઓશ્રીની કૃપા પ્રસાદીનું ફળ છે અને જૈનેતર પ્રશ્નોને જૈન સૂત્રના આધારે સિદ્ધ કરવાની શક્તિ તે તેઓશ્રીની શક્તિનોજ પ્રતાપ છે.

પ્રવૃત્તિના ચાલુ જમાનામાં જિનાગમોના અભ્યાસમાં ચંચુપાત કરવાને અસમર્થ જૈન સમાજ કે જૈનેતર સમાજનું ધાર્મિક અધઃપતન થતું મ્હારા જોવામાં આવતાં યથાર્થ સ્વરૂપમાં સ્હેલી અને સ્પષ્ટ ગુર્જરગીરામાં આગમોને ગોઠવીને તે આધારે અન્ય મતવાળાનું શંકા સમાધાન જૈન સૂત્રાનુસાર કરી જૈન સમાજને સૂત્રાર્થ દૃઢ કરવા, જૈનેતર સુજ્ઞ જનોને

ઉપોદ્ઘાત.

अर्हन्तो भगवन्त इन्द्रमहिताः सिद्धाश्चसिद्धिस्थिताः
आचार्या जिनशासनोन्नतिकराः पूज्याउपाध्यायकाः ।
श्री सिद्धांतसुपाठकामुनिवरा रत्नत्रयाराधकाः
पञ्चैते परमेष्ठिनः प्रतिदिनं कुर्वन्तु वो मंगलम् ॥

અર્થ—(૧) ઇન્દ્ર મહારાજે પૂજેલા અરિહંતપ્રભુ;
(૨) સિદ્ધિમાં રહેલા સિદ્ધ પ્રભુ;
(૩) જીનશાસન ઉન્નતિ કરનારા આચાર્યજી મહારાજ;
(૪) પૂજવા યોગ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ;
(૫) જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ત્રણે રત્નોના આરાધક મુનિરાજ
આ પાંચે પરમેશ્વરો તમારૂં કલ્યાણ કરો.

પ્રથમ ભાગ.

પ્રથમ પંચ પરમેષ્ટિનું, વર્ણન અતિ રસાળ;
પ્રથમ ભાગમાં ગોઠવી, ગુંથી મોહનમાળ.

આ પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળાના પ્રથમ ભાગમાં પંચ પરમેષ્ટિને માટે જગતના અનેક જીવોને ઉદ્ભવતા અટપટા પ્રશ્નોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું છે. જૈન તથા જૈનેતર માનવીઓની શંકાઓનું સંપૂર્ણ સમાધાન કરી ૧૦૮ પ્રશ્નો મૂકી તેનો ખુલાસો કરવામાં આવેલ છે, દાખલા દષ્ટાંતો અને ન્યાયથી યથાર્થ સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે, એ રીતે પ્રથમ ભાગ પૂર્ણ કરી આ મોહનમાળાનું આદિ સ્વરૂપ ખિલવ્યું છે, આ ભાગ વિદ્યાર્થી જીવનને જ્ઞાનાભિમુખ કરવા, મનુષ્ય જીવનની જિજ્ઞાસા પોષવા અને મુમુક્ષુઓની ઇચ્છા તૃપ્ત કરવા આબાલવૃદ્ધ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, અને અન્ય માતાનુયાયીઓ એ સર્વને સદા ઉપયોગી છે.

દ્વિતીય ભાગ.

દ્વિતીય ભાગ જળ સ્નાનનો, ગૂઢાર્થ ધર્મ રસાળ;
બ્રહ્મચારી ત્યાગી તણો, ગુંથી મોહનમાળ.

આ પ્રશ્નોત્તર-મોહનમાળાના ચોથા ભાગમાં આચારાંગ આદિ જૈન સૂત્રો કઇ ભાષામાં છે, કોઇ પ્રાકૃત તો કોઇ માગધી અને કોઇ સંસ્કૃત તો કોઇ અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં હોવાનું જણાવે છે, આમ જુદા જુદા મિથ્યા-વાદો મટાડવા અને ખરી હકીકત જૈન સૂત્રના દાખલા વડે પ્રસિદ્ધિમાં મૂકવા આચારાંગ આદિ સૂત્રો અર્દ્ધ માગધી ભાષામાંજ છે, તેવું પ્રતિપાદન કરવા આ ભાગની રચના કરી છે, આ ભાગ વાંચવાથી જૈન સૂત્રની રચના કઇ ભાષામાં છે તેનો નિર્ણય આપોઆપ થઇ જાય છે, આ ભાગથી જૈન સૂત્રો અર્દ્ધ માગધી ભાષામાંજ છે, તેવું સિદ્ધ થઇ શકે છે; એટલે આ વિષયમાં શંકાશીલ જીવોને આ ભાગ અતિ ઉપયોગી છે.

પાંચમો ભાગ.

ષડકલ્પો સાધુતણા, જૈનકલ્પી અધિકાર;
એકલ વિહારીતણો, પંચમ ભાગે સાર.

આ પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળાના પાંચમા ભાગમાં જૈનધર્મના સાધુઓના છ કલ્પ વિષેની ગુંથણી યથાર્થ સ્વરૂપમાં કરી છે; તેમજ જૈનકલ્પી અને તે સિવાયના એકલવિહારી સાધુઓ વગેરેનું સ્વરૂપ મનન કરવાયોગ્ય આપ્યું છે આ ભાગ સાધુ સાધ્વીઓને અતિ આદરણીય થઇ પડે તેમ છે. જૈનસુત્રાનુસાર ઉપર્યુક્ત સિદ્ધ કરવામાં દાખલા દ્રષ્ટાંતો આપી આ ભાગ પૂર્ણ કર્યો છે. આ ભાગ સાધુ સાધ્વીઓને ઉપયોગી છે.

છઠો સાતમો ભાગ.

ભવી અભવીના ભેદની રચના સૂત્રાધાર,
સમકિત કેવળજ્ઞાનની સત્તાનો અધિકાર.
આત્મા અષ્ટ પ્રકારના સોળે કળા સ્વરૂપ,
દર્શાવી બે ભાગથી મોહનમાળ અનુપ.

આ પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળાના છઠા અને સાતમા ભાગમાં ભવી અને અભવી સંબંધી બહુજ ગંભીર અને જાણવા યોગ્ય બાબતોના પ્રશ્નો ઉત્પન્ન થાય છે સમકીત અને કેવળજ્ઞાન સંબંધી ભવી અને અભવીને માટે કેટલાક એમ માને છે કે સર્વ જીવ પાસે આ સત્તા રહેલી છે તેમજ કેટલાક એમ પણ માને છે કે એ તો નવું જ પ્રાપ્ત થાય છે આત્મા પાસે સત્તામાં સમકિત કે કેવળજ્ઞાન નથી એમ નોખા નોખા પ્રશ્નો ઉઠવાથી બંને પક્ષોનું સૂત્રાધારે સમાધાન કરવા માટે આ પ્રકારના આત્મા અને આત્માની પાસે રહેલી સોળ કળાઓનું સ્વરૂપ જણાવવા સાથે ઘણા ન્યાય અને દ્રષ્ટાંતોથી

અગિયારમો ભાગ.

જૈન ધર્મ અનાદિ છે, સ્વતઃ સિદ્ધ અરિહંત;
વેદ પુરાણો સાખદે, ઋષભ દેવ ભગવંત.

કેટલાક કહે છે કે જૈન ધર્મ વેદમાંથી નીકળ્યો છે, કોઇ કહે છે કે બૌદ્ધ ધર્મમાંથી ઉત્પન્ન થયો છે, એમ કેટલાક કહે છે કે ગૌત્તમે આ ધર્મ ચલાવ્યો છે, એમ જુદા જુદા અવાજો નીકળતા સાંભળી તેની શંકાનું સમાધાન કરવા આ પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળાનો અગિયારમો ભાગ રચવામાં આવ્યો છે. જૈન ધર્મ અનાદિ છે, ઋષભદેવ ભગવાનથી શરૂ થઈ અદ્યાપિ પર્યંત ચાલતો આવ્યો છે, એવું વેદ, પુરાણો અને અન્ય પ્રાચીન ગ્રંથોના દાખલાઓ આપી સિદ્ધ કર્યું છે. જૈન ધર્મ કોઇપણ મતમાંથી નીકળ્યો નથી, પરંતુ અનાદિ છે, એમ શાસ્ત્રાધારે અનેક દાખલાઓ વડે સિદ્ધ કર્યું છે. આ ભાગમાં ઉપર્યુક્ત બાબત સંપૂર્ણપણે સાબીત કરી બતાવી છે, આ ભાગથી જૈન ધર્મ અનાદિ છે, તે સિદ્ધ કરી સર્વેના ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે, આ ભાગ સર્વેને અતિ ઉપયોગી છે.

એકાદશ આ ભાગની, મનહર મોહનમાળ;
વાંચે વિચારે આચરે, ફળ પામે તત્કાળ.

લી. સંઘ સેવક,
માસ્તર ભાણજી અભયચંદ.

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણુકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૧ લો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૧ લો.

પ્રશ્ન ૧ લું—નવકારમંત્રનાં કેટલાક પાંચ પદ કહે છે ને કેટલાક નવ પદ કહે છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—ભગવતીજી વગેરે સૂત્રમાં પ્રથમજ શરૂઆતમાં પાંચ પદ કહ્યાં છે અને કોઇ આચાર્યે એ પાંચ પદની સાથે એક ગાથા ઉમેરી નવ પદ કર્યાં છે એમ પણ કેટલાક કહે છે.

પ્રશ્ન ૨ જું—એ ગાથા કોઇ સૂત્રની તો નથી કે?

ઉત્તર—કોઇ સૂત્રમાં જોવામાં આવતી નથી.

પ્રશ્ન ૩ જું—એ ગાથા કહેવાનો હેતુ શો છે?

ઉત્તર—હેતુ તો માત્ર એજ છે કે-મૂળનાં પાંચ પદ છે તેનું માહાત્મ્ય જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૪ થું—પાંચ પદનું માહાત્મ્ય કેવી રીતે જણાવ્યું છે તે ગાથા સહિત જણાવશો.

ઉત્તર—તે ગાથા આ પ્રમાણે છે. સાંભળો-એસો પંચ નમુક્કારો, સવ્વ પાવ પણાસણો; મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં. ૧ આમાં એમ જણાવે છે કે-નમો અરિહંતાણં, જાવ સવ્વ સાહૂણં, એસો પંચ એ પાંચ નમુક્કારો નમોકાર, નમસ્કાર કરવાનાં એ પાંચ પદ, સવ્વપાવપણાસણો સર્વ પાપનો નાશ કરનારાં છે. અને મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, સર્વ મંગલમાં પઢમં હવઇ મંગલં, આ પ્રથમ મંગળ છે. એટલે દુનિયામાં વર્તતાં સર્વ લૌકિક મંગલોમાં આ લોકોત્તર મંગળરૂપ પાંચ પદનું સ્મરણ તેજ પહેલું અને મહામંગળ છે.

આનો પરમાર્થ એ છે કે—લૌકિક મંગલના અનેક ભેદ છે, પણ તે મંગલનું અમંગલ કોઈ વખત થાય, પરંતુ લોકોત્તર મંગલ આ ભવ અને પરભવ સદાય મંગલકારીજ હોય છે. માટે ગણધર દેવ જેવા મહાજ્ઞાનીઓએ પણ મંગલાચરણમાં નમો અરિહંતાણં વગેરે પાંચ પદનુંજ સ્મરણ કરેલ છે. જેવી રીતે ગીતા અને ગીતા માહાત્મ્ય ભિન્ન છે તેવીજ રીતે

પ્રશ્ન ૭ મું—કર્મનો કર્તા જ્યારે આત્મા છે તો આત્મા આત્માનો વેરી થયો એમ કહી શકાય કે કેમ?

ઉત્તર—તેમ કહેવાને કાંઇ વાંધો નથી. કેમકે કષાય આત્મા, જોગ આત્મા (અશુભ જોગ આત્મા) અને અજ્ઞાન આત્મા તે આત્માના વેરીજ છે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનારા, નરક નિગોદાદિકનાં દુઃખના આપનારા આત્મકાર્યનો વિનાશ કરનારા છુપા શત્રુ તો એજ છે. શ્રી સૂયગડાંગજી સૂત્રના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે-कोहं च माणं च तहेव मायं लोभं चउत्थं अज्झत्थ दोसा; ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ આ ચારે કષાય આત્મા છે તે દ્રવ્ય આત્માની સાથે ભળી જઇને મૂળ આત્માનો સ્વભાવ જે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ તેનો છુપી રીતે કે પ્રગટ રીતે પણ નાશ કરે છે, એટલે નિર્મળ આત્માને દોષિત બનાવે છે. આઠે કર્મને ઉત્પન્ન કરનાર આ ચાર કષાયરૂપી ચંડાળ ચોકડી છે.

પ્રશ્ન ૮ મું—કર્મને ઉત્પન્ન કરનારાં કર્મનાં બીજ તો રાગ અને દ્વેષ એ બેજ કહ્યાં છે તે કેમ?

ઉત્તર—રાગ દ્વેષ કહો કે કષાય કહો તે એકજ છે. કષાયના ચાર ભેદ જે ક્રોધ, માન, માયા, ને લોભ તેમાં બે પ્રકૃતિ રાગની છે ને બે પ્રકૃતિ દ્વેષની છે. ક્રોધ અને માનનો દ્વેષમાં અને માયા તથા લોભનો રાગમાં સમાવેશ થાય છે. રાગદ્વેષ એ બેજ કર્મનાં બીજ છે અને દ્રવ્યે તથા ભાવે આત્માને હાની કરનારાં છે.

પ્રશ્ન ૯ મું—ક્રોધાદિ ચારે બોલ દ્રવ્યે અને ભાવે હાની કેવી રીતે કરે છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો દશવૈકાલિક સૂત્રના ૮મા અધ્યયનમાં ગાથા ૩૮ મી कोहो पीइं पणासेइ माणो विणय नासणो; माया मित्ताणि नासेइ, लोभो सव्व विणासणो ३८.

અર્થ—ક્રોધ જે છે તે દ્રવ્યે ને ભાવે પ્રીતિનો નાશ કરે છે. દ્રવ્યથી સંબંધીઓ સાથે અને ભાવથી ધર્મ સાથે પ્રીતિ થવા દે નહિ ને હોય તો નાશ કરે. માન જે છે તે પણ દ્રવ્યે અને ભાવે વિનયનો નાશ કરે છે. દ્રવ્યે માતા પિતા અને વડીલોનો વિનય થવા ન દે, અને ભાવથી ગુર્વાદિકનો વિનય થવા ન દે. માયાથી દ્રવ્યે અને ભાવે મિત્ર ભાવનો નાશ થાય છે. દ્રવ્યે સંસાર વ્યવહારનાં કામ સંબંધી મિત્ર ભાવ થવા ન દે અને ભાવે સર્વ પ્રાણીઓમાં આત્મવત્ બુદ્ધિરૂપ મૈત્રી ભાવના થવી જોઇએ તેનો

પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાંસુધી તેવાઓનો આત્મા ખેદાકુલ રહ્યા કરે, તેના વિરૂદ્ધની વાત ગમે નહિ પણ ઉલટો દ્વેષ કરે લોભી માણસને માનની ઈચ્છા વિશેષ રહે છે. પણ ઉલટો માનનો ભંગ થવાથી દ્વેષની કષાયની વૃદ્ધિ થાય છે. લોભી માણસને વસ્તુ મેળવવા માયા (કપટ)નું સેવન વિશેષ કરવું પડે છે. તેથી પ્રીતિનો વિનયનો અને મિત્રતાનો નાશ થવા સાથ તમામ દોષોનો ભાગીદાર લોભી માણસ ગણાય છે. માટે આ ચંડાળ ચોકડી અકંદરે આત્માને અહિતનીજ કરનારી છે. ધર્મને અને મોક્ષને અટકાવનારી આ ચોકડી છે.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—આત્માના હિતચિંતક પુરૂષે શું કરવું?

ઉત્તર—તે વિષે દશવૈકાલિક સૂત્રના ૮ મા અધ્યયનની ૩૭ મી ગાથામાં સારો ખુલાસો આપ્યો છે. સાંભળો.

कोहं माणं च मायं च, लोभं च पाववड्ढणं ।
वमे चत्तारि दोसाइं, इच्छंतो हिय मप्पणो ॥ ३७॥

અર્થ—ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ આ ચારે પાપનાજ વધારવાવાળા છે, માટે આત્માનું હિત ઈચ્છનારા જનોએ એ ચારે દોષોને આત્માનું અહિત કરનારા જાણીને તેનો ત્યાગ કરવો.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—ઉપર કહેલા ચારે કષાયનો ત્યાગ કરવાનો કોઈ અકસીર ઉપાય છે? હોય તો ઉપકાર બુદ્ધિએ બતાવો.

ઉત્તર—અકસીર ઉપાય મહાવીર પરમાત્માએ પોતેજ અનુભવ કરીને બતાવ્યો છે. સાંભળો. શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રના ૮ મા અધ્યયનની ૩૯ મી ગાથા.

उवसमेण हणइ कोहं, माणं मद्दवया जिणे ।
मायं अज्जव भावेणं, लोभं संतोसओ जिणे ॥ ३९ ॥

અર્થ—ઉપશમરૂપી ફાકી ભરવાથી ક્રોધરૂપી મહાદરદનો નાશ થાય છે. એટલે ક્રોધને હણનાર માત્ર ક્ષમાજ છે. માનનો નાશ કરનાર માર્દવ પણું એટલે નિરભિમાનપણું છે અર્થાત્ અભિમાન રહિત થવાથી માનનો નાશ થાય છે. માયાનો (કપટનો) ત્યાગ કરવો હોય તેણે આર્જવપણું એટલે સરલપણું ધારણ કરવું. અને જેને લોભ જીતવો હોય તેણે સંતોષ ધારણ કરવો. સંતોષીને લોભ પરાભવ કરતો નથી.

અહિંયાં એમ જણાવે છે. કે આઠ કર્મ જે છે તે સકલ જીવને એટલે સર્વ જીવને વેરી ભૂત શત્રુ તુલ્ય છે; તે કર્મરૂપી વેરીને હણીને જેણે અરિહંતપદ ધારણ કર્યું છે તેને અરિહંત કહેવા તે પદને પ્રથમ નમસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—અહિંયાં એક તર્ક ઉત્પન્ન થાય છે કે શત્રુને હણવામાં કષાયની જરૂર પડે છે; કષાય વિના શત્રુનો નાશ થતો નથી તો પછી કર્મરૂપી શત્રુનો વિના કષાયે કેવી રીતે નાશ કર્યો?

ઉત્તર— તમારી શંકા વિચારવા જેવી છે, તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે. અગ્નિ બે પ્રકારનો છે એક તેજસકાયનો અગ્નિ અને બીજો હીમનો અગ્નિ. તેજસકાયના અગ્નિથી વણ વગેરે બળેલું વખતે પાલેવે છે, પણ હીમરૂપ અગ્નિથી બળેલું વણ વગેરે ફરી પાલવતું નથી. દ્રવ્ય શત્રુને હણવામાં કષાયરૂપ અગ્નિ પ્રજ્વલિત થવાનો સંભવ છે; પરંતુ ભાવ વેરીને હણવામાં તો ક્ષમારૂપ ઠંડી અગ્નિનીજ આવશ્યક્તા છે. કર્મરૂપી શત્રુને હણવાને ક્ષાંત્યાદિ ગુણોજ શાસકારે જણાવ્યા છે. સૂત્રમાં કહ્યું છે કે ખમા સુરા અરિહંતા એવો કયો શૂર પુરુષ છે કે કર્મરૂપી શત્રુને હણ્યા? ઉત્તરમાં ક્ષમાવાન એવા અરિહંત ભગવાન કે જેને ઘણા ઘણા પરિસહ ઉપસર્ગો પ્રાપ્ત થતાં પણ એવી ક્ષમા ધારણ કરી દીધી કે જેનું એક રૂંવાડું પણ પ્રજ્વલિત નહિ થતાં તેજ ક્ષમાવડે જેણે કેવળજ્ઞાનને કેવળ દર્શન પ્રગટ કર્યું એજ શૂરામાં શૂરા ક્ષમાવાન અરિહંત ભગવાન કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—ક્ષમારૂપ ઠંડી અગ્નિથી કર્મનો નાશ થાય તે વાત ઠીક છે પણ બીજનો નાશ થવાને કાંઇ બીજો ઉપાય હોવો જોઇએ.

ઉત્તર—બીજો ઉપાય એ કે બીજને અગ્નિમાં શેકીને દગ્ધ કરી દીધા પછી વાવે તો તેનો અંકુરો ફુટે નહિ, તેમ કર્મને દગ્ધ કરી નાખવાથી તેના બીજને બાળી નાખવાથી ભવરૂપી અંકુરો પ્રગટ થતો નથી એમ ભગવતીજીની ટીકામાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—ભગવતીજીની ટીકામાં શી રીતે કહ્યું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—હાજી, સાંભળો. પહેલાજ પદના અર્થમાં ચાલતા અધિકારમાં કહ્યું છે કે:-

दग्धबीजे यथात्यंतं प्रादुर्भवति नांकुरः
कर्म्म बीजे तथा दग्धे, न रोहति भवांकुरः ॥ १ ॥

સિદ્ધપદ મોટું છે. વળી અરિહંત તીર્થંકર મહારાજ દીક્ષા લેતી વખતે પણ સિદ્ધાણં નમો કિચ્ચા સિદ્ધ ભગવંતને નમસ્કાર કરે છે એમ આચારાંગ સૂત્રનું વાક્ય છે માટે અરિહંત પદથી સિદ્ધ પદ મોટું છે.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—તો પછી ગણધર દેવ જેવા મહાપુરૂષોએ પ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર નહિ કરતાં અરિહંતને નમસ્કાર કર્યો તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—સિદ્ધને ઓળખાવનારા અરિહંત ભગવંત છે. ગણધર દેવના ગુરૂ પણ અરિહંત છે. જ્ઞાનના દાતા અરિહંત છે વગેરે કારણોને લઈને શિષ્યે ગુરૂનું માહાત્મ્ય પ્રગટ કરવા ગણધર દેવે પ્રથમ નમસ્કાર અરિહંત ભગવંતને કર્યો હોય એમ જણાય છે. અન્ય મતમાં પણ કહ્યું છે કે—

ગુરૂ ગોવિંદ દોનું ખડા, કિસકું લાગું પાય;
ગોવિંદસેં ગુરૂ બડા, કે જેણે ગોવિંદ દિયા બતાય. ૧

પ્રશ્ન ૨૬ મું—તો પછી ઉત્તરાધ્યયનના ૨૦ મા અધ્યયનમાં પ્રથમ મંગળાચરણમાં ગણધર દેવે સિદ્ધને નમસ્કાર કરીને પછી ભાવથી સંજમીને નમસ્કાર કર્યો તેમાં અરિહંતને કયા પદમાં ગણ્યા?

ઉત્તર—અહિંયાં ગણધર દેવે બહુજ વિવેકથી બે પદની ઘટના કરી છે. આ બે પદમાં ઘણા અર્થનો સમાવેશ થાય છે.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—એ બે પદ અને તેનું સ્વરૂપ કેવા પ્રકારનું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—હા, ૭ સાંભળો.-सिद्धाणं नम्मो किच्चा, संजयाणं च भावओ ગણધર મહારાજે પ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર કરી અને સંયમીને ભાવથી નમસ્કાર કર્યો. એ પહેલો ભાંગો.

૨. બીજે ભાંગે-સિદ્ધ શબ્દમાં અરિહંતને સાથે ગણીને સિદ્ધ અને અરિહંત બંનેને સાથે નમસ્કાર કરી પછી તમામ સંયમીઓને ભાવથી નમસ્કાર કર્યો.

૩. ત્રીજે ભાંગે-સિદ્ધને નમસ્કાર કરીને સંયમી તીર્થંકરથી માંડી તમામ સંયમીને નમસ્કાર કર્યો.

૪. ચોથે ભાંગે-સિદ્ધ અને ભાવથી સંયમ ગુણે વર્તતા તમામ સંયમીને નમસ્કાર કર્યો.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—પહેલે ભાંગે સિદ્ધને નમસ્કાર કર્યો તે તો ઠીક પણ સંયમીને ભાવથી નમસ્કાર કર્યો તે શી રીતે?

પ્રશ્ન ૩૩ મું—લોકાગ્ર ભાગ કઈ દિશાનો લેવો?

ઉત્તર—ઉર્ધ્વ દિશાનો લેવો.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—ઉર્ધ્વ દિશાનો લોકાગ્ર કેટલો છે ને સિદ્ધ કેટલામાં ને કયાં રહ્યા છે?

ઉત્તર—ઉર્ધ્વ દિશાનો લોકાગ્ર એક રાજમાં છે ને સિદ્ધના જીવ મનુષ્ય લોકની અઢી દ્વીપની સીધી લીટીએ અઢી દ્વીપના જેટલાજ વિસ્તારવાળા પ્રદેશમાં એટલે કે ૪૫ લાખ જોજનની હદમાં ચૌદ રાજલોકની ઉપરની ટોચે રહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—સિદ્ધશિલા, મુકિતશિલા સૂત્રમાં સાંભળી છે ને તે ઉપર સિદ્ધ રહ્યા છે. એમ સાંભળીએ છીએ તે કેમ?

ઉત્તર—એ વાત ખરી છે, પણ મુકિતશિલાના ઉપલા તળીયા ઉપર રહ્યા છે એમ ન સમજવું. પણ મુકિતશિલાના ઉપલા તળીયાથી એક જોજન છેટે લોકાગ્ર છે એટલે લોકનો અગ્ર ભાગ છે અર્થાત્ લોકનો અંત છે ત્યાં સિદ્ધ ભગવંત રહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—સિદ્ધને ત્યાંજ રહેવાનું શું કારણ?

ઉત્તર—ઉપર અલોક છે માટે ત્યાં અટકયા એમ પન્નવણાજી સૂત્રનું બીજું પદ તથા ઉત્તરાધ્યયનનું ૩૬ મું અધ્યયન જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—ઉપર કહ્યા સૂત્રમાં શી રીતે કહ્યું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો; પ્રથમ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યું છે કે—कहिं-पडिहया सिद्धा ? कहिंसिद्धा पइट्ठिया ?; कहिं बोन्दिंचइत्ताणं ? कत्थ गंतूण सिज्झइ ? उत्त० अध्य० ३६ गा. ५६ मी.

અર્થ—અહો પૂજ્ય! અહો ભગવન્! અહિંથી સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત થયેલા સિદ્ધ ભગવંત તે કયાં પ્રતિહત થયા? કયાં ખલાણા? કયાં અટકયા? અર્થાત્ કયાં ગયા તે સિદ્ધ કયાં પ્રતિષ્ઠયા? કયાં રહ્યા? કયાં શરીરને છાંડયું અને કયાં જઇને સિદ્ધ થયા? આ પ્રમાણે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યા બાદ ભગવંત મહાવીર દેવે કહ્યું કે હે ગૌતમ! સાંભળ.

अलोए पडिहया सिद्धा, लोयग्गे च पइट्ठिया;
इहं बोन्दिं चइत्ताणं, तत्थ गंतूण सिज्झइ. उ. अ. ३६ गा. ५७ मी.

તુંબડીને માટીનો લેપ અને કાથીના ભીડાનું દ્રષ્ટાંત આપી જણાવ્યું છે કે-તુંબડીને આઠ માટીના લેપ અને આઠ કાથીના ભીડા વડે ભારે થયેલી તુંબડીને જળાશયના તળે જઇને બેસવાનો સ્વભાવ છે. લેપ અને ભીડાથી મુક્ત થયેલી તુંબડીને સ્વભાવેજ ઉંચી જળને અગ્રભાગે રહેવાનો સ્વભાવ છે તેમ ચાર ગતિરૂપ સંસાર સમુદ્રમાં આઠ કર્મના લેપે મિથ્યાત્વાદિ નિવડ ગાંઠયોના ભારે કરી આત્મા તળે જઇ બેસે છે તેજ આત્મા જ્યારે કર્માદિકથી નિર્લેપ થાય છે ત્યારે તુંબડીની પેઠે લોકાગ્રે જઇ ઠરે છે. અર્થાદ્ કર્મ રહિત આત્માની નિર્લેપ તુંબડીની પેઠે ઉર્ધ્વગતિજ હોય છે. વગેરે ભગવતીજી સૂત્રમાં સિદ્ધ પરમાત્માની ઉર્ધ્વ ગતિને માટે અનેક ન્યાય દ્રષ્ટાંતો આપ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—જીવનો કર્મ ગ્રહણ કરવાનો સ્વભાવ છે તે મૂલના સ્વભાવને છોડીને સિદ્ધ કેવી રીતે થાય?

ઉત્તર—જીવનો અને કર્મનો જો કે મૂલનો (અનાદિ) સંબંધ છે તોપણ તથા પ્રકારની સામગ્રી મળવાથી કર્મ ગ્રહણ કરવાનું છોડીને જીવ શિવપણું પામી સિદ્ધ થાય છે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—આ સંબંધી કાંઇ દ્રષ્ટાંતો છે?

ઉત્તર—હા જી, સાંભળો. પારાનો મૂળ સ્વભાવ ચંચળ અને અગ્નિમાં અસ્થિર રહેવાનો (ઉડી જવાનો) છે, પણ તથા પ્રકારની ભાવના દેવાથી પારો વહ્નિમાં સ્થિર રહે છે. અગ્નિમાં દાહકતાનો મૂલ સ્વભાવ છે, પણ તથા પ્રકારના પ્રયોગથી મંત્રયોગ અથવા ઔષધિ વડે બાંધવાથી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરનારને અગ્નિ દહન કરતો નથી, તથા સત્ય શિયલના પ્રભાવે પણ અગ્નિ દહન કરતો નથી. અગ્નિનું ભક્ષણ કરનાર ચકોર પક્ષીને અગ્નિ પોતાનો સ્વભાવ બદલી જવાથી દહન કરતો નથી. તેમજ અભ્રક, સુવર્ણ, રત્ન કંબલ અને સિદ્ધ પારાને અગ્નિ દહન કરતો નથી. એવે વખતે અગ્નિમાંની મૂલ દાહકતા કયાં જાય છે? લોહચુમ્બક પાષાણમાં લોહ ગ્રહણ કરવાનો સહજ સ્વભાવ છે, પણ જ્યારે આંચથી તે મૃત (ભસ્મીભૂત) થાય છે, અથવા તેના દર્પ (પ્રભાવ) ને હરણ કરનારી બીજી ઔષધિથી તેને સંયુક્ત કરવામાં આવે છે ત્યારે તેનો લોહ ગ્રહણ કરવાનો સ્વભાવ નષ્ટ થાય છે. તેજ પ્રમાણે સિદ્ધોમાં કર્મ ગ્રહણ કરવાનો યોગ સ્વભાવ જતો રહે છે. ધાન્ય પ્રમુખનું બીજ જ્યાંસુધી તેના મૂલ સ્વભાવમાં વિકાર થયો હોતો નથી, ત્યાંસુધી ધાન્યાંકુરની ઉત્પત્તિ કરે છે, પણ જ્યારે તે બીજ બળી જાય છે ત્યારે અંકુરોત્પત્તિ થતી નથી. તેવીજ રીતે સિદ્ધ

જન્મ સમયથી મરણના અંત સુધીમાં આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિ તથા રોગ, જરા, પરવશપણું આદિ દુઃખોની સંસારને અંગે રહેલા જીવોની કાંઈ સીમા હોતી નથી. એમાંનાં કોઇપણ પ્રકારનાં દુઃખ સિદ્ધમાં નથી. એજ સિદ્ધનું સુખ. આ ઉપરાંત આપણી કલ્પનામાં પણ ન આવી શકે તેવું અકલ્પ્ય, અકથ્ય, અગમ્ય, અતીંદ્રિય અને અનિર્વચનીય એવું આત્માનું સ્વાભાવિક અનંતસુખ સિદ્ધ ભગવંતને હોય છે.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—સંસારમાં રહેલાં ચાર પ્રકારનાં તથા બીજાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખ જણાવ્યાં તે માંહેલું દુઃખ સિદ્ધમાં નથી તે તો ઠીક. પણ ત્યાં તેમને કરવાનું શું? જેમ સંસારમાં દુઃખ ઘણાં છે, તેમ સુખ પણ ઘણાં છે ભલે સિદ્ધમાં દુઃખ નથી, પણ ખાવાં, પીવાં આનંદ મૌજશોખ ઉડાવવો, રમત ગમતમાં આત્માને આનંદમાં રાખવો વગેરે સુખોમાંનું સુખ સિદ્ધમાં હોવું તો જોઇએ અને તે જ્યારે ન હોય ત્યારે સુખ શાનું?

ઉત્તર—હે ભાઇ! એ સુખ તો બધા દેહધારીને માટે છે. સિદ્ધ ભગવંત દેહધારી નથી. સંસારી જીવ સક્રિય છે, સિદ્ધના જીવ અક્રિય છે. જે સક્રિયને કરવાનું છે તે અક્રિયને કરવાનું નથી. વ્યવહાર માત્ર સક્રિયને છે, અક્રિયને કોઇ પ્રકારનો વ્યવહાર નથી. આચારાંગ સૂત્રનું વાકય છે કે अकम्मस्स ववहारो न विज्जइ જેને આપણે સુખ માનીએ છીએ તે વ્યાવહારિક સુખ છે તે પૌદગલિક સુખ છે. જે પ્રકારે જે વસ્તુના ભોગ વડે માનેલું સુખ તે કોઇ વખત દુઃખરૂપ થઇને ઉભું રહે છે. દુધપાક, બાસુંદી કે શીખંડ વગેરે મિષ્ટ ભોજન જમતાં જેટલો આનંદ થાય છે, તેટલોજ આનંદ બલકે તેથી વિશેષ દુઃખરૂપ તેજ સમય તે વસ્તુનું વમન કરતાં થાય છે. અને જ્યારે તે વિક્રિયા રૂપે પ્રગમે છે ત્યારે તેનાં દુઃખની સીમા રહેતી નથી. તો પછી ક્ષણભરનું સુખ કે ક્ષણ માત્રનો આનંદ શા કામનો? કામ ભોગને આશ્રિત સાંસારિક સુખ તે તો પામ (ખસ) વાળાને ખરજ ખણવાથી થતી મીઠાશ તુલ્ય છે.

કામ ભોગ પ્યારા લગે, ફલ કિંપાક સમાન;
મીઠી ખાજ ખુજાવતાં, પીછે દુઃખકી ખાણ. ૧

આ સુખ તે સુખ નથી પણ એકાંત દુઃખજ છે. જ્યારે આવા કૃત્રિમ અને કલ્પિત સુખમાં જ્ઞાની પુરૂષો પણ આનંદ માનતા નથી, તો પછી સિદ્ધમાં તો એવો ખોટો આનંદ હોયજ કયાંથી? માટે સિદ્ધનું સુખ તો અવિનાશી બીજાજ પ્રકારનું છે.

નથી. એજ પ્રમાણે સિદ્ધોમાં ઇન્દ્રિયોના વિષયો અને ક્રિયાઓ વિના અનંત સુખ છે. તેમના સુખભરને તેઓજ જાણે છે. જ્ઞાની તે કહેવાને સમર્થ નથી કેમકે તે નિરૂપમ છે. જૈનતત્ત્વ સાર.

પ્રશ્ન ૫૧ મું—અનંત જ્ઞાની તીર્થંકર મહારાજે તો સિદ્ધનાં સુખનું સ્વરૂપ જાણ્યું હશે, તો તેવા જ્ઞાની પુરૂષોના કથનથી સિદ્ધનાં સુખનાં સ્વરૂપનો કાંઇક પણ પ્રકાશ હોવો જોઇએ. તો તે વિષે સૂત્ર કાંઇ જણાવે છે ખરૂં?

ઉત્તર—સૂત્ર એમ જણાવે છે કેઃ-મનુષ્ય લોકમાં કે દેવલોકમાં એવો કોઇ પદાર્થ નથી કે તેની ઉપમા દઇને સિદ્ધનાં સુખને અનંત જ્ઞાની તીર્થંકર મહારાજ પણ બતાવી શકે?

પ્રશ્ન પર મું—સિદ્ધના સુખના મુકાબલામાટે લોકમાં કોઇ એવો પદાર્થ નથી કે ઉપમા દઇ અનંત જ્ઞાની પણ સમજાવી શકે તે સમજાયું પણ જે સુખ જોવામાં આવે તે કહી શકે તો ખરા કે?

ઉત્તર—વનવાસી ભીલને રાજાએ પોતાના મહેલમાં છ મહિના રાખી તેના કર્ણપુટપર કાંઈ પણ અવાજ નહિ પડવા દેતાં અનેક પ્રકારનાં રસ વ્યંજન સહિત મિષ્ટ ભોજનો, પુષ્પની શય્યા અને અરીસાભુવનની અંદર નેત્રને ગમતા અનેક પદાર્થોથી લેવાતો આનંદ આ તમામ સુખના અનુભવવાળો ભીલ જ્યારે પોતાના કુટુંબને મળે ત્યારે તેને કોઇ પુછે કે ભાઇ તું આટલો વખત કયાં રહ્યો, તેં શું ખાધું પીધું અને તેં શું કર્યું? વગેરે પૂછતાં તે ભીલ શું ઉત્તર દઇ શકે? એક વાહ! વાહ! સીવાય કાંઇ કહી શકે નહિ. તેમ મહાવીર જેવા અનંતજ્ઞાની પુરૂષે પણ ગૌત્તમના સિદ્ધના સુખના પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એજ ઉત્તર આપ્યો કે, સિદ્ધનું સુખ હું જાણું દેખું છું, અનુભવું છું, પણ કહેવાને શકિતવાન નથી. જેમ મુંગાને અલૌકિક સ્વપ્ન આવે તે શું કહી શકે? તેમ જ્ઞાની પુરૂષો સિદ્ધનાં સુખને જાણવા શકિતવાન છે, પણ કહી શકવા શકિતવાન નથી.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—તો હવે ટુંકામાં સિદ્ધનું સુખ જાણી શકીએ તેવો કોઇ દાખલો છે?

ઉત્તર—શાસ્ત્રમાં ન્યાય દાખલા તો ઘણા હોય પણ આપણે એક ટુંકાજ દાખલાથી સમજી શકીએ તેવો ન્યાય શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રના બીજા ઠાણ પદમાં જણાવ્યો છે. તે અત્રે દાખલ કરીએ છીએ.

નવિ અત્થિ માણુસાણં, તં સોક્ખં નવિય સવ્વ દેવાણં;
જં સિદ્ધાણં સોક્ખં, અવ્વાબાહં ઉવગયાણં. ॥ ૧૩॥

ઉત્તર—ઉપરના કહેલ અધિકારમાં કહ્યું છે કે—ગાથા—

जत्थय एगो सिद्धो, तत्थणंता भवक्खय विमुक्का ।
अण्णोण्णा समोगाढा पुट्ठा सव्वेवि लोगंते ॥९॥
फुसइ अणंते सिद्धे, सव्व पएसेहिं नियम सो सिद्धा ।
तेवि असंखेज्ज गुणा, देसपएसेहिं जे पुट्ठा ॥१०॥

અર્થ—જ્યાં એક સિદ્ધ હોય ત્યાં અનંત સિદ્ધ હોય. સિદ્ધ એટલે ભવભ્રમણરૂપવિનાશ તેથી રહિત તથા જન્મ મરણરૂપભવનો ક્ષય કરી, સર્વ કર્મથી, મુક્ત થયેલા એવા સિદ્ધ પરમાત્મા અન્યોન્ય—પરસ્પર એક બીજામાં મળેલા લોકના અંતને સ્પર્શીને રહ્યા છે. ૯

પોતાના આત્માના સર્વ પ્રદેશમાં એક સિદ્ધ, અનંત સિદ્ધના આત્માનો સ્પર્શ કરીને રહ્યા છે. એકેક સિદ્ધને અસંખ્યાતા આત્મપ્રદેશ છે તે સર્વ દેશથી વા પ્રદેશથી સ્પર્શી રહ્યા છે. ૧૦

આનો પરમાર્થ એ છે કે ૪૫ લાખ જોજનની માંહેલી કોર અનંતા સિદ્ધનો સમાવેશ આ પ્રમાણે થાય છે કે—જ્યાં એક સિદ્ધ ત્યાં અનંતાસિદ્ધ અને જ્યાં અનંતાસિદ્ધ ત્યાં એક સિદ્ધ, એટલે અન્યોન્યસિદ્ધના જીવો ફરસીને રહેલા છે. માટે સમાવેશનો વાંધો આવતો નથી.

પ્રશ્ન ૫૫ મું.—એકેક સિદ્ધને રહેવાની જગ્યા કેટલી હોય?

ઉત્તર—જે મનુષ્ય અહિંથી સિદ્ધ થાય તેનાં શરીરનાં પ્રમાણમાંથી ત્રીજો ભાગ બાદ કરતાં બાકીના બે ભાગના જેટલી, એક સિદ્ધ જગ્યા રોકે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું.—થોડામાં થોડી અને ઘણામાં ઘણી કેટલી અવઘેણાવાળા સિદ્ધ થાય?

ઉત્તર—થોડામાં થોડી બે હાથની, અવગાહનાવાળા અને મધ્યમ સાત હાથની, અને ઉત્કૃષ્ટી પાંચસેં ધનુષ્યની અવગાહનાવાળા સિદ્ધ થાય. પાંચસેં ધનુષ્યની, અવગાહનાવાળાનો સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં ત્રણસેં તેત્રીશ ધનુષ્યને બત્રીશ આંગુલનો અને બે હાથની અવગાહનાવાળાનો એક હાથને આઠ આંગુલનો ઘન પડે. એટલે બે હાથથી, માંડીને પાંચસેં ધનુષ્ય સુધીની અવઘેણાવાળા મનુષ્યો સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. તો તેની હદમાં રહેલો મધ્ય અવગાહનાવાળાનો પણ જે જીવ સિદ્ધ થાય તેનો ત્રીજો ભાગ બાદ કરતાં શરીરના બે ભાગ જેટલી જગ્યા સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધના જીવની, અવગાહના રહે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—મુક્તિ માર્ગનો પ્રવાહ નિરંતર ચાલતો રહે, અને સંસાર ખાલી થાય નહિ. આ વાક્ય પરસ્પર વિરૂદ્ધ કેમ ન પડે?

ઉત્તર—આ વિષે પૂર્વાર્દ્ધના ૪ થા ભાગમાં ૩૧ મા પ્રશ્નમાં ઘણો ખુલાસો કરવામાં આવ્યો છે. તોપણ વિશેષ ખુલાસાને માટે સાંભળો. અનંત જ્ઞાની ભગવંતે જે ભાવ જાણ્યા તેજ પ્રકાશ્યા. ભગવંતનું એ વચન અસત્ય નથી, પણ અલ્પ બુદ્ધિવાળા જીવોના ચિત્તમાં તેના વિચારમાં તે વાત બેસે નહિ. એ સ્વાભાવિક છે. એ ઉપર અલૌકિક દૃષ્ટાંત છે, તે સાંભળતાંજ શ્રોતાજનોનું મન સ્થિર થાય તેમ છે. નદીઓનાં હૃદ (મૂળ)માંથી (દ્રહમાંથી) નદી પ્રવાહ નીકળીને સદાકાળ સમુદ્ર ભણી વહે છે, તોપણ હૃદો (દ્રહો) ખાલી થતાં નથી. નદી પ્રવાહ બંધ થતો નથી, અને સમુદ્ર કદી પૂર્ણ થતો નથી. તેવીજ રીતે સંસારમાંથી નીકળીને ભવ્ય જીવો મુક્તિમાં જાય છે, તોપણ સંસાર ખાલી થતો નથી, ભવ્ય જીવો ખૂટતાં નથી, અને મુક્તિ ભરાતી નથી. આ દૃષ્ટાંત અને દાર્ષ્ટાન્તિકનું સામ્ય-સરખાપણું સમ્યક્ પ્રકારે અવલોકન કરનારની અર્હદ્વચનમાંજ પ્રતીતિ થશે, અન્યત્ર નહિ.

બીજું પણ એક લાગુ પડતું દૃષ્ટાંત પ્રમાણના જાણકારોએ એ સાંભળવા યોગ્ય છે. કોઈ બુદ્ધિશાળી જન્મથી માંડીને મરણ પર્યંત ત્રણ લોકના સર્વ-શાસ્ત્રોનું હિંદુઓના ષટ્ (છ) દર્શન અને યવન શાસ્ત્રોનું, આત્મ શક્તિથી પઠન કરતો અસંખ્ય આયુષ્ય નિર્વહન કરે, તોપણ તેના અશ્રાન્ત પાઠથી તેનું (હૃદય) કદી શાસ્ત્રાક્ષરોથી પૂર્ણ થાય નહિ. શાસ્ત્રાક્ષરો ખૂટે નહિ અને શાસ્ત્રો ખાલી થાય નહિ. તેવીજ રીતે સંસારમાંથી ગમે તેટલા ભવ્યો મુક્તિમાં જાય તોપણ મુક્તિ પૂરાય નહિ. ભવ્યો ખૂટે નહિ અને સંસાર ખાલી થાય નહિ. અર્થાત્ મુક્તિ માર્ગ અંતરાય વિના વહેતો રહેશે. આ દૃષ્ટાંત અને દાર્ષ્ટાન્તિકની ભાવના વિજ્ઞો (જાણકારો) એ સ્વચિત્તમાં ચિન્તવી લેવી અને એવા અનેક દૃષ્ટાંતો યોજવાં. (જૈનતત્ત્વસાર.)

પ્રશ્ન ૬૧ મું—સિદ્ધ પરમાત્માને ત્યાં કરવાનું શું?

ઉત્તર—કેવળજ્ઞાન દર્શનના ઉપયોગની રમણતામાં—આનંદમાં રહેવા શીવાય બીજું કાંઈ કરવાનું નથી. શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રનાં બીજાં પદમાંની ૧૨ મી ગાથામા કહ્યું છે કે:—

केवलणाणु वउत्ता, जाणंति सव्वभाव गुणभावे;
पासंति सव्वओ खलु, केवल दिट्ठी हिणंताहि ॥१२॥

અર્થ—સિદ્ધના જીવ, કેવળજ્ઞાનના ઉપયોગવડે સર્વ દ્રવ્ય પદાર્થોના દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયને જાણે છે, તેમજ કેવળ દર્શનવડે સર્વ ભાવને દેખી રહ્યા

નિરંજન દેવ કેવા છે? તો કે તેમને કાયા (પાંચ શરીરમાંનું શરીર) નથી, મન નથી, રૂપ નથી, મોટા કવીશ્વર તે પણ રૂપને કળી શકયા નથી. ઇચ્છા નથી, મોહ નથી; સંસાર વિષે ફરી આવવું નથી, દ્વેષ નથી, વેષ નથી, મદ નથી, માન નથી.

सिद्धान् नार्यो न नरोनक्लीबाः वक्तृत्वयोगा न चलानसंति;
न श्रेष्टि संहार कृदोन् दृश्या, भोगार्थिनोना कृति धारकानः ॥ ५ ॥

અર્થઃ—સિદ્ધ તે સ્ત્રી વેદે નથી; પુરુષ વેદે નથી; નપુંસક નથી, વાત કરવા યોગ નથી, એટલે આપણે સુખે કહી શકીયે તેવા નથી, અથવા મન, વચન, કાયાના યોગ નથી, ત્યાંથી ચળવાવાળા નથી, અથવા ચલન સ્વભાવ નથી, શ્રેષ્ટી સંહાર કરતા નથી, દ્રષ્ટિગોચર આવે એવા નથી. ભોગના અર્થી નથી, આકારવંત નથી, આવા નિરંજન દેવ સિદ્ધ સ્વરૂપી રહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—જેને આપણે નિરંજન કહીએ છીએ. સિદ્ધ કહીયે છીએ. તેને અન્યમતમાં ઇશ્વર કહે છે. તો અન્યમતના શાસ્ત્રમાં ઇશ્વરનું સ્વરૂપ કેવું કહ્યું છે?

ઉત્તર—ઇશ્વરના સ્વરૂપ માટે વેદાંત મતમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છેઃ—

नभूमिर्नचापोनवह्निनवायु, नचाकाश मास्तेननिद्रानतंद्रा;
नग्रीष्मो नशीतो नद्वेषो नवेषो, नयस्यास्तिमूर्तिस्त्रिमूर्तिस्वमीडे ॥ १ ॥

અર્થ—ઇશ્વરનું સ્વરૂપ તે ભૂમિ-પૃથ્વીરૂપ નથી, પાણીરૂપ નથી, અગ્નિરૂપ નથી, વાયુરૂપ નથી, આકાશરૂપ નથી, નિદ્રારૂપ નથી, તંદ્રારૂપ નથી, ઉષ્ણ નથી, શીત નથી, દ્વેષમય નથી, વેષરૂપ નથી, કોઇ પ્રકારની મૂર્તિ કે ત્રિમૂર્તિરૂપ ઇશ્વર નથી.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—તો હવે ઇશ્વર કેવા છે? તે સ્વરૂપ જાણવું જોઇએ.

ઉત્તર—ઇશ્વર अजंशाश्वतंकारणम् कारणानाम् शिवंभावकं केवलं भापका नामः तुरियंतमः पारमायंतहीनं, प्रपद्ये परंपावन द्वैतहीनं ॥१॥

અર્થ—ઇશ્વર અજન્મ છે, જન્મ લેતા નથી, શાશ્વતા છે, કારણનું પણ કારણ છે એટલે આપણે જેની ઉપાસના કરીએ છીએ, તે પણ તેમની ઉપાસના કરે; શિવસ્વરૂપી કેવલ્યસ્વરૂપી જ્ઞાનીઓજ તેમનું સ્વરૂપ કહી શકે. ત્રણ પ્રકારની વય માંહેલી વય નથી. આદિ અંતરહિત પરમપદને પ્રાપ્ત થયેલા પવિત્રમાં પવિત્ર અદ્વૈત એકજ ઇશ્વર સ્વરૂપે છે.

ભાષાન્તર—મુક્ત જીવોને જણાવવા માટે કોઇ ઉપમા છેજ નહિ. કેમકે તેઓની અરૂપી હયાતી રહેલી છે. તેમજ તેઓને કશો પણ અવસ્થા વિશેષ છે નહિ, માટે તેમને જણાવવા માટે કોઇ શબ્દની પણ શક્તિ નથી. (૩૩૩)

કેમકે તેઓ નથી શબ્દરૂપ, નથી સ્પર્શરૂપ, નથી રૂપરૂપ, નથી ગંધરૂપ અને નથી રસરૂપ. (અને વાચ્ય વસ્તુના વિશેષ તો માત્ર એ શાબ્દાદિક પાંચ ગુણજ છે તે મુક્ત જીવોમાં છે નહિ. માટે તેઓ અવાચ્ય છે. (૩૩૨)

સિદ્ધ પરમાત્માની વ્યાખ્યા ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સૂત્રમાં કહી છે તે મૂળપાઠ સાથે જણાવી.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—સિદ્ધ ભગવંત મનુષ્ય ક્ષેત્રથી એટલે આપણાથી સાત રાજ છેટે રહ્યા છે. તો એટલે છેટેથી તે આપણું કલ્યાણ કેવી રીતે કરી શકે?

ઉત્તર—આપણું કલ્યાણ તો આપણેજ કરવાનું છે. એટલે જે રસ્તે પરમાત્માએ મુક્તિ મેળવી; સિદ્ધ પદ ધારણ કર્યું છે; તે રસ્તાને આપણે પકડશું;-તે પંથને વિષે ચાલશું, તો આપણે પણ તે પદને ધારણ કરી શકશું. એટલે જ્યારે સિદ્ધ સમાન આપણો આત્મા શક્તિવાન થશે ત્યારે તે આપોઆપ પોતેજ મુક્તિ પદ મેળવી શકશે, માટે આપણું કલ્યાણ તો આપણેજ કરવા શક્તિવાન છીએ. તોપણ સાત રાજ રહ્યા-સિદ્ધ પરમાત્મા પણ આપણા આત્માનું કલ્યાણ કરવાને શક્તિવાન છે તે વાત કાઢી નાખવા જેવી નથી.

પ્રશ્ન ૭૧ મું—શું ન્યાયથી તે આપણું કલ્યાણ કરી શકે છે?

ઉત્તર—એક તો એ કે-તેમના ધ્યાનના પ્રભાવથી આપણો આત્મા નિવૃત્તિ પામે છે. બીજું કારણ નીચેના ન્યાયથી જાણશો. પ્રજ્ઞા પ્રકાશમાં કહ્યું છે કેઃ—

यथाऽग्नि तापः सुख दोजनानां, शीतं सदा हंति न संशयोस्ति ; श्री सिद्ध जायोहि तथा चज्ञेयं, पापं प्रकृपं च किमत्र चित्रं

અર્થઃ—યથા દૃષ્ટાંતે-જેમ અગ્નિનો તાપ દૂર રહ્યા મનુષ્યોને સુખ રૂપ થાય છે. એટલે ટાઢથી પરાભવેલા મનુષ્યોની શીતને હણવાને સદાય અગ્નિ શક્તિવાન છે. એ દૃષ્ટાંતે સિદ્ધ પરમાત્માના સ્મરણ વડે ઘણાં પાપના સમૂહનો નાશ થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય. અર્થાત્ સિદ્ધ પરમાત્મા સાત રાજ

ઇ ચૂકયો.) બ્રહ્માંડરૂપી મંડપને ટોચે રહી અદશ્યપણે પોતાને વરવા મળેલા ના ગુણોનું નિરીક્ષણ કરતી, તેમજ સુમતિ દાસી દરેક પંથના સેવન કરનારાની તમામ હકીકત જણાવતી એક બીજા પંથનું અર્થાત્ મતવાદીઓનું ઉલંઘન કરતી. નિરીક્ષણ કરતી ચાલી જાય છે.

પ્રશ્ન ૭૬ મું--મુક્તિ સુંદરી કેવા ગુણવાળાને વરવાની ઇચ્છા ધરાવતી હશે?

ઉત્તર--જે ગુણો વડે પોતે જે પદ મેળવ્યું છે. તેવાજ ગુણવાળા એટલે પોતાના બરાબરી ગુણોવાળાને વરવાની ઇચ્છા ધરાવે છે, અને તેનેજ શોધતી ફરે છે. અર્થાત્ પોતાની દીવ્ય દૃષ્ટિ વડે તેને જુએ છે.

પ્રશ્ન ૭૭ મું--મુક્તિ સુંદરીને કેવા ગુણોવાળા પુરૂષો જોઇએ છીએ તે તો જણાવો?

ઉત્તર--હયો, જુઓ સાંભળો--

पंचासव परिन्नाया, तिगुत्ताछसुसंजया; पंचनिग्गहणा धीरा, निग्गंथाउज्जुदंसिणो. ॥११॥ द० अ० ३ ॥ हत्थसंजए, पायसंजए, वायसंजए संजए इंद्रियस्स; अज्झप्परए सुसमाहिअप्पा, सुत्तत्थं च विआणइजेसभिक्खु ॥ द० अ० १० गा० १५॥ तवोगुण प्पहाणस्स, उज्जुमईखंति संजमरयस्स; परीसहे जिणंतस्स, सुलहा सोगइतारिसगस्स. ॥ अ० ४ गा० २७॥

અર્થ—(મુક્તિ સુંદરી આવા પુરૂષોની શોધ કરે છે)

હિંસાદિ પાંચે આશ્રવના ત્યાગી, મન આદી ત્રણે ગુપ્તિએ ગુપ્ત, ષટકાય-પૃથ્વ્યાદિ છકાયના રક્ષક, પાંચે ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવાવાળા, બાવીસ પરિસહ ઉત્પન્ન થયે, ધૈર્ય ધારણ કરવાવાળા, માયા કપટરૂપ ગ્રન્થિ રહિત, સંયમ સામી જેની દ્રષ્ટિ છે (એવા નિગ્રંથ કે, જેના) હાથ, પગ, વચન અને ઇંદ્રિયો એકંત સંયમ રૂપજ હોય તથા ' अध्यात्मरत: ' પ્રશસ્તધ્યાના સક્ત-શુભ ધ્યાનમાં જે આસક્ત હોય, જેનો આત્મા સદાય સમાધિમાં લીન હોય. સૂત્ર અને અર્થનો વિજ્ઞાન સહિત યથાતથ્ય જાણુ હોય, એવો હોય તેને હું ખરો ભિક્ષુ કહું છું ॥ (તે ભિક્ષુ) તપના ગુણે કરી પ્રધાન, કપટ રહિત-સરલ, મતિવંત, ક્ષમાવંત, અને સંયમને વિષે રમણતા કરવાવાળા અને પરિસહાને જીતવાવાળાને, સુગતિ (મોક્ષની પ્રાપ્તિ-મુક્તિ સુંદરી વરવી) સુલભ છે.

અર્થ—જે પદને સૂર્ય, ચંદ્રમા કે અગ્નિ પ્રકાશ કરી શકતા નથી અને જે પદને પામીને ફરી યોગીઓ પાછા આવતા નથી તે મારૂં ઉત્તમ ધામ છે. ૬.

તેમજ પ્રજ્ઞા પ્રકાશમાં પણ કહ્યું છે કે-નિરંજન પદ પામ્યા પછી 'પુનરાગમોન' આ સંસારમાં ફરી આગમન તેમનું હોતું નથી.

પ્રશ્ન ૮૧ મું—ભગવતીજી વગેરે સૂત્રોમાં જ્યાં નમોથ્થુણંનો પાઠ આવે છે ત્યાં પહેલું નમોથ્થુણં સિદ્ધ ભગવંતનું, બીજું અરિહંત તીર્થંકર મહારાજનું ને ત્રીજુ ધર્મ ગુરૂનું એમ ત્રણ નમોથ્થુણં કહેવામાં આવે છે. તેમાં એક સવાલ ઉઠે છે કે—પહેલું નમોથ્થુણં સિદ્ધ ભગવંતનું છે ને તેમાં ગુણ તો બધા તીર્થંકરના આવે છે તેનું કારણ શું?

ઉત્તર—નમોથ્થુણં તો સિદ્ધ ભગવંતનુંજ છે, પણ જે તીર્થંકરો મોક્ષગતિને પામીને સિદ્ધ થયા તે તીર્થંકરોના ગુણોનું વર્ણન કરીને સિદ્ધનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—જ્યારે પહેલા નમોથ્થુણંમાં તીર્થંકર અને સિદ્ધ બંનેના ગુણોનો સમાવેશ થાય છે, તો પછી બીજું તિર્થંકરનું જુદું પાડવાનું શું કારણ?

ઉત્તર—બીજું નમોથ્થુણં વર્તમાન તીર્થંકરને માટે એટલે કેવળપ તીર્થંકર હયાતી ધરાવતા હોય તેને માટે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૩ મું—તીર્થંકર હયાતી ન ધરાવતા હોય તો?

ઉત્તર—તીર્થંકરની હયાતી ન હોય તો સિદ્ધનું તો ખરૂંજ અને ગુરૂની હયાતી હોય તો ગુરૂનું.

પ્રશ્ન ૮૪ મું—તીર્થંકર અને ગુરૂની હયાતી ન હોય તો?

ઉત્તર—એક સિદ્ધનુંજ નમોથ્થુણં સૂત્રના ન્યાયથી જણાય છે.

પ્રશ્ન ૮૫ મું-સૂત્રના મૂળ પાઠથી ઉપરના પ્રશ્નોનો ખુલાસો થાય તેમ છે?

ઉત્તર—હા, જી. મૂળ પાઠમાંજ તમામ ખુલાસો છે.

પ્રશ્ન ૮૬ મું—અમારા સાંભળવામાં તો ત્રણ નમોથ્થુણં કહેવાં એમ ધારણામાં છે તો ત્રણ નમોથ્થુણં કહેવાનું કોઈ સૂત્રમાં છે? હોય તો તે જણાવશો?

ઉત્તર—મહાવીરના શાસનમાં ભળ્યા તે કેશી સ્વામી અને રાજા પ્રદેશીને બુઝવ્યા તે કેશી સ્વામી બન્ને જુદા છે. (તેનો ખુલાસો સાંવસ્તર વાંચવો હોય તો જુઓ પૂર્વાર્ધ ભાગ ૧લો પ્રશ્ન ૮૯ થી ૯૬ સુધી) એટલે પ્રદેશી રાજાને બોધ દેનાર તે કેશી સ્વામી પહેલા થયા છે. તે વખતે મહાવીરની હયાતી હતી કે નહિ તે સંબંધે સૂત્રમાં કાંઇ ખુલાસો જણાતો નથી. પણ પ્રદેશી રાજાએ તીર્થંકરનું નમોથ્થુણં નથી કીધું, તે તો સૂત્ર સાક્ષી આપે છે.

પ્રશ્ન ૯૧ મું—અર્હન્નક શ્રાવકના વખતમાં મલ્લિનાથ હતા છતાં તેનું નમોથ્થુણં કેમ કહેવામાં આવ્યું નહિ હોય ?

ઉત્તર—તે વખતે મલ્લિનાથ ભગવાન સંસારમાં હતા, અવ્રતીપણે હતા—અર્હન્નક શ્રાવક બાર વ્રત ધારી પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા, સંસારમાં રહેલા તીર્થંકરને નમોથ્થુણં કહ્યું નથી. તે ઉપરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા ચોથા ગુણસ્થાનવાળાને નમસ્કાર ન કરે.

પ્રશ્ન ૯૨ મું—જે શાસનના અધિકારી તીર્થંકર મહારાજ મોક્ષ ગયા પછી તેમનું નમોથ્થુણં તે શાસનના તીર્થમાં કહેવામાં આવતું નથી, પણ મહાવિદેહમાં તો સદાય તીર્થંકર હોયજ. તેમનું બીજું નમોથ્થુણં કહે તેમાં શો વાંધો ?

ઉત્તર—જો વાંધો ન હોત તો અરણક શ્રાવક તથા પરદેશી રાજા કહેત, પણ તે તો કાંઇ છેજ નહિ. માટે દરેક શાસનના અધિકારી તીર્થંકરનેજ નમોથ્થુણં લાગુ થતું હોય એમ સૂત્રના ન્યાયથી જણાય છે.

પ્રશ્ન ૯૩ મું—હાલની સ્થાનકવાસીની પ્રવૃત્તિમાં સામાયિકાદિ ઉચ્ચરતાં શ્રીમંધરસ્વામીની આજ્ઞા લેવામાં આવે છે તે વિષે શું સમજવું ? સૂત્રના ન્યાયે આ પ્રવૃત્તિ ઠીક લાગે છે કે કેમ ?

ઉત્તર—આ જમાનામાં ઠીક અઠીકનું કાંઇ જોવાતું નથી. તેમાં આ વર્ગને માટે તો જેને જે ઠીક લાગ્યું તેજ ઠીક, એમ માની લેવામાં આવે તેનો ઉત્તર કાંઇ હોયજ નહિ. પણ સૂત્રના ન્યાય પ્રમાણે આ વાત લાગુ થાતી નથી. દાખલા તરીકે—રાજકોટમાં રહેલી રાજકોટની વસ્તી ગોંડલ કે મોરબીના રાજાની આજ્ઞામાં રહેવાની ઇચ્છા ધરાવે તે વાત ઉચિત ગણાય ! અહિંયાં જ્યારે બાદશાહી રાજ્ય હતું ત્યારે તેની આજ્ઞા મનાતી. હાલ જ્યારે યુરોપિયનની સત્તા પ્રવર્તે છે, ત્યારે તેની આજ્ઞા આખા હિંદુસ્તાનમાં મનાય છે, છતાં કોઇ જર્મન કે ફ્રેંચની આજ્ઞા ચિંતવે તે શા કામની ?

પ્રશ્ન ૯૭ મું—ત્યારે કોઈ એમ કહે કે—સાધુજી હોય તો તેમની આજ્ઞાએ સામાયિકાદિ ઉચરીએ છીએ તે ન હોય તો સ્થાપનાચાર્ય કરી પંચિંદિયો ભણી સામાયિક ઉચરીએ છીએ.

ઉત્તર—પંચિંદિયો ભણનારા તેનો હેતુ જાણતા હોત તો સ્થાપનાચાર્ય કરવાની જરૂર રહેત નહિ. પંચિંદિયો ભણી આજ્ઞા માગવાની પૃથા જો મૂળથી હોત તો બીજા વર્ગને આચાર્યની આજ્ઞા માગવામાં વાંધો આવત નહિ.

પ્રશ્ન ૯૮ મું—પંચિંદિય એટલે શું-ને તેનો હેતુ શું ?

પંચિંદિય એટલે આચાર્યના ૩૬ ગુણની બે ગાથાછે.

તેમાં પહેલા પદમાં પંચિંદિય શબ્દ આવે છે. તે ઉપરથી પંચિંદિય કહેવામાં આવે છે. તેનો હેતુ સામાયિકાદિ વ્રત ઉચરતી વખતે કહેવાનો.

પ્રશ્ન ૯૯ મું—સામાયિકાદિ વ્રત, ઉચરવાના સંબંધમાં પંચિંદિય કેવી રીતે કહેવામાં આવે છે ?

ઉત્તર સાંભળો ગાથા—

पंचिदिय संवरणो, तह नवविह बंभचेर गुत्तिधरो;
चउविह कसायमुक्को, इअअठ्ठारस्स गुणेहिं संजुतो ॥ १ ॥
पंच महव्वयजुत्तो, पंचविहायार पालण समथ्थो;
पंचसमिउ तिगुत्तो, छत्तीस गुणो गुरुमझ ॥ २ ॥

આમાં એમ જણાવે છે કે પાંચ ઈન્દ્રિયના સંવરવાવાળા, તેમજ નવવિધે બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિના ધારક, ચાર પ્રકારના કષાયથી મુકત એ અઢાર ગુણે કરી સંયુકત, પાંચ મહાવ્રતને વિષે જોડેલા, પાંચ મહાવ્રત યુકત પાંચ પ્રકારના આચાર પાળવાને વિષે સમર્થ. પાંચ સમિતિએ સુમતા ત્રણ ગુપ્તિએ ગુપ્તા એ છત્રીશ ગુણે કરી સહિત હોય તે મારા ગુરૂ છે.

આટલું કહીને એટલે ઉપરની બે ગાથા કહીને ઇચ્છામિ ખમાસમણો ઈત્યાદિ પાઠ બોલીને વંદણા—નમસ્કાર કરીને સામાયિકાદિકની આજ્ઞા માગે-આનો પરમાર્થ એજ છે કે:—ઉપર કહેલા ગુણવાળા ગુરૂ આચાર્ય ગમે ત્યાં હોય પણ આ બે ગાથા બોલીને તેમની આજ્ઞાયે સામાયિકાદિ વ્રત ઉચરવાને જરા પણ વાંધો નથી. જેમ તીર્થંકરની આજ્ઞા સર્વત્ર વર્તે છે. તેમ ગુરૂ આચાર્યની આજ્ઞા પણ સર્વત્ર વર્તે અર્થાત્ શિષ્ય ગમે ત્યાં વિચરે પણ ગુરૂની આજ્ઞા તો તેની સાથેજ હોય તેમ ચારે તીર્થને માટે ગુરૂ-

આ આઠ પ્રતિહાર આ રીતે પણ કહે છે:—

अशोक वृक्षः सुरपुष्प वृष्टि, र्दिव्यध्वनिश्चामरमासनं च।
भामण्डलं दुंदुभिरातत्रं, सत्प्रातिहार्याणि जिनेश्वराणाम् ॥

જ્યાં જ્યાં તીર્થંકર મહારાજનું બીરાજવું થાય ત્યાં અશોક વૃક્ષ બની આવે. ૧ દેવકૃત, પુષ્પની વૃષ્ટિ થાય. ૨ દિવ્યધ્વનિ. ૩ ચામર. ૪ સિંહાસન. ૫ ભામંડલ. ૬ દુંદુભી. ૭ અને છત્ર. ૮ એ આઠ પ્રાતિહાર્ય તીર્થંકર મહારાજના પુન્ય પ્રતાપે બની આવે છે. આઠ એ અને ચાર મૂલાતિશય-તે અપાયાપગમાંતિશય* ૧ જ્ઞાનાતિશય ૨પુજાતિશય, વચનાતિશય, ૪ મળી ૧૨ ગુણ અરિહંત, ભગવંતના જાણવા.

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—સિદ્ધ ભગવંતના ગુણ કેટલા અને કયા કયા?

ઉત્તર—સિદ્ધ ભગવંતના આઠ ગુણ કહ્યા છે તે એ કે:—

नाणंच दंसणं चेव, अव्वाबाहं तहेव सम्मत्तं;
अक्खयठिइअरुवइ, अगुरुलहु वीरीयं हवइ ॥ १ ॥

કેવળજ્ઞાન ૧, કેવળદર્શન ૨, અવ્યાબાધ સુખ ૩, ક્ષાયકસમકિત ૪, અક્ષય સ્થિતિ ૫, અરૂપીપણું ૬, અગુરૂ લઘુ ૭, અનંત આત્મિક શકિત ૮, એ આઠ ગુણ સિદ્ધ ભગવંતના જાણવા.

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—ઉત્તરાધ્યયનના ૩૧ મા અધ્યયનમાં એક બોલથી માંડી ૩૩ બોલની વ્યાખ્યા કરી છે. તેમાં ૩૧ મો બોલ, सिद्धाइ गुण સિદ્ધના ગુણનો કહ્યો છે. અને આવશ્યક સૂત્રમાં ए गति साए सिद्धाइ गुणेहिं કહેલ છે એટલે સિદ્ધના ૩૧ ગુણ કહ્યા તે કયા?

ઉત્તર—(૫) સઠાણ (૫) વર્ણ (૫) રસ (૨) ગંધ (૮) સ્પર્શ (૩) વેદ, એમાંનું સિદ્ધમાં કાંઇ નથી. એ ૨૮ બોલ અને (૨૯મો) અશરીરપણું (૩૦મો) અસંગપણું, અને (૩૧મો બોલ) જ્ઞાનાવરણી, આદિક આઠ કર્મ ખપાવ્યા છે. તે કુલ એકત્રીશ સિદ્ધના ગુણ જાણવા. આચારાંગજીમાં પણ સિદ્ધના એજ ગુણ કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—'નમો અરિહંતાણં' અને 'નમો સિદ્ધાણં' એ બે પદની સમજુતી તો બરાબર થઈ, હવે ત્રીજું પદ 'નમો આયરિયાણં' આ પદની વ્યાખ્યા શી રીતે છે?

---

*અપાયાપગમાતિશયનો અર્થ પૂર્વાર્દ્ધના ૭ ભાગમાં-૭૯ માં પ્રશ્નથી જાણવું.

કોઇ મુનિ અઢીદ્વીપ બહાર ગયા હોય તેને માટે અથવા કોઇ દેવે સાધુનું અપહરણ કરી અઢીદ્વીપ બહાર મૂકયા હોય તેને માટે અથવા નહિ તીર્થંકર પદમાં કે નહિ સિદ્ધ પદમાં એવા વર્તતા સામાન્ય કેવળી અથવા નહિ આચાર્ય પદમાં કે નહિ ઉપાધ્યાય પદમાં સ્વયંબુદ્ધ, પ્રત્યેક બુદ્ધાદિ, તથા નહિ સ્વલિંગમાં-એટલે સાધુપણાના વેશમાં નહિ એવા ગૃહસ્થલિંગી, અથવા અન્યલિંગી, ભાવચારિત્રે વર્તતા એ બધાનો સમાવેશ કરવાને માટે સવ્વ સાહૂણં શબ્દ કહ્યો હોય એમ જણાય છે. 'તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.'

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—સાધુજીના કેટલા ગુણ ને કયા કયા ?

ઉત્તર—'સત્તાવીસાએ અણગાર ગુણેહિં' અણગાર સાધુના સત્તાવીશ ગુણ કહ્યા છે તે એ કે :—

छव्वय छकाय रक्खा, पंचिंदिय लोह निग्गहोखंती,
भाव विसोही पडिलेहणय, करणे विसुद्धीय ॥ १ ॥
संयम जोए जुत्तोञ, कुसल मण वयणकाय संरोही,
सीयाइ पिंड सहणं, मरण उवसग्गसहणंच ॥ २ ॥

૭ વ્રત ૬ છકાયની રક્ષા ૧૨, પાંચ ઈંદ્રિય અને લોભનો નિગ્રહ કરવો ૧૮ ક્ષમા ૧૯, ભાવની વિશુદ્ધિ કરવી. ૨૦ વિધિએ પડિલેહણ કરવું ૨૧, કરણ વિશુદ્ધિ શુદ્ધ ક્રિયા કરવી ૨૨, સંયમને વિષે જોગને જોડવા ૨૩, કુશલ શુભ મન, વચન, કાયાના જોગને સંહરવા અર્થાત્ ત્રણ જોગને ગોપવવા ૨૩, સીતનો પરીસહ સહન કરવો ૨૫, ક્ષુધાનો પરીસહ સહન કરવો ૨૬, અને મરણનો ઉપસર્ગ સહન કરવો ૨૭ એ સત્તાવીશ ગુણ સંયુક્ત સાધુ મુનીરાજ હોય.

ઇતિશ્રી પરમપૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામીતત્ શિષ્ય મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત "શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા ઉત્તરાર્દ્ધ" ભાગ ૧ લો સમાપ્ત.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૨ જો.

પ્રશ્ન ૧ લું—શિષ્ય—કેટલાક કહે છે કે,—જૈનનો સાધુની કરણી આચાર વિચાર વગેરે તમામ ધર્મના ત્યાગીઓથી ચડીઆતાં છે, પરંતુ એક બાબતમાં તેઓ પશ્ચાત રહે છે. તેનું શું કારણ હશે?

ઉત્તર—કઇ બાબતમાં પશ્ચાત રહે છે, તે ખુલ્લા શબ્દોમાં જણાવશો.

પ્રશ્ન ૨ જું—બાબત તો એક એજ છે કે—જૈનનો સાધુ ન્હાતા નથી, તદ્દન મલીન રહે છે, તેથી તે દુનીયાના ત્યાગીઓની અપેક્ષાએ અપવાદમાં ગણાય છે. માટે તે વિષે જૈન શાસ્ત્રથી તથા અન્ય શાસ્ત્રથી ખુલાસો થવો જોઇએ.

ઉત્તર—જો જૈનના સાધુ બીજા તમામ ત્યાગીઓથી ક્રિયાકાંડમાં ચડીઆતા મનાતા હોય તો આ (નહિ ન્હાવાની) ક્રિયા અપવાદમાં કેમ આવે? તે ક્રિયા પણ ચડીઆતીજ હોવી જોઇએ. જો ત્યાગીઓમાં તફાવત તો ત્યાગમાં પણ તફાવત અને ત્યાગમાં તફાવત તો ક્રિયાકાંડમાં પણ તફાવત એ બધો તફાવત અહિંને અંગે છે. પણ મુક્તિ માર્ગમાં તફાવત નથી. મુક્તિને માર્ગે ચાલવાવાળાને માટે તો એકજ રસ્તો છે, અને તે રસ્તો પણ ઋષભદેવ ભગવાનથી માંડી મહાવીર પરમાત્મા સુધીનાં તમામ તીર્થંકર મહારાજનું એકજ વાક્ય છે કેઃ—

जस्सट्ठाए किरइ नग्गाभावे मुंडभावे अन्हाणयं अदंतधुवणयं अच्छत्तयं अणोवाहणयं भूमिसेज्जा फलहसेज्जा कट्ठसेज्जा केसलोओबंभचेरवासो परघरप्पवेसो लद्धावलद्धी उच्चावया गामकंटया बावीसं परीसहोवसग्गा अहियासिज्जइ तमट्ठं आराहेइ जाव सव्व दुक्खप्पहीणे ॥

એટલે જે ત્યાગીઓએ મોક્ષને અર્થે કરવાનું હતું તે કરીને મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત થયા. તો મોક્ષના સાધનને માટે સ્નાનની આવશ્યકતા બીલકુલ નથી, આ વાત સિદ્ધ થઇ.

જૈનના સાધુ જો મોક્ષના સાધનને માટે ન્હાતા ન હોય તો પછી પ્રક્ષાલકને શું કહેવાપણું છે?

મસ્તક મુંડેલ, અને ભાવથી મન મુંડેલ, વળી જેનાં રોમ-(કક્ષાદિકનાં), અને નખ દીર્ઘપણાને પામેલા હોય, અને મૈથુનવૃત્તિ જેની ઉપશાંત થયેલ હોય અર્થાત્ મૈથુનથી ઉપશમ્યા હોય, એવા યોગીઓને સ્નાનાદિક વિભૂષાનું શું કાર્ય ? જેને શરીરની દરકાર નથી તેવા યોગી, તેવા ત્યાગી પુરૂષને વળી સ્નાનાદિક વિભૂષાની જરૂર હોયજ શાની ? અર્થાત્-નજ હોય. એટલેથી નહિ અટકતાં ખરો ત્યાગી ગમે તે મતનો હોય તે સ્નાનાદિ વિભૂષાનાં ફળ માઠાંજ જાણે.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—સ્નાનાદિકનો અર્થ તો આપણે સમજીએ છીએ કે ન્હાવું, પણ વિભૂષાનો અર્થ એજ છે કે-બીજો કાંઇ થાય છે ?

ઉત્તર—ઘણે ભાગે બન્નેનો એકજ અર્થમાં સમાવેશ થાય છે. વિભુષા શબ્દમાં સ્નાન પહેલુંજ હોય છે: સ્નાન કર્યા પછી તેના અંગે. શરીરની થતી ક્રિયા ચંદનાદિકના વિલેપનાદિક તે વિભૂષા કહેવાય છે. તે ગાથા-

सिणाणंह अदुवा कक्कं लोद्धं पउमगाणिय; ।
गायस्तु वट्टणट्ठाए नायरंति कयाइवि ॥६६॥

સ્નાન અથવા અનેક પ્રકારનાં દ્રવ્યોથી શરીરનું ઉવટણ કરવું અથવા શરીરને ઉગટવાને અર્થે-શરીરને દીપાવવાને અર્થે અનેક પ્રકારનાં દ્રવ્યો લગાવવાં અથવા સ્નાન કર્યા પછી ચંદનાદિકે શરીરને દીપાવવું-આનું નામ વિભૂષા કહેવાય છે. તે ત્યાગી પુરૂષો આચારે નહિ. કદાચિત કોઇ વખત પણ તેનો સ્વીકાર કરે નહિ. આનો પરમાર્થ એ છે કે-સ્નાન અને શરીરની શોભા વિભૂષા શબ્દમાં સમાઇ જાય છે.

પ્રશ્ન ૭ મું—વિભૂષા કરવાવાળાને શું ફળ પ્રાપ્ત થાયછે ?

ઉત્તર—સાંભળો-

विभूसा विचियं भिक्खु कम्मं बंधइ विक्कणं;
संसारसायरे घोरे जेणं पडइ दुरुत्तरे ॥ ६६ ॥

જે કોઇ ભિક્ષુ વિભૂષાને વિષે વળગ્યા રહે છે. અર્થાત્ વિભૂષામાંજ તેની વૃત્તિ સદાકાળ રહ્યા કરે છે. એવા ભિક્ષુ-સાધુને ચીકણાં કર્મનો બંધ થાય છે. એવા નિવડ કર્મના બંધને લઇને સંસારરૂપ ઘોર સમુદ્રમાં પડેલા જીવને તરીને પાર પામવું દુષ્કર હોય છે. એમ અનંત જ્ઞાની તીર્થંકર મહારાજનું કહેવું છે.

પ્રશ્ન ૮ મું—કોઇ એમ કહે કે, આ વાત જૈનશાસ્ત્રની છે. અને જૈનના સાધુ સ્નાન કરતા નથી. તે કારણ પણ સમજાયું કે શાસ્ત્ર જ્યારે

કરોડ રહી શકે તેવું અનુમાન ફ્રેંચ શાસ્રીએ કર્યું છે. મહાવીર પરમાત્માએ એક જળનાં બિંદુમાં અસંખ્ય જીવ સ્થાવર અપકાયના કે જે આપણી દ્રષ્ટિએ ન આવે તેવા પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા કેવળ જ્ઞાન વડે પ્રકાશેલા તેને ઉપરના લેખો ટેકો આપનાર થઇ પડે છે. બસ આ બે પુરાવાપર પુરતો લક્ષ ખેંચવાનો છે.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—આ સંવાલ માટે તમે શું કહેવા માગો છો?

ઉત્તર—અમે એ કહેવા માગીએ છીએ કે–સ્નાન સંબંધીમાં ભોગીની વાત અલગ રાખો; પણ ત્યાગી પુરૂષો દયા ધર્મ પાળે છે કે કેમ? દરેક ધર્મના ત્યાગીઓ જીવની હિંસાથી નિવર્ત્યા છે કે કેમ? જો દયા ધર્મ પાળતાં હોય, જીવની હિંસાથી નિવર્ત્યા હોય તો તેવા ત્યાગીઓને ઉપરના લખાણ પ્રમાણે વિચાર કરી તેના પર દ્રષ્ટિ દે તો એક પણ જળનાં બિંદુથી ન્હાવાનો અધિકાર તેને ઘટતો નથી.

જ્યારે એક બિંદુ જળમાં છત્રીશ હજાર ચારસેં ને પચાસ અને એક પોષ્ટની ટીકીટ પર સમાય એટલા જળનાં બિંદુવામાં અઢી કરોડ હાલતા ચાલતા–હરતા ફરતા જીવની સંખ્યા કહી તો તેના પ્રમાણમાં સ્નાન કરવાવાળા પોતાના શરીર પર કેટલા જીવોના લોહી માંસનું લેપન કરી પવિત્રપણું કેવી રીતે માનતા હશે? એ જરા વિચાર કરવા જેવું છે.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—ત્યારે કોઇ કહે કે–અમારા શાસ્રમાં તો ન્હાવાથીજ પવિત્રપણું જણાવે છે. આવી બાબતો કોઇ બાહેરમાં લાવતું નથી. તેમ અમારા ધર્મગુરૂઓ પણ અમને આવા દોષો જણાવતા નથી. પરંતુ અમારા ધર્મગુરૂઓ પોતેજ એમ માને છે, અને અમને પણ એમ જણાવે છે કે જેમ જેમ વધારે વાંર નાહીયે તેમ તેમ તપની વિશેષ વૃદ્ધિ થાય છે. એથી અમારો આત્મા નિર્મળો થાય છે. અને તેથી અધીક લાભ સુતા જળને જગાડવામાં માનીયે છીએ. એટલે સ્થિર પડેલા જળમાં પડેલો સ્નાન કરે તેને વધારે લાભ માનવામાં આવે છે. એમ અમારા ધર્મગુરૂઓ બતાવે છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—દિવસને રાત્રિના ચોવીસ કલાકમાં ન્હાવાનો ભાગ કેટલા કલાકનો લેતા હશો? જો કે ચોવીશે કલાકનો વખત ન્હાવા ખાતે લેતા નથી. પણ તમારી માન્યતા પ્રમાણે ચોવીશે કલાક બલકે આખી જીંદગી જળમાજ રહેનારા મચ્છ કચ્છાદિકના તપનું શું કહેવું? તમારા કહેવા પ્રમાણે તમારાથી પણ તેનો આત્મા વિશેષ નિર્મળો માનતા હશો કેમ?

રાત્રિના સ્થિર પડેલા જળમાં જળાશ્રિત અસંખ્ય જીવો જળની અંદર રહેનારા અને જળના અગ્રભાગે સ્થિર થયેલા ઉડવા જીવો, તેના

જળ આદિ કોઇ પણ જીવની કદાપિ પણ હિંસા ન કરવી, જે મારી હિંસા-મારો વિનાશ નહિ કરે તેનો હું પણ વિનાશ નહિ કરૂં.

આનો પરમાર્થ એ છે કે-વિષ્ણુ શબ્દે જીવ સમજવા. એટલે જળ, સ્થળ વગેરે તમામ ઠેકાણે આખા બ્રહ્માંડમાં જીવ ભરેલા છે. તે હું જ છું. એમ જાણીને કોઇ જીવને હણશો નહિ.

તો જળના જીવોને હણતાં વિષ્ણુને હણનારા ગણાશો કે કેમ? આમાં તમોને ન્હાવાની જગ્યા કયા ઠેકાણે રહી?

પ્રશ્ન ૧૬ સું—તો શું અમારા શાસ્ત્રમાં જળથી દેહની શુદ્ધિ અને દેહથી મનની અને મનથી આત્માની શુદ્ધિ કહી છે તે ખોટી?

ઉત્તર—તે ખોટી તમારી જીભેજ કહો છો. અને શાસ્ત્ર તો મૂળેથીજ ખોટી કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૭ સું—એવો અમારા શાસ્ત્રનો એક તો દાખલો બતાવો.

ઉત્તર—લ્યો, સાંભળો,-તમારા મનુસ્મૃતિમાંજ અધ્યાય-૫ મે-શ્લોક ૧૦૯ મો-કહ્યું છે કે-

> अद्भिर्गात्राणि शुद्ध्यन्ति, मनः सत्येन शुद्ध्यति ;
> विद्या तपोभ्यां भूतात्मा, बुद्धिर्ज्ञानेन शुद्ध्यति ॥१०९॥

પાણી વડે ગાત્રો (શરીરના અવયવો) શુદ્ધ થાય છે. સત્ય વચન વડે મન શુદ્ધ થાય છે, બ્રહ્મવિદ્યા અને તપ વડે જીવાત્મા શુદ્ધ થાય છે, અને જ્ઞાન વડે બુદ્ધિ શુદ્ધ થાય છે.

જળ શુદ્ધિથીજ થયેલા દેહવડે મન શુદ્ધિ અને આત્મ શુદ્ધિ માનવી તે તો ભ્રમણા છે. શાસ્ત્ર તો ખુલ્લા શબ્દોમાં કહે છે કે-સત્ય વડે મનની શુદ્ધિ અને જ્ઞાનને તપ વડે આત્માની શુદ્ધિ કહી છે. આ સિવાય શુચી અશુચી વગેરેની વ્યાખ્યા તથા સ્નાનાદિક કોને લાગુ છે. અને કોને દોષિત છે વગેરે જૈન શાસ્ત્રો અને અન્ય શાસ્ત્રો તમામ ખુલાસા આપે તેમ છે.

પ્રશ્ન ૧૮ સું—એક તર્ક ઉત્પન્ન થાય છે કે-જૈનના સાધુને માટે ઉપર જણાવેલા પાણીના દોષોને માટે-એટલે અસંખ્ય જીવોના રક્ષણને અર્થે જે ન્હાવાનો નિષેધ છે તો જેમ પોતે પીવામાં ઉન્હુ જળથી નિભાવ કરે છે તેમ ઉન્હુ જળથી ન્હાઇને સાફ રહેવાને શો વાંધો આવે તેમ છે?

ઉત્તર—અરે ભાઇ? જેને ત્યાગ પાળવો છે-જેને બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળવું છે તેને માટે શાસ્ત્રકારે બહુજ ધ્યાન રાખવું પડે છે. જૈનનાં સાધુને

ઘણા જીવોની વિરાધના કરવાવાળો થાય. કારણકે સ્નાન કરવાથી. તે જીવો પાણીના પ્રવાહ સાથે તણાઇને મરી જાય, તેથી સાધુપણાનો-સંયમનો નાશ થાય. એટલા માટે નિર્દોષ જળથી-ઠરેલા પાણીથી કે ઉષ્ણ-ગરમ પાણીથી પણ સાધુ સ્નાન કરે નહિ. એવું જાવ જીવ પર્યંત-જ્યાંસુધી જીવે ત્યાંસુધી અસ્નાન રૂપ ઘોર વ્રત જૈનના સાધુ ગ્રહણ કરે છે.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—આહા હા હા??? કેવો ખ્યાલ? જ્યારે અન્ય ધર્મના ત્યાગીઓ-સાધુઓ અને બ્રહ્મચારીઓ સ્નાન કરવામાંજ તપ અને વ્રત માને છે, ત્યારે જૈન ધર્મના સાધુઓ અસ્નાનને ઘોરવ્રત ધારણ કર્યું માને છે; એટલે આકરામાં આકરૂં વ્રત માને છે. આ તે કેવું આશ્ચર્ય? આનો તો નિર્ણય કેવી રીતે થાય?

ઉત્તર—હે ભાઇ! નિર્ણય તો શાસ્ત્ર કરી આપશે.-તમે સુંઆઓમાં સાંભળો, પ્રથમ બ્રહ્મચારીઓને કેવી રીતે વર્તવું જોઇએ તે નીચેના શ્લોકોથી જણાઈ આવશે.

स्नान मुद्वर्तनाभ्यंग, नख केशादि सक्रिया;
गंधमाल्यं प्रदीपं च, त्यजंति ब्रह्मचारिणः ॥१॥

સ્નાન, ઉવટણ (શરીરને સાબુ પ્રમુખે ઉગટવું) તેલાદિકથી અભ્યંગન કરવું, નખ, અને કેશાદિકને સમારવા, સુગંધી પદાર્થો, પુષ્પની માળા અને દીવો. એટલાં વાનાં બ્રહ્મચારીએ તજવાં.

सुखशय्या नवं वस्त्रं, तांबूलं स्नान मंडनं;
दंतकाष्टं सुगंधं च, ब्रह्मचर्यस्य दूषणाः ॥२॥

પલ્યંકાદિક શય્યામાં સૂવું, સૂક્ષ્મ-ઝીણાં અને નવાં વસ્ત્રનું પહેરવું, તાંબુલ, સ્નાન, અને શણગાર, કાષ્ટનું દાતણ, અને સુગંધી પદાર્થો, આટલાં વાનાં બ્રહ્મચારીને દૂષણ ઉપજાવનારાં છે એમ પુરાણસારની હુંડીમાં કહ્યું છે.

કહો, ભાઇ, અહિંયાં બ્રહ્મચારીને કોઇ ઠેકાણે સ્નાન કરવાનો સંબંધ જણાય છે? સ્નાનાદિ ઘણા પદાર્થો દૂષણ ભરેલા હોવાથી તજવા કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—ગંગા વગેરે તીર્થના સ્થળને માનો છો કે કેમ?

ઉત્તર—ગંગા વગેરે તીર્થનાં સ્થળને તીર્થરૂપે કેટલાક માને છે એમ અમે જાણીએ છીએ.

પ્રશ્ન ૨૨ મું—ગંગાદિક તીર્થમાં સ્નાન કરવાથી અમારાં પાપોનો નાશ થાય છે. અને અમારો આત્મા પવિત્ર થાય છે. અર્થાત્ અમારા આત્માનો મોક્ષ થાય છે, તેમાં તમે શું કહી શકે તેમ છો?

મોક્ષ નથી, કેમકે પાણી નાખવા થકી તદાશ્રિત જીવોનો ઘાત થાય છે તે માટે એમ કર્યા થકી મોક્ષ પ્રાપ્ત ન થાય.

તે વિષે ૧૪ મી ગાથામાં દ્દષ્ટાંત સહિત જણાવે છે કે—

उदगेण जे सिद्धि मुदाहरंति, सायं च पायं उदगं फुसंता ।
उदगस्स फासेण सियाय सिद्धि, सिज्जंसु पाणा बहवे दगंसि ॥१६॥

અર્થ—જેઓ પાણીએ કરી મોક્ષ પ્રરૂપે છે એટલે સંધ્યા, પ્રભાત અને ચંકારના ગ્રહણ થકી મધ્યાન્હને વિષે પાણીનો સ્પર્શ કરવા થકી (સ્નાન કરવા થકી–ન્હાવા થકી) મુકિત કહે છે તે પણ મુધા જાણવો; કેમકે ઉદકના સ્પર્શ થકી જો સિદ્ધિ થાય તો પાણી માટે સર્વ કાળ માછલાં પ્રમુખ જીવો રહે છે અથવા જાળ પણ પાણીમાં રહે છે તેને પણ મુક્તિ હોવી જોઇએ તેમ તો થતું નથી, કારણકે પાણી જેમ અનિષ્ટ મળને હરણ કરે છે તેમજ ઇષ્ટ મળ જે સુગંધ દ્રવ્ય છે તેને પણ હરણ કરે છે. ॥૧૪॥

मच्छाय कुम्माय सिरी सिवाय, मग्गूय उगट्टग रक्खसाय ।
अठाणमेयं कुसला वयंति, उदगेण जे सिद्धि मुदाहरंति ॥ १५ ॥

उदयं जइ कम्ममलं हरेज्जा, एवं सुहं इच्छामित्तमेवं ।
अंधं वणेयार मणुस्सरित्ता, पाणाणि चेवं विणिहंति मंदा ॥१६॥

અર્થ—જો ઉદકના સ્પર્શ નાવા થકી મોક્ષ થાય તો માછલાં કૂર્મક એટલે કાચબા, દેડકાં તથા સર્પ, જળકાગ, જળચર જીવ, વિશેષ, જળમાણસ એટલે મનુષ્યાકૃતિ જેવા રાક્ષસ એ સર્વ મોક્ષગામી થશે, તે કારણ માટે જે કુશલ એટલે તીર્થંકર દેવ તેણે એ અસ્થાન–અયુક્ત કહ્યું છે તો શું કહ્યું છે, તો કે. ઉદક થકી (સ્નાન થકી) જે મોક્ષ કહે છે તે પુરૂષ અજ્ઞાની પાપિષ્ટ, પાખંડી, અલ્પમતિવાળા જાણવા, ॥૧૫॥ ઉદક જો અશુભ કર્મરૂપ મળને હરણ કરે તો એમજ શુભ એટલે પુણ્ય તેને પણ હરણ કરે અને જો પુણ્યને હરણ ન કરે તો કર્મ મળ પણ અપહરી શકે નહિ માટે જે ઉદક થકી (ન્હાવા થકી) સિદ્ધિ કહે છે તે એ વચન, ઇચ્છા માત્રજ બોલે છે; જેમ જાત્યંધ પુરૂષ માર્ગ દેખાડનાર હોય તો તેની પછવાડે ચાલવા થકી વાંછિત માર્ગ પામીએ નહિ તેમ મુર્ખ પ્રાણી પણ ધર્મની બુદ્ધિએ પ્રાણીઓનો વિનાશક એવા શૌચ માર્ગને સેવન કરતા થકા મોક્ષ પામે નહિ. એમ ભગવંત કહે છે. ॥૧૬॥

પ્રશ્ન ૨૫ મું—હવે કાંઇ કહેવાનું છે ખરૂં ?

उदहारी अदसीते सदा उदक मावेरि ।
सच्यानं दंडमयं भीता वाचादोस ममद्दिता ॥
कस्स ब्राम्हणत्वं भीतो सदा उदक मावेरि ।
वेघ मानेहि गत्तेहि सीतं वंषयसे भुसं ॥

આ ટાઢમાં ભિક્ષુણી સંઘના ભયથી (મને દોષ આપશે એવા ભયથી) પાણી ભરવા હું આ પાણીમાં ઉતરૂં છું. પરંતુ હે બ્રાહ્મણ! તારા આ ઠંડીથી અકળાઈ ગએલાં ગાત્રથી તું આ પાણીમાં ઉતરે છે તે કોના ભયથી? ઠંડીથી તું અકળાઈ ગએલો લાગે છે.

બ્રાહ્મણે કહ્યું—"હું પુણ્ય કર્મ કરૂં છું અને પાપનો નિરોધ કરૂં છું." એ જાણવા છતાં હે પુણ્ણિકા તું આ પ્રશ્ન કેમ પૂછે છે? જે કોઇ વૃદ્ધ કે તરૂણ પાપ કરે છે તે પ્રાતઃ સ્નાનથી તે પાપથી મુક્ત થાય છે (એ તને ખબર નથી શું?)

પુણ્ણિકા બોલી-૧ હે બ્રાહ્મણ! સ્નાનથી પાપમુકત થવાય છે એ તું અજ્ઞાનને લીધે કહે છે.

૨ દેડકું, કાચબો, સાપ, મગર, ઇત્યાદિ પાણીમાં રહેનારાં સર્વ પ્રાણીઓ સ્વર્ગેજ જવાનાં છે કે શું?

૩ બકરા મારનારા, ડુક્કર મારનારા, માછલા મારનારા—કોળી, પારધી, ચોર, ફાંસીની શિક્ષા થઇ હોય તે માણસો અને બીજા પાપી લોકો સ્નાન કર્યાથી પાપ કર્મથી મુક્ત થશે કે શું?

૪ હે બ્રાહ્મણ! આ નદીઓ જો તારૂં પાપ વહીને લઇ જશે તો તે સાથે પુણ્ય પણ લઇ જશે, એટલે તારૂં પુણ્ય પણ જશે.

૫ માટે હે બ્રાહ્મણ! જે પાપના ભયથી તું નિત્ય આ પાણીમાં ઉતરે છે તેજ પાપ તું કરીશ નહિ. અમસ્તો ઠંડીથી તારાં શરીરને દુઃખી શા માટે કરે છે?

પુણ્ણિકાનો આ ઉપદેશ સાંભળીને બ્રાહ્મણ સંતુષ્ટ થયો અને એક વસ્ત્ર લઇને તેની પાસે આવ્યો, અને તેને કહ્યું 'હે પુણ્ણિકા! તેં મને કુમાર્ગેથી સુમાર્ગે વાળ્યો માટે આ વસ્ત્ર હું તને આપું છું'

પુણ્ણિકા બોલી-૧ હે બ્રાહ્મણ! તારૂં વસ્ત્ર તારી પાસેજ રહેવા દે, હું તે લેવા ઇચ્છતી નથી. તું જો દુઃખથી બ્હીતો હોય, તને દુઃખ અપ્રિય હોય, તો એકાંતમાં કે લોક સમુદ્રમાં તું પાપ કર્મ કરીશ નહિ.

ઉત્તર—હાજી સાંભળો શ્લોક.

आचार वस्त्रं जल गालितेन, सत्य प्रसन्न क्षम शीलनेन;
ज्ञानांबुना स्नाति नरोहि नित्यं, किं तस्य भूय सलिलेन कृत्य ॥ १ ॥

આચારરૂપી વસ્ત્ર વડે જળને ગાળવું. તે આચાર કયો અને જળ કયું ? કે સત્ય, પ્રસન્ન, ક્ષમા અને શીલરૂપી આચાર વડે જ્ઞાનરૂપી જળને ગાળીને જે મનુષ્યો નિત્ય સ્નાન કરે તેને નદી વગેરે જળના સ્નાનની શી જરૂર છે ? તે સ્નાન તેને શા માટે કરવું જોઇએ. અર્થાત્ જ્ઞાન જળથી સ્નાન કરવું એજ ત્યાગીઓને માટે શ્રેષ્ઠ છે.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—કોઇ એમ કહે કે શાસ્ત્રમાં जलस्नाने मलस्त्यागो કહેલ છે તો જળ સ્નાનથી કર્મ મળનો ત્યાગ કેમ ન થાય ?

ઉત્તર—આ વિષે શિવપુરાણમાં કહ્યું છે કે—

नोदक क्लिन गात्रोपि, स्नान इत्येन शुध्यते;
सस्नानो योदमः स्नानः, सबाह्याभ्यंतरः शुचि. ॥१॥

મલિન ગાત્ર પણ જળ વડે કે સ્નાન વડે શુદ્ધ થતાં નથી તો કર્મ મળની શુદ્ધિ—કર્મ મળનો ત્યાગ થાયજ કયાંથી ? કર્મ મળ ત્યાગ કરવાને ખરૂં સ્નાન તો ઇંદ્રિયોનું દમન કરવું તેજ છે. તે સ્નાનથી બાહ્યાભ્યંતરની શુદ્ધિ શુચિ થાય છે.

न मृतिका नैवजलं, नाप्यग्निः कर्मशौधनः;
शौधयंति बुधाकर्म, ज्ञानध्यान तपो जलैः ॥ २ ॥

મૃતિકા, જળ અને અગ્નિ વડે કર્મનું શોધન થતું નથી અર્થાત્ જળ સ્નાનાદિકથી કર્મનું ટળવાપણું એટલે આત્મની શુદ્ધિ થતી નથી. કર્મનું શોધન એટલે આત્મની શુદ્ધિ કરવાને જ્ઞાની પુરૂષો જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપ રૂપ જળનુંજ સ્નાન બતાવે છે. કર્મ મળનો ત્યાગ કરનાર પવિત્ર પાણી તો જ્ઞાન, ધ્યાન ને તપજ કહેલ છે. (ઇતિ શિવપુરાણે) પુરાણ સાર હુંડીમાં.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—સ્નાન કરવાથી નિર્મળ થવાય કે નહિ ?

ઉત્તર—આદિત્ય પુરાણમાં તો ચોકખું કહ્યું છે કે—

अत्यंत मलिनो देहा, देही चात्मात्म निर्मलं;
उभयोरंतरं ज्ञात्वा, कस्यशौचं विधीयते. ॥१॥

થાય તેમ અંતર્ગત મલિન ચિત્ત પણ તીર્થના સ્નાનથી શુદ્ધ ન થાય. હજાર ભાર માટીએ સાફ કરી સેંકડા ગમે જળના ઘડાથી ધોવે તોપણ જેમ મદિરાનો ઘડો અંદર શુદ્ધ થતો નથી—ઘડાની અંદરથી વાસના જતી નથી તેમ દુરાચારી મનુષ્યો તીર્થનાં જળમાં સેંકડા વાર સ્નાન કરે તોપણ તે શુદ્ધ થતાં નથી.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—કોઇ કહે કે અમારા તીર્થના મહાત્મ્યમાં કહ્યું છે કે–ગમે તેવા કૃત્યના કરવાવાળા અપરાધી જીવો હોય, તે ગંગાદિ તીર્થોમાં સ્નાન કરવાથી શુદ્ધ થાય છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ વિષે તીર્થાધિકારમાં ઠીક કહ્યું છે. સાંભળોઃ—

आरंभे वर्तमानस्य, नैथुनेपुरतस्य च;
कुतः शौच भवे तस्य, ब्राह्मणस्य युधिष्टिरः ॥१॥

कामरागो मदोन्मत्तो, जे स्त्रीय वशवर्त्तिनः;
न ते जलेन शुद्धन्ति, स्नान तीर्थे शतैरपि ॥२॥

नः गंगा न च केदारं, न प्रयाग न पुष्करं;
न ज्ञानं न च होमश्च, न तपः न जपः कुर्यात् ॥३॥

જે આરંભને વિષે વર્તેલા એટલે જીવની હિંસાના કરનારા, અને મૈથુનને વિષે રકત–આસકત, તે કેવી રીતે શૌચ થાય? શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ કહે છે કે–હે યુધિષ્ટિર! ઉપર કહેલી વૃત્તિવાળા બ્રાહ્મણ હોય, તોપણ તે શૌચ-પવિત્ર કહેવાતા નથી. જે પુરૂષ કામ ભોગને સંગે કરીને મદોન્મત્ત–ઉન્મત્ત થયેલો–જેની વૃત્તિ સ્ત્રીને વિષેજ વર્તે છે, તેવા પુરૂષો જળ વડે તો શુદ્ધ થતા નથી પણ તીર્થના સ્નાન વડે પણ તે શુદ્ધ થતા નથી. એટલે ગંગા, કેદાર, પ્રયાગ અને પુષ્કરાદિકના તીર્થ તથા જ્ઞાન, હોમ, તપ અને જપ કરવાથી ઉપરોકત પુરૂષો શુદ્ધ થતા નથી.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—તીર્થના સ્નાનથી શુદ્ધ ન થવાનો કોઇ દૃષ્ટાંતિક પુરાવો છે?

ઉત્તર—એમ સાંભળીએ છીએ કે જ્યારે પાંચ પાંડવોએ મહાભારત યુદ્ધ કર્યું, ઘણાં માણસોનો યુદ્ધમાં ક્ષય થયો, કુટુંબનો સંહાર કર્યો વગેરે પાપ લાગવાથી તે પાપનું નિવારણ કરવા અડસઠ તીર્થ કરી તે પાપથી મુકત થવા તીર્થ કરવા જવાનો નિશ્ચય કરી પાંચે પાંડવો શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ પાસે આવ્યા. શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે આગમનનું કારણ પૂછતાં પાંડવોએ

પ્રથમ હું તમને તીર્થનું સ્વરૂપ જણાવું છું. પાપ કર્મથી મુક્ત થવાને ખરૂં તીર્થ આ પ્રમાણે છે. સત્ય તે પ્રથમ તીર્થ (૧) બીજું તપ તીર્થ (૨) ત્રીજું ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો તે તીર્થ (૩) અને ચોથું તીર્થ સર્વ ભૂત પર દયા કરવી તેજ. આ ચાર તીર્થનેજ હું તીર્થ કહું છું.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—આ ચાર તીર્થમાં સ્નાન કરવાનું તો કાંઇ જણાયું નહિ કે આ પ્રકારે સ્નાન કરવાથી આત્માં શુદ્ધ થાય છે, તે પણ જણાવવું જોઇએ.

ઉત્તર—તેનો ખુલાસો પણ પાંડવો પ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે કહી બતાવ્યો છે કે સાંભળો. શ્લોકઃ—

आत्मानदी संयम तोय पूर्णा, सत्या वहा शीलतटा दयोर्मिः;
तत्राभिषेकं कुरू पांडुपुत्राः न वारिणा शुद्धयति चांतरात्मा. ॥ १ ॥

इति महाभारते.

આત્મારૂપ નદીને વિષે સંયમરૂપ પૂર્ણ ભરેલું પાણી, સત્યરૂપ (પાણી આવવાનો) પ્રવાહ, શીલરૂપી (નદીના બન્ને તરફના) તટ-કાંઠાં, દયારૂપ (પાણીમાં ચડતી) ઉર્મિ-ઉછાળા, હીલોળા, (એવી જ્ઞાનરૂપી ગંગા), તેને વિષે અહો પાંડુ પુત્રો! અભિષેક કરો કે તમારાં પાપ કર્મોનો નાશ થાય. પરંતુ, શાપુનઃ અંતરાત્મા વારિણા નશુદ્ધયતિ-એટલે પાણી વડે અંતરાત્મા શુદ્ધ નહિ થાય. અર્થાત્ જ્ઞાનાત્મારૂપ ગંગા નદીમાં, સંયમરૂપ પાણીમાં સ્નાન કરવાથી અંતરાત્મા શુદ્ધ થાય છે, પણ પાણીથી શુદ્ધ થતો નથી. એમ મહાભારતમાં-તિર્થાધિકારે કહેલ છે. (પુરાણ સાર હુંડીમાં).

પ્રશ્ન ૩૭ મું—તીર્થાદિ કરવાવાળાને કાંઇક તો ફળ હોવું જોઇએ કે નહિ? શું અમારા પૂર્વાચાર્યો તીર્થનું માહાત્મ્ય વૃથા કહી ગયા હશે?

ઉત્તર—તે વિષે ભાગવતમાં દશમ સ્કંધમાં સારૂં કહ્યું છે સાંભળો શ્લોકઃ-

यस्यात्म बुद्धि कुणपे त्रिधातुके स्वधीः कलत्रादिषु भौमइज्यधिः;
यत्तीर्थबुद्धिः सलिलेन कर्हिचित्, जनेष्वभिज्ञेषु स एव गोखरः ॥ १ ॥

ત્રણ ધાતુ (વાત, પિત્ત અને કફ) નું બનેલું જે શરીર તેને વિષે જેની આત્મબુદ્ધિ છે, સ્ત્રી પુત્રાદિકને વિષે જેની મારાપણાની બુદ્ધિ છે, અને પૃથ્વ્યાદિક પૃથ્વીથી ઉત્પન્ન થયેલા પદાર્થોને વિષે જેની પૂજનની બુદ્ધિ છે, અને નદી આદિ જળાશયને વિષે જેની તીર્થ બુદ્ધિ છે. આવી બુદ્ધિવાળા મનુષ્યો જ્ઞાની પુરૂષોના વૃંદમાં કેવી શોભા પામે છે? તો કે

ઉત્તર—અશુચિ પણ ચાર પ્રકારે કહી છે તે એ કે શ્લોક:—

अशुचि करुणाहीनं, अशुचि नित्य मैथुनं;
अशुचि परद्रव्येषु, अशुचि परनिंदा भवेत् ॥१॥

દયાહીન-દયા રહિત પુરૂષ ૧ નિત્ય મૈથુનના સેવવાવાળા ૨ પર દ્રવ્યના લુંટારા-યા પર દ્રવ્યના ઈચ્છનારા ૩ અને પારકી નિંદાના કરનારા ૪ આ ચારે પુરૂષો સદાય અશુચિમય-અપવિત્રજ છે.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—શૌચ કેટલા પ્રકારે થાય છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—શૌચ પાંચ પ્રકારે કહ્યું છે તે સાંભળો શ્લોક:—

सत्य शौचं तपः शौचं, शौचंमिंद्रियनिग्रहं;
सर्वभूतदया शौचं, जल शौचं तु पंचमं ॥ १ ॥

ઈતિતીર્થાધિકારે (પુરાણુસાર હુંડી) (૧) સત્ય, (૨) તપ, (૩) ઈંદ્રીયોનો નિગ્રહ, અને સર્વ પ્રાણી-ભૂતપર દયા (૪) અને પાંચમું જળ શૌચ, આ પાંચ પ્રકારના શૌચમાં પહેલા ચાર ભાવ શૌચ છે, ને પાંચમો જળ શૌચ કહ્યો તે દ્રવ્ય શૌચ છે.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—દ્રવ્ય શૌચ અને ભાવ શૌચમાં શો તફાવત?

ઉત્તર—સાંભળો-દ્રવ્ય શૌચ અને ભાવ શૌચ નીચે પ્રમાણે છે. શ્લોક

जलस्नाने मलस्त्यागो मंत्रस्नाने सदा शुचि
तपस्नाने कर्मध्वंति ज्ञानस्नाने परं पदः ॥१॥

જળના સ્નાન વડે માત્ર શરીર ઉપરના મેલનોજ ત્યાગ થાય છે, ભગવત્ સ્મરણરૂપ-પરમેષ્ટિના ધ્યાનરૂપ મંત્રના સ્નાન વડે બાહ્યાભ્યંતર સદાશુચિ-સદા પવિત્રજ હોય છે, તપરૂપી સ્નાન કરવાથી કર્મોનો નાશ થાય છે. અને જ્ઞાનરૂપી સ્નાન વડે પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. જળ સ્નાન તે દ્રવ્ય સ્નાન છે. બાહ્ય સ્નાન છે તેથી તો શરીર ઉપરના મેલનોજ ત્યાગ થાય છે, તેથી કાંઈ આત્મા પવિત્ર થતો નથી. આત્માની પવિત્રતા માટે તો ભાવ સ્નાન કે જે ભગવત્ સ્મરણ મંત્ર સ્નાન (કોઇ શ્લોકમાં મંત્ર ને ઠેકાણે શીલ સ્નાન પણ કહે છે) તપ સ્નાન અને જ્ઞાન સ્નાન એજ આત્માને શુદ્ધ કરનાર-પવિત્ર કરનાર- નિર્મળ કરનાર કહ્યાં છે. દ્રવ્ય સ્નાન તે કર્મ બંધનો હેતુ છે. અને ભાવ સ્નાન તે કર્મ બંધથી મુક્ત થવાનો હેતુ છે. દ્રવ્ય શૌચ અને ભાવ શૌચમાં આટલો તફાવત છે.

હવે સૂર્યાસ્તથી સૂર્યોદય સુધીમાં રાત્રીના સમયમાં હલન ચલનાદિ ક્રિયાથી તથા નિદ્રાવસ્થામાં અંગોપાંગ ફેરવવાથી તેમજ સ્વપ્નાવસ્થામાં કાંઇ દોષ લાગ્યા હોય, તથા રાત્રિના જે નિયમો પાળવાના હોય તેમાં શૂન્ય ઉપયોગ થવાથી, તથા પમાદ વડે કાંઇ પણ અતિચારાદિ દોષ લાગ્યા હોય, અથવા જૂ, માંકડ વગેરે કોઇ જીવ ચંપાણા હોય, દુઃખી થયા હોય યા મરણ પામ્યા હોય ઇત્યાદિ અજાણપણે કાંઇ પણ દોષ લાગ્યા હોય તે પાપના નિવારણ માટે પ્રાતઃકાળનું પ્રતિક્રમણ કરી આત્માને નિર્મળ કરવાનું જૈનના સાધુને પ્રાતઃસ્નાન કહ્યું છે. આ, બે વખતનું સ્નાન જ્યારથી દીક્ષિત થયો ત્યારથી જીવિત પર્યંત અવશ્યમેવ કરવાને અનંતજ્ઞાની તીર્થંકર મહારાજનું ફરમાન છે, અને જૈન મુનિઓ પણ હંમેશાં ભાવ સ્નાનથીજ નિર્મળ થાય છે. મનુસ્મૃતિમાં પણ કહ્યું છે કેઃ—

पूर्वां संध्यां जपंस्तिष्ठन्नैशमेनो व्यपोहति ।
पश्चिमां तु समासीनो मलं हन्ति दिवाकृतम् ॥

અધ્યા ૨ શ્લોક ૧૦૨.

અર્થ—પ્રાતઃકાળે ઉભા રહીને ગાયત્રીનો જપ કરનારો પુરૂષ પોતાનાં રાત્રિમાં કરેલાં પાપનો નાશ કરે છે. અને સાયંકાળે બેસીને ગાયત્રીનો જપ કરનારો પુરૂષ દિવસે કરેલાં પાપનો નાશ કરે છે. આ શ્લોકની ફુટનોટમાં લખે છે કેઃ-આ શ્લોકમાં પાતઃકાળની સંધ્યા કરવાથી રાત્રિનાં અને સાયંકાળની સંધ્યા કરવાથી દિવસના પાપનો નાશ થાય છે. એમ કહ્યું છે કેઃ— તે પરથા એમ સમજવાનું નથી કે, મનુષ્યો જે જે પાપ કરે છે, તે બધાં સંધ્યા કરવાથી નાશ પામે છે, જો એમ હોય તો પછી બ્રહ્મહત્યાદિક મહા પાપોને માટે શાસ્ત્રમાં કહેલાં પ્રાયશ્ચિતો નિરર્થક થઇ પડે, માટે આ શ્લોકનું તાત્પર્ય એવું છે કે, રાત્રે શય્યામાં આળોટતાં માંકડ, ચાંચડ વગેરે મરી જાય તથા દિવસે ઉઠતાં બેસતાં અને હાલતાં ચાલતાં અજાણતાં જે કંઇ જીવહિંસા થઇ જાય, તેવાં સામાન્ય પાપો સંધ્યા વંદનથી નાશ પામે છે, અને બુદ્ધિથી વૃદ્ધિ થાય છે.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—અજાણપણામાં લાગેલાં પાપને ટાળવાને માટે બે વખતના પ્રતિક્રમણરૂપ ભાવ સ્નાનથી નિર્મળ થવા જણાવ્યું તે તો ખરાબર છે પણ જાણપણાથી થયેલાં પાપને ટાળવાનો શો ઉપાય?

ઉત્તર—જાણતાં થયેલું પાપ ગુરૂ સમક્ષ જાહેર કરી, ગુરૂ તે પાપના નિવારણ માટે જે પ્રાયશ્ચિત આપે તે પ્રમાણે જપતપાદિ કરવાથી જાણપણામાં થયેલાં પાપનું નિવારણ થાય છે, અર્થાત્ તે પાપથી મુક્ત થવાય છે.

क्षौरं मज्जनं चारु चीर तिलकं गात्रं सुगंधा र्चिनं,

कर्णे कुंडल मुद्रिका च मुकुटं पादौ च चर्मोचितौ;

हस्ते खड्ग पटंबरे कटी छूरी विद्याविनोदं मुखं;

तांबूलं मति शीलता चतुरता शृंगार तेपोडपः ॥२॥

આ પ્રકારે પુરૂષના સોળ શૃંગાર કહ્યા છે. તેમાં એટલુંજ જાણવાનું છે કે સ્ત્રી અને પુરૂષના સોળ શૃંગારમાં આગેવાનપણામાં સ્નાન મુખ્યત્વે કહેલું છે, તો સ્નાનથી માંડી સોળે શણગાર મદને ઉત્પન્ન કરનાર અને કામને દીપાવનાર દીપ્ત કરનાર, જેમ અગ્નિમાં ઘૃત નાખવાથી અગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય છે તેમ વિષયાશકત સ્ત્રી પુરૂષને સ્નાનાદિ સોળે શણગાર કામરાગને, વિષયને પ્રદીપ્ત કરે છે, માટે યતિ-સાધુ-ત્યાગી-બ્રહ્મચારીને સ્નાન સર્વથા વર્જિત છે.

પ્રશ્ન ૫૧ મું—સ્નાનથી કામ દીપ્ત થાય છે. મદને ઉત્પન્ન કરે છે એવો શાસ્ત્રોકત દાખલો હોય તો જણાવશો ?

ઉત્તર—જુઓ, જૈન સૂત્ર સૂયગડાંગજી અધ્યયન ૭ મે ગાથા ચૌદમીની ટીકામાં-આગ્રુવાળા છાપેલ પાને ૩૩૯ મે કહ્યું છે કે—

यतीनां ब्रह्मचारिणा मुदकस्नानं दोषायैव ॥

तथा चोक्तं स्नानं मद दर्पकरं कामांगं प्रथमं स्मृतं;

तस्मात्कामं परित्यज्य न च स्नांति दमे रताः ॥१॥

યતિ-સાધુ અને બ્રહ્મચારીને ઉદક-જળ સ્નાન જે છે તે દોષ ભરેલું છે. કારણકે સ્નાન તે કામ અને મદને દીપ્ત કર્તા છે. કામનાં સોળ અંગ છે તેમાં સ્નાન પહેલું અંગ કે જે કામની સ્મૃતિને કરનાર છે, તેટલા માટે કામને તજવાવાળાએ નચસ્નાન સ્નાન કરવું નહિ, પરંતુ ઇંદ્રિઓને દમવામાં રક્ત રહેવું. કહો હવે કાંઇ કહેવાનું છે? ત્યાગીઓને કે બ્રહ્મચારીને સ્નાન કરવું કોઈ પ્રકારે ઉચિત ગણાય તેમ છે? જૈનધર્મના ત્યાગીઓ અને અન્ય ધર્મના ત્યાગીઓ, બ્રહ્મચારીઓ, બ્રહ્મચર્ય વ્રતના પાળવાવાળા ગમે તે મતના હોય તેને સ્નાન દ્રવ્યે અને ભાવે દોષિત કર્તા છે, એમ બંને પક્ષના શાસ્ત્રોથી સિદ્ધ થાય છે, તમામ ધર્મનાં શાસ્ત્રો સ્નાનનો નિષેધ કરે છે. એમ આપણે ઘણા દાખલા-દલીલોથી નિર્ણય કર્યું, તો પણ પ્રશ્નકારને જે શંકા હોય તે પ્રગટ કરવી.

ભાષણાદિ ધર્મ લક્ષણોમાં સાધુ હોય તેને અન્નાદિ પદાર્થ આપવા અને તેમની પાસેથી વિદ્યા લેવી ઇત્યાદિ તીર્થ કહેવાય છે.

ઇતિ સત્યાર્થ પ્રકાશઃ ॥ એકાદશ સમુલ્લાસઃ ॥

પ્રશ્ન ૫૪ મું—ખરૂં તીર્થ કયું માનવું ?

ઉત્તર—ખરૂં તીર્થ અને ખરૂં સ્વરૂપ પૂર્વે સારી રીતે વિસ્તારથી કહેવાય ગયું છે, તોપણ ખરૂં તીર્થ જાણવાની ઇચ્છા હોય તો પ્રથમ તમારાજ મતના આધારે "અતિત્ય પુરાણ" માં જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે પ્રમાણે અહિંયાં જણાવું છું. સાંભળો શ્લોકઃ—

जंगमं स्थावरं चैव, द्विविधि तीर्थ मुच्यते;
जंगमं ऋषय स्तीर्थं, स्थावरं तं निषेवते ॥ १ ॥

અહિંયાં બે પ્રકારે તીર્થ કહેવામાં આવ્યાં છે. એક જંગમ તીર્થ અને બીજું સ્થાવર તીર્થ. જંગમ તીર્થ તે ઋષિઓ પોતે; અને સ્થાવર તીર્થ તે ઋષિઓ જેનું સેવન કરે છે તે.

પ્રશ્ન ૫૫મું—જંગમ તીર્થનું સ્વરૂપ જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-આવા ગુણવાળાને જંગમ તીર્થ કહેવામાં આવે છે.-શ્લોક—

अहिंसा सत्य मस्तेयं, ब्रह्मचर्यं सुसंयमः ।
भिक्षावृत्ति रताये च, तं तीर्थ जंगमं स्मृतं ॥ २ ॥

અહિંસા, સત્ય, અદત્તવ્રત, બ્રહ્મચર્ય, ઉત્તમ પ્રકારનો સંયમ અને ભિક્ષાવૃત્તિને વિષે રકત આટલા ગુણવાળા હોય તેને જંગમ તીર્થ કહીયે.

પ્રશ્ન ૫૬મું—સ્થાવર તીર્થનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—

अगाध विमले शुद्धे सत्य शील समं हृदे ;
स्थातव्यं जंगम स्तीर्थे, ज्ञानार्जवदयावरै :

જંગમ તીર્થના હૃદયરૂપી દ્રહમાં અગાધ નિર્મળ અને શુદ્ધ સત્ય, શીલ, સમ, જ્ઞાન; આર્જવ અને દયારૂપી સંપુર્ણ જળે સ્થાતવ્યં કહેતાં ભરેલ તેને સ્થાવર તીર્થ કહીયે.

એટલે જંગમ તીર્થ તે ઋષિ અને તેમાં રહેલા ગુણો તે સ્થાવર તીર્થ, અર્થાત્ સત્ય, શીલ, સમદમ; જ્ઞાનાર્જવ અને દયારૂપ જળમાં

ઉત્તર—સાંભળો. શ્રી જ્ઞાતાજી સૂત્ર અધ્યયન ૫ મે શ્રી થાવર ચા પુત્રે અણગાર પ્રત્યે સુકદેવ પરિવ્રાજકે પ્રશ્ન કર્યું કે જતામેભંતે હે પૂજ્ય તમારે યાત્રા છે? ત્યારે સ્થાવરચા પુત્રે અણગારે ઉત્તર આપ્યો કે—

सुयोंजत्ताविमे—હે સુક! અમારે યાત્રા છે એમ ઉત્તર દીધો:—

तएणं से सुए थावच्चा पुत्तं एवं वयासी सेकिंतं भंते जत्ता? सुया जणं मम णाणे दंसण चरित्त तव संजम माइएहिं जोएहिं जयणा सेयं जता.

ત્યાર પછી તે સુક પરિવ્રાજકે થાવરચા પુત્ર અણગારપ્રત્યે એ પ્રકારે પૂછ્યું કે હે પૂજ્ય તમારે કઇ યાત્રા છે? તમે કેવા પ્રકારની યાત્રા માનો છો? ત્યારે થાવરચા પુત્ર અણગારે કહ્યું કે હે સુક! જે અમારે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, સંયમ ઇત્યાદિકને યેગે કરી યતન કરવું. છકાયની યતના કરવી તેને અમે યાત્રા કહીયે.—જૈન સૂત્રોમાં ઉપર કહ્યા પ્રમાણે યાત્રા કહી છે. આ ભાવયાત્રા જૈન યા જૈનેત્તર ગમે તે કરે તેનો આત્મા નિર્મળ થાય છે.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—જૈન સૂત્રમાં તીર્થ સંબંધી કાંઇ જણાવ્યું છે?

ઉત્તર—હા, જી, સારી રીતે જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—તમે તીર્થ કોને કહો છો?

ઉત્તર—તીર નામ કાંઠો. થ નામ ત્યાં રહેલ તે તીર્થ.

પ્રશ્ન ૬૩મું—શેનો કાંઠો? નદીનો, કુવાનો, સરોવરનો, કે સમુદ્રનો? એને કાંઠે ઘણા જીવો રહેલા હોય, ઘણા પદાર્થો રહેલા હોય એ બધાને તીર્થ માનવા?

ઉત્તર—તીર્થ બે પ્રકારનાં છે. એક દ્રવ્ય તીર્થ અને બીજું ભાવ તીર્થ.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—દ્રવ્ય તીર્થ કોને કહો છો?

ઉત્તર—ઉપર કહેલા નદી, કુવા, કુંડ, વાવ, સરોવર ને સમુદ્ર કે જે તીર્થ રૂપે મનાય છે તે દ્રવ્ય તીર્થ છે તે તીર્થ આત્માને મલીન કર્તા છે. તે તીર્થને કાંઠે રહેલા નદી પ્રમુખમાં પડેલા તણાઇને મૃત્યુ પામેલા નાના મોટા ઘણા જીવો નાશ પામતા જોઇએ છીએ અને સાંભળીએ પણ છીએ, તે તીર્થ તો કુતીર્થ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—તો પછી ભાવ તીર્થ કોને કહો છો? તે સ્વરૂપ જણાવો, તે જાણીએ તો ખરા.

ઉત્તર—ભાઇ! અમારા સૂત્રમાં બે પ્રકારની નાવ કહી છે. એક છિદ્રવાળી નાવ, અને બીજી છિદ્ર વિનાની નાવ. તેમાં જે છિદ્રવાળી નાવ સમુદ્રમાં પાર ગામી ન થાય, ને છિદ્ર વિનાની નાવ તે પાર પામે.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—સંસારરૂપ સમુદ્રને પાર પામવામાં વળી છિદ્રવાળી નાવ કઇ સંમજવી ?

ઉત્તર—મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય અશુભ જોગ, જીવહિંસા, અસત્ય ભાષણ, અદત્ત, ચોરી, મૈથુન, અબ્રહ્મચર્ય, અને પરિગ્રહની તીવ્ર ઇચ્છા, તથા નિંદા, ઝેર, વેર, ઈર્ષા વીગેરે મુક્તિની પ્રાપ્તિ કરનાર મનુષ્યના શરીરરૂપ નાવ તે છિદ્રરૂપ છે. એવા છિદ્રોવાળા નાવ પાર તો ન પામે, પણ નાવ તેનો ચલાવનાર નાવિક અને અંદર નાવમાં બેઠેલા ઉતારૂઓ સર્વ સમુદ્રના તળે જઈ બેસે, એમ સૂયગડાંગ સૂત્ર જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૭૧ મું—સૂયગડાંગસૂત્ર નાવ વિષે શું જણાવે છે ?

ઉત્તર—સાંભળો. સૂયગડાંગસૂત્રના પહેલા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાની ૩૧-૩૨મી ગાથામાં કહ્યું છે કેઃ—

जहा अस्साविणिं णावं, जाइ अंधो दुरुहिया
इच्छई पारमागंतुं, अंतराय विसीयई ॥ ३१ ॥
एवं तु समणा एगे, मिच्छदिट्ठि अणारिया ;
संसार पार कंखी ते संसारं अणुपरियट्टंति त्तिबेमि ॥ ३२ ॥

અર્થ—જેમ છિદ્ર સહિત એવી નાવ, તેને વિષે જાતિ અંધ એટલે જન્માંધ પુરૂષ ચડીને પાર પામવા વાંછે પરંતુ પાર પામે નહિ, કિંતુ અંતરાલે એટલે વચમાંહે જતે બુડી જાય ઇત્યર્થઃ ॥ ૩૧ ॥ હવે એ દષ્ટાંત દર્શનીઓ સાથે મેળવે છે. જેમ સછિદ્ર નાવે ચડયો થકો અંધ પુરૂષ પાર પહોંચે નહિ તેની પેરે કોઇ એક શ્રમણ (સાધુ નામ ધરાવનારા) તે મિથ્યા દષ્ટિ એટલે જૈન પ્રણિત ધર્મ થકી વિપરીત દ્રષ્ટિ તથા અનાચારી તે પોતાના દર્શનને અનુરાગે (અનેક પ્રકારના આશ્રવો સેવતા,) સંસારનો પાર પામવાને વાંછે છે. પરંતુ તે સંસાર માંહેજ જન્મ જરા મરણાદિ અનેક ગતિને વિષે કલેશ અનુભવતો અનંત કાળ સુધી તે પરિભ્રમણ કરે.

તે મોક્ષ સુખને તો પામેજ ક્યાંથી ? એમ જ્ઞાની પુરૂષો કહી ગયા છે. આનો પરમાર્થ એ છે કે ધર્મરૂપી પાટીયાથી રહેલ શરીરરૂપ નાવ અને

શરીરરૂપી નાવ છે, જીવરૂપી નાવિક છે. જીવ તે નાવનો ખેલણુહાર છે, અને સંસાર (ભવભ્રમણ) રૂપ સમુદ્ર છે; એવા સંસાર સમુદ્રને મહર્ષિઓજ તરી શકે છે, અને તેવી નિરાશ્રવી નાવમાં બેઠેલા મહર્ષિઓના આશ્રતો પણ સંસાર સમુદ્રને પાર પામી મુક્તિપુરીએ દાખલ થાય છે.

પ્રશ્ન ૭૪ મું—સંસાર સમુદ્ર તરવાને નાવનું સ્વરૂપ બરાબર બતાવ્યું પણ હજી તીર્થ સંબંધીની વાત અધર છે તો જ્યારે તમે તીર્થ માનવું કબુલ કરો છો તો તમારે એવું તીર્થનું કયું સ્થળ છે કે જેમાં ન્હાવાથી કર્મ મળનો ત્યાગ થાય આત્મા પવિત્ર થાય, એવું તીર્થ બતાવો.

ઉત્તર—સાંભળો, એવું તીર્થ બતાવીયે. જોકે પ્રથમ તીર્થ સંબંધી જૈન ધર્મના અને અન્ય ધર્મના પુષ્કળ દાખલા અપાઇ ગયા છે તોપણ વિશેષ જાણવાની ઇચ્છા જણાવવાથી જૈન ધર્મમાં તીર્થનું સ્વરૂપ કેવી રીતે કહ્યું છે તે જણાવીએ છીએ. જૈન ધર્મના શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રમાં ૧૨માં અધ્યયનમાં યક્ષેસેવિતમાતંગમુનિ હરિકેશી અણગારને બ્રાહ્મણોએ તીર્થ સંબંધીની પુછા કરી છે અને તેનો ઉત્તર હરિકેશી મુનિએ બહુ સારો આપ્યો છે.

પ્રશ્ન ૭૫ મું—બ્રાહ્મણોએ શું પૂછયું છે અને માતંગ ઋષિએ શો ઉત્તર આપ્યો છે તે પણ જણાવશો.

ઉત્તર—હરિકેશી મુનિ પ્રત્યે બ્રાહ્મણો પૂછે છે કે-હે મુનિ?

के ते हरए केय ते संति तिथ्थे, कहं सिएहाओ वरयं जहासि; ।
आइख्खणे संजय जख्खपूइया, इच्छामु नाओ भवओ सगासे ॥ ४५ ॥

હે યક્ષપૂજિત ઋષિ! કોણ ત્મ્હારે દ્રહ? કવણ તુમ્હારે પાપ દૂર કરવાનું તીર્થ. કિહાં ન્હાતાં-સ્નાન કરતાં કર્મરૂપ મેલ ટળે? કર્મરૂપી મેલ ટાળવાને આપ કેવી રીતે સ્નાન કરો છો? એ સર્વ આપની પાસેથી જાણવાને અમે ઇચ્છીએ છીએ. એ સાંભળીને માતંગમુનિ ઉત્તર આપે છે.

धम्मे हरएबंभे संति तित्थे, अणाविले अत पसन्न लेसे ;
जहिं सिएहाओ विमलो विशुद्धो, सुसीइं भुओ पजहामि दोसं ॥ ४६ ॥

અહો બ્રાહ્મણો! અમ્હારે ધર્મરૂપ દ્રહ છે, એટલે અહિંસારૂપ દયા મૂલ વિણયમૂલ જે ધર્મ તે રૂપ દ્રહ છે. કર્મ મેલનો ત્યાગ કરવાને બ્રહ્મચર્ય શાંતિ તીર્થ છે, તે તીર્થ કેવું છે. તોકે-આત્માને સદા શાંત મિથ્યાત્વાદિક મેલ રહિત નિર્મળ કરનાર પ્રશસ્ત ભલી—(તેજુ, પદ્મ,

मुक्त्युपायो भवेत्तीर्थं," संसारसे पार करनेवाले और मोक्ष के कारण सम्यग् दर्शन सम्यग् ज्ञान अने सम्यक् चारित्र तीर्थ कहलातेहै.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—શિષ્ય—અહો મહારાજ આપે તીર્થ સ્નાન વિષે પુષ્કળ વ્યાખ્યા જણાવી ઉપકાર કર્યો હવે કાંઇ આ વિષે જણાવવા જેવું હોય તોપણ જણાવશો.

ઉત્તર—ગુરૂ—અહા હે વત્સ ? તીર્થ વિષે એક અધ્યાત્મ કવિતા તને સંભળાવું તે સાંભળ. આત્મહિતોપદેશને વિષે અધ્યાત્મ ગીતામાં કહ્યું છે કે—

ચોપાઈ.

તીર્થ નાવાને ઇચ્છા કરે, ક્લેશ તણા કારણ નવી હરે;
ધર્મ તીર્થ શરીરમાં રહ્યો, સર્વ તીર્થથી અધીકો કહ્યો. ૧
તીર્થ તીર્થ શોધતો તું ફીરે, છતું તીર્થ હૃદયે નવી ધરે;
એ તીર્થ દેખાડશું જેહ, તે પણ આગળ ભણશું તેહ. ૨

દોહરા.

મુરખ પ્રાણી તે સહી, તીર્થ નાવા જાય;
ગંગા માતા કરીને પડે, ઉલટો દોષે ભરાય. ૩
તું તીરથ જાણે નહિ, કુ ગુરૂ તણે પ્રસંગ;
અંતરભાવ જાણે નહિ, બાહ્ય તીર્થ ભણે ગંગ. ૪
અંતરભાવ કહીશું હવે, તીરથની જે વાત;
ભાવ તીરથ જોતાં થકાં, ધર્મરૂચિ વિખ્યાત. ૫
કુગુરૂ કુદેવ કુસંગથી, ભવોભવ ભમીયા જેહ;
મિથ્યાત્વતણા જે તીર્થ છે, પાપતણા ઘર એહ. ૬
દેવ દેવી આરાધતાં, તીરથ કરતાં એહ;
હોમ વિધાન કરે ઘણાં, પાપ વધારણ તેહ. ૭
જીવ હિંસા તિહાં બહુ કરે, ચાહે સુખ અનંત;
જગત કરાવે જે વળી, તે સવિ નરક પડંત. ૮
જે તીરથ હિંસા ઘણી; ઉત્તમ તે ન કરંત;
જાણપણા વિણ જે કરે, ભવોભવ મરણ કરંત. ૯
એમ સંસાર વધારણા, પાપ તીર્થ કરે જેહ;
આત્મ તીર્થ જાણ્યા વિના, કર્મ ખપે નહિ તેહ. ૧૦

પ્રશ્ન ૮૧ સું—ગંગામાતાને જૈનીઓ કેવા સ્વરૂપે માને છે તે કાંઇ અમે જાણુતા નથી, તો તે ખુલ્લા શબ્દોથી જણાવશે કે જૈનીઓ ગંગામાતાને માને છે ખરા.

ઉત્તર—ગંગા માતાને જૈનના સાધુ માતા સમાન માને છે. માતાની પેઠે રક્ષણુ કરે છે, પોતાના પગના તળાંનો જેમ માતાને સ્પર્શ ન થવા દે તેમ ગંગા માતાને પોતાના પગનો સ્પર્શ ન થવા દે. અર્થાત ગંગા સ્વરૂપી જળાશય નદી નાળાં પ્રમુખમાં નાઇલાજે પગ મૂકવો પડે. પગનાં તળાને ગંગા સ્વરૂપી જળનો સ્પર્શ થાય તો જૈનમુનિઓને પ્રાયશ્ચિત લેવું પડે, તેને માટે દીલગીરી જણાવવી પડે, માતાનો અપરાધ થયેલની માફી માગવી પડે વગેરે ગંગા માતાનું રક્ષણુ કરવા રૂપ વ્રત જૈનના સાધુ જે પ્રમાણે પાળે છે તેવો એક પણ ગંગા માતાનો પુત્ર બતાવો? ગંગા માતા ગંગા માતા કહીને વૃથ્થા પોકારનાં પાડનારાળાં તેમાં સ્નાન કરી પવિત્રતા માનવાવાળાં ઉલટા ધીંગામસ્તી કરી માતાને લાત પાટુ મારી માતા સાથે બથોડા ભરી અનેક પ્રકારે દુઃખ દેનારાં માતાના અપરાધી થયેલાં કેવી રીતે પવિત્ર થયાં ગણાશે? અર્થાત નહિજ ગણાય. પવિત્ર તો રક્ષણુ કરે તેજ ગણાય; માટે ગંગા માતાનું રક્ષણુ કરવાવાળા જૈનના સાધુ છે એમ ચોકસ માનો.

પ્રશ્ન ૮૨ સું—અમારા શાસ્ત્રમાં તો ગંગાનું સ્નાન કરવાથી આત્મા શુદ્ધ અને પવિત્ર થાય છે. તો તમારે શુદ્ધ-પવિત્ર થવાને કોઇ બીજી ગંગા છે?

ઉત્તર—હાજી, સાંભળો-અમારી પવિત્ર અને શુદ્ધ થવાની ગંગા. 'ગં' નામ જ્ઞાની-પરમબ્રહ્મ-અનંતજ્ઞાની-કેવળી ભગવંતનાં મુખમાંથી નિકળેલી 'ગા' નામ જ્ઞાન તે જ્ઞાનરૂપી ગંગા, એટલે અનંત જ્ઞાનીના મુખમાંથી નીકળેલી જ્ઞાનરૂપી ગંગામાં સ્નાન કરવાથી સદાય પવિત્ર અને શુદ્ધ થવાય છે તે ગંગામાં જૈનના સાધુ સ્નાન કરી સદાય શુદ્ધ ને પવિત્ર રહે છે.

પ્રશ્ન ૮૩ સું—અમારી તીર્થપણે મનાતી ગંગા હિમાલયમાંથી નીકળી છે. તમારી ગંગા કયા હિમાલયમાંથી નીકળી?

ઉત્તર—ભાઇ અમારી ગંગા તો મહા હિમાલયમાંથી નીકળી છે. હિમ નામ શીતળતા-શાંત-ક્ષમા, તેનું આલય નામ ઘર એટલે શીતળતા-શાંતતા ક્ષમાનું ઘર અરિહંત ભગવાન છે. क्षमाशुरा अरिहंता અમારી જ્ઞાનગંગા તીર્થંકરરૂપ હિમાલયના મુખમાંથી નીકળી છે.

કારણું સિવાય દ્રવ્ય શૌચનો નિષેદ્ધ છે. વ્યવહાર શુદ્ધિ તે વ્યવહાર શૌચ છે. દ્રવ્ય શૌચ છે; તેથી કાંઇ આત્માની મલિનતા ટળતી નથી. આત્માની મલિનતા ટાળવાને માટે તો ભાવ શૌચની જરૂર છે. એક માણુસ મરણુ પથારીએ પડેલો હોય તેનું શરીર ખીછાનું અને વસ્ત્ર તદ્દન અપવિત્ર અને અશુદ્ધ હોય તોપણુ તેના આત્માની પવિત્રતાને માટે તેનો અંત સમય સુધારવાને માટે દ્રવ્ય અશુચીની દરકાર નહિ કરતા તેને ભગવંતનુ નામ યાદ કરવા સુચવીએ છીએ. તેના કર્ણુપટ પર આપણે ભગવંતના નામના અવાજો માટે સ્વરે નાખીએ છીએ. તેમજ તેના આત્મ કલ્યાણુને માટે ધર્મના શબ્દો પણુ સુણુાવીએ છીએ. ત્યાં કોઇ પ્રકારની દ્રવ્ય અશુચી અટકાયત કરતી નથી માટે આત્માને પવિત્ર કરવાને ભાવ શૌચ એજ ખરૂં શૌચ છે.

પ્રશ્ન ૮૭ મું—ભાવશૌચનું સ્વરૂપ શુ ? તે જણુાવશો.

ઉત્તર—સાંભળો—"સદ્ગુણુ પ્રાપ્તિનો ઉપાય" એ પુસ્તકમાં પાને ૬૬મે શૌચ વિષે કહ્યું છે કેઃ—

શૌચ એટલે–મન, વચન અને કાયાને પવિત્ર રાખવાં.

મનથી દુષ્ટ ચિંતન કરવું નહિ, વચનથી દુષ્ટ વચન નહિ બોલવું, અને શરીરથી દુષ્ટ કામ નહિ કરવું.

પ્રશ્ન ૮૮ મું—કેટલાક શરીર શુદ્ધિ, શરીરની પવિત્રતાનેજ ધર્મ માને છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—તેના માટે પણુ "સદ્ગુણુ પ્રાપ્તિના ઉપાયમાં" પાને ૯૮મે જણુાવે છે કેઃ—

દરેક ધર્મ કરણી કરતાં આપણાં હૃદયમાં વિશુદ્ધ ભાવ રાખવો.

ધર્મ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં શ્રીમાન્ હરિભદ્ર સુરિએ 'હૃદયની પવિત્રતા' નેજ ધર્મ તરીકે ગણી છે. તેમણે ધર્મનું આ પ્રમાણે લક્ષણ આપ્યું છે કે- વૃદ્ધિ શુદ્ધિમત્ચિત્તધર્મઃ અર્થાત્ પવિત્ર વિચારોના જોરથી મજબુત થયેલું અને પાપિષ્ટ વિચારો દૂર થવાથી વિશુદ્ધ બનેલું જે અંતઃકરણુ તેજ ધર્મ છે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—આત્માને ઉદ્ધાર થવાનો ખરો રસ્તો કયો ?

ઉત્તર—ઉપર કહેલાં પુસ્તકમાં પાને ૧૧૪મે કહ્યું છે કેઃ—

"મુખમેં રામ બગલમેં છુરી, ભજન ભજે પણ દાનત બુરી."

પ્રમાણ કરશે, પરંતુ અન્ય જનો એ વાત માને નહિ; જેમ તે ભસ્મ કરણે સરખા તો મંત્રે કરી શું વિશેષ છે.

પ્રશ્ન ૯૨મું—કોઇ એમ કહે કે યજ્ઞના હવનમાં જે વસ્તુ હોમ કરવામા આવે છે, એટલે અમારા શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે યજ્ઞમાં પશુ વગેરેનો અગ્નિહોત્ર મંત્રાદિકે કરવામાં આવે છે. તેણે કરી તેનાં કર્મોનો નાશ થવાથી તે મોક્ષને યા સ્વર્ગને પામે છે, એમ અમારા વેદવેત્તા પણ જણાવી ગયા છે.

ઉત્તર—આ વિષે દયાનંદજી પોતાના સત્યાર્થ પ્રકાશમાં જણાવી ગયાં છે કે વેદમાં પશુ વધ યજ્ઞ છેજ નહિ, વગેરે ઘણું લખી ગયા છે.

બ્રહ્મનિષ્ટ સ્વામી શ્રી આત્માનંદજી–ભ્રમનાશક પરમાર્થ દર્શનમાં પાને ૧૯૪ મે કહી ગયા છે કે–"तीर्थेषु पशु यज्ञेषु" જે મનુષ્ય તીર્થવા પશુ હિંસક યજ્ઞ કરે છે. તે नरा मूढ चेतसा તે મહા મૂર્ખ છે. (અર્થાત્ પશુ વધ યજ્ઞ કરનારની ચેતના મૂઢ બની ગઇ છે.)

હવે જ્યારે કોઇ એમ કહે છે કે–યજ્ઞમાં પશુ હોમ કરવાથી તે અમારા મંત્રના બળે મોક્ષ યા સ્વર્ગને પામે છે. આમ બોલનારાને પોતાને મોક્ષની કે સ્વર્ગની ઇચ્છા નથી કે શું? પોતાના કુટુંબીઓ સહચારિઓ અને આશ્રિતોને મોક્ષ યા સ્વર્ગ મોકલવાને કેમ પશ્ચાત્ રહેતા હશે? શું પશુ જેટલી દયા પોતાના કુટુંબાદિક ઉપર નથી? પોતાના યજેલા યજ્ઞ વડે પોતાના મંત્રના બળે પોતેજ મુક્તિ મેળવે તેમાં કોણ અટકાયત કરે છે? જો તમને અગ્નિમાં બળી મરવાથી થરથરાટ છૂટતો હોય તો પશુઓને માટે પણ એમજ સમજો. એ પણ આપણા જેવા પ્રાણી છે માટે "आत्मवत् सर्व भूतेषु" આ વેદ વાક્યને આગળ કરી પોતાના બરાબર સર્વ પ્રાણીઓને માનો તેમાં મોક્ષને સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ છે.

પ્રશ્ન ૯૩ મું—અમારા ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—બ્રહ્માએ સૃષ્ટિમાં પશુઓને યજ્ઞ માટે ઉત્પન્ન કર્યાં છે. જુઓ મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૫ મો શ્લોક ૩૯ મો.

यज्ञार्थं पशवः सृष्टाः स्वयमेव स्वयं भुवा;
यज्ञस्य भूतै सर्वस्य, तस्माद्यज्ञे वधोऽवधः ॥ ३९ ॥

બ્રહ્મા એ પોતેજ યજ્ઞને માટે પશુઓને સરજ્યાં છે. અને તે યજ્ઞ સર્વ જગતની આબાદાની માટે છે; તેથી યજ્ઞમાં પ્રાણીનો જે વધ કરવામાં આવે છે તે વધ ગણાતો નથી.

पशु वधा सव्वे वेया, जट्ठं च पावकम्मुणा ;
न तं तायंति दुस्सीलं, कम्माणि बलवंतिहं ॥ ३० ॥

(જ્યારે તમો કહો છો કે અમારા વેદ શાસ્ત્રમાં અશ્વમેધાદિ યજ્ઞ કરવા કહેલ છે.) તો જૈન શાસ્ત્ર એમ જણાવે છે કે—વેદ પશુ વધ કરી યજ્ઞ કરવાનું કહે છે પણ તે પાપના કારણરૂપ છે; તેઓ દુઃશીલનું (પાપ કર્મ કરનારનું) રક્ષણ કરી શકતા નથી (હીણાચારી પુરૂષને નર્કે પડતાં રોકી શકતા નથી) કારણકે કરેલાં કર્મ અતિ બળવાન છે, (અર્થાત્ કર્મથી બચાવનાર કોઇ નથી.) (ભાષાન્તર).

પ્રશ્ન ૯૫ મું—આ પ્રમાણે અમારૂં શાસ્ત્ર કાંઇ બતાવે છે ?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો:—ભારતના શાંતિ પર્વે કહ્યું છે કે:—

यदि प्राणि वधे धर्म्मो (यज्ञो) स्वर्गश्च खलु जायते,
संसार मोचकानां तु, कुतः स्वर्गो विध्यासते ॥ १ ॥
(પુરણ સાર)

જ્યારે પ્રાણીવધ યજ્ઞ કરવાથી ધર્મ થાય છે અને તે યજ્ઞના કરવાવાળા સ્વર્ગે જાય છે તો જે સંસાર થકી મુક્ત થયેલા તે કયા સ્વર્ગમાં જાય? પ્રાણી વધના કરવાવાળા જ્યારે સ્વર્ગે જાય ત્યારે પ્રાણી વધની હિંસાથી નિવૃત્ત થયેલા સ્વર્ગગામી ત્યાગીઓ વળી કયા સ્વર્ગે જાય? તો અહો બંધુઓ વિચાર કરો કે-

यूपं कृत्वा पशून् हत्वा, कृत्वा रुधीर कर्द्दम्म ;
यद्येवं गम्यते स्वर्गे, नरके केन् गम्यते ॥ १ ॥

યજ્ઞને વિષે પશુ વધ કરનારા અને રૂધીરનો કર્દમ મચાવનારા એવા જ્યારે સ્વર્ગે જાશે ત્યારે નર્કે જવાવાળા કોણ ગોતવા? તે માટે શાસ્ત્ર કહે છે કે-

शोणितेनाद्रतं वस्त्रं, शोणिते नैव शुद्धति,
शाणिता द्रंतु यद्वस्त्रं, शुद्धं भवति वारिणा ॥ १ ॥

રૂધીરે ખરડાએલું વસ્ત્ર, રૂધીરના કુંડમાં ધોવાથી શુદ્ધ થાય નહિ. પરંતુ રૂધીરે ખરડાયેલું વસ્ત્ર તો જળ વડેજ પાણીમાં ધોવાથીજ શુદ્ધ થાય છે.

પૂર્વકૃત પાપ કર્મને ટાળવાને માટે મોટું અધર્મ મહા હિંસા કરી આત્માને શુદ્ધ કરવા ધારે તે કેવી રીતે શુદ્ધ થાય? અર્થાત્ કદી શુદ્ધ ન થાય પણ ઉલટો મહા મલીન થઇ અધોગતિને પામે છે.

ચાલે ત્યારે તે અનાર્ય લોકો એમ જણાવે કે-જુઓ આના શરીરમાં માતાએ પ્રવેશ કર્યો છે, એમ કહી ભોળા લોકોને સમજાવે. પણ પેલા બીચારા નિરપરાધી અનાથ જીવો પરવશ પડેલા સામા થઇ શકે નહિ તેવાઓના પ્રાણ ઉપર તરાપ મારનારા માંસ લોહીના લોલુપી, અમારી દેવી અમારી માતા આટલા જીવનો ભોગ માગે છે, તે પણ શક્તિહીનનેજ ગોતે છે. જો વાઘ, સિંહ કે ચિત્તા જેવાનો ભોગ માતાએ માગ્યો હોત તો માતાના ભક્તો માંસાહારીને ખબર પડત કે અમારી લીલા કેટલી આગળ વધે છે અને કેટલી વીશે સો થાય છે, તે વિષે શાસ્ત્રકારો ઘણું કહી ગયા છે પણ ભ્રમિતો પાસે કાંઇ કામ આવતું નથી.

પ્રશ્ન ૯૯મું—શાસ્ત્રમાં શું કહ્યું છે તે તો જણાવો ?

ઉત્તર—અતિત્ય પુરાણમાં જે કહ્યું છે તે સાંભળો.

न सिंहो न च शार्दूलो, न व्याघ्र शरभो न च ;
अजापुत्रो बलिं दद्यात्, देवो दुर्बल घातकः ॥ १ ॥

ઇતિ અતિત્ય પુરાણે. (પુરાણ સાર).

બલિદાનના દેવાવાળા (ઘરના ભુવાને ઘરના પાવળીયા), ને બલિદાનના લેવાવાળા દેવી દેવલાઓ, કેમ કોઇ સિંહ, વાઘ, સાવજ, દીપડા, ચિત્તા, શાર્દૂલ કે અષ્ટાપદનો ભોગ માગતા નથી ? દેવો પણ બિચારા-ગરીબ, રાંક અને દુર્બલ એવા અજા પુત્ર-ઘેટાં, બોકડાની ઘાતનાજ ઇચ્છક થાય છે.

દોહરો.

હોમ હવનમાં હોય છે, નિર્બલ કેરી ઘાત ;
માગે નહિ કદી વાઘનો, ભોગ ભવાની માત.

બલિદાનના દેવાવાળા કંગાળ જીવોના ઘાતકી બને છે. પણ યાદ રાખજો કે એજ દશા પોતાની થવાની છે.

એક બકરાને પૂર્વ ભવનું જ્ઞાન થવાથી, તેણે જણાવ્યું કે:-

અમે મુસલમાન અવલકા, આપ કરત ઉપદેશ;
શિર કાટયાં સો કટાઉંગા, દેખો દાઢી કેશ. ॥ ૧ ॥

બસ, આ ધડો તમામ હિંસકોને લેવાનો છે.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—આ વિષે શાસ્ત્ર કાંઇ જણાવે છે ?

ઉત્તર—હા, જી, આ વિષે શિવપુરાણ એમ જણાવે છે ?

ઉત્તર—સાંભળો. અહિંસાત્મક ભાવ યજ્ઞ કેવી રીતે કરવો ? એમ યુધિષ્ટિરે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજને પૂછતાં શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ અહિંસાત્મક ભાવ યજ્ઞનું સ્વરૂપ ધર્મરાજા પ્રત્યે જણાવે છે કેઃ—

इंद्रियाणि पिशुन कृत्वा वेदी कृत्वा तपोमई,
अहिंसा माहुतं कृत्वा, आत्म यज्ञं वदाम्यहं ॥ १ ॥

હે યુધિષ્ટિર—સાંભળ. હું તને ભાવયજ્ઞનું સ્વરૂપ જણાવું. ઇંદ્રિયોરૂપી પશુ કરવા, અને તપરૂપી વેદિકા કરવી, ને અહિંસારૂપ આહુતિ દેવી, આ રીતનો અહિંસાત્મક ભાવયજ્ઞ હું કહું છું.

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—અગ્નિહોત્ર કેવી રીતે કરવો ?

ઉત્તર—અગ્નિહોત્ર પણ એજ ઠેકાણે યજ્ઞની સાથે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે જણાવ્યું છે કેઃ—શ્લોક

ध्यानाग्नो, जीव कुंडस्थे, दम मारूत दीपते;
असत्कर्म समीध क्षेपे, अग्निहोत्रं कुरुत्तमः ॥ २ ॥

જીવરૂપ કુંડને વિષે ધ્યાનરૂપી અગ્નિ, ઇંદ્રિયોના દમનરૂપ વાયરે કરી ધ્યાનરૂપી અગ્નિને દીપ્ત કરવો. અસત્કર્મરૂપ લાકડાં ઘૃતાદિક પ્રક્ષેપવાં-નાખવાં. આ પ્રકારનો અગ્નિહોત્ર ઉત્તમ ક્ષત્રી-તમે કરો.

આ પ્રમાણે ભારત માંહી શાંતિ પર્વના પહેલા પાયામાં કહેલ છે. (એમ પુરાણ સારમાં લખ્યું છે.)

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—યજ્ઞ વિષે જૈન શાસ્ત્ર શું જણાવે છે ?

ઉત્તર—ઉત્તરાધ્યયનના ૧૨મા અધ્યયનમાં બ્રાહ્મણોએ યક્ષ પૂજીત માતંગ મુનિ હરિકેશી અણગાર પ્રત્યે પૂછયું છે કેઃ—

कहं चरेभिक्षावुवयं जयामो, पावाई कम्माइं पणोल्लयामो,
अक्खा हिणो संजय जक्ख पूइया, कह सुजट्ठं कुसला पयंति ॥४०॥

હે સાધુ ? અમારે કેવી રીતે વર્તવું ? કેવી ક્રિયા કરવી ? અને પાપ કર્મથી કેવી રીતે દૂર રહેવું ? હે યક્ષ પૂજિત, જીતેન્દ્રિય સાધુ ? કેવે પ્રકારે કરેલા યજ્ઞને પંડિત પુરૂષો ઉત્તમ કહે છે ? આ પ્રકારે બ્રાહ્મણોએ પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં હરિકેશી મુનિ કહે છે કે—

छज्जीवकाए असमारंभंता, मोसं अदत्तं च असेवमाणा;
परिग्गहं इत्थिओ माण मायं, एयं परिनाय चरंति दंता ॥ ४१ ॥

ઉત્તર—તત્વજ્ઞાનની અપેક્ષાએ જ્ઞાની પુરૂષોની દ્રષ્ટિએ તો એકજ ત્ત્વ આવીને ઉભું રહે તેમાં કાંઇ ભેદ ભાવ હોતો નથી. તે નીચેના ન્યાયથી ખાત્રી થાશે. ઉપરના તમામ પ્રશ્નોનો સાર નીચેનાં ટુંક લખાણ પરથી જાણી લેશો. સત્યાર્થ સાગરમાં કહ્યું છે કે:-

" न मोक्षं भ्रमते तीर्थे, मोक्षं इंद्रिय निग्रहः "

તીર્થમાં ભમવાથી મોક્ષ નથી, પણ મોક્ષ તો ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવામાં છે. એટલે ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવાથી મોક્ષ મળે છે. વળી તેજ ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે:-

शील तीर्थ संयम यात्रा, शुभलेस्या जल न्हाय,
दया जम पूजा कही, जिनवर सूत्रा मांह ॥ १ ॥

શીલ બ્રહ્મચર્યરૂપી તીર્થ, સંયમરૂપ જાત્રા, શુભ લેસ્યારૂપી જળમાં સ્નાન કરવું, દયારૂપી જગ્ન અને પૂજા સૂત્રમાં તિર્થંકર મહારાજે કહેલ છે.

અને પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રમાં પહેલા સંવર દ્વારમાં દયાનાં નામ કહ્યાં છે તેમાં બોલ ૨૬ મો વિસુદ્ધી વિશેષે શુદ્ધિ–બોલ ૪૭ મો જણ્ણો એટલે યજ્ઞ,– બોલ ૫૫ મો ચોક્ખા ચોખાઈ બોલ ૫૬ મો પવિત્તા પવિત્રતા–આ સર્વે દયાનાં નામ છે.

तस थावर सव्व भूय खेम करी एसा भगवती अहिंसा.

દયા–અહિંસા કેવી છે તો કે ત્રસ, સ્થાવર સર્વ પ્રાણી ભૂતની ક્ષેમની રક્ષાની કરનારી એવી અહિંસા ભગવતી તીર્થંકર મહારાજે કહી છે.

આનો પરમાર્થ એ છે કે–અહિંસા એજ જગ્ન એજ તીર્થની પવિત્રતા વગેરે કહેલ છે.

અને ઇતિહાસ પુરાણમાં પણ એજ કહ્યું છે કે:—શ્લોક–

अहिंसा परमो धर्म स्तथाऽहिंसा परमो तपः;
अहिंसा परम ज्ञानं, अहिंसा परमं पदं ॥ १ ॥
अहिंसा परमं दानं, अहिंसा परमो दमः,
अहिंसा परमो यज्ञ, स्तथाऽहिंसा परमं पदं ॥ २ ॥

અહિંસા એજ પરમ ધર્મ છે, પરમ તપ છે, પરમ જ્ઞાન છે, પરમ પદ પણ અહિંસાજ છે. અહિંસા એજ પરમ દાન, પરમ દમ અને પરમ યજ્ઞ પણ અહિંસાજ છે, અહિંસાથીજ પરમ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે. (બસ

આવી જગોએ હું ધર્મ ક્રિયા માટે પવિત્ર થાઉં છું, સ્વચ્છ, ચોકખો અને તદ્દન શાંત થાઉં છું અને નીંદ્રામાંથી એટલે મલીનતામાંથી મુક્ત થાઉં છું.

Quoted from Victor Hugo's "*Les Miserables*" Page 169. Extract from II the obedience of Martin Verga.

The Bernardines-Benedictines of this obedience fast all the year round, abstain from meat, fast in Lent and on many other days which are peculiar to them rise from their first sleep from one to three o'clock in the morning to read their braviary and matins, sleep in all seasons between serge sheets and on straw, make no use of the bath, never light a fire, scourge themselves every Friday, observe the rule of silence, speak to each other only during the recreation hours which are very brief, and wear drugget chemises for six months in the year from September 14th which is the Examination of the Holy Cross until Easter. These six months are a modification The rule says all year, but this drugget chemise in the intolerable the heat of summer, produced fever and nervous spasnes., The use of it had to be restored. Even with this palliation, when the nuns put on the chemise on the 14th September they suffer from fever; for three or four days. Obedience, poverty, chastity, preservance in their seclusion—these are their views which the rule greatly aggravates.

વીક્ટર હ્યુગો નામે પ્રસિદ્ધ ફ્રેન્ચ નવલકથાકારના "લામીઝરેબલ" નામે નવલકથાના "ઓબીડીઅન્સ ઓફ માર્ટીન વરગા" નામે વિષયનું પાને ૧૬૯ મે જે બીયાન કરેલ છે તેનું ટાંચણઃ—

"બરનારડાઇન્સ બેનેડીક્ટાઇન્સ" આ ફરમાનદારી મઠવાળા આખું વર્ષ લગભગ ઉપવાસ કરે છે, માંસાહારનો ત્યાગ કરે છે. "લેન્ટ" નામે પર્વમાં અને બીજા ઘણા દીવસો કે જે તેમની ગણતરીમાં હોય છે ત્યારે નીરાહારી રહે છે. પોતાની પહેલી નિદ્રામાંથી પ્રાતઃકાળે એકથી ત્રણ વાગતા સુધીમાં જાગ્રત થઇને નિત્ય નિયમનું વાચન કરે છે અને ઇશ્વર સ્તવનનાં પ્રભાતીયાં ઝીણું સ્વરે લલકારે છે. બધી ઋતુઓમાં પરાળ ઉપર ગરમ કાપડની ચાદર નાંખી તેની વચ્ચે નિદ્રા લીએ છે. સ્નાન કરતા નથી. અગ્નિ સળગાવતા નથી. દર શુક્રવારે પોતાના શરીરને ચાબખાથી ફટકાવી કાઢે છે. મૌનવ્રત પાળે છે. અવકાશના સમય ને પણ ઘણા ટુંકા હોય છે ત્યારેજ એકબીજા વચ્ચે વાર્તાલાપ કરે છે; અને વર્ષમાં સપ્ટેમ્બર માસની તા. ૧૪ મીથી ઉજવાતા પવિત્ર ક્રોસના ઉત્સવથી એપ્રીલ માસના

અઅઢંબી-ભાષાઓ વાપરી ગયા છે. પોતાનો વર્ગ વ્યાકરણ ભણેલો છે એમ જણાવવાને અને સૈદ્ધાંતિકોને હલકા પાડવાને એવા અભિમાની વાક્યો ગ્રંથદ્વારા જોવામાં આવે છે કે તે વાંચવાથીજ ખાત્રી થઇ જાય છે કે-કેટલે દરજ્જે તેમની ભાષા સમિતિ સચવાણી હશે? અને વ્યાકરણના ભણનારની ભાષા શુદ્ધિ કેવી છે તે પણ તરતજ જણાઇ આવશે.

જૈન અને જૈનેતરોના ગ્રંથો પર તથા કેટલાક લખાણો પરથી સૈદ્ધાંતિકો તેનું અનુકરણ લઇ સિદ્ધાંતનો અભ્યાસ બંધ પાડી વ્યાકરણનું જ્ઞાન મેળવવા લઇ મચ્યા હોય એમ જણાય છે. એટલે અમે પણ વ્યાકરણના ભણેલા છીએ એમ કહેવરાવવાને એ ઝુંડ ઉપાડયો છે. એમ "જૈન સમાચાર"-પુસ્તક ૨ જું-અંક ૨૯ મો-અમદાવાદ-સોમવાર તા. ૯ મી સપ્ટેમ્બર-૧૯૦૭-વીર સંવત્ ૨૪૩૩ ભાદ્રપદ શુદ ૨ ના પેપરમાં "મુનિરાજો સંસ્કૃતાદિનો અભ્યાસ કરી શકે કે?" એવા નામનો લેખ એક સૈદ્ધાંતિક મુનિના તરફથી મુકાયેલો છે તેમાં ઉપરનો શ્લોક વગેરે કેટલીક વ્યાખ્યા કરી સિદ્ધાંતના દાખલા આપી વ્યાકરણ ભણવાની આવશ્યકતા બતાવી છે.

પ્રશ્ન ૩ જું—આગળના સાધુઓ વ્યાકરણના ભણેલા હતા એમ કોણ નાકબુલ કરે તેમ છે?

ઉત્તર—આગળના સૈદ્ધાંતિક મુનિઓ પંડિતના વર્ગમાં ગણાયેલા વ્યાકરણના ભણેલા હતા ખરા, પણ તે પ્રથમ પોતાનું-જૈન ધર્મનું પુષ્કળ જ્ઞાન મેળવીને પછી વ્યાકરણનું જ્ઞાન મેળવતા હતા. તેનું કારણ કે વ્યાકરણ જ્ઞાન અભિમાની હોવાથી જૈન ધર્મનું જ્ઞાન એટલે સ્વસમયનું જ્ઞાન પ્રથમ મેળવ્યા બાદ તે જ્ઞાન જો મેળવાય તોજ તે જીરવી શકાય એમ તેઓ માનતા હતા.

આજકાલના મુનિઓ દીક્ષા લીધી કે તરતજ તેવા તાજા શિષ્યોને સિદ્ધાંત શાસ્ત્ર કે થોકડા વગેરે જૈન ધર્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવ્યા વિના વ્યાકરણ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવવા મંડી પડે છે. હજી પોતાના ધર્મનું જ્ઞાન તો બીલકુલ હોયજ નહિ તે પહેલાં બ્રાહ્મણીયા જ્ઞાનના અભ્યાસમાં મચી રહેવાથી ધર્મશાસ્ત્રના જ્ઞાનના અજાણને લઇને ઘણાક અવળે રસ્તે ચડી ગયેલા જોવામાં આવે છે. તેનું કારણકે ટીકા વગેરે અન્ય મતીઓનાં શાસ્ત્ર ઉપર તેમનું વધારે લક્ષ ખેંચાય છે, એમ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે. પોતાના ધર્મશાસ્ત્રની અપૂર્ણતાને લીધે અન્ય ધર્મિઓનાં શાસ્ત્રો વાંચવાથી પોતાના ધર્મની શ્રદ્ધા-આસ્તા ઘણીજ ઓછી રહે છે. ટીકા વગેરે વાંચવાથી

ગ્રંથદ્વારા ભાષાઓ વાપરી ગયા છે. પોતાનો વર્ગ વ્યાકરણ ભણેલો છે એમ જણાવવાને અને સૈદ્ધાંતિકોને હલકા પાડવાને એવા અભિમાની વાક્યો ગ્રંથદ્વારા જોવામાં આવે છે કે તે વાંચવાથીજ ખાત્રી થઇ જાય છે કે-કેટલે દરજ્જે તેમની ભાષા સમિતિ સચવાણી હશે? અને વ્યાકરણના ભણનારની ભાષા શુદ્ધિ કેવી છે તે પણ તરતજ જણાઇ આવશે.

જૈન અને જૈનેતરોના ગ્રંથો પર તથા કેટલાક લખાણો પરથી સૈદ્ધાંતિકો તેનું અનુકરણ લઇ સિદ્ધાંતનો અભ્યાસ બંધ પાડી વ્યાકરણનું જ્ઞાન મેળવવા લઇ મચ્યા હોય એમ જણાય છે. એટલે અમે પણ વ્યાકરણના ભણેલા છીએ એમ કહેવરાવવાને એ ઝુંડ ઉપાડયો છે. એમ "જૈન સમાચાર"-પુસ્તક ૨ જું-અંક ૨૯ મો-અમદાવાદ-સોમવાર તા. ૯ મી સપ્ટેમ્બર-૧૯૦૭-વીર સંવત્ ૨૪૩૩ ભાદ્રપદ શુદ્દ ૨ ના પેપરમાં "મુનિરાજો સંસ્કૃતાદિનો અભ્યાસ કરી શકે કે?" એવા નામનો લેખ એક સૈદ્ધાંતિક મુનિના તરફથી મુકાયેલો છે તેમાં ઉપરનો શ્લોક વગેરે કેટલીક વ્યાખ્યા કરી સિદ્ધાંતના દાખલા આપી વ્યાકરણ ભણવાની આવશ્યકતા બતાવી છે.

પ્રશ્ન ૩ જું—આગળના સાધુઓ વ્યાકરણના ભણેલા હતા એમ કોણ નાકબુલ કરે તેમ છે?

ઉત્તર—આગળના સૈદ્ધાંતિક મુનિઓ પંડિતના વર્ગમાં ગણાયેલા વ્યાકરણના ભણેલા હતા ખરા, પણ તે પ્રથમ પોતાનું-જૈન ધર્મનું પુષ્કળ જ્ઞાન મેળવીને પછી વ્યાકરણનું જ્ઞાન મેળવતા હતા. તેનું કારણ કે વ્યાકરણ જ્ઞાન અભિમાની હોવાથી જૈન ધર્મનું જ્ઞાન એટલે સ્વસમયનું જ્ઞાન પ્રથમ મેળવ્યા બાદ તે જ્ઞાન જો મેળવાય તોજ તે જીરવી શકાય એમ તેઓ માનતા હતા.

આજકાલના મુનિઓ દીક્ષા લીધી કે તરતજ તેવા તાજા શિષ્યોને સિદ્ધાંત શાસ્ત્ર કે થોકડા વગેરે જૈન ધર્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવ્યા વિના વ્યાકરણ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવવા મંડી પડે છે. હજી પોતાના ધર્મનું જ્ઞાન તો બીલકુલ હોયજ નહિ તે પહેલાં બ્રાહ્મણીયા જ્ઞાનના અભ્યાસમાં મચી રહેવાથી ધર્મશાસ્ત્રના જ્ઞાનના અજાણને લઇને ઘણાક અવળે રસ્તે ચડી ગયેલા જોવામાં આવે છે. તેનું કારણકે ટીકા વગેરે અન્ય મતીઓનાં શાસ્ત્ર ઉપર તેમનું વધારે લક્ષ ખેંચાય છે, એમ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે. પોતાના ધર્મશાસ્ત્રની અપૂર્ણતાને લીધે અન્ય ધર્મિઓનાં શાસ્ત્રો વાંચવાથી પોતાના ધર્મની શ્રદ્ધા-આસ્તા ઘણીજ ઓછી રહે છે. ટીકા વગેરે વાંચવાથી

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિક-જૈન સિદ્ધાંતનો અર્થ વૈયાકરણીયજ કરી શકે એમ કદી બનવા સંભવ નથી. છતાં કોઇ એવું અભિમાન ધરાવતું હોય કે ગમે તેવો જૈન સિદ્ધાંતનો પાઠ હોય તેનો વ્યાકરણ ભણેલો યથાર્થ અર્થ કરી શકે. તેના માટે એટલુંજ કહેવાનું છે કે-જૈન સિદ્ધાંતના અજાણ, એવા પંકાતા વિદ્વાન સંસ્કૃતના પારગામી પાસે નીચેનાં બે પદનો અર્થ કરાવી જોશો. તો તરતજ માલૂમ પડશે કે તે કેવી રીતે અર્થ કરી શકે છે?

પ્રશ્ન ૧૦ મું—એવાં બે પદ કયાં અને કયા સૂત્રનાં છે કે વૈયાકરણીય તેનો અર્થ ન કરી શકે?

ઉત્તર—પ્રશ્નકારને ઉપરના લખાણ ઉપર પૂરતું ધ્યાન રાખવાનું છે કે, અહિંયાં જૈનશાસ્ત્રના જાણ એવા વૈયાકરણીયને માટે એ સવાલ નથી, પરંતુ જૈન શાસ્ત્રના અજાણ એવા વૈયાકરણીયને માટે નીચેનાં બે પદનો અર્થ કરાવવાનો છે. તે પદ એ છે કે-દશ વૈકાલિક સૂત્રના ૯ મા અધ્યયનના ૩ જા ઉદ્દેશાની ૧૧ મી ગાથાના પહેલાજ બે પદ કે—

गुणेहिं साहू अगुणेहिं साहू, गिन्हाहि साहू गुणमुच्च साहू ;

બસ, આ બે પદનો અર્થ વૈયાકરણીયો કરી શકે તો એવું પરિમાણ બંધાય કે જૈન સૂત્રોના અર્થ વ્યાકરણાદિ જ્ઞાનવાળા યથાર્થ કરી શકે છે.

આ વિષે આ એકજ દાખલો છે એમ માનવાનું નથી પણ આવા અનેક પાઠ રહ્યા છે કે જૈન સૂત્રોના જાણ અને વ્યાકરણના ભણેલાને પણ ગોથાં ખાવાનો વખત આવે છે.

ઉપરનાં બે પદનો અર્થ ટીકાવાળા તથા ભાષ્યવાળા પણ જેવો જોઇએ તેવો કરી શકયા નથી. તો પછી જૈનશાસ્ત્રના અજાણ એવા વૈયાકરણીયોને માટે તો કહેવાનુંજ શું?

પ્રશ્ન ૧૧ મું—કોઇ એમ કહે કે એવું જૈનશાસ્ત્રનું કેવું અઘરૂં જ્ઞાન હશે કે વૈયાકરણીયો પણ તેનો અર્થ ન કરી શકે?

ઉત્તર—"જૈન ધર્મપ્રકાશ" પુસ્તક ૧૫ મું અંક ૩ જો મિતિ ૧૯૫૫ના જ્યેષ્ટ સુદ ૧૫ પૃષ્ટ ૪૧ મધ્યે.

પન્યાસજી ગંભીરવિજયજીએ પ્રોફેસર જેકોબીના જવાબમાં લખેલ છે કે-

પ્રથમ તો જૈનશાસ્ત્રનો અર્થ ગુરૂગમ્યને આધીન રહેલ છે તેથી સ્વતંત્રપણે એકલા ન્યાય કે વ્યાકરણના બળથી યથાર્થ કોઇથી બની શકતો નથી એજ.

ઉત્તર—સંસ્કૃતાદિ ભણવા વિષે જે વ્યાકરણને લગતા પાઠના દાખલા મગ્નવણાના તથા પ્રશ્ન વ્યાકરણના આપવામાં આવે છે તેથી સાધુને અવશ્ય વ્યાકરણ ભણવુંજ જોઇએ એવો નિશ્ચય થતો નથી. એ તો લૌકિક શાસ્ત્રના વરતારાની શબ્દશુદ્ધિની વ્યાખ્યા કરી છે. એટલે એકવચન દ્વિવચનાદિ શબ્દજ્ઞાન બતાવવા માટે છે, અને તે પ્રમાણે બોલવાથી શબ્દશુદ્ધિ ઉચ્ચારણ જ્ઞાન થયું એમ કહી શકાય, પણ તેથી ભાષા શુદ્ધિ થઇ એમ કહી શકાય નહિ. સત્ય ભાષણ વિના ભાષા શુદ્ધિ થતી નથી. વ્યાકરણના ભણવાવાળા અને તેને લગતા તમામ શાસ્ત્રના પારગામી તેમજ સ્વરસંધિ આદિ વિસક્તિ સહિત શુદ્ધ ઉચ્ચારના કરવાવાળા શું અસત્ય ભાષી નથી હોતા? અર્થાત્ ઘણાએ જોવામાં આવે છે.

વ્યાકરણના નહિ ભણેલા તત્ત્વજ્ઞાની ભાષાસમિતિવાળા શુદ્ધ ઉચ્ચારના કરવાવાળા સત્યભાષી શું નથી હોતા? અર્થાત્ તે પણ ઘણાએ જોવામાં આવે છે. તો પછી આત્મશુદ્ધિ કે સત્ય ભાષા બોલવામાં વ્યાકરણાદિની શી જરૂર રહી?

પ્રશ્ન ૧૯ મું—કોઇ એમ કહે કે—વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રજ્ઞાન મેળવ્યા વિના મગજ શક્તિ ખીલતી નથી, અને મગજ શક્તિ વિના ધર્મ સંબંધી કાર્ય બની શકતાં નથી; માટે સંસ્કૃતાદિ જ્ઞાનની જરૂર છે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—"સદ્ગુણ પ્રાપ્તિનો ઉપાય" તેના પાને ૭૨મે કહ્યું છે કે—ધર્મ સંબંધી સમ્યક્જ્ઞાન કંઇ સંસ્કૃત કે પ્રાકૃત ભાષા જાણવાથી અથવા વ્યાકરણ કોષ કે ન્યાય ભણી જવાથી આવી શકતું નથી. ભાષા જ્ઞાન અને તત્વજ્ઞાન એ બે જૂદીજ વાતો છે. ઘણાએ વિદ્વાનો સંસ્કૃત–પ્રાકૃત–યાવની આદિ ભાષાઓ જાણે છે, પણ તત્વથી તદ્દન અજાણ્યા હોય છે, અને માતૃ ભાષા પણ શુદ્ધ બોલી ન જાણનારમાં કોઇ વખત તત્ત્વજ્ઞાનનો ભંડાર જોવામાં આવે છે. ભાષાજ્ઞાન કે ગોખણીયા સૂત્રજ્ઞાનવાળા ઘણાએ વિદ્વાનોએ ધર્મને નામે હિંસા ઉપદેશી છે. અને અભણ દેખાતા ઘણાએ 'પરમ હંસો' એ (એટલે પવિત્ર આત્મજ્ઞાનીઓએ) ઉચ્ચતમ પ્રકારની દયાનો પ્રચાર કર્યો છે. માટે મગજ શક્તિ કરતાં હૃદય શક્તિ ધર્મમાં પહેલા નંબરની જરૂરીઆત ધરાવનારી ચીજ છે.

બસ, તત્ત્વજ્ઞાન અને ભાષા શુદ્ધિને માટે હૃદય શક્તિનીજ જરૂર છે. તેમાં વ્યાકરણ, ન્યાયશાસ્ત્ર કે તર્કશાસ્ત્રાદિકની આવશ્યક્તા નથી એમ ઉપરના લખાણથી સિદ્ધ થાય છે.

ભણવાનું હતું નહિ; એમ કેટલાક જૈનશાસ્ત્રના ન્યાયથી જણાઇ આવે છે. આણુવાળા છાપેલા ઉત્તરાધ્યયનના પાને ૨૨૧ મે કહ્યું છે કે—

प्राकृत संस्कृता वा षड्भाषा अथवा अन्या अपि देशविशेषात्
नाना रूपा भाषा वा पापेभ्यो दुःखेभ्यो न त्रायन्ते न रक्षन्ते.

એટલે પ્રાકૃત સંસ્કૃત આદિ ષડ્ ભાષા અથવા બીજી પણ અનેક પ્રકારની દેશ ભાષા તે આ જીવને પાપ થકી દુઃખ થકી મુકાવવા રક્ષણ કરવા સમર્થ નથી, એમ કહ્યું છે અને સૂત્રની ભાષા બોલતાં ઘણા કર્મની નિર્જરા થાય છે એમ પણ સૂત્રમાં ઘણે ઠેકાણે કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—ભાષાની શુદ્ધિ માટે વ્યાકરણાદિકની જરૂર પડે કે નહિ?

ઉત્તર—ભાષાની શુદ્ધિને માટે ભગવંતે દશ વૈકાલિક સૂત્રના ૭મા અધ્યયનમાં અચ્છી તરેહની વ્યાખ્યા કરી છે કે-મુનિને આવા પ્રકારની ભાષા બોલવી, અને આવા પ્રકારની ભાષા ન બોલવી. વગેરે ઘણાં સૂત્રમાં ભાષા સમિતિના અધિકાર છે, અને ભગવંતે તેવી ભાષા સમિતિના બોલવાવાળાને આરાધક કહ્યા છે. તે વ્યાકરણાદિના નહિ ભણેલાને પણ એ ભાષા શુદ્ધિના જ્ઞાન વડે આજ્ઞાના આરાધક કહ્યા છે. એમ ઘણાં સૂત્રોના ન્યાય જોતાં ભાષાની શુદ્ધિ માટે વ્યાકરણાદિકની જરૂર જણાતી નથી.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—કોઇ એમ કહે કે-પન્નવણાજીના ભાષા પદના અધિકારમાં પણ ચારે પ્રકારની ભાષા ઉપયોગ સહિત બોલતાં આરાધક કહ્યું છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—તેનો પરમાર્થ એ છે કે સત્ય તથા અસત્ય ભાષા વગેરે ચાર પ્રકારની ભાષાનું સ્વરૂપ જાણનાર ઉપયોગવંત તે સત્ય ને સત્ય અને અસત્ય ને અસત્ય વગેરે એટલે જેવી ભાષા હોય તેવી ભાષા કહેતાં આરાધક છે, એમ કહ્યું છે. પણ એમ કહ્યું નથી કે ઉપયોગથી ચારે ભાષા બોલતો એટલે અસત્ય કે મિશ્ર ભાષા બોલતો પણ આરાધક હોય એમ કદી હોયજ નહિ.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—ત્યારે કોઇ એમ કહે કે-તે ઠેકાણે તો એમ કહ્યું છે કે-ચાર ભાષા ઉપયોગ સહિત ભાખતો આરાધક કહ્યો છે, તે વિરાધક હોય નહિ, એમ કહ્યું છે. એટલે ઉપયોગથી ચારે ભાષા બોલતો આરાધક હોય. એમ કોઇ કહે તેનું કેમ?

ઉત્તર—સાધુને માટે તો દશ વૈકાલિક સૂત્રના ૭ મા અધ્યયનમાં આથા મંગ્રતાંજ કહ્યું છે કે-

चउण्हं खलु भासाणं, परिसंखाय पन्नवं ;

दोण्हं तु विणयं सिक्खे, दोन भासेज्ज सव्वसो ॥ १ ॥

અહિંયાં તો એમ કહ્યું કે-ચાર ભાષાનું સ્વરૂપ જાણીને પ્રજ્ઞાવાન સાધુ તે સત્ય અને વ્યવહાર એ બે ભાષા બોલવાનો વિનય શીખે. અને મૃષાને મિશ્ર એ બે ભાષા તો સર્વથા બોલે નહિ. તેમાં પણ સત્ય ભાષા કેવી બોલે તે વિષે એજ અધ્યયનમાં તથા સૂયગડાંગસૂત્રના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે-सच्चेसु या अणवज्जं वयंति એટલે સત્ય ભાષા પણ નિર્વદ્ય ભાષા બોલવી.

તો અન્ય મતનાં શાસ્રો તથા જૈન ધર્મનાં શાસ્રો ટીકા ગ્રંથ વગેરે સંસ્કૃત ભાષાનાં રચેલાં તેમાં જીવ હિંસાનો બોધ હોય તેવાં શાસ્રો અને તેવાં શાસ્રોના રચનારા, તથા તેવાં શાસ્રોના પ્રરૂપક, વિભક્તિ આદિ જ્ઞાનેથી ઉચ્ચારના કરવાવાળાને સત્ય ભાષી કેમ કહેવાય ? અર્થાત્ નજ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—અહિંયાં કોઇ કહે કે-વ્યાકરણ ભણ્યા વિના પંડિત કેમ કહેવાય ? માટે વ્યાકરણ ભણી પંડિત બનવું તે સાધુનું કામ છે?

ઉત્તર—વાહજી, વાહ, ભલે વ્યાકરણ ભણી પંડિત બનો. બસ, પંડિતપણું તો હવે વ્યાકરણમાંજ આવી સમાણું છે કે શું ? હા ખરી વાત છે. પેલા સુધરેલાનો પણ એજ મત છે અને તેનો પણ એજ અવાજ છે, સુધરેલા પણ એજ પ્રમાણે કહે છે કે સાધુઓ ! હવે અંગ્રેજી ભણો. તમારાં શાસ્ર હવે અંગ્રેજીમાં છપાવાં માંડયાં છે, હવે તમારી પાસે અમારે બોધ લેવાની જરૂર નથી, એમ પણ કહેવા લાગ્યા છે, અને તે ખામી પૂરી પાડવાને કેટલાક સાધુઓ સાવધ થયા છે તો પછી વ્યાકરણનું તો કહેવુંજ શું ?

હમણા માત્ર જ્ઞાન-સૂત્ર અભ્યાસની જરૂર ઘણી થોડી જણાય છે. હમણા તો પંડિત બનવાને અને દુનિયામાં વાહ વાહ કહેવરાવવાને (જાહેર ભાષણો આપવાને) તેવાજ પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવવાની આવશ્યક્તા વિશેષ જોવામાં આવે છે. આ ઉપરથી એવો નિર્ણય થાય છે કે-થોડા વખતમાં સત્ર જ્ઞાન લોપ થવાની એ નિશાની છે.

જૈન શાસ્રમાં આર્ય ભાષા જે સૂત્રની ભાષા ભણવાની આજ્ઞા છે, અને અન્ય શાસ્રમાં તો ત્યાંસુધી કહ્યું છે કે-

ઉત્તર—હાજી સાંભળો—શ્રી મહાભારતના ૩૨માં અધ્યાયમાં કહ્યું છે કેઃ—

आत्मज्ञान समारम्भ, स्तितिक्षा धर्म नित्यता ;
यमर्थानापकर्षन्ति, सर्वैःपण्डित :मुच्यते ॥ १ ॥
निषेवते प्रशस्तानि, निन्दितानि न सेवते ;
अनास्तिकः श्रद्धधान, एतत्पण्डितलक्षणम् ॥ २ ॥
नाप्राप्यमभिवाञ्छन्ति, नष्टं नेच्छन्ति शोचितुम्;
आपत्सु च न मुह्यन्ति, नराः पण्डितबुद्धयः ॥ ३ ॥

અર્થ—જેનો આત્મા જ્ઞાન, સમ્યક્, આરંભ, અર્થાત્ જે નકામા આળસુ કદી ન રહે, સુખ, દુઃખ, હાની, લાભ, માન, અપમાન, નિંદા, સ્તુતિમાં હર્ષ શોક કદી ન કરે, ધર્મમાં નિત્ય નિશ્ચિત રહે, જેના મનને ઉત્તમ ઉત્તમ પદાર્થ અર્થાત્ વિષય સંબંધી વસ્તુ આકર્ષણ ન કરી શકે તે પંડિત કહેવાય છે. ॥ ૧ ॥ સદા ધર્મ યુક્ત કર્મોનું સેવન, અધર્મ યુક્ત કામોનો ત્યાગ, સત્યાચારની નિંદા નહિ કરવાવાળા, આસ્તિક, શ્રદ્ધાળુ હોય, એજ પંડિતનું લક્ષણ છે. ॥ ૨ ॥ અપ્રાપ્ત વસ્તુની ઇચ્છા કદી ન કરે, નષ્ટ થયેલા પદાર્થો પર શોક ન કરે, આપત્કાળમાં મુંઝાય નહિ તે બુદ્ધિમાન પંડિત જાણવો. ॥ ૩ ॥

એ પ્રમાણે દરેક શાસ્ત્રમાં ઉત્તમ ગુણવાળાને પંડિત કહ્યા છે. અને ગુણ રહિત એવા કદી વ્યાકરણ શાસ્ત્રાદિ ચારવેદના ભણનારા હોય તેથી શું થયું ?

પ્રશ્ન ૩૨ મું—શું ચાર વેદના ભણવાવાળા પંડિત ન કહેવાય ?

ઉત્તર—નીતિ દર્પણ અધ્યાય ૧૫ માં શ્લોક ૧૨ મેં કહ્યું છે કે—

पठंति चतुरो वेदान्, धर्मशास्त्राण्यनेकश :;
आत्मानं नैव जानंति, दर्वी पाक रसं यथा ॥ १ ॥

અર્થ—ચારે વેદ અથવા અનેક ધર્મ શાસ્ત્ર પઢે છે, પરંતુ આત્મ જ્ઞાનને નહિ જાણનારો જેમ કડછી, પાકના રસના સ્વાદને જાણતી નથી તેમ જાણવું.

વળી ભાગવતાદિ શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

न शब्दशास्त्राभिरतस्य मोक्षो; न लोकचित्तग्रहणे रतस्य ।

હે યુધિષ્ટર!! શબ્દશાસ્ત્રમાં (વ્યાકરણમાં) આસક્ત થયેલાને, વળી લોકોના મન રંજન કરવામાં તલ્લીન થયેલાને, કંઇ મોક્ષ મળતો નથી.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—વેદના ભણેલા પંડિત વિષે દિગમ્બર મત કંઇ જણાવે છે ?

નાખવાના તેમના નિશ્ચયને ગુરૂએ તેનો જ્ઞાન ગર્વ માન્યો અને તેમને સંઘ બહિષ્કૃત કર્યા.

અત્યારે એથી પણ વધારે ગર્વિષ્ઠ ઘણાએ જોવામાં આવે છે. તે એટલે સુધી કે દુનિઆમાં ગણાતા એવા કેટલાક વિદ્વાન મુનિઓ સંસ્કૃત જ્ઞાનના અભિમાની થકા પવિત્ર એવી સૂત્રની અર્ધ માગધી ભાષાને **મા,ગધી.** એવા શબ્દથી બોલતા સાંભળ્યા છે. એવાઓને શિક્ષા દેવા કોણ સમર્થ છે? આગળ તો સિદ્ધસેન જેવા જબરજસ્ત આચાર્યને પણ સંઘ બહાર કરતાં આંચકો ખાવામાં આવેલો નહોતો, અત્યારે તો સંઘ તો શું પણ તીર્થંકર મહારાજ જેવાથી પણ નહિ ડરનારા મનમાની ભાષાના બોલનારા આગળ પડતા સૂત્રની ભાષાને, **મા,ગધી** એવા શબ્દથી અપમાન કરનારા—સૂત્રની ભાષાને હલકી પાડનારા, માતૃ ભાષાની અવહેલના કરવામાં આંચકો નહિ ખાનારા, એવાઓને પોતાના માનેલા બ્રાહ્મણીયા વ્યાકરણાદિ જ્ઞાનનું અભિમાન નહિ તો બીજું શું?

પ્રશ્ન ૩૫ મું—પ્રાચીન જૈનનું મૂળ જ્ઞાન કયું છે?

ઉત્તર—જૈનશાસ્ત્રની શૈલી જોતાં પ્રાચીન આચાર્યો જો કે વ્યાકરણ આદિ જ્ઞાનના કદાપિ અભ્યાસી હશે, પરંતુ પોતાના શાસનની મૂળ શૈલીનો લોપ નહિ કરતા સૂત્રની (માગધી) ભાષાને અવલંબી રહેલા હતા, એમ પૂર્વાચાર્યોના બનાવેલા ગ્રંથો પરથી ખાત્રી થાય છે. પૂર્વાચાર્યોના બનાવેલા પ્રાચીન ગ્રંથો માગધી ભાષામાં રચેલા ઘણાએ જોવામાં આવે છે. કાળાંતરે જેમ જેમ વ્યાકરણાદિનો અભ્યાસ વધતો ગયો તેમ તેમ સંસ્કૃત ભાષામાં ગ્રંથો રચાતા ગયા, તેવા ગ્રંથના રચવાવાળા પણ એમ લખતા ગયા હોય છે કે—માગધી ભાષા ઉપરથી એ સંસ્કૃતમાં રચેલ છે. એમ ઘણા ગ્રંથો પરથી સાબીત થાય છે કે પ્રથમના આચાર્યોના બનાવેલા ગ્રંથો માગધી ભાષામાંજ હતા, અને હજી પણ કેટલાક ગ્રંથો પૂર્વાચાર્યના બનાવેલા માગધી ભાષાના મોજુદ છે. એ ઉપરથી નિશ્ચય થાય છે કે જેમ જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો ભગવંતની વાણી યુક્ત માગધી (અર્દ્ધ માગધી) ભાષામાં રચાયા છે, તેમજ કેટલાક ગ્રંથો પણ માગધી ભાષામાં રચાયા છે. એટલે જૈન ધર્મની મૂળ પ્રવૃત્તિ માગધી ભાષાનીજ છે. અને અન્ય ધર્મના પુસ્તકો સંસ્કૃતમાં છે. એ વાત જગજાહેર છે. છતાં પોતાનાં ધર્મશાસ્ત્રોનું અપમાન કરવું અને અન્ય ધર્મીઓના શાસ્ત્રનું અનુકરણ કરવું તે સમ્યકત્વ દૃષ્ટિનું કર્તવ્ય નથી.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—પંડિત લક્ષણ સૂત્રમાં શી રીતે જણાવ્યું છે?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત ગ્રંથમાં જણાવે છે કે—જે લૌકિક પંડિત છે તે સંસારી જીવને સંસાર થકી છોડવી મોક્ષે જવા ન દે, શા માટે જે એના સમજવામાં એમ છે કે આપણો વાડો તૂટી જાય અને આપણા મતની માન વૃદ્ધિ ન થાય અને સર્વે આત્મ જ્ઞાની થઈ જાય તેવારે આપણો મત કેમ ચાલે માટે હરેક રીતે આપણા વાડામાંથી નીકળવા દેવો નહિ, જેમ મોહ રાજાને કોઇ જીવ-સદ્‌ગુરૂ મળે તે વારે મહા સંતાપ થાય જે આપણું નાટક તૂટી જશે. એમ જાણી ઘણો શોચમાં પડે છે. તેમ લૌકિક પંડિત છે, તે પણ કોઇ જીવ આત્મજ્ઞાન પામ્યાની ખબર સાંભળે તેવારે તેના જીવને કેવું થાય છે કે જેમ કોઇ ઘરમાંથી અત્યંત વલ્લભ વસ્તુનો નાશ થાય તેનું જેટલું દુઃખ વેદે તેથી અનંતગણું દુઃખ વેદે છે. તે માટે એ લૌકિક પંડિત કહીએ, ને લૌકિક પંડિત એ વાડાના-મતના ચલાવનારા તેના થકી જ્ઞાન માર્ગ ઘણો દૂર છે. તે થકી કોઇ જીવ ધરમ પામી શકે નહિ.

તથા લોકોત્તર પંડિત તે તો (પોતે આત્મ સ્વરૂપના જાણનારા અને બીજા જીવોને) એક આત્મ સ્વરૂપનું ઓળખાણ કરાવે અને ધર્મ પમાડી મોક્ષે પહોંચાડે. (ઇતિ-જ્ઞાનપ્રકાશ પ્રકરણ સંગ્રહ-જ્ઞાનભૂષણું વાક્યં.)

પ્રશ્ન ૩૯ મું—વર્ત્તમાનકાળના પંડિતોનું સ્વરૂપ કેવા પ્રકારનું છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—વર્તમાનકાળે, દુનિયામાં કહેવાતા પંડિતો માત્ર વાક્ચાતુરીથી લોકોનું મન રંજન કરવા અને લોકો પાસે પોતાનો વાહવાહનો પોકાર પડાવવા શાસ્ત્ર અને ધર્મ વિરૂદ્ધ વાતો કરી દુનિયાને ગમતો બોધ આપનારા અર્થાત્ સંસાર સુધારાનો બોધ આપવાથી પોતાનું સર્વસ્વ માનનારા, અને એમ પણ ખુલ્લી રીતે બોલનારા કે સંસાર સુધારાની ધર્મગુરૂને જરૂર છે. વગેરે વાતોથી તથા ભાષણોથી સંતોષ માનનારા એવા પંડિત નામ ધરાવનારા એટલું પણ જાણતા નથી કે પારકું આંગણું વાળી સુધારતાં પોતાના ઘરમાં રજ ભરાય છે. જે ઉપદેશ સાધુને દેવો ઘટે નહિ તેવા ઉપદેશ અથવા સાવદ્ય ઉપદેશ અથવા સૂત્ર વિરૂદ્ધ ઉપદેશ કરવાથી પોતાનો આત્મ કર્મ રજે મલીન થાય છે. તેની દરકાર નહિ રાખનારા માટે "મહા પુરૂષોના સિદ્ધાંતો" એ નામના પુસ્તકમાં '૬' ના પાને પહેલે કહ્યું છે કે-

ઉત્તર—એક પંડિત સહેલગાહ કરવાને નાવની અંદર બેસી સમુદ્રમાં મધ્ય દરીએ ફરવાને માટે નીકળ્યો, હોડીમાં બેઠેલા પંડિતે હોડીના ખેડનાર નાવડીયાને પૂછ્યું કે યાર? કાંઇ વ્યાકરણ કે તર્કશાસ્ત્ર ભણ્યા છો? નાવડીયે કહ્યું "નાજી" ત્યારે પંડિતે કહ્યું "તારી પા ઉમર અલેખે ગઇ" ફરી પંડિતજી બોલ્યા "ભાઇ? કાવ્ય કોય કે ન્યાયશાસ્ત્ર જાણો છો?" નાવડીએ કહ્યું "નાજી" ત્યારે પંડિતજી બોલ્યા, "તારી અર્ધ ઉમર બરબાદ ગઇ" આમ વાર્તાલાપ કરતા દરિયાની અંદર તોફાન થવાનું ચિહ્ન નાવડીયાના જોવામાં આવ્યું ને જણાયું કે હમણાંજ ભયંકર તોફાન થશે તેમ જાણી પંડિતજીને પૂછ્યું, "પંડિતજી? કાંઇ સમુદ્રમાં તરવા ઠમવાનું જાણો છો? પંડિતજી કહે "નાજી" ફરી પૂછ્યું કે પંડિતજી? સમુદ્રમાં હમણાંજ તોફાન જાગશે માટે બચવાનું શાસ્ત્ર જાણો છો? પંડિતજી ગભરાતા ગભરાતા બોલ્યા કે ના, ભાઇ તોફાન શાનું? નાવડીયો કહે "પંડિતજી? મારી તો અર્ધી ઉમર બરબાદ ગઇ, પણ આપની તો આખી ઉમર બરબાદ ગઇ એમ માની લ્યો. જુઓ, આ સમુદ્રની અંદરનું તોફાન હમણાંજ આ હોડીને ઉછાળીને ઉંધી નાખી દેશે. આપણે બન્ને સમુદ્રના તળીયાને સ્વાધીન થઇશું. પંડિતજી? તમારા ઇષ્ટદેવને સંભારો! આમ બોલતાંજ તોફાન નજીક આવ્યું અને હોડીને એકદમ ઉછાળી ઉંધી પાડી કે પંડિતજી અને નાવડીયો સમુદ્રને સ્વાધીન થયા. નાવડીઓ તરીને કાંઠે પહોંચ્યો અને પંડિતજી સમુદ્રની સહેલગાહ કરવા સમુદ્રમાં ગયા

આનો પરમાર્થ એ છે કે સંસાર સમુદ્ર તરવાનું જ્ઞાન જાણ્યા વિના અર્થાત્ સ્વસમય જાણ્યા વિના-વ્યાકરણ, તર્કશાસ્ત્ર, ન્યાયશાસ્ત્ર કે કાવ્ય કોષમાં જીંદગી ગુમાવવી તે નિરર્થક નીવડે છે. અર્થાત્ પરસમય સંસાર સમુદ્રથી તારી શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—વૈયાકરણીય—નંદીજી સૂત્રમાં—કહ્યું છે કે—સમ્યક્દૃષ્ટિ મિથ્યા શ્રુત વાંચે ભણે તે સમશ્રુત કહેવાય. બ્રાહ્મણીયા વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્ર વાંચવા ભણવા તે જૈન મુનિને સમશ્રુત છે.

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિક-તે વાત ખરી છે પણ તે ક્યારે કે-પ્રથમ સમશ્રુત એટલે સિદ્ધાંતનું જ્ઞાન મેળવ્યા પછી અર્થાત્ જૈનશાસ્ત્રનું જ્ઞાન નિવડ કર્યા પછી ગમે તે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે તેને માટે એ વાક્ય છે. પરંતુ જૈનના શાસ્ત્રની તો ગંધ પણ ન હોય તે પહેલાંજ "સંધિ" ભણવા મંડી પડે એટલે દીક્ષા લીધી કે તરતજ શિષ્યને પંડિત બનાવવા માટે ગુરૂ વ્યાકરણાદિ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરાવવા મંડી પડે અને કેટલીક ઉમરનો ભોગ

જ્ઞાન ને-પુષ્ટી કરતા અન્ય શાસ્ત્રોથી તેનું સીંચન કરી તે વૃક્ષને મજબુત બનાવનારને તેનાં ફળ કેવાં ચાખવાં પડે છે તે અનુભવ થયેલાને જણાયું હશે.

અન્ય તીર્થીનો પરિચય કરવાથી સમકિતને મલીન કરે છે એમ જ્યારે જૈન સિદ્ધાંત કબુલ કરે છે ત્યારે તેનાં બનાવેલાં શાસ્ત્ર સમકિતને પુષ્ટિ કર્તા કેમ થશે? અર્થાત્ નહિજ થાય. માટે જૈન શાસ્ત્રમાં શું કહ્યું છે તેનો વિચાર કરો.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—જૈન શાસ્ત્રમાં શું કહ્યું છે તેતો જણાવો?

ઉત્તર—સાંભળો-ઉત્તરાધ્યયનના પહેલા અધ્યયનની ૮ મી ગાથાનાં પહેલાં બે પદ-તેમાં ચોકખું કહ્યું છે કે-*अट्ठ जुत्ताणि सिक्खिज्जा, निरट्ठाणि उ वज्जए* ॥ ૮ ॥—અર્થયુકત સૂત્ર શીખવાં, એટલે જેને વિષે ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ રહ્યા છે એવા સૂત્ર (દ્વાદશાંગી પ્રમુખ) શીખવાં અને તે સિવાયના નિરર્થક-ભગવંતના ભાખ્યા અર્થ વિનાના વ્યાકરણાદિ) તમામ શાસ્ત્ર વર્જવાં.

ભગવંતે તો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ભણવાની, શીખવાની આજ્ઞા આપી છે. હાલના બ્રાહ્મણીયા શાસ્ત્રમાં તથા ઈંગ્લીશ જ્ઞાનમાં ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થનો સમાવેશ થઈ શકતો નથી. તે વાકય તો ફક્ત સિદ્ધાંતમાંજ છે, અને સિદ્ધાંતમાં કહેલાં વાકયોનું જ્ઞાન સિદ્ધાંતથીજ પ્રતિપાદન થાય છે. છતાં અન્ય શાસ્ત્રો ભણવા કે વાંચવાની આવશ્યક્તા હોય તો પ્રથમ જૈન સિધ્ધાંતનું પુષ્કળ જ્ઞાન મેળવી લીધા પછી તેમ કરવાને અટકાયત હોવા સંભવ નથી. એમ જૈન શાસ્ત્રના કેટલાક ન્યાય ઉપરથી જણાઇ આવે છે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—શિષ્ય-ભાષાના સંબંધમાં કેટલાક પ્રશ્નવ્યાકરણ તથા પન્નવણા સૂત્રનો દાખલો આપે છે તો તેમાં શી હકીકત છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—પ્રશ્નવ્યાકરણ, પન્નવણાજી તથા આચારાંગ એ ત્રણે સૂત્રમાં મુનિને ભાષા કેવી રીતે બોલવી, કઇ ભાષા બોલવી ને કઇ ભાષા ન બોલવી વગેરે બહુ સમજુતિથી જ્ઞાની પુરૂષોએ પ્રકાશ કરેલો છે. તેમાં પ્રશ્નવ્યાકરણમાં વધારે વિસ્તારથી જણાવ્યું છે પણ તેમાં અનેક ભેદ અને રહસ્યો રહેલાં છે તે જાણ્યા વિના એકાંત વાદે અભિપ્રાય આપી દેવો. તે કરતા વિચાર યુક્ત સૂત્ર ન્યાયથી અભિપ્રાય આપવો તે વધારે યોગ્ય ગણાય.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—પ્રશ્નવ્યાકરણજી સૂત્રમાં ભાષા સંબંધી રહેલા ભેદ અને તેમાં રહેલા રહસ્યનું સ્વરૂપ જણાવશો?

(૧) પહેલું તો એ કે-વ્યાકરણ શાસ્ત્ર તો નંદીજી વગેરે સૂત્રમાં નિષેધેલ છે.

(૨) બીજું કારણ-ઉત્તરાધ્યયનના ચોથા અધ્યયનમાં સંસ્કૃત ભાષા નિષેધી છે, અને છઠ્ઠા અધ્યયનમાં સંસ્કૃત ભાષા ત્રાણ શરણ નથી એમ પણ કહ્યું છે.

(૩) ત્રીજું કારણ-દ્રવ્ય ગુણને પર્યાયનું સ્વરૂપ જાણીને સિદ્ધાંતને અનુસારે ઉપરના કહેલા તમામ બોલ જૈન સૂત્રના આધારેજ હોવા જોઇએ.

(૪) ચોથું કારણ-ઉપરના પાઠમાં નિપાતાદિ જે બોલ કહ્યા છે તે વર્તમાનકાળમાં જૈન સૂત્રની શૈલી પ્રમાણે નહિ જોવામાં આવતાં અન્ય મતનાં સંસ્કૃત ભાષાની પ્રવૃત્તિના જોવામાં આવે છે.

(૫) પાંચમું કારણ-ઉપરના પાઠમાં દશ પ્રકારનાં સત્ય, બાર પ્રકારની ભાષા અને સોળ પ્રકારનાં વચન કહ્યાં છે તેનું સ્વરૂપ અહિંયાં જણાવ્યું નથી.

(૬) છઠ્ઠું કારણ-છેવટમાં લખ્યું છે કે-અરિહંત ભગવંતે-તીર્થંકર મહારાજે એવી આજ્ઞા દીધી છે કે, ઉપરની કહેલી તમામ ભાષા ચારિત્રીઆએ કાળ અવસર દેખીને આલોચીને-અવસરે બોલવું.

આ ઉપરથી કોઇને કહેવું હોય તો એમ પણ કહી શકે કે-સૂત્રની પાંચ પ્રકારની સજ્ઝાયની પેઠે વારંવાર પઠન કરવાને ઉપરના પાઠમાં રહેલી હકીકત લાગુ થતી નથી.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—શ્રી નંદીજીસૂત્રમાં વ્યાકરણનો નિષેધ કેવી રીતે કરવામાં આવ્યો છે?

ઉત્તર—જુઓ-લાલાવાળા છપાયેલ નંદીજીસૂત્રના પૃષ્ઠ ૧૫૫ મે કહ્યું છે કે—

से किं तं मिच्छसुयं ? मिच्छसुयं जं इमं अण्णाणिएहिं मिच्छदिट्ठिएहिं सच्छंदबुद्धिमइविगप्पियं तंजहा—भारहं, रामायणं + + + वागरणं भागवयं + + + बावत्तरि कलाओ, चत्तारि वेया, संगोवंगाणयाइं मिच्छदिट्ठिस्स मिच्छसपरिग्गहियाइं मिच्छसुयं.

अर्थ—अहो भगवन्! मिथ्याश्रुत किसे कहते है? अहो गौतम! जो मिथ्यात्व दृष्टि अज्ञानीयोंने अपने स्वच्छन्दकी बुद्धि-मति कल्पना कर बनाये हुवे ग्रन्थ तथा -१ भारथ, २ रामायण, +++ २२ व्याकरण,

भावावुक्तवन्तो, यथा वा- ' उक्तानि प्रतिषिद्धानि, पुनः सम्भावितानि च ।
सापेक्षनिरपेक्षाणि, ऋषिवाक्यान्यनेकशः १ ॥ '

इतिवचनाद्वचन निषेधनसम्भवादि भिरुपस्कृत स्मृत्यादि शास्त्रामन्वादयः, अतएव ' तुच्छ ' त्ति तुच्छा यदृच्छाभिधायितयानिः साराः ' परप्पवाइ ' त्ति परेचते स्वतीर्थिक व्यतिरिक्ततया प्रवादिनश्च पर प्रवादिनः, ते किमित्याह ' पेज्जदोसाणुगया ' प्रेमद्वेषाभ्यामनुगताः प्रेमद्वेषानुगताः, तथाहि–सर्वथा संवा दिनि भगवद्वचसि निरन्वयो च्छेदैकान्तनित्यत्वादि कल्पनं वचन निषेधनसम्भावनादि वा न रागद्वेषाभ्यां विनेति भावनीयम्, अतएव च ' परज्झ ' त्ति देशी परत्वात्परवशा रागद्वेषग्रहग्रस्त मानसतया न ते स्वतन्त्राः, यदि तएवं विधास्ततः किमित्याह ' एते ' इति अर्हन्मतबाह्याः, अधर्म्म हेतुत्वादधर्म्माः, ' इति ' त्यमुनो ल्लेखेन 'दुगुछमाणो' त्ति जुगुप्समानः उन्मार्गानुयायिनोऽमी इति तत्स्वरूपमवधारयन्, नतुनिन्दन्, निन्दायाः सर्वत्र निषेधात्, तदेवं विधश्च किं कुर्यादित्याह 'काङ्क्षेत्' अभिलषेत् 'गुणान्' सम्यग्दर्शनचारित्रात्मकान् भगवदागमाभिहितान्, किं नियतकालमेवोतान्यथेत्याह–यावच्छरीरात्–औदारिकात्तच्चप्रकाराद्वाभेदः–पृथग्भावः शरीरभेदो, मरणंविमुक्तिर्वेतियावद्, अनेनेहैवसमुत्थानं कामप्रहाणादि च तत्त्वतः, अन्यत्र तु संश्रुचिमित्युक्तम्, एवं च काङ्क्षात्मकसम्यक्त्वातिचारपरिहाराभिधानतः समक्त्वशुद्धिर्वेतिसूत्रार्थः ॥ १३ ॥ इति परि समाप्तौ ॥

સંસ્કૃતાદિક અન્યમતના શાસ્ત્રને માટે ઉત્તરાધ્યયનના ચોથા અધ્યયનની ૧૩ મી ગાથાને માટે ટીકાકારે ઉપર પ્રમાણે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૫૧ મું—ટીકામાં શું કહ્યું છે તે સૌ કોઇ સમજી શકે તેવી રીતે ૧૩ મી ગાથાનો સ્પષ્ટ અર્થ જણાવશો ?

ઉત્તર—ડાક્ટર જીવરાજ ઘેલાભાઇ દોશી તરફથી છપાઇ બહાર પડેલું ઉત્તરાધ્યયનના ચોથા અધ્યયનની ૧૩ મી ગાથાના–ભાવાર્થમાં લખ્યું છે કે–

ભાવાર્થ—જે કોઇ તત્ત્વના અજાણ અને સંસ્કૃત ભષાના બોલનાર અને સમકિતાદિક ગુણે કરી હીણા સ્વતીર્થ થકી અનેરાં કીધાં શાસ્ત્રના પ્રરૂપનાર એવા તે મિથ્યાત્વદષ્ટિ રાગદ્વેષને વશે પોઢાયા થકા પરવશ પડયા છે એ પૂર્વોક્ત કહ્યા તે અધર્મના હેતુ એવા મિથ્યાત્વાદિકને તજી જ્ઞાનાદિક ગુણને શરીરાન્ત સુધી વાંછે. (અર્થાત્) કોઇ સંસ્કૃત ભાષાના બોલનાર છે પણ સમકિતાદિ ગુણે કરી રહીત અનેરાના કરેલા

કહેવત છે કે-" બાર કોશી ભાષા બદલે." એટલે બાર બાર ગાઉએ ભાષાનું બદલાવું થાય છે. એમ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. જેમકે શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં-કળસો, થાળી, ગોળી, કેળા, માળો વગેરે શબ્દો વપરાય છે, ત્યારે હાલાર પ્રાંતમાં, મચ્છુ કાંઠો તથા હળવદ વગેરેના ગામોમાં કરશો, થારી, ગોરી, કેરા, મારો વગેરે શબ્દો બોલાય છે. અને " મળવા આવત્તા " ને બદલે " મવ્વા આવત્તા " નું વપરાય છે. કપાટ- " આળીયા " ને બદલે " આરિયા " કહેવું તે શુદ્ધ ભાષા માને છે. એટલે જે દેશમાં જે ભાષા બોલાતી હોય તે ભાષા. તેને સૂત્રમાં જનપદ સત્ય કહે છે. તે ભાષા બોલતાં અસત્ય લાગે નહિ.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—બીજું સંમત સત્ય તે શું ?

ઉત્તર—(બોલાવણીમાં સરખાપણું) અરવિંદ સો પંકજ.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—સ્થાપના સત્ય કોને કહીએ ?

ઉત્તર—ત્રીજું સ્થાપના સત્યસો-કીસીકો કીસી નામસે સ્થાપના. જૈસે કાષ્ટ (પાષાણાદિક) કો ચિત્રિત કર સ્થાપના કરના. (કોઇ દેવના નામની મૂર્તિ ચિત્રાદિ-ફોટા પ્રમુખનું સ્થાપન કરી દુનિયા તે દેવને નામે બોલાવે, તેમ બોલાવતાં અસત્ય લાગે નહિ તે સ્થાપના સત્ય. જેમ બાળકે લાકડીનો ઘોડો માન્યો, તેને કોઇ કહે તારો ઘોડો આઘો રાખ. તેમ કહેતાં અસત્ય લાગે નહિ.)

પ્રશ્ન ૫૬ મું—ચોથું નામ સત્યનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—નામ સત્ય તે-જૈસા નામ રખનેમેં આયા હોવે સો- કુલવર્ધન નામ વાલેકો કુલવર્ધન કહના ફીર ચાહે કુલ બડતા હોવે યા નહિ. એટલે નિર્ધન છતાં કુલવર્ધનનું નામ હોય, બાંઇનું નામ લક્ષ્મી હોય ને એક દિવસનું ખાવા ન હોય તોપણ તે નામે બોલાવતાં અસત્ય લાગે નહિ

પ્રશ્ન ૫૭ મું—પાંચમું રૂપ સત્ય તે કોને કહીએ ?

ઉત્તર—રૂપ સત્યસો-સાધુકા રૂપ (વેષ) ધારણ કિયા પરંતુ ગુણ નહિ હૈ તો લીંગસે સાધુ કહના (અસત્ય નહિ). અહીંયા ચારિત્રાદિ ગુણ રહિત સાધુના રૂપે (વેષે) રહેલાને સાધુ કહેતા અસત્ય લાગે નહિ એમ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—છઠ્ઠું પ્રતીત સત્ય તે શું ?

ઉત્તર—પ્રતીત સત્ય તે-અન્ય વસ્તુકા આશ્રય લેકર પ્રતીતિ કરનાસો પ્રતીત સત્ય જૈસે અનામિકાસે કનિષ્ટ અંગુલી છોટી હૈ વ તર્જની બડી હૈ.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—સૂત્રની અર્દ્ધ માગધી ભાષા કેમ કહેવાણી ?

ઉત્તર—ઉપર કહેલી છ ભાષા માંહેલી જે માગધી ભાષા કહી એટલે માગધી અડધી અને અડધીમાં પાંચ ભાષા એમ છ ભાષાનું મિશ્રણ કરી સૂત્રની ભાષા રચાણી છે એ ઉપરથી અર્દ્ધ માગધી ભાષાનાં જૈન સૂત્ર કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં સોળ પ્રકારનાં વચન કહ્યાં તે શી રીતે ? ને કયાં કયાં ?

ઉત્તર—પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં તો આટલોજ પાઠ છે કે–वयणं वि य होइ सोलस विहं. પણ આચારાંગ તથા પન્નવણાજી સૂત્રમાં તથા પ્રશ્ન વ્યાકરણની ટીકામાં વિસ્તારથી જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—સોળ પ્રકારનાં વચન સમુચયે શી રીતે છે ? તે પ્રથમ જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-પ્રશ્ન વ્યાકરણની ટીકામાં–

तथाहि-वयणतियं ३ लिंगतियं ३ कालतियं ३ तह परोक्ख पचक्खं २ उवणीयाइ च उक्कं ४ अज्झत्थं चेव सोलसमं १ ॥ १ ॥

ત્રણ પ્રકારનાં વચન ૩, ત્રણ લિંગ ૩, ત્રણ કાળ ૩, પરોક્ષ વચનને પ્રત્યક્ષ વચન ૨, ઉપનીત વચનાદિ ૪, ને અધ્યાત્મ વચન ૧ મળી ૧૬ પ્રકારનાં વચન કહ્યાં.

પ્રશ્ન ૬૮ મું—આચારાંગજી તથા પન્નવણાજી સૂત્રમાં સોળ પ્રકારનાં વચન વિષે મૂળ પાઠમાં શી રીતે કહ્યું છે ?

ઉત્તર—પન્નવણાજીના એકાદશમાં ભાષા પદમાં લાલાજીવાળા છપાયેલ પાને ૬૮૧મે મૂળ પાઠ—

कतिविहेण भंते ! वयणे पण्णवे ! गोयमा ! सोलसविहे वयणे पण्णवे तं जहा एगवयणे, दुवयणे, बहुवयणे, इत्थीवयणे, पुमवयणे, णपुंसगवयणे, अज्झत्थवयणे, उवणीयवयणे, अवणीयवयणे, उवणीयअवणीयवयणे, अवणीय-उवणीयवयणे, तीयवयणे, पडुप्पन्नवयणे, अनागतवयणे, पचक्खवयणे, परोक्ख-वयणे ।

अर्थ—अहो भगवन् ! वचन के कितने भेद कहे है ! अहो गौतम ! सोलह प्रकारका वचन के वचन कहे हैं:—

ઉત્તર—પ્રથમ ગુન કહકે ફીર અવગુન કહે-જૈસે યહ સ્ત્રી રૂપવંતી હૈ પરંતુ વ્યભિચારિણી હૈ વગેરે-૩ (૧૦)

પ્રશ્ન ૭૯ મું—અવનીત ઉપનીત વચનનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—પહિલે દુર્ગન કહ કર ફીર ગુન કહે. જૈસે યહ સ્ત્રી કુરૂપ હૈ પરંતુ સુશીલા હૈ-૪ (૧૧)

પ્રશ્ન ૮૦ મું—અતીત વચન તે કોને કહેવું ?

ઉત્તર—ભૂતકાળકા જૈસે તીર્થંકર હુએ. (અકરોત્-તથા અમુક થઈ ગયું, હો તથા-ઇત્યાદિ ૧ (૧૨)

પ્રશ્ન ૮૧ મું—પ્રત્યુત્પન્ન વચન તે શી રીતે ?

ઉત્તર—વર્તમાનકાળકા વચન-જૈસે શ્રી સીમંધર સ્વામી હૈ (કરોતિ-થાય છે-વગેરે.) ૨ (૧૩)

પ્રશ્ન ૮૨ મું—અનાગત વચન તે શું ?

ઉત્તર—ભવિષ્યકાળકા વચન-જૈસે પદ્મનાભ સ્વામી તીર્થંકર હોગા. (કરિષ્યતિ-આવતો કાળ.-હોશે,-થાશે-વગેરે-) ૩ (૧૪)

પ્રશ્ન ૮૩ મું—પ્રત્યક્ષ વચન તે કોને કહીએ ?

ઉત્તર—જો દ્રષ્ટિ સામને હોય (નજરે દેખીએ તે પ્રત્યક્ષ) (યથાર્થ બોધઃ-પ્રત્યક્ષ વચન તે જેમ દેખવામાં આવે તેમ બોલે. નટ પુરૂષે સ્ત્રી વેશ પહેર્યો હોય તેને સ્ત્રી કહી બોલાવે તે). ૧ (૧૫)

પ્રશ્ન ૮૪ મું—પરોક્ષ વચન તે શી રીતે ?

ઉત્તર—વિના દેખાતી વસ્તુકા કહના. (પરોક્ષં યથાસ્યા તથા પરોક્ષ વચન તે નજરે જોયા વિના અમુક વેશ્યા છે, અમુક શ્રીમંત છે વગેરે. ૨ (૧૬)

ઇત્યાદિ સોળ વચનનું સ્વરૂપઃ—

एवं अरहंत मणुणाय समाक्खियं संजएण कालं मिय वत्तव्वं ॥

ઇત્યાદિ સ્વરૂપ અવધારીને, અરિહંતની આજ્ઞાને જાણીને, બુદ્ધિ વડે આલોચીને, સંયમી કાળ અવસરને જાણીને બોલે. નતુ જીન અનુ આજ્ઞાએ, વળી આલોચ્યા વિના, કાળ અવસર જાણ્યા વિના ન બોલે. અર્થાત નિપુણ બુદ્ધિએ કરી બોલે. બન્ને લોકની પરશુદ્ધિને અર્થે પરને ભય ઉપજે તેવી અથવા પીડાકારી વચન ન બોલે. ઇત્યર્થઃ—એમ પ્રશ્ન વ્યાકરણની ટીકામાં કહ્યું છે.

ાષા મેંસે ઉપયોગ રખકર યથોક્ત બોલનેવાલા આરાધક હોતા હૈ; પરંતુ વેરાધક નહિ હોતા હૈ. ઉસસે અન્યથા પ્રકારકો બોલતા હુવા અસંયતિ, અવિરતી, વ પ્રત્યાખ્યાનસે પાપ કર્મકા નાશ નહીં કરનેવાલા હૈ. વહ ફીર વાહે સત્ય ભાષા બોલે, મૃષા બોલે, સત્ય મૃષા (મિશ્ર) ભાષા બોલે, યા અસત્ય મૃષા (સત્ય નહિ–મૃષા નહિ–વ્યવહાર) ભાષા બોલે વહ આરાધક નહિ પરંતુ વિરાધક હૈ. ॥ ઇતિ લાલાવાળા છાપેલ પન્નવણા પદ ૧૧ મે.'

પ્રશ્ન ૮૮ મું—અહીં ઉપયોગ સહિત ચારે ભાષા બોલવાવાળાને આરાધક કહ્યા તે ઉપયોગ કયો અને તેના સ્વામી કોણ?

ઉત્તર—મૂળ પાઠમાં કોઇ સ્વામી જણાવ્યા નથી. પણ પ્રશ્નવ્યાકરણના લખાણ ઉપરથી સ્વામીત્વ સાધુપણાનું જણાય છે અને દશ વૈકાલિક સૂત્રમાં ૪થા અધ્યયનમાં સાધુને ચાલતાં, ઉભા રહેતાં, બેસતાં, સૂતાં, ભોજન કરતાં અને ભાષણ કરતાં–બોલતાં એ છ બોલમાં જતના પ્રધાન કહી છે. જતના અને ઉપયોગનો અર્થ એક હોવા સંભવ છે. જતના કહો કે ઉપયોગ કહો. ઉપયોગ સહિત જતનાએ બોલતાં પાપ કર્મનો બંધ થતો નથી. માટે મુનિને જતના સહિત કહો કે ઉપયોગ સહિત ભાષા બોલતા આરાધક કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—જતનાએ–ઉપયોગ સહિત ચારે જાતિની ભાષા બોલતાં આરાધક માનવો? અસત્ય અને મિશ્ર ભાષા બોલતાં આરાધક કેમ હોય? અને શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રમાં ઉપયોગથી ચારે ભાષા બોલતાં આરાધક કહ્યા છે તે વિષે શું સમજવું?

ઉત્તર—શ્રી દશવૈકાલિકજી સૂત્રના ૭મા અધ્યયનમાં ચારે પ્રકારની ભાષાનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે, તેમાં મુનિને માત્ર સત્ય અને વ્યવહાર બેજ ભાષા તે પણ નિર્વદ્ય ભાષાજ બોલવી કહી છે, અને છેવટની ગાથામાં ભાષા સમિત વિચારીને બોલે તેને આરાધક કહ્યો છે.

આનો પરમાર્થ એ છે કે–શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રમાં ચારે ભાષા ઉપયોગથી બોલતાં આરાધક કહ્યો. તે ચારે ભાષાનું સ્વરૂપ ઉપયોગથી–યતનાયુક્ત–વિચારીને શ્રી દશવૈકાલિકજી સૂત્રમાં કહ્યા મુજબ જણાવતાં ઉપદેશ દ્વારાએ બોલતાં, સત્ય ને સત્ય, અસત્ય ને અસત્ય, મિશ્ર ને મિશ્ર, અને વ્યવહાર ને વ્યવહાર. યથાતથ્ય જેવું હોય તેવું કહેતાં ભગવંતે આરાધક કહ્યો છે. ઉપયોગવંતને ચારે ભાષા બોલવાની આજ્ઞા હોય નહિ. કારણ–અસત્ય અને મિશ્ર એ બે ભાષાને માટે તો ભગવંતે ચોકખું કહ્યું

રીજ હોય, અર્થાત્ સમકિતી જીવ પણ સત્ય અને વ્યવહાર ભાષાજ લે અને સ્વરૂપ ચારે ભાષાનું જાણે.

પ્રશ્ન ૯૩ મું—બેઇંદ્રી, તેઇંદ્રી, ચૌરેંદ્રી, ચાર માંહેલી કઇ ભાષા બોલે?

ઉત્તર—ત્રણ વિગલેંદ્રિય એક વ્યવહાર ભાષા બોલે. શાખ શ્રી ન્નવણાજીની.

પ્રશ્ન ૯૪ મું—તિર્યંચ પચેંદ્રિય ચાર ભાષા માંહેલી કઇ કઈ ાષા બોલે?

ઉત્તર—શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રનાં પદ ૧૧ મે લાલાજીવાળા છાપેલ ાને ૬૬૪ મે-ભાષા પદમાં કહ્યું છે કે તિર્યંચ પચેંદ્રિય એક વ્યવહાર ાષાજ બોલે એટલે તિર્યંચને એક વ્યવહાર ભાષા કહી અને બાકીની. ણ ભાષાની ના કહી છે.

णण्णत्थ सिक्खा पुव्वगं उत्तरगुण लद्धि वा पडुच्च सच्चंपि भासं भासंचि मोसंपि भासं भासंचि, सच्चामोसंपि भासंभासंचि असच्चामोसंपि भासं भासंन्ति.

પણ એટલો વિશેષ કે-શુક, શારીકાદિકને ભણાવવાથી તથા જાતિ સ્મરણ. પ્રમુખ તથા ઉત્તર ગુણના લબ્ધિથી ચારે ભાષા બોલે એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૯૫ મું—કેટલાક કહે છે કે-ભાષાનાં પુદ્‌ગળ નીકળે તે લોકને અંતે પહોંચી અલોકને અથડાઇ પાછાં આવી શ્રોતેંદ્રિયમાં પ્રવેશ કરે તેનું કેમ?

ઉત્તર—ભાષાનાં પુદ્‌ગળ લોકના અંત સુધી પહોંચે ખરાં પણ તે પાછાં આવી કર્ણપુટમાં પડે ને પછી સંભળાય એવો સંભવ નથી; પણ. ભાષા પદમાં કહ્યું છે કે-ભાષાનાં પુદ્‌ગળ બે પ્રકારે નીકળે છે. એક ભેદાણાં પુદ્‌ગળ નીકળે છે ને બીજા અભિન્ન અખંડ પુદ્‌ગળ નીકળે છે. તેમાં ભેદાણાં ભેદ પામેલાં પુદ્‌ગળ લોકના અંતે ફરશે અને અભિન્ન પુદ્‌ગળ નીકળે તે સંખ્યાતા જોજન જઇને વિધ્વંશને પામે-નાશ થાય.

પ્રશ્ન ૯૬ મું—ભાષાનાં પુદ્‌ગળ ભિન્ન અભિન્ન નીકળે તે કેવી રીતે? ભિન્ન પુદ્‌ગળ કોને કહેવાં અને અભિન્ન કોને કહેવાં? તે લોકનાં અંતને ફરશે અને સંખ્યાતા જોજને વિનાશ પામે એમ બે ભેદ પડવાનું કારણ શું?

ઉત્તર—જુસ્સાસર બોલે તે પુદ્‌ગળ ભેદાણાં નીકળે અને ધીમે ધીમે બોલે તે અભિન્ન-ભેદાણાં વિના પુદ્‌ગળ નીકળે તે વિષે મૂળ પાઠમાં પણ કહ્યું છે કે:—

અર્થ—અહો ભગવન્! ભાષાકી આદિ કહાં હૈ, કહાંસે ઉત્પત્તિ સ્થાન હૈ, ભાષાકા સ્થાન કયા હૈ, ઔર પર્યવસાન કહાં હૈ? અહો ગૌતમ ભાષાકી આદિ જીવસે હૈ. શરીરસે ઉત્પન્ન હુઇ હૈ, વજ્રકા સ્થાન હૈ, ઔર લોકાંતમે પર્યવસાન હૈ.॥

અહિંયાં તો ભાષાનાં પુદ્ગળને લોકના અંતે ઠરવાપણું કહ્યું પણ પાછું વળવાનું કહ્યું નથી.

પ્રશ્ન ૯૯ મું—ભાષાનાં પુદ્ગળ કર્ણપુટમાં કયારે પડે ને કયારે સંભળાય?

ઉત્તર—શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-શ્રોતેંદ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ તે કાને કરી શબ્દ સાંભળે-તે ઉપર બે દ્રષ્ટાંત આપેલાં છે કે-पडिबोहग दिट्ठंतेणं मल्लग दिट्ठंतणं એટલે પડિબોધક કહેતાં બોલવાનો દ્રષ્ટાંત, બીજો મલ્લગ કહેતાં શ્રાવલાનો દ્રષ્ટાંત.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—પડિબોધક દ્રષ્ટાંત તે શી રીતે?

ઉત્તર—સાંભળો-पडिबोहग दिट्ठंतेणं-કહેતાં જેમ કોઇક પુરૂષ સૂતો છે, તેહને તેવામાં કોઇક પુરૂષે બોલાવ્યો જે હે દેવદત્ત! એમ બોલાવતાં થકાં તે પુરૂષે જાગીને ઉત્તરમા હું કહ્યું. એમ કહે ત્યારે, શિષ્ય પૂછે છે કે-સ્વામી! તે પુરૂષે હુંકારો દીધો તે શું એક સમયનાં તે શબ્દનાં પુદ્ગળને ગ્રહે? કે બે સમયનાં પુદ્ગળને ગ્રહે? કે ત્રણ સમયનાં, એમજાવત્ સંખ્યાતા સમયનાં, કે અસંખ્યાતા સમયનાં તે શબ્દનાં પુદ્ગળને ગ્રહે? એમ શિષ્ય પૂછ્યે થકે, હવે ગુરૂ કહે છે-એક સમયનાં નહિ, બે સમયનાં નહિ, જાવત્ સંખ્યાતા સમયનાં નહિ. અસંખ્યાતા સમયનાં પ્રવિષ્ટ પુદ્ગળને ગ્રહે એમ ગુરૂએ કહ્યો થકે તોહી પણ શિષ્યને સમજણ પડી નહિ.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—બીજું મલ્લગનું દ્રષ્ટાંત શી રીતે છે?

ઉત્તર—જ્યારે શિષ્યને પહેલા દ્રષ્ટાંતથી સમજણ પડી નહિ ત્યારે હવે બીજું મલ્લગ દ્રષ્ટાંત આપી સમજાવે છે.

मल्लग दिट्ठंतेणं કહેતાં શ્રાવલાનો દ્રષ્ટાંત કહે છે-જેમ કુંભારના ઘરનું સરાવલું નીભાડામાંથી તરતનું કાઢયું કોરૂં તેમાંહી એક જળ બિંદુ મૂકયું તે સમાઇ ગયું, એમ બે જળ બિંદુ, ત્રણ જળ બિંદુ એમ સંખ્યાત ઘણાં જળ બિંદુ મૂકયાં તે પણ સમાઇ ગયાં; તે વારે સરાવલું પુરૂં ભિંજાઇને એક જળ બિંદુ માંહે ઠરે, એમ પા સરાવલું, અર્ધું સરાવલું,

તેમજ, अंतोमुहुत्तिएअवाए, વિચાર કિયે અર્થકા નિશ્ચય કરનેમેં ભી અસંખ્યાત સમયકા અંતર મુહૂર્ત્ત લગે. (એટલે અવાયનો કાળ પણ અંતરમુહૂર્ત્તનો કહ્યો.

અને, धारणा संखिज्जं वा कालं, असंखिज्जं वा कालं. ઓર ૪થા નિશ્ચય કિયા કોઇ અર્થ સંખ્યાત કાળ તક યાદ રહે કોઇ અસંખ્યાત કાળ (સાગરપલ્યોપમતક તથા જાતિ સ્મરણાદિ કર પરભવ તક) યાદ રહે. એટલે ધારણાનો કાળ, સંખ્યાત કાળ તથા અસંખ્યાતા કાળ કહ્યો.

યોં અવગ્રહકી એક સમયકી, ઇહા ઓર અવાયકી અસંખ્યાત સમયકે અન્તર મુહુર્તકી, ઓર ધારણાકી સંખ્યાત અસંખ્યાત કાળકી સ્થિતિ જાનના ॥ (શ્રી નંદીજી સૂત્રનાં પાને ૧૩૯ મેં.)

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—બાળક ભાષા બોલે તે પોતે જાણે કે હું આ ભાષા બોલું છું ?

ઉત્તર-શ્રી પ્રજ્ઞવણાજી સૂત્રના ભાષા પદમાં કહ્યું છે કે-તેને મને કરી જાણવાનું જ્ઞાન અધુરૂં છે તથા શ્રુતજ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ પણ મંદ છે. તેથી તે જાણે નહિ કે હું શું બોલું છું. પરંતુ સંજ્ઞી પચેંદ્રિયપણાની મનની પ્રવૃત્તિ પાકી થયેથી તથા અવધિ જ્ઞાનવંત તથા જાતિ સ્મરણ જ્ઞાનથી જાણી શકે.

એમજ આહાર સંબંધી તથા માતા પિતા સંબંધી તથા સ્વામી કુળ સંબંધી તથા રક્ષક સંબંધી એ ચારે બોલ ઉપર પ્રમાણે જાણવા.

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—શ્રોતેંદ્રિયનો વિષય કેટલો ? કેટલે દૂરથી શબ્દ સંભળાય ?

ઉત્તર—શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રનાં પદ ૧૫ મેં-ઈંદ્રિય પદમાં કહ્યું છે કે-શ્રોતેંદ્રિયનો વિષય જઘન્ય આંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગઅને ઉત્કૃષ્ટો વિષય બાર જોજનનો કહ્યો છે. તે અછિન્ન છેદાણા વિનાના, શ્રોતેંદ્રિયે ફરસેલા, શ્રોતેંદ્રિયમાં પ્રવેશ થયેલા એવા શબ્દો સાંભળવામાં આવે.

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—કોઇ કહે કે-હું અપર્યાપ્તિ ભાષા બોલું છું તો અપર્યાપ્તિ ભાષા કઇ અને પર્યાપ્તિ ભાષા કઇ ?

ઉત્તર—શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રનાં પદ ૧૧ મેં બે પ્રકારની ભાષા કહી છે. એક પર્યાપ્તિ અને બીજી અપર્યાપ્તિ તેમાં સત્ય અને મૃષા એ બે ભાષા પર્યાપ્તિ કહી છે અને મિશ્રને વ્યવહાર એ બે ભાષા અપર્યાપ્તિ કહી છે

આમ છતાં કોઇ વ્યાકરણાદિકનો એકાંતપક્ષે આગ્રહ કરે તો તેને નીચેના પ્રશ્નો પૂછી સૂત્રનાં આધારે જવાબ માગવો.

પ્રશ્નો-

પ્રશ્ન ૧ લું—સિદ્ધાંતમાં આર્ય ભાષા કોને કહી છે?

પ્રશ્ન ૨ જું—એક પણ આર્ય ધર્મ સાંભળીને જીવ મોક્ષના અભિલાષી થાય એમ શ્રી ભગવતીજી વગેરે સૂત્રમાં કહેલ છે, તે આર્ય ધર્મનાં શાસ્ત્ર કયાં?

પ્રશ્ન ૩ જું—જે શાસ્ત્રમાં માંસાહાર, યુદ્ધાદિ કરવામાં ધર્મ યજ્ઞાદિ અર્થે પશુ વધાદિકમાં ધર્મ માનનારા તથા પશુઓને યજ્ઞને અર્થે-તથા મનુષ્યોના ખોરાકને અર્થે ઇશ્વરે પેદા કર્યા છે. એવા લખાણવાળાં શાસ્રો તેને તમે કેવાં શાસ્ત્ર માનશો? અને તે શાસ્ત્રની ભાષાને કઈ ભાષા માનશો?

પ્રશ્ન ૪ થું—આર્ય ધર્મના પ્રરૂપનાર કોણ? અને આર્ય ભાષાના બોલનાર કોણ?

પ્રશ્ન ૫ મું—દીક્ષા લીધા પછી ૧૧ અંગના ભણનારનાં નામ સિદ્ધાંતમાં ચાલ્યાં છે તેવી રીતે વ્યાકરણાદિ ભણનારનાં નામ ખુલ્લી રીતે કયા સૂત્રમાં ચાલ્યાં છે?

પ્રશ્ન ૬ ઠું—વ્યાકરણ ભણવું એમ ખુલ્લું કયા સૂત્રમાં કહ્યું છે અને વ્યાકરણ શાસ્ત્ર કોનું રચેલું સૂત્રમાં કહ્યું છે?

પ્રશ્ન ૭ મું—અંગ ઉપાંગાદિક સૂત્રને ભણવે કરી સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય. એમ સૂત્ર રૂચીથી સમકિત પામે એમ કહ્યું છે. તેમ વ્યાકરણાદિ ભણવાની રૂચીથી શું પ્રાપ્ત થાય? સૂત્રના આધારથી કહેવું.

પ્રશ્ન ૮ મું—સૂત્રમાં કહેલી દશ રૂચીમાં વ્યાકરણ ભણવું કઇ રૂચીમાં છે?

પ્રશ્ન ૯ મું—આઠ પ્રવચનના ભણનારને સૂત્રમાં આરાધક કહ્યા છે તેમ વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રના ભણનારને આરાધક કયા સૂત્રમાં કહ્યા છે?

પ્રશ્ન ૧૦ મું—આઠ પ્રવચનમાં દ્વાદશાંગીનો સમાવેશ થાય છે. એમ સૂત્રમાં કહ્યું છે, તેમ વ્યાકરણાદિમાં કેટલા સૂત્રનો સમાવેશ થાય છે?

પ્રશ્ન ૧૧ મું—એક વ્યાકરણ ભણે અને પ્રવચન આરાધે નહિ, અને એક પ્રવચન આરાધે અને વ્યાકરણ ભણે નહિ એ બંન્નેમાં ઉનાના કોણે પાપી કહેવાય?

પ્રશ્ન ૧૨ મું—સંસ્કૃત પ્રાકૃતાદિ ભાષાનું જ્ઞાન પાપ થકી તથા દુઃખ થકી રક્ષણ કરતું નથી એમ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રની ટીકામાં કહ્યું છે, અને

તેથી હૃદય શુદ્ધિ, ને તેથી આત્મ શુદ્ધિ ને તેથી મોક્ષ ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે આમ બોલતા પ્રત્યે કહેવું કે-જઘન્ય નવ વર્ષની ઉમરવાળાને મોક્ષ ગતી કહી છે, અને શ્રી અંતગડજી સૂત્રમાં કેટલીક આર્યાઓ અંતગડ કેવળી થઇ મોક્ષે ગયાં છે તે બધાંને જઘન્ય આઠ પ્રવચન માતા અને ઉત્કૃષ્ટા અગ્યાર અંગના ભણનાર કહ્યા છે તો તેણે ઉપરનું જ્ઞાન કયારે મેળવ્યું હશે? અને તે જ્ઞાન વિના ભાષા શુદ્ધિ આદિ મોક્ષ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય કે નહિ?

પ્રશ્ન ૨૧ મું—મુનિને સંસ્કૃત ભાષા અને પ્રાકૃત ભાષા ભણવી. પ્રશસ્ત કહી. તે ગાથામાં તેજ પ્રમાણે અર્થ નીકળે છે? કે-મહા રૂષિ એવા. તીર્થંકર ગણધરે સ્વર મંડળમાં એ ભાષા પ્રશસ્ત કહી છે એમ અર્થ નીકળે છે?

પ્રશ્ન ૨૨ મું—સ્વર શાસ્ત્ર મુનિને ભણવાં કે કેમ? પાપ શાસ્ત્રમાં. સ્વર શાસ્ત્ર ગણાય કે નહિ?

પ્રશ્ન ૨૩ મું—શ્રી અનુયોગદ્વારજી સૂત્રની ગાથામાં જે ભાષા પ્રશસ્ત કહી છે તે મુનિને ભણવા માટે કહી છે કે ઉચ્ચારમાં પ્યારી લાગવાથી ભલીનેમાટે પ્રશસ્ત કહી છે?

જો મુનિને માટે પ્રશસ્ત હોય તો માગધી તથા અર્ધ માગધી. ભાષાને કેવી કહેવી? તે વિષે તો તે શ્લોકમાં કાંઇ જણાવ્યું નથી. માટે કેમ તેને અપ્રશસ્ત કહી શકાય?

પ્રશ્ન ૨૪ મું—શ્રી ઉવવાઇજી સૂત્રનો પાઠ બતાવી, સાધુ સર્વ ભાષાના જાણ કહ્યા તે પાઠ સર્વ સાધુને લાગુ થાય છે કે ગણધરાદિ ચૌદ પૂર્વને લાગુ થાય છે?

પ્રશ્ન ૨૫ મું—એક વચન, દ્વિ વચન, બહુ વચન આદિ તદ્ધિત, સમાસ, સંધિ વગેરે તથા ધાતુ-સ્વર-વિભક્તિ વગેરે શ્રી પન્નવણાજી તથા શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણજી તથા શ્રી આચારાંગજી તથા શ્રી અનુયોગદ્વારજી વગેરે સૂત્રોમાં કહેલા વ્યાકરણોનાં નિયમોથી ભાષા શુદ્ધિ કહી તો-તે નિયમોનાં શાસ્ત્ર જૈન શાસ્ત્રની શૈલીમાં છે કે હાલના વર્તતા બ્રાહ્મણીયા જ્ઞાનનાં જે વર્ત છે તેજ છે? તે ખુલાસાવાર જણાવવું જોઇએ.

પ્રશ્ન ૨૬ મું—જૈન મુનિઓના જ્ઞાન માટે જૈન શાસ્ત્ર અને તેને લગતા શાસ્ત્રની જરૂર પડે કે-જૈન સૂત્રમાં જેનો નિષેધ કરેલો હોય તેની જરૂર પડે?

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણુકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૪ થો.

મોટો તિરસ્કાર સાથે તેને ગચ્છ બ્હાર મૂકયા હતા. તેનું કારણ બીજું કાંઇ નહિ પણ એજ જણાય છે કે સૂત્રની ભાષા પ્રાકૃત નહિ હોવા છતાં પ્રાકૃત ભાષામાં સૂત્ર છે એમ માનવાથી પ્હેલો દોષ એ, અને બીજો દોષ એ કે–વ્યાકરણના પારગામી, ચાર વેદના જાણ એવા સુધર્મ ગણધરનાં રચેલાં સૂત્રને પ્રચલિત કરી સંસ્કૃતમાં બનાવવા એવું વ્યાકરણ જ્ઞાનનું અભિમાન અને સૂત્રનું–અર્ધમાગધી ભાષાનું અપમાન કરવાથી તથા ગણધર મહારાજની આશાતના કરવાના હેતુથી તેને ગચ્છ બ્હાર મૂકયા હતા.

પ્રશ્ન ૪ થું—શિષ્ય–તો પછી સૂત્રની ભાષા ખરી કઇ સમજવી?

ઉત્તર—ગુરૂ–ઘણા સૂત્રના ન્યાય જોતાં અર્ધમાગધી ભાષા સમજાય છે.

પ્રશ્ન ૫ મું—તો પછી મોટા મોટા વિદ્વાનો સંસ્કૃત ભાષાના પારગામી સૂત્રની ભાષાને પ્રાકૃત ભાષામાં કહે છે તેનું શું કારણ હશે?

ઉત્તર—કોઇ કોઇ વ્યાકરણના ભણેલાનાં મગજમાં એમ ઠસાય છે કે સર્વોત્તમ સંસ્કૃત ભાષા છે, અને બીજે નંબરે પ્રાકૃત ભાષા છે. એટલે સંસ્કૃતમાંથી પ્રાકૃત, પ્રાકૃતમાંથી માગધી, માગધીમાંથી અર્ધ માગધી ભાષા નીકળી છે. એટલે માગધી તથા અર્ધ માગધી ભાષાને ઉતરતી ગણી સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાને માન્ય ગણી સૂત્રની ભાષા પ્રાકૃત કહે છે.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—શિષ્ય–કેટલાક એટલે સુધી કહે છે કે–કોઇપણ સૂત્રમાં મુનિને માગધી ભાષા ઉત્સગ મ.ર્ગે બોલવી ચાલી નથી. તે ઉપરથી સૂત્રની ભાષાને એવા રૂપમાં બોલાવે છે કે–" મા, ગદ્ધી "–એટલે સૂત્રની વાણી માતા તુલ્ય માનનારા સૂત્રની ભાષાને કોઇ માગધી ભાષા કહે તે ભાષાને આળ રૂપમાં બોલાવે મા, ગદ્ધી કહે તેનું કેમ?

ઉત્તર—હે ભાઇ? આવી ભાષા કોઇ ડાહ્યો માણસ તો બોલે નહિ. પરંતુ કોઇ વ્યાકરણના મદે–અભિમાને બોલે તો તે ભાષા તેનેજ બંધન કર્તા છે. કારણકે માગધીની માતા પ્રાકૃત અને પ્રાકૃતની માતા સંસ્કૃત છે એવી માન્યતાવાળા ત પોતાની માનેલી પ્રાકૃત અને સંસ્કૃતને કેવી માનશે? તે વિચાર પહેલો કરવો જોઇએ.

જે અલંકાર જેને દેવામાં આવે છે તે અલંકાર તેની માતાને તથા તેની દીકરીને લાગુ પડે છે. માગધી ભાષાને મા–ગદ્ધી કહીએ તો માગધીની માતા પ્રાકૃત, પ્રાકૃતની માતા સંસ્કૃત, અને માગધીની દીકરી અર્ધ માગધી. તે તમામને કહી ગાળનો શબ્દ લાગુ થાય તો તેને કેટલા પ્રકારની આશાતના લાગે તે પણ વિચારવું જોઇએ.

મોટા તિરસ્કાર સાથે તેને ગચ્છ બ્હાર મૂક્યા હતા. તેનું કારણ બીજું કાંઇ નહિ પણ એજ જણાય છે કે સૂત્રની ભાષા પ્રાકૃત નહિ હોવા છતાં પ્રાકૃત ભાષામાં સૂત્ર છે એમ માનવાથી પ્હેલો દોષ એ, અને બીજો દોષ એ કે-વ્યાકરણના પારગામી, ચાર વેદના જાણ એવા સુધર્મ ગણધરનાં રચેલાં સૂત્રને પ્રચલિત કરી સંસ્કૃતમાં બનાવવા એવું વ્યાકરણ જ્ઞાનનું અભિમાન અને સૂત્રનું-અર્ધમાગધી ભાષાનું અપમાન કરવાથી તથા ગણધર મહારાજની આશાતના કરવાના હેતુથી તેને ગચ્છ બ્હાર મૂક્યા હતા.

પ્રશ્ન ૪ થું—શિષ્ય-તો પછી સૂત્રની ભાષા ખરી કઇ સમજવી?

ઉત્તર—ગુરૂ-ઘણા સૂત્રના ન્યાય જોતાં અર્ધમાગધી ભાષા સમજાય છે.

પ્રશ્ન ૫ મું—તો પછી મોટા મોટા વિદ્વાનો સંસ્કૃત ભાષાના પારગામી સૂત્રની ભાષાને પ્રાકૃત ભાષામાં કહે છે તેનું શું કારણ હશે?

ઉત્તર—કોઇ કોઇ વ્યાકરણના ભણેલાનાં મગજમાં એમ ઠસાય છે કે સર્વોત્તમ સંસ્કૃત ભાષા છે, અને બીજે નંબરે પ્રાકૃત ભાષા છે. એટલે સંસ્કૃતમાંથી પ્રાકૃત, પ્રાકૃતમાંથી માગધી, માગધીમાંથી અર્ધ માગધી ભાષા નીકળી છે. એટલે માગધી તથા અર્ધ માગધી ભાષાને ઉતરતી ગણી સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાને માન્ય ગણી સૂત્રની ભાષા પ્રાકૃત કહે છે.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—શિષ્ય-કેટલાક એટલે સુધી કહે છે કે-કોઇપણ સૂત્રમાં મુનિને માગધી ભાષા ઉત્સગ માર્ગે બોલવી ચાલી નથી. તે ઉપરથી સૂત્રની ભાષાને એવા રૂપમાં બોલાવે છે કે-"મા, ગદ્ધો"-એટલે સૂત્રની વાણી માતા તુલ્ય માનનારા સૂત્રની ભાષાને કોઇ માગધી ભાષા કહે તે ભાષાને આળ રૂપમાં બોલાવે મા, ગદ્ધી કહે તેનું કેમ?

ઉત્તર—હે ભાઇ? આવી ભાષા કોઇ ડાહ્યો માણસ તો બોલે નહિ. પરંતુ કોઇ વ્યાકરણના મદે-અભિમાને બોલે તો તે ભાષા તેનેજ બંધન કર્તા છે. કારણકે માગધીની માતા પ્રાકૃત અને પ્રાકૃતની માતા સંસ્કૃત છે એવી માન્યતાવાળા ત પોતાની માનેલી પ્રાકૃત અને સંસ્કૃતને કેવી માનશે? તે વિચાર પહેલો કરવો જોઇએ-

જે અલંકાર જેને દેવામાં આવે છે તે અલંકાર તેની માતાને તથા તેની દીકરીને લાગુ પડે છે. માગધી ભાષાને મા-ગદ્ધી કહીએ તો માગધીની માતા પ્રાકૃત, પ્રાકૃતની માતા સંસ્કૃત, અને માગધીની દીકરી અર્ધ માગધી. તે તમામને ફરી ગાળનો શબ્દ લાગુ થાય તો તેને કેટલા પ્રકારની આશાતના લાગે તે પણ વિચારવું જોઇએ.

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે સૂત્રમાં અનેક દેશોના શબ્દ રહ્યા છે; અને અર્ધ માગધી ભાષામાં પણ સર્વ દેશની ભાષા આવે છે. અને આત્મારામજીએ પણ તેજ ગ્રંથમાં "ચતુસ્ત્રિંશઃસ્તંભઃ" માં પાને ૬૩૫ મેં લખ્યું છે કે—"અઠારહ દેશકી ભાષા એકત્ર મિલી હુઇ બોલી જાતી હૈ, સો અર્ધ માગધી ભાષા હૈ."

માટે સૂત્રની અર્ધ માગધી ભાષા છે એમ નિશ્ચય થાય છે. કારણકે સૂત્રમાં સર્વ દેશની ભાષા રહેલી છે.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—ઉપરના લખાણનો મૂળ હેતુ શું છે?

ઉત્તર—ઉપરના લખાણનો મૂળ હેતુ એમ નીકળે છે કે-કેટલાક વિદ્વાનો મૂળ ભાષા સંસ્કૃત અને તેમાંથી પ્રાકૃત નીકળેલી માને છે. ત્યારે કેટલાક વિદ્વાનો મૂળ ભાષા પ્રાકૃત અને તેમાંથી સંસ્કાર કરેલી સંસ્કૃત ભાષા માને છે. ત્યારે કોઇ કોઇ વિદ્વાન બન્ને ભાષાને માન આપવા જૈન સૂત્રોને બન્ને ભાષામાં માને છે, અને વળી અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં પણ માને છે. માટે તેઓ કયા નિર્ણય ઉપર આવેલા હોય તે કાંઇ સમજાતું નથી.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—શિષ્ય-જૈન સૂત્ર, કોઇ માગધી ભાષામાં, કોઇ અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં તથા કોઇ પ્રાકૃત ભાષામાં માનતા સાંભળ્યા છે. પણ સંસ્કૃત ભાષામાં જૈન સૂત્રો છે એમ બોલનારા જાણ્યા નથી. તો શું સંસ્કૃત ભાષામાં કોઇ સૂત્ર માને છે?

ઉત્તર—કેટલાક વિદ્વાનો દહીં દૂધમાં પગ રાખવાની પેઠે પોતાના વિકલ્પોના તરંગોને જાહેરાતમાં મૂકી પોતાના સૂત્રોને અપમાન થાય ત્યાં સુધીની હદ સૂચવે અને પોતાની પંડિતાઇને પ્રકાશમાં લાવે તે કેટલું શોચનીય છે? કેમકે આત્મારામજી જેવા વિદ્વાનો તેજ ગ્રંથના "પેલા સ્તંભમાં" કહી ગયા છે કે-ચૌદ પૂર્વ પ્રથમ સંસ્કૃતમાં રચ્યાં હતાં ને ત્યાર પછી દશ પૂર્વધારીએ પ્રાકૃતમાં સૂત્ર રચ્યાં, અને જૈનનાં સૂત્ર પ્રાકૃતમાં છે, એમ તેઓ કેટલોક રાગ કરી ગયા છે. પણ પોતે પોતાની ભાષાથીજ તથા તેમના મનાતા ગ્રંથોથી વિરૂદ્ધ પડે છે કે નહિ તેનું ભાન રહ્યું હોય એમ જણાતું નથી. કેમકે-કલ્યાણ મંદિરના બનાવનારા સિદ્ધસેન દીવાકરે જ્યારે સૂત્રની ભાષાને બદલી સંસ્કૃતમાં સૂત્ર રચવા આરંભ કર્યો, ત્યારે તેના ગુરૂએ તેને શા માટે તિરસ્કાર કર્યો હશે? કેમકે જ્યારે ચૌદ પૂર્વ સંસ્કૃતમાં પૂર્વે રચાયાં હતાં તો પછી આ વિદ્વાનને સૂત્ર સંસ્કૃતમા રચતાં શું દોષ ઉત્પન્ન થયો કે જેને ગચ્છ બહાર મૂકવામાં આવ્યા?

પ્રરૂપણા કરી છે, એમ સૂત્ર પાઠ સાબીત કરી આપે છે. એમ અર્દ્ધ માગધી ભાષા સિવાય બીજી ભાષામાં જૈનનાં સૂત્ર નથી. એમ કહ્યે પણ કબુલ કર્યા વિના ચાલશે નહિ.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—કદાપિ કોઇ જૈન સૂત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં માને તેમાં શો વાંધો છે?

ઉત્તર—પ્રાકૃત ભાષામાં જૈન સૂત્ર માનીએ તો તેમાં અનેક દોષ ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—પ્રાકૃત ભાષામાં સૂત્ર માનવાથી વળી દોષ ઉત્પન્ન થાય તેવું શું કારણ છે?

ઉત્તર—સાંભળો-પ્રાકૃત ભાષામાં જૈન સૂત્ર દ્વાદશાંગી પ્રમુખ માનવાથી નીચેના દોષો ઉત્પન્ન થાય છે.

(૧) એક તો એ કે પ્રાકૃત ભાષા દેશી ભાષા છે. (અને જૈન શાસ્ત્ર-જૈન સૂત્ર દેશી ભાષામાં નથી પણ સર્વ ભાષામાં છે.)

(૨) પ્રાકૃત ભાષાના બોલવાવાળા મૂર્ખ લોક અને સ્ત્રી વર્ગ કહેલ છે. (જૈન સૂત્રોના પ્રકાશક મહાવિદ્વાન્ ગણધરાદિ આચાર્ય પ્રમુખ છે.)

(૩) પ્રાકૃત ભાષા અનાદિ સિદ્ધ છે. (આપણાં જૈનસૂત્ર તીર્થંકર મહારાજ તથા ગણધર દેવથીજ પ્રગટ થાય છે અને તીર્થંકર મહારાજ 'અર્દ્ધમાગધી' ભાષાએજ પ્રરૂપણા કરે છે, તે વાત સૂત્રથી સિદ્ધ છે.)

માટે જૈનધર્મનાં સૂત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં નથી એમ ઉપરનાં કેટલાક લેખોથી સાબીતી આવી મળે છે.

પ્રશ્ન ૧૮ મું—સંસ્કૃત-પ્રાકૃત-અને માગધી આ ત્રણ ભાષામાં પહેલી ભાષા કઇ હશે?

ઉત્તર—કોઇ કોઇ વિદ્વાન સંસ્કૃત ભાષાને પહેલી કહે છે એટલે મૂળ ભાષા સંસ્કૃત માને છે. તેમ કોઇ વિદ્વાન પ્રાકૃત ભાષા તેજ મૂળ ભાષા કહે; તેમજ માગધી ભાષાને પણ કેટલાક વિદ્વાનો મૂળ ભાષા કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—કોઇ સંસ્કૃત ભાષાને યા કોઇ પ્રાકૃત ભાષાને પહેલી કહેનારાનું તો વાંચવામાં આવ્યું છે પરંતુ માગધી ભાષાને પહેલી ભાષા માનનારો કયો વર્ગ છે તે પણ જણાવશો?

એમ માનીએ કે-જમે તે ભાષા કહેતાં બાધ નથી, તો જેમ તીર્થંકર મહારાજની પ્રરૂપેલી અર્દ્ધ માગધી ભાષા કબુલ કરીએ છીએ તેમ સૂત્રની ભાષા પણ અર્દ્ધ માગધી છે એમ કહી નાખીએ એટલે બસ.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—પૂર્વપક્ષી-તીર્થંકરની વાણી અર્દ્ધ માગધીમાં છે, એવું તો સિદ્ધાંતમાં છે, પણ કોઇ સૂત્રમાં એવું નીકળતું નથી કે જૈન સૂત્ર અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં છે?

ઉત્તર—ત્યારે પ્રાકૃત ભાષામાં જૈન સૂત્ર છે એમ કહો છો તે ક્યા સૂત્રના આધારથી?

પ્રશ્ન ૨૪ મું—પૂર્વપક્ષી-અનુયોગદ્વારમાં તથા ઠાણાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે ઋષિને સંસ્કૃતને પ્રાકૃત એ બે ભાષા બોલવી પ્રશસ્ત છે. એ આધારથી એમ માનીએ છીએ કે સૂત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં હોવાં જોઇએ.

ઉત્તર—એમ માનનારની સમજમાં તફાવત છે. કેમકે સૂત્રમાં ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કહ્યું નથી. અને સૂત્રમાં જે પાઠ છે તેનો અર્થ પણ તે પ્રમાણે નથી.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—પૂર્વપક્ષી-ખરો અર્થ શી રીતે છે તે કહો?

ઉત્તર—સાંભળો-સૂત્ર પાઠ સુદ્ધાં. બાબુવાળા છાપેલ અનુયોગદ્વાર પાને ૩૧૭ મે-કહ્યું છે કે-ગાથા—

संकया पायया चेव, भणिईओ होंति दोणि वा;
सरमंडलंमि गिज्जंते, पसत्था इसि भासिआ. ॥ १ ॥

અર્થ—ભાષા પાને ૩૨૦ મે-સંકયા-શ્લોક એક સંસ્કૃત, બીજા પ્રાકૃત એ ભણુતિ કહેતાં-ભાષા શ્રી તીર્થંકર, ગણધરે કહી, સ્વર મંડલ કહેતાં-ષડ્જાદિક સ્વર સમૂહે ગાઇ, તાનને વિષે પસંત્થા ભલી શ્રી મહા ઋષિની ભાખી.

અહીં ઋષિને ઉપરની બે ભાષા બોલવી, એવો અધિકાર નથી. પરંતુ સાત સ્વરના અનેક ભેદ બતાવ્યા છે. તેમાં તીર્થંકર ગણધરે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત એ બે ભાષા સ્વર સમૂહે ગીત (ગાવા) તાનને વિષે પ્રશસ્ત કહી છે.

અર્દ્ધ માગધી ભાષા, જૈન સિદ્ધાંત (ધર્મ પુસ્તક) સિવાય બીજે નહિ વપરાવાના હેતુથી તથા સ્વરશાસ્ત્ર લૌકિક પક્ષને લઇને પાપ શાસ્ત્રમાં ગણ્યાં છે, ઇત્યાદિક કારણોથી અર્દ્ધ માગધી ભાષા સ્વર મંડળમાં દાખલ કરેલ નથી.

વળી ભગવતીજી શતક ૧ લે-ઉદ્દેશે ૭ મે-કહ્યું છે કે—

एगमवि आरियवयणं सुवणयं सोचा धम्मकामए पुण्णकामए मोक्खकामए सग्गकामए.

એક પણ આર્ય વચન સાંભળવેથી તે જીવ ધર્મનો કામી, પુણ્યનો કામી, મોક્ષનો કામી, અને સ્વર્ગનો કામી થાય છે. એવાં મહા ફળદાયક આર્ય વચન (સૂત્ર વચન) ભગવંતે કહ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—જ્યારે આર્ય એવાં સૂત્ર વચન સાંભળવાથી મહા લાભ કહ્યો તો તેનો અભ્યાસ કરવાથી સૂત્ર ભણવાથી શો લાભ થાય?

ઉત્તર—સાંભળો-ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ૨૮ મે-ગાથા ૨૧ મી-તેમાં કહ્યું છે કે-ગાથા—

जोसुत्त महि जंतो, सुएण उगाहइउ सम्मत्तं ;
अंगेण बाहिरेण व, सोसुत्तरूईपि नायव्वो । २१

અર્થ:—ભગવંત કહે છે હે ગૌતમ! જેને સૂત્રની રૂચિ છે એટલે સૂત્રનો રૂચિવંત તે અંગ ઉપાંગાદિ સૂત્ર ભણે અને તેવાં સૂત્ર ભણવે સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—સૂત્ર ભણવાથી સમકિતની પ્રાપ્તિ ઉપરાંત કાંઇ લાભ થાય ખરો?

ઉત્તર—સૂત્રના ભણવાવાળાને પાંચ પ્રકારે અભ્યાસ કરતાં સઝાય કહી છે. જુઓ ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ૩૦ મું-ગાથા ૩૪ મી.

वायणा पुच्छणा चेव, तहेव परियट्टणा ;
अणुप्पेहा धम्मकहा, सज्झाउ पंचहा भवे ॥३४ ॥

અર્થ:—સૂત્રની વાંચણી લેવી, પ્રશ્ન પૂછવા, તેમજ વારંવાર પર્યટન કરવું-ગણવું, અર્થની ચિંતવણા કરવી, ધર્મકથા કરવી, એ પાંચ પ્રકારની સઝાય કરવી કહી.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—સૂત્રની સઝાય કરવાથી-શો લાભ થાય?

ઉત્તર—ઉપર કહેલ પાંચે પ્રકારની સઝાય કરવાવાળાને બાર પ્રકારે માંહેલો દશમો અભ્યંતર તપ કહ્યો છે અને સૂત્રની સઝાય કરવાથી શિઘ્ર સર્વ સંસારથી મુક્ત થવું કહ્યું છે.

વળી ઉત્તરાધ્યયનના ૨૬ મા અધ્યયનની ૧૦ મી ગાથામાં કહ્યું છે કે—
सज्झाए वा निउत्तेनं, सव्वदुक्ख विमोक्खणं. સઝાયને વિષે આત્માને જોડનારો

याओ पकरेइ. तिव्वाणुभावाओ मंदाणुभावाओ पकरेइ, बहुपयेसगाओ अप्प-पएसगाओ पकरेई, आउयंकम्मं सिय बंधई सिय नोबंधई, सायावेयणिज्जं चणं कम्मं भुज्जो भुज्जो उवचिणाई, अणाइयंचणंअणवदग्गं दीहमद्ध चाउरंत संसार-कंतारं खिप्पामेव वीतीवयई.

અર્થ:—સૂત્ર અર્થ ચિંતવતાં આયુષ્ય વર્જીને સાત કર્મની પ્રકૃતિ આકરે બંધને બાંધી હોય, તે શિથિલ બંધન બંધ કરે, દીર્ઘ કાળની સ્થિતિ હોય તે અલ્પ કાળની સ્થિતિ કરે, તીવ્ર ભાવ છે, તે મંદ ભાવ કરે, ઘણા પ્રદેશ હોય તે અલ્પ પ્રદેશ કરે, આઉખું કર્મ કદાચિત્ બાંધે કદાચિત્ ન બાંધે, શાતા વેદનીય કર્મ વારંવાર બાંધે, જે કાળની આદિ અંત નથી એવો ચાર ગતિ રૂપ સંસાર અટવીને તે શીઘ્ર ઉલ્લંઘે. અર્થાત્ જેની આદિ અંત નથી એવો ચાર ગતિ રૂપ સંસાર અટવીનો માર્ગ તેને શીઘ્ર પાર પામે, એટલે થોડી મુદતમાં મોક્ષ ફળ મળે (બોલ ૨૨ મો.)

પ્રશ્ન ૩૮ મું—ધર્મકથા કરતો થકો જીવ શું ફળ ઉપરાજે?

ઉત્તર—धम्मकहाएणं निज्जरं जणयइ धम्मकहाएणं पवयणं पभावेइ, पवयणपभावेणं जीवे आगमेसस्स भद्दत्ताए कम्मंनिबंधइ.

ધર્મ કથા કહેતાં જીવ નિર્જરા કરે-કર્મનો ક્ષય કરે, ધર્મ કથા કહે સિદ્ધાંત પ્રગટ કરે-સિદ્ધાંતનો પ્રભાવ વધારે, સિદ્ધાંત દીપાવતાં જીવ આવતે ભવે-આવતા કાળને માટે શુભ કર્મ ઉપરાજે-બાંધે. (બોલ ૨૩ મો.)

પ્રશ્ન ૩૯ મું—સૂત્રની આરાધના કરવાથી શું ફળ થાય?

ઉત્તર—सुयस्स आराहणाए अन्नाणं खवेई नय संकिलिस्सइ.—શ્રુત આરાધતાં અજ્ઞાનપણું ટાળે, સંકલેશ (મલીન) પ્રણામ ન થાય. (બોલ ૨૪ મો.)

ઇત્યાદિ મહાફળ કહ્યાં તે અરિહંત ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્દ્ધ માગધી ભાષાએ અર્દ્ધ રૂપે દ્વાદશાંગી વાણી આદિ સૂત્ર જે ગણધર મહારાજે તેજ સૂત્ર, તેજ ભાષાએ, તેજ અર્થને ગુંથવામાં લીધેલા, જે હાલ વર્તે છે તેજ સૂત્રની સજાય આદિ કરવાનાં ફળ કહ્યાં છે.

આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે—સંસ્કૃત પ્રાકૃત આદિ ભાષાઓ આત્માને કલ્યાણકારી નથી. આત્માને કલ્યાણકારી તો સૂત્રનીજ ભાષા કહી, માટે તે ભાષા બીજી નહિ પણ અર્દ્ધ માગધી તેજ છે—અને તે વિષે શ્રી નંદીજી સૂત્ર તથા ઉવવાયજી તથા સમવાયાંગજી વગેરે સૂત્ર સારો ખુલાસો આપે છે.

मागहा भासा तेसिं सव्वेसिं आयरिय मणायरियाणं अप्पणो स भासाए परिणामेणं परिणमंति.

અર્થઃ—સર્વ અક્ષરની સંધિ યથાયોગ્ય મેળવીને, સંપૂર્ણ શબ્દે કરીને, સર્વ ભાષાને મળતી, ઘણી મીઠી એવી વાણીએ યોજન પ્રમાણે સંભળાય એવે સ્વરે, અર્દ્ધ માગધી ભાષાએ પરમેશ્વરે ધર્મકથા કહી (ભાષણ કર્યું) તે અર્દ્ધ માગધી ભાષા આર્ય અનાર્ય પોતપોતાની ભાષામાં સમજ્યા. અને છેવટે ઘણા જીવોને મહાફળની પ્રાપ્તિ થઇ.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—શ્રી સમવાયાંગજી સૂત્રમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—સાંભળો-શ્રી સમવાયાંગસૂત્રમાં ચોત્રીશ અતિશય અધિકારે ૨૨-૨૩ મા અતીશયમાં કહ્યું છે કે-મૂળ પાઠ—

भगवं चणं अद्धमागहाए भासाए धम्म माइक्खइ २२-सा वियणं अद्धमागहा भासा भासिज्जमाणी तेसिं सव्वेसिं आयरिय मणायरियाणं दुप्पय चउप्पय मिय पसिख सारोसिवाणं अप्पप्पणो हिय सिवसुह देसभासत्ताए परिणमइ ॥ २३ ॥

अथ टीका—अद्धमागही एत्ति । प्राकृतादीनां षणां भाषाविशेषाणां मध्ये या मागधा नाम भाषा रसौल शौ मागध्या मित्यादि लक्षणवती असमांश्रित स्वकीय समग्र लक्षणार्द्धमागधा त्युच्यते ॥ तथा धर्माख्याति तस्याएवाति कोमलत्वादि द्वाविंशः भासिज्जमाणीत्ति भगवता भिद्यायमाना आयरियमणाय रियाणं आर्यानार्यदेशोत्पन्नानां द्विपदा मनुष्या श्चतुष्पदा गवादयः मृगा आटव्याः पशवो ग्राम्याः पक्षिणः प्रतीताः सरीसृपः उरपरिसर्प्पाः भुजपरिसर्प्पाश्चति तेषां किमात्मन अनात्मनः आत्मीयया आत्मीयपेत्यर्थः भाषा तया भाषाभावेन पारिणामितीति संबंधः किं भूतासौ भाषयेत्याहः हितमभ्युदयः शिवं मोक्षः श्रुतं श्रवण कालोद्भवमानं ददातीति हितशिवसुखदंति त्रयोविंशः ॥२२। २३ ॥ इति टीकायां—

એ પ્રમાણે મૂળ પાઠ તથા ટીકામાં કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—શિષ્ય-આપે મૂળ પાઠ તથા ટીકાથી જણાવ્યું પણ તેમાં તો સમજનારા સમજે પણ મારા જેવા થોડી બુદ્ધિવાળા કેવી રીતે સમજી શકે? માટે અમે સમજી શકીએ તેવી રીતે જણાવો.

ઉત્તર—સાંભળો-ભાવાર્થઃ—શ્રી તીર્થંકર ભગવંત અર્દ્ધ માગધી ભાષા એ ધર્મ પ્રરૂપે છે. તે અર્દ્ધ માગધી ભાષા પ્રાકૃત આદિ ષટ્ ભાષા

ને પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્રમાં બાર પ્રકારની ભાષા પણ કહી છે. તે તમામ નું સ્વરૂપ જાણવું જોઇએ.

તેમાં સંસ્કૃત ભાષાના ત્રણ પ્રકાર કહ્યા. સંસ્કૃત, સમસંસ્કૃત ને સંસ્કૃત.

પ્રાકૃતના બે ભેદ, પ્રાકૃત ને અતિપ્રાકૃત.

માગધીના પણ બે ભેદ, માગધી ને અર્દ્ધમાગધી.

એટલી ભાષાનું સ્વરૂપ અવશ્ય જાણવું જોઇએ.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—શિષ્ય-સંસ્કૃતના ત્રણ પ્રકાર શી રીતે સમજવા?

ઉત્તર—સાંભળો-સંસ્કૃત ભાષાના ભાગવતાદિ ૧૮ પુરાણ, કાવ્ય, વગેરે ઘણાં શાસ્ત્ર સંસ્કૃતમાં છે. કે જેની ટીકા વિના સમજવું મુશ્કેલ છે-સમસંસ્કૃત તે સંસ્કૃતમાં પ્રાકૃત ભળવાથી સરલપણે સમજાય તેવા પદ્ય અને મહાસંસ્કૃત તે વેદનું સંસ્કૃત કહેલ છે તે સમજવું ઘણુંજ ન હોય છે.

પ્રશ્ન ૪૬ મું—પ્રાકૃત ભાષાના બે ભેદ શી રીતે છે?

ઉત્તર—પ્રાકૃત ભાષા તેના બે પ્રકાર છે. જૈન સૂત્ર વિના એટલે ર્થંકરના ભાંખેલા અર્થના સમાવેશ વિના તેવીજ ભાષામાં કોઇ આચારે ગદ્યપદ્યમાં બનાવેલા ગ્રંથ તેને પ્રાકૃત ભાષા માને છે.–અતિ પ્રાકૃત તે ચાલુ દેશ ભાષા–જેવી કે હિંદુસ્તાની, ગુજરાતી, મરાઠી વગેરે કહી છે, અને કેટલાક શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાને પણ પ્રાકૃત ભાષા કહે છે.

અન્યમતનાં શાસ્ત્ર જે યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતિ મિતાક્ષરા ટીકામાં જે શ્લોક છે તે સંસ્કૃત મૂળ લખેલ છે, અને નીચે અર્થ છે તે પ્રાકૃત મૂળ લખેલ છે.

ધર્મસિંધુ ગુજરાતી ભાષાંતરની પ્રસ્તાવના પાને ૧–૩–જે ગુજરાતી ભાષાંતરને પ્રાકૃત કહેલ છે. (ગ્રંથનું નામ દરેક પાને મથાળે ધર્મસિંધુઃ પ્રાકૃત ભાષાંતર સહિત) એ પ્રમાણે કહેલ છે.

મહાભારત (અઢારે પર્વ) ગુજરાતી ભાષામાં રચેલું છે તેમાં આદિપર્વમાં ગાથા ૫ મીથી નીચે પ્રમાણે લખેલ છે.

મહાભારત ઉપરથી લઈ, સારસાર નિરધાર;
પ્રાકૃત ભાષામાંહી રચું, પદરકો વિસ્તાર. ૬

અથઃ ભાષા-ભાષાના બારહ ભેદ જાણવા; વચન પુણ હોઇ. સોળે પ્રકારે જાણવો એણી પરે તીર્થંકરે અનુજ્ઞા દીધી છે. આલોચીને ચારિત્રીયે અવસરે બોલવો.

પ્રશ્ન ૪૯ સું—શિષ્ય–આ ઉપરના પાઠ ઉપરથી કોઇ એમ કહે કે–માગધી ભાષા મુનિને ઉત્સર્ગ માર્ગે બોલવી ચાલી નથી તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એમ કોઇ બોલે તેના જવાબમાં એટલુંજ કહેવું બસ છે કે–તમોએ સૂત્રની ભાષાને પ્રાકૃત ભાષા માની છે. તો તે પણ ભણવું ફેરવવું, વારંવાર પઠન કરવું, પૂર્ણ શક્તિ ફેરવવી, ઉપદેશ કરવો વગેરે તમામ બંધ પડશે. તમારાથી સૂત્રની સઝાય વારંવાર થાશેજ નહિ, તે ઉપરાંત વ્યાકરણ આદિ ભણી શકશોજ ક્યાંથી ? તમારૂં વાક્ય તમનેજ બંધન-કર્તા થયું.

સૂત્રને મતે તે છએ ભાષા લૌકિક પક્ષની છે, અને લોકોત્તર પક્ષની તો એક અર્દ્ધમાગધી ભાષાજ છે. માટે અર્દ્ધમાગધી ભાષાના સૂત્ર ઉત્સર્ગ માર્ગે વારંવાર ભણવાં ફેરવવાં ઉપદેશ પણ ધોક માર્ગે કરવો અને તેનાં મહાફળ પણ ભગવંતે કહ્યાં છે. માટે સૂત્રની ભાષા સિવાય સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, માગધી વગેરે છએ ભાષા ઉત્સર્ગ માર્ગે બોલવી નહિ એમ ઠર્યું. કદાપિ કોઇ અવસરે બોલવું પડે તો મુનિએ કાળ અવસરનો વિચાર કરીને આલોચીને બોલવું. એવી ભગવંતની આજ્ઞા છે. માટે અર્દ્ધ માગધી ભાષાનાજ સૂત્રની ભગવંતે ઉત્સર્ગ માર્ગે આજ્ઞા આપી છે. અને સૂત્ર અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં છે. એમ આ ઉપરના પાઠથી સિદ્ધ થાય છે.

પ્રશ્ન ૫૦ સું—પૂર્વપક્ષી–ભગવંતે અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં પ્રરૂપણા કરી, એવો તો સૂત્રનો પાઠ છે, પણ જ્યારે ગણધર મહારાજે સૂત્ર ગુંથ્યાં ત્યારે અર્દ્ધ માગધી ભાષામાંજ ગુંથ્યાં એવો પાઠ કોઈ સૂત્રમાં જણાતો નથી તેનું કેમ?

ઉત્તર—પ્રાકૃત ભાષામાં સત્ર ગણધર મહારાજે ગુંથ્યાં એવો કયા સૂત્રનો પાઠ છે તે કહો ?

પ્રશ્ન ૫૧ સું—પૂર્વપક્ષી–એવો પણ પાઠ નથી.

ઉત્તર—તો થયું. સૂત્રમાં જે હોય તે કબુલ કરો. જોકે અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં સૂત્ર ગુંથ્યાનો પાઠ નથી, પણ સૂત્રના ન્યાયથી સૂત્ર અર્દ્ધ માગધી ભાષામાંજ છે, અને તીર્થંકર મહારાજના પ્રરૂપેલાં વચન તેમાંજ રહ્યાં છે.

ૐકાર પણ ગોઠવ્યા, એટલે ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ ગોઠવતાં તેની ધિ મેળવવા ગણધર મહારાજે પણ કેટલીક પૂર્ણા કરી હોય તે પણ ત્રજ કહેવાય, જેવી ભાષા ભગવંત બોલે તેવીજ ભાષા ગણધર મહારાજ ાલવા સમર્થ છે, એમ ઠાણાંગ સૂત્ર તથા ઉવવાઈ સૂત્ર જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—ઠાણાંગ તથા ઉવવાઇ સૂત્રમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—સાંભળો-ઠાણાંગ સૂત્ર તથા ઉવવાઇ સૂત્રમાં નીચે પ્રમાણે હ્યું છે કે:—

दुवालसंडगिणो समत्त गणिपिंडगधरा सव्वक्खर संणिवाइणा, सव्व-ासाऽणुगामिणो, अजिणाजिणसंकासा, जिणा इव अवितहं वागरेमाणा.—

અહિંયાં-ગણધર દેવને માટે કહ્યું છે કે-બાર અંગના જાણનાર, સમસ્ત આચાર્યને સિદ્ધાંતરૂપ પટારો તેહના ધરણહાર, સર્વ અક્ષરના મેલણહાર-એકઠા કરીને ઉચરવા સમર્થ, સર્વ ભાષા આર્ય અનાર્ય દેવતા દેવીના તથા સંસ્કૃત પ્રાકૃતાદિ ભાષાના પારગામી, રાગ દ્વેષ જીત્યા નથી પણ જીત્યા એહવા જિન વીતરાગ સરિખા છે, જિન વીતરાગની પરે યથા તથ્ય બોલનારા. અર્થાત્ ઉત્તર પ્રત્યુત્તર કરનારા તથા યથા તથ્ય ભાષાના બોલનારા એવા ગણધર મહારાજને કહ્યા છે.

એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ગણધર મહારાજે જે જે સૂત્ર ગુંથ્યા છે તે તીર્થંકર મહારાજની પ્રરૂપેલી અર્દ્ધમાગધી ભાષાએ અર્થરૂપે તેજ તે સૂત્ર છે. ફુલ અને ફુલના હારના ન્યાયવત્.—આ વિષે પંડિત લાલન પણ સારો અભિપ્રાય આપે છે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું—પંડિત લાલન આ વિષે શું જણાવે છે?

ઉત્તર—સાંભળો-"જૈન માર્ગ પ્રવેશિકા." જૈન ધર્મ પ્રશ્નોત્તર-યોજક લાલન-વીરાત્ ૨૪૩૧-સને ૧૯૦૫ માં-મુંબાઇ છપાયું છે.-તેના પાને ૨ જે-પાઠ ૩ જો-પ્રમાણ ગ્રંથો-ભાગ ૧ લો-તેમાં સવાલ-૭ મે-લખે છે કે-જૈન ધર્મનું મૂળ શું છે? તેના જવાબમાં લખે છે કે-જૈન ધર્મનું મૂળ તેનાં સૂત્રો છે, તેમાં કહેલી બીના જિન ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વામીએ કહી બતાવી, તે સાંભળીને તેમના શિષ્ય શ્રી સુધર્મ સ્વામીએ સૂત્રોમાં ગોઠવી. (એમ લાલનનું કહેવું છે.) અને ઠાણાંગજી પણ સૂત્રના બે ભેદ કહે છે.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—ઠાણાંગજી સૂત્રના બે ભેદ કેવી રીતે જણાવ્યા છે?

કરો, આપ સમાન સમર્થ પુરૂષને અમે વધારે કહેવા અસમર્થ છીએ. આ સાંભળી સિદ્ધસેને વિચાર કરી જણાવ્યું કે ત્યારે તો હવે હું મૌન ધારણ કરી, બાર વર્ષનું પારાંચિક પ્રાયશ્ચિત લઈ, ગુપ્ત રીતે મુખવસ્ત્રિકા, રજો હરણાદિ લિંગ રાખી, અવધૂત રૂપ ધારણ કરી ફરીશ. એ પ્રમાણે કહી ગચ્છનો ત્યાગ કરી અનેક નગરમાં વિચરવા લાગ્યા. આ ઉપરના લખાણને ચારિત્રવિજયજી પુરો ટેકો આપે છે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—આ વિષય ઉપર ચારિત્રવિજયજી શું જણાવે છે?

ઉત્તર—તેમજ વળી "જૈન" પત્ર-પુસ્તક ૫મું-મુંબાઇ-રવિવાર-તા. ૪થી ઑગષ્ટ સને ૧૯૦૭-અસાડ વદ ૧ વીર સંવત ૨૪૩૩ (અંક ૧૮મો) તેમાં પાને ૫મે-મુનિ વિચાર મુનિ મહારાજ શ્રી ચારિત્રવિજયનું વ્યાખ્યાન, (એ નામનો લેખ) તેમાં કોલમ ૨ જે કહ્યું છે કે—

સિદ્ધસેન દિવાકર વિક્રમના સમયમાં થઈ ગયા તે બહુ ભણેલા હતા. વિદ્યાના ગર્વને લીધે તેમને ફકત નવકારનાં પાંચ પદને સંસ્કૃત રૂપમાં ફેરવી નાખ્યા અને પીસ્તાલીસે આગમ સંસ્કૃત ભાષામાં ફેરવી નાખવા ઇચ્છા દર્શાવી. માગધી ભાષાને ન્યૂન ગણી સંસ્કૃતમાં ફેરવી નાખવાના તેમના નિશ્ચયને ગુરૂએ તેનો જ્ઞાન ગર્વ માન્યો અને તેમને સંઘ બહિષ્કૃત કર્યા. (ઇતિ)

એમ હોય તોજ ગણધર મહારાજ બીજી ભાષાને હાથ નહિ ધરતાં અર્દ્ધ માગધી ભાષામાંજ સૂત્ર રચ્યાં એમ સિદ્ધ થાય છે. આ વિષે શ્રી ભગવતીજીની પ્રસ્તાવના સારો ખુલાસો આપે છે.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની પ્રસ્તાવનામાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—શ્રી ભગવતીજીની પ્રસ્તાવનામાં પાને ૩-૪ થે કહ્યું છે કે ચોવીસમાં તીર્થંકર મહારાજને જૈસા કહા ઉનકે પાંચમે ગણધર આર્ય સુધર્મ સ્વામીને શ્રી શ્રમણ સંઘ ઔર આપની, સન્તતિકે લિયે સૂત્ર રૂપસે સંકલિત કિયા હૈ.-(ઇતિ.)

એટલે જેમ સાંકળના કડાં જુદાં જુદાં હતાં તે તેને એક બીજામાં જોડવી સાંકળ બનાવી, પરંતુ સાંકળ ને સાંકળનાં કડાં જુદાં નહિ. તેમ શ્રી ભગવંતની ભિન્નભિન્ન વાણીને ગણધરે સંકલિત કરી, સૂત્ર ગુથ્યાં, તે ગણધરની ગુથણીને ભગવંતની વાણી જુદી નહિ.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—શ્રી ભગવંતની વાણી અને ગણધરનાં રચેલાં સૂત્રને આગમમાં કેવી રીતે ગણવાં?

પ્રશ્ન ૬૫ મું—સૂત્રમાં કોઇ એવો દાખલો છે કે આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન-હાલ જે વર્તે છે તેજ સાચાં છે?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-આવશ્યક સૂત્રમાં ચોકખું કહ્યું છે કે—

उस्सभाइ महावीर पज्जवसणाणं इणमेव निग्गंथं पावयणं सचं.

ઋષભદેવ આદિ તીર્થંકરથી માંડી મહાવીર ચર્મ તીર્થંકર પર્યંત દ્વાદશાંગી સૂત્ર જે નિર્ગ્રંથ પ્રવચન તે સાચાં છે. એટલે મહાવીર દેવના શાસનના છેડા સુધી જે સૂત્ર રહેશે તે નિર્ગ્રંથ પ્રવચન કહેવાશે એમ સૂત્ર સાક્ષી આપે છે. એટલુંજ નહિ પણ પહેલા તીર્થંકરના શાસનથી માંડી છેલ્લા તીર્થંકરના શાસનના છેડા સુધીમાં જે જે સૂત્રનો વિચ્છેદ જવાનો અધિકાર ચાલ્યો છે, તે પણ કાળ માન સાથે ભગવતીજી સૂત્રમાં દાખલ કરેલ છે.

જો આ સૂત્ર ભગવંતનાં પ્રરૂપેલાં ન હોત તો તે પણ સૂત્રમાં દાખલ હોત, પણ તે વાત તો છેજ નહિ. માટે અંતર દૃષ્ટિથી વિચારીશું તોજ સમજાશે

પ્રશ્ન ૬૬ મું—પૂર્વપક્ષી-હાલ જે બત્રીશ સૂત્ર વર્તે છે તેજ તીર્થંકરનાં પ્રરૂપેલા અને ગણધરનાં ગુંથેલાં અને તેમાં ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ છે એવી શી ખાત્રી થાય છે?

ઉત્તર—વાહ જી વાહ! હવે એટલું સમજાય એટલે બસ છે ના? ઠીક લ્યો સાભળો-અનુયોગદ્વાર સૂત્ર બાબુવાળા છાપેલ પાને ૩૩૦ મે-કહ્યું છે કે-સૂત્ર પાઠ.-

अम्भुओ रसो जहा, अम्भु अतर मिह्एतो अन्नं किंअत्थि जीव लोगंमि; जं जिणवयणे अत्था, तिकालजुत्ता मुणिज्जंति. ॥ ७ ॥

અથ ભાષા-ઇહ કહતાં એ જીવ લોકને વિષે અદ્‌ભુત રસ અદ્‌ભુતતર અત્યન્ત આશ્ચર્યકારક વસ્તુ એ તો કહેતાએ શ્રી જિન વચનથી કિમન્યદસ્તિ કિસ્યું અનેરા છે એટલે નાસ્તીત્યર્થ: કિસ્યા ભણીજં કહેતાં જે ભણી શ્રી જિન વચનને વિષે અર્થ કહેતાં જીવાદિક પદાર્થ: સૂક્ષ્મ દ્વરા તરિત અતિન્દ્રિયાદિક રૂપ તથા અતીતાનાગત વર્તમાન રૂપ ત્રિકાલ યુક્ત પણિ મુણિજ્જંતિ જાણીએ.

એટલે એવા અદ્‌ભુત રસ જિન વચન-અર્થને વિષે મુનિ ત્રણે કાલ કહ્યા છે, એમ કહ્યું. માટે વિચાર કરો કે તે અર્થ રૂપે સિદ્ધાંત નહિ તો બીજું શું કહીશું કે ત્રણે કાળ મુનિ જાણતા રહે? અર્થાત્ ત્રણે કાળ મુન

પ્રશ્ન ૭૩ મું—પાંચમે બોલે શાસન કહ્યું તેનો શો અર્થ?

ઉત્તર—(૫) પાંચમે બોલે સાસણ-શાસન તે મિથ્યાત્વ અવિરતિ કષાયાદિકે પ્રવર્ત્તતા જીવને શિખવાથી શાસન કહિયે તથા "પવયણં એહવો પાઠાન્તર" તેહનો એ અર્થ કહેતાં પ્રશસ્ત અથવા પ્રથમ જે વચન તે પ્રવચન કહિયે. ॥ ૫ ॥

પ્રશ્ન ૭૪ મું—છઠ્ઠે બોલે આજ્ઞાસિ એટલે શું?

ઉત્તર—(૬) છઠ્ઠે બોલે આણત્તિ-આજ્ઞાસિ તે મોક્ષના અર્થ ભણી જીવને આજ્ઞા દીજે તેણે કરી તે ભણી આજ્ઞાસિ કહીયે. ॥ ૬ ॥

પ્રશ્ન ૭૫ મું—સાતમે બોલે વચન તે શું?

ઉત્તર—(૭) સાતમે બોલે વયણ-વચન તે બોલવો તે ભણી વચન કહિયે એટલે વચન યોગ એ ભાવ. ॥ ૭ ॥

પ્રશ્ન ૭૬ મું—આઠમે બોલે ઉપદેશ તે શી રીતનો?

ઉત્તર—(૮) આઠમે બોલે ઉવએસે-ઉપદેશ તે હિતાહિતની પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિના ઉપદેશ દેવા થકી ઉપદેશ કહીએ. ॥ ૮ ॥

પ્રશ્ન ૭૭ મું—નવમે બોલે પ્રજ્ઞાપના તે કોને કહિયે?

ઉત્તર—(૯) નવમે બોલે પન્નવણા-પ્રજ્ઞાપના તે યથાવસ્થિત જીવાદિક પદાર્થ પ્રરુપવાથી પ્રજ્ઞાપના કહિયે. ॥ ૯ ॥

પ્રશ્ન ૭૮ મું—દશમે બોલે આગમનો અર્થ શું?

ઉત્તર—(૧૦) દશમે બોલે આગમેય-આગમ તે આચાર્ય પરંપરાએ ચાલ્યું આવે તે ભણી આગમ કહિયે અથવા આપ્ત કેવળીનો વચન તે ભણી આગમ કહિયે. ॥ ૧૦ ॥

"સુત્તે"-સૂત્રને વિષે એટલા (દશ પ્રકારે) એકાર્થ પર્યાય શબ્દ જાણવા. એમ ભાષામાં કહ્યું છે. અને મૂળ પાઠમાં પણ એજ પ્રમાણે છે. (ઇતિ)

ઉપરની ગાથા ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ભગવંતે અર્દ્ધ માગધી ભાષાએ અર્થરૂપે પ્રરૂપેલી વાણી અને તેજ ગણધરે ગુંથેલા દ્વાદશાંગી આદિ સૂત્ર એકજ છે કે જે સૂત્ર હાલ વર્તે છે, તેજ સૂત્ર એજ છે.-અને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર પણ એજ સાબિત કરી આપે છે.

પ્રશ્ન ૭૯ મું—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં શું કહ્યું છે તે જણાવશો?

સાંભળો–સૂત્ર તમને તે પણ ખુલાસો કરી આપશે. પરંતુ તે વિષે અમારૂં એક પ્રશ્ન છે કે–હાલ જે બત્રીશ સૂત્ર વર્તે છે, તેને તમે આર્યસૂત્ર કહેશો કે તે સિવાય બીજું કાંઇ કહેશો ?

પ્રશ્ન ૮૧ મું—પૂર્વપક્ષી–એકે અવાજે હજાર વાર આર્યસૂત્રજ કહેશું. તેમાં તમે શું કહેવા માગો તેમ છો ?

ઉત્તર—જો તમે આ સૂત્રને આર્યસૂત્ર કહેવા કબુલ કરતા હો તો તે સાથે એટલો સવાલ છે કે–આર્ય ભાષા કઇ ? અને આર્ય ભાષાના પ્રરૂપક કોણ ? તથા આર્ય ભાષાના બોલનાર કોણ ? અને દેવતા કઇ ભાષા બોલે ? અને કઇ ભાષા બોલતા વિશિષ્ટ સર્વોત્તમ ભાષા કહી ? તે કહો.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—પૂર્વપક્ષી–તમેજ કહોની ?

ઉત્તર—સાંભળો–અમે કહીએ છીએ. ઉવવાઇજી તથા સમવાયાંગજી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે–अद्धमागही भासाये भासंती अरहा. અર્દ્ધ માગધી ભાષાએ અરિહંત ભગવંત ભાષા બોલે છે અર્થાત્ પ્રરૂપે છે. એટલે અર્દ્ધ માગધી ભાષા જે છે તે આર્ય ભાષા છે એમ પન્નવણાજી સૂત્ર જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૮૩ મું.—પન્નવણાજી શું જણાવે છે તે તો કહો ?

ઉત્તર—સાંભળો-પન્નવણા પદ ૧ લે કહ્યું છે કે–से किं तं भासारियाः भासारिया जेणं अद्धमागहाए भासंति.–ગૌત્તમ કહે હે ભગવંત ! આર્ય ભાષા કઇ ? ભગવંત કહે હે ગૌત્તમ ! જે અર્દ્ધ માગધી ભાષાયે બોલે તે આર્ય ભાષા. (ઇતિ.)

અહીં ભગવંતે અર્દ્ધ માગધી ભાષા તેજ આર્ય ભાષા કહી છે. સંસ્કૃત પ્રાકૃત ને આર્ય ભાષામાં ગણી નહિ તેનું શું કારણ ? તે ગંભીર દૃષ્ટિયે વિચાર કરશો. તેમજ સૂત્ર સિવાય અર્દ્ધ માગધી ભાષા આર્ય ભાષામાં કઇ ગણશો ? તેનો પણ વિચાર કરશો.

આ પન્નવણા સૂત્રના પાઠ ઉપરથી સાબીત કરી આપે છે કે–ઋષભદેવ અરિહંત પોતે અર્દ્ધ માગધી ભાષાને આર્ય ભાષા માનવાથી બ્રાહ્મીલિપિનો અર્દ્ધ માગધી ભાષએજ પ્રકાશ કર્યો છે. અને તેની મજબુતીને માટે આત્મારામજી પણ એમજ કહે છે.

પ્રશ્ન ૮૪ મું—આત્મારામજી શું કહે છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—આત્મારામજી પોતાના બનાવેલા "તત્ત્વ નિર્ણયપ્રાસાદ" ચતુર્વિંશઃ સ્તંભઃ–પાને ૬૩૫ મે લખે છે કે—

अथ टीका–देवाणंमित्यादि ॥ विसिस्सइत्ति ॥ विशिष्यते विशिष्टो भवती तीर्थः ॥अद्धमागहत्ति ॥ भाषा किल षड्विधा भवति यदाह–प्राकृत संस्कृत मागधे, पिशाच भाषा चसौरसेनी च; षष्टोत्र भूरि भेदो, देश विशेषादप-भ्रंशः॥ तत्र मागध भाषा लक्षणं किञ्चित् किञ्चित् प्राकृत भाषा लक्षणं यस्मा नस्ति साद्धं मागध्या इति व्युत्पत्त्यार्द्धमागधीति ॥

સૂત્રપાઠાર્થ–ગૌતમ ભગવંત પ્રત્યે કહે છે પૂજ્ય? દેવતા કઇ ભાષાએ બોલે અને કઇ ભાષા બોલવા થકી વિશિષ્ટ શ્રેષ્ટ કહેવાય? ભગવંત કહે છે ગૌતમ! દેવતા અર્દ્ધ માગધી ભાષાએ બોલે, તે પણ અર્દ્ધ માગધી ભાષા બોલી થકી વિશિષ્ટ–શ્રેષ્ટ–સર્વોત્તમ હોય છે–અને ટીકામાં પણ એજ પ્રમાણે કહ્યું છે. અને વળી આત્મારામજી પણ પોતાના ગ્રંથમાં એજ જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૮૭ મું—આત્મારામજી પોતાના ગ્રંથમાં શું જણાવે છે?

ઉત્તર—આત્મારામજીએ પોતાના બનાવેલા "તત્ત્વ નિર્ણયપ્રાસાદ" પાને ૧૦ મે કહ્યું છે કે–"आरिसवयणे सिद्धं देवाणं अद्धमागहा वाणी."

અહીં તો સૂત્રમાં તથા ટીકા વગેરેમાં દેવતા અર્દ્ધ માગધી ભાષાએ બોલે છે એમ કહ્યું, અને તેજ ભાષા વિશેષે શ્રેષ્ટ કહી. માગધી ભાષા મિશ્રિત કાંઇક કાંઇક પ્રાકૃત ભાષાને અર્દ્ધ માગધી ભાષા ટીકાકારે કહેલ છે. વળી કોઇ આચાર્ય એમ પણ કહે છે કે–અર્ધમાં માગધી અને અર્ધમાં બાકીની પાંચ ભાષાનું મિશ્રણ (મિકસ્ચર) કરવાથી તેનું નામ અર્દ્ધ માગધી ભાષા અપાએલ છે.

પ્રશ્ન ૮૮ મું—શિષ્ય–આ બાબત.–હાલ વર્તતા જૈન સૂત્રમાં ઉપર કહેલી છએ ભાષા છે એવો કોઇ દાખલો છે?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો–આવા હેતુનો એક લેખ "જૈન સમાચાર" પુસ્તક ૧ લું–અંક ૩૨ મો–પૃષ્ટ ૪ થે–"સૂત્રની ભાષા કઇ?" એ નામના લેખમાં જણાવે છે કે—

'જૈન સમાચાર' ના અધિપતિ જોગ–અત્રે કુંડલાના ભંડારમાં અંતગડ સૂત્રની જુની પ્રત છે તેને છેલ્લે પાને કોઇ વિદ્વાન મુનેએ સૂત્રની ભાષા સંબંધી ઉદાહરણ સહિત લખેલ છે તે અમોએ વાંચીને સર્વને જાણ થવા માટે લખાવેલ છે અને તે મૂળ ઉતારા પ્રમાણે લખાવેલ છે.

"શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણજી મેં "દુવાલસવિહા" ભાષા કહા હૈ તામે સંસ્કૃતાદિ ૭ ભાષા ગદ્ય પદ્ય ભેદમાં બાર ભાષા ભેદ કહે સો જિનાગમામે

ઉત્તર—અર્દ્ધમાગધી ભાષા અરિહંત ભગવંતે બાર જાતની પ્રખદા મધ્યે પ્રરૂપેલ તે, તથા ગણધર મહારાજને શ્રુત આપેલ તે, તેમજ ગૌતમાદિક ગણધર પ્રમુખના પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર કરેલ તે તમામ અર્દ્ધમાગધી ભાષાએ અર્થરૂપે પ્રકાશેલ છે. શ્રી નંદીજી પ્રમુખ સૂત્રમાં કહેલી દ્વાદશાંગી વાણી કે જે તીર્થંકર મહારાજની પ્રરૂપેલી અને તેજ ગણધર મહારાજે અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ સૂત્રરૂપે ગુંથેલ છે, તેજ આર્ય સુધર્મ ગણધરે આર્ય જંબુ અણગારે વાંચનારૂપે આપેલ તેજ પરંપરાએ અદ્યપિ વર્ત્તે છે, તે તમામ સૂત્ર અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ છે.

પ્રશ્ન ૯૧ મું—આર્યપણું કેટલે ઠેકાણે વપરાય છે?

ઉત્તર—ભગવંત પોતે આર્ય, ભગવંતનું તીર્થ આર્ય, ભગવંતની વાણી આર્ય, નિર્ગંથ પ્રવચન આર્ય, ગણધરની ગુંથણી પણ આર્ય, કે જેમાં આર્ય અર્દ્ધમાગધી ભાષા વપરાણી છે તે, આર્ય ભાષાના બોલવા વાળા દેવતાદિક પણ આર્ય એ તમામ આર્યપણું એક તીર્થંકર મહારાજની પ્રરૂપેલી અર્દ્ધમાગધી ભાષાને આશ્રીનેજ છે. માટે ગણધર મહારાજે સૂત્ર આર્ય અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ રચ્યાં છે. નિઃસંદેહ.

પ્રશ્ન ૯૨ મું—ગણધરે અર્દ્ધમાગધી ભાષામાં સૂત્ર રચ્યાં એવો કોઇ ન્યાય યુક્ત પુરાવો છે?

ઉત્તર—સાંભળો-ક્રીસ્તી ધર્મના ઇસુએ જ્યારે ઈંગલીશ ભાષા માન્ય કરી ત્યારે તેના પાદરીએ તેના ધર્મ પુસ્તકો બાઇબલ ઈંગ્લીશ ભાષામાં રચ્યાં. તેમજ મુસલમાનના પેગંબરે મુસલમાની ભાષામાં કુરાન બનાવ્યાં.-તેમજ બ્રહ્માના મુખથી ચાર વેદ નીકળ્યા છે. અને તે સંસ્કૃત ભાષામાં છે, એમ માનનારા તેઓના આચાર્યે તેમનાં ધર્મ પુસ્તકો સંસ્કૃતમાં રચ્યાં, તો પછી આપણા પરમાત્મા તીર્થંકર મહારાજે અર્દ્ધ-માગધી ભાષામાં સૂત્ર પ્રરૂપ્યાં-ઉપદેશ કર્યો એમ માનીશું તો ગણધર મહારાજે પણ અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ સૂત્ર ગુંથ્યાં એમ માનવું તે વીર પરમાત્માએ જન્મ આપેલા વંશ વારસોની નિશાની છે, જે કુળમાં ઉત્પન્ન થાય તે કુળની ભાષા તેનાં બાળકો શીખે તે વાસ્તવિક છે.

પ્રશ્ન ૯૩ મું—પૂર્વપક્ષી-ઉપરના કેટલાક ન્યાય જોતાં એમ તો સમજાય છે કે-ગણધર મહારાજનાં રચેલાં સૂત્ર અર્દ્ધમાગધી ભાષામાં છે પરંતુ હાલ જે સૂત્ર પ્રવર્ત્તે છે તે ગણધર કૃત હોય એમ સમજાતા નથી. દેવદ્ધ ક્ષમા શ્રમણે લખતી વખતે જે કે ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ તેને

અર્દ્ધમાગધી ભાષા કહેવાણી છે, તો ઘણો ભાગ માગધીનો હોવાથી સૂત્રમાંથી જુદી કોઇકજ ઠેકાણે પડે. પણ સૂત્રની ભાષાથી સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષા જુદી પડતી જણાય છે.

પ્રશ્ન ૯૬ મું—સૂત્રની ભાષાથી બીજી ભાષાઓ કેવી રીતે જુદી પડે છે તે તો જણાવો ?

ઉત્તર—બાબુવાળા છાપેલ અનુયોગદ્વાર સૂત્ર પાને ૨૩મે-કહ્યું છે કે—

से किं तं आवस्सयं तिहा से शब्द मागधी भाषाप्रसिद्ध अथवा आवस्सयंति प्राकृत शैलीये आवासक इमपण थाइ. ઇતિ ભાષા—અને ટીકામાં आवस्सयंति प्राकृत शैल्यां आवसकं. ઇતિ ટીકા.—

સુત્રપાઠ.	સંસ્કૃત.	પ્રાકૃત.
आवस्सयं.	आवश्यकं.	आवासकं (आवासक).

તેમજ વળી અનુયોગદ્વારમાં એજ પ્રકારનો બીજો દાખલો છે.

પ્રશ્ન ૯૭ મું—અનુયોગદ્વારમાં બીજો દાખલો કેવી રીતે છે ?

ઉત્તર—બાબુવાળા છાપેલ અનુયોગદ્વાર પાને ૩૪૩ મે-સકુલિ આ શબ્દ વિષે નીચે પ્રમાણે છે.

સુત્રપાઠ.	સંસ્કૃત.	પ્રાકૃત.
सकुलिआ.	शकुनिका.	सउलिआ.

પ્રશ્ન ૯૮ મું—સૂત્રમાં માગધી ભાષા વિષે કોઇ શબ્દની સમજુતી છે ?

ઉત્તર—ભગવતીજી વગેરે સૂત્રમાં ‘ સરશવ ’ વગેરે શબ્દોને માટે-શ્રાદ્ધવિધિ ભાષાંતર પાને ૨૨૩ મે-કહ્યું છે કે-

" सरिसवय " આ માગધી શબ્દ છે. " सदृशवय "અને सर्षप એ બે સંસ્કૃત, શબ્દનું માગધીમાં " सरिसवय " એવું રૂપ થાય છે. सदृशवय એટલે સરખી ઉમ્મરનો અને सर्षप એટલે સરશવ.-

એમ સૂત્રમાં માગધી ભાષા સંઘાતે બીજી ઘણી ભાષાઓનો સમાવેશ થવાથી ભગવંતે તેને અર્દ્ધમાગધી ભાષા કહી છે.

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—શ્રી ગણધર મહારાજે જે સૂત્ર ગુંથણામાં લીધાં છે તેજ સૂત્ર દેવર્દ્ધિ ક્ષમા શ્રમણે લખાણમાં લીધાં છે કે કાંઇ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હશે ખરો?

ઉત્તર—દેવર્દ્ધિ ક્ષમા શ્રમણે જે સૂત્ર લખ્યાં છે તે પ્રાકૃત ભાષામાં નહિ પણ આર્ય અર્દ્ધમાગધી ભાષામાં જેવા ગણધર મહારાજે ગુંથ્યાં છે તેજ સૂત્ર લખાણમાં લીધાં છે. તેમાં એટલો વિશેષ છે કે–લખતી વખતે વિસ્તારવાળા અધિકારને સંકોચમાં લખ્યાં છે. કેટલાક સૂત્રમાં એક બીજાની ભલામણ આપી ટુંકામાં સમાવેશ કર્યો છે, અને જે સૂત્ર પહેલાં લખાણાં તેની સાક્ષી પાછળનાં સૂત્ર લખાણાં તેમાં પણ આપવામાં આવી છે, અને ચરિતાનુવાદ એક ઠેકાણે વિસ્તારવાળી હોવાથી બીજે ઠેકાણે ભલામણ આપી ટુંકામાં સમજાવ્યું છે. એ તમામનું કારણ પાછળના ભવ્ય જીવના આધારને માટે–ચારે તીર્થના હિતને અર્થે પોતાની આયુષ્યની હદમાં ધારેલા લખાણની કોશીષ પૂરી પાડવા માટેની હોય એમ જણાય છે. પરંતુ સૂત્ર તો પૂર્વોક્ત પરંપરાએ ચાલ્યું આવેલું મુખે સૂત્રરૂપે હતું તે લખાણમાં લીધું તે અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ છે, પરંતુ પ્રાકૃતમાં નથી એ વાત સિદ્ધ છે.

અને શતાવધાની પંડિત શ્રી રત્નચંદ્રજીએ આ ચાલતા–વર્તતા સૂત્રનો કોષ કર્યો છે તેનું નામ પણ અર્દ્ધમાગધી ભાષાનો શબ્દ કોષ આપેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—પૂર્વપક્ષી–આ વિષે હજી કાંઇક પણ વધારે જાણવાની જરૂર છે. માટે જાણવાયોગ્ય હોય તો જણાવશો?

ઉત્તર—ભલે આથી વધારે જાણવાને માગતા હો તો સાંભળો–હવે તમને છેવટનું વાકય એટલુંજ કહેવાનું છે કે–શ્રી નંદીજીમાં ૧૪ પ્રકારના શ્રુત કહ્યાં છે તે એકે–સૂત્ર પાઠ–

से किं तं सुयनाणं परोक्खं ? सुयनाणं परोक्खं चउदस विहं पन्नत्तं तंजहा अक्खरसुयं१, अणक्खरसुयं२, सन्निसुयं३, असन्निसुयं४, सम्मसुयं५, मिच्छसुयं६, सादियं७, अनाइयं८, सपज्जवसियं९, अपज्जवसियं१०, गमियं११, अगमियं१२, अंगपविठं१३, अणंगपविठं१४.

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય.

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૫ મો.

ઉત્તર—સ્થિતિ કલ્પમાં પાંચે ચારિત્ર લાભે, અને અસ્થિતિ કલ્પમાં ાયક, સૂક્ષ્મસંપરાય અને જથાખ્યાત ૩ એ ૩ ચારિત્ર લાભે. છેદો-ાપનીય અને પરિહાર વિશુદ્ધ એ ૨ ચારિત્ર ન હોય.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—અસ્થિતિ કલ્પમાં છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહાર ુદ્ધ એ બે ચારિત્ર નહિ હોવાનું શું કારણ?

ઉત્તર—એવી અનાદિ કાળની સ્થિતિ છે. જે જે તીર્થંકરના વારામાં થવા જે જે ક્ષેત્રમાં જે જે કલ્પની પ્રવૃત્તિ સૂત્રમાં કહી છે તેજ પ્રમાણે દાકાળ પ્રવર્ત્યા કરે, તેનું બીજું કારણ જણાતું નથી.

પ્રશ્ન ૭ મું—સ્થવિર કલ્પી કોને કહેવાય?

ઉત્તર—સ્થવિર કલ્પી ચોવીશે તીર્થંકરનાં વારે હોય. સંપ્રદાયના ાંધારાળાનો જે જે કલ્પ તે સ્થવિર કલ્પી કહેવાય.

પ્રશ્ન ૮ મું—જિન કલ્પી કોણ હોય?

ઉત્તર—જિન-છદ્મસ્થ તીર્થંકરના જેવો આચાર પાળે તે જિન-કલ્પી કહેવાય.

પ્રશ્ન ૯ મું—કલ્પાતીત કોણ કહેવાય?

ઉત્તર—કલ્પાતીત છદ્મસ્થ તીર્થંકર તથા કેવળી ભગવાન તે કલ્પથી અતીત થયેલા હોય એટલે બીજા સાધુઓની પેઠે તેમને કલ્પ કાયદા ન હોય માટે કલ્પાતીત કાયદા કલમ વસ્તીને માટે હોય; રાજાને માટે નહોય. તીર્થંકર રાજા સમાન છે. બાકીના તમામ સાધુ વસ્તીરૂપ છે. તીર્થંકરને માથે કોઇની આજ્ઞા નથી સ્વતંત્ર છે, આગમ વ્યવહારી છે. ઉત્કૃષ્ટ આચારી છે, જિન કલ્પી જેવાને નકલ લેવા યોગ્ય છે. અને તમામ કલ્પવાળાને તીર્થંકરની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાનું છે. માટે છદ્મસ્થ તીર્થંકર તથા કેવળી ભગવાન કલ્પાતીત હોય.

પ્રશ્ન ૧૦ મું—પ્રત્યેક બોધને કયા કલ્પમાં ગણવા?

ઉત્તર—પ્રત્યેક બોધ પૂર્વાધિક જ્ઞાનવાળા હોય કોઇ અવધી જ્ઞાની હોય કે કોઇ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાનવાળા હોય તે એકલાજ વિચરનારા હોય તેનો કલ્પ ઘણું કરી જિન કલ્પીને લગતો હોય.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—સ્વયંબુદ્ધ કયા કલ્પમાં ગણાય?

ઉત્તર—સ્વયંબુદ્ધ બે પ્રકારના હોય છે. એક તીર્થંકર અને બીજા પૂર્વાધિક જ્ઞાનવાળા તેમાં તીર્થંકર તો કલ્પાતીતજ હોય. અને પૂર્વાધિક

ચારિત્રનો કલ્પ જાવજીવ સુધીનો છે, અને પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુને સામાયિક ચારિત્રનો કલ્પ ત્રણ પ્રકારનો. એક ૭ દિવસનો, બીજો ચાર માસનો ને ત્રીજો છ મહિનાનો. એટલે પ્રથમ સામાયિક ચારિત્ર ઉચર્યા બાદ સાત દિવસે ચાર મહિને, અને છેવટે છ માસે તો અવશ્ય છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અદરાવવું જોઇએ, એ પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુનો કલ્પ.

આ વિષે ઠાણાંગજીને ઠાણે ૬ ઠ્ઠે–બાબુવાળા છાપેલ પાને ૪૩૦ મે ટીકામાં કહ્યું છે કે:–

कप्प ठिईत्यादि ॥ कल्पस्य कल्पायुक्तसाध्वा चारस्य सामायिक च्छेदो पस्थापनियादेः स्थिति मर्यादा कल्पस्थितिस्तत्र सामायिक कल्प स्थितिः सिज्जायर पिंडेया १ चाउज्जामेय २ पुरिसजेट्ठेय ३ किइकम्मस्सय करणे ४ चत्तारि अवट्ठियाकप्पा ॥ १ ॥ सामायिक साधुनां अवश्य भाविन इत्यर्थ आचेलक्कु १ द्देसिय २ सपडिक्कमणेय ३ रायपिंडेय ४ । मासं ५ पज्जोसवणा ६ छप्पे अणवट्ठिया कप्पा ॥ १ ॥ नावश्यं भाविन इत्यर्थः

અહિંયાં સામાયિક ચારિત્રના બે ભેદ પાડયા. એક અવસ્થિત કલ્પવાળા અને બીજા અનવસ્થિત કલ્પવાળા તેમાં અવસ્થિત કલ્પવાળા વચલા બાવીશ તીર્થંકરના સાધુનો સામાયિક ચારિત્રનો કલ્પ અવસ્થિત–કાયમનો ટીકામાં કહેલા ચાર બોલ સહિત અવશ્યનો કહ્યો.

અને બીજા અનવસ્થિત કલ્પવાળા સામાયિક ચારિત્રીયા પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુ ટીકામાં કહેલા છ બોલ સહિત પણ અવશ્ય ભાવિ નહિ–તેને સાત દિવસે–ચાર માસે–કે છેવટે છ માસે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અવશ્ય આદરવું જોઇએ, માટે એ બીજો ભેદ કહ્યો.

એ પ્રમાણે સામાયિક ચારિત્રની કલ્પ સ્થિતિના બે ભેદ કહ્યા.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રની કલ્પ સ્થિતિ કેવી રીતે હોય?

ઉત્તર—તે પણ ઉપરની ચાલતી ટીકામાં કહ્યું છે કે–

छेदोपस्थापनीय कल्पस्थितिः आचेल १ कुद्देसिय २ सेज्जायर ३ रायपिंड ४ किइकम्मे ५ वय ६ जेट्ठ ७ पडिक्कमणे ८ मासं ९ पज्जोसवण-कप्पे १० ॥ १ ॥एता निच तृतीयाध्ययनवत् ज्ञेयानि ॥

એ પ્રકારે દશ બોલ સહિત છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રની કલ્પ સ્થિતિ કહી. અને ત્રીજા અધ્યયન પ્રમાણે જાણવું કહ્યું તે પણ કરી દશવૈકાલિક

ઉત્તર—છ પ્રકારની કલ્પ સ્થિતિ કહી, તેમાં પાંચમાં આરાના જન્મેલાને તો ત્રણ પ્રકારની કલ્પ સ્થિતિ હોય છે. એટલે પાંચમા આરામાં સામાયિક ચારિત્ર, છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર, અને સ્થવિર કલ્પ એ ૩ કલ્પ લાભે અને પરિહાર વિશુદ્ધનાં બે કલ્પ અને જિન કલ્પ એ ત્રણનો આ કાળમાં વિચ્છેદ ગયેલ છે.

પ્રશ્ન ૨૨ મું—એકલ વિહારીપણું કોઇ સાધુને અંગીકાર કરવું હોય તો તે થઇ શકે કે કેમ ?

ઉત્તર—તેનાં અનેક કારણો છે. (૧) એક જિન કલ્પી એકલ વિહારી (૨) બીજા પડિમાધારી એકલવિહારી તથા અભિગ્રહધારી એકલ વિહારી. આ બન્ને સૂત્રના ન્યાયે એકલા વિચરી શકે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—જિન કલ્પી તથા પડિમાધારી એકલ વિહારીમાં શો તફાવત ?

ઉત્તર—જિન કલ્પીપણું જેને અંગીકાર કરવું હોય તેને પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર અંગીકાર કરવું જોઇએ. એટલે સ્થવિર કલ્પીમાંથી એટલે સંપ્રદાયમાંથી ગુરૂની આજ્ઞા માગી નવ જણા નીકળી એકને આચાર્ય સ્થાપે, ચાર જણા તપશ્ચર્યા કરે, ચાર વૈયાવચ્ચ કરે. એ પ્રમાણે છ મહિના સુધી તપશ્ચર્યા કર્યા બાદ તે વૈયાવચ્ચમાં જોડાય, અને વૈયાવચ્ચવાળા છ મહિના તપશ્ચર્યામાં જોડાય, અને તેમની હદ પૂરી થયે આચાર્યજી તપશ્ચર્યામાં જોડાય. એ પ્રમાણે ૧૮ મહિનામાં પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રનો તપ કાળ પૂરો કરે.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રનો શો અર્થ ?

ઉત્તર—છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રવાળા ગચ્છમાં રહેતાને ઉત્કૃષ્ટી કરણી કરવાની ઇચ્છા થયે પ્રથમ પોતાનો અભિપ્રાય ગુરૂને જણાવી ગુરૂની આજ્ઞાએ ગચ્છનો પરિહાર-ત્યાગ કરી ચારિત્ર નીર્મળ કરવા નવ સાધુની મંડળી નીકળી સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે ત્રણ ભાગે અઢાર મહીનાનો તપશ્ચર્યાનો કાળ પૂરો કરે તે પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર કહીએ.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—પરિહાર વિશુદ્ધનો તપ કાળ કેટલો અને તે કેવી રીતની તપશ્ચર્યા કરે ?

ઉત્તર—ઉષ્ણ કાળે જઘન્ય ૧ ઉપવાસ, મધ્યમ છઠ, અને ઉત્કૃષ્ટો અઠમ તપ કરે. શીતકાળે જઘન્ય છઠ મ૦ અઠમ, અને ઉત્કૃષ્ટા ચાર ચાર

ઉત્તર—એક વચન (એક જીવ) આશ્રી જઘન્ય અંતર મુહુર્તનું ઉત્કૃષ્ટું અર્ધ પુદ્ગળ દેશે ઉણું બહુવચન આશ્રી જઘન્ય ૮૪૦૦૦ ચોરાશી હજાર વર્ષનું ઉત્કૃષ્ટ ૧૮ કોડાકોડ સાગરનું એ પ્રમાણે ભગવતીજીમાં સંજ્યાના અધિકારે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—જિન કલ્પીની ગતિ કઇ હોય ?

ઉત્તર—જિનકલ્પીની ગતિ ચાલી હોય એમ જણાતું નથી. પણ પરિહારવિશુદ્ધ ચારિત્રની ગતિ ઉત્કૃષ્ટી આઠમા દેવલોક સુધીની ભગવતીજીમાં કહી છે. તે ઉપરથી જિનકલ્પીની ગતિ આઠમા દેવલોક સુધીની કહેવામાં આવે છે. કારણકે-જ્યાં સુધી તે જિનકલ્પી પણામાં વિચરે ત્યાં સુધી તે પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રીઓ ગણાય એ અપેક્ષાએ આઠમા દેવલોક સુધીની કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—જિનકલ્પીનો આચાર તો ઉંચો છે છતાં આઠમા દેવલોક સુધીનીજ ગતિ કેમ હોય ? ઘણા લોકો શંકા કરે છે કે તેની ગતિ તો મોક્ષનીજ હોવી જોઇએ તેનું કેમ ?

ઉત્તર—મોક્ષની ગતિ એકે કલ્પમાં છેજ નહિ, એમ ભગવતજી સૂત્ર જણાવે છે પણ કલ્પાતીતનીજ ગતિ મોક્ષની કહી છે, તો જિનકલ્પી ગચ્છમાં આવ્યા પછી સ્થવિર કલ્પીમાંથી ગુણસ્થાનકની શ્રેણીને ચડતા કલ્પાતીત-પણાના ભાવને પામીને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કરી મોક્ષ જાય તેવી રીતે જિન-કલ્પીપણામાં બનવા સંભવ નથી–કારણકે પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રીયા (જિનકલ્પી) ને માટે કેટલાક એવી શંકાઓ ધરાવે છે કે તેને એવો ઉચ્છક ભાવ રહે છે કે ચોકખું ચારિત્ર અમેજ પાળીએ છીએ ઇત્યાદિ ઉચ્છક ભાવને કદાપી કેવળીએ જાણ્યા હોય તો કેમ ના કહી શકાય. જો એમ હોય તોજ શ્રી ભગવતીજીના પચીશમાં શતકના સાતમા ઉદ્દેશામાં પાંચ પ્રકારના ચારિત્રની વ્યાખ્યામાં પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રની ઉત્કૃષ્ટી ગતિ આઠમા દેવ-લોક સુધીનીજ કહી છે. એ ઉપરથી જિનકલ્પીની ગતિ પણ આઠમા દેવલોક સુધીની કહેવામાં આવે છે. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—જિનકલ્પી અને પડિમાધારી સાધુમાં શો તફાવત ?

ઉત્તર—જિનકલ્પી થનારા છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રમાંથી પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર અંગીકાર કરીને પછી જિનકલ્પી થાય તે પણ ઉપર કહેલા અધિકારવાળાજ થાય, અને પડિમાધારી તો જ્યારે ત્યારે પણ થઇ શકવા સંભવ છે. પડિમાધારી સાધુનો કલ્પ સ્થવિર દશાશ્રુતસ્કંધ સૂત્રમાં કહેલ

બુદ્ધિવંત ૩, બહુશ્રુત ૪, શક્તિવંત ૫, અલ્પાધિકરણી ક્રોધાદિ રહિત ૬, સંતોષવંત ૭, વીર્યવંત ૮, એ આઠે બોલ પુરૂષ જાતિના લેવા.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—ઉપરના પાઠ અને ભાષામાં તો સમુચે વાત કહી પણ વિસ્તારથી તેનો અર્થ કાંઇ સમજી શકાય તેવો છે?

ઉત્તર—ટીકાવાળાએ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે પણ તે પાઠ આ સ્થળે નાખતાં ગ્રંથ વધી જવાથી ભાવાર્થરૂપે ટુંકામાં નીચે પ્રમાણે જણાવવામાં આવે છે.

ભાવાર્થ—આઠ ગુણ યુક્ત સંપૂર્ણ અણગાર પ્રતિમાધારી એકલ વિહારી સાધુ જિનકલ્પી યોગ્ય હોય તે એકલ વિહારી પણે ગ્રામાનુગ્રામ પ્રત્યે વિચરી શકે, તે નિશ્ચે પ્રતિમાવંત અભિગ્રહ ધારી એકલ વિહારની પડિમા જિનકલ્પીની પડિમા માસિકાદિક ભિક્ષુની પ્રતિમા તેમની ઉપસંપદા, (તેમનો આચાર) અંગીકાર કરીને એકાકી પણે વિચરી શકે તે આઠ ગુણનો ધણી હોય તે કહે છે.

(૧) શ્રદ્ધાવંત પુરૂષ-તત્ત્વની શ્રદ્ધા, આસ્તિક, સમ્યકત્વ ચારિત્રવંત પુરૂષ જાત, (સ્ત્રી જાત નહિ) (તમામ પદે એમ સમજવું).

(૨) સત્યવાદી-જેવું બોલે તેવું પાળે.

(૩) બુદ્ધિવંત,-શ્રુત ગ્રહણ શક્તિ મર્યાદાવંત.

(૪) બહુશ્રુત,-જઘન્ય નવ પૂર્વની ત્રીજી આચાર વસ્તુ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટા કંઇક ઉણા દશ પૂર્વ સુધી ભણે.

(૫) શક્તિવંત,-સમર્થ-જિનકલ્પી તુલ્ય તપશ્ચા, સત્યપણું, શ્રુત, (જ્ઞાન), એકલ વિહાર અને બળ, પરાક્રમ ઇત્યાદિ જિનકલ્પીના બરાબર પડિવર્જે અંગીકાર કરી વિચરે.

(૬) અલ્પાધિકરણી,-અલ્પ અધિકરણ. નિષ્કલહ ક્રોધાદિ રહિત.

(૭) ધૃતિમંત,-અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરિસહ ઉપસર્ગ સહે, અથવા સંતોષવંત

(૮) વીર્યવંત,-શરીર તથા આત્મ શક્તિવંત

આ આઠ ગુણનો ધણી હોય તે જિનકલ્પી તથા પડિમાધારી સાધુ એકલ વિહારી પણે વિચરી શકે.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—આહેત્રે-આકાળમાં ઉપરના ગુણ યુક્ત એકલ વિહારી સાધુ હોવા સંભવ ખરો કે કેમ?

આનો પરમાર્થ એ છે કે જિન કલ્પી સાધુ તથા પડિમાધારી પ્રતિજ્ઞાવંત એક વસ્ત્ર કે એક પાત્ર રાખે તે પણ અપવાદ માર્ગે રાખે ઉત્સર્ગે તો તેનો પણ નિષેધ.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—ઉપર કહેલા પાંચ બોલનો ધણી એકલ વિહારી થઇ શકે તેમાં બીજો બોલ જે 'जुगवं' કહ્યો તેનો શો અર્થ?

ઉત્તર—તેનો અર્થ ટીકાકાર એ પ્રમાણે કરે છે કેઃ—

'जुगवं' तियुगं-सुषम-दुष्षमादिः काल विशेष स्तत् प्रशस्तं विशिष्ट वलहेतु भूतं यस्यास्त्य सौ युगवान्.

આનો પરમાર્થ એ છે કે-જુગવં યુગવાન યુગમાં જન્મેલો એટલે યુગ શબ્દે ત્રીજો ચોથો આરો લેવો એટલે ચોથા આરાનો જન્મેલો હોય તે એકલ વિહારીની જિનકલ્પી પ્રમુખની પ્રતિજ્ઞા અંગીકાર કરી શકે. પાંચમા આરાના જન્મેલાનો એકલ્પ નથી.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—જિનકલ્પી પાંચમા આરામાં નહોય એવો કોઇ દાખલો છે?

ઉત્તર—એ વિષેનો પ્રથમ દાખલો સૂત્રના ન્યાયથી અપાઇ ગયો છે કે-પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર, તીર્થંકર યા તીર્થંકરના હસ્તદીક્ષિતના શિષ્યોથીજ અંગીકાર થાય છે. તે અપેક્ષાએ ચોથા આરાનો જન્મેલો ચોથા આરામાં અથવા પાંચમા આરામાં જિનકલ્પી એકલ વિહારી થઇ શકે. તે અપેક્ષાથી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કેઃ—ભરત ક્ષેત્રમાં પંચમ કાળમાં જંબુ સ્વામી પછે ૧૦ બોલ વિચ્છેદ ગયા તે કહે છે.

૧ પરમાવધિજ્ઞાન, ૨ મનઃ પર્યવજ્ઞાન, ૩ કેવળજ્ઞાન, ૪ પુલાકનિયંઠો, ૫ આહારક લબ્ધિ, ૬ ક્ષાયક સમકિત, ૭ જિનકલ્પી સાધુ, ૮ પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર, ૯ સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર, ૧૦ યથાખ્યાત ચારિત્ર.

એ દશ બોલ જંબુ સ્વામી પછી વિચ્છેદ ગયા તેનું કારણકે તે ચોથા આરાના જન્મેલા પાંચમા આરામાં હયાતી ધરાવતા હોય ત્યાંસુધી રહેવા સંભવ છે. પછી વિચ્છેદ જાય એમ શાસ્ત્રથી જણાય છે.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—એકલ વિહારી જિનકલ્પી અથવા પડિમાધારીજ હોય કે બીજા પણ હોય ખરા?

ઉત્તર—બીજા હોવાનો સંભવ છે. પ્રત્યેક બુદ્ધ એકલ વિહારી હોય. નમિરાજ ઋષિ કરકંડુ પ્રમુખ તેમજ કોઇ અવધિજ્ઞાની તથા જાતિ સ્મરણ

(અજાણ, અગીતાર્થ, અને સૂત્રાર્થમાં નિશ્ચય વિનાના મુનિને એકલા ફરવામાં ઘણા દોષ થાય છે.) તે સૂત્ર પાઠ.

गामाणु गामं दूइज्ज माणस्स दुज्जातं दुप्पीरि कंतं भवति अवियत्तस्सभि क्खुणो। (૩૦૪)

वयसावि एगे चोइआ कुप्पंति माणवा। उन्नय माणेय णरे महता मोहेण मुज्झति। संबाहा बहवो भुज्जो दुरति क्कमा अजाण तो अपासओ। एयं तेमा होउ। एयं कुसलस्स दंसणां (૩૦૫)

અર્થ—સામર્થ્યહીન (વય તથા જ્ઞાનની યોગ્યતાથી રહિત) મુનિ એકલો થઇને ગામો ગામ ફરતો તેનું તે ફરવું તથા જવું અસુંદર ગણાય છે, કેટલાએક મનુષ્યો માત્ર વચનોથી સારી શીખામણ આપતાં નાખુશ થાય છે. એવા અભિમાની પુરૂષો (અજ્ઞાનથી) મહા મોહથી વિવેક વિકલ બની ગચ્છથી જુદા પડે છે. તેના અજાણ અને અતત્ત્વદર્શી પુરૂષોને અનેક આવી પડતી પીડાઓ દુર્લંઘનીય થાય છે. હે મુનિઓ, એવું તમારા માટે નહિ બનો એવું કુશળ પુરૂષ (વીર પ્રભુનું) દર્શન છે. (૩૦૫)

પ્રશ્ન ૪૭ મું—ઉપરના લખાણથી કેટલીક હકીકત એકલ વિહારી સંબંધી જાણવામાં આવી પણ अवियत्तस्सभिक्खुणो એટલે સામર્થ્યહીન (વય તથા જ્ઞાનની યોગ્યતાથી રહિત) વગેરે લખાણ છે તો ઉક્ત પાઠનો સમજુતી પડે તેવો સવિસ્તર ખુલાસો હોય તો જણાવશો.

ઉત્તર—ઘણા અર્થના ટબાવાળા આચારાંગ સૂત્રમાં ઉપર લખેલા પાઠનો અર્થ ઘણા વિસ્તારથી કર્યો છે. તે વિશેષ સમજુતી માટે નીચેના લખાણથી જાણશો.

ઇહાં એક ચરને મુનિનો અભાવ તેહને દોષ એહવે ભાવ કહે છે. અણહુંશ્રુત સાધુને गामाणु गामं दुइज्ज माणस्स, ગ્રામાનુગ્રામે વિચરતાં એકાકી સાધુને, दुज्जातं, દુષ્ટ ગમન થાય જાતા અનુકૂલ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગને ઉપજવે અરહન્નકની પરે ભલો ન થાય, તથા दुपरि कंतं, દુષ્ટ પરાક્રમનો સ્થાનક એકાકીને મહંતિ થાય, એતા વતા એકાકી સ્થાન ન પામે, યુલભદ્રને અમર્ષે વેશ્યાને ઘરે ગયા સાધુની પરે એમ સમસ્તને ન હોય, કિંતુ જેહવાને હોય તે કહે છે. अवियत्तस्स भिक्खुणो, અવિયતસ્સ ભિખ્ખૂણો કેતા અવ્યક્ત જે શ્રુતે કરી અવ્યક્ત તથા વયે કરી અવ્યક્ત શ્રુતે કરી અવ્યક્ત તે કહિએ જેણે આચારાંગ સૂત્રાર્થ થકી પૂરો ભણ્યો ન હોય

સુઅને મા. મહુવો एयं कुसलस दंसणं એ પૂર્વોક્ત કહ્યો તે શ્રી વર્ધમાન સ્વામીના દર્શન અભિપ્રાયં જાણવો.

હવે આચાર્ય-ગુરૂ સમીપે શિષ્યને કેવી રીતે પ્રવર્ત્તવું તે ચાલતા અધિકારથી તથા ભાષાંતરની કલમ (૩૦૬ ઠ્ઠી તથા ૩૨૩ મી કલમથી જાણવું)

પ્રશ્ન ૪૮ મું—ઉપરની કહેલી બન્ને કલમમાં શું કહ્યું છે? તે જણાવશો.

ઉત્તર—ઉપરની કલમોમાં એકલા ફરનાર સાધુને ઘણા દોષ કહ્યા છે માટે મુનિએ હમેશ ગુરૂની નજર આગળ રહીને ગુરૂએ બતાવેલી, નિઃસંગતાથી, ગુરૂના બહુ માનપૂર્વક, અને ગુરૂ પરની શ્રદ્ધાથી, ગુરૂ સમીપ નિવાસ કરતાં થકાં યતનાપૂર્વક ગુરૂના અભિપ્રાયને અનુસરીને માર્ગના અવલોકન સાથે જીવ જંતુને જોતાં થકાં ભૂમંડળ પર ભમતા રહેવું એટલું જ નહિ પણ જતાં, આવતાં, બેસતાં, ઉઠતાં, વળતાં, અને પ્રમાર્જન કરતાં સર્વદા ગુરૂની આજ્ઞા લઇ વર્તવું. (૩૦૬)

હવે અધ્યયન પાંચમાના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે-કેટલાએક જિનાજ્ઞાથી વિપરીત પ્રવૃત્તિમાં ઉદ્યમી વર્ત્તે છે. કેટલાએક જિનાજ્ઞાનું કુળ પ્રવૃત્તિમાં નિરૂદ્યમી છે. એ બન્ને વાત હે મુનિ, તારે મ થાઓ, એમ કુશળ (વીર પ્રભુ) નું દર્શન છે.

માટે જે પુરૂષ હમેશાં ગુરૂની દૃષ્ટિમાં વર્ત્તતો હોય, ગુરૂ પ્રદર્શિત મુક્તિ સ્વીકારતો હોય, ગુરૂનું બહુ માન કરતો હોય, ગુરૂ પર શ્રદ્ધા ધરતો હોય, ગુરૂ કુળવાસ કરતો હોય, તે પુરૂષ કર્મોને જીતીને તત્ત્વ જોઇ શકે છે અને એવો મહા પુરૂષ કે જેનું મન લગાર પણ સર્વજ્ઞોપદેશથી બાહેર જતું નથી તે કોઇનાથી પણ પરાભૂત ન થતાં નિરાલંબનતારૂપ ભાવનાને ભાવવા સમર્થ થાય છે (૩૨૩).

પ્રશ્ન ૪૯ મું—કોઇ કહે છે કે-પોતાના બરાબર અગર પોતાથી અધિક ગુણવાળો સખાયો ન મળે તો તે એકલો વિચરી શકે એમ ઉત્તરાધ્યયનના ૩૨મા અધ્યનની પાંચમી ગાથામાં કહ્યું છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ વાત ખરી છે, પણ તે કોના માટે સૂત્રકારે એ વાક્ય મૂક્યું છે? તે પ્રથમ જાણવું જોઇએ.

પ્રશ્ન ૫૦ મું—અમે તો એમ જાણીએ છીએ કે ગુરૂ કે ચેલો સરખા ગુણવાળો કે અધિક ગુણવાળો ન મળે તો પોતાની મેળે પંચ મહાવ્રત અંગીકાર કરી સાધુ બની એકલો વિચરી શકે.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—પાંચમી ગાથામાં શું કહ્યું છે? તે જણાવશો.

ઉત્તર—પાંચમી ગાથામાં તે વિષે સારો ખુલાસો કર્યો છે. સાંભળો ગાથા :

न वा लभेज्जा निउणं, सहायं, गुणा हियंवा गुणओ समंवा, एक्को वि पावाइं विवज्जयंतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ ५ ॥

અર્થ :—નિપુણ સહાયો, ગુણે અધિક અથવા સરિખો એકવો શિષ્ય લાભે નહિ તો, પાપે કરીને રહિત કામને વિષે અસજ્જ માન, થકો એકલો વિચરે, એમ કહ્યું છે.

અહિયાં તો સાધુપણામાંજ ગુરૂની, ગેરહાજરી, એ સખાયા શબ્દે શિષ્યનેજ ગોતવો કહ્યો છે તે એકલા નહિ રહેવાને માટે કારણકે સાધુને એકલા રહેવાની, ભગવંતની આજ્ઞા નથી.

આનો પરમાર્થ એ છે કે :–અહિયાં સખાયા તરીકે ગુરૂ કહેલ નથી. સખાયાનો અર્થ તો શિષ્યજ થાય માટે સખાયા શબ્દે શિષ્યને બદલે ગુરૂનો અર્થ કરવો તે ઉત્સૂત્ર પરૂપ્યું કહેવાય માટે જેને સુશિષ્યપણું ધારણ કરવું હોય તેણે સ્વછંદપણું છાંડી, ગુરૂકુલ વાસ કરવો.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—ઉપરની પાંચમી ગાથા ઉપરથી એમ જણાય છે કે ગુરૂની ગેરહાજરીએ પોતાના બરાબર કે અધિક ગુણવાળો શિષ્ય ન મળે તો તે એકલો વિચરી શકે એમાં બાધક નહિ.

ઉત્તર—સૂત્રના આધારે એકલા વિચરનારને વાંધો છેજ નહિ. પાંચમી ગાથાના આધારે એકલા વિચરનારને માટે પણ ચોકખું કહ્યું છે કે—તને જો જોઇતો સખાયો ન મળે ને એકલું વિચરવું થાય તો અઢાર આયલા એક પણ પાપનું સેવન કરીશ નહિ અને કામ ભોગમાં તારી વૃત્તિને દોડાવીશ નહિ તો ભલે એકલો વિચરજે નહિ તો છેક સૂત્રના આધારે કોઇ પણ આચાર્ય યા સાધુના આશ્રયે વિચરી પોતાના સંયમનો નિર્વાહ કરે પણ ઉદ્ધતાઇથી કે અહંભાવથી પોતાની મેળે સાધુપણું અંગીકાર કરી, પોતાની મેળે સાધુ બની, એકલા વિચરવાની, અર્થાત્ આપછંદાપણે એકલા ફરવાની, ભગવંતની આજ્ઞા નથી.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—ભગવંતની આજ્ઞા શી છે?

ઉત્તર—ભગવંતની આજ્ઞા ગુરૂકુલ વાસ વસીને શિષ્યે ગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તિ સન્માર્ગનો નિર્વાહ કરવા કહેલ છે અને ગુરૂકુલ વાસે અણવસતા સ્વછંદાચારીને ઘણા અવગુણ કહેલ છે.

માની હું કેવળી છું તેથી શું તેને કેવળી કહેવો ! અને જો એમ માનીયે તો બધા જીવને તેજ પ્રમાણે માનવા જોઇએ; તો પછી કેવળજ્ઞાન વિનાનો જીવ છેજ કોણ ? તો પછી સુત્રકારને સંસારી જીવોના ભેદાનભેદ અને સંસારનું પરિભ્રમણ શામાટે કહેવું જોઇએ ? તેમજ જ્યાં જ્યાં સુત્રમાં મુનિનો દીક્ષા લેવાનો અધિકાર ચાલ્યો છે ત્યાં તો સ્થવિરની પાસે જઘન્ય આઠ પ્રવચન, માતા અને ઉત્કૃષ્ટ અગ્યાર અંગ અથવા દ્વાદશાંગીનું જ્ઞાન મેળવવાનોજ અધિકાર ચાલ્યો છે.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—તો પછી ચોવીશમાં અધ્યયનમાં આઠ પ્રવચનમાં દ્વાદશાંગીનો સમાવેશ થવાનું કહેવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—તે કારણ ન્યાયવાળું છે એનો પરમાર્થ એ છે કે:-જેણે આઠ પ્રવચનની આરાધના કરી તેણે દ્વાદશાંગીની આરાધના કરી એટલે બાર અંગનો ધણી તો ઉત્કૃષ્ટી આરાધનાવાળો હોયજ અને તે મોક્ષગામી પણ હોયજ; તેના માટે તો કાંઇ શંકા કરવા જેવું છેજ નહિ. પરંતુ જઘન્ય પદે આઠ પ્રવચન માતાની ઉત્કૃષ્ટી આરાધના કરવાવાળાની અને દ્વાદશાંગીની આરાધના કરવાવાળાની બંનેની સરખી ભાવના હોવાથી આઠ પ્રવચનમાં દ્વાદશાંગીનો સૂત્રકારે સમાવેશ કર્યો છે તે ન્યાયયુકત છે પણ તેથી તે બહુ સુત્રી કહેવાય નહિ. બહુ સૂત્રી તો ઉત્તરાધ્યયનના ૧૧ મા અધ્યયનમાં કહેલા ગુણવાળો સંપૂર્ણ સૂત્રનો પારગામી થાય તેજ કહેવાય અને ટીકાના મતે જઘન્ય નવમા પૂર્વની ત્રીજી આચાર વત્થુ અને ઉત્કૃષ્ટુ દેશે ઉણું ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન મેળવે તેજ બહુ સૂત્રી કહેવાય એમ ઠાણાયંગજી સૂત્ર જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૫૯ મું—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે બહુસૂત્રીના ગુણ તથા જ્ઞાન નથી. અર્થાત્ બહુ સૂત્રી નથી અને પોતે પોતાની મેળે બહુસૂત્રીનું નામ ધરાવે તેને માટે સૂત્રકાર કાંઇ જણાવે છે ?

ઉત્તર—તેના માટે સૂત્રકાર સારો ખુલાસો આપે છે—સાંભળો—જે કોઇ અબહુસૂત્રી થકો બહુસૂત્રી નામ ધરાવે તો તેને મહામોહની કર્મ બાંધવાના સમવાયંગ સૂત્રમાં ત્રીસ સ્થાનક કહ્યાં છે તે માંહેલું એક સ્થાનક આ પણ કહ્યું છે તે ગાથા—

अबहुस्सुएय जेकेइ, सुएण पवि कत्थई;
सज्झाय वायं वयइ, महा मोहं पकुव्वइ ॥ २६ ॥

અને ૬ઠ્ઠીથી ૯મી ગાથા સુધીમાં ઉપર કહેલા દોષ ઉપરાંત, અવિનીતપણાના દોષને લઇને નિર્વાણ પદ પણ મળી શકતું નથી. તે અવિનીતપણાના ૧૪ બોલ વારંવાર ક્રોધ કરે ૧ દીર્ઘ કાલ ક્રોધ રાખે ૨, મિત્રની શિખામણ માને નહિ ૩, શાસ્ત્ર ભણીને (જ્ઞાનનો) મદ કરે ૪, પારકાના છિદ્ર બોલે ૫, પોતાના મિત્ર ઉપર પણ કોપ કરે ૬, પોતાના ગાઢ મિત્રનું પછવાડેથી બુરૂં બોલે મુખે મીઠું બોલે ૭, અવિચારી ભાષા બોલે ૮, મિત્રાદિકનો દ્રોહ કરે ૯, અહંકાર કરે ૧૦, રસાદિમાં લુબ્ધ રહે ૧૧, ઇન્દ્રિય નિગ્રહ ન હોય ૧૨, અસંવિભાગી હોય ૧૩, અપ્રીતિ કરે ૧૪, એવો સાધુ અવિનીત કહેવાય.

ઉપર કહેલા દોષવાળા બહુસૂત્રીનું નામ ધરાવવા લાયક નથી.

પ્રશ્ન ૬૩ મું—કેવા ગુણવાળો હોય તે બહુસૂત્રી કહેવાય અને બહુસૂત્રીનું નામ ધરાવી શકે ?

ઉત્તર—ગાથા ૪થી તથા ૫ મીમાં કહ્યું છે કે-આઠ પ્રકારે સાધુ શિક્ષાશીલ ગણાય છે. તે એ પ્રકારે કેઃ-હાસ્ય તજવાથી ૧, ઇન્દ્રિય નિગ્રહથી ૨, પારકી નિંદા ન કરવાથી ૩, અશીલ વર્જવાથી ૪, આચાર વિરૂદ્ધ ન વર્તવાથી ૫, અતિ લોભ ન કરવાથી ૬, ક્રોધ ન કરવાથી ૭, અને સત્ય ઉપર પ્રેમ રાખવાથી ૮, એ આઠ ગુણવાળાને બહુશ્રુતપણું પ્રાપ્ત થાય છે તેની સાથે નીચે કહેલા વિનીતના ગુણો પણ હોવા જોઇએ.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—નીચેના ગુણો કયા તે જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો. ગાથા ૧૦ થી ૧૩ મી સુધીમાં કહ્યું છે કે- નમ્ર ૧, ચપલતારહિત ૨, માયા (કપટ) રહિત ૩, કતુહલ રહિત ૪, કોઇને કઠોર વચન ન કહે ૫, દીર્ઘરોષી ન હોય ૬, મિત્રની શિખામણ માને ૭, શાસ્ત્ર ભણીને (જ્ઞાનનો) મદ કરે નહિ ૮, પારકી નિંદા કરે નહિ ૯, મિત્ર ઉપર કોપ કરે નહિ ૧૦, ખરાબ મિત્રનું પણ તેની પીઠ પાછળ બુરૂં બોલે નહિ ૧૧, કલહ (કજીયા ટંટા) કરે નહિ ૧૨, ગુરૂની સદા સેવા-ભક્તિ કરે ૧૩, લજ્જાવંત હોય ૧૪ અને સ્વભાવે શાંત હોય ૧૫ એવો સાધુ સુવિનીત કહેવાય.

ઉપરના ગુણયુક્ત સાધુ ગુરૂકુલવાસી હોય તેને બહુસૂત્રીના ગુણો લાગુ થાય છે. તે ગાથા—

वसे गुरुकुले निच्चं, जोगवं उव हाणवं;
पियंकरे पियंवाइ, से सिक्खं लधु मरहइ ॥१४॥

બહુસૂત્રી પદ મેળવી, જિનકલ્પીપણું ધારણ કરી, એકલા વિચરવાની આજ્ઞા માગે. ગુરૂ આજ્ઞા આપે તો ગુરૂની આજ્ઞાયે એકલો વિચરે.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—ઉપરના તમામ લખાણ પરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે-એકલ વિહારીપણું તો જિનકલ્પી અને પડિમાધારી પ્રતિજ્ઞાવંત સાધુંનેજ માટે નિર્માયેલ હોય એમ જણાય છે. તો તે ગુરૂની આજ્ઞાયેજ એકલ વિહારીની પ્રતિજ્ઞા અંગીકાર કરી શકે એવો કોઇ સૂત્રનો દાખલો છે?

ઉત્તર—હા, સાંભળો–ઠાણાયંગજી ઠાણે ૭ મે બાબુવાળા છાપેલ પાને ૪૩૬ મે કહ્યું છે કે—

સાત પ્રકારે કારણ વિશેષે ગુરૂને પૂછી ગચ્છમાંથી નીકળવો તેમાં સાતમું કારણ એ કહ્યું છે કે—

इच्छामिणं भंते एगलविहार पडिमं उव संपज्जित्ताणं विहरितए. इतिपाठ.

શિષ્ય ગુરૂ પ્રત્યે કહે હે ભગવન્ હું વાંચ્છા કરૂં છું એકલો વિહાર કરવાનો ભાવ અંગીકાર કરી વિચરૂં એમ કહે ગુરૂ આજ્ઞા આપે ત્યારે વિહાર કરે. अथ टीका—

इच्छामिणं भंते एकल्ल विहार पडिम मित्यादि प्रच्छा ॥ इच्छामिणं भदंत ॥ धर्माचार्य एकाकिनो गच्छनिर्गतत्वा ज्जिन कल्पिकादि तयायो विहारो विचरणं स्तस्यया प्रतिमा प्रति पतिः प्रतिज्ञा सा एकाकि विहार प्रतिमा तामुपसंपद्याङ्गी कृत्य विहर्तुमिति ॥

અહિયાં તો જિનકલ્પી પ્રમુખ પ્રતિજ્ઞાધારી સાધુને ગુરૂની આજ્ઞાએ એકલા વિચરવાને ભગવંતે આજ્ઞા કહી, અન્યથા નિષેધ એટલે ગુરૂની આજ્ઞા વિના એકલા વિચરવાનો ભગવંતે નિષેદ્ધ કર્યો છે.

પ્રશ્ન ૬૮ મું—ભિક્ષુની પડિમા અંગીકાર કરનારને બાવીસ બોલ સહિત વિચરવું કહ્યું તે શી રીતે?

ઉત્તર—દશાશ્રુત સ્કંધજી સૂત્રમાં અધ્યયન સાતમે કહ્યું છે કે— एग मासीया भिखु पडिमा—એટલે એક માસની ભિક્ષુની પડિમા–પ્રતિજ્ઞા તેમાં એક દાતી અન્નની, એક દાતી પાણીની, ૨૨ બાવીસ બોલ સહિત હોય તે ૨૨ બોલ કહે છે.

૧. પેહલે બોલે દેવના મનુષ્ય અને તિર્યંચના દીધા પરિસહા સહે.

૨. બીજે બોલે, એક દાતી અન્નની, એક દાતી પાણીની. એક નીમિત્તે દીપેલ અથવા એક ઉમતો હોય, તે પણ એક પગ ઉંબરા બાહિરે

૧૯. ઓગણીસમે બોલે, સચીત રજ પ્રમુખે ખરડયા પગાદિકે ગૌચરી કરવી કલ્પે નહિ.

૨૦. વીસમે બોલે, હસ્તાદિક પાણીએ ધોવા નહિ શોભા અર્થે.

૨૧. એકવીસમે બોલે, દુષ્ટ અશ્વાદિક હસ્તિ પ્રમુખ સાહમા આવે તેહના ભય માટે ભાગવું ખસવું ન કલ્પે.

૨૨. બાવીસમે બોલે, ટાઢથી તડકે તડકેથી છાંયે સાતા નીમિત્તે આવવું જવું કલ્પે નહિ.

એ બાવીસ બોલ, સહિત પ્રથમ ભિક્ષુની પડિમા આદરે.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—ભિક્ષુની બાર પડિમા આદરતા કેટલો કાળ લાગે? અને દરેક પડિમાનો કેટલો કાળ કહ્યો છે?

ઉત્તર—એક માસીયા ૧, દો માસીયા ૨, તીમાસીયા ૩, યાવત્ સત્ત માસીયા ૭, પઢમા સતરાઈંદીયા ૮, દોચા સતરાઇંદીયા ૯, તચા સતરાઈંદીયા ૧૦, અહોરાઈંદીયા ૧૧, એગરાઇંદીયા ૧૨. આનો કાળ કેટલાક ૨૯ મહિનાનો કહે છે. પણ તે વાત સંભવતી નથી.

ભગવતીજીમાં ખંધકને પડિમા આદરવાના અધિકારે અર્થમાં કહ્યું છે કે-પેહેલી એક માસની, બીજી એક માસની, ત્રીજી પણ એક માસની ઈમ યાવત્ સાતમી એક માસની.

આનો પરમાર્થ એ છે કે-સાતે પડિમા એકેક માસની, તેમાં તફાવત એટલો કે-પેહેલીમાં એક દાત અન્નની એક દાત પાણીની, બીજીમાં બે દાત અન્નની, બે દાત પાણીની એમ દાતે ચડતાં સાતમીએ સાત દાત અન્નની સાત દાત પાણીની, ૭, આઠમી, ૯ મી ને ૧૦ મી સાત સાત દિવસની. એકમાં એકાંતર ઉપવાસ-પારણે આંબેલ, નિવી ને ભરેભાણે જે મળે તે ૧૧ મી છઠ ઉપવાસ કરી એક દિન રાત્રી-આઠ પહોરનો ગમે ત્યાં કાઉસ્સગ કરે, ૧૨ મી અઠમ કરી ત્રણ દિવસમાં ગમે ત્યારે એક રાત્રી ચાર પહોરનો સ્મશાનમાં જઇ કાઉસ્સગ કરે એમ બારે પડિમાનો કાળ ૮ માસનો થાય. એટલે શિયાળાને ઉનાળાના કાળમાં પડિમા પૂરી કરી, ગુરૂની પાસે આવી, ગુરૂ વાસ રહે એમ જણાય છે. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—સાધુને એકલા નહિ વિચરવું એવું ખુલ્લા શબ્દમાં કયે ઠેકાણે કહ્યું છે?

ઉત્તર—વૃહતકલ્પ સૂત્રના ૧ લા ઉદ્દેશામાં સાધુને એકલા ફરવાની ભગવંતની મના છે. તે સૂત્ર પાઠ—

૩ કેટલાક, ગુરૂ કાળાંગત થઇ ગયેલા એટલે ગુરૂના અભાવે શિષ્યાદિક જોગવાઇ વિના પણ એકલા ફરે.

૪ કોઇ કોઇ ગુરૂ વિના એટલે માથે કોઇ ગુરૂ ધારણ કર્યા વિના (સમુર્છિમની પેઠે) આપેજ ઉત્પન્ન થયેલા (પૂર્વાધિત જ્ઞાન વિનાના) પોતાની મેળે સાધુપણું અંગીકાર કરી આ દુનિયામાં કોઇ સાધુ નથી. હુંજ સાધુ છું. એમ પોતાને વિષે માનનારા સાધુઓના શત્રુ બની નિંદકોનું બીરૂદ ધરાવનારા સાધુ શ્રાવકમાં ભેદ પાડનારા માત્ર જડ ક્રિયાના ડોળ વડેજ દુનિયામાં પૂજાતા, એવા પણ ડોળઘાલુ એકલા ફરનારા હોય છે.

૫ કોઇ સમુદાયમાં રહ્યા છતાં—આચાર વહેવાર કે શ્રદ્ધાની પ્રતિકુલતાને લઇને શુદ્ધ વર્તણુંક ચલાવવા એકલા વિચરવું સ્વીકારે. એકલપણાના દોષો પોતે જાણતા બહુ કાળજીથી ઉંચ કોટિના એકલવિહારીની ભાવનાયે વર્તે તોપણ સૂત્રના કથન પ્રમાણે ભૂલ થઇ જાય. તે પણ પોતે વાળી શકે એવા ઉપયોગવાળા એકલવિહારી કોઇ વીરલા પણ કોઇ કોઈ જોવામાં આવે છે.

૬ કેટલાએક સાધુના વેશે શ્રાવકપણાનું નામ ધરાવી એકલા ફરનારા અને સાધુપણે પૂજાતા જોવામાં આવે છે. પરંતુ તેઓની શ્રદ્ધા અને ચારિત્રો વિચિત્ર હોવા છતાં—એટલે સૂત્રથી વિરૂદ્ધ હોવા છતાં પણ માત્ર મલીનાંબરમાં અંજાઇ ગયેલા સૂત્ર સંબંધી એક અક્ષરનું જ્ઞાન નહિ હોવાવાળા પાસે જો કોઇ સાધુઓની નિંદા કરનારો અથવા તેવા પ્રકારનો ઉપદેશ દેનારો મળી આવે કે આજે કોઇ સાધુ છેજ નહિ, આ કાળમાં સાધુપણું પાળી શકાતું નથી. અત્યારે કોઇ ખરો સાધુ જોવામાં આવતો નથી. એવું અંતઃકરણમાં સત્ય રાખી અભિમાનથી કોઈ સાધુને નમસ્કાર કરવો નહિ. સાધુને નમસ્કાર કરવાથી સમક્તિનો નાશ થાય એવું માનનારા સજ્જડ જેવાને કોઈ નમસ્કાર કરે ત્યારે તેને હું શ્રાવક છું એમ કેમ જણાવતા નથી. તેમ તમને વાંદવાથી તેના સમક્તિનો નાશ નહિ થાય એવી શી ખાત્રીજ છે? વળી તમારી શ્રદ્ધા પ્રમાણે મને આહારાદિક આપવાથી પાપ થાશે એમ નહિ જણાવતા દાતારના રોટલા લઇ તેને પાપ બંધાવવું, ને પોતાની આજીવકા માટે દાતારને ડુબાવવા એ કોના ઘરનો ન્યાય છે? આવા શ્રદ્ધાભ્રષ્ટ દુનિયામાં ન હોય તો શી ખામી આવે. ઇત્યાદિ સૂત્ર વિરૂદ્ધ વર્તણુંક કરનારા અજ્ઞાત અને શ્રદ્ધા ભ્રષ્ટ વલીંડોના ગુરૂપદે પૂજાતા નાસ્તિકો ઘણા જનોને કુમીત અને નાસ્તિક બનાવનારા માત્ર પોતાની આજીવકા ચલાવનારા રોટલાઘાલુ એકલા ફરતા જોઈએ છીએ.

ઉત્તર—એ વિષે કોઇ સૂત્રમાં જોવામાં આવતું નથી પણ ઉપાસક દશાંગ વગેરે સૂત્રોમાં જ્યાં જ્યાં શ્રાવકોએ અગ્યાર પડિમા આદરી છે ત્યાં તો પોતાનાજ ગામમાં રહીને છેવટે સંથારો કરીને પડિમા પુરી કરી છે. પોતાનું ગામ મુકી બીજે સ્થળે જવાનો અધિકાર જોવામાં આવતો નથી.

પ્રશ્ન ૭૭ મું—પડિમાધારી શ્રાવક અગ્યાર પડિમા આદરી સાધુ માફક ઉત્કૃષ્ટ અગ્યાર માસ વિચરી પાછો સંસારમાં આવી, ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવે કે નહિ?

ઉત્તર—તે વાતનો સિદ્ધાંતમાં કાંઇ ખુલાસો જણાતો નથી. પણ આવશ્યક નિર્યુક્તીમાં કહ્યું છે કે કેટલાક તો અંતર્મુહૂર્ત પછી કેટલાક એક દિવસ પછી અને કેટલાક યાવત્ અગ્યાર માસ પછી (પડિમા પુરી કરીને યા પડિમામાં રહીને) કાંતો સંલેખણા કરીને સંથારો કરે યા દીક્ષા લે પણ ઘરમાં ન આવે; કેમકે ઘરમાં આવે તો લોકમાં જૈન માર્ગની લઘુતા થાય અને પોતાની નિંદા થાય અને લોકો કહે કે હવે કરણી કરતા થાકી ગયા તેથી ભ્રષ્ટ થઇને ઘરમાં આવી બેઠા. તેટલા વાસ્તે ગૃહમાં ન આવે એમ કહ્યું છે.

તેમજ ઉપાશકાદિ સૂત્રોમાં જ્યાં શ્રાવકોનો અધિકાર ચાલ્યો છે ત્યાં પડિમા આદરી અને પડિમાને અંતે સંથારો કર્યો છે.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—દસાશ્રુત સ્કંધ સૂત્રમાં શ્રાવકને પડિમા અંગીકાર કરવાનો કાળ જઘન્ય, ૧–૨–૩ દિવસનો કહ્યો છે તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—એનું કારણ એમ જણાય છે કે-શ્રાવકને આયુષ્યની હદદ નજીકમાં આવી જણાય તો એક દિવસ યા બે દિવસ યા ત્રણ દિવસની પડિમા આદરી, સંથારો કરી પોતાના આત્માનું સુધારે એ હેતુ માટે જઘન્ય ૧–૨–૩ દિવસનો કાળ મુક્યો હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૭૯ મું—સાધુ જેમ પાંચ મહાવ્રત અંગીકાર કરતા પ્રાણાતિ પાતાદિ પાંચે બોલનો નવે કોટિયે પચ્ચખાણ કરે છે તેમ શ્રાવક સંથારો કરે ત્યારે પણ પ્રાણાતિ પાતાદિ પાંચે બોલનો સર્વથા નવે કોટિયે પચ્ચખાણ કરે છે તેહને સાધુ નહિ કેહતાં સૂત્રમાં શ્રાવક કેમ કહ્યા?

ઉત્તર—સાધુપણું અને શ્રાવકપણું મોહની કર્મની પ્રકૃતિયોના ક્ષયોપશમ ઉપર છે. અગ્યાર પ્રકૃતિઓના ક્ષયોપશમથી શ્રાવકપણું અને પંદર પ્રકૃતિઓના ક્ષયોપશમથી સાધુપણું કહ્યું છે. માટે શ્રાવકને સંથારામાં પચ્ચખાણ તો સર્વથા કહ્યાં પણ પ્રકૃતિઓનો ક્ષયોપશમ તો અગ્યારનોજ હોય, તેથી છેલા સમય સુધી શ્રાવકને ગૃહસ્થજ કહીને સૂત્રમાં બોલાવ્યા છે.

દંસણ વાવણુગાને એટલે મહાવીરના દર્શનથી પડેલાને અધર્મ પક્ષમાં ગણ્યા છે. તેનું ચારિત્ર ભલે ચોખું હોય પણ પ્રવચનના વિરાધિક થવાથી મિથ્યા ભાવને પડી વર્ત્યા એટલે અમૃત જેવો દૂધપાક પુરીના ભોજનમાં રતીભર ઝેર ભળે તે ભોજન પણ ઝેરરૂપજ થાય તેમ ચોખા ચારિત્રમાં મિથ્યાત્વ ભળવાથી ચારિત્ર પણ મિથ્યાત્વ થયું તે ચારિત્ર આરાધિકમાં ગણાય નહિ તેના મતના ચારિત્રના આરાધિકપણાને લઇને નવગ્રીવેયક સુધી જાય, એમ નિહ્નવને માટે કહ્યું છે છતાં જમાલી કિલમિષી થયો તે પણ ઉપરના ન્યાયે ચારિત્રનો વિરાધિક કહેવાય.

પ્રશ્ન ૮૪ મું—પ્રવચન નિહ્નવ અને નિંદક નિહ્નવમાં કનિષ્ટ કોણ કહેવાય?

ઉત્તર—કનિષ્ટ તો બન્ને ગણાય પણ નિંદક નિહ્નવનો આત્મા વિશેષ મલીનપણાને પામેલો હોવો જોઇએ પ્રવચન નિહ્નવ તો માત્ર સૂત્ર વચનનોજ ઉથાપ હોય; પરંતુ નિંદક નિહ્નવ પ્રવચનને ઉથાપવા સાથ પ્રવચન અને તેના પરૂપક કેવળી, ધર્માચાર્ય, ચતુર્વિધ, સંઘ (સાંભળનારા) અને સાધુ એ સર્વથી માયા ભાવે વરતી કપટ સહિત અવર્ણવાદ બોલે, નિંદા કરે, પોતાની બડાઇ કરે, હું કહું છું—હું પરૂપું છું તે ખરૂં છે. સૂત્રવચન ખોટાં છે વગેરે સૂત્ર વચન અને તેના પરૂપક તથા તેના સાંભળનાર વગેરેની નિંદા કરે તેને ઉત્તરાધ્યયન તથા ભગવતીજી સૂત્રમાં કિલમિષીપણાની ભાવનાને ભાવતો કહ્યો છે.

પ્રવચન નિહ્નવની ગતિ નવગ્રીવેયક સુધીની કહી છે અને નિંદક નિર્ગ્રંથની ગતિ કનિષ્ટ માકનિષ્ટ કિલમિષીપણાની કહી છે અને ભગવતીજીમાં અનંતો સંસાર પરિભ્રમણ કરવો કહ્યો છે.

દુહો—આચારે અધિકો કહ્યો, નિંદક નિર્ગ્રંથ જાણ;
પંચમ અંગે ભાંખીઓ, છે પહલે ગુણ ઠાણ. ૧

આનો પરમાર્થ એ છે કે સાધુ સાધવી આદિનો નિંદા અવહેલણા અપયશ બોલવાથી ગુર્વાદિકથી ઉદ્ધત બની મિથ્યા ભાવે વર્તવાથી એટલે ગુરૂનું વચન તથા સૂત્ર વચન ઉથાપવાથી નિર્ગ્રંથપણું અને ગુર્વાદિકની નિંદા કરવાથી કિલમિષીપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રશ્ન ૮૫ મું—માયા સહિત નિંદાનું સ્વરૂપ શું? તે સૂત્ર પાઠથી જણાવશો.

પ્રશ્ન ૮૮ મું—નિહ્નવ અને પાસત્થો આ બેમાં વિશેષ નુકસાની કોને ?

ઉત્તર—નુકસાની તો બન્નેને છે, પણ વિશેષ નુકસાની નિહ્નવને જણાય છે. નિહ્નવ કદિ ગતિનો આરાધિક થાય પણ સમકિતનો તો વિરાધિક હોય. નિહ્નવ, નવગ્રીવેયક સુધી જાય પણ સમકિતની નાસ્તિ અને સંસારની વૃદ્ધિ હોય અને પાસત્થો ગતિનો વિરાધિક હોય, પણ સમકિતનો આરાધિક હોવા સંભવ, સાખ જ્ઞાતાજીની, પાર્શ્વનાથ ભગવાનની, બસેંને છ આર્યાને પાસત્થાચારી કહેલ છે મરી બીજા દેવલોકે દેવાંગ્નાપણે ઉત્પન્ન થઇ છે પરંતુ સમકિતની આરાધિક હોવાથી, દેવાંગ્નાનો ભવ પુરો કરી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઇ મોક્ષ જાશે. એમ-સૂત્ર ફરમાવે છે.

આનો પરમાર્થ એ છે કે-નિહ્નવની શ્રદ્ધા ભ્રષ્ટ થવાથી પોતે અભિનીવેશિક મિથ્યાત્વને સેવતો બીજા અનેક જીવોને અભિનીવેશિક મિથ્યાત્વ પકડાવતો અને જીવોને શ્રદ્ધા ભ્રષ્ટ કરતો પોતા સહિત અનેક જીવોના આત્માને અધોગતિમાં નાખે અને પાસત્થો માત્ર પોતાનાજ આત્માની નુકસાની કરે, પોતાના કૃતવ્યોને પોતે નિંદે પણ ખરો, અને શ્રદ્ધા ચોકખી હોય તો ઉપદેશ પણ ચોકખો દીએ બીજા લોકો તેની હીલણા કરે તો પોતાના આત્માનો દોષ દેખે નિહ્નવ સૂત્ર વચનને ઉથાપતો તીર્થંકરથી અથવા તીર્થંકરના શાસનથી અથવા ગુર્વાદિકથી વિરૂદ્ધ પડી નોખું તડું બાંધે તેમ પાસત્થો કરે નહિ. પાસત્થો શાસન છોડે નહિ, ને શાસન સામું નોખું તડું બાંધે નહિ. શાસનમાં રહ્યો થકો અપવાદના અનેક પરિસહા સહન કરે. નિહ્નવને પ્રાયશ્ચિત જણાતું નથી તે તો અંત સમે આલોવે પોતાનું કૃતવ્ય મિથ્યા જાણે તોજ આરાધિક થાય. પાસત્થાને સૂત્રમાં પ્રાયશ્ચિત, ચાલ્યું છે, પોતાના કૃતવ્યોને ગુરૂ પાસે આલોચવાથી અથવા પોતાના આત્મા સાથે આલોચવાથી અથવા પોતાનું પાપ પ્રગટ કરવાથી અથવા પોતાના કૃતવ્યોને દૂર કરવાથી અથવા સુશિષ્યના યોગે પોતાનો પ્રમાદ છાંડવાથી અથવા ગુરૂની શિખામણ ધારવાથી પાસત્થપણું દૂર થાય છે. નિહ્નવ એકજ નયને પકડવાથી ઉત્સૂત્રની પ્રરૂપણા કરતો એકાંતવાદને વદતો મિથ્યાત્વપણાને પડિવજતો કહ્યો છે. તેમ પાસત્થાને કહ્યો નથી. પાસત્થો સાતે નયનું સ્વરૂપ જાણતો અનેકાંત વાદને પ્રરૂપતો ઘણા જીવોને સૂત્રની શ્રદ્ધા કરાવતો વખતે પોતાના આત્માને પણ વાળી સુધારાં પર લાવી શકે વગેરે સૂત્રના ન્યાયે વિચારતા પાસત્થાથી નિહ્નવને વિશેષ નુકસાની જણાય છે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—નિહ્નવ અને પાસત્થામાં સાધુપણાની અસ્તિ સંભવે કે કેમ ?

ભગવતીજીમાં કહ્યું છે કે-જીવ તેર કારણે કરી કાંક્ષા મોહની કર્મ વેદે છે તેમાં જ્ઞાન જ્ઞાનમાં અંતર દેખી, દર્શન દર્શનમાં અંતર દેખી, ચારિત્ર ચારિત્રમાં અંતર દેખી, જીવને શંકા કંખા ઉત્પન્ન થાય, ખરાને ખોટા માને, ખોટાને ખરા માને તો મિથ્યાત્વ મોહનીનો ઉદય થયો એમ સૂત્ર વચન કહે છે.

કોઇ પાસત્થો હો કે આચારી હો, કોઇમાં થોડા ગુણ હોય કે ઝાઝા ગુણ હોય, તેનો લાભ કે હાનિનો ભોગવટો તેનેજ ભોગવવાનો છે; પરંતુ તેવી ખટપટમાં જો આપણે ઉતરીયે અને કોઇ વખત ખરાને ખોટા માન વાની દૃષ્ટિ થઇ જાય તો ચોકસ માનવું કે પોતાનો પાવડો તરતજ ઉપડયો. એવી નુકશાનીમાં શામાટે ઉતરવું જોઇએ. ભેંસના શિંગડા ભેંસને ભારે. જો તારામાં ડાહાપણ હોય તો તું તારો પોતાનોજ વિચાર કર કે હે આત્મા! તારામાં તો કાંઇ દોષ નથી કે, પણ એમ તો જણાય છે કે દોષી દોષનેજ ભાળે. જેની આંખમાં કમળો હોય તે જગતને પીળુંજ ભાળે. અને બોલે પણ એમજ કે આખી દુનિયા પીળી છે. એક કવિએ કહ્યું છે કે—

દુહો—દુર્જન કેરી આંખમાં, કમળા કેરો રોગ;
પીળું દિસે પર વિષે, રોગ તણો સંજોગ. ૧.

આ કહેવત ખોટી નથી. કોઠારમાં ઘઉં, જાર, બાજરો કે બંટી, જે ભરેલ હોય તેજ બાહિર નીકળે તેમ હૃદયમાં જે ખજીનો ભરેલો હોય તેજ પ્રકારના ઉદ્‌ગારો બાહિર નીકળે, જેણે લસણ ખાધું હોય તેને આંબાનો ઓડકાર કયાંથી આવે? કદી નજ આવે. તેમ દુષ્ટ જનોની દૃષ્ટિએ પાસત્થા પાસત્થાને પાસત્થાજ આવ્યા કરે, ભલે કોઇ સાધુ ગુણીયલ, સુધાચારી, જ્ઞાની કે આત્માર્થી હોય તોપણ, દોષીતની દૃષ્ટિયે તો દોષીતજ જોવામાં આવે, તેની પણ નિંદા કરવા ચુકે નહિ, પણ યાદ રાખવું કે નિંદાનું ફળ માઠું છે. આ વિષે પૂર્વે ઘણું લખાણ થઇ ગયું છે. અહિયાં તો માત્ર એટલું સમજવાનું છે કે-પોતાની દૃષ્ટિ દોષવાળી હોય તો દુનિયા દોષમય જોવામાં આવે અને નિર્દોષ દૃષ્ટિ હોય તો દુનિયા નિર્દોષજ છે. તમામ આધાર પોતાની દૃષ્ટિ ઉપરજ છે.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—શું દોષીતને દોષીત ન કેહવો એમ તમારૂં કહેવું છે?

ઉત્તર—હા જી, સૂત્ર તો એમજ ફરમાવે છે કે આંધળાને આંધળો, કાણાને કાણો ન કહેવો. જુઓ સુયગડાંગ સૂત્ર શ્રુતસ્કંધ ૧ લે અધ્યયન

आयाण मठं खलुवंचयिता, असाहुणो तेइह साहुमाणी, मायणि एसंति अणंतघातं. ॥ ४ ॥

અર્થ—તે સ્વાગ્રહી પુરૂષ તે વિશોધિત શુદ્ધ નિર્દોષ માર્ગ તેને આચાર્યની પરૂપણા થકી ઉત્થાપિને કહે, એટલે જે પોતાના ભાવે એટલે સ્વછંદ બોલે, તે અહાછંદપણા થકી ઘણા ગુણા જે જ્ઞાનાદિક તેનો આ સ્થાન થાય કેમકે એ સ્વાભિતિ વેશ મિથ્યાત્વના ભાંત્ર થકી કરીને જે જ્ઞાન શંકા એટલે શ્રી જિનાગમને વિષે શંકા લાવીને મૃષા બોલે, સ્વકલ્પિત જેવો રૂચે તેવો બોલે તેણે કરીને ઘણા ગુણાનો આ સ્થાન એટલે કુભાજન થાય ॥ ૩ ॥ જે કોઇ પુછે જે તમે કોની પાસેથી ભણ્યા છો તે વારે પોતાના આચાર્યનું નામ ગોપવીને બીજાનું નામ કહે, તે નિશ્ચે થકી આત્માર્થ જે મોક્ષનો અર્થ તેને વંચે છે એતાવતા તે મુકિતને ન પામે. પરમાર્થ થકી તે અસાધુ થકો પણ આ જગતને વિષે પોતામાં સાધુપણું કરી માને તથા બીજાઓને કહીને પોતામાં સાધુપણો મનાવે તે માયાવી સાધુ આ સંસારને વિષે અનંત ઘાત પામે એટલે અનંતકાળ પર્યંત સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે. ॥ ૪ ॥

પ્રશ્ન ૯૪ મું—ઉપકારી ગુરૂ, આચાર્યાદિકની નિંદા અવહેલણા કરે. તેને ખપ્ટ પાડે તેનું શું ફળ?

ઉત્તર—તે મહા મોહની કર્મ બાંધે એમ સમવાયંગ સૂત્રમાં ૩૦ મહા મોહનીના સ્થાનકમાં કહ્યું છે. જુઓ ગાથા ૨૪ મી, ૨૫ મી.

आयरिय उवज्झाएहिं, सुयं विणयंच गाहिए;
ते चेव खिंसई बाले, महा मोहं पकुव्वई. ॥२४॥

ભાષા:—જેણે આચાર્યે ઉપાધ્યાયે શ્રુત શાસ્ત્ર તથા વિનય ચારિત્ર આદિ વાડ્યો શિખાડ્યો તેહીજ આચાર્યને ખીંસે નિંદે બાળ અજ્ઞાની તે મહા મોહનીય કર્મ કરે. ૨૪.

आयरिय पुवज्झायाणं, सम्मं नो पडितप्पइ;
अप्पडि पूयए थद्धे, महा मोहं पकुव्वई ॥२५॥

ભાષા:—જે કોઇ આચાર્ય ઉપાધ્યાયને શ્રુત દાનાદિકના મહા-ઉપકારીને સમ્યક પ્રકારે તર્પે નહીં. (ગાંડે નહિ-ઉપરાંઠો ચાલે) ઉપકાર ન કરે, તથા તે આચાર્યની પૂજા સત્કાર ન કરે, એવો સ્તબ્ધ અભિમાની તે મહા મોહનીય કર્મ કરે. ૨૫.

ઉત્તર—આ અવશર્પિણિને હુંડાઅવશર્પિણી કહેલ છે તે અનંતકાળે આવે તેમાં આવેલો પાંચમો આરો દુઃખમ આરો તે પણ આકરો. દુઃખમ આરો કે જેમાં ધાર્યા વરસાદ વરસે નહિ, દુષ્કાળ ઘણા પડે, અકાળે વરસે સાધુના વેશે અસાધુ પૂજાય, સારા અને આત્માર્થી સાધુ સીદાય, ખટપટી અને નિંદકો મનાય, ગુરૂ અથવા ગુરૂથી અધિક ઉપકાર કરવાવાળા–રક્ષણ કરવાવાળા હિતચિંતક તેનાથી કપટ ભાવે વર્તિ પોતાનો સ્વાર્થ સાધી મિથ્યા ભાવે વર્તનારા–જ્યાં ત્યાં વાંકાના બોલનારા–નિંદા અવહેલણાના કરનારા–ગુરૂ–ઉપકારીના મનને દુઃખવનારા–ખોટા મનના ધણી, મોઢે મીઠું મીઠું બોલી પાછળથી વાઢી નાખનારા–અથવા કઠોર વચને દુઃખ દેનારા એવા માઠાં મન વચનના ધણી એકાંત અશાંતિના ઉત્પન્ન કરનારા, ગુરૂ ઉપકારીના મનને વચનને દુઃખવનારા એવા જીવો આ દુગાઢ પંચમકાળમાં ઘણા હોય, એજ આ કાળની ખુબી. આવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ જ્ઞાની ગુરૂએ જાણીને આ પંચમ આરાનું નામ ઓગાઢે દુષમાં કાળ કહ્યો.

પ્રશ્ન ૯૭ મું—ગુરૂ–ઉપકારીને મને કરી વચને કરી દુઃખવનારા–માઠા મનના ધણીને શું ફળ મળે ?

ઉત્તર—આ દુષમ કાળમાં ગુરૂથી મિથ્યાભાવે પડી વર્તનારા મને કરીને વચને કરીને દુઃખ દેનારા–શ્રી ઠાણાંગજીના ૭ મે ઠાણે–બાબુવાળા છાપેલ પાને ૪૫૭ મેં કહ્યા છે, તે જણાવે છે.

गुरु हिं जणो मिच्छं पडिवन्नो मणो दुहया वइ दुहया–टीकाः–गुरुषु मांता पितृ धर्माचार्येषु ॥ मिच्छं ॥ मिथ्याभावं विनय भ्रंश मित्यर्थः प्रतिपन्न आश्रितः ॥ मणो दुहयंति ॥ मनसो मनसा वा दुःखिता दुःखितत्वं दुःखकारित्वं वा दोहकत्वं वा एवं वय दुहयेत्त्वपि व्याख्येय मिति ॥

ભાષાઃ—ગુરૂ સાથે લોક મિથ્યાત્વ પ્રતિપન્ન છે, ખોટા ચાલે છે, મનનાં દુઃખ ઘણાં, વચનનાં દુઃખ ઘણાં.

એવા વિનય રહિત, ગુરૂના દ્રોહી, માઠા મનના ધણી, કઠોર વચનના બોલવાવાળા, અંદરો અંદર ભેદના પાડવાવાળા, ફાટફુટ કરાવનારા, "छिद्र्प्रेहि," છિદ્રગવેષી એવા સાધુને માટે ઠાણાંગજીના પાંચમા ઠાણામાં "પારાંચિત" દોષનો ધણી કહ્યો છે. એટલે ભગવંત કહે છે કે–એવા દુષ્ટ સ્વભાવીને પારાંચિત કરતાં આજ્ઞા અતિક્રમે નહિ.

પ્રશ્ન ૯૮ મું पावन दंसनानं निग्गहब એ વાક્યનો ભાવાર્થ શું ?

કાલે, વિણયે, બહુ માને ભણવું કહ્યું છે છતાં તે બોલો વિરાધે ૧, બીજો દર્શન કુશીલ તે નિસ્સંકિયં નિઃકંખીયં ઇત્યાદિક આઠ પ્રકારે દર્શના ચારને વિરાધે તે, ૩ ત્રીજો ચારિત્ર કુશીલ તે પણિહાણ જોગ જુત્તા ઇત્યાદિક આઠ ચારિત્રાચાર વિરાધે તથા મંત્ર જંત્ર અને તંત્ર કરે તે ચારિત્ર કુશીલ સમજવો.

પ્રશ્ન ૧૦૭ મું—સંસત્તો કેટલા પ્રકારે અને તેનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—સંસતાના બે ભેદ. તે એક સંકલીષ્ટ ૧, અને બીજો અસંકલીષ્ટ ૨.

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—સંકલીષ્ટ અને અસંકલીષ્ટ સંસ્તાનું સ્વરૂપ શી રીતે ?

ઉત્તર—૧ પહેલો સંકલીષ્ટ સંસતો તે પાંચ આશ્રવને વિષે આસક્ત હોય, ત્રણ ગારવે કરી પ્રતિબદ્ધ હોય, કોઈ ગૃહસ્થ ગૃહસ્થણી અને તેના છોકરા છોકરીની ચિંતા કરે, અને તેઓના દુઃખે દુઃખી અને તેના સુખે સુખી થાય તે.-બીજો અસંકલીષ્ટ સંસતો તે કોઇ પાસત્થો મળે તો પોતે પણ તેના જેવો બની જાય, અને સંવેગી મળે તો તેની જોડ સંવેગી જેવો બની જાય. એવી રીતે જેવો મળે તેની સાથે સ્ફટીક મણિની પેઠે અથવા તેલની પેઠે તેવો થઇ જાય તે અસંકલીષ્ટ સંસત્તો કહેલ છે. ઇત્યલં.

ઇતિ શ્રી પરમપુજ્ય શ્રી ગોપાલજી સ્વામી. તત્ શિષ્ય મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત શ્રી " પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા "-ઉત્તરાર્દ્ધ-ભાગ ૫મો સમાપ્ત.

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૭ મો.

॥ રાગ—પ્રભાત ॥

વિમળ વિમળ થઇ જેહની, સોળે સુખ કારી;
તેહ કહું વિસ્તારથી, સુણજો મન ધારી. વિ૦ ૧
ચેતનની જે ચેતના, કળા તેહને કહીયે;
અક્ષર ભાગ અનંતમેં, પ્રકાશે લહીયે. વિ૦ ૨
પ્રથમ કળા તો એ કહી, વળી બીજી જાણો;
જથા પ્રવૃત્તિના જોગથી, પરણામે આણો. વિ૦ ૩
અપૂર્વ કર્ણ મુદગર થકી, હણીએ ઘન ગ્રંથી;
ત્રીજી કળા એવરો, લહસે શિવ પંથી. વિ૦ ૪
અનિવૃત્તિ આતમ આદરે, દળ મિથ્યા વેચે;
તુરિય કળા જે પામશે, તે શિવપુર પહોંચે. વિ૦ ૫
સમકિત શ્રદ્ધા જે થઇ, અરહા ઉપદેશે;
કળા કારણ ગુણ જાણીને, પરિચય જે કરશે. વિ૦ ૬
એ કળા કહી પાંચમી, હવે છઠી જાણો;
વિરતિ કરે દેશે કરી, વળી સંવરિત આણો. વિ૦ ૭
સર્વાકાશ પ્રદેશને, અનંત ગુણ કરીયે;
તેહ બરોબર મતના, પર્યાય લહિયે. વિ૦ ૮
સંજમ થાનક જે ઘન, એ દીઠો વિતરાગે;
ભાગ્ય કલ્પ માહે કહ્યો, તે ભણજો રાગે. વિ૦ ૯
એહ થકી પણ છે ઘણા, ચારિત્ર પર્યાયા;
પ્રગટપણે જ્યારે થયા, ત્યારે મુનિપદ પાયા. વિ૦ ૧૦
કળા કહીએ સાતમી, આઠમી હવે કહીયે;
જેહ યોગીશ્વર ધ્યાનમે, આત્મપદ લહીયે. વિ૦ ૧૧
નવમી કળા તે કહી, જેહથી રસ ઘાતી;
ગુણ શ્રેણી ગુણ સંક્રમે, સ્થિતિ બાધા ઘાતિ. વિ૦ ૧૨
એહ કારણ પાંચે કરી, ગુણ શ્રેણી વરિયા;
તે યોગીશ્વર જાણજો, જે ભવોદધિ તરિયા. વિ૦ ૧૩
દશમી કળા એ વળી, વમે વેદ વિકાસ;
ધ્યાન શુક્લ આલંબને, ભેદ જ્ઞાનકા ચાર. વિ૦ ૧૪

કળા—૧ લી-ચેતનની ચેતના-અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો તે.

કળા—૨ જી-યથા પ્રવૃત્તિ કરણ-ચડતાં પરિણામની ધારાં અંતો કોડાકોડની હદમાં આવે.

કળા—૩ જી-અપૂર્વ કરણ-ગંઠી ભેદ કરે તે.

કળા—૪ થી-અનિવૃત્તિ કર્ણ-મિથ્યાત્વ ટાળે.

કળા—૫ મી-શુદ્ધ શ્રદ્ધા-સમકિતની પ્રાપ્તિ.

કળા—૬ ઠી-દેશ વિરતિપણું પામે.

કળા—૭ મી-સર્વ વિરતિ ચારિત્ર ગુણ પ્રગટે.

કળા—૮ મી-ધર્મ ધ્યાનની ધારા પ્રગટે.

કળા—૯ મી-ગુણ શ્રેણી-ક્ષપક શ્રેણીએ ચડે.

કળા-૧૦ મી-અવેદી થઇ-શુકલ ધ્યાનની ધારાએ ચડે.

કળા-૧૧ મી-સર્વથા લોભનો ક્ષય થાય-આત્મ જ્યોતિ પ્રગટે.

કળા-૧૨ મી-ઘનઘાતી કર્મનો ક્ષય થાય.

કળા-૧૩ મી-કેવળજ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય.

કળા-૧૪ મી-શૈલેશી કરણ-યોગ રૂંધન ધ્યાન.

કળા-૧૫ મી-ભાવ અજોગી-સકળ કર્મનો ક્ષય.

કળા-૧૬ મી-સિદ્ધપદની પ્રાપ્તિ-સંપૂર્ણ સોળે કળા.

શ્રી ઉતરાધ્યયનજી સૂત્રના અધ્યયન ૯ માની ગાથા ૪૪ મી ના છેલ્લા પદમાં ૧૬ કળાનો શબ્દ છે; તે ઉપરથી કોઇ વિદ્વાન પુરૂષે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સોળે કળાનું સ્વરૂપ યથા તથા કહી બતાવ્યું, તે અહિયાં પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૫ મું—અત્યાર સુધી સૌ કોઇ એમ માને છે કે-કેવળ જ્ઞાન પ્રગટે એટલે સોળે કળા પ્રગટી અને કેવળની પહેલી કળા કોઇ સમકિત માને છે, અને કોઇ અક્ષરનો અનંતનો ભાગ ઉઘાડો જે છે તે માને છે. તો તે વિષે શું સમજવું.

ઉત્તર—ઉપર કહેલી સોળ કળામાં તો સંપૂર્ણ સોળે કળા ઉઘાડી તો સિદ્ધની કહી છે. અને કેવળ જ્ઞાનનો પ્રકાશ તો તેરમી કળાયે થાય છે. સમકિતની પ્રાપ્તિની કળા પાંચમી કહી છે. એ અપેક્ષાએ કેવળની નવમી કળા થાય છે. કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયે પણ અઘાતી ચાર કર્મ, યોગની પ્રવૃત્તિ

ઉત્તર—શ્રી નંદીજીમાં સર્વ જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ જે ઉઘાડો કહ્યો છે તે શ્રુત જ્ઞાનનો ઉઘાડો કહ્યો છે અને શ્રુતના બે ભેદ કહ્યા છે એક સમશ્રુત અને બીજું મિથ્યાશ્રુત. તેના પણ અનેક ભેદ કહ્યા છે તે આગળ પર કહેવશે. પરંતુ અભવીનું શ્રુત અનાદિ અનંત કહ્યું છે અને ભવીનું શ્રુત સાદિસાંત કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—અભવી તથા ભવીના શ્રુત વિષે સૂત્રમાં મૂળ પાઠમાં શી રીતે કહ્યું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—શ્રી નંદીજી સૂત્ર ભાણુવાળા છાપેલ પાને ૨૯૮ થી ૩૦૪ સુધીમાં એ વિષે ઘણો અધિકાર છે. ત્યાં કહ્યું છે કે-મૂળપાઠ—

भवसिद्धियस्स सुयं साइयंसपज्जवसियं च अभवसिद्धियस्स सुयं अणाइयं अपज्जवसियं.

ભવ્યસિદ્ધિકનો શ્રુત જ્ઞાન છે તે સાદિ અંત છે. તે જ્યારે મિથ્યાત્વ ફીટીને સમ્યક્ત્વ આવે ત્યારે આદિ છે. અને કેવળ જ્ઞાન ઉપજે ત્યારે શ્રુત જ્ઞાનનો અન્ત છે તે ભણી આદિ છે અને અંત પણ છે. શેષ ૩ ભાંગા નથી, મિથ્યાત્વ અનાદિ છે પણ ભવ્યને અંત છે. (ચ શબ્દથી એમ પણ સંભવે છે કે—એકેક ભવ્યજીવોનું શ્રુત અનાદિ અનંત પણ છે. એટલે મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવસિદ્ધિયાનું શ્રુત જ્ઞાન આદિ અંત સહિત છે. અને સંસારસ્થ ભવસિદ્ધિયાનું શ્રુત અજ્ઞાન આદિ અંત રહિત છે. એમ બે ભાંગા પણ સંભવે છે.) અને અભવ્ય સિદ્ધિયાનો મતિ શ્રુત અનાદિ અનંત છે.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—અભવ્ય જીવના શ્રુત જ્ઞાન વિષે શાસ્ત્ર કાંઇ વિશેષ જણાવે છે?

ઉત્તર—અભવ્યના શ્રુતનો જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનો વિચાર શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં કહ્યો છે તે અત્ર જણાવીયે છીએ.

(જઘન્ય તો અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો કહ્યો તે, અને ઉત્કૃષ્ટો તે) અભવ્ય જીવ જે ભણે તે ૧૦ પૂર્વ કાંઇ એક ઉણો ભણે, તે ઉણો કેમ ભણે તે કહે છે. જે દશ પૂર્વ ભણવાનો ધણી નિશ્ચે સમકિત પામીને પાછો પડે તોપણ તે શુક્લ પક્ષી થાય, (અને ઘણો કાળ રહેતો) દેશે ઉણો અર્ધપુદ્ગલ સંસારમાં રહે અને દશ પૂર્વ ભણે તે તો નિશ્ચે ભવ્યજીવજ હોય.) અને અભવ્યજીવથી-દશ પૂર્વ ઉણા ભણે તે સમકિત ફરસ્યા વિના પાછો પડે તે કૃષ્ણપક્ષીપણે રહે તે ભણી

ઘણા આભલાને મેહને સમુહે કરીને આચ્છાદિત હુવે તોહિ પણ ચંદ્રમાની સૂર્યની પ્રભા તેજ રહે. ઉપરે અને નીચે અંધકાર ન હોય તિમ જીવ ફીટીને અજીવ ન થાય. તે એ આદિ છે અને અંત પણ છે તે ભણી સાંદિક સપર્યવસિક કહીયે, તે એ આદિ નથી, અંત નથી તે માટે જે અનાદિક અપર્યવસિક કહીયે. ઇતિ ભાષા—

પ્રશ્ન ૧૫ મું—જેને અનાદિ અનંત મિથ્યાત્વ હોય, જે જીવને આદિ અંત રહિત મતિ શ્રુત અજ્ઞાન હોય તેવા જીવોને કોઇ પણ વખત પાંચ જ્ઞાન માંહેલું જ્ઞાન સંભવે ખરૂં કે કેમ ?

ઉત્તર—શ્રીનંદીજીમાં તો તમામ જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો કહ્યો તે અક્ષર શબ્દે તો શ્રુત જ્ઞાન લહ્યું એટલે ભવ્ય સિદ્ધિ યા. જીવનું શ્રુત જ્ઞાન તો આદિ અંત સહિત કહ્યું અને અભવ્ય જીવનું શ્રુત અજ્ઞાન અનાદિ અનંત કહ્યું. તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે—તેને જ્ઞાનનો સદાય અભાવજ હોવો જોઇએ. જ્યાં સમકિત નથી ત્યાં જ્ઞાન નથી. એ વાત નિશ્ચય છે. સત્તાએ સમકિત અને જ્ઞાનના અભાવવાળાને ઋદ્ધિએ કરીને કેવળ જ્ઞાનદર્શન રૂપ સિદ્ધ સ્વરૂપી કહી શકાય નહિ.

અભવીને આઠ કર્મનું જે આવરણ રહેલું છે તે તેના મતિ શ્રુતાદિ અજ્ઞાનરૂપી ઋધ્ધિને આવરણ કર્તા છે તેની પર્યાયને પ્રગટ થવા દે નહિ, વગેરે અધિકાર વિસ્તારથી આગળ પર કહેવાશે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—શ્રીનંદીજી સૂત્રમાં ભવ્ય સિદ્ધિમાં જીવનું શ્રુત આદિ અંત સહિત કહ્યું તો, અભવ્યની હારના ભવ્ય જીવ ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નહિ જવાવાળાનું શ્રુત આદિ અંત સહિત કેમ કહેવાય ? જો તે ભાંગો તેને લાગુ થાય તો મોક્ષ જવાવાળાને તેમાં તફાવત શો સમજવો ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્નકારનો તર્ક ખરો છે પણ સૂત્રની રચના ઓર છે. સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં ગૌતમાદિકે પૂછેલા પ્રશ્નમાં અને ભગવંતે આપેલા ઉત્તરમાં મોક્ષ જવાવાળા ભવ્ય જીવનાજ ઉત્તર આવે છે, અને જ્યાં ભાંગા પડે છે ત્યાં ભવ્યને અભવ્યનાજ ભાંગા પડે છે, તેમાં સંસારસ્થ ભવ્ય જીવની વ્યવસ્થા આવતી નથી. શ્રીસમવાયાંગજી સૂત્રમાં પણ ૨૬મા અને ૨૮મા સમવાયાંગમાં અભવ્ય અને ભવ્યનું નામ ખુલ્લું પાડ્યું છે પણ ૨૭મા સમવાયાંગે કહેલા કયા જીવ છે ને સૂત્રકારે ગૌણતામાં નાખી અઠ્ઠાવીશમા સમવાયાંગે અપે ગણ્યું ભવ્ય જીવ કહ્યા તેથી કેટલાએક

ઉત્તર—નિશ્ચય નયે તો સૂત્ર આખ્યાત ધર્મની કહેલી સોળ કળા-માંની એકે કળા કહી શકાય નહિ. પણ વ્યવહારનયે બે કળા ઉઘાડી સંભવે છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—તે બે કળા કઇ ? ને તેનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—જે અભવ્ય ને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો છે તે મિથ્યાત્વ શ્રુતનો ઉઘાડો છે તેથી ચૈતન્યપણું-ચૈતન્યની ચેતના પ્રગટ થાય છે, તે પહેલી અને બીજી કળા-યથા પ્રવૃત્તિકરણની-જે મિથ્યાત્વનું પહેલું ગુણસ્થાન રહેલું છે તે મિથ્યાત્વની શુદ્ધ કરણીના ગુણોને અવલંબી ઉચ્ચ ભાવનાની કરણી કરે-અને તેથી આગળ વધે તો સૂત્રાખ્યાત ધર્મનું ચારિત્ર વ્યવહારથી અંગીકાર કરે, શુદ્ધ આચાર પાળે, બેંતાળીશ, સુડતાલીસ છનું દોષ રહિત નિર્દોષ આહારાદિક વહોરે, સિદ્ધાંતમાં કહ્યા પ્રમાણે કેવળ ચરિયા એકંત ચારિત્ર (સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન વિનાનું) અને શ્રીનંદીજી સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે ઉંણો દશ પૂર્વ (નવમા પૂર્વની ત્રીજી આચાર વત્થુ) સુધીનું જ્ઞાન મેળવી, શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે "અસંજય ભવિય દવ દેવાણું" અસંજમપણે વ્યવહાર ચારિત્રની આરાધના કરી નવગ્રૈવેયક સુધી જાય. અને યથા પ્રવૃત્તિ કરણના યોગે વ્યવહાર ચારિત્રના બળે અકામ નિર્જરાએ કરી કોઇ વખત અંતો કોડાકોડીની હદ સુધી આવી જાય પણ અંતો કોડાકોડ સુધી પહોંચે નહિ, સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન રૂપી ચક્ષુ વિના જેમ આંધળો પુરૂષ નગરીના દરવાજાની નજીક આવી પાછો ફરે ને અટવીમાં ભટકે તેમ સંસાર રૂપ અટવીમાં અસંખ્ય જીવ પરિભ્રમણ કરે, પણ ગંઠી ભેદ કરવા રૂપ અપૂર્વ કરણની ત્રીજી કળા પ્રગટ કરી શકે નહિ. માત્ર વ્યવહારથી પ્રથમની બે કળા ખુલ્લી કહેલી હોય તો કહી શકાય, અને નિશ્ચેથી તો શ્રુત આખ્યાત ધર્મની એકે કળા અભવીને ખુલ્લી નથી એમ સંભવે છે. જો એમ હોય તો સત્તામાં પણ શ્રુત આખ્યાત ધર્મની કળા હોય નહિ. મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન સિવાય અભવીને નથી, સુત્રના ન્યાય પ્રમાણે સત્તામાં પણ એજ છે ને પ્રગટપણે કેવળીની દ્રષ્ટિએ પણ એજ છે એમ ઘણા દાખલાથી અનુમનાય છે. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—સૂત્ર આખ્યાત ધર્મની જે સોળ કળા કહી તે અભવીને નથી. માત્ર ભવીનેજ માટે કહી છે એમ જ્યારે કહેવામાં આવે છે ત્યારે ભવીમાં અને અભવીમાં કોઇ પ્રકારનો મોટો તફાવત હોવો જોઇએ

પ્રશ્ન ૨૨ મું—અહિંયાં કોઈ વેદક સમકિતનાં બંધથી ઉપરાંઠાનો-ચેગળાનો અર્થ ક્ષાયક સમકિતનો કરે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—જો ક્ષાયક સમકિત માનીએ તો સાતે પ્રકૃતિનો અભાવ હોય, અને અહિંયાં તો એક સમકિત મોહનીય વરજીને સત્તાવીશે પ્રકૃતિ સત્તામાં કહી. માટે અહિંયાં વેદકનો અર્થ બીજો સમજાય છે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—મૂળ પાઠમાં તો વેદક સમકિત કહ્યું છે અને વેદક સમકિત તો ક્ષયોપશમ સમકિતના છેલ્લે સમયે અને ક્ષાયક સમકિતના આગલે સમયે હોય. માટે મૂળ પાઠ વિષે શું સમજવું ?

ઉત્તર—અહિંયાં વેદક સમકિત લેવાનું નથી પણ સમકિતમાં વેદવાનું લેવાનું છે. એટલે सम्मत्त वेयणिज्जं એવો પાઠ આગળ આવશે એટલે સમ્યક્ત્વ વેદનીય-સમકિતમાં વેદવાપણું જે સમકિત મોહનીય એવો અર્થ વેદક સમકિતનો થાય છે. એટલે સમકિત મોહનીયના બંધ થકી ઉપરાંઠો અળગો કે જેને સમકિત મોહનીયનો બંધ નથી. એવા જીવને સમકિત મોહનીય ટળી ૨૭ સત્તાવીશ મોહનીય કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ સત્તામાં હોય, એમ સતાવીશમું સમવાયાંગ સૂચવે છે.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—સત્તામાં છવ્વીશ પ્રકૃતિવાળાને તો અભવી ખુલ્લા કહ્યા છે. તો સમકિત મોહનીય વરજીને સત્તાવીશ પ્રકૃતિ જેને સત્તામાં હોય તેવા જીવ કયા જાણવા ?

ઉત્તર—અઠ્ઠાવીશમાં સમવાયંગે ભવ્ય જીવના સંબંધે જે પાઠ કહ્યો છે તે પાઠનો સંબંધ જોતાં સતાવીશમાં સમવાયંગમાં કહેલા જીવ "સંસારસ્થ ભવ્ય જીવ સમજાય છે. કારણકે સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય વર્જિતને તો અભવ્ય જીવ કહ્યા છે તો એક સમકિત મોહનીય વર્જિતનો ભાંગો અભવ્યથી જુદો હોવો જોઇએ. કેમકે ભવ્ય જીવને અઠ્ઠાવીશમા સમવાયાંગે અઠ્ઠાવીશે પ્રકૃતિ સત્તામાં કહી છે તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે-ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નહિ જવાવાળા ભવ્ય જીવનો વચલો ભાંગો જણાય છે. અને તે વિષે અઠ્ઠાવીશમું સમવાયાંગ વિશેષ સાક્ષી કરી આપતું હોય એમ પણ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—ત્યારે અઠ્ઠાવીશમાં સમવાયંગે શું કહ્યું છે ? તે તો જણાવો ?

ઉત્તર—સાંભળો-અઠ્ઠાવીશમા સમવાયાંગનો મૂળ પાઠ બાબુવાળા છાપેલ સમવાયાંગે પાને ૭૬ મે-

મિશ્ર સમકિતવાળો ચોથે ગુણ ઠાણે જઇ ગુણ શ્રેણીયે ચડી છેવટે અર્ધ પુદ્ગળમાં અવશ્ય મોક્ષ જાય માટે આ વિષે શું સમજવું?

ઉત્તર—અભવ્યને સમકિત મોહનીય કે મિશ્ર મોહનીય બેમાંથી એકે નથી માટે તેને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન કે કેવળના પર્યવ હોવાનો સંભવ નથી. એમ કેટલાક ન્યાય પરથી જણાય છે તે સંબંધે આગળ પર જણાવવામાં આવશે.

હવે બે પ્રકારના ભવ્ય જીવમાં મુક્તિ પ્રાપ્ત યોગ્ય ભવ્ય જીવને સત્તામાં સમકિત મોહનીય છે તો સમકિત પણ છે તો કેવળજ્ઞાન અને તેના પર્યાય પણ છે તે પ્રગટ થયે મોક્ષ પણ છે.

સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને સત્તામાં સમકિત મોહનીય નથી-એટલે મોહનીયે આવરેલું પણ સમકિત નથી એટલે સત્તામાં સમકિત નથી તો કેવળ જ્ઞાન કે તેના પ્રર્યાય પણ નથી એટલે તેને મોક્ષ પણ નથી. હવે જે મિશ્ર મોહનીય સત્તામાં છે તેના માટે જે પ્રશ્ન ઉઠયો છે તે વ્યાજબી છે. અને તેનો ખુલાસો પણ થવોજ જોઇએ.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—ઉપરના પ્રશ્નનો ખુલાસો ન્યાય પૂર્વક થાય તો વિશેષ સમજુતીમાં આવે, માટે સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને મિશ્ર મોહનીય સત્તામાં છે તેના માટે શું સમજવું? તેનો ખુલાસો સૌ કોઇ સમજી શકે તેમ જણાવશો.

ઉત્તર—સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને મિશ્ર મોહનીય સત્તામાં છે તે મિથ્યાત્વ મોહનીયની સહચારી છે. અને મુક્તિ પ્રાપ્ત યોગ્ય જીવને મિશ્ર મોહનીય જે સત્તામાં છે તે સમકિત મોહનીયની સહચારિણી છે. બન્નેની મિશ્ર મોહનીયમાં આટલો તફાવત છે. મિથ્યાત્વ સહચારિણી મિશ્ર મોહનીયમાંથી મિશ્ર સમકિત કોઇ કાળે થાય નહિ એ તો સત્તામાં મિથ્યાત્વ મોહનીયની સાથે સદાકાળ રહે.

સમકિત સહચારિણી મિશ્ર મોહનીય જે છે તે કોઇ વખત મિથ્યાત્વ મોહનીયના દળ ભેળાં પડવાથી મિશ્ર સમકિત થાય. અને તેમાંથી કોઇ જીવ સમકિત પામે ને મોક્ષ પણ જાય, અને કોઇ જીવ મિશ્ર સમકિત પામી અંતર્મુહૂર્ત્ત રહી પાછો પડી મિથ્યાત્વમાં જાય; પણ અર્ધ પુદ્ગળમાં અવશ્ય મોક્ષ જાય, એમ શ્રી ભગવતીજી વગેરે સૂત્રમાં કહેલ છે. એટલે સમકિત સહચારિણી મિશ્ર મોહનીય મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય

પણ સત્તામાં છે. અને જ્યાં સમકિત મોહની સત્તામાં નથી ત્યાં જ્ઞાન-દર્શન (દર્શનમાં કેવળ દર્શન) ને ચારિત્ર પણ સત્તામાં નથી. એમ સિદ્ધાંત શાક્ષી આપે છે.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—મિશ્ર સમકિતને માટે સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને સાંઝની સંઝાનો દાખલો આપ્યો તે જો કે છે તો ઠીક પણ આમાં સૂર્યનું મિશ્રપણું રહેતું નથી તો મિથ્યાત્વની સાથે મિશ્રપણું કાયમનું હોય તેવું સમકિતનું અંશરૂપ મિશ્રપણું હોવું જોઇએ તો તે વિષે કોઇ દાખલો આપી સમજાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો-અહિંયાં અમાવાસ્યાનાં અંધારરૂપ તો અભવી છે, પડવે ને દિવસે ચંદ્રની એક કળા ખુલ્લી હોય તે રૂપ સંસારસ્થ ભવ્ય જીવનું મિશ્ર સમકિત લેવું, મિશ્ર ભાગ થોડો અંશ માત્ર ચંદ્રોદયનો દેખાવમાં ન આવે તેવો અને અંધકારનો વિશેષ ભાગ હોવાથી મિથ્યાત્વ સહચારિણી મિશ્ર મોહનીય પ્રકાશમાં કદિ ન આવે તેવી કળાવાળા જીવ સંસારસ્થ ભવ્ય જીવ લેવા. અને બીજના ચંદ્રથી પુનમના ચંદ્ર તુલ્ય સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીયની સત્તાવાળા મુક્તિ પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય ભવ્ય જીવ લેવા.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—શિષ્ય-શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં ખંધકને અધિકારે સૂત્ર પાઠે સર્વ જીવના અનંતા જ્ઞાન પર્યવ, અનંતા દર્શન પર્યવ, અનંતા ચારિત્રના પર્યવ ઇત્યાદિક કહેલ છે તો અભવીને પણ જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્રના પર્યવ હોવા જોઇએ તેનું કેમ?

ઉત્તર—પ્રથમ એક વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે-સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં અધિકાર ચાલ્યા છે, જ્યાં જ્યાં ગૌતમાદિકે પ્રશ્ન પૂછ્યા છે, જ્યાં જ્યાં ભગવંતે ઉત્તર આપ્યા છે ત્યાં ત્યાં ભવ્ય જીવનેજ ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. કારણકે ભવ્ય જીવની બહુલતાને લઇને અભવ્યને ગૌણતામાં રાખી ભવ્ય જીવનીજ અધિકતા બતાવી છે; તોપણ ટીકાકાર અને ભાષ્ય વાળાંએ આપણી શંકાઓના સમાધાન માટે બન્નેનું સ્વરૂપ જૂદા જૂદા રૂપમાં જેમ ઘટે તેમ જણાવતા ગયા છે. અને કેટલીક બાબત આપણે સમદ્રષ્ટિથી જોઇશું તો સૂત્ર આપણને તરતજ ખુલાસો કરી આપશે તે ક્યારે કે "મતપક્ષ મૂકી પરી" પોતાનો મમત્વ-પક્ષ-હઠવાદ, પરો મૂકી-અલગ કરે તો, અને સૂત્ર પર શ્રદ્ધા હોય તો. તરતજ ખરી બાબત સમજવામાં આવી જાય. અહિંયાં લોક બાબત ઉપર કે. અન્ય શાસ્ત્રોના

માટે ભવ્ય જીવનાજ જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રના પર્યવ કહ્યા હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—તો પછી અભવ્ય જીવ પાસે ઉપર કહેલી જ્ઞાનાદિકની પર્યાય શામાટે ન હોય ? તે પણ જીવ છે ને મૂળપાઠમાં જીવની પર્યાય કહી છે તો અનંતા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના પર્યાય અભવ્ય જીવને પણ હોય એમ કેટલાકનું કહેવું છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ટીકાકાર એમ જણાવે છે કે–જ્ઞાનની પર્યાયને માટે બુદ્ધિએ કરીને વિભાગ પરિચ્છેદ કરવા એટલે જીવના સંબંધે જ્ઞાનના પર્યાય માટે જેને જ્યાં ઘટે ત્યાં તેની પર્યાય લેવી. એક જીવને સમુચ્ચય જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રના પર્યાય કહ્યા તે ભવ્ય જીવ આશ્રી અને જો સર્વ જીવ આશ્રી કહ્યા હોત તો પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યાં હોત. પણ સમુચ્ચય પાઠ જ્ઞાન સંબંધી હોવાથી ભવ્ય કે અભવ્યને જે જે જ્ઞાન લાભતાં હોય તેની પર્યાય તે પ્રમાણે ગણવી.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—સર્વ જીવ આશ્રી જ્ઞાન સંબંધે શું કહ્યું છે ? તે સૂત્ર પાઠથી જણાવશો ?

ઉત્તર—શ્રી ઠાણાંગજી સૂત્રના ઠાણે ૮ મે–આણવાળા છાપેલ પાને ૫૨૦ મે કહ્યું છે કે—

अठ्ठविहा सव्वजीवा पणत्ता तं जहा आभिणिबोहिय नाणी जाव केवल नाणी मइअन्नाणी सुयअन्नाणी विभंगनाणी.

ભાષા:—આઠ પ્રકારે સર્વ જીવ કહ્યા તે કહે છે. મતિજ્ઞાની ૧, યાવત્ કેવળનાણી ૫, મતિ અજ્ઞાની ૬, શ્રુત અજ્ઞાની ૭, વિભંગજ્ઞાની ૮.

અહિંયાં સર્વ જીવ કહ્યા તેમાં ભવી અભવી ને સિદ્ધના જીવ મળી તમામનો સમાવેશ થયો. તેમાં પાંચ જ્ઞાન ને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યાં તે કાંઇ બધે ઠેકાણે આઠે બોલ લાગુ થાય નહિ પણ ઉપર કહેલા ત્રણ ત્રણ સ્થાનમાં જે બોલ ઘટે તે લાગુ કરવો. તે એ રીતે કે–ભવ્ય જીવમાં પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન એ આઠે બોલ લાભે એ આઠેની ભજના. અભવ્ય જીવમાં જ્ઞાન પાંચ માંહેલું એકે નહિ અને અજ્ઞાન ત્રણમાં બેની મતિ અજ્ઞાન ને શ્રુત અજ્ઞાનની નિયમા અને વિભંગની ભજના. હવે સિદ્ધમાં એક કેવળજ્ઞાનની નિયમા.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—શ્રી ભગવતીજીમાં બીજા શતકે જીવને સમુચ્ચયે જ્ઞાનના પર્યવ કહ્યા તેમ જ્ઞાન શબ્દમાં અજ્ઞાનનો સમાવેશ થાય એવું

ઉત્તર--અહિંયાં પ્રથમ આપણે એટલું જાણવુંજોઇએ કે-પૂર્વોક્ત કહ્યા પ્રમાણે અભવી ને સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન નથી તો ચારિત્ર હોય કે કેમ? તે સંબંધી સૂત્ર શો ખુલાસો આપે છે તે પણ ખાસ કરીને જાણવું જોઇએ.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—ચોકખું ચારિત્ર પાળ્યા વિના નવગ્રૈવેયકે જાય નહિ, ચારિત્રનો આરાધક હોય તેજ નવગ્રૈવેયકે જાય એમ જ્યારે સૂત્ર ફરમાવે છે અને અભવીની ગતિ પણ નવગ્રૈવેયક સુધી કહી છે તો પછી તેમાં ચારિત્ર છે કે નહિ? એ સવાલ ઉઠેજ શાનો?

ઉત્તર—તે વિષે ઘણું લંબાણવાળું લખાણ છે પણ હાલ તો ટુંકાજ શબ્દથી જણાવવાની જરૂર છે. તે પણ સૂત્ર પાઠથી સહેલાઇથી સમજી શકાય તેવી રીતે શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૨૮ મા અધ્યયનની ગાથા ૨૯ મી તેમાં શું જણાવે છે તે સાંભળો—

नत्थि चरित्तं समत्तविहुणं, दंसणेण उभयव्वं;
समत्त चरित्ताइं, जुगवं पुव्व च समत्तं ॥ २९ ॥

ભાવાર્થ—સમ્યક્ત્વ વિના ચારિત્ર નથી, સમ્યક્ત્વથીજ ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે અથવા સમકિત હોય તો પણ ચારિત્ર હોય અને ન પણ હોય એટલે સમ્યક્ત્વમાં ચારિત્રની ભજના છે. સમકિત અને ચારિત્ર બન્ને હોય તેમાં પહેલું સમકિત હોય.

હવે વિચારો કે—અભવીને સમકિત તો છેજ નહિ તો પછી ચારિત્ર તો હોયજ કયાંથી? ઉપરનો પાઠ ચોકખું જણાવે છે કે સમકિત વિના ચારિત્ર હોયજ નહિ.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—તો પછી અભવી નવગ્રૈવેયક સુધી જાય છે અને ચારિત્રનો આરાધક હોય તેજ જાય છે, તેના માટે શું સમજવું?

ઉત્તર—તેના માટે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના શતક ૧ લે ઉદ્દેશે બીજે ચૌદ બોલની ઉત્પત્તિની પૃચ્છા ચાલી છે તેમાં પહેલાજ બોલમાં મૂળપાઠ તથા ટીકા તથા ભાષામાં બાબુવાળા છાપેલ પાને ૫૮ મે તથા ૫૯ મે કહ્યું છે કે—

असंजय भवियदव्व देवाणं जहन्नेणं भवन वासीसु उक्कोसेणं उवरिम-गेवेज्जएसु.

પ્રશ્ન ૩૯ મું—કોઇ ઠેકાણે જ્ઞાન અને અજ્ઞાનના પર્યવ જુદા પાડયા છે? જો અજ્ઞાનના પર્યવ જુદા ન હોય તો શ્રી ભગવતીજીમાં બીજા શતકે સમુચ્ચે જ્ઞાનના પર્યવ કહ્યા છે તેમાં અજ્ઞાનના પર્યવ સમાઇ જાય અને જો અજ્ઞાનના પર્યવ જુદા પડે તો અભવ્યનો ભાંગો પણ જુદો પડે. માટે પર્યવ સંબંધી જ્ઞાન, અજ્ઞાનનો સૂત્રથી ચોકખો ખુલાસો હોવો જોઇએ.

ઉત્તર—સાંભળો-શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના શતક ૮ મે ઉદ્દેશે બીજે, બાબુવાળા છાપેલ પાને ૫૯૩ મે સૂત્રપાઠ-

एएसिणं भंते ? आभिणि बोहिय नाण पज्जवाणं सुयनाण पज्जवाणं, उहिनाणपज्जवाणं, मणपज्जवनाण पज्जवाणं, केवलनाणपज्जवाणय कयरे कयरे जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ? सव्वत्थोवा मणनाणपज्जवा, उहिनाणपज्जवा-अणंतगुणा, सुयनाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिबोहियनाणपज्जवा अणंतगुणा केवलनाणपज्जवा अणंतगुणा ॥

ભાષા—હવે પર્યાય અલ્પ બહુત્વ કહે છે. एएसिणंभित्यादि એ એ નેહું વાકયાલંકારે, હે ભગવન્! આભિનિ બોધિક જ્ઞાન (મતિજ્ઞાન) પર્યાયને, તથા શ્રુતજ્ઞાન પર્યાય, તથા અવધિજ્ઞાન પર્યાયને, તથા મનઃપર્યવ જ્ઞાન પર્યાયને, તથા કેવલજ્ઞાન પર્યાયને (એ પાંચમાં) કુણ કુણ થકી થોડા હુવે? ઇતિ. પ્રશ્ન-ઉત્તર-હે ગૌતમ! ઇહાં પોતાના પર્યાયની અપેક્ષાએ અલ્પ બહુત્વ જાણવો. પણ પરપર્યાયની અપેક્ષાએ સઘળાને તુલ્યપણા માટે જાણવો * ઇહાં સર્વથી થોડા મન પર્યવના પર્યાય તેને મનોમાત્ર વિષયપણા થકી, તેથી અવધિ જ્ઞાનના પર્યાય અનન્ત ગુણા, મનઃપર્યવ જ્ઞાન અપેક્ષાએ અવધિ જ્ઞાનને દ્રવ્ય પર્યાય થકી અનંત ગુણા વિષય માટે ૨, તથી શ્રુતજ્ઞાન પર્યાય અનન્ત ગુણા એને રૂપી અરૂપી દ્રવ્ય વિષય પણે કરી અનંતગુણા વિષયપણા માટે ૩, તેહથી આભિનિ બોહિયજ્ઞાન (મતિજ્ઞાન) પર્યાય અનન્તગુણાં એને કહ્યા અણકહ્યા દ્રવ્યાદિ વિષયપણે કરી અનન્તગુણ વિષયપણા માટે ૪, તેથી કેવળજ્ઞાન પર્યાય અનન્ત ગુણા સર્વ દ્રવ્ય પર્યાય વિષયપણા માટે ૫.

---

* સ્વપર્યાય અને પરપર્યાય વિષે વિસ્તારથી જાણવાને માટે જુઓ બાબુવાળું છાપેલ ભગવતીજીના પાને ૧૦૭૦ મેં તેમાં વિસ્તારથી જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—ભવ્ય અભવ્યના જ્ઞાન અજ્ઞાનની સ્થિતિ માટે સૂત્રમાં શો ખુલાશો છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—ભગવતીજી સૂત્રમાં શતક ૮ મે ઉદ્દેશે બીજે બાબુવાળા છાપેલ પાને ૫૮૯ તથા ૯૦ મે પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનની સ્થિતિ કહી છે તેમાં મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન માટે ટીકામાં કહ્યું છે કે—

अणाणी मइअन्नाणी, सुयअणाणीणं पुच्छा? गोयमा? अन्नाणी मइ-अन्नाणी सुयअन्नाणी य तिविहे पणंते तंजहा अणाइए वा अपज्जवसिए (अभव्यानां) १ अणाइए वा सपज्जवसिए (भव्यानां) २ साइए वा सपज्जवसिए (प्रतिपतितसम्यग्दर्शनानां) ३.

શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રના ૧૮ મા પદે પણ એ અધિકાર ટીકામાં છે.-

ભાષા—અણાણી મઇઅણાણી સુયઅણાણીણું પુછા? ગોયમા અન્નાણી, મઇઅન્નાણીય સુયઅન્નાણીય તિવિહે પં. તં. અનાદિ અનંત એ ભાંગો અભવ્યને હુવે ૧ અનાદિ સાન્ત ભાંગો ભવ્યને હુવે ૨ સાદી સાન્ત એ ભાંગો સમ્યકત પડિવજ્યાંને હુવે ૩.

આટલા દાખલે ભવ્ય અને અભવ્યમાં જ્ઞાન અને જ્ઞાનના પર્યવમાં તફાવત કહ્યો, ભવ્યમાં જ્ઞાન અને અજ્ઞાન સત્તામાં અને પ્રગટપણે બન્ને કહ્યાં છે તે અપેક્ષાએ બન્નેની પર્યાય ભવ્યમાં લાભે. અને અભવ્યમાં તો એકલું અજ્ઞાનજ કહેલ છે અને પર્યાય પણ અજ્ઞાનનાજ કહ્યા છે તો પછી કેવળજ્ઞાન કે કેવળ જ્ઞાનના પર્યવ હોયજ કયાંથી?

શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં ખંધકના અધિકારે સિદ્ધને અનંતા નાણ-પજ્જવા—અનંતા દંશણ પજ્જવા કહ્યા છે તો સિદ્ધમાં કેવળજ્ઞાનને કેવળ-દર્શન છે. તેમ જો અભવ્યમાં જ્ઞાન દર્શનના પર્યવ લાગુ કરીએ તો સૂત્રના ન્યાય પ્રમાણે મતિ શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગની અપેક્ષાએ અવધિ દર્શન એ રૂપ જ્ઞાન દર્શનના અનંતા પર્યાય કહ્યા છે તે લાગુ થાય.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—કદાપિ કોઇ લોક રૂઢીએ યા કોઇ ગ્રંથાદિકના આધારે સર્વ જીવ સરખા છે. સર્વ જીવની પાસે અનંતા અનંતા જ્ઞાનદર્શનના પર્યવ કહ્યા છે, એમ કહી સર્વ જીવને સિદ્ધ સમાન માને તે વાત કોઇ અપેક્ષાએ મળે ખરી કે કેમ?

ઉત્તર—કોઇ અપેક્ષાએ ન મળે, અને કોઇ અપેક્ષાએ સર્વ જીવનું સરખાપણું છે એમ કહી શકાય.

ઉત્તર—એવી ક્રિયા તો જૈન વર્ગમાં સંસારી જીવો ઘણાએ કરે છે તેને શું મિથ્યાત્વી માની લઇશું? પોતપોતાના અભિપ્રાય પ્રમાણે ક્રિયા કરે તેમાં દૃષ્ટિનો સંબંધ નથી. દૃષ્ટિ તો અંતર ભાવની છે. બાળ તપસ્વી કહેવાનું કારણ અંતરની શ્રદ્ધા ઉપર છે. તેની અંતર્ગત શ્રદ્ધા એવી છે કે-તમામ આત્મા શિવ સ્વરૂપી છે, તમામનો આત્મા સરખો છે, બધા ઇશ્વર રૂપ છે, બધામાં ઇશ્વરની સત્તા છે. અર્થાત્ સત્તાએ તમામ આત્મા સરખા છે, તેમાં કાંઇ ભેદ ભાવ છેજ નહિ. એવી દૃષ્ટિથી તે તમામને પ્રણામ કરતો, ધરતીએ ચાલતા શ્વાન પ્રમુખને અને આકાશમાં ઉડતા કાગડા પ્રમુખને અથવા મનુષ્યાદિક જે સન્મુખ મળે-તેને અર્થાત્ ઉંચા નીચા કે ધરતી પર જે દૃષ્ટિએ પડે તેને નમસ્કાર કરતો અને એમ માનતો કે મારો ને તમારો તમામનો આત્મા સરખો છે. આ દૃષ્ટિને લઇને તેને બાળ તપસ્વી કહ્યો હોય એમ જણાય છે.

જો મહાવીરની શ્રદ્ધા એ પ્રકારની હોય તો તેમના અનુયાયીઓ કેમ તમામને નમસ્કાર કરતા નથી? અરે! કેટલાક સાધુ આર્યા કે શ્રાવક પોતાની માન્યતાથી વિરૂદ્ધ હોય તો પગે પણ લાગતા નથી, ઉલટા વિમુખ વદન કરી ચાલ્યા જાય છે તો તેણે શું આત્મા સરખો નથી માન્યો? મહાવીરે તે જ્ઞાન કેમ આપ્યું નથી કે સર્વનો આત્મા સરખો છે; માટે કોઇથી અક્કડાઇ રાખવી નહિ. જૈન હો કે અન્ય હો, મનુષ્ય હો કે દેવ હો, પશુ હો કે પક્ષી હો, નર્કના જીવ હો કે સ્વર્ગના જીવ હો, ત્યાગી હો કે ભોગી હો, સિદ્ધ હો કે સંસારી હો, ભવ્ય હો કે અભવ્ય હો, તમામના જીવ સિદ્ધ સ્વરૂપી છે માટે તમામ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે. એમ કોઈ સુત્રમાં જોવામાં આવતું નથી, માટે તામલી તાપસની માન્યતા અજ્ઞાનપણાની સૂત્ર દ્વારા જણાવી છે.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—જૈન ધર્મમાં ઉપર કહેલી માન્યતાવાળા જોવામાં આવે છે તેને શું જૈન ધર્મના શાસ્ત્રનું જ્ઞાન નહિ હોય?

ઉત્તર—જો જૈન ધર્મના શાસ્ત્રનું પૂરતું જ્ઞાન હોય તો તે આત્માના સ્વરૂપને સમજી શકે પણ અન્ય મતનાં શાસ્ત્રો યા ગ્રંથો કે લોકરૂઢીની ભાષા ઉપર વધારે આધાર હોય તેવાઓનો આત્મા ભ્રમિત બની ઉલટા સૂત્રથી વિરૂદ્ધ બનતા જોઇએ છીએ. કદાપિ કોઇ જૈન શાસ્ત્રના શ્રદ્ધાળુ હોય પણ કેટલીક બાબતના અજાણપણાને લઇને લોકરૂઢીની ભાષા પ્રમાણે પોતાના વિચારોને મજબુત કરી હું કહું છું તેજ ખરૂં છે એવી પકડ પણ થાય છે કે જેથી સૂત્રોક્ત ખરી બાબતનો પ્રકાશ થઇ શકતો નથી.

બીજો ન્યાય-કુકડી વિના ઇંડું નહિ, અને ઇંડા વિના કુકડી નહિ; એ સિદ્ધાંત અનાદિ સિદ્ધ છે. તેમ જે જીવની પાસે સત્તામાં કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શન હોય તે જીવને સત્તામાં અવશ્ય સમ્યકદર્શન પણ હોય. એક હોય ને એક ન હોય એવો કોઇ જીવ હોયજ નહિ જો હોય તો સત્તામાં બન્ને હોય, અને ન હોય તો સત્તામાં બન્ને ન હોય. માટે ભવી કે અભવીને જો સત્તામાં સમ્યકદર્શન નથી તો સત્તામાં કેવળજ્ઞાન ને કેવળ-દર્શન પણ નથી. જો અભવીને સત્તામાં કોઇ કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શન માનતું હોય તો સત્તામાં સમ્યક્દર્શન અવશ્ય માનવું જોઇશે.

પ્રશ્ન ૪૯ મું—ત્યારે કોઇ કહે કે-શ્રી સમવાયંગજી સૂત્રમાં અભવીને બે પ્રકૃતિઓ સમ્યક્મોહનીય અને મિશ્રમોહનીય હોય નહિ માટે અભવીને સમકિત તો ત્રણે કાળમાં ફરશે નહિ, એમ તો સૌ કોઇ કબુલ કરે તેમ છે. અને શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર વગેરેના કેટલાક દાખલાથી સિદ્ધ થાય છે પણ કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન રૂપ સર્વનો આત્મા કહ્યો છે માટે સત્તામાં કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન હોય એમ કેટલાકનું માનવું છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ પ્રકારે માનવું સૂત્રના ન્યાયે યુક્ત નથી. સર્વ જીવના આત્મા અસંખ્યાત પ્રદેશે સરખા છે, અક્ષરનો અનંતમો ભાગ શ્રુત જ્ઞાનની અપેક્ષાએ સર્વ જીવનો ઉઘાડો છે તે અપેક્ષાએ પણ સરખો છે. સર્વ જીવની અનંતી શક્તિ કહેવામાં આવે છે તે પણ અપેક્ષાવાચી છે. ભવ્ય અને અભવ્ય જીવની ઋદ્ધિમાં અનંતો તફાવત છે, અભવ્ય નિગોદનું શ્રુત જે હોય તેથી નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવતાનું શ્રુત અનંત ગણું અધિક હોય, તેમજ અભવીને વિભંગ જ્ઞાન અથવા કેવળ ચારિત્રાદિ ગુણોને લઇને અભવીના આત્માની અનંત શક્તિ કહી શકાય તેમાં લબ્ધ્યાદિક ગુણોનો સંભવ નથી.

ભવ્ય જીવના આત્માની અનંત શક્તિના ભેદ પણ અનેક છે, નિગોદમાં રહેલા ભવ્ય જીવ અને તે સિવાયની બીજી ગતિમાં રહેલા ભવ્ય જીવોના શ્રુત જ્ઞાનથી માંડી ત્રણ અજ્ઞાન અને પાંચ જ્ઞાનની અનેક પ્રકારના લબ્ધિઓની પ્રાપ્તિના છેવટ કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શન સુધીમાં આત્માની શક્તિના અનેક વિકાશો થાય છે. માટે આત્માની અનંતી શક્તિના સંબંધમાં ભવ્ય જીવ અને અભવ્ય જીવ વચ્ચે અનંતું અંતર છે.

પ્રશ્ન ૫૦ મું—ત્યારે કોઇ કહે કે—તો પછી અભવીને કેવળ જ્ઞાના-વરણીય કેવળ દર્શનાવરણીય કર્મનો બંધ કેવી રીતે હોઇ શકે? કારણકે-

બીજો મત એમ પણ જણાવે છે કે-મિથ્યાત્વની કરણીમાં વિભંગ જ્ઞાનને કોઇ કોઇ મતવાળા સંપૂર્ણ જ્ઞાન માની કેવળ જ્ઞાન ઠરાવે છે. એમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં શિવરાજ ઋષિના અધિકારથી જણાઇ આવે છે તો તે કેવળ જ્ઞાનને કેવળ દર્શનરૂપ વિભંગ જ્ઞાનને કેવળ જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મના દળનું આવરણ થયેલું તે મિથ્યા ભાવનું માનેલું અથવા અભવીને સત્તામાં રહેલું વિભંગ જ્ઞાનરૂપ કેવળ જ્ઞાનને કેવળ દર્શનનું આવરણ કરે એટલે તે પ્રગટ થવા દે નહિ. પણ વીતરાગ પ્રણીત કેવળ જ્ઞાન દર્શન અભવીને સૂત્રના ન્યાયે હોવા સંભવ નથી.

સર્વ જીવ કેવળ સ્વરૂપે સરખા છે એ એક જાતની દુનિયાની બોલાવણી છે, અથવા તો જીવનું ચૈતન્ય સ્વરૂપ અસંખ્યાત પ્રદેશમય આત્મા ઇત્યાદિક કેટલાંક કારણો ભવ્ય અભવ્યના સરખાપણાના લઇને સર્વ આત્મા કેવળ સ્વરૂપી માનેલ છે પરંતુ વીતરાગ પ્રણીત-શ્રુત આખ્યાત ધર્મની કહેલી સોળ કળામાંની ભવીને કહેલી કેવળ જ્ઞાન દર્શનરૂપ કળા અભવીને હોય નહિ. તેનું કારણ, કેવળ જ્ઞાન દર્શનનું બીજક સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન અભવીને મૂળ સત્તામાં છેજ નહિ. 'મૂળો નાસ્તિ કુતઃશાખા' મૂળ નહિ તો વૃક્ષ કે શાખા હોયજ ક્યાંથી? બીજ નહિ તો વૃક્ષની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી હોય? માટે કેવળ જ્ઞાનને કેવળ દર્શનનું મૂળ બીજક સમ્યક્ જ્ઞાનને સમ્યક્ દર્શન છે. તે ન હોય તો કેવળ જ્ઞાનાદિ નજ હોય એમ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૨૮ મા અધ્યયનમાં જણાવે છે કે-સમકિત વિના જ્ઞાન નહિ, જ્ઞાન વિના ચારિત્રનો ગુણ નહિ, ચારિત્રના ગુણ વિના મોક્ષ નહિ, એટલે જીવન મુક્ત નહિ. અર્થાત કેવળ નહિ-કર્મથી મુકાવાપણું નહિ અને મોક્ષ વિના નિર્વાણ નહિ. તો અભવીને સમકિતરૂપ બીજક નથી. એમ જો સૂત્ર સાક્ષી આપતું હોય તો આપણે અવશ્ય કબુલ કરવું પડશે.

પ્રશ્ન ૫૨ મું—શ્રી ઠાણાંગજી સૂત્રમાં પહેલુંજ ઠાણું મંડતા પહેલાજ બોલમાં "एगे आया" એકજ આત્મા કહેલ છે. એ ઉપરથી સિદ્ધ અને તે સિવાયના બીજા તમામ જીવોનો આત્મા સરખો કરે છે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ વાત ઠીક છે. સિદ્ધનો દ્રવ્યાત્મા અને સર્વ જીવનો દ્રવ્યાત્મા એકજ સ્વરૂપી છે. સરખો છે, તમામના અસંખ્યાતા પ્રદેશ પણ સરખાજ છે. એટલે અસંખ્યાત પ્રદેશમય દ્રવ્યાત્મા તમામ જીવનો સરખો છે તે સરખાઇપણાને લઇને શ્રી ઠાણાંગજી સૂત્રમાં મંડાતા પહેલાજ બોલે

ઉત્તર—તત્ સંબંધી આગળ ઉપર લખાણ સમજુતીપૂર્વક જણાવવામાં આવશે. પરંતુ અહિંયાં તો આપણે એટલુંજ જાણવાનું છે કે—સર્વ જીવની સમુચ્ચે ઋદ્ધિ જે કહેવામાં આવી હોય તે જુદા જુદા જીવની પૃછામાં જે જીવને જે બોલ લાગુ થતો હોય તેજ બોલ લાગુ કરવોજોઇએ. એમ કદિ હોય નહિ કે એક અમુક જીવને જે બોલ કહ્યો હોય તે સર્વ જીવને લાગુ થાય એવો ન્યાય સૂત્રનો હોય નહિ. દાખલા તરીકે જીવ અને સિદ્ધનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના સિદ્ધ સમાન આત્મા છે એમ માની અભવ્યને સિદ્ધ સમાન ગણી સિદ્ધની બરાબર અભવીને ક્ષાયક સમકિત, કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન સત્તામાં માનવાં તે કેમ ઘટે ? માત્ર અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મક દ્રવ્યઆત્માની એકતાને લઇને ભવ્ય અભવ્ય અને સિદ્ધને તમામ ઋદ્ધિએ સરખા ગણવા અને મોહનીએ આવરેલ એવું પણ સમકિત જેને સત્તામાં નથી એટલે સમવાયાંગ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે અભવીને સમકિત મોહનીય અને મિથ્યાત્વ મોહનીય બે પ્રકૃતિ મૂળેથીજ સત્તામાં નથી તેને સત્તામાં સમકિત અને કેવળજ્ઞાન સત્તામાં માનો સિદ્ધનો બરાબર અભવી ગણવો. તે સૂત્ર કેમ કબુલ કરે? દ્રવ્યાત્માની સાથે બીજી લબ્ધિઓ–બીજા ગુણો સત્તામાં સરખા હોય તોજ તે તેને બરાબર ગણાય, એવો સૂત્રનો ન્યાય છે. જેમ શ્રી ઠાણુંગજી સૂત્રમાં એકજ આત્મા કહ્યો છે તેમજ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં આઠ આત્મા કહ્યા છે તેનો પણ શ્રોતાજનોએ સાથે વિચાર કરવો ઉચિત છે.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—શ્રી ઠાણુંગજીમાં એકજ આત્મા કહ્યો અને શ્રી ભગવતીજીમાં આઠ આત્મા કહ્યા છે તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં કહેલા આઠ આત્મામાં પ્રથમ કહેલો દ્રવ્યાત્મા અસંખ્યાત પ્રદેશમય સિદ્ધનો અને સર્વ સંસારી જીવનો સરખો ગણી એક ભેદ ઠાણુંગજી સૂત્રમાં કહ્યો.

અને શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના ૧૨ મા શતકના ૧૦ મા ઉદ્દેશે આઠ આત્મા કહ્યા તે પહેલા દ્રવ્ય આત્માને આશ્રીને બાકીના સાત આત્મા ગુણ રૂપે છે એટલે દ્રવ્ય આત્મા જે ગુણમાં પ્રવર્તે તે ગુણના નામથી આત્મા ઓળખાય છે. દ્રવ્ય આત્મા જ્યારે કષાયમાં પ્રવર્તે ત્યારે કષાય આત્મા કહેવાય છે, અને જોગમાં પ્રવર્તે ત્યારે જોગાત્મા કહેવાય, એમ સાકાર અણાકાર (જ્ઞાન દર્શન)માં પ્રવર્તે ત્યારે ઉપયોગ આત્મા, એમ જ્ઞાન આત્મા, દર્શન આત્મા, ચારિત્ર આત્મા અને વીર્ય આત્માનું સ્વરૂપ જાણવું. એટલે જેમાં દ્રવ્ય આત્મા પ્રવર્તે તે રૂપનો આત્મા કહેવાય તેની સમજુતીને-

આત્મા એજ આત્મા લાભે. ત્રીજી અપેક્ષાએ એક દ્રવ્ય આત્માજ લાભે. (કષાય આત્મા ૧ જોગ આત્મા ૨ ઉપયોગના ૧૨ બોલ માંહેલો કેવળ જ્ઞાન કેવળ-દર્શન વરજીને બાકીના ૧૦ બોલે ઉપયોગ આત્મા ૩, કેવળ જ્ઞાન વરજીને ૪ જ્ઞાન સહિત જ્ઞાન આત્મા ૪, કેવળ દર્શન વરજીને ૩ દર્શન રૂપ દર્શન આત્મા ૫, ચારિત્ર આત્મા ૬, ને વીર્ય આત્મા ૭. એ પ્રકારના સાત આત્મા ન લાભે. અને સમુચ્ચયે કોઇ પૂછે તો સિદ્ધમાં ચાર આત્મા લાભે. તે સંબંધી તરત સમજી શકાય તેવી રીતે નીચેના યંત્રથી જાણવું.

આઠ આત્મા.	દ્રવ્ય આત્મા.	કષાય આત્મા	જોગ આત્મા	ઉપયોગ આત્મા	જ્ઞાન આત્મા	દંશણ આત્મા.	ચારિત્ર આત્મા.	વીર્ય આત્મા.
સ્વામી.	સર્વ જીવને.	સકષાયીને.	સજોગીને.	સર્વ જીવને	સમકિત દૃષ્ટિને.	સર્વ જીવને.	ભાવથી સર્વ વિરતીને	સર્વ સંસારીને.
ભવ્ય જીવમાં.	લાભે.	લાભે.	લાભે.	લાભે.	લાભે.	લાભે.	લાભે.	લાભે.
અભવ્ય જીવમાં	લાભે.	લાભે.	લાભે	૩ અજ્ઞાન ૩ દર્શન લાભે.	०	કેવળ દર્શન નહિ ૩ દર્શન લાભે	ભાવથી ०	લાભે.
નોભવ્ય નોઅભવ્ય સિદ્ધમાં	લાભે.	०	०	કે૦ જ્ઞા૦ કે૦ દ૦ આશ્રી લાભે	કેવળજ્ઞાન લાભે	૧ કેવળ દર્શન લાભે.	०	०

પ્રશ્ન ૫૯ મું—શિષ્ય–આત્મા સો પરમાત્મા અને પરમાત્મા સો આત્મા કહેવાય છે. એ અપેક્ષાએ અભવીનો આત્મા સિદ્ધ સમાન ગણાય કે નહિ?

ઉત્તર—આ ભાષા દુનિયામાં બોલવા રૂપે વપરાય છે ખરી અને આપણે પણ બોલીએ છીએ. પરંતુ તેનો પરમાર્થ કોઇ પૂછે તો ઉત્તર દેવામાં વિચાર કરવો પડે છે. આવી એકજ ભાષા નહિ પણ અનેક ભાષા વપરાય છે તે આગળ પર જણાવામાં આવશે. અત્યારે તો ચાલતા પ્રશ્નનો વિચાર કરવો જોઇએ.

માં; અક્ષરોને આંકડાના રૂપમાં ગોઠવી તેનો સરવાળો લેશો તો (૨૪) નો સરવાળો આવશે. તે ચોવીશને એક 'પરમાત્મા' પદમાં ચોવીશ તીર્થંકરનો સમાવેશ કરી માત્ર સાડા ચાર અક્ષરમાંજ જ્ઞાની પુરૂષે ગોઠવણી કરી હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—શિષ્ય-ઉપરના ત્રણ આત્માનું સ્વરૂપ બરાબર જણાવ્યું. તેમાં ભવીને માટે તો સમજાય તેવું છે પણ અભવીને માટે શું સમજવું? તેનો જવાબ અધર રહ્યો છે. તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—ભાઇ! તેનો ખુલાસો તો વિદ્વાન પુરૂષો સમજી ગયા છે. એવો કોણ ડાહ્યો પુરૂષ હોય કે, ગોળને ખોળ સરખા ગણે? દિવસને રાત્રિ અને રાત્રિને દિવસ માને? અનાદિ અનંત કૃષ્ણપક્ષીના જીવને શુકલપક્ષીના જીવની ગણનામાં જ્ઞાની પુરૂષોએ લીધા નથી તો અભવીને સિદ્ધના સ્વરૂપમાં ગણવા તે તો ૦૦૦૦૦૦૦ કયાં સિદ્ધ પરમાત્માનો આત્મા અનંત જ્ઞાનમય કેવળ સ્વરૂપી અને કયાં અનાદિ અનંત અજ્ઞાનમય અભવ્ય જીવનો આત્મા, કયાં આકાશને કયાં પાતાળ, કયાં સહસ્ર કિરણો-મય સૂર્યનો પ્રકાશ અને કયાં અમાવાસ્યાનો અંધકાર. અનાદિ અનંત મિથ્યાદષ્ટિ એવા ત્રણે કાળમાં પ્રથમ ગુણસ્થાન નિવાસી, બહિરાત્માના ધણી અભવીનો આત્મા પરમાત્માની પંક્તિમાં દાખલ કરવો અર્થાત્ સિદ્ધની જોડે મૂકવો-સિદ્ધનો અને અભવીનો આત્મા સરખો ગણવો તે સૂત્રના ન્યાયે બંધ બેસતો નથી.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—કોઇ એમ કહે કે-શ્રી આચારાંગજી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-आया से नाणे, नाणे से आया. એટલે આત્મા એજ જ્ઞાન અને જ્ઞાન એજ આત્મા કહેલ છે. અભવીનો આત્મા જ્ઞાન રૂપ કેમ ન કહેવાય?

ઉત્તર—ખુશીથી કહેવાય, શા માટે ન કહેવાય? શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રના ઉપયોગ પદમાં સર્વ જીવને બે ઉપયોગ કહ્યા છે, એક સાકાર ઉપયોગ ૧ બીજો અણાકાર ઉપયોગ ૨. સાકાર ઉપયોગ તે જ્ઞાનનો ઉપયોગ અને અણાકાર ઉપયોગ તે દર્શન ઉપયોગ.

સાકારોપયોગમાં એટલે જ્ઞાન ઉપયોગમાં પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યા છે. એટલે એ આઠેને જ્ઞાન ઉપયોગ કહેલ છે, અને અણાકાર ઉપયોગ એટલે દર્શન ઉપયોગ તેમાં ચાર દર્શન કહ્યાં છે, એ અપેક્ષાએ જ્ઞાન ઉપયોગમાં અજ્ઞાન ગ્રહેલ છે, એટલે અજ્ઞાનને પણ જ્ઞાન કહેલ છે. તો શ્રી આચારાંગજી સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે आया से नाणे, नाणे से आया.

जीवो उवओगलक्खणो ; नाणेणं दंसणेणं चेव,
सुहेण य दुहेण य ॥ १०॥ ઉપલાં ૩ પદ.

नाणं च दंसणं चेव, चरित्तं च तवो तहा ;
वीरियं उवओगो य, एयं जीवस्स लक्खणं ॥ ११ ॥

અર્થ—જીવનું લક્ષણ-ઉપયોગ ૧, જ્ઞાન ૨, દર્શન ૩, સુખ ૪, દુઃખ ૫, જ્ઞાન ૬, દર્શન ૭, ચારિત્ર ૮, તપ ૯, વીર્ય ૧૦, ને ઉપયોગ ૧૧, એટલા પ્રકારે જીવનું લક્ષણ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—જીવનું પહેલું લક્ષણ ઉપયોગ કહેવાનું શું કારણ?

ઉત્તર—સર્વ જીવમાં સાકાર ઉપયોગ અને અણાકાર ઉપયોગ રહ્યો છે, માટે પહેલું ઉપયોગ લક્ષણ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૭૧ મું—બીજું જ્ઞાન લક્ષણ કહ્યું તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—સમ્યક્ જ્ઞાન અને મિથ્યા જ્ઞાન બે પ્રકારનાં જ્ઞાન રહ્યાં છે. માટે સર્વ જીવમાં બે પ્રકારના જ્ઞાનને લઈને બીજું જ્ઞાન લક્ષણ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૭૨ મું—ત્રીજું દર્શન લક્ષણ કહ્યું તે શી રીતે?

ઉત્તર—દર્શન બે પ્રકારનાં-સમ્યક્ દર્શનને મિથ્યાદર્શન-આ બે દર્શન સર્વ જીવમાં હોવાને લીધે ત્રીજું લક્ષણ દર્શનનું કહ્યું.

પ્રશ્ન ૭૩ મું—ચોથું સુખ લક્ષણ અને પાંચમું દુઃખ લક્ષણ કહ્યું તે શી રીતે?

ઉત્તર—સર્વ જીવમાં સુખ ને દુઃખ રહેલ છે. માટે સુખ દુઃખ એ પણ જીવનું લક્ષણ છે.

પ્રશ્ન ૭૪ મું—છઠ્ઠું જ્ઞાન લક્ષણ બીજીવાર કહ્યું તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—જ્ઞાની પુરૂષે બીજીવાર કહ્યું હશે તેનું સ્વરૂપ પણ બીજુંજ હોવું જોઇએ. એ ઉપરથી એમ જણાય છે કે-સર્વ જીવ પાસે જ્ઞાન લક્ષણ રહ્યું છે, પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન એ આઠ માંહેલા જે જ્ઞાનમાં વર્તે તે લક્ષણવાળો જીવ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૭૫ મું—સાતમું બીજીવાર દર્શન લક્ષણ કહ્યું તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—ચક્ષુ દર્શન ૧, અચક્ષુ દર્શન ૨, અવધિ દર્શન ૩ અને કેવળ દર્શન ૪. આ ચાર દર્શનમાં સર્વ જીવનો સમાવેશ થઇ જાય છે માટે જીવનો દર્શન લક્ષણ બીજીવાર કહ્યો.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—ભવ્ય જીવમાં બે માંહેલા કેટલા ઉપયોગ લાભે ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં પણ ઉપર કહેલા બંને ઉપયોગ લાભે.

પ્રશ્ન ૮૩ મું—અભવ્યમાં કેટલાં ઉપયોગ લાભે ?

ઉત્તર—અભવ્યમાં પણ બંને ઉપયોગ લાભે.

પ્રશ્ન ૮૪ મું—બીજો બોલ જ્ઞાન લક્ષણનો જે કહ્યો તેમાંના સિદ્ધમાં કેટલાં જ્ઞાન લક્ષણ લાભે ?

ઉત્તર—બે પ્રકારનાં જ્ઞાન માંહેલા સિદ્ધમાં એક સમ્યક્ જ્ઞાન લક્ષણ લાભે, મિથ્યા જ્ઞાન લક્ષણ ન હોય.

પ્રશ્ન ૮૫ મું—ભવ્ય જીવમાં બે પ્રકારનાં જ્ઞાન લક્ષણ માંહેલાં કેટલાં જ્ઞાન લક્ષણ લાભે ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં સમ્યક્ જ્ઞાન લક્ષણ અને મિથ્યા જ્ઞાન લક્ષણ બન્ને જ્ઞાન લક્ષણ લાભે.

પ્રશ્ન ૮૬ મું—અભવ્ય જીવમાં જ્ઞાન લક્ષણના બે બોલ માંહેલા કેટલા બોલ લાભે ?

ઉત્તર—અભવ્ય જીવમાં સમ્યક્ જ્ઞાન લક્ષણ ન હોય. એક મિથ્યા જ્ઞાન લક્ષણ હોય.

પ્રશ્ન ૮૭ મું—ત્રીજો બોલ બે પ્રકારનાં દર્શન લક્ષણનો કહ્યો તેમાંનાં સિદ્ધમાં કેટલાં દર્શન લક્ષણ લાભે ?

ઉત્તર—સિદ્ધમાં એક સમ્યક્ દર્શન લક્ષણ લાભે, મિથ્યા દર્શન લક્ષણ ન હોય.

પ્રશ્ન ૮૮ મું—ભવ્ય જીવમાં બે દર્શન લક્ષણ માંહેલાં કેટલાં દર્શન લક્ષણ લાભે ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં બન્ને દર્શન લક્ષણ લાભે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—અભવ્ય જીવમાં બે માંહેલાં કેટલાં દર્શન લક્ષણ લાભે.

ઉત્તર—અભવ્યમાં એક મિથ્યા દર્શન લક્ષણ લાભે. સમ્યક્ દર્શન લક્ષણ ન હોય.

પ્રશ્ન ૯૦ મું—ચોથું સુખ લક્ષણ અને પાંચમું દુઃખ લક્ષણ જીવનું કહ્યું તે માંહેલાં સિદ્ધમાં કેટલાં લક્ષણ લાભે ?

ઉત્તર—અભવ્યમાં ત્રણ દર્શન લક્ષણ લાભે. એક કેવળ દર્શન લક્ષણ ન લાભે.

પ્રશ્ન ૯૯ મું—આઠમું ચારિત્ર લક્ષણ કહ્યું તે સિદ્ધમાં હોય કે નહિ ?

ઉત્તર—સિદ્ધમાં ચારિત્ર લક્ષણ ન હોય. પાંચ ચારિત્ર માંહેલું એકે ચારિત્ર સિદ્ધમાં ન લાભે.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—ભવ્ય જીવમાં ચારિત્ર લક્ષણ હોય કે નહિ ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં પાંચે પ્રકારનાં ચારિત્ર લક્ષણ લાભે.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—અભવ્ય જીવમાં ચારિત્ર લક્ષણ લાભે કે નહિ ?

ઉત્તર—અભવ્ય જીવમાં ચારિત્ર લક્ષણ ન લાભે. અભવ્યમાં પાંચ માંહેલું ભાવથી એકે ચારિત્ર લક્ષણ ન હોય. વ્યવહારથી સામાયિક તથા છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર લાભવા સંભવ હોય પણ પરિણામે ચારિત્ર શૂન્ય કહેલ છે. માટે ચારિત્ર લક્ષણ ન હોય.

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—નવમું તપ લક્ષણ કહ્યું તે સિદ્ધમાં હોય કે નહિ?

ઉત્તર—સિદ્ધમાં તપ લક્ષણ નથી. બાર પ્રકારનાં તપ માંહેલો એકે તપ ન લાભે. તથા બાળ તપ, પંડિત તપ, અને બાળ પંડિત તપ ન લાભે.

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—ભવ્ય જીવમાં તપ લક્ષણ હોય કે નહિ ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં બારે પ્રકારનાં તપ લક્ષણ લાભે. તથા બાળ તપ, પંડિત તપ, અને બાળ પંડિત તપ પણ લાભે. સકામ નિર્જરા, અકામ નિર્જરા, બન્ને લાભે તે અપેક્ષાએ.

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—અભવ્યમાં તપ લક્ષણ હોય કે નહિ ?

ઉત્તર—અભવ્યમાં એક બાળ તપ લક્ષણ હોય, બાકીના તપ લક્ષણ ન હોય. વ્યવહારથી પુદ્ગળ સુખની ઇચ્છાએ કદી બારે પ્રકારના તપ કરે પણ નિશ્ચયથી અકામ નિર્જરા હોય. કરણી સમકિતના ઘરની હોય પણ મિથ્ય દૃષ્ટિ હોય તો તે કરણી અકામ નિર્જરામાં જાય.

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—દશમું વીર્ય લક્ષણ સિદ્ધમાં હોય કે નહિ ?

ઉત્તર—સિદ્ધમાં વીર્ય લક્ષણ ન હોય. બાળ વીર્ય, પંડિત વીર્ય, બાળ પંડિત વીર્ય, એ ત્રણ માંહેલું એકે વીર્ય લક્ષણ સિદ્ધમાં ન હોય. અથવા વીર્ય શબ્દે આત્માનો ઉત્સાહ, આત્માની શક્તિ ફોરવવી તે લક્ષણ સિદ્ધમાં ન હોય. કદાપિ કોઇ આત્માની અનંત શક્તિને લઇ આત્મ વીર્ય શક્તિ માનતું હોય તો ના નહિ. પણ ફોરવવા રૂપે તો નથી.

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૭ મો.

સત્તામાં નથી, માટે તે ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નહિ જાય, એમ કેવળીએ દીઠું અને ગણધર દેવે સૂત્રમાં દાખલ કર્યું. સૂત્રને કેવળીના વાક્ય માનનારા શ્રદ્ધાળુને તો સૂત્ર વચન અવશ્ય કબુલ કરવું પડશેજ.

પ્રશ્ન ૫ મું—શિષ્ય-કોઈ કોઇ વખત, કોઇના મુખમાંથી એવાં વાક્ય સાંભળીએ છીએ કે-અભવીના ભવી થાય અને ભવીના અભવી પણ થાય તેનું કેમ?

ઉત્તર—આ વાક્ય આકાશ કુસુમવત્ છે. કોઇ પ્રકારની ક્રિયાથી કે કોઇ કરણીથી કે કોઇ પ્રકારના પરિણામથી અભવી કે ભવીપણું પ્રાપ્ત થતું નથી, પણ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના ૧૨ મા શતકના બીજા ઉદ્દેશે જયંતીબાઇએ પૂછેલું પ્રશ્ન કે-"भवसिद्धियत्तणं भंते जीवाणं किं सभाव ओय परिणाम ओय?" ત્યારે ભગવંતે ખુલ્લું કહ્યું છે કે-"जयंती! सभावओय णो परिणामओय." એટલે ભવ્ય કે અભવ્ય જીવ પરિણામથી થતા નથી પણ સ્વભાવેજ રહ્યા છે. માટે અભવ્યના ભવ્ય ન થાય અને ભવ્યના અભવ્ય ન થાય-એવો અનાદિ સ્વભાવ છે.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—શિષ્ય-અભવીને જ્ઞાન નથી તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કેવી રીતે થાય? અને બંધ થાય તો આવરણ કોને કરે?

ઉત્તર—અભવીને સમકિત નથી એમ તો સૂત્રથી સિદ્ધ થાય છે તો વિચારવાનું કે-તે મોહનીય કર્મ તો બાંધે છે. અને મોહનીય કર્મમાં દર્શન મોહનીય એ સમકિતનું આવરણ છે. તો સમકિત વિના શેનું આવરણ કરે? તે જો આપણા સમજવામાં આવશે તો જ્ઞાનાવરણીયનું સંબંધ સહેલાઇથી સમજી શકાશે.

પ્રશ્ન ૭ મું—શિષ્ય-તો તે કૃપા કરી સમજાવો કે-અભવીને સમકિત નથી ને તે દર્શન મોહનીય કર્મ બાંધે છે તો તે આવરણ કોને કરે?

ઉત્તર—દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિમાં અભવીને બે પ્રકૃતિ નથી, પણ એક મિથ્યાત્વ મોહનીય સત્તામાં છે તેને દર્શન મોહનીય કર્મનું વિશેષ આવરણ થાય કે જેથી મિથ્યાત્વને નિર્મળ થવા દે નહિ, પણ વિશેષ મલીન કરે કે જેથી મિથ્યાત્વની નિર્મળ કરણી થવા દે નહિ. મિથ્યાત્વની નિર્મળ કરણી સમકિતને નજીક કરે છે. તામલી તાપસ તથા પૂરણ તાપસના ન્યાયે. આ કરણી માર્ગાનુસારીની ગણાય છે. તે દર્શન મોહનીયના આવરણે આડ મિથ્યાત્વ મોહનીયના પ્રભાવે પ્રગટ થવા દે નહિ. જેમ જેમ તે પ્રકૃતિ પાતળી પડતી જાય તેમ તેમ સમકિત નહિ

પ્રશ્ન ૧૦ મું—કદાપિ કોઇ એમ કહે કે-છ પ્રકારે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે તે પાંચ પ્રકારે ભોગવે. તેમાં અભવીને પાંચ માંહેલું એકે જ્ઞાન નથી તો તેના આવરણનું કર્મ કેવી રીતે ભોગવે ?

ઉત્તર—તેના ઉત્તરમાં કોઇ એમ કહે કે-જ્ઞાનાવરણીય કર્મ જે છ પ્રકારે બાંધેલું હોય તે તેજ પ્રકારે તેજ પ્રમાણે ભોગવે એવો નિયમ નથી. એટલે અભવીને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં નથી અને તેને કેવળ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધ્યું તેથી એમ ન કહી શકાય કે કેવળ જ્ઞાન નથી માટે કેવળ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ન હોય એવો નિયમ નથી. કર્મ તો ગમે તેવા પ્રકારે બાંધે ને ગમે તેવા પ્રકારે ભોગવે. શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-જીવ જે પ્રકારે કર્મ બાંધે તે પ્રકારે ભોગવે અને અનેરે પ્રકારે પણ ભોગવે. સૂત્રમાં જ્ઞાનીના અવર્ણવાદાદિ બોલવે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે અને ભોગવવા આશ્રી પાંચ તથા દશ પ્રકાર કહ્યા. અહિંયાં જ્ઞાનીના અવર્ણવાદ બોલવાદિ છ કારણ તે ગુન્હો કર્યો કહેવાય. તે દંડરૂપ જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મ વિપાક ઉદયમાં ભોગવે ત્યારે તે કર્મથી છૂટયો ગણાય.

અહિંયાં કોઇએ કેવળીની આશાતના કરી કેવળજ્ઞાનાવરણીય કર્મ ઉપાર્જ્યું તેથી તે કેવળજ્ઞાનનેજ આવરણ કરીને ભોગવે અને બીજી રીતે ન ભોગવે એવો નિયમ નહિ, પણ જ્ઞાનના આવરણ તરીકે ગમે તે પ્રકારે ભોગવે. જેમ વેદનીય કર્મની ઉપરાજણવાળા વેદનીય કર્મ ભોગવીને છૂટે અને જપ તપાદિક કષ્ટ સહન કરવે પણ છૂટે. એમ કર્મબંધનાં કારણ, કર્મનો બંધ અને કર્મનું ભોગવવું તેના અનેક ભેદ છે.

જેમ ગુન્હો, ગુન્હાનો કરનાર, અને શિક્ષાના અનેક ભેદ છે, તેમ કર્મ સંબંધી પણ જાણવું.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—આ સંબંધે કોઇ ન્યાયથી સમજાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-બે માણસે એક જાતનો ગુન્હો કર્યો, બન્નેને સરખી શિક્ષા કરી, દશ દશ હજાર રૂપિયા દંડ કર્યો. એક માણસ ઋદ્ધિ પાત્ર હોવાથી દંડ ભરીને છૂટ્યો, બીજા માણસની પાસે તો ઋદ્ધિ નથી. (શિક્ષા કરનારને એમ ન હોય કે તેના ઘરમાં ઋદ્ધિ હોય તોજ તે પ્રકારનો દંડ કરવો. તેણે તો ગુન્હા પ્રમાણેજ દંડ કર્યો પણ દંડ ભરવાની સત્તા નથી તો કાયદા મુજબ કેદ ભોગવવી પડે. એટલે અનેરી રીતે પણ શિક્ષા ભોગવાય છે.

બન્નેને હોવા સંભવ છે. સૂત્રમાં ભવ્ય અને અભવ્યને આઠે કર્મનો બંધ કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—શિષ્ય કોઇ એમ કહે કે—અજ્ઞાન કાંઇ વસ્તુ નથી. પણ જ્ઞાનને કર્મનું આવરણ થયું. જ્ઞાનની સત્તા દબાઇ ગઇ, સત્તામાં જ્ઞાન છે. છતાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થવા દે નહિ તેનું નામ અજ્ઞાન. અજ્ઞાન ખસે તો જ્ઞાન પ્રગટ થાય, અજ્ઞાન ન ખસે ત્યાંસુધી તે અજ્ઞાની કહેવાય. પણ સત્તા એ તો જ્ઞાન તમામ જીવની પાસે છે. તેથી તમામ જીવ સિદ્ધ સમાન કહેવાય તેનું કેમ ?

ઉત્તર—જ્ઞાનનું આવરણ એજ અજ્ઞાન, અજ્ઞાન કાંઇ જુદું નથી. એમ કહી અભવીને જ્ઞાન તો છે પણ તેનું આવરણ થવાથી અજ્ઞાન કહેલ છે, પણ સત્તામાં જ્ઞાન છે. તેથી સિદ્ધનો આત્મા ને અભવીનો આત્મા સરખો છે, સિદ્ધ સ્વરૂપી છે. સિદ્ધ સમાન છે. આમ કેટલાકનું બોલવું થાય છે. ખરૂં પણ સૂત્ર શું કહે છે તે ઉપર પુરતું ધ્યાન રાખવું.

આવરણ તે કર્મનું છે અને કર્મ તે તો રૂપી ચાફાસીયા પુદ્ગળ છે. જ્ઞાન અને અજ્ઞાન અરૂપી છે. સાખ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના ૧૨ મા શતકનાં પાંચમા ઉદ્દેશાની જ્યાં રૂપી અરૂપીનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે ત્યાં આઠ કર્મને રૂપી કહ્યાં છે, અને ઉપયોગના ૧૨ ભેદને અરૂપી કહ્યા છે તેમાં પાંચ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન, અને ચાર દર્શન એ બારે બોલ અરૂપી કહ્યા છે. માટે કર્મ અને અજ્ઞાન બન્ને જૂદાં છે. છતાં કર્મનું આવરણ એજ અજ્ઞાન એમ માનવું. તેજ અજ્ઞાન છે; એટલે અભવીને સત્તામાં અજ્ઞાનજ છે, તેને જ્ઞાન માની, કર્મના આવરણને અજ્ઞાન ઠરાવવું તે સૂત્ર વચનથી વિરૂદ્ધ વાક્ય છે.

ભવીને જેમ પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનને કર્મ આવરણ કરે છે તેમજ અભવીનાં ત્રણ અજ્ઞાનને કર્મ આવરણ કરે છે. માટે અજ્ઞાન એજ અભવીની મૂળ સત્તા છે.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—જીવ પાસે જ્ઞાન ન હોય તો જીવપણું ઉડી જાય માટે જ્ઞાનદર્શનના પર્યાય સર્વ જીવને સરખા છે.

ઉત્તર—જીવપણું સાબિત રાખવાને માટે જ્ઞાન, દર્શન કે તેના પર્યાય કહ્યા નથી, પણ અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો છે, તેથીજ જીવપણું જણાવ્યું છે. તેમ શ્રી નંદીજી સૂત્ર સાક્ષી આપે છે. ભવ્ય જીવનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો તે શ્રુત જ્ઞાનનો, અને અભવ્યનો શ્રુત અજ્ઞાનનો

કર્મ બન્ને જુદાં છે એમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર તથા પન્નવણાજી સૂત્ર વગેરે સૂત્રોથી નિર્ણય થાય છે.

સમકિતને મોહનીય કર્મનું આવરણ થવાથી મિથ્યાત્વ અને મતિ શ્રુતાદિ પાંચ જ્ઞાનને આવરણ થવાથી અજ્ઞાન વગેરે કરેલા પ્રશ્ન ઉપર પૂરતું ધ્યાન રાખજો.

ઉપરોક્ત કહ્યા પ્રમાણે સમકિતને મોહનીય કર્મનું આવરણ થયું તે મિથ્યાત્વ. તો મિથ્યાત્વને કોનું આવરણ લાગ્યું ? કે દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિ કહી છે તેમાં પહેલીજ મિથ્યાત્વ મોહનીય કહી ને પછી સમકિત મોહનીયને મિશ્ર મોહનીય કહી: ત્રણેને મોહનીય કર્મનું આવરણ કરશે તો પ્રશ્નકારના વિચારોને ધક્કો લાગશે. કારણકે–પ્રશ્નકારે મોહનીયનો અને મિથ્યાત્વનો એકજ અર્થ કર્યો છે. અને સૂત્ર તો ત્રણેને મોહનીયનું આવરણ કહે છે, માટે ત્રણે વસ્તુ જુદી છે; તેમાં વળી અભવીને બે વસ્તુની નાસ્તિ કહી છે, તો મિથ્યાત્વને પણ મોહનીયનું આવરણ છે અને જુદું પણ છે. સમકિતને ને તેને કાંઇ પણ સંબંધ નથી. ત્રણે પ્રકૃત્ત જુદીજ છે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—ત્યારે કોઇ એમ કહે કે–અભવીને સમકિત તો નથી. તે વાત કબુલ છે. પણ સત્તામાં પાંચે જ્ઞાન તો છે તેને આવરણ થવાથી અજ્ઞાન કહ્યાં છે, અજ્ઞાન બીજી વસ્તુ નથી. કારણકે–અજ્ઞાનાવરણીય કર્મ જુદું કહ્યું નથી.

ઉત્તર—જયારે અભવીને સમકિત નથી, એમ જો નિશ્ચય થતું હોય તો પછી જ્ઞાન હોયજ કયાંથી ? " ना दंसणीस नाणं ". એ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રનું વાકય છે કે–સમકિત વિના જ્ઞાન હોયજ નહિ. વળી શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર તથા શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રમાં સાકાર ઉપયોગને જ્ઞાન ઉપયોગ કહ્યો છે, અને જ્ઞાન ઉપયોગમાં પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન મળી–આઠેને જ્ઞાનના ઉપયોગમાં ગણ્યાં છે. તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તે આઠેને આવરણ કરે છે, ન તે આઠે આત્માનો ગુણ છે, આઠે અરૂપી છે, અને જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તે તો રૂપી છે. માટે આવરણ તો આઠે જ્ઞાનનું પણ પાંચ જ્ઞાનનું આવરણ કહેવાથી મતિ શ્રુત અને અવધિ જ્ઞાનના પેટામાં મતિશ્રુત અને વિભંગનો સમાવેશ થઇ જાય છે. એટલે આવરણના સંબંધે પાંચ જ્ઞાનમાં ત્રણ અજ્ઞાનનો સમાવેશ થઇ જાય છે. એટલે પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન એ આઠે ને જ્ઞાનાવરણીય કર્મનુંજ આવરણ છે. અજ્ઞાનાવરણીય

ર્મ બન્ને જુદાં છે એમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર તથા પન્નવણાજી સૂત્ર વગેરે ેાથી નિર્ણય થાય છે.

સમકિતને મોહનીય કર્મનું આવરણ થવાથી મિથ્યાત્વ અને મતિ તાદિ પાંચ જ્ઞાનને આવરણ થવાથી અજ્ઞાન વગેરે કરેલા પ્રશ્ન ઉપર પૂરતું યાન રાખજો.

ઉપરોક્ત કહ્યા પ્રમાણે સમકિતને મોહનીય કર્મનું આવરણ થયું ે મિથ્યાત્વ. તો મિથ્યાત્વને કોનું આવરણ લાગ્યું ? કે દર્શન મોહનીયની ણ પ્રકૃતિ કહી છે તેમાં પહેલીજ મિથ્યાત્વ મોહનીય કહી ને પછી મકિત મોહનીયને મિશ્ર મોહનીય કહી. ત્રણેને મોહનીય કર્મનું આવરણ કરશે તો પ્રશ્નકારના વિચારોને ધક્કો લાગશે. કારણકે–પ્રશ્નકારે મોહનીયને અને મિથ્યાત્વને એકજ અર્થ કર્યો છે. અને સૂત્ર તો ત્રણેને મોહનીયનું આવરણ કહે છે, માટે ત્રણે વસ્તુ જુદી છે; તેમાં વળી અભવીને બે વસ્તુની નાસ્તિ કહી છે, તો મિથ્યાત્વને પણ મોહનીયનું આવરણ છે અને જુદું પણ છે. સમકિતને ને તેને કાંઇ પણ સંબંધ નથી, ત્રણે પ્રકૃત્તિ જુદીજ છે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—ત્યારે કોઇ એમ કહે કે–અભવીને સમકિત તો નથી. તે વાત કબુલ છે. પણ સત્તામાં પાંચે જ્ઞાન તો છે તેને આવરણ થવાથી અજ્ઞાન કહ્યાં છે, અજ્ઞાન બીજી વસ્તુ નથી. કારણકે–અજ્ઞાનાવરણીય કર્મ જુદું કહ્યું નથી.

ઉત્તર—જ્યારે અભવીને સમકિત નથી, એમ જો નિશ્ચય થતું હોય તો પછી જ્ઞાન હોયજ કયાંથી ? " ના દંસણીસ નાણં " એ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રનું વાકય છે કે–સમકિત વિના જ્ઞાન હોયજ નહિ. વળી શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર તથા શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રમાં સાકાર ઉપયોગને જ્ઞાન ઉપયોગ કહ્યો છે, અને જ્ઞાન ઉપયોગમાં પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન મળી–આઠેને જ્ઞાનના ઉપયોગમાં ગણ્યાં છે. તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તે આઠેને આવરણ કરે છે, ન તે આઠે આત્માનો ગુણ છે, આઠે અરૂપી છે, અને જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તે તો રૂપી છે. માટે આવરણ તો આઠે જ્ઞાનનું પણ પાંચ જ્ઞાનનું આવરણ ઠેરાયો મતિ શ્રુત અને અવધિ જ્ઞાનના પેટામાં મતિશ્રુત અને વિભંગનો સમાવેશ થઇ જાય છે. એટલે આવરણના સંબંધે પાંચ જ્ઞાનમાં ત્રણ અજ્ઞાનનો સમાવેશ થઇ જાય છે. એટલે પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન એ આઠે ને જ્ઞાનાવરણીય કર્મનુંજ આવરણ છે. અજ્ઞાનાવરણીય

કહ્યો છે. જુઓ શ્રી નંદીજી [illegible] આગુના [illegible] પાને ૨૬૮ થી ૩૦૪ સુધી.

જે અભવ્ય ને અજ્ઞાનનો [illegible] ઉપાડો કહ્યો છે તે મિથ્યાત્વ ગુણનો ઉપાડો છે. અને ભવ્યને માટે જેને મુક્તમાં [illegible] હોય તેને સમકિતનો અને અજ્ઞાન હોય તેને મિથ્યાત્વનો ઉપાડો [illegible] તેથી ભવ્ય અભવ્ય તમામ જીવનું [illegible]—[illegible]ની [illegible] થાય છે.

અને પર્યાય જે છે તે તો જીવ દ્રવ્યની ઋદ્ધિ છે. તેમાં [illegible] જીવની પાસે જે ઋદ્ધિ હોય તેની પર્યાય [illegible] કહી છે. તેમાં [illegible] જીવની પાસે જ્ઞાનની ઋદ્ધિ હોય તે જીવને જ્ઞાનના પર્યાય અને [illegible] હોય તેને અજ્ઞાનની પર્યાય કહી છે. તેમ પણ સ્વપર્યાય પરપર્યાય વગેરે અધિકાર ભગવતીજી તથા પન્નવણાજી વગેરે સૂત્રોમાં ખુલાસાથી જણાવ્યું છે. અને કેટલીક બીના પ્રથમ લખાણમાં આવી પણ ગઇ છે.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—શિષ્ય-કોઈ એમ કહે કે-જીવને અજ્ઞાન કે મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે. તેનું કારણ એ છે કે-જ્ઞાનને કર્મનું આવરણ થાય છે. તેનું નામ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહેવાય છે. અને જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તેજ અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ કહેવાય છે, અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ કાંઇ બીજી વસ્તુ નથી. આ ઉપરથી અભવીને એકલું મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. તે જ્ઞાન અને સમકિતને, જ્ઞાનાવરણીય અને મોહનીય કર્મના આવરણથી મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન કહેવાણું. પણ સત્તામાં પાંચે જ્ઞાન છે, અને સમકિત પણ સત્તામાં છે, જો એકલું મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન જુદું હોત તો જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીયની પેઠે મિથ્યાત્વાવરણીય અજ્ઞાનાવરણીય કર્મ જુદું હોત; તે તો કોઇ ઠેકાણે સૂત્રમાં આવતું નથી. માટે આવરણ એજ અજ્ઞાન, અને જેના ઉપર આવરણ થયું તે સત્તામાં છે એમ કોઈ કહે તેનું કેમ?

ઉત્તર—હે ભાઇ! આ પ્રકારના પ્રશ્નનો ખુલાસો હમણાંજ અપાઇ ગયો છે. શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના બારમા શતકમા કર્મને રૂપી કહેલ છે, અને અજ્ઞાનને અરૂપી કહેલ છે. મિથ્યા દષ્ટિ અને સમકિત દષ્ટિ બન્ને અરૂપી છે અને મોહનીય કર્મને રૂપી કહેલ છે. જ્ઞાન અને અજ્ઞાન અરૂપી છે અને તેને આવરણ કરનાર કર્મ કે જે જ્ઞાનાવરણીય (પાંચ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાનને આવરણ કરનાર) તે રૂપી છે. એટલે અજ્ઞાન અને જ્ઞાનાવરણીય

...બન્ને જુદાં છે એમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર તથા પન્નવણાજી સૂત્ર વગેરે ત્રાથી નિર્ણય થાય છે.

સમકિતને મોહનીય કર્મનું આવરણ થવાથી મિથ્યાત્વ અને મતિ આદિ પાંચ જ્ઞાનને આવરણ થવાથી અજ્ઞાન વગેરે કરેલા પ્રશ્ન ઉપર પૂરતું ધ્યાન રાખજો.

ઉપરોક્ત કહ્યા પ્રમાણે સમકિતને મોહનીય કર્મનું આવરણ થયું મિથ્યાત્વ. તો મિથ્યાત્વને કોનું આવરણ લાગ્યું ? કે દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિ કહી છે તેમાં પહેલીજ મિથ્યાત્વ મોહનીય કહી ને પછી સમકિત મોહનીયને મિશ્ર મોહનીય કહી. ત્રણેને મોહનીય કર્મનું આવરણ કહેશે તો પ્રશ્નકારના વિચારોને ધક્કો લાગશે. કારણકે—પ્રશ્નકારે મોહનીયનો અને મિથ્યાત્વનો એકજ અર્થ કર્યો છે. અને સૂત્ર તો ત્રણેને મોહનીયનું આવરણ કહે છે, માટે ત્રણે વસ્તુ જુદી છે; તેમાં વળી અભવીને એ વસ્તુની નાસ્તિ કહી છે, તો મિથ્યાત્વને પણ મોહનીયનું આવરણ છે અને જુદું પણ છે. સમકિતને ને તેને કાંઇ પણ સંબંધ નથી, ત્રણે પ્રકૃત્ત જુદીજ છે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—ત્યારે કોઇ એમ કહે કે—અભવીને સમકિત તો નથી. તે વાત કબુલ છે. પણ સત્તામાં પાંચે જ્ઞાન તો છે તેને આવરણ થવાથી અજ્ઞાન કહ્યાં છે, અજ્ઞાન બીજી વસ્તુ નથી. કારણકે—અજ્ઞાનાવરણીય કર્મ જુદું કહ્યું નથી.

ઉત્તર—જ્યારે અભવીને સમકિત નથી, એમ જો નિશ્ચય થતું હોય તો પછી જ્ઞાન હોયજ ક્યાંથી ? " ना दंसणीस नाणं " એ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રનું વાક્ય છે કે—સમકિત વિના જ્ઞાન હોયજ નહિ. વળી શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર તથા શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રમાં સાકાર ઉપયોગને જ્ઞાન ઉપયોગ કહ્યો છે, અને જ્ઞાન ઉપયોગમાં પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન મળી—આઠેને જ્ઞાનના ઉપયોગમાં ગણ્યાં છે. તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તે આઠેને આવરણ કરે છે, ને તે આઠે આત્માનો ગુણ છે, આઠે અરૂપી છે, અને જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તે તો રૂપી છે. માટે આવરણ તો આઠે જ્ઞાનનું પણ પાંચ જ્ઞાનનું આવરણ કહેવાથી મતિ શ્રુત અને અવધિ જ્ઞાનના પેટામાં મતિશ્રુત અને વિભંગનો સમાવેશ થઇ જાય છે. એટલે આવરણના સંબંધે પાંચ જ્ઞાનમાં ત્રણ અજ્ઞાનનો સમાવેશ થઇ જાય છે. એટલે પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન એ આઠે ને જ્ઞાનાવરણીય કર્મનુંજ આવરણ છે. અજ્ઞાનાવરણીય

કહ્યો છે. જુઓ શ્રી નંદીજી ગ્રંથ બાબુવાળા છાપેલ પાને ૨૯૮ થી ૩૦૪ સુધી.

જે અભવ્ય ને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો કહ્યો છે તે મિથ્યાત્વ ગુણનો ઉઘાડો છે. અને ભવ્યને માટે જેને સમ્યક્ત્વ હોય તેને સમગુણનો અને અજ્ઞાન હોય તેને મિથ્યાગુણનો ઉઘાડો કહ્યો તેથી ભવ્ય અભવ્ય તમામ જીવનું ચેતનપણું-ચૈતન્યની ચેતના પ્રગટ થાય છે.

અને પર્યાય જે છે તે તો જીવ દ્રવ્યની ઋદ્ધિ છે. તેમાં પણ જે જીવની પાસે જે ઋદ્ધિ હોય તેની પર્યાય શાસ્ત્રમાં કહી છે. તેમાં પણ જે જીવની પાસે જ્ઞાનની ઋદ્ધિ હોય તે જીવને જ્ઞાનની પર્યાય અને અજ્ઞાન હોય તેને અજ્ઞાનની પર્યાય કહી છે. તેમ પણ સ્વપર્યાય પરપર્યાય વગેરે અધિકાર ભગવતીજી તથા પન્નવણાજી વગેરે સૂત્રોમાં ખુલાસાથી જણાવ્યું છે. અને કેટલીક બીના પ્રથમ લખાણમાં આવી પણ ગઇ છે.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—શિષ્ય-કોઇ એમ કહે કે-જીવને અજ્ઞાન કે મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે. તેનું કારણ એ છે કે-જ્ઞાનને કર્મનું આવરણ થાય છે. તેનું નામ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહેવાય છે. અને જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તેજ અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ કહેવાય છે, અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ કાંઇ બીજી વસ્તુ નથી. આ ઉપરથી અભવીને એકલું મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. તે જ્ઞાન અને સમકિતને, જ્ઞાનાવરણીય અને મોહનીય કર્મના આવરણથી મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન કહેવાણું. પણ સત્તામાં પાંચે જ્ઞાન છે, અને સમકિત પણ સત્તામાં છે, જો એકલું મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન જુદું હોત તો જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીયની પેઠે મિથ્યાત્વાવરણીય અજ્ઞાનાવરણીય કર્મ જુદું હોત; તે તો કોઇ ઠેકાણે જોવામાં આવતું નથી. માટે આવરણ એજ અજ્ઞાન, અને જેના ઉપર આવરણ થયું તે સત્તામાં છે એમ કોઇ કહે તેનું કેમ?

ઉત્તર—હે ભાઇ! આ પ્રકારના પ્રશ્નનો ખુલાસો હમણાજ અપાઇ ગયો છે. શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના બારમા શતકમા કર્મને રૂપી કહેલ છે, અને અજ્ઞાનને અરૂપી કહેલ છે. મિથ્યા દૃષ્ટિ અને સમકિત દૃષ્ટિ બન્ને અરૂપી છે અને મોહનીય કર્મને રૂપી કહેલ છે. જ્ઞાન અને અજ્ઞાન અરૂપી છે અને તેને આવરણ કરનાર કર્મ કે જે જ્ઞાનાવરણીય (પાંચ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાનને આવરણ કરનાર) તે રૂપી છે. એટલે અજ્ઞાન અને જ્ઞાનાવરણીય

પ્રશ્ન ૧૮ મું—કોઇ કહે કે-અભવીને શ્રીસમવાયાંગજી સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય સત્તામાં નથી, તેથી તેને સમકિત અને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં છે એમ સિદ્ધ થાય છે. કારણકે સમકિતની પ્રાપ્તિને માટે દર્શન મોહનીયની પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ તથા ક્ષય થવાથી સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે એટલે દર્શન મોહનીયનો નાશ થયે જો સમકિત માનીએ તો અભવીને દર્શન મોહનીયની બે પ્રકૃતિ સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય મૂળમાંજ નથી એજ તેનો નાશ. માટે અભવીને સત્તામાં સમકિત છે. અને સમકિત છે તો કેવળજ્ઞાન પણ છે. જો બે વસ્તુ સત્તામાં છે તો તેનો આત્મા પણ સમકિત સહિત કેવળ સ્વરૂપી છે, માટે તે સિદ્ધ સમાન છે.

ઉત્તર—પ્રશ્નકારે બુદ્ધિની ઘટના તો ભારે કરી છે. આ વિષેનો કેટલોક ખુલાસો પ્રથમ અપાઇ ગયો છે, તોપણ ભવ્ય જીવોને સમજવાને માટે એટલુંજ કહેવું બસ છે કે-અભવીના સંબંધમાં કોઇ બે પ્રકૃતિનો ક્ષય માનતું હોય અને સમકિતની સિદ્ધતા પણ તેજ કારણથી માનતું હોય તો પછી અભવીને મિથ્યાત્વ હોવુંજ ન જોઇએ. કારણકે સમકિત મોહનીયનો અને મિશ્ર મોહનીયનો નાશ થવાવાળાને પ્રથમ મિથ્યાત્વ મોહનીયનો નાશ થાય છે. મિથ્યાત્વ મોહનીય સાબેત રહે અને સમકિત મોહનીયને મિશ્ર મોહનીયનો નાશ થાય એવું ત્રણ કાળમાં કોઇ પણ જીવને બને નહિ. સમકિતની પ્રાપ્તિવાળાને અનંતાનુબંધીની ચોકડી અને મિથ્યાત્વ મોહનીયનો પ્રથમ ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ અવશ્ય થાય. તે સંબંધે વિશેષ સમજુતી મેળવવી હોય તો જુઓ પૂર્વાર્દ્ધ ભાગ પહેલાનું પ્રશ્ન આઠમું જોઇ નિર્ણય કરવો.

સમવાયાંગ સૂત્ર તો ખુલ્લા શબ્દમાં અભવીનું ચોકખું નામ પાડીને સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય વરજીને મિથ્યાત્વ મોહનીય સહિત છવ્વીશ પ્રકૃતિ સત્તામાં કહે છે. એટલે મોહનીયના આવરણવાળી પણ બે પ્રકૃતિ સત્તામાં નથી તો પછી સમકિત કે જ્ઞાન સત્તામાં હોયજ કયાંથી ? સૂત્રમાં કોઇ ઠેકાણે અભવીને સમકિત કે જ્ઞાનની વ્યાખ્યા સત્તામાં આવની નથી તેનું શું કારણ? અને જ્યાં જ્યાં અભવીની વ્યાખ્યા આવે છે ત્યાં તો મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન સિવાય સત્તામાં કે તેની પર્યાયમાં બીજી વાત આવતીજ નથી. તેમજ સૂત્ર આખ્યાત ધર્મની જોગ કરણ માંહેલી એક પણ કરણ જ્યારે અભવીને સત્તામાં નથી તો પછી સમકિત કે કેવળની આશા હોયજ શેની?

કર્મ જુદું છેજ નહિ તો ગણકાર શાને કર્યો? જ્ઞાનાવરણીયની અપેક્ષાએ આઠેને સાકારોપયોગે જ્ઞાન કહ્યાં છે. અને-

જીવના ભેદમાં તથા પર્યાયાદિકમાં જ્ઞાન અજ્ઞાનને જુદાં પાડ્યાં છે. શ્રી ઠાણાંગજી તથા શ્રી જીવાભિગમજીમાં સમુચ્ચય જીવમાં પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન મળી આઠ બોલ જુદા કહ્યા છે. અને શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં આઠેના પર્યાય પણ જુદા કહ્યા છે. એ ઉપરથી જ્ઞાન અને અજ્ઞાન જુદાં ઠરે છે. જેમ સમકિતને મિથ્યાત્વ જુદું છે તેમ જ્ઞાન અને અજ્ઞાન પણ જુદાંજ છે.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—શિષ્ય-કોઇ એમ કહે કે-પાંચે જ્ઞાનને તે નામના જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું આવરણ થવાથી તે નામનું આવરણ કહેવાયું તેમ અજ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેમ ન કહેવાયું? માટે અજ્ઞાનાવરણીય કર્મ નથી પણ જ્ઞાનને આવરણ થવાથી તે નામનું અજ્ઞાન કહેવાય છે, એટલે જ્ઞાનનું આવરણ તેજ અજ્ઞાન છે. અજ્ઞાન કાંઇ બીજી વસ્તુ નથી તેમ અજ્ઞાનાવરણીય કર્મ પણ કહ્યું નથી. આમ કોઇ કહે તેનું શું સમજવું?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત બોલતાં પ્રત્યે તેના જવાબમાં એટલુંજ બસ છે કે જ્ઞાન પાંચ છે અને અજ્ઞાન ત્રણ છે, તો તમારા કહેવા પ્રમાણે મતિ જ્ઞાનના આવરણથી મતિ અજ્ઞાન કહેવાયું હોય, શ્રુત જ્ઞાનાવરણીયથી શ્રુત અજ્ઞાન, અને અવધિ જ્ઞાનાવરણીયથી વિભંગ જ્ઞાન કહેવાયું હોય તો-મનઃપર્યવ જ્ઞાનાવરણીય તથા કેવળ જ્ઞાનાવરણીયના આવરણથી શું કહેવું? મનઃપર્યવ અજ્ઞાન અને કેવળ અજ્ઞાન કોઇ સૂત્રમાં જોવામાં આવતાં નથી. આ ઉપરથી અભવીને સત્તામાં મનઃપર્યવ જ્ઞાન અને કેવળ જ્ઞાન ચોકસ નથી એમ સૌ કોઇને કબુલ કરવું પડશે.

જો આવરણ અને અજ્ઞાન જુદાં હોય તો પાંચ જ્ઞાનમાંનું એકે જ્ઞાન અભવીને સત્તામાં નથી, માત્ર ત્રણ અજ્ઞાનજ છે. તેમાં મતિ શ્રુત અજ્ઞાન અનાદિ અપર્યવસિત છે તેમજ મિથ્યાત્વ મોહનીય પણ અનાદિ અનંત છે. અભવીને જેમ તેજસ કાર્મણ શરીરનો અનાદિ અનંત બંધ કહ્યો છે, તેમજ મતિ શ્રુત અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ મોહનીયનો અનાદિ અનંત બંધ કહ્યો છે. અને વિભંગ જ્ઞાનનો ક્ષમોપશમ થયે કોઇ વખત હોય અને ન પણ હોય. તેની સ્થિતિ તો ઉત્કૃષ્ટી ૩૩ સાગરની કહી છે. પણ ત્રણે અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વના પર્યવ અભવીને સત્તામાં સદાકાળ હોય. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના પર્યવ હોયજ નહિ. એમ સૂત્રથી સિદ્ધ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮ મું—કોઇ કહે કે–અભવીને શ્રીસમવાયાંગજી સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય સત્તામાં નથી, તેથી તેને સમકિત અને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં છે એમ સિદ્ધ થાય છે. કારણકે સમકિતની પ્રાપ્તિને માટે દર્શન મોહનીયની પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ તથા ક્ષય થવાથી સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે એટલે દર્શન મોહનીયનો નાશ થયે જો સમકિત માનીએ તો અભવીને દર્શન મોહનીયની બે પ્રકૃતિ સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય મૂળમાંજ નથી એજ તેનો નાશ. માટે અભવીને સત્તામાં સમકિત છે. અને સમકિત છે તો કેવળજ્ઞાન પણ છે. જો બે વસ્તુ સત્તામાં છે તો તેનો આત્મા પણ સમકિત સહિત કેવળ સ્વરૂપી છે, માટે તે સિદ્ધ સમાન છે.

ઉત્તર—પ્રશ્નકારે બુદ્ધિની ઘટના તો ભારે કરી છે. આ વિષેનો કેટલોક ખુલાસો પ્રથમ અપાઇ ગયો છે, તોપણ ભવ્ય જીવોને સમજવાને માટે એટલુંજ કહેવું બસ છે કે–અભવીના સંબંધમાં કોઇ બે પ્રકૃતિનો ક્ષય માનતું હોય અને સમકિતની સિદ્ધતા પણ તેજ કારણથી માનતું હોય તો પછી અભવીને મિથ્યાત્વ હોવુંજ ન જોઇએ. કારણકે સમકિત મોહનીયનો અને મિશ્ર મોહનીયનો નાશ થવાવાળાને પ્રથમ મિથ્યાત્વ મોહનીયનો નાશ થાય છે. મિથ્યાત્વ મોહનીય સાબૂત રહે અને સમકિત મોહનીયને મિશ્ર મોહનીયનો નાશ થાય એવું ત્રણ કાળમાં કોઇ પણ જીવને બને નહિ. સમકિતની પ્રાપ્તિવાળાને અનંતાનુબંધીની ચોકડી અને મિથ્યાત્વ મોહનીયનો પ્રથમ ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ અવશ્ય થાય. તે સંબંધે વિશેષ સમજુતી મેળવવી હોય તો જુઓ પૂર્વાર્દ્ધ ભાગ પહેલાનું પ્રશ્ન આઠમું જોઇ નિર્ણય કરવો.

સમવાયાંગ સૂત્ર તો ખુલ્લા શબ્દમાં અભવીનું ચોકખું નામ પાડીને સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય વરજીને મિથ્યાત્વ મોહનીય સહિત છવ્વીશ પ્રકૃતિ સત્તામાં કહે છે. એટલે મોહનીયના આવરણવાળી પણ બે પ્રકૃતિ સત્તામાં નથી તો પછી સમકિત કે જ્ઞાન સત્તામાં હોયજ ક્યાંથી? સૂત્રમાં કોઇ ઠેકાણે અભવીને સમકિત કે જ્ઞાનની વ્યાખ્યા સત્તામાં આવતી નથી તેનું શું કારણ? અને જ્યાં જ્યાં અભવીની વ્યાખ્યા આવે છે ત્યાં તો મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન સિવાય સત્તામાં કે તેની પર્યાયમાં બીજી વાત આવતીજ નથી. તેમજ સૂત્ર આખ્યાત ધર્મની ચોભંગી કહ્યા માંહેલી એક પણ કહી જ્યારે અભવીને સત્તામાં નથી તો પછી સમકિત કે કેવળની આશા હોયજ શેની?

પ્રશ્ન ૧૯ મું—ભવી-ભવી અને અભવીના જ્ઞાન અને અજ્ઞાન વિ ખુલા શબ્દોમાં જે જે સૂત્રમાં જણાવ્યું હોય તે અમો સમજી શકીએ તેવી રીતે ટુંકામાં જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-શ્રીનંદીજી સૂત્રમાં ભવ્ય સિદ્ધિયાનું શ્રુત જ્ઞાન આદિ અંત સહિત કહ્યું છે તે કૃષ્ણપક્ષીમાંથી શુકલપક્ષી થઇ મિથ્યાત્વથી સમકિત પામી દેશે ઉણા અર્ધ પુદગલમાં મોક્ષ જશે. માટે આદિ છે ને અંત પણ છે. અને અભવ્ય સિદ્ધિયાનું શ્રુત અજ્ઞાન અનાદિ અનંત કહ્યું છે એટલે અભવીના શ્રુતની આદિ અંત નથી.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—ભવી તથા અભવીનું શ્રુત તો આદિ રહિત કહ્યું છે, તો બન્નેનું અજ્ઞાન અનાદિ કહે તો ભવીને સત્તામાં અજ્ઞાન ન હોવું જોઇએ તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ભવીને સત્તામાં જે જ્ઞાન હોય તોજ કોઇ કાળે પ્રગટ થાય. માટે સત્તામાં તો જ્ઞાન અજ્ઞાન બન્ને હોય. તેમ અભવીને સંભવ નથી. કારણકે અભવીનું શ્રુત અનાદિ અનંત છે એટલે તેને અજ્ઞાન આદિ અંત રહિત છે. તેમજ ભગવતીજી તથા જીવાભિગમ વગેરે સૂત્રમાં પણ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—ભગવતીજીમાં ભવ્ય અભવ્યના જ્ઞાન અજ્ઞાન વિ શું કહ્યું છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—ભગવતીજી શતક ૮મે ઉદ્દેશે ૨જે લબ્ધિના અધિકારે પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યાં છે તેમાં ભવ્ય જીવને પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનની ભજના કહી છે, અને અભવીને આઠ માંહેલાં બે અજ્ઞાન (મતિ-શ્રુત) સદા કાળ નિયમા હોય અને વિભંગ જ્ઞાનની ભજના હોય.

પ્રશ્ન ૨૨ મું—જીવાભિગમ સૂત્રમાં ભવ્ય અને અભવ્ય જીવના જ્ઞાન અજ્ઞાન વિષે શી રીતે જણાવ્યું છે?

ઉત્તર—જીવાભિગમ સૂત્ર લાલાવાળું છાપેલ પાને ૭૨૧મે-સમદૃષ્ટિ ૧ મિથ્યાદૃષ્ટિ ૨ સમમિથ્યાદૃષ્ટિ ૩ એમ જીવના ત્રણ ભેદ કહ્યા છે; તેમાં મિથ્યાદૃષ્ટિના ૩ ભાંગામાં (અણાઇએ અપજ વસીયે ૧ અણાઇએ સપજ વસીયે ૨ સાઇએ સપજ્જ વસીયે ૩ એ ૩ ભાંગામાં) અણાઇએ અપજ વસીયેનો ભાંગો અભવ્ય જીવનો કહ્યો છે. બાકીના બે ભાંગા ભવ્ય જીવના જણાવ્યા છે.

જીવાભિગમ પૃષ્ઠ ૭૪૫ મે-લાલાવાળામાં-આઠ પ્રકારના સર્વ જીવ કહ્યા છે, તેમાં પાંચ જ્ઞાનને ત્રણ અજ્ઞાન અનુક્રમે કહ્યાં છે. તેમાં અનાદિ

અપર્યવ વસિતનો અર્થ છપાણો નથી પણ ભગવતીજીમાં તેજ પ્રકારના અધિકારમાં અનાદિ અપર્યવ વસિતનો અર્થ અભવ્ય આશ્રી કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—ભગવતીજીના ૩૦મા શતકમાં ભવ્ય અભવ્ય વિષે કાંઇ છે ખરૂ ?

ઉત્તર—શ્રી ભગવતીજીના ૩૦મા શતકમાં સમોસરણના અધિકારે ૪૭ બોલની વ્યાખ્યા કહી છે તેમાં ભવી અભવી વિષે ખાસ કરીને જાણવા જેવું છે. સાંભળો:—

સમુચ્ચય જીવમાં બોલ ૪૭ લાભે. તે એ પ્રકારે કે-સમચેજીવનો ભેદ ૧, લેશ્યા ૮, પક્ષ ૨, દૃષ્ટિ ૩, જ્ઞાન ૬, અજ્ઞાન ૪, સંજ્ઞા ૫, વેદ ૫, કષાય ૬, જોગ ૫, ઉપયોગ ૨, સર્વ મળી ૪૭ બોલ સમચે કહ્યા. તેમાં અલેશી ૧, શુકલપક્ષી ૨, સમદૃષ્ટિ ૩, સમામિથ્યાત્વ દૃષ્ટિ ૪, જ્ઞાન છ ૧૦, નો સના વઉત્તા ૧૧, અવેદી ૧૨, અકષાયી ૧૩ અને અજોગી ૧૪, એ ૧૪ બોલમાં—એકલા સમદૃષ્ટિ તથા એકલા ભવ્ય લાભે.-બાકીના બોલમાં સમદૃષ્ટિ હોય ત્યાં એકલા ભવ્ય લાભે. અને સમદૃષ્ટિ વિનાનામાં ભવ્ય તથા અભવ્ય બેઉ લાભે.

સમદૃષ્ટિ ૧ અને ૬ જ્ઞાન. એ સાત બોલમાં ભવ્ય એકલા લાભે. મિથ્યાદૃષ્ટિ ૧, કૃષ્ણ પક્ષી ૨ અને અજ્ઞાન ૪-૬. એ ૬ બોલમાં ભવ્ય તથા અભવ્ય બેઉ લાભે. આ પ્રમાણે ભગવતીજીમાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—પન્નવણાજી ભવ્ય અભવ્ય વિષે શું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—શ્રીપન્નવણા સૂત્રના પદ ૧૮ મા કાયસ્થિતિ પદમાં કહ્યું છે કે-ભવ્ય સિદ્ધિયાની કાયસ્થિતિ અણાઇએ સપજ્જ વસિયે કહી છે. એટલે ભવ્ય સિદ્ધિ યા જીવની આદિ નથી પણ અંત છે. તે મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવ આશ્રી સમચે બોલમાં કહેલ છે. મોક્ષ જાય એટલે ભવ્યપણું મટી જાય, નોભવ્ય નોઅભવ્યના ભાંગામાં ભળે.-અને અભવ્ય સિદ્ધિયાની કાયસ્થિતિ અણાઇએ અપજ્જ વસીયે. એટલે અભવ્યની કાયસ્થિતિ અનાદિ અનંત છે. આદિ અંત રહિત છે.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—ભવ્ય અભવ્યમાં ગુણઠાણાં કેટલાં લાભે?

ઉત્તર—મોટા બાસઠીયામાં કહ્યું છે કે-ભવ્ય સિદ્ધિયામાં જીવના ભેદ ૧૪-ગુણઠાણા ૧૪-જોગ ૧૫-ઉપયોગ ૧૨-લેશ્યા ૬-અને અભવ્ય સિદ્ધિયામાં-જીવના ભેદ ૧૪-ગુણઠાણું ૧ પહેલું-જોગ ૧૩ (આહારકને આહારકનો મિશ્ર એ બે નહિ) ઉપયોગ ૬ (૩ અજ્ઞાન ૩ દર્શન)-લેશ્યા ૬-

ભવ્યમાં સાદિ ગુણઠાણું કહ્યાં છે, અને અભવ્યમાં એક પહેલુંજ ગુણઠાણું કહ્યું તે અનાદિ અનંત મિથ્યાત્વને લઈને એટલે ચઉ ઠાણમાં પહેલું ગુણઠાણું છોડેજ નહિ.

પ્રશ્ન ૨૬ મું—ભવ્ય અભવ્યમાં ચરીમ અચરીમ વિષે કેવી રીતે છે?

ઉત્તર—પન્નવણા પદ ૧૮–ચરીમ અચરીમ વિષે અર્થકારે કહ્યું છે કે–ચરીમ તે ભવ્ય જીવ–ને અચરીમ તે સિદ્ધના જીવ અને અભવ્ય જીવ બન્ને લેવા. અને વળી ભેદ કરીએ તો, ભવ્ય જીવ ચરીમ–અભવ્ય જીવ અચરીમ–અને સિદ્ધના જીવનો ચરીમનો અચરીમ. તેનો અલ્પાબહુત્વ કરીએ તો અચરીમ સર્વથી થોડા અભવ્ય આશ્રી ૧ તેથી નોચરીમ નોઅચરીમ અનંતગુણા સિદ્ધના જીવ ૨ તેથી ચરીમ અનંતગુણા ભવ્ય જીવ આશ્રી ૩.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—ચરિમ અચરીમનો અર્થ શું?

ઉત્તર—ચરીમ એટલે જેનો છેડો આવે તે, અને અચરીમ એટલે જેનો છેડો ન આવે તે. એટલે ભવ્ય જીવને ચરીમ કહ્યા તે મુક્તિ ગયા એટલે તેનો છેડો આવી ગયો, ભવ્યપણું મટી ગયું. અને અભવ્યનો છેડો નથી માટે અચરિમ, અને સિદ્ધમાં નથી ભવ્યપણું કે નથી અભવ્યપણું માટે નોચરીમનો અચરીમ કહ્યા છે. અને અભવ્યનો છેડો નથી તેમ સિદ્ધનો પણ છેડો નથી માટે બન્નેને અચરીમ પણ કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—કોઇ કહે કે–ભવ્ય, અભવ્ય અને સિદ્ધમાં તફાવત તો હોય પણ તમામ જીવની શક્તિ અનંતી છે–સિદ્ધ અને સંસારી તમામ જીવ અનંત શક્તિના ધણી છે. માટે તમામ જીવ પાસે અનંતી શક્તિ છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ તો એક ઓધિક વાક્ય છે–કોઇ કહે કે અમારા ગામમાં બધા ઋદ્ધિપાત્ર છે તો શું તે ગામમાં દારિદ્રી નહિજ હોય? શાસ્ત્રમાં દ્વારકાને સોનાનો ગઢ ને રત્નના કાંગરાએ વખાણી લક્ષ્મીએ ભરપૂર કહી છે તો ત્યાં શું ભિખારી–માગણ નહિ હોય? દ્વારકા ને દેવલોક ભુયા કહી પણ દેવલોક તો નહિ, એ વાત સત્ય છે. શાસ્ત્રમાં ઘણા અપેક્ષાવાચી શબ્દો રહેલા છે. એમ લોક ભાષાએ સર્વ જીવ સર્વ આત્મા સરખા છે અને સર્વેના પાસે અનંતી શક્તિ છે. તે કોઇ અપેક્ષાવાચી વાક્ય છે. કોઇ એમ કહે કે–હું શહેનશાહ છું. હું મનુષ્ય છું અને તે પણ મનુષ્ય છે. એમ મનુષ્યની અપેક્ષાએ સરખા કહી શકાય. તે એક નહિ પણ તમામ

મનુષ્ય સરખા કહી શકાય. તેથી સર્વ મનુષ્ય શહેનશાહ બની જાય ખરા ? શહેનશાહ અને બીજા મનુષ્યોની પુણ્યરૂપ ઋદ્ધિમાં અનંતો તફાવત છે. ક્યાં ચક્રવર્તિની ઋદ્ધિ ને શક્તિ, ને ક્યાં, એક ઠીબડું લઈને માગી ખાનારની ઋદ્ધિ અને શક્તિ.

સિદ્ધ અને નિગોદના જીવ સરખા છે અને બન્નેની અનંતી શક્તિ પણ સરખી છે. તો તે નિગોદનાં દુઃખ શા માટે સહન કરે છે ?

પ્રશ્ન ૨૯ મું—ત્યારે કોઇ એમ કહે કે–નિગોદના જીવની અનંત શક્તિ તો છે પણ કર્મે કરીને આવરેલી છે તેથી તેની શક્તિ દબાઇ ગઇ છે. કહ્યું છે કે—

કર્મ સંગ જીવ મુંઢ હૈ, પાવે નાના રૂપ;
કર્મ રૂપ મળ કે શુધ્ધે, ચેતન સિદ્ધ સ્વરૂપ. ૧

તે જ્યારે પ્રકાશમાં આવશે ત્યારે તે જીવ પણ સિદ્ધની શક્તિને પ્રાપ્ત થશે. તેમ સર્વ જીવને માટે સત્તામાં શક્તિ અનંતી છે અને તે પ્રગટ થયે પ્રકાશમાં આવશે ત્યારે તે પણ સિદ્ધ સમાન થશે. માટે સર્વ જીવ સત્તાએ સરખા છે.

ઉત્તર—આ શબ્દ બધા ભવ્ય જીવને માટે છે. અને તમામ ઉપદેશ પણ ભવ્ય જીવને લઇનેજ છે. ભવ્ય જીવને માટે સિદ્ધની શક્તિના તમામ બોલ લાગુ થવા સંભવ છે. અને દરેક શાસ્ત્રકારો પણ આત્માને પરમાત્માની ઉપમા આપે છે–સિદ્ધ સમાન ગણે છે તે ભવ્ય જીવની પાસે સિદ્ધ પદ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ સત્તાએ રહેલી છે તેને લઇનેજ સિદ્ધ અને આત્માની સરખામણી થાય છે. એક દિગંબર મતનો ગ્રંથ હસ્ત લિખિત છે તેમાં સવૈયા છપ્પા દોહરા વગેરે ઘણી બાબતો કિમતી લખેલી છે. તેમાં ભવ્ય જીવને ઉદ્દેશીનેજ સિદ્ધની શક્તિના તમામ ગુણો લખ્યા છે તેની વાનકી રૂપે થોડું લખાણ નીચે આપવામાં આવે છે. સાંભળો—

છપ્પય છંદ.

જિન ધર્મ વિનુ જીવ, તેહિ શિવ પંથ ન સુઝે;
જિન ધર્મ વિનુ જીવ, આપ પર કો નહિ બુઝે;
જૈન ધર્મ વિનુ જીવ, મર્મ નિજ કો નહિ પાવે;
જૈન ધર્મ વિનુ જીવ, કર્મ ગતિ દિષ્ટ ન આવે;
જૈન ધર્મ વિનુ જીવ તોહિ, કેવલ પદ કિનહું નહીં;
અજ હો સંભાલિ ચિર કાલ, હુ ચિદાનંદ ચેતો કહી ૧

જૈન ધર્મકો જીવ, આપ પરકો સબ જાનૈ;
જૈન ધર્મ કો જીવ, બંધ અરૂ મોક્ષ પ્રછાનૈ;
જૈન ધર્મ કો જીવ, દોષ નિદ્ર સૈ બૈરાગી;
જૈન ધર્મ કો જીવ, સ્યાદ વાદી પરત્યાગી;
જૈન ધર્મ કો જીવ જગ, અજરામર પદવી લહૈ;
ભૈયા અનંત સુખ ભોગવૈ, સુ આચારિજ ઇહિ વિધિ કહૈ. ૨

જો અરિહંત સો જીવ, જીવ સબ સિદ્ધ ભણી જૈ;
આચારિજ મુનિ જીવ, જીવ ઉવઝાય ગુણી જૈ;
સાધુ પુરૂષ સબ જીવ, જીવ ચેતન પદ રાજે;
સો તેરે ઘટ નિકટ, દેખિ નિજ શુદ્ધ બિરાજે;
સબ જીવ દરબનૈં એકસે, કેવળ ગ્યાંન સરૂપમય;
તસ્સ ધ્યાન કરહુ હો ભવ્ય જન, જ્યોં પાવહુ પદવી અખય. ૩.

સવૈયા.

એક જીવ દ્રવ્યમેં અનંત ગુન વિદ્યમાન,
એક એક ગુનમેં અનંત શક્તિ દેખી યે;
ગ્યાંનકોં નિહારીયેં તો પારયાકો કયોંહી નાંહી,
લોક ઓ અલોક સબૈં યાહિમેં વિસેખીયે;
દર્શનકો ઓર જ્યોં વિલોકીયે તો વહુ જોર,
છહોં દ્રવ્ય ભિન્ન ભિન્ન વિધમાન પેખીયૈ;
ચારિતસેં થિરતા અનંત કાલ થિર રૂપ,
ઐસેહી અનંત ગુન ભૈયા સબૈં લેખીયે. ૪.

છપૈય.

રાગ દોષ અરૂ મોહ, નાંહિ નિજમાંહિ નિરખત;
દર્શન ગ્યાન ચારિત, સુધ આતમ રસ ચખત;
પર દર્વસેં ભિન્ન ચિન્હ, ચેતન પદ મંડિત;
વેદત સિદ્ધ સમાન, સુદ્ધ નિજ રૂપ અખંડિત;
સુખ અનંત જિહિ પદ વસત, સો નિસચૈ સમ્યક મહત;
ભૈયા વિચ્છન ભવિક જન, શ્રીજિનંદ ઇહિં વિધિ કહત. ૫.

આ પ્રકારે તમામ શાસ્ત્રમાં સિદ્ધ અને જીવ સંબંધીના મુકાબલામાં આગેવાનપણું ભવ્ય જીવનુંજ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—સર્વ જીવના સમયે મુકાબલામાં અભવી ગણાય કે કેમ ?

ઉત્તર—સમયે જીવની પૃચ્છામાં ઘણે ભાગે બહુળતાએ ભવી જીવનીજ વ્યાખ્યાનો સંભવ છે અને અભવીની વ્યાખ્યા ગૌણતામાં જોવામાં આવે છે. વિચારો કે સર્વ જીવની શક્તિ અને સત્તા સરખી માનીએ તો અભવીને પણ મોક્ષ હોવો જોઈએ. તેમ તો કોઇ સૂત્રમાં જણાવ્યું નથી કે અભવીને મોક્ષ હોય. તો પછી અભવીને મૂળ સત્તામાં મહત્વ તફાવત છે કે તેને ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નથી, તેને સિદ્ધની શક્તિની પંક્તિમાં કેવી રીતે મૂકી શકાય ?

પ્રશ્ન ૩૧ મું—શિષ્ય-અભવીને મોક્ષ નથી એમ તો સૌ કબુલ કરે છે. પણ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે ભવ્ય જીવને તો મોક્ષ હોય, તો પછી સર્વ ભવ્ય જીવને સિદ્ધ સમાન ગણવાને માટે શું સમજવું ?

ઉત્તર—મોક્ષના અધિકારી ભવ્ય જીવજ છે, ભવ્ય જીવનેજ મોક્ષની પ્રાપ્તિ છે અને સિદ્ધ સમાન ભવ્ય જીવજ ગણાય છે. પણ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં-જયંતીબાઇએ પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સર્વ ભવ્ય જીવ મોક્ષ જાશે પણ ભવ્યનો વિરહ નહિ પડે, ભગવંતને આમ કહેવાનું કારણ એમ જણાય છે કે-શ્રી સમવાયંગજી સૂત્રમાં કહેલા ત્રણ ભેદમાંના અત્યેગયાગં ભવ્યનેજ મોક્ષની પ્રાપ્તિની શક્તિ અને સત્તા કહી છે. અભવ્ય અને સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને આત્મ પ્રદેશે શક્તિ કે સત્તા છેજ નહિ. મોક્ષ પ્રાપ્ત થવાની ઋદ્ધિ તેની પાસે છેજ નહિ તો પછી સિદ્ધની સાથે સરખામણી કરવી શા કામની ?

હવે જ્યારે આપણે એમ માનીએ કે-જીવ માત્ર કર્મને સંગેજ મૂઢ બની અનેક પ્રકારનાં ભવ ભ્રમણ કરે છે-પણ તેજ જીવ જ્યારે કર્મ રૂપ મળથી છુટો થાશે-કર્મરૂપ મળના શુદ્ધિને પામશે ત્યારે તે ચૈતન્ય સિદ્ધ સ્વરૂપી છે. આ વાક્ય સૌ કોઇને માન્ય છે, કર્મ મળથી શુદ્ધ થયેલા-કર્મોથી દૂર થયેલા તેજ સિદ્ધ સ્વરૂપી કહેવાય, આ વાકય મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવનેજ લાગુ છે. પણ ગાઢ કર્મે કરી લેપાયેલાને ત્રણ કાળમાં કર્મનાં દળ છુટવાનાં નથી-જેની પાસે સત્તાએ પણ મોક્ષનાં સાધનો નથી. ત્રણ કાળમાં મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ કે સત્તા નથી એવા જીવોને જ્યારે સિદ્ધ સ્વરૂપી કહેવા અને અન્ય મતિયોનાં વાકયો પર લક્ષ ખેંચી સૂત્ર વચનને બાધક આવે એવી ભાષાઓ બોલવી તે સિદ્ધાંતિકોનું કામ નથી.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—કોઇ એમ કહે કે-સિદ્ધ સ્વરૂપી આત્મા છે એ તો વેદાંતીઓનું વાકય છે તે અન્ય મતિઓને લગતું વાકય કેમ કહેવાય ?

ઉત્તર—જૈનીઓ સિદ્ધ સ્વરૂપી આત્માને માને છે તે કેવા પ્રકારના આત્માને ઉદ્દેશીને માનતા હશે તે સ્વરૂપ જાણ્યા વિના લોક પ્રવાહનાં વાક્યોને અનુસારે બોલતા સાંભળીએ છીએ.

બ્રહ્મ પંથીઓ તમામ જીવને બ્રહ્મ રૂપ માને, વિષ્ણુ પંથીઓ તમામ જીવમાં વિષ્ણુની સત્તા માને, ખુદા પંથી તમામ ખુદાની પેદાશ માને, અને ઇશુ પંથી તમામ ઇશુના ઝુંપડાં માને, કોઈ કહે ભગવાન કરે તે ખરૂં, ઇશ્વરને એમજ ગમતું હશે, એ બધી ઇશ્વરની માયા છે, બધામાં ઇશ્વરનો અંશ છે, તમામ જીવમાં ઇશ્વરની સત્તા છે, ઇશ્વર વિના એક પાંદડું ચાલતું નથી, ઇશ્વર, ઇશ્વરની મરજી પ્રમાણે ગમે તેમ કરે, એ બધી ઇશ્વરની માયા છે, એ બધી હરિની લીલા છે, ખુદા પલકમેં ચાહે તેમ કરે. એવા લોક પ્રવાહનાં ઘણાં વાક્યોમાં જૈનીઓ પણ તણાતા જોવામાં આવે છે. અને એથી વિરૂદ્ધ વાક્યોના અવાજ કોઇના કર્ણપુટ પર પડે ત્યારે નવાઇ જેવા પણ ભાસે છે અને તેવાં વાક્યો સાંભળવાને કેટલાક અરૂચી પણ ધરાવે એ બધી સૂત્ર વચનની શ્રદ્ધાની ખામી છે.

ગમે તેમ હો, આ લેખકને કોઇ સાથે સંબંધ નથી. પોતપોતાના મતને અનુસારે પોતાની માન્યતા મુજબ ગમે તેમ બોલે; લૌકિક વાક્ય બંધ પાડ્યા પડે નહિ—અટકાવ્યા અટકે નહિ. માટે સૈદ્ધાંતિકોને સૂત્રના શ્રદ્ધાળુને તો સૂત્રનોજ આધાર છે અને સૂત્ર વચન કહે તેજ સત્ય છે.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—શ્રદ્ધાળુ-ભવ્ય, અભવ્ય, અને સિદ્ધ ભગવંતના સંબંધમાં ઘણા દાખલા દલીલો અને ન્યાય યુક્તિથી જે આપે જણાવ્યું તેમાં મારી ઘણી શંકાઓનું સમાધાન થઇ ગયું છે તોપણ આ સંબંધમાં કાંઇ પણ વિશેષ જણાવવા જેવું હોય તો જણાવશો?

ઉત્તર—હે ભાઇ! કેટલીક એવી બાબતો હોય છે કે-તે પ્રશ્ન ઉપરથીજ વિચારો ઉદ્‌ભવે છે. જ્યારે કાંઈ પણ જાણવાની ઇચ્છાએ છેવટનું પ્રશ્ન કર્યું તો તે નિરર્થક ન જવા દેવાને માટે કાંઇ પણ યોગ્ય ઉત્તર દેવો જોઇએ તો જે આ ચાલતો વિષય ભવ્ય, અભવ્ય અને સિદ્ધની ઋદ્ધિના સંબંધનો છે તે સંબંધે જાણવા યોગ્ય જે ન્યાય છે તે જણાવું છું. એક ચિત્તે સાંભળો.

સમચે સંસારમાં જીવની રાશી રૂપ, સમચે પત્થરની ખાણ. તેના બે બે ભેદ, ભવ્ય જીવ અને અભવ્ય જીવ રૂપ, શુદ્ધ પત્થર અને કોલસાના પત્થરની ખાણ. કોલસા રૂપ તો અભવ્ય જીવ, અને શુદ્ધ પત્થર રૂપ

ભવ્ય જીવ. કોલસાની ખાણુમાં રત્ન પાકે નહિ તેમ અભવ્ય જીવમાં સમકિત કે કેવળ રૂપ રત્ન નથી. શુદ્ધ પત્થરની ખાણના બે ભેદ છે, કોઇ ખાણુમાં રત્ન પાકે, કોઇ ખાણુમાં રત્ન ન હોય. જે ખાણુમાં રત્ન પાકે તે રૂપ તો ભવ્ય સિદ્ધ યા મોક્ષ પ્રાપ્ત યોગ્ય રત્નવાળી પત્થરની ખાણ અને સંસારસ્થ ભવ્ય જીવ રૂપ (રત્ન વિનાની) શુદ્ધ પત્થરની ખાણ. સમકિત અને કેવળ જ્ઞાન રૂપ રત્ન, શુદ્ધ પત્થરની ખાણ રૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત યોગ્ય ભવ્ય જીવમાં સત્તાએ રહેલ છે, તે રત્ન સહિત પત્થર અનાદિની ખાણથી જુદો પડયે કારીગરના યોગે મેલ સહિત રત્નને સરાણે ચડાવી અનેક પ્રયોગો વડે મૂળ સત્તાએ રહેલા રત્નનું તેજ પ્રગટ કરે કે તેની કિંમત કોઇ કરી શકેજ નહિ, અને તે રત્ન અગન્તે પતિ સિવાય કોઇ ખરીદી શકે નહિ.

તેમ ભવ્ય જીવની પાસે રહેલું સમકિત, મોહનીય કર્મના આચ્છાદને લેપે કરીને અવરાયેલું-તેજહીણુ થયેલું સમકિત રત્ન તે ક્ષયોપશમ ભાવના પ્રયોગ રૂપ સરાણે ચડેલું જેમ જેમ મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિનું આવરણ ખસતું જાય તેમ તેમ સમકિત રત્ન ઉજ્વળ થતું જાય એટલે સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રને તપના પ્રયોગ વડે શુદ્ધ ક્ષાયક સમકિત, ક્ષાયક જયાખ્યાત ચારિત્રના પર્યવો આત્મ પ્રદેશની સાથે સત્તામાં હતા તે પ્રગટ થઇ કેવળ જ્ઞાન ને કેવળ દર્શન રૂપે પ્રકાશમાં આવ્યા. તે પ્રકાશ રૂપ લક્ષ્મીને સાથે લઇ અસંખ્યાત પ્રદેશમય દ્રવ્ય આત્મા ક્ષાયક સમકિત, કેવળ જ્ઞાન, કેવળ દર્શન ત્રય રત્નનાં તેજે કરી પ્રકાશિત જીવ દ્રવ્ય રૂપ મહારત્ન, લોકના અગ્ર ભાગે નિવાસની શિવ સુંદરીએ આ રત્નને ખરીદી પોતાના નિવાસના મહેલમાં અનંતા નાના મ્હોટા લોકાલોક પ્રકાશિત રત્નોની સાથે તે પણ અલોકના તળે-લોકાંત રૂપ સ્થના હુકમાં-લોકાગ્રે દાખલ કરી એક સ્વરૂપી બનાવી દે. આ રત્નો બધાં એકજ સ્વરૂપી ભવ્ય જીવ રૂપી એકજ ખાણુના, તે જેમ જેમ ભવ્ય જીવો-ભવ્ય જીવ રૂપી ખાણુમાંથી નીકળતા જાય તેમ તેમ તે શુદ્ધ થયેલાં મહા તેજસ્વી રત્નો સિદ્ધ સ્વરૂપે મોક્ષ પદે લોકાગ્રે દાખલ થતાં જાય. આવાં રત્નો બીજી બે પ્રકારની ખાણુમાં નથી તેમજ કોઇ કાળે નીકળવા સંભવ પણ નથી.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—આવો બીજો કોઇ દાખલો હોય તો તે પણ જણાવશો કે જેથી વિશેષ સમજણુ થાય?

ઉત્તર—બીજો ન્યાય પણ જાણવા જેવો યાદ આવવાથી કહી સંભળાવું છું તે એક ચિત્તે સાંભળો-અભવી રૂપ પુરુષ, અને ભવી રૂપ સ્ત્રી. પુરુષ ત્રણ કાળમાં પુત્ર રત્નની પ્રાપ્તિ કરી શકે નહિ, તેમ અભવી ત્રણ

કાળમાં મુક્તિ રૂપ ફળ-મોક્ષ ફળ મેળવી શકે નહિ. સ્રીમાં પુત્ર ફળની પ્રાપ્તિ રહી છે તેમ ભવ્ય જીવમાં મોક્ષ ફળ રહ્યું છે. વંધ્યા સ્રીને પુત્ર ફળની પ્રાપ્તિ થાય નહિ, તેમ સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને મોક્ષ ફળની પ્રાપ્તિ થાય નહિ. બીજી સ્રીયોની જાતિમાં પુત્ર ફળની પ્રાપ્તિ રહી છે. પણ કાળ પ્રાપ્ત થયા વિનાની બાળાવયની, તથા વિધવા સ્રી પુરૂષના સમાગમ વિનાની, તથા રોગીષ્ટ સ્રી, તથા પુરૂષના સંગે રહી છતી પુરૂષમાં બીજકની હાની તથા કોઇ પ્રકારના વિકારાદિકને લઇને પુત્ર ફળની પ્રાપ્તિ કોઇ કોઇ સ્રીમાં હોતી નથી, તેમજ મોક્ષ ફળ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવોને મોક્ષ ફળની પ્રાપ્તિનાં સાધનોના અભાવે, તથા ભવસ્થિતિ પરિપકવ થયા વિના મોક્ષ ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી. અને કેટલીક સ્રીઓને પુરૂષના સમાગમે તરતજ પુત્ર ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ કેટલાક ભવ્ય જીવોને મોક્ષ ફળનાં સાધનો મળવાથી તરતજ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. કેટલાક ભવ્ય જીવો, ભવસ્થિતિ પરિપકવ થયે તથા ગંઠી ભેદ થયે પણ યથાતથ્ય સાધનના અભાવે છેવટે અર્ધ પુદ્ગલમાં પણ સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિ સાધનો મેળવી મોક્ષ ફળને પ્રાપ્ત કરે છે.

મોક્ષ ફળની પ્રાપ્તિની ખાણ તો મનુષ્યજ છે. મનુષ્યની ખાણમાંથીજ મોક્ષ ફળ મળે છે. મનુષ્ય ભવ એજ મોક્ષનું દ્વાર છે. મોક્ષનાં સાધનો મનુષ્ય ભવમાંજ મળવાનાં છે માટે મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત થયે મુક્તિનાં સાધનો મેળવવા પ્રમાદ કરવો નહિ.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—મોક્ષની ઇચ્છા ભવ્ય જીવનેજ થાય કે અભવ્યને પણ થાય ખરી ?

ઉત્તર—હંમેશાં મોક્ષની ઇચ્છા કરનારા અવશ્ય ભવ્ય જીવ છે. અભવ્યને મોક્ષ ફળની ઇચ્છા થાયજ નહિ એ વાત ચોકસ છે.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—કોઇ અભવીના સાંભળવામાં એમ આવે કે અભવીને મોક્ષ નથી તો તેને ધ્રાશકો કેમ ન પડે-તેને ખોટું કેમ ન લાગે ?

ઉત્તર—હું ભવ્ય હઇશ કે અભવ્ય હઇશ ? એવો ઇહાપોહ ભવ્યને થાય અભવ્યને થાયજ નહિ. તો પછી તેને ધ્રાશકો શેનો ? જેને મોક્ષની ઇચ્છાજ ન હોય તેને તે સંબંધી વિચારજ ન હોય. જેને મોક્ષની વાત ગમતીજ ન હોય તેને ધ્રાસકો કે ખોટું લાગવાપણું હોયજ કયાંથી ?

પ્રશ્ન ૩૭ મું—હું ભવી હઇશ કે અભવી હઇશ એવો વિચાર અભવીને ન થાય એવો કોઇ શાસ્રોક્ત દાખલો છે ?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-બાબુવાળા છાપેલા શ્રી આચારાંગજી સૂત્રના અધ્યયન પાંચમે-ઉદ્દેશે પાંચમે-ટીકામાં તથા ભાષામાં કહ્યું છે કે-અભવીને એવો વિચાર થાય નહિ કે હું ભવી હોઇશ કે અભવી હોઇશ? એવો વિચાર અભવીને ન હોય.

આ ઉપરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે ભવી અભવીનો જેને વિચાર થાય તે ભવી હોય.

ઇત્યાદિ ભવી અભવીનો પટંતરો અનેક દાખલાથી જણાઇ આવે છે.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—શિષ્ય-અભવી નવ પૂર્વનું યા અગ્યાર અંગનું જ્ઞાન મેળવે એમ શાસ્ત્રથી નિર્ણય થાય છે. તો શાસ્ત્રમાં ભવી અભવીની વ્યાખ્યા આવે ત્યાં શી રીતે કરે? પોતે વ્યાખ્યા કેવી રીતે આપે?

ઉત્તર—જેમ વ્યવહારથી સૂત્રજ્ઞાન મેળવે તેમ વ્યવહારથી ભવી અભવીની વ્યાખ્યા પણ આપે પણ નિશ્ચયથી અભવીને એમ ન થાય કે હું ભવી હઇશ કે અભવી હઇશ? એવો વિચાર ન થાય. કારણકે-નિશ્ચયમાં મિથ્યાત્વ મોહનીયની આંતરિક પ્રબળતા છે. તેથી તેનું જ્ઞાન તે અજ્ઞાનરૂપે ગણાય છે. એટલે જિનોક્ત વસ્તુનું સ્વરૂપ તદ્રૂપ જાણી શકે નહિ.

પ્રશ્ન ૩૯ મું—સર્વ જીવ સરખા છે, સર્વ જીવ સિદ્ધ સમાન છે, સર્વ આત્મા જ્ઞાનવાન છે. સર્વ આત્મા ઋદ્ધિ શક્તિએ સરખા છે. એમ ભવ્ય અભવ્યને સિદ્ધના જીવને કોઇ અપેક્ષાએ સરખા કહી શકાય કે કેમ?

ઉત્તર—જૈન સૂત્ર અનેકાંત છે, જેમાં અનેક રહસ્યો રહેલાં છે, કોઇ અપેક્ષાએ ભવ્ય અને અભવ્ય સરખા ગણાય, કોઇ અપેક્ષાએ ભવ્ય અને સિદ્ધ સરખા ગણાય, કોઇ અપેક્ષાએ ભવ્ય અભવ્ય અને સિદ્ધના જીવ પણ સરખા ગણાય છે. અને કોઈ અપેક્ષાએ જુદા પણ ગણાય છે. ખરા.

પ્રશ્ન ૪૦ મું—ભવ્ય અને અભવ્યના જીવ કઇ અપેક્ષાએ સરખા ગણાય?

ઉત્તર—અભવીને ૨૬ પ્રકૃતિ રૂપ અને સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને ૨૭ પ્રકૃતિરૂપ મોહનીય કર્મની એટલે જ્ઞાનાવરણીયાદિક આઠે કર્મની નિવડ અંતને લઇને અસંખ્યાત પ્રદેશમય દ્રવ્ય આત્માની સાથે મતિ અજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગ જ્ઞાન તથા મિથ્યા દૃષ્ટિના અનંતા અનંતા પર્યાયરૂપ અનંતી ઋદ્ધિના બળે અનંતી શક્તિવાળા આ જીવ પણ ગણાય છે.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—ભવ્ય અને સિદ્ધના જીવ કઇ અપેક્ષાએ સરખા ગણાય?

ઉત્તર—મોક્ષ પ્રાપ્ત થવાવાળા ભવ્ય જીવની પાસે મોક્ષ પ્રાપ્ત થવાની ઋદ્ધિ સત્તામાં રહેલી છે. સિદ્ધની પાસે જે અનંતા જ્ઞાનના પર્યવ, અનંતા દર્શનના પર્યાય અને અનંતા અગુરૂ લઘુ પર્યવો રહ્યા છે તે પર્યવો ભવ્ય જીવની પાસે પણ સત્તામાં રહ્યા છે. તે અપેક્ષાએ ભવ્ય અને સિદ્ધના જીવ સરખા ગણાય.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—ભવ્ય અભવ્ય અને સિદ્ધના જીવ સરખા ગણાય તે કઇ અપેક્ષાએ ?

ઉત્તર—સર્વ જીવનો દ્રવ્ય આત્મા અસંખ્યાત પ્રદેશમય સરખોજ છે. એટલે મૂળ દ્રવ્ય આત્મા ભવ્ય અભવ્યને સિદ્ધનો અસંખ્યાત પ્રદેશ સરખો છે. અને ઋદ્ધિમાં જેની પાસે જે જે ઋદ્ધિ છે તે તે ઋદ્ધિના અનંતા અનંતા પર્યાયોને લઇને દરેક જીવની અનંતી શક્તિ સત્તામાં રહી છે એ અપેક્ષાએ પણ સર્વ જીવ સરખા છે. વસ્તુ ગતે તફાવત છે. દાખલા તરીકે સોનાનું નાણું, રૂપાનું નાણું, નકલી ધાતુ, કાગળ કે ચામડાની મહોરનું નાણું ઋદ્ધિએ સરખું ગણાય, પણ ગુણ અને પર્યાયમાં સરખું ગણાય નહિ. દરેકના ગુણ પર્યાય જૂદા હોય છે. તેમ સિદ્ધ ભવીને અભવીનું એ દૃષ્ટાંતે સમજી લેવું.

આપણે લોક ભાષાએ યા વ્યવહાર ભાષાએ બોલીએ કે સર્વ જીવ સિદ્ધ સમાન છે. સર્વ જીવની અનંતી શક્તિ છે. વગેરે ભાષા બોલીએ. પણ કેવળીની દૃષ્ટિએ હોય.,તે સત્ય ગણાય. કેવળી ભાષિત સૂત્રમાં દરેક જીવ દરેક આત્મા, દરેક આત્માની ઋદ્ધિ, દરેક આત્માની શક્તિ, દરેક આત્માની સાથે રહેલાં કર્મના દળ અને તેની વર્ગણામાં અનંતો અનંતો તફાવત છે. તે પ્રત્યક્ષ દાખલાથી જણાઇ આવે છે કે-દરેક જીવનાં પૂર્વકૃત કર્મના પ્રભાવે દરેક જીવની આકૃતિમા, દરેક જીવના શરીર સંઘયણ સંઠાણમાં, દરેક જીવના સુખ દુઃખમાં, દરેક જીવના ઉઠ્ઠાણ, કમ્મ, બલ, વીર્ય પુરૂષાકાર પરાક્રમમાં અનંતો અનંતો તફાવત છે. તથા દરેક જીવની ઋદ્ધિ અને શક્તિમાં પણ અનંતી અનંતી ભિન્નતા છે, તેથીજ કેવળી ભગવંતે દરેક જીવના અનંતા જ્ઞાનના પર્યવો, અનંતા દર્શનના પર્યવો, અનંતા ચારિત્રના પર્યવો, અનંતા ગુરૂ લઘુ પર્યવો, અનંતા અગુરૂ લઘુ પર્યવો સૂત્રદ્વારા જણાવ્યા છે તે સત્ય છે. અને તેની વહેંચણ પણ શ્રી ભગવતીજી તથા શ્રી પન્નવણાજી વગેરે સૂત્રમાં અચ્છી તરેહથી કરી બતાવી છે. તે સૂત્રોના શ્રદ્ધાળુ ભવ્ય જીવો સમ્યક્ દૃષ્ટિથી વિચાર કરશે તો સહેલાઇથી તરતજ સમજી શકશે. સુગ્નેષુ કિં બહુના-ઇત્યર્થ-

પ્રશ્ન ૪૩ મું—શિષ્ય–શ્રી ઠાણાંગ સૂત્રના બીજે ઠાણે બે પ્રકારનો ધર્મ કહ્યો છે. એક સૂત્ર ધર્મ, અને બીજો ચારિત્ર ધર્મ. સૂત્ર ધર્મને માટે ઉત્તરાધ્યયનના નવમા અધ્યયનમાં ૧૬ કળા કહી તેમ ચારિત્ર ધર્મને માટે સૂત્રમાં કાંઇ કહ્યું છે? હોય તો કૃપા કરી જણાવશો?

ઉત્તર—જેમ સૂત્ર આખ્યાત ધર્મની ઉત્તરાધ્યયનમાં સોળ કળા કહી તેમ શ્રી જ્ઞાતાજી સૂત્રના દશમા અધ્યયનમાં યતિ ધર્મ સાધુ ધર્મ એટલે ચારિત્ર ધર્મને બીજના ચંદ્રમાથી પૂનેમના ચંદ્રમા સુધીની ચડતી કળાની પેઠે કહેલ છે. એટલે પૂનેમનો ચંદ્ર સોળે કળાએ પૂર્ણ હોય છે. બીજના ચંદ્રની પેઠે ચારિત્રની કળા શાસ્ત્રકારે પ્રગટ થતી કહી, તે ચારિત્રના પરિણામની ધારાએ ચડતી કળાએ છેવટના ચારિત્રના ગુણનું ફળ જે મોક્ષ પ્રાપ્ત થતાં સુધીમાં સોળે કળા પ્રગટ થતી જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—ચારિત્રની સોળ કળાનું સ્વરૂપ શી રીતે છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—તે વિષે દિગંબર મતના ગ્રંથમાં એક સવૈયો છે. તેમાં–સોળે કળાનું સ્વરૂપ આવી જાય છે, તે નીચે પ્રમાણે છે.

સવૈયા એકત્રીસા.

मिथ्यागंठ भेद भयो अंधकार नासि गयौ,
सम्यक् प्रकाश लयौ ग्यांनकला भासी हैं;
अनुंव्रत भाव घरे महाव्रत अंगी करे,
श्रेणिधारा चढि केइ प्रकृति विनासी हैं;
मोहको पसारो डारि घातिया सुकर्म टारि,
लोकालोकको निहारि भयो सुख रासी हैं;
सर्वहु विनास कर्म भयो महादेव पर्म,
वंदौ भविताहिनित लोक अग्रवासी हैं. १

મિથ્યાત્વ વિધ્વંસન ચતુર્દશીમાં કહ્યું છે કે—જ્યારે સમકિત સહિત ચારિત્રની કળા પ્રગટ થવાની હોય ત્યારે પ્રથમ અનંતાનુબંધીની ચોકડી સહિત મિથ્યાત્વનો ગંઠી ભેદ થાય. અને જ્યારે ગંઠી ભેદ થાય ત્યારે મિથ્યાત્વ રૂપ અંધકારનો નાશ થાય. જ્યારે મિથ્યાત્વ રૂપ અંધકાર ખસે ત્યારે સમકિતનો પ્રકાશ અને જ્ઞાનની કળા પ્રગટે. એવા જીવને પછી જેમ જેમ ચારિત્રાવરણીયની મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિઓ ખસતી જાય તેમ તેમ ચારિત્રના ગુણ રૂપ કળાઓ ખીલતી જાય, એટલે પ્રથમ સમકિતની પ્રાપ્તિ-

થયા બાદ અણુવ્રતની ભાવના થાય, પછી મહાવ્રત અંગીકાર કરે, પછી અપ્રમત્ત થઇ શ્રેણીની ધારાએ ચઢે, જેમ જેમ ગુણ શ્રેણીએ ચડતો જાય તેમ તેમ મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિનો વિનાશ થતો જાય, અને જ્યારે મોહનીય કર્મની અઠ્ઠાવીશે પ્રકૃતિને ખપાવી મોહ રૂપી મહા મલ્લનો ક્ષય કરે ત્યારે તેની સાથે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય એ ત્રણે કર્મની પ્રકૃતિનો એટલે ચારે કર્મનો-ઘન ઘાતી કર્મનો નાશ કરે, ઘાતીયા કર્મનો નાશ થયો કે એકજ સમયમાં કેવળ જ્યોતી પ્રગટે. લોકાલોક પ્રકાશિત અનંત સુખની રાશીનો ભુક્તા થાય, અને છેવટે સર્વ કર્મનો નાશ કરી પરમ પદ જે મોક્ષ પદને મેળવી મહાદેવની પદવીને પામે અને લોકના અગ્ર ભાગે નિવાસ કરે. એ પદ પ્રાપ્ત કરવાને માટે અહો ભવ્ય જીવો! તમે પણ નિત્ય વંદન કરો અને તેવા ગુણને પ્રગટ કરી તે પદને મેળવો.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—ચારિત્રની સોળ કળા સૌ કોઇ સમજી શકે તેવી રીતે જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો-ચારિત્રની પહેલી કળા, અનંતાનુબંધીની ચોકડીનો ગંઠી ભેદ કરે તે ચોકડી ખપાવે. આ ચોકડી ચારિત્રને આવરણ કરનારી અને સમકિતને અટકાવનારી હોવાથી તેનો નાશ થયે પહેલી કળા પ્રગટી.

કળા ૨ જી—બીજી કળાએ મિથ્યાત્વ ટાળે-અજ્ઞાન રૂપી અંધકારનો નાશ કરે.

કળા ૩ જી—સમકિતનો પ્રકાશ કરે બીજના ચંદ્રની પેઠે ત્રીજી કળા પ્રગટે.

કળા ૪ થી—ચોથી કળાએ, આત્મિક જ્ઞાન પ્રગટે.

કળા ૫ મી—પાંચમી કળાએ, અણુવ્રત-દેશ વિરતિ શ્રાવકપણું પામે.

કળા ૬ ઠ્ઠી—છઠ્ઠી કળાએ, મહાવ્રત-ચારિત્ર ગુણ પ્રગટે.

કળા ૭ મી—સાતમી કળાએ, અપ્રમતપણે ધર્મ ધ્યાનની ધારા પ્રગટે.

કળા ૮ મી—આઠમી કળાએ, શ્રેણીધારા-ગુણશ્રેણી-ક્ષપક શ્રેણીએ ચઢે.

કળા ૯ મી—નવમી કળાએ, શુક્લ ધ્યાનની ધારા પ્રગટે.

કળા ૧૦ મી—દશમી કળાએ, અવેદી થઇ સર્વ લોભનો ત્યાગ કરે

કળા ૧૧ મી—સર્વ મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિનો નાશ કરે

કળા ૧૨ મી—બારમી કળાએ, ઘનઘાતી કર્મનો નાશ કરી આત્મ જ્યોતિ પ્રગટાવે.

કળા ૧૩ મી—તેરમી કળાએ, લોકાલોક પ્રકાશક કેવળ જ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રગટે.

કળા ૧૪ મી—ચૌદમી કળાએ, શુદ્ધ ક્ષાયક જથાખ્યાત ચારિત્રના બળે-શૈલેશી કરણ પ્રગટ કરે, અડોલવૃત્તિ ધારણ કરે.

કળા ૧૫ મી—પન્નરમી કળાએ, યોગ રૂંધન શુકલ ધ્યાનની ધારા પ્રગટવે ભાવ અયોગી.

કળા ૧૬ મી—સર્વ કર્મનો નાશ કરી મોક્ષપદની પ્રાપ્તિને લોકાગ્રે નિવાસ. સંપૂર્ણ સોળે કળાએ અખંડ જ્યોતિ પ્રગટે.

પ્રશ્ન ૪૬ મું—ઉપર કહેલી સોળ કળા માંહેલી ભવ્ય જીવમાં કેટલી કળા લાભે ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં સમચે સોળે કળા લાભે.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—અભવ્ય જીવમાં કેટલી કળા લાભે ?

ઉત્તર—સમકિત યુક્ત ચારિત્ર ધર્મની અભવીમાં એકે કળા ન લાભે. કારણકે મિથ્યાત્વ મોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીયની ૨૬ પ્રકૃતિ સત્તામાં અવ્યસ્થિત-આદિ અંત રહિત કાળ હોવાને લીધે અભવીને એક પણ કળા પ્રગટ થવા સંભવ નથી. એમ સમવાયાંગ અને નંદી સૂત્રના ન્યાયેથી જણાય છે. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—શિષ્ય-તમામ જીવ સિદ્ધ સ્વરૂપી છે તમામ જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે એમ એક પક્ષ જ્યારે કહે છે ત્યારે બીજો પક્ષ એમ જણાવે છે કે-ભવ્ય જીવનેજ સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે. આ બન્ને પક્ષથી જુદો ત્રીજો પક્ષ કોઇ છે કે-ઉપરના બેજ પક્ષની વ્યાખ્યા બસ છે ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્ન ઘણો ગંભીર છે. આમાં ઘણા મતભેદ પડે છે. એક મત એમ જણાવે છે કે-સર્વ જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે. ત્યારે બીજો મત એમ પ્રકાશે છે કે-અભવ્ય જીવને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી, મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે ત્યારે ત્રીજો પક્ષ ચોકખું કહી બતાવે છે કે-કોઇ પણ જીવની પાસે મૂળ સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી. મૂળ સત્તામાં તો સર્વ જીવ પાસે કર્મ છે પણ જ્ઞાન નથી, જીવ અનાદિનો અજ્ઞાની છે, જ્ઞાન પામ્યો નથી. સાખ ઉત્તરાધ્યયનના ૩૨

માં અધ્યયનની ગાથા फालस्स सामुलियस्स. અચ્ચંત કાળ અનાદિ કાળે મૂળ સહિત—મૂળ તે અજ્ઞાનાદિ તે સહિત છે. જ્ઞાન તો ગુરૂ મહારે ઉજે વગેરે તે ગાથાથી જાણવું. માટે સર્વ જીવ પાસે સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન નથી આ પ્રમાણે ત્રીજા પક્ષનું બોલવું છે.

પ્રશ્ન ૪૯ મું—શિષ્ય—આ વળી ઇદં તૃતીયં ત્રીજું તડું ક્યાંથી જાગ્યું ? કે કોઇ પણ જીવ પાસે મૂળ સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી, અર્થાત્ મૂળ સત્તામાં જ્ઞાનજ નથી. અનાદિ કાળનું અજ્ઞાનજ છે. આ તો આગલા પ્રશ્નોત્તરના બે પક્ષથી આ ત્રીજો પક્ષ તો તદ્દન જુદાજ અભિપ્રાયે જણાય છે. માટે અહો ગુરૂ દેવ ! આપ કૃપા કરી ખરો અભિપ્રાય શું છે તે જણાવવા અને ઘણા ભવ્ય જીવોની શંકાનું સમાધાન કરવા આ વિષયને ફરી હાથ ધરશો ?

ઉત્તર—ભાઇ ! તારી શંકાના સમાધાન માટે મેં બે ભાગમાં ઘણું વિસ્તારથી લખાણ કરી ભવ્ય જીવોના હાથમાં મૂકવા તૈયાર કરેલ દરમ્યાન પુસ્તક ભંડાર તપાસતાં જુના—જીર્ણ—અસલના જુના લખાણવાળાં પંચ પાનાં કેવળ જ્ઞાનની ચર્ચાનાં નીકળી આવતાં જોવામાં આવ્યું કે આ લખાણ બે પક્ષથી તદ્દન જુદાજ રૂપનું છે. તેમાં પણ પહેલા પક્ષથી તદ્દન વિરૂદ્ધ છે અને બીજા પક્ષથી થોડું વિરૂદ્ધ છે. પહેલો પક્ષ સર્વ જીવને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન માને છે, ત્યારે ત્રીજો પક્ષ કોઇ પણ જીવ પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નહિ માનતાં એકલું મિથ્યાત્વજ માને છે. વચલા બીજા પક્ષને મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવ સિવાય સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી, એમ માનવું છે.

પ્રશ્ન ૫૦ મું—શિષ્ય—જ્યારે પહેલા પક્ષે અભવ્યને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં માનેલું તેને આપે ઘણાં સૂત્રોના દાખલાથી સિદ્ધ કરી આપ્યું અને ઘણા ભવ્ય જીવોની શંકાનું સમાધાન કર્યું. પરંતુ આ ત્રીજા પક્ષની બાબતમાં પણ જરા ધ્યાન દેવા જેવું છે કે—ભવી કે અભવી કોઇ પણ જીવ પોસે સત્તામાં જ્ઞાન નથી. એટલે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી. સર્વ જીવ અજ્ઞાનાદિ એટલે મિથ્યાત્વ સહિત મૂળ સત્તાના છે, માટે ત્રીજા પુરૂષનો પક્ષ લઇ આપને પ્રશ્ન કરૂં છું. તેનો મને ખુલાસો કરી આપશો તો ઘણા જીવો ઉપર ઉપકાર થશે.

ઉત્તર—ગુરૂ—હે ભાઇ ? તારી ઇચ્છાએ—ઉપકાર બુદ્ધિએ—તારા આગ્રહને લઇને ઘણા ભવ્ય જીવોના હિતને અર્થે તારા કથનને ધ્યાનમાં લઉંછું માટે આ, લે, પાનાં, તે વાંચ અને ત્રીજા પુરૂષનું શું કહેવું છે તેના

પ્રશ્નોત્તર અને મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે શાસ્ત્રોક્ત તને ખુલાસો કરી આપું તે ધ્યાનમાં લઇ ભવ્ય જીવોને સમજાવ એટલે બસ.

પ્રશ્ન ૫૧ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પુરૂષ કહે છે કે-જો કોઈ સર્વ જીવ પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન માનતું હોય તો અભવ્યને પણ કેવળ જ્ઞાન સત્તાએ હોય. એમ માનવાવાળાને અભવ્યનો અર્થ જણાવે છે કે-અભવ્ય એટલે કેવળ જ્ઞાનને અયોગ્ય જે ભણી અભવ્ય જીવને પૂર્વે કેવળ ઉપજ્યું નથી, હમણા ઉપજતું નથી, આગામી કાલે પણ ઉપજશે નહિ તો સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન કહે તે અસત્ય. ભવ્ય જીવ કેવળ જ્ઞાન પામવાને યોગ્ય છે. ભવ્ય જીવ પૂર્વે કેવળ જ્ઞાન પામ્યા, હમણા પામે છે. ને આગળ પણ ભવ્ય જીવ કેવળ પામશે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—આ વાતમાં વાંધો નથી. અભવીને માટે તે વાત ઠીક છે, કે તેને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી એટલે ત્રણે કાળમાં કોઇ પણ અભવીને કેવળ થાયજ નહિ. પરંતુ જે ભવ્ય જીવ કેવળ જ્ઞાન પામવાને યોગ્ય છે તે ત્રણુ કાળમાં ગમે ત્યારે કેવળ જ્ઞાન પામે, ત્યારે તે કેવળ જ્ઞાન કયાંથી આવ્યું? તે વિચાર કરવો જોઇએ.

જ્યારે ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે-કોઇ જીવ પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી અને અનાદિનું સર્વ જીવ પાસે સત્તામાં મિથ્યાત્વ છે. અજ્ઞાન છે. તો કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું કયાંથી? શું આત્માથી કેવળ જ્ઞાન જુદું છે? અને જો જુદું હોય તો પછી સૂત્રકારને જીવ દ્રવ્ય પાસે અનંતા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિકના પર્યવો કહેવાની શી જરૂર? માટે જેમ સર્વ જીવ પાસે મૂળ સત્તાએ અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ રહેલ છે તેમ મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવની પાસે મૂળ સત્તામાં કર્મે અવરાયેલ સમકિત અને જ્ઞાન-કેવળ જ્ઞાન પણ સત્તામાં રહલ છે, જે વસ્તુ સત્તામાં હોય તે વસ્તુ પ્રગટ થાય પણ ત્રીજા પુરૂષના કહ્યા પ્રમાણે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી તો સમકિત પણ નથી, તો સમકિત કયાંથી આવ્યું કે જેને કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. માટે જે જીવને સત્તામાં સમકિત છે તેને સત્તામાં કેવળ પણ છે. માટે જે જીવને સમકિતનું આવરણ મિથ્યાત્વ અને કેવળનું આવરણ અજ્ઞાન છે એટલે ઘાતી કર્મ છે તે ખસવાથી-દૂર થવાથી તે વસ્તુ પ્રકાશમાં આવે છે. માટે માનો કે મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવને સત્તામાં સમકિત અને કેવળ જ્ઞાન બન્ને રહ્યાં છે. વિશેષ ખુલાસાને માટે વાંચો આ સંબંધીનો પ્રથમનો અધિકાર.

પ્રશ્ન ૫૨ મું—સર્વ ભવ્ય જીવ કેવળ પામશે તેના ઉત્તરમાં ત્રીજો પક્ષ લખે છે કે-સર્વ ભવ્ય જીવ કેવળ નહિ પામે, જે ભણી ભવ્ય જીવ

છે તે માટે ભવ્ય જીવને યોગ્યતા કહી છે.—અભવ્ય કહ્યા આ પ્રમાણે ત્રીજા પક્ષનું બોલવું છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ઉપરના બધા લખાણ ઉપરથી ત્રીજા પક્ષનો અભિપ્રાય એમ જણાય છે કે–સર્વ જીવ પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી. અને ભવ્ય જીવ કેવળ જ્ઞાન પામવાને યોગ્યતા વાળો છે પણ સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન ભવ્ય જીવને પણ નથી. તો કહેવાનું કે ભવ્ય જીવને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં નથી તો પ્રગટ થયું કયાંથી ?

અનુયોગદ્વારની વૃત્તિનું જે દૃષ્ટાંત આપ્યુ છે, તેમાં તો કહ્યું છે કે-આદર્શ મંડળને આવરણ થવાથી જેમ તેની પ્રભા દેખાય નહિ. આવરણ ખસે તો પ્રભા દેખાય તેમ તદાવરણી કર્મના આવરણથી કેવળ જ્ઞાન પ્રકાશ કરી શકે નહિ. પરંતુ કર્મનું આવરણ ખસે તો કેવળ જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય. તો સત્તામાં સર્વ જીવને નહિ પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે તો કર્મનું આવરણ ખસવાથી કેવળ પ્રગટ થાય. અને જો એમ ન હોય તો એટલે કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં ન હોય તો જીવને આઠે કર્મનું આવરણ કહ્યું છે તો તે કર્મે કોને આવરણ કર્યું ? કોઇ પણ વસ્તુને આંવરણ હોવું જોઇએ.

સૂત્રના ન્યાય પ્રમાણે સમકિતને આવરણ મોહનીય કર્મનું છે અને કેવળ જ્ઞાનને આવરણ ચાર ઘાતી કર્મનું છે, તેમાં પણ મુખ્યત્વે મોહનીય કર્મ કહેલ છે.

વળી ભગવતીજીમાં જીવને અનંતા જ્ઞાનના પર્યવ અનંતા દર્શનના પર્યવ અનંતા ચારિત્રના પર્યવ ઇત્યાદિક કહેલ છે તે પર્યવો કયાં રહ્યા હશે ? એટલો પણ વિચાર કર્યા વિના ભવ્ય જીવને પણ સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી, એ વાકય કેવા પ્રકારનું કહેવાય ? ભગવતીજી વગેરેમાં જીવની સ્વપર્યાય પરપર્યાય વગેરે કહેલ છે તો જ્ઞાન સિવાય સ્વપર્યાય કઇ કહેશો ? અને જો ભગવતીજીમાં કહ્યા પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિક જીવની પર્યાય–જીવના પર્યવ કબુલ કરશો તો તે દરેક જીવને સત્તામાં રહેલ છે. ભવ્ય કે અભવ્ય જે જે બોલ ઘટે તે જ્ઞાન દર્શનાદિકના પર્યવના એક સત્તામાં ઘટાવવા જોઇએ. લાગુ કરવા જોઈએ.

આપણે યોગતાનો અર્થ એમ કરીએ કે કેવળ જ્ઞાન પામવા યોગ્ય ભવ્ય જીવને કેવળ જ્ઞાન પ્રગટ થાય–અર્થાત્ ઉત્પન્ન થાય એ વાત તો સર્વને માન્ય છે, પણ ભવ્ય જીવને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં ન હોય તો ઉત્પન્ન થાય કયાંથી ?

ક્યાંઇથી આવતું નથી; એ તો આત્માની ઋદ્ધિ છે તે પણ ભવ્ય જીવનેજ સત્તામાં રહી છે, તે જ્યારે આત્મ બળ ફોરવશે ત્યારે કર્મના આવરણ તૂટયે સત્તામાં રહેલી વસ્તુ કેવળ જ્ઞાન પ્રગટ થશે માટે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન ભવ્ય જીવ–મોક્ષ પ્રાપ્ત થવા યોગ્યના આત્મપ્રદેશે પર્યાય રૂપે રહેલ છે.

અભવ્યને વંધ્યા સ્ત્રીનું અને ભવ્યને ગર્ભ ધારણ કરવાવાળી સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત આપ્યું તે સામાન્ય રીતે ઠીક છે, પણ અભવ્યને વંધ્યા સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત લાગુ થાય નહિ. વંધ્યા સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત તો સંસારસ્થ ભવ્ય જીવનેજ લાગુ થાય. વળી વંધ્યા રૂપે ગણાતી સ્ત્રીને પણ કોઇ વખતે દવાદિકના પ્રયોગે ઘણા કાળે પણ ગર્ભ ધારણ કરે છે, માટે અભવીને વંધ્યા સ્ત્રીનો દાખલો લાગુ થવા સંભવ નથી. આ વિષેની વધારે હકીકત જાણવાને માટે જુઓ–આ પહેલાના ભાગનું લખાણ.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—શિષ્ય–ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે ભવ્ય જીવ સુસાધુનો યોગ મળ્યાથી કેવળજ્ઞાન પામે, પણ સત્તાએ કહે છે તે સૂત્ર વિરૂદ્ધ. ભવ્ય જીવ કેવળ પામવાને યોગ્યતા કહીએ ઇતિ સિદ્ધં.-આના ઉપર અનુયોગ દ્વારની વૃત્તિનો દાખલો આપે છે કે-શ્રી અનુયોગદ્વારે.

उप्पण नाण दंसणेत्यादि उदयन्ने श्यामता पगमे नाहादर्श मंडल प्रभाव सकल तदावरण पगमादभि वक्तिज्ञान दर्शन धरातियः स ॥

એ અનુયોગદ્વારની વૃત્તિ મધ્યે કહ્યું છે. કેવળ ઉપજ્યું કેની પરે? આદર્શ મંડળની પરે. જેમ લોઢાનો આરસો ઘડીને સરાણે ચડાવે ત્યારે તેજ નીસરે જેમ એ આરસો તેજને યોગ્ય લોહું તે, ભવ્ય જીવ તે લોઢાનો આરસો ઘટે ત્યારે તેજ પ્રગટે તેમ ભવ્ય જીવ સમકિત, વ્રત પચ્ચખાણ તથા તપ તપે કર્મ ક્ષય કરે તો કેવળ જ્ઞાન ઉપજે, પણ કુંભારના ટપલાને સરાણે ચડાવે તો તેજ ન નીસરે તેમ અભવ્ય જીવને કેવળ ન ઉપજે. એ ભવ્ય જીવ કેવળને યોગ્યતા કહ્યા. જે લોઢાનો આરસો ન ઘયો, સરાણે ન ચડયો તે માંહેથી તેજ ન નીસરે એ આરસો વિના મોઢું ન દીસે. કોઈ કહેશે જે લોઢામાં તેજની સત્તા હુતી તે અસત્ય. જે ભાગી તે લોઢાના કટકા કરીએ તો તેજ ન દિસે, એ તેજને યોગ્યતા છે, પણ સત્તા એ તેજ નથી. શ્રી સૂત્ર માંયે ભવ્ય જીવ અભવ્ય જીવ કહ્યા છે. શ્રી સિદ્ધાંતે સર્વ જીવ પામે કેવળ જ્ઞાન સત્તાએ કહ્યું નથી. તો આપણે કહાંથી કહીએ. ભવ્ય

છે તે માટે ભવ્ય જીવને યોગ્યતા કહી છે.—અભવ્ય કહ્યા આ પ્રમાણે ત્રીજા પક્ષનું બોલવું છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ઉપરના બધા લખાણ ઉપરથી ત્રીજા પક્ષનો અભિપ્રાય એમ જણાય છે કે-સર્વ જીવ પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી. અને ભવ્ય જીવ કેવળ જ્ઞાન પામવાને યોગ્યતા વાળો છે પણ સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન ભવ્ય જીવને પણ નથી. તો કહેવાનું કે ભવ્ય જીવને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં નથી. તો પ્રગટ થયું કયાંથી ?

અનુયોગદ્વારની વૃત્તિનું જે દૃષ્ટાંત આપ્યુ છે, તેમાં તો કહ્યું છે કે-આદર્શ મંડળને આવરણ થવાથી જેમ તેની પ્રભા દેખાય નહિ. આવરણ ખસે તો પ્રભા દેખાય તેમ તદાવરણી કર્મના આવરણથી કેવળ જ્ઞાન પ્રકાશ કરી શકે નહિ. પરંતુ કર્મનું આવરણ ખસે તો કેવળ જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય. તો સત્તામાં સર્વ જીવને નહિ પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે તો કર્મનું આવરણ ખસવાથી કેવળ પ્રગટ થાય. અને જો એમ ન હોય તો એટલે કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં ન હોય તો જીવને આઠે કર્મનું આવરણ કહ્યું છે તો તે કર્મે કોને આવરણ કર્યું ? કોઇ પણ વસ્તુને આવરણ હોવું જોઇએ.

સૂત્રના ન્યાય પ્રમાણે સમકિતને આવરણ મોહનીય કર્મનું છે અને કેવળ જ્ઞાનને આવરણ ચાર ઘાતી કર્મનું છે, તેમાં પણ મુખ્યત્વે મોહનીય કર્મ કહેલ છે.

વળી ભગવતીજીમાં જીવને અનંતા જ્ઞાનના પર્યવ અનંતા દર્શનના પર્યવ અનંતા ચારિત્રના પર્યવ ઈત્યાદિક કહેલ છે તે પર્યવો કયાં રહ્યા હશે ? એટલો પણ વિચાર કર્યા વિના ભવ્ય જીવને પણ સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી, એ વાકય કેવા પ્રકારનું કહેવાય ? ભગવતીજી વગેરેમાં જીવની સ્વપર્યાય પરપર્યાય વગેરે કહેલ છે તો જ્ઞાન સિવાય સ્વપર્યાય કઇ કહેશો ? અને જો ભગવતીજીમાં કહ્યા પ્રમાણે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિક જીવની પર્યાય-જીવના પર્યવ કબુલ કરશો તો તે દરેક જીવને સત્તામાં રહેલ છે. ભવ્ય કે અભવ્ય જે જે બોલ ઘટે તે જ્ઞાન દર્શનાદિકના પર્યવના ઉપર સત્તામાં ઘટાવવા જોઇએ. લાગુ કરવા જોઈએ.

આપણે યોગતાનો અર્થ એમ કરીએ કે કેવળ જ્ઞાન પામવા યોગ્ય ભવ્ય જીવને કેવળ જ્ઞાન પ્રગટ થાય-અર્થાત્ ઉત્પન્ન થાય એ વાત તો સર્વને માન્ય છે, પણ ભવ્ય જીવને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં ન હોય તો ઉત્પન્ન થાય કયાંથી ?

લોઢાનો અને સરાણનો જે દાખલો આપવામાં આવ્યો છે તે સંબંધી એટલુંજ સમજવાનું છે કે-જે લોઢાનો આરસો બન્યો : અને તેજ નીકળ્યું તે લોઢામાંથી નીકળ્યું કે સરાણમાંથી આવ્યું ? લોઢાના કકડા કર્યે તેમાંથી તેજ ન નીકળે પણ સરાણના ઘસારાથી કાટનો નાશ થઇ અંદરના રહેલા તેજસ્વી પુદ્‌ગળો ઝળકે.-દાખલા તરીકે, અરણીમાં અગ્નિ રહેલી છે પણ અરણીના કકડા કર્યે અગ્નિ નીકળે નહિ, પણ તેનો સરઇયો કર્યે અંદરોઅંદર ઘસવાથી અગ્નિ પ્રગટ થાય છે.-બીજો દાખલો, ચકમકમાં અગ્નિ છે, પણ ચકમકના કટકા કર્યે અગ્નિ નીકળતી નથી, પરંતુ ચકમકને લોઢાના કડાના ઘસારે ચકમકમાંથી અગ્નિ પ્રગટ થાય છે. તો અરણી તથા ચકમકમાં સત્તામાં અગ્નિ ન હોય તો નીકળે કયાંથી ? માટે માનો કે જેમ અરણીમાં અને ચકમકમાં અગ્નિ સત્તાએ રહેલી છે, તેમજ લોઢામાં પણ આદર્શ બનવાનાં તેજસ્વી પુદ્‌ગળો રહ્યાં છે. તે ઉપરના ન્યાયે સરાણના ઘસારાથી આદર્શ બને, તેજસ્વી પુદ્‌ગળોના ઉપરનો કાટ ખસી જવાથી તે ચળકીમાં આવે.

તેજ ન્યાયે ભવ્ય જીવ પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે, પણ કર્મ રૂપી કાટ ચટેલો હોવાથી તે પ્રકાશમાં આવતું નથી. પણ જ્યારે આત્મા શક્તિવાન્ થાય છે ત્યારે આપોઆપ ગંઠી ભેદ કરી-એટલે અનાદિની મિથ્યાત્વના ગંઠીને તોડી સમકિત રત્નને પ્રગટ કરે છે તે સમકિત સહિત એટલે-જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રને તપ રૂપ સરાણના પ્રયોગે કર્મ રૂપી કાટને દૂર કરી જીવની પાસે-આત્મ પ્રદેશની સાથે જે રહેલા કેવળ જ્ઞાનના પર્યવો તેને પ્રકાશમાં લાવે એટલે જે કેવળ જ્ઞાન કર્મે કરીને અવરાયેલું તે પ્રકાશમાં આવ્યું.

સમયક જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર અને તપના પ્રયોગથી અને સદ્‌ગુરૂના યોગથી કાંઇ નવું કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે એમ નથી પણ જે જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે. તેને પ્રગટ કરે છે. દાખલા તરીકે પૃથ્વીમાં સોનું તો રહેલું છે. પણ બધી પૃથ્વીમાં સોનું નથી, પણ જે પૃથ્વીમાં સોનું છે. તે પણ માટી મિશ્રિત પૃથ્વીનાજ સ્વરૂપે રહેલું હોય છે. તેને તેના શોધકો અનેક પ્રકારનાં ક્ષારનાં પ્રયોગે અગ્નિની ભઠ્ઠીઓ કરી સોનાની સાથે તદ્રૂપે મળેલી પૃથ્વીની મલીનતાને બાળી દૂર કરી સોનાને સોનાપણાના રૂપમા પ્રગટ કરે છે. તે ન્યાયે જીવને લાગેલાં કર્મ વડે કેવળ જ્ઞાનને આવરેલા કર્મ દળને જપ તપાદિ અગ્નિના પ્રયોગ વડે કર્મ રૂપ મેલને બાળી આત્માને નિર્મળ કરી કેવળ જ્ઞાન રૂપ ઋદ્ધિને પ્રગટ કરે છે.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનું અઠ્ઠાવીશમું અધ્યયન પણ 'એમજ જણાવે છે કે-માત શ્રુતાદિ જ્ઞાન વડે જે જાણેલું જીવા જીવાદિ નવ પદાર્થનું સ્વરૂપ તેને સત્યપણે ખરીને ખરા અને ખોટીને ખોટી શ્રદ્ધાથી જેને શ્રદ્ધણ દર્શન એટલે સમકિત પ્રાપ્ત થયું. અને તે સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન વડે નવાં કર્મને આવતાં અટકાવનારૂં જે ચારિત્ર તેને પ્રગટ કરી તપ રૂપ અગ્નિ વડે કેવળને આવરેલા કર્મ રૂપ મેલને બાળી આત્મ જ્યોતિ રૂપ કેવળ જ્ઞાનને પ્રગટ કરે છે. એટલે આત્માના મૂળ ગુણ આત્માનો મૂળ સ્વભાવ આત્માની મૂળ સત્તા આત્માની મૂળ ઋદ્ધિ જે કેવળ જ્ઞાન તેને પ્રગટ કરવાના એ પ્રયોગ છે. તેથી એમ માનવાનું નથી કે તે પ્રયોગ વડે નવું કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય. કેવળ તો મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવને સત્તામાં છેજ એમ ચોક્કસ માનો.

મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવની પાસે સતામાં અઠ્ઠાવીશે પ્રકૃતિ મોહનીય કર્મની કહી છે તેમ અભવીને કહી નથી, અભવીને છવીશજ પ્રકૃતિ સત્તામાં કહી છે. આ સમવાયાંગજીના ૨૬ મા-૨૭ મા-અને ૨૮ મા-સમવાયનું રહસ્ય જાણશો તો કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિના ઉપાયની સમજણ તરતજ પડી આવશે, કે કેવળનું બીજક જે સમકિત જે જીવને સત્તામાં હોય તેને કેવળ પણ સત્તામાં હોય. એટલે જેમ બીજકમાં વૃક્ષ હોય તેમ સમકિત રૂપ બીજકમાં કેવળ હોય એ નિઃસંશય છે.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પક્ષ છ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહે છે કે-આઠ કર્મ તે ઉદય ભાવે છે, જીવ તે અનાદિ પારિણામિક ભાવે છે, કેવળ જ્ઞાન તે ક્ષાયક ભાવે છે, અને સંસારી જીવ ત્રણે ભાવે છે. ઔદયિક ૧, ક્ષયોપશમિક ૨, પારિણામિક ૩, સર્વ સંસારી જીવને ક્ષાયક ભાવ આવ્યો નથી તો કેવળ જ્ઞાન ક્યાંથી? અને ઉપજ્યા વિના સત્તાએ ક્યાંથી! જે કોઇ સર્વ જીવને સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન કહે છે તે સૂત્ર વિરૂદ્ધ પણ ભવ્ય જીવ કેવળ જ્ઞાનને યોગ્યતા છે એ સત્ય. આ પ્રમાણે ત્રીજા પક્ષનું કહેવું છે. તેનુ કેમ?

ઉત્તર—કેવળ જ્ઞાન તે ક્ષાયક ભાવે છે તે વાત સત્ય છે. પણ કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પહેલાં ક્ષાયક ભાવ જીવને આવે છે કે-પછી? જીવને ક્ષાયક ભાવ તો કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પહેલો થાય છે તે મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવનેજ થાય છે ને તે સંસારી પણ છે. સંસારી જીવમાં ત્રણ ભાવ કહ્યા છે. તેમાં ક્ષયોપશમ ભાવ પણ કહ્યો છે. અને ક્ષયોપશમ ભાવમાંથી ક્ષાયક ભાવ પ્રગટ થાય છે તે ઉદય ભાવમાં રહેલા આઠ કર્મનો પ્રકૃતિઓ

કેટલીકનો ક્ષય કરીને ક્ષાયક ભાવમાં આવે છે તે બારમા ગુણુ સ્થાનક સુધીના જીવોને શુદ્ધ ક્ષાયક ભાવ પ્રગટ થયે અંતર મુહૂર્તમાં ઘનઘાતિ કર્મનો નાશ કરી કેવળ જ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરે છે. તે સર્વ સંસારી જીવ આશ્રી નહિ, પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવ આશ્રીનેજ એ બોલ લાગુ છે.–જ્યારે ત્રીજા પક્ષનું કહેવું એમ થાય છે કે–સર્વ સંસારી જીવને ક્ષાયક ભાવ આવ્યો નથી. તો કેવળ જ્ઞાન ક્યાંથી ? અને ઉપજ્યા વિના સત્તાએ ક્યાંથી ? આ વાક્ય જો માન્ય હોય તો, જેને ક્ષાયક ભાવ આવે તેને કેવળ જ્ઞાન પ્રગટે. અને જેને કેવળ જ્ઞાન ઉપજ્યું તેને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સત્તામાં હતું તો ઉપજ્યું, આ ત્રીજા પક્ષનું લખાણ સાબિતી કરી આપે છે. સર્વ જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી એમ તો બીજા પક્ષનું મૂળથીજ કહેવું છે. સર્વ જીવને સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન છે તે તો પહેલા પક્ષનું કહેવું છે તેને જો સૂત્ર વિરૂદ્ધ કહેતા હો તો બીજા પક્ષને તે સંબંધી કાંઈ વાંધો નથી. બીજો પક્ષ તો મૂળથીજ મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવનેજ કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં માને છે. અને જેને સત્તામાં છે તેનેજ કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. અને જેને સત્તામાં હોય છે તેજ ભવ્ય જીવ જેમાં કેવળ જ્ઞાનની યોગ્યતા છે એટલે તેનેજ કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે એ વાત સત્ય છે.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પક્ષ લખે છે કે–કેટલાએક શ્રીનંદીજી સૂત્રનો દાખલો આપી સર્વ જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો માને છે તે કેવળ જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો છે, તે માટે જીવને કેવળ જ્ઞાન સત્તાએ છે તે અસત્ય. એમ કહી પોતાનો અભિપ્રાય જણાવતાં કહે છે કે–જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો તો શ્રુત જ્ઞાનનો છે, એ તો જીવિત પર્યા આશ્રી છે પણ કેવળ જ્ઞાન આશ્રી નથી. તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એ વાત ઠીક છે. બીજા પક્ષનું પણ એજ પ્રમાણે કહેવું છે ને તે વિષે પૂર્વે ઘણું લખાણ કરવામાં આવ્યું છે. ત્યાંથી વિશેષ ખુલાસો મળી આવશે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે-શ્રીસિદ્ધાંતે. પન્નવણા સૂત્રે પદ ૧૮ મે-કેવળ જ્ઞાન નવું ઉપજતું કહ્યું છે. તે પ્રીછો केवल नाणीणं पुच्छा साइए अपज्ञ वसिए. કેવળ જ્ઞાન તો સાદી કહ્યું છે, અપર્યવસિત આવ્યું ન જાય. તે માટે સર્વ જીવને કેવળ જ્ઞાનની સત્તા કહે છે તે સૂત્ર વિરૂદ્ધ. ॥ શ્રી ઠાણા સૂત્ર ખપે केवल नाणा दंसणे अणुप्पन्न पुव्वे समुप्पज्जइ. પૂર્વે નહીં ઉપજ્યું કેવળ જ્ઞાન તે સમુ૦ ઉપજે. ચિત્ત સમાધિ ઠાણનાં

કેવળ ઉપજે સાધુને. એ શ્રી દશા શ્રુત ખંધને પાંચમે અધ્યયને છે. એ પ્રમાણે ત્રીજા પક્ષનું કહેવું છે તે કેમ ?

ઉત્તર—કેવલ જ્ઞાન નવું ઉપજવું જે માને તેણે એટલું જાણ વાની જરૂર હતી કે તે અમુક ઠેકાણેથી આવ્યું. શ્રી પન્નવણાજીના ૧૮મા પદમાં કેવલ જ્ઞાનની સ્થિતિમાં સાइએ अपज्जवसिએ કેતાં આદિ છે ને અંત નથી. એટલે કેવળ જ્ઞાન જે જીવને ઉત્પન્ન થાય તે એકજ વાર થાય પણ બીજા જ્ઞાનની પેઠે તેના ભાંગા નહિ–તે આવ્યું જાય નહિ–બીજા જ્ઞાન આવ્યાં જાય, કેવળ જ્ઞાન આવ્યું જાય નહિ, માટે તેને પ્રથમ ઉત્પન્ન થયું કહેવાય પણ જો જીવની પાસે સત્તામાં ન હોય તો ઉત્પન્ન થાય ક્યાંથી? જીને આઠ કર્મનું આવરણ કહ્યું છે તેમાં કેવળ જ્ઞાનાવરણીય કર્મે કોને આવરણ કર્યું? નંદીજીમાં કહેવા પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો છે એમ તો ચર્ચામાં કબુલ કર્યું છે તો શ્રુતજ્ઞાનનો બાકીનો તમામ ભાગ કોને આવર્યો? જો મતિ શ્રુતજ્ઞાનને મતિશ્રુત જ્ઞાનાવરણીય કર્મે આવર્યો હોય તો પાંચે જ્ઞાનને પાંચે જ્ઞાનાવરણીય કર્મે આવર્યો હોય એમ કે અને એમ હોય તોજ તદ્જ્ઞાનાવરણી કર્મ કહેવાય. માટે જે જીને મતિશ્રુત જ્ઞાન સત્તામાં છે તેને કેવળ જ્ઞાન પણ સત્તામાં છે જેમ સમકિતને મોહનીય કર્મનું આવરણ છે પણ સત્તામાં સમકિત છે તોજ સમકિત મોહનીય કેહવાણું. મોહનીયે આવરેલું પણ સત્તામાં સમકિત છે તો સમવાયંગજીમાં તેને ભવ્ય જીવ ભગવંતે કહ્યા છે. એટલે જે જીવને સત્તામાં સમકિત હોય તે જીવને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન પણ અવશ્ય હોય. સમકિતના પણ જ્ઞાનની પેઠે ઉત્પન્ન થવાના ભાંગા કહ્યા છે. ક્ષાયક સમકિતને પણ કેવળ જ્ઞાનની પેઠે આદિ સહિતને અંતરહિત ભાંગો હોય થાય છે. માટે સમવાયાંગજીમાં ભવ્ય જીવને અઠાવીશે મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ સત્તામાં મુળ પાઠે કહેલ છે એટલે ભવ્ય જીવને સત્તામાં સમકિત છે તેમ ભવ્ય જીવને જ્ઞાનાવરણીય કર્મના આવરણે પણ આવરણવાળું જ્ઞાન સત્તામાં છે. તો અવરાએલું કેવળ જ્ઞાન પણ સતામાં છે અને જો સત્તામાં છે તોજ વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. સમકિતને મોહનીયનું સર્વથા આવરણ ખસે તો ક્ષાયક સમકિત પ્રગટે અને જ્ઞાનનું સર્વથા આવરણ ખસે તો કેવળ જ્ઞાન પ્રગટે. કેવળ જ્ઞાન નવું ઉપજતું નથી પણ સત્તામાં છે તે પ્રાપ્ત થાય છે, તેને ઉત્પન્ન થયું કહેવામાં આવે છે.

સમકિત ભવ્ય જીવને સત્તામાં છે તોપણ ઉત્પન્ન થવાના કારને અપૂર્વ કરણ કહેલ છે એટલે જીવે કોઇ કાળે પૂર્વે કર્યું નહોતું તેવું કરણ

સમકિતની પ્રાપ્તિનો ઉપાય પહેલાંજ કર્યો એટલે સમકિત પણ કોઇ કાળે ઉત્પન્ન નહિ થયેલું તે જેમ પહેલું ઉત્પન્ન થાય છે. અને ક્ષાયક સમકિત જેમ આવ્યું જતું નથી તેમ કેવળ જ્ઞાનને માટે પણ લેવું. દશાશ્રુત ખંધનો દાખલો આપ્યો છે, તે પણ ક્ષાયક સમકિતની પેઠે કેવળ જ્ઞાન તે પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા હોતાજ નથી, જ્યારે થાય ત્યારે પહેલાંજ થાય. કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાવાળાને પહેલું ક્ષાયક સમકિત ઉત્પન્ન થાય છે અને ક્ષાયક સમકિત તેજ કેવળ જ્ઞાનને પ્રગટ કરે છે. કેવળનું બીજક સમકિત છે માટે જો સમકિતને સત્તામા માનવામાં આવશે તો કેવળને પણ સત્તામાં માનવું જોઇશે. ભલે મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવને એ બોલ લાગુ થવાને માનતા હોય તો પણ શાસ્ત્રને બાધક નથી. પણ કોઇ જીવને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાંજ નથી. કેવળ જ્ઞાન નવું ઉપજે છે. આમ માનનારાને સૂત્ર વચનનો વિરોધ તો નહિ થતો હોય કે ?

પ્રશ્ન ૫૭ મું—શિષ્ય–ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે–જીવ તથા કર્મ અનાદિ છે. એમ ન કહેવાય કે જીવ પૂર્વે પછી કર્મ, તથા કર્મ પૂર્વે પછી જીવ એમ નથી, જીવ અને કર્મ અણાણુપુવ્વી કહ્યા છે, તે પાઠ—

ભગવતીજી સૂત્ર શતક પહેલે ઉદ્દેશે ૬ ઠ્ઠે–રોહે અણગારે શ્રી પ્રભુ ભગવંત મહાવીરને પૂછયું છે કે—

पूव्विं भंते लोऐ पछाअलोऐ पुव्विं अलोऐ पछालोऐ ? रोहा लोएय अलोएय पुव्विंपिते पछापिते दोवेते सासयाभावा अणाणु पुव्विए सा रोहा. पुव्विंते जीवा पछा अजीवा

पुव्विं अजीवा पछा जीवा ? जहेव लोएय अलोएय तहेव जीवाय अजीवाय एवं कम्माई. કુકડી અને ઇંડાંનું પ્રશ્ન કર્યું છે, पुव्विं भंते कुकुडी पछा अंडए ? ઇમ પૂછયો— अणाणुपुव्वी सासयाभावा એ મધ્યે ઇમ કહ્યું છે કુકડીનો દૃષ્ટાંત માંડયો છે. જે ભણી કિમ કહેવાય જે કુકડી આગળથી હતી ને પછી ઇંડાં ઉપજે, જો ઇંડું ન હોય તો કુકડી કિમ હોય તે માટે એ શાસ્વતા ભાવ થી મહાવીરજીએ કહ્યાં છે તે માટે કર્મ અને જીવ એ અનાદિના છે. અને કેવળ જ્ઞાન તો શ્રી ભગવંતજીએ જીવને સાદિ અપર્જ્યવસિત કહ્યું છે તે માટે જે કોઇ સર્વ જીવને સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન કહે છે તે સૂત્ર વિરૂદ્ધ ॥ આ પ્રમાણે ત્રીજો પક્ષ કહે છે તેનું કેમ ?

હવે જ્યાં સત્તામાં સમકિત, શ્રુત જ્ઞાન લાભે ત્યાં સત્તામાં કેવળ જ્ઞાનની નિયમા હોય, અને જે જીવને સત્તામાં મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન હોય ત્યાં કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં હોયજ નહિ એમ સૂત્રથી સિદ્ધ થાય છે. માટે સર્વ જીવને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન માનવું તે, અને સર્વ જીવને એટલે કોઇ પણ જીવ પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી, તે બન્ને પક્ષ અરસપરસ વિરૂદ્ધ છે. એકાંત પક્ષે બન્ને પક્ષવાળા સૂત્રથી પણ વિરૂદ્ધ જણાય છે. કારણકે એક પક્ષ જ્યારે અભવીને પણ સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન માને છે ત્યારે તેના સામેનો ત્રીજો પક્ષ (વિરૂદ્ધ પક્ષ) અભવીને તો શું પણ ભવી જીવને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી એટલે કોઇ જીવને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી ત્યારે આ બન્ને પક્ષથી જુદાજ પ્રકારનો વચલો તટસ્થ બીજો પક્ષ એમ જણાવે છે કે—જ્યાં સત્તામાં સમકિત ત્યાં સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન પણ હોય અને સત્તામાં સમકિત ન હોય ત્યાં કેવળ જ્ઞાન પણ ન હોય.

પ્રશ્ન ૫૯ મું—શિષ્ય–ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે-"તથા કેટલાએક કહે છે જે શ્રીઆચારાંગ સૂત્ર પ્રથમ શ્રુતખંધ–અધ્યયન ૫મેં–લોકસાર અધ્યયનને પાંચમે ઉદ્દેશે એવો પાઠ છે કે–जे आया से विन्नाया, जे विन्नाया से आया. આયા કહેતા૦ આત્મા તે જ્ઞાન, જ્ઞાન તે આત્મા. આત્મા થકી જ્ઞાન ભિન્ન નહિ તે માટે કેવળ જ્ઞાન સર્વ જીવ પાસે છે. આમ કહે છે એ પ્રશ્ન? તેનો ઉત્તર લીછયો—જે એ અધ્યયન મધ્યે તો સર્વ જીવને કેવળ જ્ઞાનની પૃચ્છા નથી. અત્ર તો જીવની હિંસા ન કરવી તે અધિકાર છે તે કિંચિત લિખીએં છઈ. જે તું જેહને પરિતાપવું માને છે તેહજ તું તથા જેહને ઉપદ્રવવું પ્રાણ થકી ચુકાવવું વાંછે છે તે તૂંજ. જિમ તુજને દુઃખ ઉપજે તિમ એહને પણ ઉપજે તું જાણ, ઇમ જાણી સ્યું કરવું તે કહે છે अंज्जू चेयं पडि बुद्ध जीवी. એટલે રજુ ગુણ સાધુ એહવે પૂર્વોક્ત પ્રતિબોધે કરી પ્રતિબુદ્ધ જે સર્વ જીવને આપણઃ તુલ્ય કરી જાણે ઇમ જે જીવે તે સાધઇજ, અનેરો એહવો ન થાય, તમ્હા જિણે કારણે હણતાને આપણ સમું દુઃખ થાય. તિણે કારણે જીવને આમ હણે નહ અનેરા પાસે હણાવે નહિ હણતાને અનુમોદે નહિ. તથા अणुसं वेयणं કહેતા પછી ભોગવવું કેણે अप्पाणेणं આત્માએં. એટલે સ્યૂં કહ્યું? જે મોકને ઉદે અનેરા જીવને પીડા ઉપજાવિયેં પછી આપણુયે ભોગવીયેં ઇસ્યુ જાણી કોઇ જીવને હણીએ નહિ. હવે નૈયિકાદિ દર્શની ઇમ કહે છે. આત્મા અને જે સુખ દુઃખાદિકનું જાણવું તે જૂઓ છે.

જિન શાસન માંહિ પુણ ઇમજ છે. કિંવા અનેરી પરે? એહવી પરાશંકા ઉપરે કહે છે. સૂત્રં–जे आया से विन्नाया जे विन्नाया से आया जेण विजाणसेआया. એટલે જે જીવ તે વિજ્ઞાતા, સુખ દુઃખનો જાણ, અને જે સુખ દુઃખને જાણે તે આત્મા. એટલે જીવ સુખ દુઃખને જાણે તે માટે જીવને હણવો નહિ. જે ભણી સુખ દુઃખનો વેદક છે. જીવ થકી સુખ દુઃખ વેગળું નથી. જીવ સ્વરૂપ જીવ અસંખ્યાત પ્રદેશી અરૂપી સદા સઉપયોગી સુખ દુઃખનો વેદક એહવો જીવ જાણીને સંયમ પાળે એ સૂત્રે તો જીવને સુખ દુઃખનો જાણ કહ્યો છે. જેહવું તુજને સુખ વાહલું છે દુઃખ અલખામણું છે. તિમ સર્વ જીવને સુખ વાહલું છે. દુઃખ અલખામણું છે. ઇમ જાણી સંયમાનુષ્ઠાને પ્રવર્તે ઇમ કહ્યું છે. ઇહાં તો સર્વ જીવ પાસે કેવળ જ્ઞાન કહ્યું નથી. એમ ત્રીજા પક્ષનું કહેવું છે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—ત્રીજા પુરૂષનું જો કે કહેવું છે તો ઠીક પણ પોતાના મત ઉપર જઇ કોઇ કોઈ લખાણમાં તફાવત રહે છે. અને કોઇ લખાણમાં બંધનકારક પણ થાય છે. જ્યારે ઉપરના લખાણમાં છેવટ લખે છે : કે–ઈહાં તો સર્વ જીવ પાસે કેવળ જ્ઞાન કહ્યું નથી. તે તો ઠીક પણ અમુક જીવ પાસે તો હોવું જોઇએ એમ તેઓના લખાણ ઉપરથી જણાય છે. વળી તેઓ એમ પણ લખે છે કે–જીવ સ્વરુપ, જીવ અસંખ્યાત પ્રદેશી અરુપી સદા સઉપયોગી સુખ દુઃખનો વેદક એહવો જીવ જાણીને સંયમ પાળે આમ લખી તો ગયા પણ તેમાં રહસ્ય રહેલું છે તે કાંઇ સમજાયું હોય એમ જણાતું નથી.

જો જીવ સદા સઉપયોગી છે તો ઉપયોગ તો બે પ્રકારના–એક ગાકાર ઉપયોગ ને બીજો મણાકાર ઉપયોગ એટલે જ્ઞાન અને દર્શનનો પયોગ જીવને સદાય છે તો સત્તામાં પણ જીવને જ્ઞાન દર્શન પણ છે.

હવે, " જે આયા સે વિન્નાયા વિન્નાયા સે આયા જેણ વિજાણઇ આ " આ શબ્દ આત્મવાદીને માટે છે એટલે ભવ્ય જીવને માટે છે. મ જ્ઞાન પણ ભવ્ય જીવનેજ થાય છે. તેજ આત્માનું સ્વરૂપ જાણી યથાર્થ સંયમ ધર્મને પાળી શકે છે. અને આચારાંગજી પણ રે છે.

આચારાંગજી સૂત્રનું ભાષાંતર–ક્રમ (૩૨૧ મી)

" से विन्नाया। जे विन्नाया से आया। जेण विजाणति से आया। आया वादी समियाए परियाए वियाहिते

ઉત્તર—જેમ ત્રીજે પક્ષે જીવ અને કર્મ અનાદિનાં કહ્યાં છે તેમ રોહા અણગારે અનાદિના કેટલા બોલ કહ્યા છે તે પણ જણાવવા જોઇતા હતા. તેમ નહિ જણાવતાં માત્ર, લોક અને અલોક, જીવ અને અજીવ, એમ કર્મનું કહી કુકડી ને ઇંડાંનું પ્રશ્ન જણાવી શાશ્વતા ભાવ છે, પહેલું પછી કહેવાય નહિ. ઇત્યાદિક કહ્યું અને જીવ ને કર્મ બન્ને અનાદિ માની, કેવળ જ્ઞાનને સાદિ અનંત માની સત્તામાં જીવને કેવળ જ્ઞાન નથી એમ જણાવ્યું. પણ રોહા અણગારે કેટલા પ્રશ્ન પૂછ્યા છે? તેમાં જ્ઞાન સંબંધી પ્રશ્ન પૂછવામાં આવેલ છે કે નહિ? અને જો પૂછવામાં આવ્યું હોય તો તેની આદિ કહી છે કે અનાદિ કહેલ છે? અને અનાદિ કહેલ હોય તો જીવ ને જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પહેલાં તે કયાં હતું? કેમકે ઉત્પન્ન થયાં પછી તો સાદિ અનંત કહેલ છે. અને રોહા અણગારના પ્રશ્નમાં પાંચે જ્ઞાનને લોકના અંત સાથે પૂછતાં અનાદિ કહેલ છે, શાશ્વતા કહેલ છે, અણાણુ પૂર્વી કહેલ છે. માટે જીવની પાસે જેમ સત્તામાં કર્મ કહ્યાં છે તેમજ જ્ઞાન, અજ્ઞાન, દર્શન વગેરે પણ કહ્યાં છે માટે રોહા અણગારનો જે દાખલો ત્રીજા પક્ષે આપ્યો છે તે તો તેઓની માન્યતાને વિરૂદ્ધ પડે તેવો છે.

પ્રશ્ન ૫૮ મું--શિષ્ય-રોહા અણગારે કેટલા પ્રશ્ન પૂછ્યા છે? ને કેવા પ્રકારનાં ને પાંચે જ્ઞાન અનાદિ કેવી રીતે કહ્યાં છે? વગેરે ટુંકામાં કહી બતાવશો તો મોટો ઉપકાર થશે અને ઘણા જીવોની શંકાઓ દૂર થશે.

ઉત્તર—ગુરૂ-હે ભાઇ? આ તારૂં કરેલું પ્રશ્ન ઘણુંજ અઘરૂં છે, પણ તારે, જ્યારે જાણવાની ઇચ્છા થઈ ત્યારે તને તથા ભવ્ય જીવોને જાણવાને માટે ખુલાસો કરી આપવો જોઇએ. સાંભળો—

ભગવતીજીના પહેલા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં-રોહા અણગારે (૮૬૫૨) છયાસીસેં ને બાવન પ્રશ્ન પૂછ્યા છે. તેની આમ્નાય નીચે પ્રમાણે છે.

पूव्वं भंते लोए पच्छा अलोए पूव्वं अलोए पच्छा लोए ?

હે ભગવંત! પહેલો લોક ને પછી અલોક કે પહેલો અલોક ને પછી લોક? ૧ એમ જીવને અજીવની પૃચ્છા ૨ ભવસિદ્ધિયા ને અભવસિદ્ધિયાની પૃચ્છા ૩ સિદ્ધિ ને અસિદ્ધિની પૃચ્છા ૪ સિદ્ધા ને અસિદ્ધાની પૃચ્છા ૫ કુકડી ને ઇંડાંની પૃચ્છા. ૬ લોકાંત ને અલોકાંતની પૃચ્છા! ૭ એ ૭ મૂળ પ્રશ્ન પૂછ્યા છે.

હવે એક લોકના અંત સાથે ૧૩૦ બોલની પૃચ્છા કરી છે તેની વિગત.— पूव्वं भंते लोयंतें पछा सत्तमे उवासंतरे ? એમ સાત પૃથિવીના આકાશની પૃચ્છા ૭–એમ લોકના અંતને સાતેતણું વાત ૭–લોકાંત ને ઘનવાત ૭–લોકાંત ને ઘનોદધી ૭– લોકાંતને સાતે પૃથિવી ૭ એમ લોકાંતને સર્વ દ્વીપ ૧–લોકાંતને સર્વ સમુદ્ર ૧–લોકાંત ને ભરતક્ષેત્રાદિ સાત વાસ ૭–લોકાંત ને દંડક ૨૪–લોકાંત ને અસ્તિકાય ૫–લોકાંત ને સમયાદિકાળ ૧–લોકાંતને કર્મ ૮– લોકાંતને લેશ્યા ૬–લોકાંત ને દ્દષ્ટિ ૩–લોકાંત ને દર્શન ૪–લોકાંત ને જ્ઞાન ૮ (પાંચ જ્ઞાન ને ત્રણ અજ્ઞાન)–લોકાંત ને સંજ્ઞા ૪–લોકાંત ને શરીર ૫–લોકાંત ને જોગ ૩–લોકાંત ને ઉપયોગ ૨–લોકાંત ને દ્રવ્ય ૬–લોકાંત ને જીવ અજીવનાં પ્રદેશ ૨–લોકાંત ને જીવ અજીવના પર્યાય ૨–લોકાંત ને ત્રણ કાળની પૃચ્છા તે અતીત કાળ, અનાગતકાળ, ને સવ્વદ્ધાકાળ ૩–એવં ૧૩૦ બોલ લોકના અંત સાથે ગણવા. પછી એક બોલ મૂકવો ને ૧૨૯ બોલ સાતમીના આકાશ સાથે ગણવા. પછી એક બોલ મૂકવો ને સાતમીના તણવા સાથે ૧૨૮ બોલ ગણવા. પછી એક બોલ મૂકવો ૧૨૭ બોલ સાતમીના ઘનવા સાથે ગણવા. એમ જાવત્ હેઠલો એક બોલ છોડવો ને ઉપલા સાથે જોડવો. એમ જાવત् पूर्व्वि भंते अणागयद्धा पछा सव्वद्धा पूर्व्वि सव्वद्धा पच्छा अणागयद्धा ? એ પ્રશ્ન રોહે અણગારે પૂછ્યા તે સર્વનો જવાબ ભગવંતે આપ્યો पूर्व्वि पेते पछा पेते दोवि अे सासया भावा अणाणु पुव्वीए सारोहा नो अणु पुव्वीए પહેલું પણ તે, ને પછે પણ તે, બન્ને શાસ્વતા ભાવે છે, પહેલું પછી કાંઈ ન કહીએ. હે રોહા ! એ બધા બોલ અણાણુ પૂર્વી છે અણુપૂર્વી નથી.

હવે છયાસીસેં બાવન પ્રશ્નની ગણતરી નીચે પ્રમાણે છે–૧૩૦ પ્રશ્ન તેમાં એક પહેલો ઉમેરવો એટલે ૧૩૧ થયા. તેને ૬૫ ગુણા કરીએ ત્યારે ૮૫૧૫ થાય. તેમાં ૧૩૦ અલોકના અંત સાથેના ભેળવીએ ત્યારે ૮૬૪૫ થાય. અને ૭ પ્રશ્ન ભૂતના ભેળવીએ ત્યારે ૮૬૫૨, પ્રશ્ન કુલ થયા. ઇતિ રોહા અણગારે પૂછેલા ૮૬૫૨–છયાસીસેં બાવન પ્રશ્નની સમજણ.

હવે ચોવીશે દંડકના જીવની સાથે કર્મ, દ્દષ્ટિ, દર્શન, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, ઉપયોગ, પ્રદેશ અને પર્યાયની પૃચ્છામાં સર્વ બોલ અનાદિના શાશ્વતા કહ્યા છે. પહેલાં પછી કહ્યા નથી. તો કેવળ જ્ઞાન પણ સત્તામાં છે એમ ઉપરના પ્રશ્નથી સાબીત થાય છે.

ઉત્તર—જેમ ત્રીજે પ્રશ્ને જીવ અને કર્મ અનાદિનાં કહ્યાં છે એ રોહા અણગારે અનાદિના કેટલા બોલ કહ્યા છે તે પણ જણાવવા જોઈતા હતા. તેમ નહિ જણાવતાં માત્ર, લોક અને અલોક, જીવ અને અજીવ, એમ કર્મનું કહી કુકડી ને ઈંડાંનું પ્રશ્ન જણાવી શાશ્વતા ભાવ છે, પહેલું પછી કહેવાય નહિ. ઇત્યાદિક કહ્યું અને જીવ ને કર્મ બન્ને અનાદિ માની, કેવળ જ્ઞાનને સાદિ અનંત માની સત્તામાં જીવને કેવળ જ્ઞાન નથી એમ જણાવ્યું. પણ રોહા અણગારે કેટલા પ્રશ્ન પૂછ્યા છે? તેમાં જ્ઞાન સંબંધી પ્રશ્ન પૂછવામાં આવેલ છે કે નહિ? અને જો પૂછવામાં આવ્યું હોય તો તેની આદિ કહી છે કે અનાદિ કહેલ છે? અને અનાદિ કહેલ હોય તો જીવ ને જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પહેલાં તે કયાં હતું? કેમકે ઉત્પન્ન થયાં પછી તો સાદિ અનંત કહેલ છે. અને રોહા અણગારના પ્રશ્નમાં પાંચે જ્ઞાનને લોકના અંત સાથે પૂછતાં અનાદિ કહેલ છે, શાશ્વતા કહેલ છે, અણાણુ પૂર્વી કહેલ છે. માટે જીવની પાસે જેમ સત્તામાં કર્મ કહ્યાં છે તેમજ જ્ઞાન, અજ્ઞાન, દર્શન વગેરે પણ કહ્યાં છે માટે રોહા અણગારનો જે દાખલો ત્રીજા પ્રશ્ને આપ્યો છે તે તો તેઓની માન્યતાને વિરૂદ્ધ પડે તેવો છે.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—શિષ્ય–રોહા અણગારે કેટલા પ્રશ્ન પૂછ્યા છે? કેવા પ્રકારનાં ને પાંચે જ્ઞાન અનાદિ કેવી રીતે કહ્યાં છે? વગેરે ટુંકામાં કહી બતાવશો તો મોટો ઉપકાર થશે અને ઘણા જીવોની શંકાઓ દૂર થશે.

ઉત્તર—ગુરૂ–હે ભાઇ? આ તારૂં કરેલું પ્રશ્ન ઘણુંજ અગત્યનું છે, પણ તારે, જ્યારે જાણવાની ઇચ્છા થઈ ત્યારે તને તથા ભવ્ય જીવોને જાણવાને માટે ખુલાસો કરી આપવો જોઇએ. સાંભળો—

ભગવતીજીના પહેલા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં–રોહા અણગારે (ટપરા) છયાસીસેં ને બાવન પ્રશ્ન પૂછ્યા છે. તેની આમ્નાય નીચે પ્રમાણે છે.

पूव्विं भंते लोए पच्छा अलोए पूव्विं अलोए पच्छा लोए ?

હે ભગવંત! પહેલો લોક ને પછી અલોક કે પહેલો અલોક ને પછી લોક? ૧ એમ જીવને અજીવની પૃચ્છા ૨ ભવસિદ્ધિયા ને અભવ સિદ્ધિયાની પૃચ્છા ૩ સિદ્ધિ ને અસિદ્ધિની પૃચ્છા ૪ સિદ્ધા ને અસિદ્ધાની પૃચ્છા ૫ કુકડી ને ઇંડાંની પૃચ્છા ૬ લોકાંત ને અલોકાંતની પૃચ્છા ૭ એ ૭ મૂળ પ્રશ્ન પૂછ્યા છે.

એ મધ્યે એમ કહ્યું છે જે જેને દ્રવ્યાત્મા હોય તેને જ્ઞાન આત્માની ભજના જે ભણી સમકિત દૃષ્ટિને જ્ઞાન હોય મિથ્યા દૃષ્ટિને જ્ઞાન ન હોય તે માટે, અને સર્વ જીવ સમકિત દૃષ્ટિ નથી તો કેવલ જ્ઞાન સર્વ જીવને કેમ કહીએ. શ્રી સૂત્રે તો જ્ઞાન નવું ઉપજે છે.

आया भंते ? णाणे अन्नेणाणे ? गोयमा ? आया सिय णाणे सिय अन्नाणे, णाणे पुण नियमं आया. એ સૂત્ર आत्मा ज्ञान सम्यक्त्वेसति.

અજ્ઞાન મિથ્યાત્વીને એ બે આત્માને હોય. સમકિત દૃષ્ટિને જ્ઞાન હોય, મિથ્યા દૃષ્ટિને અજ્ઞાન હોય.–જ્ઞાનના ૩ ભેદ. ઉપશમ ભાવે જ્ઞાન તે જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન–उवसंत मोहणिज्जो, सरइ पोराणियं जाइं. ઇતિ વચનાત્ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન તે ઉપશમ ભાવે કહ્યું છે, શ્રુત જ્ઞાન ક્ષયોપશમ ભાવે છે, કેવળ જ્ઞાન ક્ષાયક ભાવે છે. એ જ્ઞાનાધિકાર: ॥ એટલે જ્ઞાન નવું ઉપજતું કહ્યું છે.

અને સમકિતના ૩ ભેદ. ઉપશમ સમકિત ૧, ક્ષયોપશમ સમકિત ૨, ક્ષાયક સમકિત ૩, ઉપશમ સમકિત તે ૭ પ્રકૃતિનો ઉપશમ થાય તિવારે ઉપશમ સમકિત તે એ સાત પ્રકૃતિ ૪ ચાર કષાય અનંતાણુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ૪ સમકિત મોહનીય ૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય ૬ સમામિથ્યાત્વ મોહનીય એ ૩ એ ૭ પ્રકૃતિનો ઉપશમ થાય તિવારે ઉપશમ સમકિત પામે, એ ૭ પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ થાય તિવારે ક્ષયોપશમ સમકિત પામે, એ ૭ પ્રકૃતિનો ક્ષાયક ભાવ થાય તિવારે ક્ષાયક સમકિત પામે. એ સમકિત જીવને નવું હોઇ. સત્તાએ સર્વ જીવને સમકિત નથી.

તથા ચારિત્ર તે દેશ વિરતિ તથા સર્વ વિરતિ તે ક્ષયોપશમ ભાવે છે. સર્વ જીવ પાસે સત્તા એ નથી. જે ભણી ભ૦ શ૦ ૧૨ ઉ૦ ૧૦ મે–

जस्स दवियाया तस्स चरित्ताया भयणाएवि । यतः सिद्धस्याऽविरतस्य वा द्रव्यात्मत्वे सत्यपि चारित्रात्मा नास्ति विरतीनां अस्तीति भजनेति जस्स पुण चरित्ताया तस्स दवियाया नियमं अत्थित्ति चारित्रिणां जीवत्वा व्यभिचारित्वादिति. ॥

જીવ પાસે જ્ઞાન સમકિત ચારિત્ર એ ૩ નવાં નવાં છે. સૂત્રે વિસ્તાર ઘણો છે તેથી જાણજો. પણ અનાદિનું જીવ પાસે મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિને અજ્ઞાન એ સંસારી જીવ પાસે અનાદિનાં છે. એ ઔદયિક ભાવે છે પણ ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, ક્ષાયક ભાવે નથી તે માટે જીવ પાસે સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન નથી તે જાણવું સહી. આ પ્રમાણે ત્રીજા પક્ષનું લખવું છે તેનું કેમ?

જે આત્મા તેજ જાણુનાર છે. જે જાણુનાર છે. તેજ આત્મા છે. કિંવા જે જ્ઞાન વડે જાણી શકાય છે. તે જ્ઞાનજ આત્મા છે. એ જ્ઞાનને અનુસરીને તદ્રૂપ આત્મા બોલાય છે. એ રીતે જે જ્ઞાન અને આત્માનું એકપણું માને તેજ ખરો આત્મવાદી છે. ને તેવા પુરૂષનુંજ યથાર્થ સંયમાનુષ્ઠાન કહેલું છે. (૩૨૧)

આ કલમ એકાંત ભવ્ય જીવનેજ ઉદ્દેશીને છે. અને આ પહેલાની કલમ પણ ભવ્ય જીવને લાગુ થતી છે.

આત્મ વાદી કોણ કહેવાય કે જે આત્મા અને પુદ્‌ગળની વહેંચણ કરી શકે તે, અને તેજ આત્મવાદી-ભવ્ય જીવ યથાર્થ સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્રનું રૂડી રીતે પ્રતિપાલન કરી સત્તામાં રહેલા કેવળ જ્ઞાનને પ્રગટ કરે છે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—શિષ્ય—ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે—શ્રી ભગવતી સૂત્ર શતક ૧૨ મે-ઉદ્દેશે ૧૦ મે-આત્મા આઠ પ્રકારના કહ્યા છે. તેનાં નામ-દ્રવ્ય આત્મા ૧, કષાય આત્મા ૨, જોગ આત્મા ૩, ઉપયોગ આત્મા ૪, જ્ઞાન આત્મા ૫, દર્શન આત્મા ૬, ચારિત્ર આત્મા ૭, વીર્ય આત્મા ૮॥ દ્રવ્ય આત્મા સર્વ જીવને ૧, કષાય આત્મા કોઇને ન પણ હોય ૨, જોગ આત્મા સયોગિને ૩, ઉપયોગ આત્મા સર્વ જીવને ૪, જ્ઞાન આત્મા સમ્યક્ દૃષ્ટિને હોય ૫, દર્શન આત્મા સર્વ જીવને ૬, ચારિત્ર આત્મા વિરતિને ૭, વીર્ય આત્મા સર્વ સંસારી જીવને હોય ૮. શ્રી ભગવતી સૂત્રે શતક ૧૨ મે-ઉ. ૧૦ મે-પૃચ્છા કીધી તે વિસ્તાર તો સૂત્રથી જોજો. થોડો અત્ર લખીએ છીએ-જેને દ્રવ્યાત્મા તે જીવત્વં, તસ્ય કષાયાત્મા સ્યાત્ અસ્તિ ઇત્યાદિ પૃચ્છા છે. જેને દ્રવ્ય આત્મા છે તેને કષાય આત્મા છે? તેનો ઉત્તર શ્રી ભગવંતે કહ્યો છે—जस्स कसाया सिय अत्थि सिय नत्थि. એ સર્વ સૂત્ર પાઠથી જાણજો.

जस्स दवियाया तस्स णाणाया भयणाए—હવે વૃત્તિ—जस्स दवियाया तस्स णाणाया भयणाए जस्सपुण नाणा या तस्स दवियाया नियम अस्ति यस्य जीवस्य द्रव्यात्मा तस्यज्ञानात्मा स्यादस्ति यथा सम्यग्दृष्टीनां स्यान्नास्ति यथा मिथ्यादृष्टीना मित्येवं भजना. यस्यतु ज्ञानात्मा तस्य द्रव्यात्मा नियमादस्ति यथा सिद्धस्येति.

એ મધ્યે એમ કહ્યું છે જે જેને દ્રવ્યાત્મા હોય તેને જ્ઞાન આત્માની ભજના જે ભણી સમકિત દૃષ્ટિને જ્ઞાન હોય મિથ્યા દૃષ્ટિને જ્ઞાન ન હોય તે માટે, અને સર્વ જીવ સમકિત દૃષ્ટિ નથી તો કેવલ જ્ઞાન સર્વ જીવને કેમ કહીએ. શ્રી સૂત્રે તો જ્ઞાન નવું ઉપજે છે.

आया भंते ? णाणे अन्नेणाणे ? गोयमा ? आया सिय णाणे सिय अन्नाणे, णाणे पुण नियमं आया. ए सूत्र आत्मा ज्ञान सम्यक्त्वेसति.

અજ્ઞાન મિથ્યાત્વીને એ બે આત્માને હોય. સમકિત દૃષ્ટિને જ્ઞાન હોય, મિથ્યા દૃષ્ટિને અજ્ઞાન હોય.–જ્ઞાનના ૩ ભેદ. ઉપશમ ભાવે જ્ઞાન તે જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન–उवसंत मोहणिज्जो, सरइ पोराणियं जाइं. ઇતિ વચનાત્ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન તે ઉપશમ ભાવે કહ્યું છે, શ્રુત જ્ઞાન ક્ષયોપશમ ભાવે છે, કેવળ જ્ઞાન ક્ષાયક ભાવે છે. એ જ્ઞાનાધિકારઃ ॥ એટલે જ્ઞાન નવું ઉપજતું કહ્યું છે.

અને સમકિતના ૩ ભેદ. ઉપશમ સમકિત ૧, ક્ષયોપશમ સમકિત ૨, ક્ષાયક સમકિત ૩, ઉપશમ સમકિત તે ૭ પ્રકૃતિનો ઉપશમ થાય તિવારે ઉપશમ સમકિત તે એ સાત પ્રકૃતિ ૪ ચાર કષાય અનંતાણુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ૪ સમકિત મોહનીય ૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય ૬ સમામિથ્યાત્વ મોહનીય એ ૩ એ ૭ પ્રકૃતિનો ઉપશમ થાય તિવારે ઉપશમ સમકિત પામે, એ ૭ પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ થાય તિવારે ક્ષયોપશમ સમકિત પામે, એ ૭ પ્રકૃતિનો ક્ષાયક ભાવ થાય તિવારે ક્ષાયક સમકિત પામે. એ સમકિત જીવને નવું હોઇ. સત્તાએ સર્વ જીવને સમકિત નથી.

તથા ચારિત્ર તે દેશ વિરતિ તથા સર્વ વિરતિ તે ક્ષયોપશમ ભાવે છે. સર્વ જીવ પાસે સત્તા એ નથી. જે ભણી ભ૦ શ૦ ૧૨ ઉ૦ ૧૦ મે-

जस्स दवियाया तस्स चरित्ताया भयणाए।ति । यतः सिद्धस्यऽविरतस्य वा द्रव्यात्मत्वे सत्तापि चारित्रात्मा नास्ति विरतीनां अस्तीति भजनेति जस्स पुण चरित्ताया तस्स दवियाया नियमं अत्थित्ति चारित्रिणां जीवत्वा व्यभिचारित्वादिति. ॥

જીવ પાસે જ્ઞાન સમકિત ચારિત્ર એ ૩ ત્રણે નવાં છે. સૂત્રે વિસ્તાર ઘણો છે તેથી જાણજો. પણ અનાદિનું જીવ પાસે મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિને અજ્ઞાન એ સંસારી જીવ પાસે અનાદિનાં છે. એ ઔદયિક ભાવે છે પણ ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, ક્ષાયક ભાવે નથી તે માટે જીવ પાસે સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન નથી તે જાણવું સદહી આ પ્રમાણે બીજા પક્ષનું લખવું છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—ત્રીજા પક્ષે જે ભગવતીજીના ૧૨ મા શતકના ૧૦ મા ઉદ્દેશાના અધિકારમાં આઠ આત્મા વિષે જણાવ્યું અને છેવટમાં લખે છે કે–જ્ઞાન સમકિતને ચારિત્ર જીવને નવું ઉપજે છે, સર્વ જીવ પાસે સત્તામાં નથી. જીવ પાસે જ્ઞાન સમકિત ચારિત્ર એ ૩ ત્રણે નવાં છે. ઈત્યાદિ જે જે લખાણ લખ્યું છે તેમાંનું આઠ આત્મા સંબંધીનું કેટલુંક પહેલા પક્ષને ઉત્તર દેવા સંબંધીનું પૂર્વે લખાઇ ગયું છે. પણ ત્રીજા પક્ષને માટે જે કહેવાનું છે તે જણાવીએ છીએ.

જ્યારે ત્રીજો પક્ષ લખે છે કે–જેને દ્રવ્યાત્મા હોય તેને જ્ઞાન આત્માની ભજના જે ભણી સમકિત દષ્ટિને હોય મિથ્યા દષ્ટિને જ્ઞાન ન હોય તે માટે સર્વ જીવ સમકિત દષ્ટિ નથી તો કેવળ જ્ઞાન સર્વ જીવને કેવી રીતે કહીએ? શ્રી સૂત્રે તો જ્ઞાન નવું ઉપજે છે.

તેના ઉત્તરમાં–જે આઠ આત્માની વ્યાખ્યા છે. તે તો વર્તમાનકાળનો આશ્રીને પૃચ્છા સમયની છે. દ્રવ્ય આત્માની સાથે ઉપરના સાત બોલ માંહેલો જે બોલ પ્રવર્તતો હોય તે રૂપ આત્મા ગણાણો છે. જીવને સત્તામાં જ્ઞાનને સમકિત બન્ને હોય તો પણ કર્મના આવરણે સત્તા દબાઇ જવાથી પ્રગટ થઇ શકે નહિ, કારણકે મોહનીય અને જ્ઞાનાવરણીયના આવરણે અજ્ઞાનજ કહેવાય તે આવરણ ખસે તો સત્તામાં રહેલી વસ્તુ સમકિત અને જ્ઞાન પ્રગટ થાય તેને નવું ઉત્પન્ન થયું કેમ કહેવાય? એમાં એટલું કારણ છે કે–જીવને કોઈ કાળે આવરણ ખસ્યું નહોતું તેથી પ્રગટ થયું નહોતું. તે પ્રગટ થયેલું તેને નવું ઉત્પન્ન થયું કોઇ માનતું હોય તો ભલે પણ વસ્તુ ગતે સત્તામાં વસ્તુ નજ હોય તે પ્રગટ થાયજ નહિ. અભવીને સત્તામાં સમકિત કે જ્ઞાન છેજ નહિ તો તેનું મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન અનાદિ અપર્યવસિત કહેલ છે. અને ભવીને સત્તામાં છે તોજ કેવળ જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. માટે ભવીના આત્માને જ્ઞાન અજ્ઞાન બન્ને બોલ લાગુ છે. અને અભવીના આત્માને એકલું અજ્ઞાનજ લાગુ છે.

હવે ત્રીજા પક્ષે જે જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉપશમ ભાવે કહ્યું છે અને ઉત્તરાધ્યયનના નવમા અધ્યયનની પહેલી ગાથાના ઉપલા બે પદ લખ્યા જણાવે છે. પણ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન તો મતિ જ્ઞાનનો ભેદ છે તો મત્યાદિ ચાર જ્ઞાન તો ક્ષયોપશમ ભાવે કહ્યા છે.

શ્રી ભગવતીજીના ૯ મા શતકના ૩૧ મા ઉદ્દેશે–અશોચ્ચા કેવળીના અધિકારે મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મનઃપર્યવ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિને માટે ચાર

જ્ઞાનના આવરણના ક્ષયોપશમથી ચારે જ્ઞાન નોખાં નોખાં ઉત્પન્ન થવાનું કહ્યું છે. અને કેવળ જ્ઞાનને માટે કેવળ જ્ઞાનાવરણીયનો ક્ષય થયે કેવળ જ્ઞાન ઉપજે એમ કહ્યું છે. તથા જ્ઞાતાજીમાં મેઘ કુમારને પણ તદાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમે જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉપજ્યું કહ્યું છે. તે પણ મતિ જ્ઞાનના ક્ષયોપશમ ભાવે છે. એમ કેટલાક સૂત્રના ન્યાયથી જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ક્ષયોપશમ ભાવે છે પણ ઉપશમ ભાવ સંભવતું નથી.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—શિષ્ય–તો પછી નમિ રાજર્ષિના અધિકારે મંડાતાંજ કહ્યું છે કે-उवसंत मोहणिज्जो, सरइ पोराणियं जाइं. ૧ મોહનીય કર્મનો ઉપશાંત થયે પૂર્વની જાતિ સાંભરી. અહિંયા તો ઉપશમ ભાવે જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ખુલ્લું જણાય છે. અને આપ ક્ષયોપશમ ભાવે કહો છો તો આ બે પદ વિષે શું સમજવું?

ઉત્તર—અહિંયાં મોહનીય કર્મનો ઉપશાંત કહ્યો તે વેદ આશ્રી કહ્યો હોય એમ જણાય છે. એટલે એક હજાર રાણીઓના ઉપરથી મોહ ભાવ ઉતરી જવાથી વેદનો ઉપશમ થયે અને તદાવરણી કર્મ એટલે જાતિ સ્મરણને આવરણ કરનારૂં કર્મ મતિ જ્ઞાનાવરણીય તેનો ક્ષયોપશમ થવાથીજ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન પ્રગટ થયું. ક્ષયોપશમ ભાવે દૃષ્ટિ ૩ ત્રણ અને જ્ઞાન ૪ ચાર કહ્યાં છે. તો સમકિત અને જ્ઞાન (કેવળ વરજી) સર્વ ક્ષયોપશમ ભાવે છે. માટે નમિરાજ ઋષિને મોહનીયનો ઉપશાંત જે કહ્યો તે વેદ આશ્રી સંભવે છે. દાખલા તરીકે–અનુત્તર વિમાનના દેવતા ઉપશમ ભાવી છે, ક્ષયોપશમ ભાવી છે. અને ક્ષાયક ભાવી પણ છે છતાં ઉપશાંત મોહી કહ્યા છે. તે વેદ આશ્રી કહેલ છે. તેમ નમીરાજ ઋષીને માટે પણ જાણી લેવું.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—શિષ્ય–ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે-સમકિત જીવને નવું હોય સત્તાએ સર્વ જીવને સમકિત નથી. તેનું કેમ?

ઉત્તર—ત્રીજો પક્ષ એમ તો લખે છે કે-સાત પ્રકૃતિનો ઉપશમ થાય ત્યારે ઉપશમ સમકિત પામે, ને સાત પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ થાય ત્યારે ક્ષયોપશમ સમકિત પામે, અને એ સાતે પ્રકૃતિનો ક્ષાયક ભાવ (ક્ષય) થાય ત્યારે ક્ષાયક સમકિત પામે. તો ક્ષય ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ તે સમકિતનો લેવો કે સમકિતને આવરણ કરનાર મોહનીયની પ્રકૃતિનો લેવો? જો આવરણ કરનારી પ્રકૃતિનો લેવું તો તે પ્રકૃતિએ કોને આવરણ કર્યું? જો સમકિતને આવરણ કરનારી તે પ્રકૃતિ કહેશે તો સમકિત જીવને સત્તામાં છે એમ ઠરશે. સમકિતને અનાદિ કાળનું આવરણ હતું તેથી તે પ્રકાશમાં

કોઇ કાળે આવેલું હતું નહિ તેથી અનાદિ મિથ્યાત્વનો ભાંગો લાગુ થો પણ જ્યારે સાતે મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિનું આવરણ ખસ્યું એટલે જેમ અભ્રપટલ દૂર થયે સૂર્ય પ્રકાશમાં આવે તેમ સમકિત પ્રગટ થાય આ સમકિત પૂર્વે કોઇ કાળે પ્રગટ થયું ન હતું તે પ્રગટ થવાથી જો કોઇ નવું ઉત્પન્ન થયું માનતું હોય તો ભલે પણ સત્તામાં નથી એમ કહી શકાય નહિ.

સર્વ જીવને સત્તાએ સમકિત નથી–તો ભવી જીવને સમકિત કયાંથી પ્રગટ થયું ? સમવાયાંગજીનું ૨૮ મું સમવાયંગ ચોકખું જણાવે છે કે કેટલાક ભવ્ય જીવને મોહનીય કર્મની અઠ્ઠાવીશે પ્રકૃતિ સત્તામાં છે. તે આ ઉપરથી કેટલાક ભવ્ય જીવને અઠ્ઠાવીશ પ્રકૃતિ સત્તામાં નથી એમ પણ ઠરે. અને ૨૭ સત્તાવીશમાં સમવાયંગે સમકિત વેદનીયથી એટલે સમકિત મોહનીયથી ઉપરાંઠાને એક સમકિત મોહનીયવરજીને સત્તાવીશ પ્રકૃતિ સત્તામાં કહી છે. અને ૨૬ મા સમવાયંગે ખુલ્લું નામ પાડી કહ્યું છે કે—અભવ્ય સિદ્ધિયા જીવને સમકિત મોહનીય ૧ અને મિશ્ર મોહનીય ૨ એ બે પ્રકૃતિ વરજીને છવ્વીશ પ્રકૃતિ સત્તામાં છે.

તો વિચાર કરો કે—અભવીને અનાદિ અનંત મિથ્યાત્વ કેમ કહ્યું કે જેને સમકિત, કેવળ ને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાયજ નહિ ? અને ભવી જીવને અનંતકાળે પણ મિથ્યાત્વ ખસે અને સમકિત પામી કેવળી થઇ મોક્ષ જાય. તેનું મૂળ કારણનું શોધન કરશો તો ભવ્ય જીવની પાસે મોહનીય આવરેલું પણ સમકિત સત્તામાં છે, અને અભવીને સત્તામાં નથી. એમ જ્યારે સૂત્રમાં મૂળ પાઠે જણાવે છે છતાં સર્વ જીવને સત્તામાં સમકિત નથી એમ માનવું તે સૂત્ર વચનને ઉત્થાપવા જેવું છે.

વળી ત્રીજો પક્ષ જ્યારે કહે કે—ચારિત્ર સર્વ જીવ પાસે સત્તાએ નથી. તો પછી જીવને ચારિત્રાવરણીય કર્મની પચીશ પ્રકૃતિ સત્તામાં કહેવાનું શું કારણ ? ભવી અભવી સર્વ જીવને ચારિત્રને આવરણ કરતી પચીશ પ્રકૃતિ સત્તામાં છે એમ સમવાયંગ સૂત્ર બોલે છે. તો સત્તામાં ચારિત્રના પર્યવ હોય તોજ તેને આવરણ કરનાર મોહનીય કર્મની પચીશ પ્રકૃતિ ભગવંતે કહી બતાવી. તે આવરણ ખસે તો ચારિત્ર પ્રગટ થાય, માટે ચારિત્ર પણ સત્તામાં છે.

જીવ પાસે જ્ઞાન સમકિત ચારિત્ર એ ૩ ત્રણે નવાં છે. એમ જો કોઇ માને તો તે માન્યતા પાયા વિનાની છે. કારણકે—સમવાયંગ

બીજા શતકે પહેલા ઉદ્દેશે–ખંધકજીના અધિકારે દરેક જીવને અનંતા જ્ઞાનના પર્યવ, અનંતા દર્શનના પર્યવ, અનંતા ચારિત્રના પર્યવ, અનંતા ગુરૂ લહુ પર્યવ, અનંતા અગુરૂ લઘુ પર્યવ, ભગવંતને કહેવાનું શું કારણ? સમયે જીવની પાસે સત્તામાં જે વસ્તુ રહી છે તે ભગવંતે ભવ્ય જીવને જાહેર કરેલ છે. એટલે ભવ્ય જીવને ભગવંત એમ જણાવે છે કે–આટલા પ્રકારની ઋદ્ધિ તો તમારી પાસે સત્તામાં છે પણ કર્મે કરીને અવરાયેલી હોવાથી તે પ્રકાશમાં આવી શકતી નથી તેને તમે ઉઠાણ કમ્મ બલ વીર્ય પુરૂષાકાર પરાક્રમ વડે પ્રગટ કરો કે તમને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર સર્વથા નિરાવરણ થશે કે કેવળજ્ઞાનને આવરણ તૂટતાં તરતજ કેવળજ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રગટશે અને આઠે કર્મનું સર્વથા આવરણ ખસવાથી આ જીવ નિરાવરણી થઇ મોક્ષને પામશે.

માટે ભવ્ય જીવ પાસે સત્તામાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને કેવળ જ્ઞાન ને કેવળ દર્શન, અને મોક્ષપદની પ્રાપ્તિનો ઉપાય તે સર્વ ભવ્ય જીવને સત્તામાં રહેલ છે.

પ્રશ્ન ૬૩ મું—શિષ્ય–ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે–શ્રી પન્નવણા સૂત્ર પદ ૧૮ અઢાર મે–

मिछ दिठांणं भंते मिछ दिठीति काल ओ केवाचेरं होइ? गोयमा मिछादिठी तिविहेपन्नत्ते तंजहा अणाइए अपज्ज वसिए अणाइए सपज्जवसिए साइएवा सपज्जवसिए.

એ મધ્યે એમ કહ્યું જે મિથ્યાત્વ દષ્ટિ જીવ અનાદિના છે. પહેલો ભાંગો અભવ્યનો છે. બાકી બે ભાંગા ભવ્યના છે. સમકિત પામ્યાને ફરી મિથ્યાત્વ પામે. સમકિત દષ્ટીને સમકિત નવું છે.

હવે– अणाणीणं भंते पुच्छां गोयमा अणाणी तिविहे प० तंजहा अणाइएवा अपज्ज वसिए अणाइएवा सपज्ज वसिए साइएवा सपज्ज वसिए.

એ અજ્ઞાન, જીવને અનાદિનું છે. જ્ઞાન જીવને નવું ઉપજે છે. एवं मइ अनाणी वि सुय अनाणी वि. એ મિથ્યાત્વ તથા અજ્ઞાન જીવને અનાદિ છે.

णाणीणं भंते णाणित्ति कालओ केवचिरं प० णाणी दुवि हे पं० तं० साइए अपज्ज वसिए साइए सपज्ज वसिए.

સાઇએ અપજ્જ વસિએ તે કેવલ જ્ઞાન આશ્રી, સાં૦ સ૦ દંડ પામીને અજ્ઞાની થાય તે આશ્રી. એ બે ભેદ દેખાડયા પણ જ્ઞાન અણાઇએ અપજ્જ વસિએ નથી કહ્યું તે માટે જ્ઞાન તે સાદિ છે. પણ અનાદિ નથી.

सम्म दिठीणं भंते सम्म दिठीचि कालओ केवचिरं होइ गोयमा सम्म दिठी दुविहे पं० तं० साइए अपज्ज वसिए १ साइए सपज्ज वसिए. २

એ બે ભેદ. સાદિ અપજ્જ વસિત તે સિદ્ધજીને ક્ષાયક સમકિત આવ્યું જાય નહિ. સાદિ સપર્યવસિત તે સમકિત પામીને મિથ્યાત્વ પણે તે આશ્રી એ બે ભેદ એ મધ્યે એમ કહ્યું જે સમકિત સાદિ છે. એટલે જીવ પામે તે નવું પામે પણ અનાદિ નથી. ૨

संजएणं भंते संजएचि कालओ केवचिरं होइ? गोयमा जहणेणं एगं समयं नक्कोसेणं देसूणा पुव्व कोडी.

એ ચારિત્ર સાદિ કહ્યું, અનાદિ ન કહ્યું.

असंजए तिविहे पं० तं० अणाइएवा अपज्ज वसिए अणाइए वा सपज्ज वसिए साइएवा सपज्ज वसिए.

એ મધ્યે અવિરતિ અનાદિની કહી. વિરતિ આદરવી તે નવી છે. ૩

તથા શ્રી ભગવતી શતક ૮ મે-ઉદ્દેશે ૨ બીજે-કેવળ જ્ઞાન મનુષ્યને ઉપજે પણ ૨૩ દંડકને વિષે કેવળ જ્ઞાનની ના કહી છે. અને સિદ્ધજી પણે કેવળ જ્ઞાન સદાય હોય. તે માટે સર્વ જીવને સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન કહે છે તે મૃષા છે. સર્વ જીવને કેવળ જ્ઞાન સત્તાએ નથી એ સૂત્રનો ન્યાય ઉપર છે.—આ પ્રમાણે ત્રીજા પક્ષનું કહેવું છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—સર્વ જીવનું મૂળ સ્થાન સૂક્ષ્મ નિગોદ છે તે અનાદિ છે તેમાં ભવ્ય અને અભવ્ય જીવ પણ અનાદિના છે. માટે ભવ્ય અને અભવ્યદ મિથ્યાત્વ અજ્ઞાન અને અવિરતિ અનાદિનાં છે. તેમ ભગવતીજીમાં દેવા અણગારના અધિકારે પણ પાંચ જ્ઞાન ત્રણ દૃષ્ટિ અને જીવની પાસે દરેક જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્રના પર્યાય પણ અનાદિના દરેક જીવની સાથે સન્મુખ કહ્યા છે. એટલે જે જે જીવને જે જે બોલ લાભનો હોય તે તે ભેદ અનાદિનો તે જીવની સાથેનો ગણવો. પરંતુ જ્યાં સુધી જ્ઞાન સમકિત ચારિત્રના પર્યવો પ્રગટ થયા નથી—પ્રકાશમાં આવ્યા નથી ત્યાં સુધી તે જીવ અનાદિ મિથ્યાત્વનોજ ગણાય, અજ્ઞાનને અવિરતિનોજ ગણાય અને જ્યારે ભવ્ય જીવને વદાવરણી કર્મો ખસે ત્યારે તે જીવને જે વસ્તુ પ્રગટ થાય તે વસ્તુની સ્થિતિ ત્યાંથીજ ગણાય. માટે જ્ઞાન સમકિતને ચારિત્ર

આદિ કહી છે. એટલે સત્તામાં રહેલી વસ્તુની સ્થિતિ ગણી નથી તેનું કારણકે જે સમયે જે જીવને જે વસ્તુ પ્રગટ પણે પ્રકાશમાં આવતી હોય-પરિભોગમાં આવતી હોય અને જેના તાબામાં જીવ પ્રવર્તતો હોય તેજ ખાતાંનો તે જીવ ગણાય. અને એકના તાબામાંથી છૂટી બીજાના તાબામાં જાય ત્યારે તેના ઘરનો જીવ ગણાય, માટે દરેક જીવનું માતૃ સ્થાનક-શ્રી ભગવતીજીમાં વનસ્પતિ કહેલ છે. એટલે દરેક જીવનું મૂળ ઘર નિગોદ છે. તો અનાદિ નિગોદ ને અનાદિ અજ્ઞાનનો ભાંગો સૂત્રમાં કહે તેનું શું આશ્ચર્ય ? તેમાંથી પણ જ્યારે અકામ નિર્જરાએ ઉંચો આવે ને પોતાની આત્મ શક્તિ-આત્મ ઋદ્ધિ-આત્મ લબ્ધિ જે અવરાઇ ગયેલી-દબાઇ ગયેલી હતી તેને આત્મા પોતે પોતાની સત્તામાં રહેલી વસ્તુને પ્રગટ કરે ત્યારે અજ્ઞાન ખસે એટલે જ્ઞાન પ્રગટ થાય. મિથ્યાત્વ ખસે એટલે સમકિત પ્રગટ થાય. અર્થાત્ જ્ઞાનાવરણીય જે જ્ઞાનને આવરણ કરનાર કર્મ તે ખસે એટલે જ્ઞાન પ્રગટ થાય. અને મોહનીય કર્મનું આવરણ ખસે ત્યારે સમકિત અને ચારિત્ર પ્રગટ થાય. એટલે જીવની પાસે સત્તામાં જ્ઞાન દર્શનને ચારિત્રના પર્યવો રહેલા હોય એવા ભવ્ય જીવનેજ સત્તામાં રહેલી વસ્તુ પ્રગટ થાય છે. માટે ભવ્ય જીવને સત્તામાં જ્ઞાન સમકિત ચારિત્ર કેવળ જ્ઞાનને કેવળ દર્શન અને તેના પર્યવો સત્તામાં છે તે પ્રગટ થાય છે. નવા ક્યાંઇથી આવતા નથી.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પક્ષ લખે છે કે-શ્રી જીવાભિગમે-

एएसिणं भंते आभिणि बोहिय णाणीणं, सुयणाणी उहीणाणी, मण पज्जवणाणी, केवलणाणी, मइ अणाणी, सुयअणाणी, विभंग णाणीणं, कयरे कयरे अप्पा वा बहु यावा तुल्लावा विसेसाही यावा ? गोयमा सव्व थोवा जीवा मण पज्जवणाणी, उहिणाणी असंखेज्जगुणा, आभिणि बोहिय णाणी, सुयणाणी एए दोवि तुल्ला विसेसाहिया विभंग अणाणी असंखेजगुणा, केवल णाणी अणंत गुणा मइ अणाणी सुय अणाणीय दोवि तुल्ला अणंतगुणा.

એ અલ્પ બહુત્વ મધ્યે કેવળજ્ઞાનીથી મતિ શ્રુત અજ્ઞાની અનંત ગુણ કહ્યા. તે માટે સર્વ જીવની પાસે કેવળ જ્ઞાન સત્તાએ નથી. જો સર્વ જીવ પાસે કેવળ સત્તાએ હોય તો કેવલીથી અજ્ઞાની અનંત ગુણા કેમ કહે ? તે માટે સર્વ જીવને સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન નથી. ભવ્ય જીવ કેવળ જ્ઞાનને યોગ્ય છે અને અભવ્ય જીવ કેવળ જ્ઞાન પામવાને અયોગ્ય એમ જાણવું.-આ પ્રમાણે ત્રીજો પક્ષ લખે છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ઉપર કહેલા આઠ બોલના અલ્પ બહુત્વમાં પૃચ્છા સંબંધ અનંતાના ત્રણ બોલમાં કેવળીથી મતિ શ્રુત અજ્ઞાની અનંત ગુણા કહ્યા તે નિગોદના જીવ આશ્રી સિદ્ધના જીવથી નિગોદના જીવ અનંત ગુણા કહ્યા છે તેને બે અજ્ઞાનજ લાભે તે આશ્રી.

અને જો સત્તા આશ્રી ગણીએ તો મોક્ષ જવાવાળા ભવ્ય જીવથી ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નહિ જવાવાળા કે જેને સત્તામાં સમકિતજ નથી એવા અભવ્ય અને ભવ્ય જીવ અનંત ગુણા છે. તો સત્તામાં રહેલા કેવળ જ્ઞાનથી પણ મતિ શ્રુત અજ્ઞાની અનંત ગુણા હોય.

ભવ્ય જીવ કેવળ જ્ઞાનને યોગ્ય છે એમ તો ચોકખું લખે છે તો પછી ભવ્ય જીવને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં છે એમ કહેતાં શો વાંધો આવે? જે વસ્તુ સત્તામાં હોય તેજ વસ્તુ પ્રગટ થાય.

દાખલા તરીકે—જો કે સર્વ મનુષ્ય રાજ યોગ્ય હોતા નથી પણ રાજ યોગ્ય મનુષ્યના અભ્યંતર ગુણ અને ચિહ્ન જુદાજ હોય છે. જેમ દેવગતિને પ્રાપ્ત યોગ્ય મનુષ્ય ભવ્ય દ્રવ્ય દેવ ગણાય છે તેમ સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત યોગ્ય જીવ ભવ્ય સિદ્ધિયા ગણાય છે. તેનામાં સત્તાએ સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય ગુણ અને લક્ષણ પણ હોય છે.

ભવ્ય જીવ અને અભવ્ય જીવની ઓળખાણને માટે શ્રીસમવાયાંગજી સૂત્રનું ૨૬મું-૨૭મું-ને ૨૮મું-સમવાયંગ ચોકખું જણાવે છે કે-સત્તાવીસ જેને સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય નથી તે અભવ્ય જીવ. તેને સત્તામાં સમકિત અને કેવળ જ્ઞાન પણ નથી. અને જેને એક સમકિત મોહનીય સત્તામાં નથી એવા ભવ્ય જીવને સત્તામાં સમકિત અને કેવળ જ્ઞાન પણ નથી. અને જેને અઠ્ઠાવીશે પ્રકૃતિ સત્તામાં છે એવા ભવ્ય જીવને સત્તામાં સમકિત છે ને કેવળ જ્ઞાન પણ છે. એમ સૂત્રના ન્યાયથી સાબીત થાય છે. વિશેષ ખુલાસાને માટે જુઓ પહેલાંનો લખાણેલો ભાગ ૬ઠ્ઠો.

એક પક્ષ એમ જણાવે છે કે-સર્વ જીવ સિદ્ધ સમાન છે માટે સર્વ જીવને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે. ત્યારે બીજો પક્ષ એમ કહે છે કે-જે જીવને મોક્ષ પ્રાપ્ત થવાનું છે એવા ભવ્ય જીવને કેવળ જ્ઞાન સત્તાએ હોય બીજા જીવોને ન હોય. મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવ સિવાય બીજા જીવને સમકિત રૂપ બીજક નથી માટે. ત્યારે ત્રીજો પક્ષ ચોકખું લખે છે કે સર્વ જીવને સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન નથી. કેવળ તો જીવને નવું ઉત્પન્ન થય છે.

હવે આમાં સત્ય વાત કઈ છે? તે તો કેવળી મહારાજ સ્વીકારે તે સત્ય કહેવાય. પણ દરેક પક્ષવાળા પોતપોતાની બુદ્ધિને અનુસાર સૂત્રોના દાખલાથી પોતાનો પક્ષ સાબીત કરતા ગયા છે તે ત્રણે પક્ષના દાખલા દલીલોને ન્યાય બહુજ કાળજીથી આ ચાલતા બન્ને ભાગમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા છે. તો વાચક વર્ગોએ ત્રણે પક્ષનો અનુભવ કરી જે વાત ન્યાયમાં આવે તેનો સ્વીકાર કરવો બાકીને માટે કેવળી ભગવંતને સમસ્ત છે. કેવળી ભગવંત કહે તે સત્ય એમ કહી વિરમવું.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—શિષ્ય-સૂત્રમાં ચૌદ જીવ ઠાણાં કહ્યાં છે છતાં ગ્રંથાકારે ગુણસ્થાન કહ્યાં તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—હે ભાઈ! પ્રશ્ન ઘણું સારૂં છે. તેનો ખુલાસો સૂત્રકારે તેજ ઠેકાણે આપ્યો છે. અને ગ્રંથાકારે પણ તેનાજ આધારે ગુણસ્થાન કહ્યાં હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—સૂત્ર શું કહે છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—હે ભાઇ? સાંભળ-શ્રીસમવાયાંગજી સૂત્રમાં ચૌદમે સમવાયંગે કહ્યું છે કે—

कम्म विसोहि मगगणं पडुच्च चउदस जीवट्ठाणा प० तं० मिच्छ दिट्ठी सासायण सम्मदिट्ठी, सम्मा मिच्छ दिट्ठी, अविरय सम्मदिट्ठी, विरयाविरए, पमत्त संजए, अप्पमत्त संजए, निअट्टी–अनिअट्टी बायरे, सुहुमसंपराए उवसमए वा, खवणय, उवसंत मोहेवा खीण मोहे, सजोगी केवली अजोगी केवली.

(લાલાજીવાળા છાપેલ સમવાયાંગમાં કહ્યું છે કે)

ભાવાર્થ—જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ વિશુદ્ધિ માર્ગ કે આશ્રી ચઉદહ જીવકે સ્થાનક કહે હૈં અર્થાત્ ચઉદહ ગુણસ્થાન કહે હૈં. ૧ વિપરીત દૃષ્ટિવાળા સો મિથ્યા દૃષ્ટિ, ૨ અલ્પ સમ્યક્ત્વકા સ્વાદ રૂપ ગુણમેં પ્રવર્તે સો સાસ્વાદાન દૂસરા ગુણ સ્થાન, ૩ કુચ્છ સમ્યક્ત્વ ઔર કુચ્છ મિથ્યાત્વ સો મિશ્ર ગુણ સ્થાન, ૪ વિરતિ રહિત સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાલે ચોથે ગુણ સ્થાન મેં હૈ. ૫ કુચ્છ વિરતિ કુચ્છ અવિરતિ સો વિરતા વિરતી, ૬ કુચ્છ પ્રમાદ ગુણ જિસકી પ્રવૃત્તિ રહી હૈ સો પ્રમત સંયત, ૭ પ્રમાદ રહિત સો અપ્રમત સંયત, ૮ અનંતાનુબંધી ચોક વ તીન મોહનીય ઇન સાતકા સબ ક્ષય હુવા ક્ષપક શ્રેણીમેં ચઢે વ ઉપશમ શ્રેણીમેં ચઢે સો નિવર્તિ બાદર, ૯ ચારિત્ર મોહનીયકી ૨૧ પ્રકૃતિમેં કિતનીક પ્રકૃતિકા ઉપશમ વ

કિતનેકકા ક્ષય કરે સો અનિવૃત્તિ બાદર, ૧૦ માત્ર સૂક્ષ્મ સંજ્વલકા લોભ રહ જાવે સો સૂક્ષ્મ સંપરાય, ૧૧ મોહનીય કર્મકી ૨૮ પ્રકૃતિયોંકા સર્વથા ઉપશમ કરના સો ઉપશાંત મોહનીય, ૧૨ ઉસી ૨૮ પ્રકૃતિયોંકા સર્વથા ક્ષય કરના સો ક્ષીણ મોહનીય, ૧૩ મન, વચન વ કાયાકે શુભ યોગ યુક્ત કેવળ જ્ઞાન વ કેવળ દર્શન સંપન્ન સો સયોગી કેવળી ઔર ૧૪ મનાદિ તીનો યોગ રહિત સો અયોગી કેવળી.

અહિંયાં તો એમ કહ્યું છે કે–જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મવિશુદ્ધ માર્ગ કે આશ્રી ચઉદહ જીવકે સ્થાનક કહે હૈં અર્થાત્ ચઉદહ ગુણસ્થાન કહે હૈં

એટલે આઠે કર્મની વિશુદ્ધિ કરવાનો માર્ગ હોવાથી આ ચૌદ બોલને ગુણનું સ્થાનક કહ્યું છે, એમ સૂત્ર પાઠ જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—પહેલું ગુણસ્થાન મિથ્યા દૃષ્ટિનું કહ્યું છે તે મિથ્યાત્વમાં ગુણ શું ? અને મિથ્યાત્વમાં કર્મની વિશુદ્ધિ કેવી રીતે કરી શકે ?

ઉત્તર—હરેક જીવની મૂળ ભૂમિ તો મિથ્યાત્વનીજ હોય છે તે ભૂમિમાં રહેલા જીવોને માર્ગાનુસારી કરણીનો ગુણ પ્રગટવે એટલે મિથ્યા દૃષ્ટિની કરણીમાં પણ શીલ સંતોષાદિ સરલતા વિનયાદિ અનેક ગુણો હોવાથી પહેલું મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાન કહ્યું.

પહેલા ગુણસ્થાનકે રહેલા કોઇ કોઇ જીવો પણ અનેક પ્રકારની કષ્ટ ક્રિયાદિ કરણીના બળે અકામ નિર્જરાના યોગે પણ કર્મોના દળોને પાતળા પાડી અંતો કોડા કોડીને નજીક આવતાં ગંઠી ભેદ કરી સમકિતના સન્મુખ થાય છે. તામલીતાપસના ન્યાયે. આટલા માટે પહેલું મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાન કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૬૮ મું—સમકિતની પ્રાપ્તિ થવાવાળા જીવને અગાઉથી શું શું ગુણ ઉત્પન્ન થાય કે અમુક ગુણવાળા જીવ અવશ્ય સમકિતના અધિકારી હોય ?

ઉત્તર—આ વિષે શ્રી પ્રકરણ-રત્નાકર-ભાગ ૨ જો ૮૧૬ પૃષ્ઠનો છે. તેમાં પૃષ્ઠ ૫૬૭ થી ૬૨૫ મા પૃષ્ઠ સુધીમાં શ્રી સમ્યક્ત્વ સ્વરૂપ સ્તવ બાલાવબોધ સહિત લખેલ છે. તેમાં પૃષ્ઠ ૫૭૮ મે જીવની પુદ્ગલ સ્થિતિનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. તેમા કહ્યું છે કે—

સંસારી જીવ, તે જેની આદિ પણ ન પામીએ અને અંત પણ ન પામીએ, તેને અનાદિ અનંત કહીએ. એટલે જેની આદિ અંત નહીં

એવો ચતુર્ગતિ ભ્રમણ રૂપ સંસાર. તેજ જાણીએ એક ઘોર કાંતાર એટલે ભયાનક અટવી, તેને વિષે મોહનીયાદિક આઠે કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના વિપાક વેદવાના પરવશપણા થકી એ જીવ ભ્રમણ કરે છે. સર્વ જીવોની મૂળ સ્થિતિ એવી છે કે અનાદિ નિગોદ જે સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય જાતિ નિગોદ, તેમાં ખાણ સંપન્ન કનકોપલ ન્યાયે અનાદિના રહે છે; એ સર્વે જીવોની મૂળ સ્થિતિ છે, તેમાં અંગુલને અસંખ્યાતમે ભાગે શરીર હોય, અને બસો છપન્ન આવલિકાનું આયુ હોય, એટલે રોગ રહિત મનુષ્યના એક શ્વાસોશ્વાસ માંહે સત્તર ભવ ઝાઝેરા કરે, એમ કેવળ તુચ્છ આયુષ્ય વેદતાં ક્ષુલ્લક ભવ રૂપે અનાદિ નિગોદમાં ચય ઉપચય એટલે ત્યાંજ જન્મ મરણ કરતા રહે છે, એ રીતે સર્વ સંસારી જીવોને નિગોદમાં ભટકતા અનંતાનંત પુદ્ગલ પરાવર્ત્તન વીતી ગયા.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—જ્યારે નિગોદમાં અનંતાનંત પુદ્ગલ પરાવર્ત્તનકાળ કાઢયો ત્યારે જીવને સમકિતની પ્રાપ્તિ થવા યોગ્ય ક્યારે થયો ગણવો?

ઉત્તર—જ્યારે જીવ નવઘાટી ઓલંઘીને આવે એટલે સૂક્ષ્મ નિગોદપણુંમાંથી અધ્યવસાયની તારતમ્યતાએ કોઇ જીવ કોઇ વખત હલુકર્મી એટલે કર્મે ઘસાતો ઓછાં કર્મવાળો થાય, એટલે સૂક્ષ્મ નિગોદમાંથી બાદર નિગોદમાં આવે; ત્યાં છેદન ભેદનાદિ અકામ નિર્જરાના યોગે પૃથિવ્યાદિ પાંચે સ્થાવર કાયમાંથી બેઇંદ્રિયાદિક વિકલેંદ્રિયાદિકમાં તથા અસંજ્ઞી પંચેંદ્રિયપણું પ્રાપ્ત થયે અનેક પ્રકારનાં દુઃખ સંકટો સહન કરતાં અકામ નિર્જરાને યોગે ઉપર કહેલી નવ ઘાટી ઓલંઘી સંજ્ઞી પંચેંદ્રિયપણું પામે. એમ અનેક પ્રકારનાં શુભાશુભ કર્મના યોગે શુભાશુભ ગતિ નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવતાના ભવ રૂપ ચાર ગતિ રૂપ ચક્રવાળમાં ભવ ભ્રમણ કર્યા કરે છે, ને કરશે. પણ સમકિત પ્રાપ્ત થવું મહા દુર્લભ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—શિષ્ય-જ્યારે આપ કહો છો કે જીવ અનંત શક્તિનો ધણી છે તો પછી તેને ભવ ભ્રમણ શા માટે કરવા પડે?

ઉત્તર—હે ભાઇ! તારૂં કહેવું ખરૂં છે અને જીવ અનંત શક્તિનો ધણી છે એ વાત પણ સત્ય છે પણ જ્યાં સુધી જીવ રાગદ્વેષના બંધને બંધાયેલો છે ત્યાં સુધી તેના ઉપર આઠ કર્મરૂપ શત્રુઓ હુમલા કર્યા કરે છે કે જેથી તેના બંધનથી મુક્ત થવાને શક્તિવાન થઇ શકતો નથી.

પ્રશ્ન ૭૧ મું—અનંત શક્તિવાન જીવને કર્મના બંધનમાં આવવાનું શું કારણ?

ઉત્તર—'સમ્યકત્વ સ્વરૂપ સ્તવ' પાને ૫૮૧ મેં કહ્યું છે કે કર્મબંધ બાંધવાના ચાર હેતુ છે, મિથ્યાત્વ અવિરતિ, કષાય અને યોગ એ ચારે હેતુની પ્રબલતાયેં કર્મસ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટી બાંધે છે.

ત્યાં સર્વ કર્મનો ઉત્પાદક પોષક મોહનીય કર્મ છે, જેમ ઇંડાથી મુરઘી અને મુરઘીથી ઈંડું તેમ મોહનીય કર્મથી આઠે કર્મ બાંધે, આઠે મળી મોહનીય કર્મની પુષ્ટી કરે, માટે મોહનીય કર્મની મુખ્યતા કરી મોહનીય કર્મને રાજપદની ઉપમા કહી, તે મોહનીય કર્મની અઠ્ઠાવીસ પ્રકૃતિમાં મિથ્યાત્વ મુખ્ય કર્મ પ્રકૃતિ છે, સમસ્ત સંસારમાં સર્વ જીવોને સમસ્ત દુઃખનો હેતુ એક મિથ્યાત્વ છે. તે મિથ્યાત્વ મોહનીય એકવાર બાંધ્યું ઉત્કૃષ્ટો સિત્તેર કોડા કોડી સાગરોપમ સુધી વિપાક આપે, તેનો વિપાક અત્યંત મદિરા પાનની ઘુમિ સરીખો છે, જેમ મદિરાનું પાન કરનાર પુરૂષ મિત્રને શત્રુની બુદ્ધિયેં મારવા દોડે અને શત્રુને હર્ષી હર્ષીને મળવા દોડે.

તેમ તીવ્ર મોહના ઉદયથી જીવને અજીવ જાણે અને અજીવને જીવ જાણે તથા ધર્મને અધર્મ જાણે, અધર્મને ધર્મ જાણે, માર્ગને ઉન્માર્ગ જાણે, ઉન્માર્ગને માર્ગ જાણે, સાધુને અસાધુ જાણે, અસાધુને સાધુ જાણે, મુક્તને અમુક્ત જાણે, અમુક્તને મુક્ત જાણે, એ દશ પ્રકારે મિથ્યાત્વ વિપાક આપે.

પ્રશ્ન ૭૨ મું—અહિંયાં મોહનીય કર્મને રાજપદની ઉપમા આપી તો તે મોહનીય કર્મ જીવ ઉપર શી સત્તા ફેરવે?

ઉત્તર—દિગંબર મતનાં ભગવતીદાસે ગુરૂ શિષ્ય ચતુર્દશીમાં કહ્યું છે કેઃ-

શિષ્ય પ્રશ્ન—દોહરા—

कहीं दिव्य धुंनि शिष्यमुंनि, आयो गुरुके पास;
पुन सुनहु इक विनती, अचरिजकी अरदास. १
आज अचंमो मैं सुंन्यौं, एक नगर के बीच;
राजा गिर्युं विपरधी, राज करै सब नीच. २
नीच राज जहां करै, तहा भूप बड़ दीन;
अपनों जोर चले नहीं, उनहीके आधीन. ३

वे याकौं मानें नहीं, एहवासौं रस लींन;
सित्तर कोडा कोडिलौं, बंदीखानें दीन. ४

बंदीवान समान नृप, करि राखे उंह ठोर;
याको जोर चले नही, उनही कैं सिर मोर. ५

वे जो आग्या देतहें सोई कहें इह काम;
आप न जाने भूपमें, अैसें हें चित भ्रांम. ६

उनकी चेरी सों रचें, तजि निज नारि निधांन;
कहो स्वामी कौन नृप, जिनको असो ग्यान. ७

कौंन देश राजा कवन, को रिपु को कुलनार;
को दासी गुरु कृपा करी, याको कहो विचार. ८

પ્રશ્ન ૭૩ મું—આનો ઉત્તર ગુરૂએ શો આપ્યો ?

ઉત્તર—ગુરૂ વાચ: ॥

દોહરા—

गुरु बोले समकित विना, कौंउ पावे नाही;
सबें रिद्ध इक ठौर हैं, काया नगरी मांही ९

काया नगरी जीव नृप, अष्ट कर्म अरि जोर;
अग्यांन भावदासी रचे, पगे विषैकी ओर. १०

विषै बुध जिहां नही, तिहां इकमतिकौ चाह;
जो इकमति सो कुलत्रीया, येह याको निरवाह. ११

आप परावे वसिपरे, आपा मारयो खोय;
आप आप जांनें नही, कहां आपु क्यों होय. १२

आप न जानें आपको, कौन बतावनहार;
तबें सिष्य समकित लही, जान्यों सबें विचार. १३

यह गुरु सिष्य चतुर्दशी, सुनहु सबें मन लाय;
कहें दास भगवंतके, समता हैं घर आय. १४

અહિયાં છળરૂપી દાસ કુમતિના સંગે મોહને વશ પડ્યો, મોહ રાજાએ સંસારરૂપી કેદખાને નાખ્યો હતો પોતાની સત્તા ભૂલી, તે

જીવ જ્યારે પોતાની સત્તા ફોરવે ત્યારે મોહાદિ સર્વ કર્મદળને ફી આપોઆપ નિજ સ્વરૂપને પ્રગટ કરે. અર્થાત્ મિથ્યાત્વ ટાળી સમ્યક પ્રગટ કરે.

પ્રશ્ન ૭૪ મું—જીવને સમકિતની પ્રાપ્તિ થયા પહેલાં શા શા ગુણો પ્રગટ થાય?

ઉત્તર—'સમ્યકત્વ સ્વરુપ સ્તવ' માં પૃષ્ટ ૫૮૪ મે-કહ્યું છે કે-જીવે કર્મની પ્રકૃતિ સ્થિતિ રસ અને પ્રદેશ બંધના પરવશપણે અનંતાનંત પુદ્ગળ પરાવર્ત્તન થયા જન્મ મરણાદિ રુપ, ભીષણ કાંતારમાં ભમ્યો, એમ ભમતાં ભમતાં કોઇક વારે દુર્લભ મનુષ્ય ભવાદિ સામગ્રી યોગ મળ્યે પણ મિથ્યાત્વની પ્રબળતા હેતુએ અથવા પાંચ કારણના પરિપાક સિવાય ક્યાંય પણ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ ન થઇ, કેવળ ભવપૂર્ણ થયો. અહિં પ્રસંગે યોગ બિંદુ ગ્રંથમાં કહેલી સમ્યકત્વ પ્રાપ્તિની શૈલી લખીએ છીએ.

જે ભવ્ય જીવ છે તેને ભવ્યતાના ઉદયે કરી અકામ નિર્જરા વડે કર્મ ખપાવતાં પાંચ કારણની અનુકૂલતાએ કરી બે પુદ્ગળ પરાવર્ત્તન શેષ સંસાર રહે, તેવારે ધર્મ શબ્દ સામાન્યે સદહે, જે ધર્મ શબ્દ સાંભળવા સન્મુખ નિર્વિવેકપણે હોય તેને શ્રવણ સન્મુખી ભાવ કહીએ પણ તથાવિધ આદર પીપાસા કાંઇ હોય નહિ પણ સહજ મળે તો વિમુખ નહિ.

પ્રશ્ન ૭૫ મું--જ્યારે જીવ ધર્મ શબ્દ સાંભળવા સન્મુખ થાય ત્યારે તે માર્ગાનુસારી થયો કે કેમ?

ઉત્તર—માર્ગાનુસારી થયો નથી પણ જે જીવને બે પુદ્ગળ પરાવર્ત્તન કાળ સંસાર રહ્યો હોય તે જીવ માર્ગાનુસારી થવાને સન્મુખ થયો કહેવાય તે વિષે તેજ ઉપર કહેલા ચાલતા અધિકારમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

પછી ત્યાંથી સંસાર પરિભ્રમણ કરતો જીવ ઉચ્ચ ભાવમાં આવે તેવારે દોઢ પુદ્ગળ પરાવર્ત્તન રહે. માર્ગ ગવેષણા, માર્ગ શ્રવણ, માર્ગ સન્મુખ, માર્ગાનુસારી, માર્ગ પ્રાપ્ત ઇત્યાદિક નામ અહિંથી અને દપ ધર્મ બની ધસે, જિનોક્ત માર્ગનું શ્રવણ હોય, કોઇક રીતે રુચિ, થાય. તીવ્ર ભાવે ગવેષણા ન હોય એને માર્ગ પતિત કહિયે, એટલે પડ્યો કોઈ જાણે એવી રુચી થઇ પડે.

સંસાર પરિભ્રમણ કરતાં એક પુદ્ગળ પરાવર્ત્તન રહે તેવારે માર્ગાનુસારીપણું શુદ્ધાશુદ્ધની ગવેષણા માત્ર હોય, એ રીતે કરતાં ધર્મ યૌવનકાળ આવે ન્યાય સંપન્ન વિભવ પ્રમુખ પાંત્રીસ ગુ

ત્યાદિક દૃષ્ટિ પામવાનો અવસર હોય, એને માર્ગાનુસારી કહીએ. અહિં દર્શનની ભિન્નતા જાણે, જિનોક્ત માર્ગે વ્યવહારે પ્રવર્તે, અહિંથી ધ્યાત્વ મંદ પડ્યું, તેથી વ્યવહારે દ્રવ્ય ધર્મ પણ પામે, પણ સમ્યક્ત્વ સે ન થાય, અહિં પહેલા ત્રણ અનુષ્ઠાનની પ્રબલતા હોય, સર્વ ક્રિયા તે દેખી બીજા અનેક જીવ ધર્મ પામે, પણ પોતાને ન હોય, તે યાનું ફળ સ્વર્ગાદિક થાય, પણ નિર્જરા અર્થે ન થાય.

પ્રશ્ન ૭૬ મું—જે જીવને એક પુદ્ગલ પરાવર્ત્તનકાલ સંસાર રહ્યો, ારે તે જીવ માર્ગાનુસારી થયો તે જીવને સમકિતની પ્રાપ્તિ ક્યારે થાય?

ઉત્તર—સમ્યક્ત્વ સ્વરુપ-પાને ૫૮૫મે કહ્યું છે કેઃ—

ઇહાં ચરમ પુદ્ગલ પરાવર્ત્તમાં મિથ્યાત્વની મંદતા થાય ત્યારે મ્યક્ત્વ પામવાના કારણ ત્રણ કરણ છે, તેનાં નામ એક યથા પ્રવૃત્તિ રણ ૧, બીજો અપૂર્વ કરણ ૨, ત્રીજો અનિવૃત્તિ કરણ ૩, તેમાં ઇહાં થમ કરણનો અવસર છે તે કહે છે. એ સમ્યક્ત્વ ગુણ પામતાં સુધીમાં ર્વ સાધારણ આઠ દૃષ્ટાંત કહ્યાં છે તેમાં યથા પ્રવૃત્તિ કરણ કરતાં બે ષ્ટાંત લાગે.

પ્રશ્ન ૭૭ મું—તે આઠ દૃષ્ટાંત કેવી રીતે કહ્યાં છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—તે દૃષ્ટાંતની આવશ્યકોક્ત ગાથા તે ગ્રંથમાં નીચે પ્રમાણે હી છે.—ગાથા—

पल्लय गिरि सरिउवला, पिवीलिआ पुरिसपहजरगहीआ; कोद्दव जलव छाणिअ, सामा इयलाभ दिठंता. १

એ ગાથાનો અર્થ કહે છે. એક પાલાનું દૃષ્ટાંત, બીજું પર્વતથી નદી પ્રપાત સ્થાને રહેલા પાષાણનું દૃષ્ટાંત, ત્રીજું પીપીલિકા તે કીડીનું દૃષ્ટાંત. ચોથું ત્રણ પંથી પુરૂષનું દૃષ્ટાંત, પાંચમું જ્વર ગ્રહિતનું દૃષ્ટાંત, છઠ્ઠું મદન કોદ્રવનું દૃષ્ટાંત, સાતમું મલિન જલ દૃષ્ટાંત, આઠમું સમલ વસ્ત્ર દૃષ્ટાંત. એ આઠ દૃષ્ટાંત સર્વે સમ્યક્ત્વનો લાભ થતાં સુધીમાં લાગે.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—યથા પ્રવૃત્તિ કરણ કેવી રીતે હોય? ને તેનો અર્થ શો?

ઉત્તર—અહિં સમ્યક્ત્વ પામતાં કરણ ત્રણ છે, તેમાં પહેલું યથા પ્રવૃત્તિ કરણ તે 'अनति क्रम्य करोतीति' यथा प्रवृत्ति, એ વ્યુત્પત્તિનો અર્થઃ—યથા કેતાં જેમ અનાદિની ચાલ છે તેમની તેમ પ્રવૃત્તિનું કરણ કેતાં જીવ પરિણામનું પ્રવર્ત્તન છે, ત્યાં તેને યથા પ્રવૃત્તિ કરણ કહીયેં, એટલે

(આનો પરમાર્થ એમ જણાય છે કે-પહેલે કરણે ભવસ્થિતિ પરિપક્વ, બીજે કરણે ગંઠી ભેદ, અને ત્રીજે કરણે સમકિતના સન્મુખ થયો. એમ સંભવે છે.)

પ્રશ્ન ૮૩ મું—શિષ્ય-ઉપર કહ્યા પ્રમાણે એ રીતે ધાન્યનો પાલો તથા નદીનો પત્થર એ બે દૃષ્ટાંતે કોઇક જીવે યથા પ્રવૃત્તિ કરણે અંતો કોડા કોડી સાગરોપમની સાતે કર્મની શેષ સ્થિતિ કીધી, એટલે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિનો નિશ્ચય થયો ?

ઉત્તર—ગુરૂ કહે-અહિં સમ્યકત્વ પ્રાપ્તિનો નિશ્ચય થયો નથી ત્યાં પણ કાંઇક ઉણી એક કોડા કોડી સ્થિતિ શેષ સાત કર્મની કીધી તો પણ અભવ્ય અથવા દુર્ભવ્યત્વાદિક દૂષણને લીધે હાહા ઇતિ ખેદે સહિત પરિણામમય ગ્રંથી દેશ ગત જીવ પણ ગ્રંથીને અણભેદતો થકો હે નાથ! તાહરૂં દર્શન જે શ્રી મુખે કહેલું સમ્યકત્વ તે પામી શકે નહિ. કેમ કે યથા પ્રવૃત્તિ કરણ શુદ્ધિ તો અભવ્ય પણ આવે એવું આવશ્યક વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે અભવ્ય પણ કોઇક અકામ નિર્જરા કરતો ગ્રંથી દેશ સુધી આવે ત્યાં અરિહંતની શુદ્ધિ દેખીને અથવા અન્ય કોઇ પૌદ્ગલિક શુદ્ધિની ઇચ્છાએ પ્રવર્ત્તમાન થકો ચારિત્ર લે ત્યાં માત્ર શ્રુત સામાયિકનો લાભ તેને હોય, પણ શેષ દર્શન સામાયિકાદિક પામે નહિ, એમ સંસારમાં ભમતા થકાં વ્યવહારરાશીયા જીવ પ્રાયે જ્યાંસુધી ચરમાવર્ત્ત ચરમકરણ ન પામે ત્યાંસુધી અનંતીવાર ગ્રંથી દેશ સુધી આવી પાછા પડે. (એમ અભવી તથા દુર્ભવી-સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને ગંઠી ભેદ થાય નહિ.)

પ્રશ્ન ૮૪ મું—ગંઠી ભેદ થવાની રીત કઇ છે? કેવા પ્રકારે ગંઠી ભેદ થવાય છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—સમ્યકત્વ સ્વરૂપ-પૃષ્ઠ ૫૮૮ માં કહ્યું છે કે-જીવ જે રીતે ગ્રંથી ભેદે તે રીત કહે છે.

અહિં ગ્રંથી દેશ પામ્યા પછી કોઇ જીવ અપૂર્વકરણ કરે તે પંથી જે વટેમાર્ગુ તથા પીપીલિકા જે કીડી તેને ન્યાયે દૃષ્ટાંતે કરી દેખાડે છે.

જેમ અહિં કોઇક ત્રણ મનુષ્ય છે, તે સ્વભાવ ગમને કરી કોઇ નિષ્પ્રયોજને અટવી પંથે જાય છે તે જતાં જતાં ઘણી અટવી ઉલ્લંઘી ગયા પછી કાળ અતિક્રમને કરી ભય પામ્યા, એટલે [illegible] અટવીનો પંથ તેથી ડરવા લાગ્યા, એટલામાં તુરત બે [illegible] લાગ્યા પછી તે ત્રણ મનુષ્યે માર્ગને સુખે ઉંકતા બે ચોરોને દેખ્યે

અનાદિનું જે ચાલ પરિણામ છે તે પ્રવર્તન કર્યું નથી, અનાદિ થકી પ્રવર્તે છે, પણ કારણ પરિપાકના જોરથી મિથ્યાત્વની મંદતા થાય. તેથી પાલાને દષ્ટાંતે જેમ પૂર્વે ભર્યો ધાન્યનો પાલો તેમાં થોડું ધાન્ય નાખીએ અને ઘણું ધાન્ય કાઢીએ, તે વારે તે પાલો કાળાંતરે ખાલી થાય તેમ કર્મ રૂપ ધાન્યે કરી સમસ્ત આત્મ પ્રદેશ રૂપ પાલો ભર્યો છે તે પાલો જીવને અનાભોગથી એટલે ઇચ્છા વિના સહેજે અકામ નિર્જરાથી છેદન ભેદનાદિકથી અશુભ વિપાકાવસરે મિથ્યાત્વ તથા અનંતાનુબંધી કષાયની મંદતાના યોગે કર્મ વિપાકે બહુ વ્યાપક ન હોય તે વારે કષ્ટ માફક નિર્જરા ઘણી થાય, અને મિથ્યાત્વ કષાયના મંદતા માટે નવાં કર્મ પણ ઘણાં બાંધે નહિ, મંદ વીર્ય માટે પ્રદેશ રસ પણ થોડું ગ્રહણ કરે એટલે ઘણી નિર્જરા કરે અને બંધ અલ્પ થાય તેથી કર્મ સ્થિતિ રૂપ ધાન્યનો પાલો ઘટાડે. (એ પાલાનું પહેલું દષ્ટાંત કહ્યું.)

પ્રશ્ન ૭૯ મું—બીજું દષ્ટાંત નદીના પાષાણનું શી રીતે છે?

ઉત્તર—જેમ પર્વતથી નદી ધારા પડે ત્યાં નીચે રહેલો પાષાણ તે નદીની જળધારા પડવાથી અરહોપરહો ઘોળાય અથડાય, તે પાષાણ ઘોળવા ઘંચનાને યોગે ઘસાઇને ગોળઘાટમાં આવે, ફરસમાં સુંહાલો થાય એ રીતે સહેજ સ્વભાવે કોઇક ઘાટમાં આવે પણ કોઇએ એનો વિચારપૂર્વક ઘાટ કર્યો નથી.

તેમ જીવ તે પાષાણ રૂપ, નદી પ્રવાહ તે કર્મોદય પ્રવાહે પડ્યો અકામ નિર્જરાથી પૂર્વોક્ત ન્યાયે નિર્જરાએ કરી કોઇક ધર્મ પ્રવૃત્તિ યોગ્ય ઘાટમાં આવે. (આકારમાં આવે)

એ દષ્ટાંતે કરી એક આયુકર્મ વર્જીને બાકી સાતે કર્મની ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિ યોગ્ય બંધ પરિણામને ઘટાડે, તથા પૂર્વ બંધ હોય તે પણ નિર્જરે, તેવારે સિત્તર કોડાકોડી મિથ્યાત્વ બાંધતો હતો તે પરિણામ ટળીને પલ્યોપમને અસંખ્યાતમે ભાગે ન્યૂન એક કોડાકોડીની સ્થિતિ બંધના પરિણામ રાખે, તથા પૂર્વબંધ હોય તે પણ સર્વ સ્થિતિ ઘટીને એક કોડાકોડી સ્થિતિ શેષ રહે, એ રીતે એક આયુકર્મ મૂકી બાકી સાતે કર્મની સ્થિતિ ઘટાડી નાખે.

એટલા સુધી જે જીવના પરિણામની યોગ્યતા થઇ એનું નામ યથા પ્રવૃત્તિ કરણ કહીએ. એ કરણ જીવ સંસારમાં ભમતાં ભમતાં અનંતીવાર કરે, પલ્યોપમને અસંખ્યાતમે ભાગે ઓછી એક કોડાકોડી સાગરોપમની

ગાંઠ કર્મની શેષ સ્થિતિ રહી ત્યાં સુધી યથા પ્રવૃત્તિ કરણ કહીએ, આગલે ગ્રંથી દેશ આવ્યો ખરો પણ એ કરણું યોગ્ય પરિણામે આગળ ન જવાય. ઇતિ પ્રથમ કરણ. (બે દષ્ટાંતે કરી કહ્યું)

પ્રશ્ન ૮૦ મું—બીજું અપૂર્વકરણનું સ્વરૂપ શી રીતે ?

ઉત્તર—બીજું અપૂર્વકરણ તે જે પહેલા સંસાર પરિભ્રમણ કરતાં કદાપી એવું, કરણ જે જીવ પરિણામ વિશેષ તે પામ્યો નથી માટે અપૂર્વ કરણ કહીએ. એ અપૂર્વકરણ પરિણામે ઘન નિવડ રાગ દ્વેષ પરિણતીમયી જે ગ્રંથી તેને ભેદવા માંડે, જે ભેદે તે અધ્યવસાયને અપૂર્વકરણ કહીએ.

પ્રશ્ન ૮૧ મું—ત્રીજું અનિવૃત્તિકરણ કોને કહીએ ?

ઉત્તર—ત્રીજું અનિવૃત્તિકરણ તે જે અધ્યવસાય ફળ પ્રાપ્તિ વિના નિવર્તે પડે નહિ, એટલે પૂર્વે આવ્યો જે અપૂર્વકરણ રૂપ પરિણામ તે પાછો જાય નહિ તેને અનિવૃત્તિકરણ કહીએ, તે અનિવૃત્તિકરણ રૂપ પરિણામે કરી જીવ સમ્યકત્વ પામે તે ત્રીજું કરણ.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—ઉપરના કહેલા ત્રણ કરણ વિષે વિશેષ સમજવા જેવું હોય તો તે પણ જણાવશો ?

ઉત્તર—સમ્યકત્વ સ્વરૂપમાં-પૃષ્ઠ ૫૮૭ મે-કલ્પ ભાષ્યની સાખ આપી જણાવે છે કે—

આયુવર્જીને સાતે કર્મની અંતિમ-છેલ્લી કોડાકોડી સ્થિતિ પલ્યોપમને અસંખ્યાતમે ભાગે ન્યૂન રહે, બાકી સર્વ ખપી જાય. એ હવે ઇહાં ગંઠી કહણુ સ્થાનક છે. તે ગંઠી કેવી છે ? તો કે, અત્યંત દુઃખે ભેદવા યોગ્ય, કર્કશ, વક્ર, ગૂઢ, ગુપ્ત કોદ્દ, ખદિરાદિ કઠીણ કાષ્ટના ગાંઠની પરે જેવી તેવી રીતે ભેદાય છેદાય નહિ; એ ઉપમાએ અનાદિનું જીવને કર્મજનિત ઘન-નિવડ રાગદ્વેષ પરિણતિ સંચય રૂપ ગ્રંથી તે વજ્રવત્ દુર્ભેદ છે. જ્યાં ગંઠી છે ત્યાંસુધી આવે તેને પ્રથમ યથા પ્રવૃત્તિકરણ હોય. ॥૧॥

પછી ગ્રંથી સમર્થન કરતાં સામર્થ્યવંત થઇ ગ્રંથી ભેદતાં બીજું અપૂર્વકરણ હોય. ॥૨॥

તથા વળી અનિવૃત્તિકરણ તે સમ્યકત્વ અવશ્ય પ્રાપ્ત સન્મુખપણું આગળ કર્યું જેણે જીવે, એટલે સમ્યકત્વ અવશ્ય પામવું જેના મુખ આગળ રહ્યું છે તે જીવને ત્રીજું કરણ હોય. ॥૩॥

(આનો પરમાર્થ એમ જણાય છે કે-પહેલે કરણે ભવસ્થિતિ પરિપકવ, બીજે કરણે ગંઠી ભેદ, અને ત્રીજે કરણે સમકિતના લાભ થયો. એમ સંભવે છે.)

પ્રશ્ન ૮૩ મું—શિષ્ય-ઉપર કહ્યા પ્રમાણે એ રીતે ધાન્યનો પાલો તથા નદીનો પત્થર એ બે દૃષ્ટાંતે કોઇક જીવે યથા પ્રવૃત્તિ કરણે ગંઠી કોડા કોડી સાગરોપમની સાતે કર્મની શેષ સ્થિતિ કીધી, એટલે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિનો નિશ્ચય થયો ?

ઉત્તર—ગુરૂ કહે-અહિં સમ્યકત્વ પ્રાપ્તિનો નિશ્ચય થયો નથી ત્યાં પણ કાંઇક ઉણી એક કોડા કોડી સ્થિતિ શેષ સાત કર્મની કીધી તો પણ અભવ્ય અથવા દુર્ભવ્યત્વાદિક દૂષણને લીધે હાહા ઇતિ ખેદ રાગદ્વેષ પરિણામમય ગ્રંથી દેશ ગત જીવ પણ ગ્રંથીને અણભેદતો થકો હે નાથ! તાહરૂં દર્શન જે શ્રી મુખે કહેલું સમ્યકત્વ તે પામી શકે નહિ. કેમ કે યથા પ્રવૃત્તિ કરણ શુદ્ધિ તો અભવ્ય પણ આવે એવું આવશ્યક વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે અભવ્ય પણ કોઇક અકામ નિર્જરા કરતો ગ્રંથી દેશ સુધી આવે ત્યાં અરિહંતની શુદ્ધિ દેખીને અથવા અન્ય કોઇ પૌદ્ગલિક શુદ્ધિની ઇચ્છાએ પ્રવર્ત્તમાન થકો ચારિત્ર લે ત્યાં માત્ર શ્રુત સામાયિકનો લાભ તેને હોય, પણ શેષ દર્શન સામાયિકાદિક પામે નહિ, એમ સંસારમાં ભમતા થકાં વ્યવહારરાશીયા જીવ પ્રાયે જ્યાંસુધી ચરમાવર્ત ચરમકરણ ન પામે ત્યાંસુધી અનંતીવાર ગ્રંથી દેશ સુધી આવી પાછા પડે. (એમ અભવી તથા દુર્ભવી-સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને ગંઠી ભેદ થાય નહિ.)

પ્રશ્ન ૮૪ મું—ગંઠી ભેદ થવાની રીત કઈ છે? કેવા પ્રકારે ગંઠી ભેદ થવાય છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—સમ્યકત્વ સ્વરૂપ-પૃષ્ઠ ૫૮૮ માં કહ્યું છે કે-જીવ જે રીતે ગ્રંથી ભેદે તે રીત કહે છે.

અહિં ગ્રંથી દેશ પામ્યા પછી કોઈ જીવ અપૂર્વકરણ કરે તે પછી જે વટેમાર્ગુ તથા પોપીલિકા જે કીડી તેને ન્યાયે દૃષ્ટાંતે કહી દેખાડે છે.

જેમ અહિં કોઇક ત્રણ મનુષ્ય છે, તે સ્વભાવ ગમને કરી મોટે નિષ્પ્રયોજનને અટવી પંથે જાય છે તે જતાં જતાં ઘણી અટવી ઓળંગી ગયા પછી કાળ અતિક્રમે કરી ભય પામ્યા, એટલે અમુક વખતે અટવીનો પંથ તેઓ જોવા લાગ્યા, એટલામાં તુરત બે ચોર આવી લાગ્યા. પછી તે ત્રણ મનુષ્યે માર્ગને સુખે ઢુંકડા બે ચોરોને દેખીને

તે ત્રણમાંથી એક તો માર્ગ થકી પાછો નિવર્ત્યો, એટલે પાછો નાશી ગયો, તથા બીજાને તો તે ચોર લોકોએ ગ્રહણ કીધો એટલે પકડી લીધો, અને ત્રીજો મનુષ્ય તે ચોરોને સમયક્ પ્રકારે આતક્રમ્યો, એટલે પોતાનું બળવીર્ય ફોરવી ચોરોને હતપ્રહત કરી પુરપ્રત્યે પહોંચ્યો એટલે ઇચ્છિત સ્થાનકે નિર્ભયપણે પહોંચ્યો. એ દ્દષ્ટાંત સમયક્ત્વ પ્રાપ્તિમાં ઉપનય ભાવે ઉતારે છે.—

ભવ ભ્રમણ રૂપ તો અટવી તેમાં મનુષ્ય તે ત્રણ ઉત્કૃષ્ટ જાતના સંસારી જીવ, અને કર્મ સ્થિતિ તે મોટો દીર્ઘ માર્ગ કહીએ. તથા ગ્રંથી દેશ તે ભયનું સ્થાનક વળી રાગ અને દ્વેષ રુપ બે ચોર જાણવા. એ ત્રણમાંથી દુર્ભવ્ય અથવા અભવ્ય જીવ તે તો પાછા ભાગ્યા (નાશી ગયા). તથા અચરમકરણી અથવા અપરિપક્ કારણી તો ગ્રંથી દેશેજ રહ્યો, અહીં ગ્રંથી દેશે ભવ્ય અથવા અભવ્ય ઉત્કૃષ્ટો સંખ્યાત અસંખ્યાત કાળ સુધી રહે પછી ભવ્યને શેષ અર્દ્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત્તન સંસાર રહ્યો હોય તો ગ્રંથી ભેદે અધિક સંસારી પાછો ફરે. અહિં ગ્રંથી દેશે ભવ્ય અથવા અભવ્ય રહ્યા થકા દ્રવ્ય શ્રુત ભિન્ન દશ પૂર્વ સુધી પામે તથા દ્રવ્ય ચારિત્ર પામે.

પ્રશ્ન ૮૫ મું—કોઈ એમ કહે કે અભવીને પૂર્વનું જ્ઞાન ન હોય તેનું કેમ?

ઉત્તર—પાને ૫૮૯ મે-કહ્યું છે કે-અભવ્ય પૂર્વ શ્રુત ન પામે, કેટલાક ગ્રંથોને અનુસારે તથા વૃદ્ધ પરંપરાએ પણ અભવ્યને પૂર્વ શ્રુત ન હોય, તથા કોઇક ગ્રંથને અનુસારે લબ્ધિ દશ પૂર્વ સંપૂર્ણને પૂર્વ લબ્ધિ કહીએ, તે અભવ્યને ન હોય પણ શેષ હોય, પછી બહુ શ્રુત કહે તે ખરૂં. પૂરે પૂરાં દશ પૂર્વ તથા અધિક યાવત્ ચૌદ પૂર્વ સુધી જે ભણે તે નિયમા સમ્યક્ત્વી હોય, કેમકે કલ્પ ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે-યતઃ चउदस दसय अभिन्न, नियमा सम्मत्त सेसए भयणा ॥ इति ॥ તે માટે ઉત્કટ કારણ યોગે બીજો પુરૂષ તો ગ્રંથી દેશેજ ટકી રહ્યો, તથા ત્રીજો ચરમ કરણી પ્રાપ્ત ભવ્ય સમ્યક્ત્વ વંત વીર્યોલ્લાસ વધતે રાગ દ્વેષ પરિણતિ રૂપ ગ્રંથી ભેદીને સમ્યક્ત્વ દર્શન રુપ નગરેજ પહોંચે એમ ત્રણે કરણનો ઉપનય જોડવો.

પ્રશ્ન ૮૬ મું—ચોથું પીપીલિકાનું દૃષ્ટાંત શી રીતે છે?

ઉત્તર—ઉપરના ચાલતા અધિકારે-પીપીલિકાનું દૃષ્ટાંત સમજાવે છેઃ— જેમ ક્ષિતિ જે પૃથ્વી તેના ઉપરે સહજ સ્વભાવે કીડી ફરે છે, ગમન કરે છે, પણ તેમાં કોઇની પ્રેરણા નથી, હવે તેમાં એક કીડી તો ફરતી ફરતી

થાણું જે ખીલો અથવા ભીંત પ્રમુખ ત્યાં સુધી આવીને વળી પાછી ફરી જાય, તથા કોઇક કીડી તો થાણું જે ખીલો ભીંત તે ઉપરે ચઢવા માટે તે ચઢીને થાણુંના ઉપર બેસી રહે, તથા વળી કોઇક કીડી થાણુ ઉપરે ચડીને ઉડી જાય. તથા કોઇક કીડી ખીલાથી અધવચ પાછી ઉતરે, એ ત્રૃદંગી જે કીડી તેનું દૃષ્ટાંત જાણવું.

હવે એનો ઉપનય ઉપમાન દેખાડે છે, ક્ષિતિ ગમન એટલે કીડીનું પૃથિવી ઉપરે ફરવું, ખીલાના મૂળ સુધી આવવું તે પ્રથમના યથા પ્રવૃત્તિ કરણ સરખું છે, તથા કોઇક કીડી ખીલે ચડી તે સમાન બીજું અપૂર્વ કરણ છે, તથા કોઇક કીડી ખીલે ચડીને તે ખીલાથી ઉડી ગઇ તે સાથ જીવને ત્રીજું અનિવૃત્તિ કરણ કહીએ.

થાણું જે ખીલો ત્યાંજ ટકી રહેવું તે ગ્રંથી દેશે રહેવું એટલે ગ્રંથી ગત જીવનું કોઇ કાળ સુધી ત્યાં રહેવું હોય, તે સરખું છે, તથા તે ખીલા રૂપ ગંઠી દેશથી ઓસરે એટલે પાછું ફરે તે ફરી કર્મ સ્થિતિની વૃદ્ધિ કરે ફરી ઉત્કૃષ્ટી કર્મ સ્થિતિ વધારે.

એ બે દૃષ્ટાંત કહ્યા તેણે કરી કોઇ સંજ્ઞી પર્યાપ્તો પંચેંદ્રિય ભવ્ય જીવ મુક્તિ જાવા યોગ્ય હોય, જેને માત્ર અર્દ્ધ પુદ્દગલ પરાવર્ત્તન કેર સંસાર બાકી રહ્યો હોય, એવો એટલે લક્ષણે પૂરણ જે જીવ હોય તે જીવ શે કરે તે આગળ કહે છે.

પ્રશ્ન ૮૭ મું—અર્દ્ધ પુદ્દગલમાં આવેલો જીવ શું શું કરે?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત લક્ષણવંત જીવ તે ગ્રંથી દેશ સુધી આવે, ત્યાં પરિણામ નિર્મલતાની વૃદ્ધિ હોય તે કહે છે. પૂર્વે કોઇ વારે પામ્યો નથી એવું જે પરિણામ તેને અપૂર્વ કરણ કહીએ તે અપૂર્વ કરણ કેવું છે જે નિવડ આકરી અત્યંત કઠીણ એવી પૂર્વોક્ત રૂપ જે ગ્રંથી તેને ભેદવાને વજ્ર સરખું છે, તેને ઘાએ કરીને વિહિત એટલે કર્યો છે દુષ્ટ ગ્રંથીનો ભેદ જેણે, તથા ભૂત તે જીવ પ્રતિક્ષણે વિશુદ્ધમાન પરિણામની નિર્મલતા વધતે થકે અંતર્મુહૂર્ત્ત માત્રમાં પૂર્વોક્ત અનિવૃત્તિ કરણે ગયો એટલે ગ્રંથી ભેદ કરતાં અંતર્મુહૂર્ત્ત લાગે. ત્યાં ચડતે પરિણામે ગ્રંથી ભેદ કરી અનિવૃત્તિ કરણે જાય. અહિં અપૂર્વ કરણની વિશુદ્ધતા થકી અનિવૃત્તિ કરણની નિર્મલતા વિશુદ્ધતર છે, માટે અપૂર્વ કરણ અને અનિવૃત્તિ કરણની ભિન્નતા થઇ. (પૃષ્ટ ૫૯૦મે.)

પ્રશ્ન ૮૮ મું—અપૂર્વ કરણમાંથી અનિવૃત્તિ કરણે ગયો જીવ શું કરે

ઉત્તર—અનિવૃત્તિ કરણે ગયો થકો જીવ જે કરે તે કહે છે. તે જીવને ત્યાં અનિવૃતિ કરણે અતિ વિશુદ્ધ પરિણામના જોરથી મિથ્યાત્વ મોહનીયના પુંજની સ્થિતિ બે થાય. તેમાં પહેલી સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત્ત વેદ્ય એટલે એક અંતર્મુહૂર્તમાં ખપી જાય, એટલી સ્થિતિનાં મિથ્યાત્વ મોહનીય નામા કર્મના દલીયાં તે મોટી સ્થિતિ જે કોડાકોડી સાગરોપમમાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન છે તે સ્થિતિમાંથી નજીક ખેંચી લે, એટલે બીજી પલ્યોપમને અસંખ્યાતમે ભાગે ન્યૂન એક કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હતી તેમાંથી અંતર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ વેદ્ય નીચી ખેંચીને જૂદી કીધી. બાકી શેષ રહી તેનો મોટો પુંજ અલગો રાખ્યો એટલે ન્હાની સ્થિતિ તથા મોટી સ્થિતિને વચમાં આંતરો પડયો તે વારે એ બેઉ સ્થિતિની વચમાં જે ખાલી જગા રહી તેને અંતર કરણ કહિએ, એમ અહિં અનિવૃત્તિ કરણના જોરથી અંતર કરણ કરે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—અનિવૃત્તિ કરણમાંથી જીવ અંતર કરણમાં આવે ત્યારે શું કરે ?

ઉત્તર—પૃષ્ઠ ૫૯૧મે-કહ્યું છે કે-પ્રથમ સ્થિતિ ગત દલિયાંને અંતર્મુહૂર્ત્તમાં ખપાવે અને મોટી સ્થિતિમાંથી આવતાં દલિયાંને ઉપશમાવે વિષ્કંભિત ઉદય કરે અંતર્મુહૂર્ત્ત ઉદય ન આવે એવાં કરે.

એટલે અનિવૃત્તિકરણે બે કાર્ય કરે. એક તો મિથ્યાત્વ સ્થિતિના બે ભાગ કરી અંતરકરણ કરે અને બીજું અંતર્મુહૂર્ત્ત વેદ્ય પ્રથમ લઘુ સ્થિતિને ખપાવે એટલે અનિવૃત્તિ કરણનો કાળ પૂરો થાય તે વારે આગળ અંતર કરણમાં પેસે, દોડી જાય, પ્રવેશ કરે, તે વારે ત્યાં અંતર કરણને પ્રથમ સમયે હે નાથ ! તમારે પ્રસાદે ક્ષાયિકાદિકની પરેં વિશિષ્ટ તો નહીં પણ સામાન્યપણે અલ્પકાલીન ઉપશમ નામા સમકિત પામે. તે શી રીતે પામે તેની ઉપમા કહે છે, જેમ સુભટ હોય તે રણને વિષે વેરીને જીતવાથી પરમાનંદ પામે, તેમ અનાદિના જે રાગ દ્વેષ રૂપ મો । શત્રુ તજ્જનિત ગુરૂ કર્મ સ્થિત્યાદિ અનંતાનુબંધિયા ચાર વેરીને જીતવાથી પરમાનંદ સરખું સમ્યક્ત્વ જીવ પામે.

એટલે અનાદિ કાળનો સંસાર ચક્રમાં ભમતો થકો જીવ, મિથ્યાત્વ મોહનિયાદિક કર્મોને ખપાવીને તે યથા પ્રવૃત્તિ કરણે કરીને કર્મો ખપાવે, તેનું દૃષ્ટાંત પૂર્વોક્ત નદીના પ્રવાહનો પત્થર, તેના દૃષ્ટાંતે ખપાવે, પછી પૂર્વે કોઈ વારે લીધી નથી એવી જે રાગ દ્વેષ પરિણતિમયી મિથ્યાત્વ

આથી તે ગ્રંથીને શી રીતે ભેદે? કે ગિરિવર જે પર્વત તે ભેદવાને જેમ વજ્ર બળવાન છે, તેમ અપૂર્વ કરણ પરિણામ રૂપ ઉગ્ર વજ્ર ધારાએ કરીને જીવ ગ્રંથી ભેદતો અંતર મુહૂર્ત કાળમાં અનિવૃત્તિ કરણે ગયો, પછી તે અનિવૃત્તિ કરણે ગયો થકો જે કરે તે કહે છે.

પ્રતિ સમયે એટલે સમય સમય પ્રત્યે વિશુદ્ધમાન પરિણામિ થકો ત્યાં બહુલાં કર્મોને ખપાવે, તે વખતે જે મિથ્યાત્વનાં દલિયાં ઉદય આવ્યાં, તેને ક્ષય કરે અને જે ઉદય ન આવ્યાં ઉદયાભિમુખ ન થયાં તે દલિયાંને ઉપશમાવે, એટલે ઉદીરણાદિક કરણ બળે પણ વિપાકોદય અથવા પ્રદેશોદય જે થઇ શકે નહિ તેને ઉપશમાવ્યા કહીએ. એમ અહિં અનિવૃત્તિ કરણે કેટલાંક મિથ્યાત્વનાં દલિયાં ખપાવ્યાં, અને કેટલાંક ઉપશમાવ્યાં, અને મિથ્યાત્વ સ્થિતિના બે ભાગ કરી વચમાં અંતર કર્યું.

પ્રશ્ન ૯૦ મું—અંતર કરણ કર્યા પછી શું થયું?

ઉત્તર—અંતર કરણ કરતાં જે થયું તે કહે છે. પૃષ્ઠ ૫૯૨મે-જેમ કોઇક પંથી જન ગ્રીષ્મ કાળમાં મધ્યાહ્ન સમયે નિર્જળ વનમાં સૂર્યના પડેલા કિરણને પરિતાપે પડેલા લૂના અજડ તાપે કરી અતિ વ્યાકુળ થયો હોય, તેને કોઈ શીતલ સ્થાનક મળે વળી ત્યાં કોઇ બાવના ચંદનનું રસ છાંટે તે વારે તે પંથી શાતા પામે કેવો આનંદ મગ્ન હોય?

તેમ અહિં ભવ્ય જીવ રૂપ પંથી અનાદિ કાળનો સંસાર રૂપ ઉગ્ર ગ્રીષ્મ કાળે જન્મ મરણાદિ રૂપ નિર્જળ વનમાં કષાય રૂપ ઉગ્ર તાપે પીડયો રોગ શોકાદ રૂપ લૂ અજડ એટલે લુખ તેણે કરી અશુભઃ (દગ્ધ થયેલો) અને તૃષ્ણા રૂપ મોટી પીપાસા તેણે કરી પરાભવ્યો થકો ભવ્ય પંથી તે અનિવૃત્તિ કરણ રૂપ શુદ્ધ સરલ માર્ગ પામી દૂરથી અંતર કરણ રૂપ શીતલ સ્થાનક દેખી હર્ષવંત થકો ધસી ત્યાં પહોંચ્યો ત્યારે ગોશીર્ષ જે બાવના ચંદન તેનો જે રસ તેની પરે શીતલ અતિશય પરમ ઉત્કૃષ્ટ અનિવૃત્તિ કરણ પરમ સુખ શાતા કરણ એવું તે અનિવૃત્ત કરણને અંતે અને અંતર કરણને પ્રથમ સમયે ઘનસારવત્ શીતલ સમ્યક્ત્વ પામે તે વારે અનંતાનુબંધી તથા મિથ્યાત્વ ક્રૂર પરિતાપ સર્વ મટી જાય, ગાઢ તૃષ્ણા પીપાસા મટી જાય. અહિં અનાદિ કાળનું પરમ ઘણું પરમ દુઃખદાતા રૂપ એવા મિથ્યાત્વનું દુઃખ અંતર્મુહૂર્ત સુધી દૂર થાય (નાશ થાય) અનાદિનો પ્રથમ દુઃખાંત અહિં થયો. (એટલે ઉપશમ સમકિત અંતર્મુહૂર્તની સ્થિતિનું પ્રથમ પ્રાપ્ત થયે અનાદિ મિથ્યાત્વનો અંત આવી ગયો.)

પ્રશ્ન ૯૧ મું—જ્યારે અનાદિ મિથ્યાત્વનો અંત આવ્યો ત્યારે તે મિથ્યાત્વ કેવા પ્રકારનું સમજવું?

ઉત્તર—અહિં પૃષ્ટ ૫૯૨મે કહ્યું છે કે-અહિં સિદ્ધાંત શૈલીમાં કાળ નિશ્રાએ ગુણ હોય પ્રાપ્તિ તથા વિરહ આશ્રી ચાર ભાંગા કહ્યા છે તેનાં નામ કહે છે. ૧ અનાદિ અનંત, ૨ અનાદિ સાંત, ૩ સાદિ સાંત, ૪ સાદિ અનંત.

એ ચાર ભાંગાનો અર્થ કહે છે, જેને મિથ્યાત્વાદિક અનાદિનું છે અને તે કોઇ દિવસ મટશે પણ નહિ, એવા અભવ્યાદિકને અનાદિ અનંત પ્રથમ ભાંગો છે ૧, અને જે ભવ્ય જીવે પ્રથમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું. તે વારે તે જીવે અનાદિના મિથ્યાત્વનો અંત આણ્યો. તે માટે તેને અનાદિ સાંત બીજો ભાંગો જાણવો ૨; તથા જે જીવ સમ્યક્ત્વ પામી વળી સમ્યક્ત્વ વમન કરી મિથ્યાત્વે ગયા તે વારે મિથ્યાત્વની આદિ થઇ, પછી કેટલોક કાળ મિથ્યાત્વે રહી વળી શુભ સામગ્રીના યોગથી ફરી સમ્યક્ત્વ પામ્યો તે વારે મિથ્યાત્વનો અંત થયો એ ત્રીજો સાદિ સાંત નામા ભાંગો થયો ૩, તથા ચોથો સાદિ અનંત નામા ભાંગો તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વાદિ ક્ષાયક ભાવે જેને જે ગુણ પ્રગટ થયા તે ગુણ તેને હોય પણ મિથ્યાત્વીને ન હોય, કેમકે ગ્રંથી ભેદ કર્યા પછી જે મિથ્યાત્વ હોય; તે તો સાદિ સાંત ભાંગેજ હોય, માટે જેને સમ્યક્ત્વાદિક ક્ષાયક ગુણ પ્રગટયાં તે સાદિ, અને તે ગુણ આવ્યા જાય નહિ તે અનંત, એટલે ભવ્ય મિથ્યાત્વીને ત્રણ ભાંગા હોય, અને અભવ્ય મિથ્યાત્વીને એકજ અનાદિ અનંત ભાંગો હોય. ૪. યદુક્તં:—ગાથા—

मिच्छत्तमभव्वाणं, तमणाइ मणंत मेमुणेयव्वं ॥
भव्वाणं तमणाइ, सपज्जवसियंतु सम्मत्ते ॥ १ ॥

અર્થ:—અભવ્યને મિથ્યાત્વ અનાદિ અનંત ભાંગે હોય, અને ભવ્યને અનાદિ સપર્યવસિત ભાંગે મિથ્યાત્વ હોય. ઇતિ.

પ્રશ્ન ૯૨ મું—શિષ્ય—સમકિત કેટલા પ્રકારનાં?

ઉત્તર—સમ્યક્ત્વ સ્વરૂપમાં સમ્યક્ત્વના ૧૫ ભેદ કહ્યા છે. તેનાં નામ ૧ તત્વ રૂચિ સમ્યક્ત્વ, ૨ દ્રવ્ય સમકિત, ૩ ભાવ સમકિત, ૪ નિશ્ચય સમકિત, ૫ વ્યવહાર સમકિત, ૬ નિસર્ગ સમકિત, ૭ ઉપદેશ સમકિત, ૮ કારક સમકિત, ૯ રોચક સમકિત, ૧૦ દીપક સમકિત, ૧૧

ક્ષયોપશમ સમકિત, ૧૨ ઉપશમ સમકિત, ૧૩ ક્ષાયક સમકિત, ૧૪ સાસ્વાદાન સમકિત, ૧૫ વેદક સમકિત, એ ૧૫ પ્રકારનાં સમકિત કહ્યાં.

પ્રશ્ન ૯૩ મું--પહેલું તત્ત્વ રૂચિ સમ્યકત્વ કોને કહીએ ?

ઉત્તર--જે હે પરમેશ્વર ! તારા પ્રકાસ્યા જે જીવાદિક ભાવ પદાર્થ તેને વિષે તત્ત્વ રૂચિ હોય અર્થાત્ પરમાર્થ બુદ્ધિ હોય, સકલ દોષ રહિત અને સકલ ગુણે સંપન્ન એવા અરિહંત દેવે ભાખ્યું જે તત્ત્વ તે સત્ય છે, એવી રૂચિ પરમાર્થ બુદ્ધિ, તદ્રૂપ આગમમાં કહ્યું છે. तमेव सच्चं निस्संकं, जंजिणेहिं पवेइयं. " ઇત્યાદિ રૂચિ રૂપ.

શ્રીજિનેશ્વર ભાષિત જીવા જીવાદિક તત્ત્વને વિષે જે સમ્યક્ શ્રદ્ધાન નિશ્ચલ પ્રતીત તેને તત્ત્વ રૂચિ કહીએ. તે તત્ત્વ રૂચિ શ્રદ્ધાન મિથ્યાત્વ દલના રસની મંદતાએ જાતિ સ્મરણાદિક નિમિત્તે ઇહાપોહ કરતાં કરતાં સહેજે પોતાની મેળે તત્ત્વ શ્રદ્ધાન પામે તે નિસર્ગ સમ્યકત્વ કહેવાય અથવા શુભ ગુરૂની ઉપાસના કરતાં સિદ્ધાંત વાણી સાંભળતાં જે પામે તે ઉપદેશિક શ્રદ્ધાન કહિયે. ઇત્યાદિક લક્ષણ જે તત્ત્વરૂચિ તે એક વિધ સમ્યકત્વ કહીએ. ॥ ૧ ॥

આ પ્રમાણે સમ્યકત્વ સ્વરૂપમાં–પાને ૫૯૩થી જાણી લેવું.

પ્રશ્ન ૯૪ મું—બીજું દ્રવ્ય સમકિત કોને કહીએ ?

ઉત્તર--હે પ્રભુ ! તારાં વચનનો પરમાર્થ જે રહસ્ય તેનો અજાણ છે. પણ તારાં વચનન વિષે તત્ત્વ રૂચિ છે, કેમકે જે રાગ દ્વેષ અજ્ઞાન એ ત્રણ દોષનો નાશ થવાથી વીતરાગ થયા તે અસત્ય ભાષણ કરે નહિ. માટે શ્રી જિન ભાષિત વચન સર્વ સત્ય છે, એમ તે જાણે છે તો એવી જે તત્ત્વરૂચિ તે દ્રવ્યગત સમ્યકત્વ કહીએ. यदुक्तं सिद्धांते:–मावेण सद्दहंतो, अयाण माणे विसम्मत्तं; ઇતિ વચનાત. જે સૂક્ષ્મ અર્થને નથી જાણતો એવા અજ્ઞ પુરૂષ પણ એ ભાવે સદ્દહણા છે કે જે અરિહંત તે શુદ્ધ ભાષણ કરનારાજ છે એવી ઓઘે પ્રતીત છે તો અજાણ પુરૂષને પણ દ્રવ્યથી સમ્યકત્વ છે. ॥ ૨ ॥

પ્રશ્ન ૯૫ મું—ત્રીજું ભાવ સમકિત કોને કહીએ ?

ઉત્તર—ભાવગત સમ્યકત્વ તે વળી પરમાર્થના જાણ પુરૂષને હોય. यदुक्तं सिद्धांते:–जीवाइ नव पयत्थे, जो जाणइ तस्स होइ संमत्तं. ઇતિ વચનાત્. માટે જે સમ્યક્ પ્રકાર જીવાદિક નવે પદાર્થને સમ્યક્ પ્રકાર,

નમા, ભંગ, પ્રમાણ, નિક્ષેપ પ્રમુખ સ્યાદ્વાદ શૈલી પૂર્વક જાણે, સદ્દહે તે ભવ્ય જીવને ભાવગત સમ્યકત્વ કહીએ. ॥ ૩ ॥

પ્રશ્ન ૯૬ મું—ચોથું નિશ્ચય સમકિતનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ શુદ્ધ શ્રદ્ધા ભાષણ રમણતા પૂર્વક રત્નત્રયરૂપ આત્માનું જે શુભ પરિણામ તેને નિશ્ચય સમ્યકત્વ કહીએ. એટલે આત્માનેજ નિશ્ચય સમ્યકત્વ કહીએ, કેમકે આત્માને આત્માના ગુણ તે કાંઇ જૂદા નથી, પરિણામે અનન્ય છે-એક છે ગુણ ગુણી ભાવે અભેદેજ રહ્યા છે, કેમકે અભેદ પરિણામે પરિણમ્યો જે આત્મા તે તદ્ગુણ રુપજ કહેવાય.

यदुक्तं योग शास्त्रेः—

आत्मेवदर्शनज्ञान, चारित्राण्यथवायते;
यस्तदात्मैवस्वगुणैः, शरीर मधितिष्ठति. ॥ १ ॥

પ્રાયે અપ્રમત્ત સાધુને નિશ્ચય નય સમ્યકત્વ પૂર્ણ કહેવાય છે કેમકે જેવું જાણ્યું તેવોજ ત્યાગ ભાવ છે, અને શ્રદ્ધા પણ તદનુ રુપ છે. માટે સ્વરુપોપયોગી જીવને આત્મા તેજ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર છે. કારણકે આત્મા રત્નત્રયાત્મક અભેદ ભાવે શરીરમાં રહ્યો છે, માટે રત્નત્રયીને શુદ્ધોપયોગે વર્તતા જીવને નિશ્ચય સમ્યકત્વ કહીએ. ॥ ૪ ॥

પ્રશ્ન ૯૭ મું—પાંચમું વ્યવહાર સમકિત કોને કહેવું ?

ઉત્તર—વ્યવહાર સમ્યકત્વ તે, હે પ્રભુ! તારા સિદ્ધાંતને વિષે સમ્યકત્વના હેતુ જે મિથ્યાત્વનું સંસ્તવ પરિચય પ્રમુખ જે અતિચારાદિક દોષ છે. તેના ત્યાગથી થાય. તથા દેવ ગુરૂ ભક્તિ બહુમાન યોગે શાસનોન્નતિ હેતુએ થાય.

यदुक्तं गुणस्थान विचार ग्रंथेः—

देवे गुरुव संघेव, सद्भक्ति शासनोन्नति ॥
अमतो पि करोत्येव, स्थितिस्तुर्येगुणालये ॥ १ ॥

અર્થ:—દેવ ગુરૂ તથા શ્રી સંઘ તેની બહુમાન સહિત ભક્તિ કરે શાસનોન્નતિ કરે, અવિરતિ ગુણ ઠાણે રહ્યો થકો પણ આગમોક્ત વિધિ એજ નિરતિચાર સમ્યકત્વ પ્રવૃત્તિ સહિત હોય તેને વ્યવહાર સમ્યકત્વ કહીએ. ॥ ૫ ॥

પ્રશ્ન ૯૮ મું—છઠ્ઠું નિસર્ગ સમકિત કોને કહેવું ?

ઉત્તર—અહિં પાને પહ્ય, મે-શિષ્ય પૂછે છે કે નિસર્ગ કેર કહે સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય ?, તેવારે ગુરૂ દૃષ્ટાંત ગર્ભિત ; સમ્યક પ્રાપ્તિનો ઉપાય કહે છે:-

અહિં પાંચ દૃષ્ટાંત કહ્યાં છે, તેમાં જલનું તથા વસ્ત્રનું અને કોદર એ ત્રણ દૃષ્ટાંત આગળ પુંજ ત્રય ભાવનાવસરે કહી બતાવશે અને માર્ગ તથા જ્વરનો એ બે પ્રસુત છે તે કહે છે:–જેમ કોઇક પંથી માર્ગથી ભ્ર થયો પછી બીજા કોઇના ઉપદેશ પામ્યા વિનાજ ભમતો ભમતો પોતા મેળે સહેજે માર્ગે ચડે, અને કોઇક પંથ ભ્રષ્ટ થયેલો પંથી તથા વિ પાપના ઉદયથી કોઇ સજ્જનનો યોગ ન મળવાથી માર્ગ પામેજ નહિ ત્યાંનો ત્યાંજ રહે. અને ત્રીજો પુરૂષ બીજાને પૂછી માર્ગ પામે.

તેમજ વળી જ્વરનું દૃષ્ટાંત કહે છે:–જેમ કોઇકને તાપ જ્વર આવે તે કોઇને ઔષધ કર્યા વિનાજ પોતાની મેળે જતો રહે, અને કોઇકને ઔષધ ચુર્ણ ધાગાદિ (દોરાદિક) પ્રયોગ કરવાથી જ્વર જાય છે, તથા કોઇને તો અસાધ્ય જ્વર કોઇ રીતે જાયજ નહિ. એ રીતે એ બે દૃષ્ટાંત સમક પ્રાપ્તિ વિષે જોડવાં તે આવી રીતે:–

કોઇક શુક્લ પક્ષી કાલાદિક કારણ પરિપાકવંત ચર્માવર્ત સ કરણી એવો ભવ્ય જીવ તે સહેજે આપો આપ વિચાર તે થકે સમ્ય પામે તે નિસર્ગ સમ્યકત્વ કહીએ. ॥ ૬ ॥

પ્રશ્ન ૯૯ મું—સાતમું ઉપદેશ સમકિત કોને કહીએ ?

ઉત્તર—કોઇક જીવ પૂર્વોક્ત કાલાદિક યોગ્યતાવંત હોય પણ ગુરૂ યોગે ઉપદેશ સાંભળી અનાદિની ભૂલ મટાડી દેવ ગુરૂ ધર્મ સદ્દહ સમ્યકત્વ પામે તેને ઉપદેશ સમ્યકત્વ કહીએ. ॥ ૭ ॥

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—આઠમું કારક સમકિતનું શું લક્ષણ ?

ઉત્તર—હે નાથ ! જે જેમ યથાર્થ ભાવે વિધિ માર્ગ તને પ્રા તે તેમજ આજ્ઞાને અનતિક્રમતો થકો એટલે તમારી આજ્ઞા અહિત કરી શૈલી પૂર્વક દયા શક્તિએ દાન, પૂજા, વ્રત, નિયમાદિક કરે તેને સમ્યકત્વ કહીએ. ॥ ૮ ॥

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—નવમું રોચક સમકિત કોને કહીએ ?

ઉત્તર—રોચક સમ્યકત્વ, તે હે નાથ ! તમારા ધર્મને વિષે માત્ર કરે, શ્રી જિનોક્ત ધર્મ કરવાની ઇચ્છા કરે, શુદ્ધ શ્રદ્ધા કરે,

કોઈ પ્રવૃત્તિ કરતો દેખીને રૂડું માને, પરંતુ પોતે ભારે કર્મી માટે ક્રિયાનુષ્ઠાનાદિક કરી શકે નહિ તેને રોચક સમ્યકત્વ કહીએ. ॥ ૯ ॥

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—દશમું દીપક સમકિત કોને કહીએ.

ઉત્તર—દીપક સમકિત વંત, સ્વયં-પોતે તો મિથ્યાદૃષ્ટિ અભવ્ય દુર્ભવ્ય હોય, પણ અંગારમર્દિકાચાર્યની પરે ધર્મ કથાદિકે કરી આદિ શબ્દથી સામાયિકાદિના અનુષ્ટાનના અતિશયે કરીને એટલે દંભ રચના વિશેષે કરી પર જે બીજા ભવ્ય ભદ્રક જીવો હોય તેને ધર્મે કરી દીપાવે, એટલે અન્ય જીવોના ઘટમાં પ્રકાશ કરાવે, પરંતુ પોતાને અંતરંગ પરિણામે શ્રદ્ધા ન હોય એવાને હે પ્રભુ તારા સમય જે સિદ્ધાંત તેના જાણ પુરૂષો દીપક સમ્યકત્વ કહે છે. અહિં શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યું જે પોતે મિથ્યાત્વી મિથ્યાત્વે વાસિત અંતઃકરણવાળાને સમ્યકત્વી કેમ કહો છો? તે વારે ગુરૂ કહે છે—હે શિષ્ય, જો મિથ્યા પરિણામી છે તોપણ આગલા પ્રાણીઓને ધર્મ પમાડવાનો હેતુ થાય છે, અથવા શાસનોન્નતિ કરે છે, માટે કારણે કાર્યનો ઉપચાર કરી સમ્યકત્વ કહીએ, સમ્યકત્વનો હેતુ છે માટે સમ્યકત્વ કહીએ, યદુક્તં સિદ્ધાંતેઃ—विहियाणु ठाणं पुण, कारग मिह रोय गंतु सद्दहणं॥ मिच्छ दिठी दीवइ, जंतवे दीवगं तंतु ॥ १ ॥ અર્થઃ—વિહિત એટલે નીપજાવ્યું છે કર્યું છે આગમાનુસારે ધર્માનુષ્ટાન જેણે તે કારક સમ્યકત્વ કહીએ; અને રોચક સમ્યકત્વ તે શુદ્ધ સદ્દહણા રૂપ રૂચિ થાય તેને કહીએ, વળી પોતે મિથ્યા દૃષ્ટિ થકો પરને તત્ત્વ દીપાવે, પરને સમ્યકત્વ પ્રકાશ કરે તેને દીપક સમ્યકત્વ ઉપચારે કહીએ. ॥ ૧૦ ॥ ઇતિ સમ્યકત્વ સ્વરૂપ.

અહિં અભવીને દીપક સમકિત કહ્યું તેનું દૃષ્ટાંત કહે છે. જેમ દીપક ઘર તથા દીવીને માથે દીપક હોય તે બીજાને પ્રકાશ કરે પણ નીચે પોતાને તો અંધારૂંજ હોય. હવે જે પ્રકાશ છે તે તેનો નથી પણ દીપકનો છે પણ તે તો દીપકનો ધરનાર છે. તેમ અભવી તે દીપક ધરનાર, અને વ્યવહારથી ચારિત્ર અને અગિયાર અંગાદિક જ્ઞાન રૂપ દીપકના પ્રકાશ વડે કોઈ ભવ્ય જીવ તેના ઉપદેશથી મોક્ષ પામે પણ પોતાને તો મિથ્યાત્વજ હોય. ભવ્ય જીવને જે પ્રકાશ થયો તે અભવીના ઘરનો નહિ પણ મહાવીરના ઘરનું એટલે તીર્થંકરના ઘરનું જે ગ્નાન જ્ઞાન તેનો પ્રકાશ થયો. કારણકે ભવ્ય જીવને સત્તામાં જ્ઞાન રહ્યું છે તે જ્ઞાન વડે સન્મુખ પરેઠઃ જ્ઞાનને આકર્ષણ કરી ખેંચે અને સમ્યકત્વ ભાવે પ્રગમાવે. અને અભવીને સત્તામાં જ્ઞાન નથી, મિથ્યાદૃષ્ટિ છે તેથી તેનું ઘર પણ અજ્ઞાનમયજ છે એટલે અભવીનું

શ્રુત અભવીને પ્રકાશ ન કરે, પણ ભવ્ય જીવને પ્રકાશ કરે. એક કવિએ કહ્યું છે કે--

દોહરા.

અભવી અને દીપક ઘર, દોનું સુજત નાંહી;
અન્ય જનને પ્રકાશ કરે, આપ અંધેરે માંહી. ૧

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું ક્ષયોપશમ સમકિત કેટલા ગુણઠાણા સુધી હોય?

ઉત્તર—સમ્યકત્વ સ્વરુપમાં પાને ૬૧૧ મે-કહ્યું છે કે-ક્ષયોપશમ સમ્યકત્વ ચોથા ગુણઠાણાથી માંડીને સાતમા અપ્રમત્ત ગુણઠાણા સુધીજ હોય, પણ અન્ય ગુણઠાણે ન પામિયે. ॥ ૧૧ ॥

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—ઉપશમ સમકિત કેટલા ગુણઠાણા સુધી હોય?

ઉત્તર—ઉપશમ સમ્યકત્વ તે ચોથા ગુણઠાણાથી માંડી આઠ ગુણઠાણા સુધી હોય, અર્થાત ચોથા ગુણઠાણાથી માંડી અગિયારમાં ઉપશાંત મોહ નામના ગુણઠાણા સુધી હોય, પણ અન્ય ગુણ સ્થાનકે ન હોય. ॥ ૧૨ ॥

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—ક્ષાયક સમકિત કેટલા ગુણઠાણા સુધી?

ઉત્તર—ક્ષાયક સમ્યકત્વ અગિયાર ગુણઠાણે હોય, એટલે ચોથા ગુણઠાણાથી માંડીને ચઉદમા અયોગી ગુણઠાણા સુધી હોય. ॥ ૧૩ ॥

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—સાસ્વાદન સમકિત કેટલા ગુણઠાણા સુધી હોય?

ઉત્તર—સાસ્વાદન સમ્યકત્વ તે બીજા સાસ્વાદન ગુણઠાણા માત્ર હોય, પણ અન્ય ગુણ સ્થાનકે ન હોય. ॥ ૧૪ ॥

પ્રશ્ન ૧૦૭ મું—વેદક સમકિત કેટલા ગુણઠાણા સુધી હોય?

ઉત્તર—ક્ષયોપશમ સમકિત જેટલા ગુણઠાણા સુધી લાભે તેટલા ગુણઠાણા સુધી વેદક સમકિત હોય. એટલે ક્ષયોપશમ અને વેદક એ બે સમકિત ચોથા ગુણઠાણાથી માંડીને સાતમા અપ્રમત્ત ગુણઠાણા સુધીજ હોય, પણ અન્ય ગુણઠાણે ન પામિયે એ વાત સત્તા આશ્રી જાણવી પણ પરમાર્થે તો વેદક સમ્યકત્વ અને ક્ષયોપશમ સમ્યકત્વ એ બે એકજ કહ્યા છે

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—સમ્યકત્વ પામ્યા પછી દેશ વિરતિ સર્વ વિરતિ ક્ષાયિક ભાવ ક્યારે પ્રાપ્ત થાય?

ઉત્તર—'સમ્યકત્વ સ્વરુપસ્તવે' માં કહ્યું છે કે-ગાથા

सम्मत्तं मि उलद्धे, पलिय पुहुत्तेन सावओ हुआ ॥
चरनो वसम खयानं, सागर संखंतरा हुंति ॥ १७

અર્થ:-પૂર્વોક્ત ભવ્ય જીવ જેવારે ગ્રંથી ભેદ કરી સમ્યકત્વ પામે ત્યાર પછી અંત કોડાકોડીનો સ્થિતિ બંધ છે, તેમાંથી પૃથક્ત્વ પલ્યોપમ એટલે બેથી માંડીને નવ પલ્યોપમ સુધી ઓછી કરે, એટલે કોઇક બે પલ્યોપમ સ્થિતિ ઓછી કરે, કોઇક ત્રણ એમ યાવત્ કોઇ નવ પલ્યોપમ જેટલી સ્થિતિ અંત કોડાકોડીમાંથી ઓછી કરે, ત્યારે દેશ વિરતિ ગુણ સ્થાનકનો ક્ષયોપશમ થાય એટલે ભાવથી દેશ વિરતિ ત્યારે થાય.

તથા ચરણ જે સર્વ વિરતિપણું તેનો ક્ષયોપશમ તો જે સ્થિતિયે દેશ વિરતિ ગુણ પ્રાપ્ત થયું છે તે સ્થિતિમાંથી પણ સંખ્યાતા સાગરોપમની સ્થિતિ ઓછી કરે, એટલે સર્વ વિરતિવંત સ્થિતિ બાંધે તો અંત કોડાકોડી નવ પલ્યોપમે ન્યૂન જે દેશ વિરતિની સ્થિતિ છે, તેથી પણ સંખ્યાતા સાગરોપમ ઓછી બાંધે, એવા અધ્યવસાયે કષાયની મંદતા હોય ઇતિ તત્વં. ત્યાર પછી સંખ્યાતા સાગરોપમ ખપવાથી ઉપશમ શ્રેણી પડી વર્જે. તેવાર પછી પણ સંખ્યાતા સાગરોપમની સ્થિતિ ખપવાથી ક્ષપક શ્રેણી પડી વર્જે. ઇતિ ભાવ.

ઇતિ શ્રી પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી. તત્ શિષ્ય મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત "શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા" ઉત્તરાર્દ્ધ-૭ મો ભાગ-સમાપ્ત:॥

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૮ મો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૮ મો.

પ્રશ્ન ૧ લું—સમકિતની પ્રાપ્તિ થવાવાળા જીવને અગાઉથી શું શું ઉત્પન્ન થાય કે અમુક ગુણવાળા જીવ અવશ્ય સમકિતના અધિકારી હોય?

ઉત્તર—દિગંબર મતના એક ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે-

સવૈયા-૩૧ સા—

मौथित निक्रंद होइ कर्म बंध मंद होइ,
प्रकटै प्रकास निज आनंदके कंदको;
हितको दिठाव होइ विनैको वढाव होइ,
ऊपजै अंकूर ग्यान दुतीयाके चंदको;
सुगति निवास होइ दुर्गतिको नास होइ,
अपने उच्छाह दाह करे मोह फंदको;
सुख भरपूर होइ दोष दुःख दूरि होइ,
याते गुन वंदक है सम्यक सुछंदको. १

અહિંયાં એમ જણાવે છે કે-સમકિતની પ્રાપ્તિ થવાવાળા જીવને પ્રથમ ભવસ્થિતિનો પરિપકવ થાય, એટલે અંતો કોડાકોડીની અંદર આવે, તેને કર્મના મંદ બંધ હોય એટલે એક કોડાકોડ સાગરોપમની અંદરનો તે પણ મંદ બંધ હોય એથી અધિક બંધ ન હોય. એવા જીવો સદા આનંદમાંજ રહે, સમકિત સન્મુખ થયેલા જીવોને હિતનો ફલાવ હોય, એટલે પોતાના ને પરના હિતચિંતક હોય; જેમ સસલાના જીવિતવ્યનું હિત મેઘકુમારના જીવે હાથીના ભવમાં ચિંતવ્યું, એવા જીવોને હમેશ વિનયની વૃદ્ધિ હોય બરકરા કે અક્કડાઈ ન હોય. એવા સરલ જીવને બીજના ચંદ્રમાની પેરે સમ્યક જ્ઞાનરૂપ અંકુરો પ્રગટે. અને સુગતિમાં વાસ થાય દુર્ગતિમાં જાય નહિ. ઉત્સાહ સહિત પોતાનો આત્મા મોહનીય કર્મના અનાદિ ફંદમાંથી મુક્ત થવા સંવેગરૂપ અગ્નિ વડે સાત પ્રકૃતિનું દહન કરે—એટલે અનંતાનુબંધીનો ચોક ૪ ને દર્શન મોહનીયની ત્રિક ૩ એ સાત પ્રકૃતિ મૂળ મોહનીય કર્મની, સમકિતને આવરણ કરનારી—

સમકિતને પ્રગટ થતાં અટકાવનારી હતી તેનો નાશ કરી આત્મિક સુખને પ્રગટ કરે અર્થાત્ અપૂર્વ સુખને અનુભવતો હોય અને દુઃખને દૂર કરે. ઈત્યાદિ ગુણોવાળા જીવને સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે. એમ આ છંદમાં વર્ણવ્યું છે. અને ક્ષેમવિજય નામના જૈન મુનિએ પણ સમકિતની પ્રાપ્તિ માટે સારૂં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨ જું—શિષ્ય-ક્ષેમવિજયજીએ સમકિતની પ્રાપ્તિ માટે શું કહ્યું છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-ક્ષેમવિજયજીએ ભાવ પૂજાનું સ્તવન કર્યું છે તેની બીજી ને ત્રીજી ગાથામાં કહ્યું છે કે—

સમકિત દ્વાર ગભારે પેસતાંજી-એ ટેક—

આયુ વર્જિત સાતે કર્મનીજી, સાગર કોડાકોડી હેણજી;
થિતિ પઢમ કરણે કરીજી, વીરજ અપૂરવ મોઘર તેણજી. સમ૦ ૧

ભુંગળ ભાંગી આદિ કષાયનીજી, મિથ્યા મોહની સાંકળ સાથજી;
બાર ઉઘાડયાં સમ સમવેગનાંજી, અનુભવ ભુવનમાં બેઠા નાથજી. સમ૦ ૨

અહિંયાં એમ જણાવે છે કે—આઉખા કર્મ વરજીને સાત કર્મની સ્થિતિ એક કોડાકોડ સાગરની અંદર આવે ત્યારે તે જીવને પહેલું યથા પ્રવૃત્તિ કરણ થયું કહેવાય. એટલે પઢમ કરણે અંતો કોડાકોડમાં આવે. ત્યારપછી આત્મિક વીર્ય શક્તિ ફોરવવા અપૂર્વ કરણ પ્રગટ કરી—તે રૂપ મોઘર મુદગર વડે આદ કષાય જે અનંતાનુબંધીની ચોકડી રૂપ ભુંગળને ભાંગી મિથ્યાત્વ મોહની રૂપ સાંકળને તોડી, સમ સમવેગ રૂપ બાર-કમાડ ઉઘાડી સમકિત રૂપ ગભારામાં પેશી—અર્થાત્ સમકિત પ્રગટ કરી આત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ કરે.

એટલે સમકિતની પ્રાપ્તિ થયા પહેલા ઉપર કહેલા ગુણો પ્રાપ્ત થવા જોઈએ. અને દિગંબર મતમાં પણ સમકિતની ઉત્પત્તિ વિષે સારો ખુલાસો આપવામાં આવ્યો છે.

પ્રશ્ન ૩ જું—શિષ્ય-સમકિતની ઉત્પત્તિ વિષે દિગમ્બર મતમાં શું જણાવે છે તે કૃપા કરી જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-શ્રી "જૈન ગ્રંથ રત્નાકર"—રત્ન ૩ રા-સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા-અથધર્માનુપ્રેક્ષા (દિગંબર ગ્રંથ) પાને ૧૧૬મે-સમકિતની ઉત્પત્તિ વિષે કહ્યું છે કે—

चतुर्गति भव्यः संज्ञी, सु विशुद्धः जाग्रत्पर्याप्तः;
संसार तटे निकटः ज्ञानी प्राप्नोति सम्यक्त्व. ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—ઐસા જીવ સમ્યકત્વ કૂં પાવૈ હૈં. પ્રથમ હી ભવ્ય જીવ હોય. જાતૈં અભવ્ય કે સમ્યકત્વ હોય નાહીં. બહુરિ ચ્યારું હી ગતિ વિષૈ સમ્યકત્વ ઉપજૈ હૈ તહાં ભી મન સહિત સૈની (સંજ્ઞી) કે ઉપજૈ હૈ, અસૈની કે ઉપજે નાહીં. તહાં ભી વિશુદ્ધ પરિણામી હોય, શુભ લેશ્યા સહિત હોય, અશુભ લેશ્યા મૈં ભી શુભ લેશ્યા સમાન કિષાયનિકે સ્થાનક હોય તિનિકૂં વિશુદ્ધ ઉપચાર કરી કહિયે સંકલેશ પરિણામનિ વિષે સમ્યક્ત્વ ઉપજૈ નાહીં. બહુરિ જાગતા કૈ હોય, સૂતા કૈ નાહિં હોય. બહુરિ પર્યાપ્ત પૂર્ણ કૈ હોય, અપર્યાપ્ત અવસ્થામૈં ઉપજૈ નાહીં. બહુરિ સંસારકા તટ જાકે નિકટ આયા હોય, નિકટ ભવ્ય હોય, અર્દ્ધ પુદ્ગળ પરાવર્તન તૈં પહલૈ સમ્યકત્વ ઉપજૈ નાહીં. બહુરિ જ્ઞાની હોય, સાકાર ઉપયોગવાન હોય, નિરાકાર દર્શનોપયોગ મૈં સમ્યકત્વ ઉપજૈ નાહીં. ઐસૈં જીવ કૈ સમ્યકત્વકી ઉત્પત્તિ હોય હૈ. ॥

પ્રશ્ન ૪ થું—સમકિત દૃષ્ટિની શુદ્ધતા માટે શાસ્ત્ર કાંઇ જણાવે છે?

ઉત્તર—ઉપર કહેલા અધિકારમાં તેજ પાને પ્રથમ કહ્યું છે કે-

सम्यग्दर्शन शुद्धः, रहितः मद्यादि स्थूल दोषैः;

જેને શુદ્ધ સમ્યક્ દર્શન હોય તેને મદ્યાદિ સ્થૂલ દોષ હોય નહિં (એટલે સમ્યક્ દૃષ્ટિ જીવ મોટકા દોષો રહિત હોય) તે મદિરા માંસનું ભક્ષણ કરે નહિ, પરદારા ગમની ન હોય, સાત વ્યસન માંહેલા કોઇ પણ વ્યસનનું સેવન કરે નહિ, વિશ્વાસઘાતિ ન હોય, દુનિયામાં કોઇ અપવાદ બોલે તેવું કર્તવ્ય સમ્યક્ દૃષ્ટિ જીવ ન કરે.

પ્રશ્ન ૫ મું—સમકિત દૃષ્ટિનું લક્ષણ શું? તેની ઓળખાણ કી રીતે થાય?

ઉત્તર—દિગંબર મતમાં સમકિત દૃષ્ટિનું લક્ષણ-તેની ઓળખાણ આ પ્રમાણે કહી છે. સાંભળો-દિગંબર મતના એક લખેલ પ્રથમ-શ્રી જિન ધર્મ પચીસીમાં-વ્યવહાર સમ્યકત્વ લક્ષણ-નીચે પ્રમાણે કહેલ છે.

છપ્પૈ છંદ-

छहौं द्रव्य नव तत्त्व, भेदजाको सब जानै,
दोष अठारह रहित, देवताको परमानै;

संजम सहित सुसाध, होय निर्ग्रंथ निरागी,
मत अविरोध गरंथ, ताहि माने परत्यागी;
केवल भाषित धर्मधर, गुनथानिक बूझें मरम,
भैया निहार विवहार यह, सम्यक् लछन जिन धरम. १

धर्मास्ति કાયાદિ છ દ્રવ્ય, જીવા જીવાદિ નવ તત્ત્વ, તેના સર્વ ભેદને સારી રીતે જાણે; અને અઢાર દોષ રહિત દેવને દેવપણે માને, સંયમ યુક્ત રાગ દ્વેષ રહિત નિગ્રંથને સાધુ માને, ધર્મને વિરોધ ન પડે તેવા ગ્રંથો માને, બાકીનો (ધર્મને વિરૂદ્ધ પડે તેવાનો) ત્યાગ કરે, અને કેવળીએ પરૂપેલા ધર્મનો સ્વીકાર કરે, અને ચૌદ ગુણ સ્થાનના મર્મને જાણ હોય. તેને વ્યવહારથી સમકિતનું લક્ષણ જિન ધર્મ સંબંધીનું જાણવું. ઉપરના લક્ષણે વ્યવહારથી સમકિતી જીવને ઓળખવા.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જ્યારે વ્યવહારથી સમ્યક્ત્વ લક્ષણ કહ્યું ત્યારે નિશ્ચયથી સમકિતી કેમ જાણીએ? તેનું શું લક્ષણ?

ઉત્તર—શ્રી દિગમ્બર મતમાં-જિન ધર્મ પચીસીમાં નિશ્ચે સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

છપ્પે: છંદ

राग दोष अरु मोह, नांहि निज मांहि निरखत,
दर्शन ग्यांन चारित, सुध आतमरस चखत;
पर द्रव्य सौं भिन्न, चिन्ह चेतन पद मंडित,
वेदत सिद्ध समान, शुद्ध निजरूप अखंडित;
सुख अनंत जिहि पद वसत, सोनिसचै सम्यक् महत,
भैया विचछन भविक जन, श्री जिनंद इहि विधि कहत. १

જેને નિશ્ચયથી સમકિતની પ્રાપ્તિ થઈ હોય એવા જીવો રાગ, દ્વેષ અને મોહની દ્રષ્ટિએ જોવે નહિ. અર્થાત્ તેનો વાસ પણ પોતાના આત્મામાં થવા દે નહિ. દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર રત્ન ત્રય વડે શુદ્ધ આત્મ રસને ચાખે, આત્મ દ્રવ્ય અને પુદ્ગલ દ્રવ્યની ભિન્નતા માની જ્ઞાનમય ચેતન પદને વિષે પોતાની વૃત્તિ જોડી છે. સિદ્ધ સમાન સુખને વેદતાં શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપની જ્યોતિને અખંડિતપણે પ્રગટાવનાર, જ્યાં અનંત સુખનો વાસ છે તે પદને આપનાર મહા મહિમાવંત નિશ્ચય સમકિત તે પોતે

છે, એ વિધિ શ્રી જિનેંદ્ર ભગવંતે ભવ્ય જીવને ઉદ્દેશીને કહી છે, તે વિચક્ષણ ભવ્ય જીવે નિશ્ચે સમકિતનું લક્ષણ સમજવું.

આનો પરમાર્થ એ છે કે-જિનેંદ્ર દેવે કહેલાં તત્ત્વોને વ્યવહારથી જાણે ને સર્દહે તેને વ્યવહારથી સમકિત અને નિશ્ચયથી જાણે સર્દહે તે નિશ્ચયથી સમકિતનું લક્ષણ માનવું.

પ્રશ્ન ૭ મું—જેને નિશ્ચય સમકિત પ્રાપ્ત થાય તેને વ્યવહાર કરણી કરવાની જરૂર ખરી કે કેમ ?

ઉત્તર—તે વિષે નીચેના સવૈયામાં ચોકખું કહ્યું છે. સાંભળો-

સવૈયો—૨૩ સો—

जाकै निसचै प्रगटभये गुन, सम्यक दर्शन आदि अपार;
ताकै हि ह्रदै गई विकलता, प्रगट रही करनी विवहार;
जहां विवहार होइ तहां निश्चै, होय न होय उभै परकार;
जहां विवहार प्रगट न दीसै, तहां न निश्चै गुन निरधार. १

જેને નિશ્ચેથી સમ્યક્દર્શનનો ગુણ પ્રગટ થાય છે એટલે જેને અપાર અનંત એવું ક્ષાયક સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે તેના હૃદયમાં વિકલતા રહેતી નથી. તેને કોઇ જાતની ભ્રમણા રહેતી નથી સુખ દુઃખ આવ્યે પોતાનું પૂર્વકૃત કર્મનું ફળ માને-જેને નિશ્ચય સમકિત પ્રગટ થયું હોય તેને શુદ્ધ વ્યવહાર કરણી બાકી રહી છે તે કરણી કરવા પ્રયત્ન કરે. તે કરણીમાં પ્રવર્તે ત્યારે શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યું કે-જ્યાં શુદ્ધ વ્યવહાર કરણી હોય ત્યાં નિશ્ચય સમકિત માનવું ? ગુરૂ કહે હે ભાઇ! જ્યાં શુદ્ધ વ્યવહાર કરણી હોય ત્યાં નિશ્ચે ગુણુ હોય અને ન પણ હોય એમ બન્ને પ્રકાર રહ્યા છે, પરંતુ જ્યાં શુદ્ધ વ્યવહાર પ્રગટપણે ન દીસે ત્યાં નિશ્ચય ગુણ-નિશ્ચય સમકિત હોયજ નહિ. એમ આ સવૈયો જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૮ મું—સમકિતીની રીતિ કેવી હોય ?

ઉત્તર—સમકિત દૃષ્ટિની રીતિ પ્રવૃત્તિ નીચે પ્રમાણે હોય.

દોહરો-

શત્રુ મિત્ર દો સમ ગિને, નહિ પુદ્‌ગલમેં પ્રીત;
આપ સમ જાણે અવર, એ સમકિતની રીત. ૧

પ્રશ્ન ૯ મું—શ્રાવકમાં કેવા ગુણો હોવા જોઇએ, અને કેવા ગુણવાનને શ્રાવક માનવા ?

ઉત્તર—"જૈન ગ્રંથ રત્નાકર"-રત્ન ૩ રા-સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા-અથ ધર્મ્માનુપ્રેક્ષા-(દિગંબર ગ્રંથ) પાને ૧૧૬મે-શ્રાવક સ્વરૂપ-નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

सम्यग्दर्शन शुद्धः, रहितः मद्यादि स्थूल दोषैः;
व्रतधारी सामायिकः, पर्व्वव्रती प्राशुका हारी. १

रात्रि भोजन विरतः, मैथुन सारम्भ सङ्गत्यक्तः च;
कार्यानुमोद विरतः उद्दिष्टा हार विरतः च. २

ભાવાર્થ:—સમ્યગ્દર્શન હૈ શુદ્ધ જાકે એસા ૧, મદ્ય આદિ સ્થૂલ દોષ નિતેં રહિત દર્શન પ્રતિમાકા ધારી ૨, પાંચ અણુવ્રત, તીન ગુણુવ્રત, ચાર શિક્ષાવ્રત ઐસેં બાર વ્રતનિ સહિત વ્રતધારી ૩, તથા સામાયિક વ્રતી ૪, પર્વવ્રતી ૫, પ્રાશુકાહારી ૬, રાત્રિ ભોજન ત્યાગી ૭, મૈથુન ત્યાગી ૮, આરંભ ત્યાગી ૯, પરિગ્રહ ત્યાગી ૧૦, કાર્યાનુમોદ વિરત ૧૧, અરઉ દિષ્ટાહાર વિરત ૧૨, ઇસ પ્રકાર શ્રાવક ધર્મકે ૧૨ ભેદ હૈં.

ભાવાર્થ:—પહલા ભેદ તો પચ્ચીસ મલ (મિથ્યાત્વ) દોષ રહિત શુદ્ધ અવિરત સમ્યગ્દષ્ટી હૈ. બહુરિ ગ્યારહ ભેદ પ્રતિમાનકે વ્રતનિ કરિ સહિત હોય સો વ્રતી શ્રાવક હૈ.

પ્રશ્ન ૧૦ મું—આ સંબંધી વિશેષ કંઈ જાણવા જોગ છે?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-દિગંબરી ભગોતીદાસે પુણ્ય પચીસીમાં શ્રાવક ધર્મનું વર્ણન કર્યું છે તેમાં કહ્યું છે કે—

સવૈયા-૩૧ સા-

मिथ्या मत रीत टारी भयो अनुव्रत धारी,
एका दश भेद भारी हिरदे वहतु है;
सेवा जिनराजकी है यह सिरताजकी है,
भक्ति मुनिराजकी है चित्तमें चहतु है;
विसुद्ध निहारी रीति भोजने घनट दीति,
दर्शनकी प्रीति चित्त निरता गहतु है;
दया भाव सदा धरे मित्रता प्रमान करे,
पाप मल पंक हरे मुनिसे कहतु है. १

અર્થ:—સમકિત પ્રાપ્ત થયેલા જીવો વ્રતધારી શ્રાવક હોય છે.
જ્યારે વ્રત અંગીકાર કરે ત્યારે જેટલા મિથ્યાત્વના રીત રીવાજ
તેને દૂર કરી વ્રતધારી શ્રાવક થાય એટલે અણુવ્રત, ગુણવ્રત, ને શિક્ષા
ધરનાર હોય. તેના હૃદયમાં અગ્યાર પ્રતિજ્ઞાની ભાવના રહ્યા કરે.
શ્રાવક જિનરાજ દેવનીજ સેવના કરે એટલે તેમના પ્રરૂપેલા
સેવા કરે અને તેમનાં વચનનેજ શીર ચડાવે, અર્થાત્ તેમની આજ્ઞા
શીરતાજ સમાન મસ્તક ચડાવીને ચાલે. અને હંમેશાં મુનિરાજની ભક્તિ
ચિત્તમાં ચાહના કરે, વિષય કષાયનો ત્યાગ કરનાર અને ભોજન
અપ્રીતિ ધરાવનાર એટલે જીહ્વા ઇંદ્રિયનો લોલુપીન ન હોય, જિતેંદ્રિય
થકો ચિત્તની વૃત્તિનેસ્થિર કરનાર હોય, સદાય તમામ પ્રાણી પર દયા
રાખે અને તમામ જીવને પોતાના મિત્ર માને, મિત્ર ભાવે તમામને
કરે એટલે સર્વને નમી ચાલે કોઈથી કઠોરપણે ન વરતે, એવી વૃત્તિ
હોય તેજ શ્રાવક કહેવાય. તેવા ગુણવાળા શ્રાવક હોય તે પાપ
હરનારા થાય છે એમ મુનિવરો કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—મુનિ ધર્મ માટે શું કહ્યું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—મુનિ ધર્મ માટે પણ એજ અધિકારે નીચે પ્રમાણે કહ્યું
સાંભળો–

સવૈયા-૩૧ સા–

दाहि कै करम अघ लहि कै परम मग,
गहि कै धरम ध्यान ग्यानकी लगनि है;
सुध निजरूप धरै परसौं न प्रीत करै;
बसत सरीरपै अलिप्त ज्यौं गगनि है.
निश्चै परिनाम साधि अपने गुन आराधि,
अपनी समाधि मधि अपनी जगनी है;
सुद्ध उपयोगी मुनि राग दोष मित मुनि,
परसौं लगन नांहि आपने मगनी है. १

અર્થ—અહિંયાં મુનિ સ્વરૂપ જણાવે છે કે—કર્મને દહન
કર્મને બાળીને, પરમ માર્ગ-મોક્ષ માર્ગનો પંથ ગ્રહે, ધર્મ
ધ્યાનને ગ્રહી જેને જ્ઞાનની લગની લાગી છે, પોતાના શુદ્ધ
ધારણ કરનાર, પર જે પુદ્ગલ સાથે પ્રીતિ નહિ કરનાર, શરીર

કા પણ પોતાના આત્માને કર્મ મળે લેપાવા નહિં દેતાં આકાશની પરે
લિપ્ત નિર્મળ રાખે છે. નિશ્ચય પરિણામ જે આત્મ સ્વરૂપ તેને સાધી
ાન દર્શન ચારિત્ર રત્નત્રય જે આત્માનો ગુણ તેને આરાધી, પોતાની
આત્મ સમાધિને વિષેજ પોતાના જોગને જોડયા છે. એવા શુદ્ધ ઉપયોગી
મુનિ, રાગ અને દ્વેષને દૂર કરી એક આત્મ વિચાર શિવાય બીજામાં નહિ.
લાગતાં આપે આપમાંજ મગ્ન રહે છે. ઇતિ મુનિ સ્વરુપ.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—કોઇ કહે કે-પંચમ કાળમાં કોઇ સાધુ છેજ નહિ તેનું કેમ ?

ઉત્તર—જો પંચમ કાળમાં કોઇ સાધુ નથી તો શ્રાવક પણ નથી તો સમકિતીને માટે પણ હોય તે ખરૂં એમ પણ કોઇનું માનવું થાય. પણ આપણે સૂત્ર સામી દૃષ્ટિ કરીએ તો ભગવતીજીમાં ભગવંતે કહ્યું છે કે—મારૂં શાસન એકવીશ હજાર વર્ષ સુધી ચાલશે. તો તે કોના ઉપર ચાલશે તેનો પહેલો વિચાર કરવો જોઇએ. સૂત્રના ન્યાયે તો પાંચમા આરાનાં છેડા સુધી ચારે તીર્થ પ્રવર્તવાં કહેલ છે.

અને દિગંબર મતના અભિપ્રાયે તોપંચમ સમયમાં સાધુપણું સાબીત રાખી શ્રાવકપણાની નાસ્તિ જણાવે છે. તો પછી ઉપરોક્ત ભાષાના બોલવાવાળા પ્રશ્નકારના પ્રશ્ન વિષે શું સમજવું ? તે વિચાર તો શ્રોતાએજ કરવાનો છે.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—દિગંબર મતમાં પંચમ સમય માટે શું કહ્યું છે તે તો જણાવો.

ઉત્તર—સાંભળો-દિગંબર મતના-એક લખેલા પુસ્તકમાં-મિથ્યાત વિધ્વંસન ચતુર્દશીમાં-પંચમ સમય વર્ણનમાં-કહ્યું છે કે—

સવૈયા-૩૧ સા-

वीतराग देवमा तो बसत विदेह खेत,
सिव कुं कहावे सिव लोक मधि लहियें;
आचारिज उवझाय दुहुनें न कोऊ इहां,
साधु दुवना सु पत्तो दछिन मं कहीयें ;
श्रावक पुनित मोतो विद्यमान इहां नाहि,
सम्यक के संत कोऊ दीव साद हीयें ;

सास्त्र के सरधा वामैं बुधि अति तुछ रही,
पंचमे समेमैं कहो कैसैं पंथ गहीयैं. १

અર્થ—વીતરાગ દેવ તે તો મહા વિદેહ ક્ષેત્રમાં વસે છે, ને સિદ્ધ ભગવંત શિવ લોકમાં–મોક્ષમાં બિરાજે છે, આચાર્યજી ને ઉપાધ્યાયજી બન્નેમાંથી કોઇપણ ઇહાં નથી, અને સાધુ છે પણ દક્ષિણમાં કહેવાય છે, વળી શ્રાવક તો કોઇ અત્યારે અહિં વિદ્યમાન છે નહિ, અને સમકિતી જીવ તો કોઈ સાધુપણામાં ભાગ્યેજ સરદ્દે શાસ્ત્રની શ્રદ્ધામાં બુદ્ધિ પહોંચતી નથી કારણકે બુદ્ધિ અતિ તુચ્છ રહી તો હવે આ પંચમ સમયમાં–પંચમ કાળમાં કહો કયા પંથને ગ્રહે! કયા પંથે ચાલવું? એમ ભવ્ય જીવ પોતાના આત્માને પૂછે છે.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—તેનો ઉત્તર શું મળ્યો? ને કોણે આપ્યો? તે જણાવો

ઉત્તર—તેનો ઉત્તર બહુજ સારો મળ્યો અને તે ઉત્તર પોતાના આત્માએજ આપ્યો. સાંભળો–

સવૈયા–૩૧ સા–

तुंहि वीतराग देव रागद्वेष टारि देखि,
तुंहि तो कहावै सिद्ध अष्ट कर्म नासतैं;
तुंहि तो आचारिज हैं आचरैं जो पंचाचार,
तुंहि उवझाय जिन वांनी के प्रकासतें;
परको ममत त्याग तुंहि है रिषराज,
श्रावक तुंहिज व्रत एकादश भासते;
सम्यक् सुभाव तेरो शासतुनीत तेरी वांनी,
तुंही सेवा ग्यांनी निज रूपके निवासते. २

અર્થ—જ્ઞાન આત્મા દ્રવ્ય આત્માને કહે છે કે હે ભવ્ય [illegible]! તુંહી પોતેજ વીતરાગ દેવ છો, તારા આત્માને તું રાગ દ્વેષ રહિત [illegible] તો તું પોતેજ વીતરાગ છો, અને તારો દેહ તેજ વિદેહ ક્ષેત્ર છે [illegible] માન. અને અષ્ટ કર્મનો નાશ કર તો તું પોતેજ સિદ્ધ છે. પંચ [illegible] આચાર–અંગીકાર કર તો તુંજ આચાર્ય છો, અને જિન વાણીનો [illegible] કર એટલે તુંજ ઉપાધ્યાય છો, પર જે પુદગલ તેહનો મમત [illegible] તુંજ ઋષિરાજ–સાધુ છો અને એકાદશ વ્રત અંગીકાર કરે તો તું [illegible]

શ્રાવક છો. હે આત્મા તારો મુળ સ્વભાવ જે છે તેજ સમકિત છે, અને તારા મુખમાંથી જે વાણી નીકળે છે તે શાસ્ત્ર રૂપજ છે, અને જો તારા રૂપમાં નિવાસ કરીને રહે તો તું પોતેજ જ્ઞાની છો. અર્થાત્ ઉપરોક્ત ગુણને પ્રકાશ કરે તો હે આત્મા તારી પાસે બધા ગુણો રહેલા છે અને તે ગુણનો અધિકારી પણ તુંજ છે. એમ ભવ્ય જીવોને વિચારવાને માટે એ ઉપદેશ છે.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—જ્યારે ભવ્ય જીવ, ઉપરના તમામ ગુણનો અધિકારી છે તો તે સર્વ ગુણને પ્રગટ કરી મોક્ષને કેમ મેળવી શકતો નથી?

ઉત્તર—તે વિષે દિગંબર મતના લિખિત-મિથ્યાત્વ ચતુર્દશીમાં કહ્યું છે કેઃ—

સવૈયા—૩૧ સા—

मिथ्या भाव नास होय तबै ग्यान भास होय,
मिथ्या के मिलाप सौं अशुद्धता अनादिकी ;
मिथ्या के संजोग सेती मोक्षकौ विजोग रहै,
मिथ्या के विजोग नीत जानै मरजादिकी ;
मिथ्याकी मगनतासौं संकट अनेक सहै,
मिथ्याके मिटाये भव भावड़ ले आदिकी ;
जैसी मिथ्या रीतकी जे प्रीतकौं निवारै संत,
करैं निज प्रकट सक्ति तोरैं कर्म दिकी. १

અર્થઃ—જ્યારે મિથ્યા ભાવનો નાશ થાય ત્યારેજ આત્માને જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય છે એટલે જીવ પાસે જ્યાં સુધી અનાદિ મિથ્યાત્વ રહેલું છે ત્યાં સુધી જ્ઞાનનો પ્રકાશ થઇ શકે નહિ. મિથ્યાત્વનો મેળાપ થવાથી તેનો સંગ થવાથી આત્મા અનાદિ કાળનો અશુદ્ધતાને પામી મલીન બની ગયો છે. અનાદિના મિથ્યાત્વના સંજોગને લઇને આત્માને મોક્ષનો વિજોગ રહે છે. મિથ્યાત્વનો વિજોગ થાય. તેનો નાશ થાય ત્યારેજ આત્મા પોતાના સ્વરૂપની મરજાદ જાણી શકે. પણ જ્યાં સુધી આત્મા મિથ્યાત્વની મગનતામાં રહે ત્યાં સુધી જન્મ, જરા ને મરણના-સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાનાં અનેક દુઃખો-અનેક સંકટો સહન કરે છે. સંકટો ક્યારે દૂર થાય કે જ્યારે મિથ્યાત્વને દૂર કરે ત્યારે પોતાના ભવની આદિનો ભાર લઇ શકાય છે. આ પ્રમાણે મિથ્યાત્વની રીતિને જાણીને તેની પ્રીતિને તજે—તેનો સંગ

નિવારે એવા સંત-સાધુ મુનિરાજ પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરી પોતાની શક્તિ વડે કર્મનાં દલને તોડીને જે અનાદિનાં કર્મ હતાં તેને અદિ લાવી થોડા કાળમાં મુક્તિને ઢુંકડી મૂકે-એવો આત્મા શક્તિવાન છે. પણ મિથ્યાત્વના જોરે તેનું બળજોર ચાલતું નથી. તેથી ઉપરના ગુણ પ્રગટ કરી મોક્ષ મેળવી શકતો નથી. પણ ભવ્ય જીવ જ્યારે પોતાની શક્તિ ફોરવશે ને મિથ્યાત્વનો મૂળમાંથી નાશ કરશે ત્યારે મોક્ષ મળવાને વિલંબ નથી.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—એમ સાંભળીએ છીએ કે-આચારાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-સમકિત દૃષ્ટિ પાપ કરે નહિ. તો આનંદાદિક દશ શ્રાવક તથા તુંગીયા નગરીના શ્રાવક આદિનો અધિકાર ઉપાસક દશાંગ તથા ભગવતીજી વગેરે સૂત્રોમાં ઘણે ઠેકાણે કહેલ છે કે-દશ હજાર ગાયોનું એક ગોકુળ, તેવા ચારથી આઠ ગોકુલના ધણી એટલે સૂત્ર પાઠે ઘણી ગાયો, ઘણી ભેંસો, ઘણાં છાલી-બકરાં, ઘણાં દાસ દાસી, અને તેને અંગે થતાં ઘણા આહાર પાણી જેને ત્યાં નિષ્પન્ન થતાં તો ત્યાં શું આરંભ નહિ થતો હોય? શું આવા વૈભવવાળાને પાપ નહિ લાગતું હોય? આવા વૈભવમાં થતા પાપના આધકારી હોણુ? જો તે શ્રાવકો પાપના અધિકારી હોય તો તેનામાં સમકિત માનવું કે કેમ? અને જો સમકિત અને શ્રાવકપણું સાબિત રહેતું હોય તો 'सम्मत्त दंसी एकरेइ पावं' નો અર્થ શું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—'सम्मत्त दंसी न करेइ पावं' માત્ર આ શબ્દ ઉપરથી એવો અર્થ કરવામાં આવતો હતો કે-સમકિત દૃષ્ટિ અઢારમું પાપ-મિથ્યા દર્શન શલ્ય કે જેનાથી સમકિતનો નાશ થાય તેવું પાપ સમકિત દૃષ્ટિ કરે નહિ અને માગ રચેલા 'સત્ય પ્રકાશ' માં પણ એજ અર્થ દાખલ કર્યો છે. ત્યાર બાદ એક વિદ્વાન પંડિતના મુખથી સાંભળવામાં આવ્યું કે-એ પાપ નહિ પણ અઢારે પાપ સમકિત દૃષ્ટિ કરે નહિ. એમ આચારાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે. તે ન્યાય જેનાં એમ જણાય છે કે-સમકિત દૃષ્ટિ અઢાર પાપ માંહેનું કોઈ પણ પાપ કરે નહિ એમ સૂત્ર પાઠથી સાબિત થાય છે

પ્રશ્ન ૧૭ મું—આચારાંગ સૂત્રમાં સમકિત દૃષ્ટિ અઢાર માંહેનું કોઈ પણ પાપ કરે નહિ એવો મૂળ પાઠથી ખુલાસો કરી આપશો?

ઉત્તર—હા.જી, આચારાંગ સૂત્ર અધ્યયન ત્રીજું-ઉદ્દેશે બીજામાં કહ્યું છે કે-ગાથા-

जाइंच वुड्ढिंच इहज्जपास, भूतेहिं जाणे पडि लेह सायं ;
तम्हा तिविज्जो परमंति एच्चा, संमत्तदंसी णकरेति पावं. १

અતિ વિજ્જો-પંડિત જનો-જ્ઞાની પુરૂષો, આ જગતમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને વૃદ્ધિ પામેલા જીવોને દેખીને એમ વિચારે છે કે-સર્વ પ્રાણી ભૂત, શાતા-સુખની પ્રતિ લેખણા-ગવેષણા કરે છે. તેટલા માટે સમકિત દૃષ્ટિ જીવ મોક્ષના અર્થ માટે એટલે મુક્તિ મેળવવા માટે કોઈ પણ પ્રકારનું પાપ કરે નહિ. અર્થાત્ અઢાર પ્રકારનાં પાપ માંહેનું કોઇ પણ પાપ સમકિત દૃષ્ટિ મોક્ષને અર્થે કરે નહિ.

પ્રશ્ન ૧૮ મું—આ સંબંધી કાંઈ વિશેષ ખુલાસો છે ખરો ?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-આચારાંગ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં દરેક ઉદ્દેશે કહ્યું છે કે-આ સંસારમાં રહેલા પ્રાણિઓ છ કારણે હિંસા કરે છે. તે જીવિતવ્ય રાખવા માટે ૧, કીર્તિ પ્રશંસા અર્થે ૨, માન માટે ૩, પૂજા-યાપૂજા શ્લાઘા મેળવવા માટે અર્થાત્ પૂજાવા માટે ૪, જન્મ મરણથી મુકાવા માટે એટલે મોક્ષ માટે ૫, અને શારીરિક માનસિક દુઃખ ટાળવાને માટે ૬, એ છ કારણ કહ્યાં તેમાં પાંચ કારણ તો સંસાર વ્યવહારનાં રહેલાં છે, અને એક કારણ મોક્ષને માટે-ધર્મ બુદ્ધિએ રહેલ છે. માટે તેજ અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે-तंसे अहियाए. तंसे अबोहिए. એટલે પાંચ કારણે હિંસા કરનારને અહિત ભણી થાય, અને નરકાદિક ગતિ પણ કહી છે. અને મોક્ષને અર્થે-ધર્મને અર્થે હિંસા કરવાથી સમકિતનો નાશ થવા સાથ અબોહિએ એટલે ફરી સમકિત પ્રાપ્ત થવું દુર્લભ કહ્યું છે.

અને પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં અર્થ, કામ, ને ધર્મ અર્થે હિંસા કરનારને અધર્મમાં ગણી માઠાં ફળ કહ્યાં છે.

અને ભગવતીજીના નવમા શતકે ૩૧મા ઉદ્દેશે અશોચ્યાએ વિભંગ જ્ઞાને કરી પાખંડ ધર્મને સારંભીને સપરિગ્રહી જાણ્યો-(વીતરાગ ધર્મને નિરારંભી નિષ્પરિગ્રહી ધર્મ જાણ્યો) તેથી સમકિતની પ્રાપ્તિ સાથ વિભંગમાંથી અવધિ જ્ઞાન અને છેવટે કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઇ.

વગેરે દાખલાથી જણાય છે કે-સમકિત દૃષ્ટિ મોક્ષ અર્થે-કે ધર્મ અર્થે અઢારમાંનું એક પણ પાપ કરે નહિ, એમ આચારાંગની ગાથા વિશેષે કરીને સૂચવે છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—આ વિષે ચાલતા જમાનાનો કાંઇ દાખલો છે ખરો? હોય તો તે પણ બતાવશો.

ઉત્તર—જી, હા, સાંભળો—"નવજીવન" તંત્રીઃ મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી. પુસ્તક ૨જું-અંક ૧૮મો-અમદાવાદ-સંવત ૧૯૭૭ના માગસર વદ ૯ રવિવાર-તા. ૨ જાનેવારી ૧૯૨૧માં-મૂળ પૃષ્ટ ૨જું-ચડતા આંક પૃ. ૧૩૮મું-કોલમ ૨જે-(મહાત્મા ગાંધી પોતે ભાષણમાં (નાગપુરની કોંગ્રેસમાં ૨૦ હજાર માણસ મળેલાં તેમાં) જણાવે છે કે—

મારે પોતાને માટે તો એજ ધર્મ છે કે હિંસા કરીને મારે સ્વરાજ્ય મળતું હોય તો તે નથી જોઇતું, મોક્ષ મળતો હોય તો તે પણ નહીં જોઇતો, ઇશ્વરની ભક્તિ પણ હિંસા કરીને થતી હોય તો મારે તેવી ભક્તિ નથી જોઇતી. તમારે માટે આ ઠરાવમાં બતાવ્યા છે તેવાં શાંતિનાં અને સચ્ચાઇનાં સાધનોજ યોગ્ય છે. તેવાં સાધનોથીજ તમારીપર થએલ અન્યાયોને દુરસ્ત કરી શકશો.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—શ્રી આચારાંગજીના શ્રુતસ્કંધ ૧ લે-અ૦ ૧ લે ઉદ્દે ૧ લે તેને વિષે દ્રવ્યદિશીને ભાવદિશી કહી તે શી રીતે સમજવી?

ઉત્તર—પૂર્વ ૧, પશ્ચિમ ૨, ઉત્તર ૩, દક્ષિણ ૪ એ ચાર દીશી કહી. ઇશાન ૧, અગ્ની ૨, નૈરૂત્ય ૩, વાયવ્ય ૪ એ ચાર વિદિશી મળી ૮ આઠ અને દિશીને વિદિશી વચ્ચે એક એક ગણતા આઠ અંતરદિશી એવં ૧૬ ઉર્દ્ધ ૧ અને અધો ૨ એ બે મળીને ૧૮ દિશી થઇ તે દ્રવ્ય દિશી ૧૮ કહી છે.

અને ૧૮ ભાવ દિશી કહી છે તે પણ આ પ્રમાણે છે-૧ કર્મભૂમિ મનુષ્ય, ૨ અકર્મભૂમિ મનુષ્ય, ૩ છપ્પન્ન અંતર દ્વીપાનાં મનુષ્ય, ૪ સમૂર્છિમ મનુષ્ય એ ચાર જાતનાં મનુષ્ય અને ૧ બેઇંદ્રિ ૫, ૨ તેંદ્રિ ૬, ૩ ચોરંદ્રી ૭, ૪ ને તિર્યંચપચેંદ્રિ ૮, એ આઠ થયા. ૧ પૃથ્વી ૯, ૨ પાણી ૧૦, ૩ અગ્નિ ૧૧, ૪ ને વાયરો ૧૨ એ બાર થયા. ૧ અગ્રબીજ ૧૩, ૨ મૂળબીજ ૧૪, ૩ખંધબીજ ૧૫, ૪ ને પર્વબીજ ૧૬ એ ચાર વનસ્પતિના મળી સોળ થયા. દેવતા ૧૭ અને નારકી ૧૮ એ બે મળી ૧૮ અઢાર ભાવદિશી કહી. તેમાં જીવ ગતાગતિ અનંતકાળથી કરે છે.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—આકુટીને-જાણી જોઇને પાપ કરે તે કેવી રીતે ભોગવે?

ઉત્તર—શ્રી આચારાંગજી સૂત્રના પેહેલા શ્રુત સ્કંધના [illegible] અધ્યયન. [illegible] કહ્યું છે કે-જે આકુટીને-જાણીને [illegible] પ્રાણાદિક ને પાપ કર્મને [illegible] જાણી [illegible] પામીયો [illegible] આલોચના કરે [illegible] તે [illegible] કરીને કર્મ બંધાયે-તે [illegible] કરે કેમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૨ મું—આચારાંગજીમાં છ બોલમાં જીવની ઉત્પત્તિ સદાય કહી છે તે છ બોલ કયા ?

ઉત્તર—આચારાંગ સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધનાં પહેલા અધ્યયનના ૮મા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે—

से भिक्खूवा २ जाव समाणे सेज्जंपुण जाणेज्जा आमडागंवा पूतिपिणा गंवा महुंवा मज्जंवा सप्पिवा खोलंवा पुराणं एत्थपाणा अणुप्पसूया एत्थ पाणाजाया एत्थ पाणा संवुड्ढा एत्थ पाणा वुक्कंता एत्थ पाणा अपरिणता एत्थ पाणा अविद्धत्था णो पडिगाहेज्जा ઇતિ પાઠ-અથ ભાષા-

તે સાધુ જે જાણેઇ આમડાગં કહેતાં કાચાં પાન, અરણિક તંદુલજો ઇત્યાદિ એ અગ્રાહ્યા. તથા પુઇ પિન્નાગ કહ્યો ખલ તથા મધુ, મદ્ય પ્રસિદ્ધ એ અગ્રાહ્ય તથા સર્પિ કહેતાં ઘૃત એ પુરાણો * ચલિત રસ તથા ખોલ કહેતાં મદ્યનો નીચલો કીટ્ટો એ પણ પુરાણો કિણહી કારણે જોઇ તો હુઇ તે પણ ન લેવો. હવે એ પૂર્વોક્ત સઘળાઈ અગ્રાહ્ય કહ્યા તે કિસ્યા ભણી અગ્રાહ્ય કહ્યા તે કહે છે, આમડાગં, તથા પૂતિ પિન્નાગ, મધુ, મદ્ય, નવ (નવાં૦તાજા) પુરાણો ઘૃત અને ખોલ એને વિષે પાણ કહેતાં જીવ અણુપ્પસૂયા ઉપના ઇહાં જીવ વૃદ્ધિ પામ્યા, ઇહાં જીવ અન્યુત્ક્રાંત ગયા નથી કિંતુ છે જે ઇહાં જીવ અપરિણયા કહેતાં પરિણમ્યા નથી. ઉપજતા કહિયે ઇહાં જીવનો વિધ્વસ્યા વિણઠા નથી તિણિ કારણે એટલાં વાનાં સાધુને લેવાં ન કલ્પે. ઇતિ ભાષા, પાનું ૬૭ મું-બાબુવાળા છપાયેલમાં—ટીકામાં પણ એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—સાધુને શુદ્ધ એષણિક દોષ રહિત ઉપાશ્રય મળવો સુલભ કિંવા દુર્લભ ?

---

* "શાલિગ્રામ નિઘંટુ ભૂષણમ્" અર્થાત્ બૃહન્નિઘંટુ રત્નાકરાન્તર્ગતો ૭મો ૮મો ભાગ (વૈદ્યોપયુક્ત સમસ્ત પદાર્થ નામ ગુણ કોશ) મુંબઇ-ખેમરાજ શ્રી કૃષ્ણદાસે શ્રી વંકટેશ્વર છાપખાનામાં સાં. ૧૯૬૧ માં ૧૨૧૬ પૃષ્ઠનો ગ્રંથ છાપેલો છે. તેમાં પાને ૯૯૯ મે જુના ઘૃત સંબંધી નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે.

"उग्र गन्धं पुराणं स्यात् दशवर्षस्थितं घृतम्; लाक्षारसनिभं शीतं, मधुरं गन्धतः परम्."

दश वर्षका रखा हुवा और उग्र गंधवाला तथा लाख के रंगकी समान लाल रंगका ऐसाही घीको पुराना घृत कहते हैं-मतांतरे- "दशवर्षोषितं केचित्, पुराणं त्रिशतं विदुः" भावमिश्रमें एक वर्ष बीत जाने पर घीको पुराना कहा है.

ઉત્તર—આચારાંગ૦ સુ૦ ૨ જે-અ૦ ૨ જે-ઉ૦ ૩ જે-કહ્યું છે કે-સાધુને આહાર પાણી શુદ્ધ નિર્દોષ મળવો સુલભ છે. પરંતુ ઉપાશ્રય સંબંધી કાંઇ પણ દોષ નથી એવો ઉપાશ્રય મળવો સાધુને દુર્લભ છે ઇત્યર્થઃ-

પ્રશ્ન ૨૪ મું—ધર્મ સંબંધે કપટ સહિત કરણી કરવાથી શું ફળ મળે?

ઉત્તર—સૂયગડાંગ શ્રુ૦ ૧-અધ્યયન ૨જે-ઉદ્દેશે ૧લે ગાથા ૯મી

जइ वियाणिगणे किसे चरे, जइविय भुंजिय मासमंतसो;
जे इह मायावि मिज्जई, आगंता गप्भायणंतसो ॥ ९ ॥

અર્થ:—બાબુવાળા છાપેલ પાને ૧૦૮મે-હવે શિષ્ય કહે છે કે, હે ભગવન્! કેટલાએક દર્શની નિષ્પરિગૃહી તથા તપસ્યાના કરનાર દેખાય છે તો તેને મોક્ષ કેમ ન હોય? હવે ગુરૂ કહે છે કે, યદ્યપિ તે પરતીર્થિ તાપસાદિક અથવા આજ્ઞા થકી ભ્રષ્ટ સ્વયૂથિક નગ્ન સર્વ બાહ્ય પરિગ્ર રહિત, કૃશ દુર્બળ કીધું છે. શરીર જેમને એવા છતાં પોતપોતાની પ્રવજ્યા આદરીને વિચરે છે. વળી યદ્યપિ માસ માસ ખમણ કરી માસને અંતે જમે તથાપિ જે આ સંસારને વિષે માયા સહિત સંયોગ કરે. ઉપલક્ષણથી કષાયાદિક કરી યુક્ત હોય તે આગમિક કાળે અનંતા ગર્ભાદિક દુઃખ પામે એટલે અનંતો સંસાર પરિભ્રમણ કરે. એમ ઉપરની ગાથા જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—નારકીમાં લોઢી પરૂને અગ્નિ કહી તેનું કેમ?

ઉત્તર—સુયગડાંગ સુ. ૧લે-અ. ૫મે-ઉદ્દેશે ૧લે-કહ્યું છે કે-નારકીના વૈક્રિય શરીરી છે માટે તેને લોહી પરૂ ન હોય પણ તેનું શરીર અશુભ પુદ્ગલનું વૈક્રિય બનેલું હોય તથા લોહી પરૂ જેવા અશુભ વૈક્રિય પુદ્ગલ જાણવાં. તેમજ બાદર અગ્નિ નરકમાં ન હોય પણ પરમાધામીકૃત વૈક્રિય અગ્નિ હોય. માટે વૈક્રિય પુદ્ગળ જાણવાં.

પ્રશ્ન ૨૬ મું—દિવ્ય—સૂયગડાંગ સૂત્રમાં સાતમા અધ્યયનમાં શું [illegible] છે? ન [illegible] [illegible]?

ઉત્તર—સૂયગડાંગ સૂત્ર-શ્રુત સ્કંધ ૧લે-અધ્યયન ૭મે-ગાથા [illegible] [illegible]. કહ્યું છે કે-વનસ્પત્યાદિકના આરંભથી ધર્મ ન થાય.

અને ગાથા [illegible]-૧૦મીમાં કહ્યું છે કે-વનસ્પતિના [illegible] [illegible] અંકુરને વિષે મરવું થાય છે. એમ મૂળ પાઠ તથા અર્થ—

તથા ટીકામાં કહ્યું છે કે-વનસ્પતિકાયનો આરંભ ધર્મના ઉપદેશ વડે કરીને આત્માને સુખને અર્થે તથા મોક્ષાર્થે અથવા બીજા હરેક કાર્યને અર્થે થકી વનસ્પતિને હણે તેને પાખંડી તથા અનાર્ય ધર્મી કહ્યા છે.

તથા ગાથા ૧૨મીમાં-આહારાદિકે તથા શીતલોદકના ઉપભોગ વડે તથા અગ્નિ પ્રમુખે મોક્ષ માને તેને મૂઢ કહ્યા છે.

ગાથા ૧૩-૧૪-૧૫માં કહ્યું છે કે-ઉદકના સ્નાનથી મોક્ષ હોય તો મચ્છાદિક તમામ મોક્ષ જાય. માટે ઉદકે મોક્ષ માને તે અયુક્ત.

તથા ૧૬-૧૭-૧૮મી ગાથા મધ્યે પણ એ સંબંધી ઘણો અધિકાર છે. પાણીથી મોક્ષ માનવાવાળાને જૂઠા બોલા કહ્યા છે. અને અગ્નિના આરંભથી જો મોક્ષ હોય તો કુંભારાદિકને મોક્ષ હોય, એમ ૧૮મી ગાથામાં કહેલ છે. વગેરે આ અધ્યયનમાં ઘણો અધિકાર છે. આ સાતમું અધ્યયન તમામ વાંચવા જેવું છે. વિશેષે કરીને વાંચવું.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—સૂ૦ શ્રુ૦ ૧ અ૦ ૯મે-ગાથા ૩૪મીમાં કહેલ છે કે-ગૃહસ્થાવાસે કેવળ જ્ઞાન રૂપ દીવાને અણદેખતાં થકા સંયમ આદરે એમ કહ્યું, ને પનરે ભેદે સિદ્ધ થયા તેમાં ગૃહસ્થલીંગે સિદ્ધ થયા કહ્યું તે કેમ?

ઉત્તર—ભાવ ચારિત્ર વિના સિદ્ધ ન થાય. ગૃહસ્થાવાસમાં કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ નથી એ વાત સત્ય છે, અને ગૃહસ્થલિંગે સિદ્ધ થયા એ વાત સત્ય છે. બન્ને વાત સૂત્રમાં કહી છે. ગૃહસ્થલિંગે સિદ્ધ થાય તેને ભાવ ચારિત્ર પ્રગટ થાય છે તેને કેવળ જ્ઞાન પણ ઉત્પન્ન થાય છે ને મોક્ષ પણ જાય છે. સાખ ઠાણાંગ સૂત્રમાં મારૂ દેવા માતાની અંત ક્રિયાની.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—આત્મા કર્મનો કર્તા નથી, આત્મા તો સદાય મોક્ષ રૂપજ છે એમ કહી આરંભને વિષે પ્રવર્તે તેને માટે સૂત્ર શું કહે છે?

ઉત્તર—સૂયગડાંગ શ્રુ૦ ૧લે-અ૦ ૧૦મે-ગાથા ૧૬મીમાં કહ્યું છે કે જે એમ કહે છે કે-આત્મા કર્મનો કર્તા નથી અને અનેરે પૂછ્યા આત્મા તો સદાય મોક્ષ રૂપજ છે. એમ કહી આરંભને વિષે પ્રવર્તે ગૃદ્ધ છતાં તેને ભગવંતે ધર્મના અજાણને આત્માનો હેતુ જે મોક્ષ તે થકી વિમુખ નામ ભણ્યા છે.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—જ્ઞાન આપનાર ગુરૂનું નામ ઓળવે તેને શું ફળ?

ઉત્તર—સૂ૦ શ્રુ૦ ૧લે અ૦ ૧૩મે-ગાથા ૪થી, તેમાં કહ્યું છે કે-ગુરૂ સમીપે ભણ્યા છતાં કોઇએ પૂછ્યું કે તમે કોની પાસે સૂત્ર ભણ્યા

છો ? ત્યારે ગુરૂનું નામ ઓળવે-ગોપવે, માની છતો, તેને અસાધુ કહે, ને તે માયાવીયો અનંતી વાર ઘાતને પામશે. એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—જે કોઈ સંજમ તપાદિકને વિષે મદ કરે તેને શું કહ્યું?

ઉત્તર—સૂયગડાંગ સૂત્ર૦ શ્રુ૦ ૧લે-અધ્યયન ૧૩મે-ગાથા ૮મી તથા ૯મીમાં કહ્યું છે કે જે કોઇ એમ માને જે હુંજ સંજમવંત છું. હુંજ જ્ઞાની છું, પરમારથ અણુ જાણુતો, અથવા હુંજ તપસ્વી છું. એમ પોતાને માનતો બીજાને પુતળા સરીખા ગણી લેખામાં નાણે. તે જેમ પક્ષી પાસમાં પડયાં દુઃખ પામે તેમ એકાંત સંસાર માંહી ફરી દુઃખ પામે ને મદે કરી રાચે તે સર્વજ્ઞનાં માર્ગનો અજાણ થકોજ એટલે અજ્ઞાની થકો સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—સાધુ ગારવસહિત શ્લાઘાનો કામી તેને શું કહ્યું?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત અધ્યયનની ૧૨ મી ગાથામાં કહ્યું છે કે-પરિગ્રહ સહિત સાધુ લુક્ષ જીવી, ગારવ સહિત શ્લાઘાનો કામી. તેને ભગવંતે કહ્યું આજીવિકાનો કરનાર, ને પરમાર્થનો અજાણ, સંસારમાં વારંવાર પરિભ્રમણ કરી વિપરીત મરણને પામે એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—ગુણી અને પ્રજ્ઞાવંત સાધુ, બીજા સાધુને પરાભવે તેને માટે સૂત્ર શું કહે છે?

ઉત્તર—એજ ૧૩મા અધ્યયનની ૧૩મી ૧૪મી ગાથામાં કહ્યું છે કે કોઇ સાધુ, ભાષાના ગુણ દોષનો જાણુ, મીઠા મધુરા વચનનો બોલનાર, ચાર બુદ્ધિનો ધણી, અર્થાદિ કહેવા સમર્થ, પંડિત, પ્રસ્તાવના જાણ, પ્રજ્ઞાવંત, ધર્મ વાસનાએ વાસ્યો છે આત્મા જેણે એવા ભાવી આત્મા એવે ગુણે કરી સહિત થકો જે અનેરા સાધુજનને પ્રજ્ઞાએ પરાભવે પોતાની ઘણી પ્રજ્ઞાએ બીજા સાધુને લેખામાં નાણે. તેને ભગવંતે કહ્યું છે કે તે સાધુ સમાધિનો પામણુહારો ન હોય. અને તેને બાળ-મૂર્ખ બુદ્ધિનો ધણી એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—શિષ્ય-સૂયગડાંગ સૂત્રમાં-તથા ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ૧૮મા અધ્યયનની વૃત્તિમાં ૩૬૩ મતને તે તેસઠ મત કહ્યા, તેનું ભિન્ન સ્વરૂપ શી રીતે સમજવું?

ઉત્તર—ક્રિયાવાદી ૧, અક્રિયાવાદી ૨, અજ્ઞાનવાદી ૩ અને વિનયવાદી ૪ એ ચારને. ભિન્ન ભિન્ન કરતાં ૩૬૩ ને તેસઠ મત થાય છે. તેનું ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપ એમ જ સમજાય જાણવું.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—શિષ્ય-પાંચ સમવાયનાં નામો અને તેનું સ્વરૂપ શું છે તે કૃપા કરી જણાવશો ?

ઉત્તર—અહો મહાનુભાવ ! સાંભળો-પાંચ સમવાયનાં નામો-૧ ...ળવાદી, ૨ સ્વભાવવાદી, ૩ નિયત તે ભવીતવ્યવાદી, ૪ કર્મવાદી, ૫ ...મવાદી: એ પાંચ વાદી જાણવા.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—પ્રથમ કાળવાદીના મતનું સ્વરૂપ જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-કાળવાદીના મતવાળાઓ એવી પ્રરૂપણા કરે છે કે— ...ા લોકમાંહી સર્વ પદાર્થ કાળને વશ છે એટલે સર્વ પદાર્થનો કર્તા ...ળ છે જેમકે પ્રથમ જીવ સૃષ્ટીમાં જન્મ લીએ છે ત્યારે બાળક હોય પછી કાળ ક્રમે વૃદ્ધિ પામતા યુવાન વૃદ્ધ થાય છે. જેમ સ્ત્રી યોગ્ય ઉમ્મરે ...ર્ભ ધારણ કરે છે અને તેજ સ્ત્રી વૃદ્ધ થયે પુરૂષનો સંયોગ છતાં ગર્ભ ...ારણ કરી શકતી નથી. વળી જન્મતા કેશ કાળા અને વૃદ્ધ થયે કેશ ...ેત થાય છે. ઇત્યાદિક કાળ પૂર્ણ થયે મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરે છે. જેમ મનુષ્યમાં ...ળની સત્તા છે તેમજ સ્થાવરમાં પણ જાણવું. વનસ્પતિનો કાળ પરિપક્વ ...યે અંકુરા ફુટે, પાંદડાં ફુલ અને ફળની પ્રાપ્તિ પામે છે અને રસવંત ...ાય છે અન તેજ ફળાદિ કાળ પૂર્ણ થયે સડી જાય છે એ સર્વ કાળની ...ીલા છે. શીત કાળે તાઢ, ઉષ્ણ કાળે તડકો, વર્ષા કાળે વૃષ્ટિ ઉત્સર્પિણી ...અવસર્પિણી પ્રવૃત્તિ છે. કાળે તીર્થંકર ચક્રવર્તિ વાસુદેવ, બળદેવ નવ ...ર્ષ થયે જીવ કેવલ જ્ઞાન પામે અને અયોગ્ય કાળે વિછેદ કહેલ છે. કાળ પરિપક્વ થયે મોક્ષ મળે છે, એટલા માટે સર્વમાં એક કાળ છે. માટે કાળજ કર્ત્તા છે. ઇત્યાદિકની પ્રરૂપણા કાળવાદી કરે છે.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—સ્વભાવવાદીના મતનું સ્વરૂપ કેવું છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—સ્વભાવવાદીના મતવાળાઓ કહે છે કે-કાળથી કંઇ થતું નથી અને જે થાય છે તે સર્વ સ્વભાવથીજ થાય છે જુઓ કે સ્ત્રીને દાઢી કે મુછે વાળ ઉગતા નથી, હથેળીમાં વાળ ઉગતા નથી, વંઝાને પુત્ર પ્રાપ્તિ થતી નથી એ સ્વભાવજ છે. વનસ્પતિ અનેક જાતની છે અને વરસાદ જે વરસે છે તેને વનસ્પતિ ગ્રહણ કરી પોતપોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે પરિણમાવે છે. પક્ષી આકાશમાં ઉડે, મીન જળમાં ચાલે, મોરના પિંછાનો રંગ, કોયલનો મધુર સ્વર, ગર્દભનો કર્કશ સ્વર, સર્પના મુખમાં ઝેર, મણિ વિષહારક પત્થર બુડે લાકડું તરે, સૂર્ય જાજ્વલ્યમાન, ચંદ્ર શીતળ, ધર્માસ્તિકાયનો ગુણ ચલણ સહાય, અધર્માસ્તિકાયનો સ્થિર સ્વભાવ, આકાશનો વિકાશ, કાળનો વર્તન, જીવનો ઉપયોગ, પુદ્ગલનો સડન મીલન, ભવીનો મોક્ષ

જવાનો સ્વભાવ, અભવીને સંસાર પરિભ્રમણ, પુરૂષ પુત્ર જણે નહિ. ઇત્યાદિ જે જે સ્વભાવ છે તે તે સ્વભાવે થયા કરે છે, માટે પોતપોતાના સ્વભાવેજ બને છે અને સ્વભાવ વીના કંઈ પણ બનતું નથી એ પ્રરૂપણા સ્વભાવવાદીની છે.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—નિયતવાદીના મતનું સ્વરૂપ શી રીતે કહ્યું છે?

ઉત્તર—નિયતવાદીના મતવાળાની એવી પ્રરૂપણા છે કે-જેહવું હોય તેહવું થયા કરે છે. વિચારો કે વસંત ઋતુ માંહે આમ્રવૃક્ષને મોર લાગે છે પરંતુ કેટલોક મોર ખરી જાય છે અને કેટલીક કેટલાક આંબોલીયા અને છેવટે જેટલી કેરીઓ થવાની હતી તેટલી છે. ગમે તેટલો પ્રયાસ કરો પણ હોણહાર હોય તેજ હુવે. જુઓ દ્વારિકાનો દાહ નેમ પ્રભુએ કહેલ છતાં શ્રીકૃષ્ણે મહાન પ્રયાસ કર્યો છતાં દાહ લાગ્યો અને પોતાનું મૃત્યુ પોતાને શસ્ત્રે જરત કુંવરને હાથે વનમાં થયું. વળી મંદોદરી તથા વિભિષણ વગેરેએ રાવણને સમજાવ્યો પરંતુ પરસ્ત્રીના દુષણથી અને વાસુદેવને હાથે સ્વચક્રે થવાનું હતું તો તેણે કોઇની શીખ નજ માની અને છેવટે વાસુદેવને મૃત્યુ થયું. માટે જે થવાનું હોય તે થાય છે માટે મિથ્યા કોઇ નથી એવી પ્રરૂપણા નિયતવાદી કરે છે.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—કર્મવાદીનું સ્વરૂપ શું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—કર્મવાદી ત્રણે મતને જુઠા ઠરાવવા પોતાના મતની કરી બનાવે છે કે-સર્વ પ્રાણી કર્મને વશ છે અને કર્મ પ્રમાણેજ છે. વિચારશો તો સમજાશે કે પંડિત, મૂર્ખ, શ્રીમાન, ગરીબ, રાજા સુરૂપ કરૂપ, સુભાગી, દુર્ભાગી વગેરે કર્મથીજ થાય છે. સર્વ મનુષ્યો હોવા છતાં એક કર્મ સંયોગે હાથીને હોદે બેસે અને એક ઘરે ઘર માગે, એક પાલખીએ બેસે અને એક તેનોજ ભાર વહન કરે. ઇચ્છીત ફળ-ઇચ્છીત વસ્તુ મળે અને એકને અન્નનો એકદાણો પણ આદિનાથ પ્રભુને અંતરાય કર્મના ઉદયે આહાર પાણી ન મળ્યો પ્રભુ સો દેરે અવતર્યા, કેવી કર્મની વિચિત્રતા. સીતાને કલંક લક્ષ્મણ અને પાંડવ રણ વગડે રખડ્યા, શ્રીકૃષ્ણને જન્મતા કોઇએ નહિ. મરતાં રોનારા પણ કોઇ ન મળ્યા. માટે કર્મ સંયોગેજ અનુભવ છે. કર્મો વડેજ એકેંદ્રીપણું જીવન પંચેંદ્રીપણું ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર કર્મજ છે, એટલે અવતાર કર્મનો છે અને તે કર્મો ખપાવ્યે મોક્ષ મળે છે એવી કર્મવાદીની

પ્રશ્ન ૩૯ મું—ઉદ્યમવાદીના મતનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—ઉદ્યમવાદી ગર્વમાં આવી કર્મવાદીને ધિક્કારી બોલવા લાગ્યા : કર્મ તો રંક છે પરંતુ મારૂં જોર કેટલું છે તે તો સાંભળો. સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ ઉદ્યમ વડેજ છે. જેમકે પુરૂષની ૭૨ કળા, સ્ત્રીની ૬૪ કળા ઉદ્યમ વડેજ આવડે છે. અન્ન વસ્ત્રાભૂષણ ઉદ્યમથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. ઉદ્યમ વડેજ ધરતી માંહેથી હીરા, માણેક, સોનું, રૂપું આદિ નીકળે છે. સ્ત્રી પુરૂષના સંયોગ રૂપ ઉદ્યમે પુત્ર પ્રાપ્તિ થાય છે અને તે પુત્ર પૃથ્વી પર રહેલ પ્રાણીઓનો ઉદ્યમ વડેજ ઉદ્ધાર કરે છે. બિલ્લી ઉદ્યમ કરે તો દૂધ પીએ. ઉદ્યમે રોટલી વગેરે અન્ન પાકે. ઉદ્યમે રાવણને મારી સીતાજીને પાછી લાવ્યા, ઉદ્યમ વડે અર્જુન માળી દ્રઢ પ્રહારી વીગેરેએ મોક્ષ મેળવ્યું હતું. ઉદ્યમે સ્વર્ગ ઉદ્યમે મોક્ષ માટે દરેક કાર્યમાં ઉદ્યમની પ્રથમજ જરૂર છે.

એ પ્રમાણે પાંચે મતવાળા માંહોમાંહે ઝગડામાં પડી સ્વકૃત્ય ભૂલે છે. અને એ પાચે એક એક બોલ માનવાવાળા મિથ્યાત્વીજ છે એવો જૈન સિદ્ધાંતનો અભિપ્રાય છે.

પ્રશ્ન ૪૦ મું—શિષ્ય-કદિ કોઇ એમ કહે કે-જૈનીઓ કર્મનેજ કર્તા માને છે માટે તે કર્મવાદીમાં ભળે કે કેમ ? તેને શું કહેવું ?

ઉત્તર—ગુરૂ-હે ભાઇ, જૈન શાસ્ત્ર એકાંતવાદી નથી, તે તો અનેકાંત છે, સ્યાદ્વાદ છે, કર્મનો કર્તા પણ આત્મા છે અને આત્મા વડેજ સર્વ કામની સિદ્ધિ થાય છે અને મહાવીર પરમાત્માએ પણ ઉઠ્ઠાણ, કમ્મ, બળ, વીર્ય, પુરૂષાકારને પ્રાક્રમ વડેજ સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ કહી છે, જૈનીઓ કર્મવાદી નથી પણ પોત પોતાના આત્મ વડે કરેલાં કર્મથી સુખ દુઃખાદિ ફળ ભોગવાય છે વગેરે જૈન શાસ્ત્રનું જ્ઞાન હોય તો એકાંતવાદમાં નહિ જતા પાંચે સમવાયનું સ્વરૂપ જાણી જ્યારે જ્યાં જેની જરૂર હોય ત્યાં તેની વ્યાખ્યા કરે પણ એકાંતવાદમાં ઉતરે નહિ. એકાંતવાદની પક્કડ કરે નહિ. સમદ્રષ્ટિ સમ્યક પ્રકારે અનેકાંત સ્યાદ્વાદ અને સત્ય સ્વરૂપજ પ્રકાશે. ઇત્યર્થઃ—

પ્રશ્ન ૪૧ મું—ક્રિયાવાદીના ૧૮૦ મત છે, તેનું શું સ્વરૂપ ?

ઉત્તર—ઉપર મુજબ જે કાળ, સ્વભાવ, નિયત, પૂર્વકર્મ અને ઉદ્યમ એ પાંચ સમવાય કહ્યા તે પાંચ સ્વઆત્માથી અને પાંચ પરઆત્માથી એમ ૧૦ ભેદ થયા. એ દશ શાશ્વતા અને દશ અશાશ્વતા એમ ૨૦ ભેદ. એ વીશને નવ પદાર્થ જે ૧ જીવ, ૨ અજીવ, ૩ પુન્ય, ૪ પાપ ૫ આશ્રવ, ૬ સંવર, ૭ નિર્જરા, ૮ બંધ, અને ૯ મોક્ષ એ નવની

સાથે ગુણતાં વીશ નવાં એકસો ને એંશી થયા ૧૮૦–એટલે ક્રિયાવાદીના ૧૮૦ મતનું સ્વરૂપ સમજવું.–ક્રિયાવાદીના મતવાળા–એહ આત્માને પાપરૂપ ક્રિયા લાગે છે એમ માને છે. તેથી કરી ઇહલોક પરલોક આસ્તિક છે. તે માટે સદાય ક્રિયાના વખાણ કરે છે. ક્રિયાવાદીઓ એ ક્રિયા માંહીજ રચ્યા પચ્યા રહે છે અને જ્ઞાનાદિ ગુણોને ઉત્થાપન કરે ઇતિ ક્રિયાવાદીના ૧૮૦ મતનું સ્વરૂપ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૪૨ સું—અક્રિયાવાદીના ૮૪ મતનું સ્વરૂપ શી રીતે છે?

ઉત્તર—ઉપર મુજબ પાંચ સમવાય કહ્યા તે અને છઠ્ઠો છઠ્ઠો ઉત્પન્ન થયો જે "લોક" એ છ પોતા આશ્રી, અને એ છ પરઆશ્રી એવં ૧૨ થયા. એહ બાર ને પુન્ય અને પાપ એ બે તત્વ વર્જી શેષ સાત તત્વ સાથે ગુણતાં બાર સતા ૮૪ મત થયા. એ મતવાળા પુન્ય અને પાપને માનતા નથી. તેનું કારણ જે પુન્ય પાપની ક્રિયા સ્થિર વસ્તુ હોય તેહનેજ લાગે છે, અને આ જગતમાં સર્વ પદાર્થ ચરાચર છે તો એહને ક્રિયા કેમ લાગે માટે પુન્ય પાપ વરજી તત્વજ લાખે. આ નાસ્તિક મતી જાણવા.

પ્રશ્ન ૪૩ સું—અજ્ઞાન વાદીના ૬૭ મતનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—અજ્ઞાન વાદી એહવું કહે છે કે–૧ જીવ છતા છે, ૨ જીવ અછતા છે, ૩ જીવ છતા અછતા બન્ને છે, ૪ જીવ છતા છે પરંતુ કહેવાય નહિ, ૫ જીવ અછતા છે પણ કહેવાય નહિ, ૬ જીવ છતા અછતા બન્ને છે પરન્તુ કહેવાય નહિ, ૭ જીવ છતા પણ નહિ અછતા પણ નહિ એ સાત રીતે અજ્ઞાનવાદી વિકલ્પ કરી બતાવે છે. એ સાતને નવ તત્વ સાથે ગુણતા સાત નવા ત્રેશઠ ૬૩ અને એહમાં ૧ સાંખ્યમતી, ૨ વૈશેષિક ૩ વેદમતી, ૪ વિષ્ણુમતી એ ચાર મત કોઇ કોઇ પક્ષને માને તે સાથે મળ્યા એટલે સડસઠ ૬૭ ભેદ થયા.

અજ્ઞાન વાદી એમ કહે છે કે–જ્ઞાન ખોટો છે કેમકે જ્ઞાન [illegible] હોય છે. વિવાદમાં પ્રતિપક્ષીની ખોટી ચીતરજા કરવી પડે છે એટલે પાપ લાગે છે, વળી જ્ઞાનીને પગલે પગલે પાપનો ડર લાગે છે એટલે [illegible] હસ્તિવત કર્મ બાંધનો કહે છે. તે માટે અમે અજ્ઞાનીજ [illegible] અજાણતા પણ નથી અને જાણતા પણ નથી, વિવાદ કરતા નથી, ખોટા ખરા કરતા નથી, પાપ પુન્યમાં સમજતા નથી એટલે અમને પાપનો દોષ લાગતો નથી, એવી અજ્ઞાન વાદીની માન્યતા છે

પ્રશ્ન ૪૪ મું—વિનયવાદીના ૩૨ મતનું સ્વરૂપ શી રીતે છે ?

ઉત્તર—વિનયવાદી એમ કહે છે કે-૧ સૂર્યનો વિનય, ૨ રાજાનો વિનય, ૩ જ્ઞાનિનો વિનય; ૪ વૃદ્ધનો વિનય, ૫ માતાનો વિનય, ૬ પિતાનો વિનય, ૭ ગુરૂનો વિનય, ૮ ધર્મનો વિનય એ આઠને મનવડે ભલા જાણે ૧, વચનથી ગુણગ્રામ કરે ૨, કાયાથી નમસ્કાર કરે ૩, અને માનપૂર્વક ભક્તિ કરે ૪. એ આઠ ચોક બત્રીશ ૩૨ ભેદ વિનયવાદીના જાણવા.

એ વિનયવાદી એમ માને જે સર્વ માંહે વિનયજ શ્રેષ્ટ છે માટે સર્વને નમતા રહેવું, આપણે તો સર્વ એકજ છીએ, કોઇના પક્ષને નિંદવો નહિ. એહ અનાભિગ્રહિક મિથ્યાત્વી જેવો જાણવો. ઇતિ વિનયવાદી મત–

એ પ્રમાણે ક્રિયાવાદીના ૧૮૦ મત અક્રિયાવાદીના ૮૪ મત અને અજ્ઞાન વાદીના ૬૭ મત, ને વિનયવાદીના ૩૨–મત એવં ૩૬૩ મતનું સ્વરૂપ જણાવ્યું.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—શિષ્ય-પૂર્વ અને ઉત્તર દિશા પવિત્ર કહી.–ધર્મક્રિયા પણ એ બે દિશા સન્મુખ રહીને કરવા કહેલ છે તેનું શું કારણ ? અને બે દિશા નિષેધવાનું પણ શું કારણ ?

ઉત્તર—ઠાણાંગઠાણે–૨ જે-ઉદેશે ૧ લે-કહ્યું છે કે-પૂર્વ અને ઉત્તર એ બે દિશાએ દીક્ષા દેવાદિક ૧૮ બોલ જાવત્ સંથારો પ્રમુખ કરવા કહ્યા છે તે બે દિશા વ્યવહારથી, શુદ્ધ જણાય છે. પણ દક્ષિણ અને પશ્ચિમ એ બે દિશા "નોકપઇ" એવો પાઠ નથી માટે નજ કલ્પે એવો નિષેધ જણાતો નથી. પણ વ્યવહાર શુદ્ધિને માટે પૂર્વ અને ઉત્તર એ બે દિશા જ્યારે સૂત્રકારે ધર્મક્રિયાને વિષે શુદ્ધ ગણી સ્વીકારી તેમાં કાંઇ રહસ્ય હોવું જોઇએ. તેનો વિચાર કરતાં એમ હોવું જોઇએ કે-ઇશાન કોણ અને વાયવ્ય કોણમાં તીર્થંકર મહારાજનો સદાય વાસ હોય છે તેમાં પણ વિશેષે કરીને પૂર્વ અને ઉત્તર દિશાની વચમાં રહેલી ઇશાન કોણ તેને વિશેષ પવિત્ર ગણી છે. લોકોત્તર પક્ષમાં ઇશાન કોણે શ્રીમંધરસ્વામીનો વાસ કહે છે, અને લૌકિક પક્ષે ઇશાન કોણમાં મહાદેવનો વાસ કહેલ છે. ઇત્યાદિ કારણોને લઇને પૂર્વ અને ઉત્તર દિશા ઉત્તમ ગણેલ છે.

પ્રશ્ન ૪૬ મું—ઠા૦ ઠા૦ ૨ જે-ઉ૦ ૩ જે-સાધુને સામાયિક કહી તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—બે પ્રકારની સામાયિક કહી છે, સાધુની અને શ્રાવકની તેમાં સાધુની સામાયિક સર્વવિરતીની, અને શ્રાવકની દેશ વિરતીની, એ પ્રમાણે કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—ઠા૦ ઠા૦ ૨ જે-ઉ૦ ૪ થે-કેવળી આરા[illegible] પ્રકારની કહી તેમાં અંતક્રિયા, અને કલ્પાતિતની કહી તેનું શું ક[illegible]

ઉત્તર—કેવળી આરાધના બે પ્રકારે કહી તેમાં એક અંત[illegible] મોક્ષની અને બીજી કલ્પાતિત તે ગ્રૈવેયક તથા અનુત્તર વિમાને [illegible] સૂત્ર કેવળી પ્રમુખ આશરી જાણવું.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—ઠા૦ ઠા૦ ૩ જે-ઉ૦ ૧ લે-ત્રણ પ્રકારની વિ[illegible] કહી તેમાં બાહિરલા પુદ્ગળ અણ લીધે પણ વિકુવણા કરે એમ કહ્યું [illegible] ભ૦ મ૦ ૬ ઠે-ઉ૦ ૯ મે-દેવતાના અધિકારે કહ્યું છે કે-બાહિરલા [illegible] લીધા વિના વીકુવણા ન કરે તેનું કેમ? તથા સ૦ ૭ મે-ઉદ્દેશે [illegible] અસંવુડ અણગારના અધિકારે પણ એમજ કહ્યું છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—વૈક્રીય સમુદ્ઘાત કરે તે પુદ્ગલ લઈને કરે, અને [illegible] સમુદ્ઘાત વિના વૈક્રિય કરે તે પુદ્ગલ લીધા વિના કરે. તર્ક-બાહિ[illegible] પુદ્ગલ કે અભ્યંતરના પુદ્ગલ લીધા વિના વિકુવણા કરે તે [illegible] અર્થવાળાએ કેવળી ગમ્ય કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૪૯ મું—ઠાણાંગજીના ૩ જે ઠાણે-ઉદ્દેશે ૧લે કહ્યું છે કે-[illegible] પોતાની વીકોવેલી દેવી સાથે પરિચારણા કરે. અને ભગવતીજીમાં ના [illegible] તે કેમ?

ઉત્તર—ભગવતીજીમાં બે વેદ વેદવા આશ્રી ના કહી [illegible] ઠાણાંગજીમાં કહ્યું તે ફરશાદિક પરિચારણા કરે. ભ. સ. [illegible] પોતે વિકોવેલી દેવી સાથે પરિચારણા ન કરે. એક સમે બે વેદ વેદે [illegible] એ અપેક્ષાએ ના કહી.

પ્રશ્ન ૫૦ મું—લોકાંતિક દેવતા કહ્યા મનુષ્ય લોકમા [illegible] વખતે આવતા હશે?

ઉત્તર—ઠાણાંગજીના ૩ જે-ઉદ્દેશે ૧લે-કહ્યું છે કે-[illegible] [illegible] દેવતા જન્મ વખતે, દીક્ષા વખતે, જ્ઞાન વખતે, [illegible] મનુષ્ય લોકમાં આવે

[illegible] ૫૧ મું—ઠા૦ ઠા૦ [illegible] [illegible] ૧લે [illegible] [illegible] [illegible] છે તે કેમ?

ઉત્તર—[illegible] [illegible] [illegible] છે.

પ્રશ્ન ૫૨ મું--ઠા. ઠા. ૩જે-ઉ. ૨જે-શિષ્યને મહાવ્રત આરોપવાની ત્રણ ભૂમિ કહી તે ઉત્કૃષ્ટી છ માસ, મધ્યમ ચાર માસ, ને જઘન્ય સાત અહોરાત્રિ-સાત દિન મહાવ્રત આરોપણ કાળ કહ્યો તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—પહેલા છેલ્લા તિર્થંકરના વારે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર કહેલ છે. તે શિષ્યને પ્રથમ સામાયિક ચારિત્ર અદરાવે પછી જઘન્ય સાત દિવસે, મધ્યમ ચાર માસે, ઉત્કૃષ્ટું છ માસે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અદરાવે. એટલે એ ત્રણ ભૂમિકાયે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનું આરોપણ કરે.

પ્રશ્ન ૫૩ મું--શિષ્ય-બાવીશ તિર્થંકરને વારે એ કલ્પ ખરો કે નહિ ?

ઉત્તર--બાવીશ તિર્થંકરના વારે તથા મહાવિદેહમાં એ કલ્પ નથી. ત્યાં તો એકલા સામાયિક ચારિત્રનોજ કલ્પ છે. અને પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુને પહેલું સામાયિક ચારિત્ર અદરાવી પછી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અદરાવે.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—શિષ્ય-આમ બે ભેદ થવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—કારણને હેતુ તો કર્ત્તા પુરૂષના અંગમાં રહ્યું. પણ પરંપરાએ ચાલતી પ્રવૃત્તિને અનુસાર વિચાર કરતા એમ જણાય છે કે—આ સ્થિતિ અનાદિની છે. એટલે પહેલા છેલ્લા તિર્થંકરનો કલ્પ સરખો અને વચલા બાવીશ તિર્થંકરનો કલ્પ સરખો. પહેલા તિર્થંકરના સાધુને સરલ અને જડ કહ્યા છે, બાવીશ તિર્થંકરના સાધુને સરલ અને પ્રજ્ઞાવંત કહેલ છે, અને ચરમ તિર્થંકરના સાધુ વાંકાને જડ હોય છે. એટલા માટે પહેલા છેલ્લા તિર્થંકરના સાધુનો કલ્પ કાંઇક સખ્તાઇવાળો હોવા સંભવ છે. બેદરકારી મનુષ્યોને માટે કાયદા કલમો વગેરેના સખ્તિ વધારે હોય એ સ્વભાવિક છે.

હવે પહેલું સામાયિક ચારિત્ર અદરાવી પછી ત્રણ ભાંગે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અદરાવાનું કારણ એમ જણાય છે કે- સામાયિક ચારિત્ર અદરાવ્યા બાદ સાધુનું પ્રતિક્રમણ અને આહારાદિક વહોરવાનો આચાર વહેવાર સામાન્ય રીતે આવે તો તેને સાત દિવસે વડી દીક્ષા આપે એટલે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અંગીકાર કરાવે. અને સાત દિવસમાં પ્રતિક્રમણાદિક ન આવડે તો ચાર મહિને અને ચાર મહિનામાં પણ ન આવડે તો છેવટ છ મહિને તો અવશ્ય છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનું આરોપણ કરવુંજ જોઈએ, એક કારણ એ.

અને બીજું કારણ એમ પણ જણાય છે કે-દિકરાએ પહેલી દીક્ષા લીધી હોય અને બાપે પાછળથી દીક્ષા લીધી હોય તો બાપનું વડીલપણું

રાખવાને માટે દિકરાને થાભાવે, અને ત્રણ ભૂમિકાંમાંથી ગમે તે ભૂમિકાએ વડીલનું વડીલપણું રાખી બન્નેને સાથે છેદોપસ્થાપનીયનું આરોપણ કરાવે.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—ગુરૂ છેદોપસ્થાપનથી છે ને શિષ્ય સામાયિક ચારિત્રિયો છે તો આહાર પાણીને માટે કેમ કરે?

ઉત્તર—બન્ને કલ્પવાળાનો આહાર પાણીનો સંબંધ જુદો હોય. છેદોપસ્થાપનીયની નિશ્રાનો આહાર સામાયિક ચારિત્રિયાને લેવો કલ્પે અને સામાયિક ચારિત્રિયાની નિશ્રાનો આહાર છેદોપસ્થાપનીયાને ન કલ્પે અર્થાત્ સામાયિક ચારિત્રિયાની સિથ્થ પણ છેદોપસ્થાપનીયને ન કલ્પે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું—ઠા૦ ઠા૦ ૪ થે-ઉ૦ ૨ જે-ગોશાળાના શિષ્યોએ ચાર પ્રકારે તપ કહ્યો તેમાં શોભન તપ કહ્યો તે કેમ?

ઉત્તર—તેનાં મત આશ્રી તેણે શોભન કહ્યું હોય એમ સમજાય છે. અને અરિહંતનાં મતે તો બાર પ્રકારનો તપ કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—ઠા૦ ઠા૦ ૪ થે-ઉ૦ ૩ જે-ચાર પ્રકારે લોકમાં અંધકાર થવાનું અને ચાર પ્રકારે ઉદ્યોત થવાનું કહ્યું તેમાં અરિહંતનાં નિર્વાણ બન્ને બોલમાં કહેલ છે એટલે પેલા ચાર બોલમાં અરિહંતનો વિરહ પડે ત્યારે લોકમાં અંધકારનું કહ્યું, અને બીજા ચાર બોલમાં અરિહંતના નિર્વાણે ઉદ્યોત કહ્યો તેનું કેમ?

ઉત્તર—ત્રીજે ઠાણે પણ, અરિહંતદેવ નિર્વાણ પધારે તે વખતે લોકમાં અંધારૂં થયું કહ્યું છે, અને અહીં પણ કહ્યું તે તો જ્ઞાનરૂપી [illegible] લોકના પ્રકાશના અભાવે અંધારૂં કહ્યું. અને અરિહંતના નિર્વાણે ઉદ્યોત કહ્યો તે તો દેવતાના જવા આવવા આશ્રી જાણવો.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—લોકમાં અંધકારના ને ઉદ્યોતના ચાર ચાર [illegible] કહ્યા તે કયા કયા?

ઉત્તર—ઠાણાંગજીના ચોથે ઠાણે ત્રીજે ઉદ્દેશે-ચાર સ્થાનકે [illegible] અંધકાર થાય છે તે એ કે-૧ અરિહંત દેવનો વિરહ પડ [illegible] અરિહંત દેવનો પ્રરૂપેલો ધર્મ વિચ્છેદ જાય ત્યારે, ૩ પૂર્વગત [illegible] વિચ્છેદ જાય ત્યારે, અને ૪ ચોથું અગ્નિ [illegible] વિચ્છેદ જાય [illegible] લોકમાં અંધકાર થાય.

[illegible] ચાર સ્થાને લોકમાં ઉદ્યોત થાય તે [illegible] જન્મ [illegible], ૨ અરિહંત દેવ પ્રવ્રજ્યા [illegible] ત્યારે, ૩ [illegible]

કેવળ જ્ઞાન દર્શન ઉત્પન્ન થાય ત્યારે, ૪ અને અરિહંત દેવ નીર્વાણ થાય ત્યારે. એ ચાર કારણે લોકમાં ઉદ્યોત થાય.

પ્રશ્ન ૫૯ મું—ઠા૦ ઠા૦ ૪ થે-ઉ૦ ૪ થે-ચાર પ્રકારે મનુષ્યનું આવખું બાંધે કહ્યું. તો પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પત્યાદિક મનુષ્યનું આવખું બાંધે છે તે ચાર માંહેલા કયાં કારણે?

ઉત્તર—ચારે ગતિને વિષે ઉત્પન્ન થવાના ચાર ચાર બોલ જે કહ્યા છે તે મનુષ્યને આશ્રીને સંભવે છે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—ઠા૦ ઠા૦ ઉ૦ ૪ થે-ચાર પ્રકારે દેવતાનું આવખું બંધાય એમ કહ્યું તેમાં સરાગ સંયમથી દેવતાનું આવખું બાધવું કહ્યું છે તો અગ્યારમે ગુણ સ્થાનકે સરાગ સંયમ નથી ત્યાં તો વીતરાગ સંયમ તથા જથાખ્યાત ચારિત્ર કહ્યું છે અને અગ્યારમે ગુણઠાણે કાળ કરી અનુત્તર વિમાને જાય છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—અહિંઆ સરાગ સંજમેણું તે સકષાયનું ચારિત્ર સમજવું. સકષાય તે સરાગ સંયમી કહેવાય, અને ઉપશમ કષાય તથા ક્ષીણ કષાય વીતરાગ સંયમી હોય. વીતરાગ તો આવખાના અબંધક છે-વીતરાગ સંયમીને આવખાનો બંધ નથી. પણ અનુત્તર વિમાનમાં જવાવાળા અગ્યારમાં ગુણઠાણે કાળ કરનારા વીતરાગ સંયમીને આવખાનો બંધ તો નીચેના ગુણઠાણે પ્રથમ પડેલો હોય છે, તે કાળ કરી અનુત્તર વિમાને જઈ ઉપજે. ઇત્યર્થ.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—રોગાદિકના ભયથી સાધુને ચોમાસામાં વિહાર કરવો કલ્પે કે કેમ?

ઉત્તર—ઠાણાંગજીના ૫મે ઠાણે-બીજે ઉદેશે-કહ્યું છે કે-ચોમાસામાં સાધુએ વિહાર કરવો નહિ, પણ ભયના કારણથી વિહાર કરવો કહ્યો છે. તો ભય સાત પ્રકારના સાતમે ઠાણે કહ્યા છે તેમાં મરણનો ભય પણ કહ્યો છે. તો રોગ જે છે તે મરણનો ભય ઉપજાવનાર છે, માટે રોગના કારણથી અથવા બીજા કોઈ પણ પ્રકારના રાજાદિકના ભયથી ચોમાસામાં વિહાર કરવાની ભગવંતની આજ્ઞા છે.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—વર્ષાકાળનું માન કેટલું અને તેમાં સાધુએ શી રીતે વર્તવાનું?

ઉત્તર—ઠાણાંગજીના પાંચમે ઠાણે-બીજે ઉદેશે બે પ્રકારના વર્ષાકાળ કહ્યા છે. જેમાં પંચ પાંચ કારણે સાધુને વિહાર કરવો કહ્યો છે તેના

રાખવાને માટે દિકરાને થોભાવે, અને ત્રણ ભૂમિકાંમાંથી ગમે તે ભૂમિકાએ વડીલનું વડીલપણું રાખી બન્નેને સાથે છેદોપસ્થાપનીયનું આરોપણ કરાવે.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—ગુરૂ છેદોપસ્થાપનયી છે ને શિષ્ય સામાયિક ચારિત્રિયો છે તો આહાર પાણીને માટે કેમ કરે ?

ઉત્તર—બન્ને કલ્પવાળાનો આહાર પાણીનો સંબંધ જુદો હોય. છેદોપસ્થાપનીયની નિશ્રાનો આહાર સામાયિક ચારિત્રિયાને લેવો કલ્પે અને સામાયિક ચારિત્રિયાની નિશ્રાનો આહાર છેદોપસ્થાપનીયાને ન કલ્પે અર્થાત્ સામાયિક ચારિત્રિયાની સિથ્થ પણ છેદોપસ્થાપનીયને ન કલ્પે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું—ઠા૦ ઠા૦ ૪ થે-ઉ૦ ૨ જે-ગોશાળાના શિષ્યે ચાર પ્રકારે તપ કહ્યો તેમાં શોસન તપ કહ્યો તે કેમ ?

ઉત્તર—તેનાં મત આશ્રી તેણે શોસન કહ્યું હોય એમ સમજાય છે. અને અરિહંતનાં મતે તો બાર પ્રકારનો તપ કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—ઠા૦ ઠા૦ ૪ થે-ઉ૦ ૩ જે-ચાર પ્રકારે લોકમાં અંધકાર થવાનું અને ચાર પ્રકારે ઉદ્યોત થવાનું કહ્યું તેમાં અરિહંતદેવ નિર્વાણ બન્ને ચોભંગીમાં કહેલ છે એટલે પેહલા ચાર બોલમાં અરિહંતદેવ વિરહ પડે ત્યારે લોકમાં અંધકારનું કહ્યું, અને બીજા ચાર બોલમાં અરિહંતદેવ નિર્વાણે ઉદ્યોત કહ્યો તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ત્રીજે ઠાણે પણ, અરિહંતદેવ નિર્વાણ પધારે તે વખતે લોકમાં અંધારૂં થતું કહ્યું છે, અને ઇહાં પણ કહ્યું તે તો જ્ઞાનરૂપી [illegible] લોકના પ્રકાશના અભાવે અંધારૂં કહ્યું. અને અરિહંતના નિર્વાણે ઉદ્યોત કહ્યો તે તો દેવતાના જવા આવવા આશ્રી જાણવો.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—લોકમાં અંધકારના ને ઉદ્યોતના ચાર ચાર કારણ તે કયા કયા ?

ઉત્તર—ઠાણાંગ સૂત્રના ચોથે ઠાણે ત્રીજે ઉદ્દેશે-ચાર કારણે લોકમાં [illegible] થાય છે તે કહે છે-૧ અરિહંત દેવનો વિરહ પડે ત્યારે, [illegible] ૨ દેવનો પ્રરૂપેલો ધર્મ વિચ્છેદ જાય ત્યારે, ૩ પૂર્વગત [illegible] વિચ્છેદ [illegible], અને ૪ ચોથું અગ્નિકાય વિચ્છેદ જાય ત્યારે [illegible] લોકમાં અંધકાર થાય.

[illegible] ઉદ્યોત થાય તે કહે છે. ૧ અરિહંત દેવ [illegible] ત્યારે, [illegible] દેવ પ્રવ્રજ્યા લીયે ત્યારે, ૩ અરિહંત [illegible]

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૫મે-ઉ. ૩જે—ચારિત્રિયાને પાંચ નેશ્રાના સ્થાનક—આધાર ભૂત કહ્યા છે, તે એ કે-છયકાયની નેશ્રાએ સાધુને સંયમ પાળે, એટલે સંયમને છયકાયનો આધાર ૧, બીજો ગચ્છનો આધાર ૨, રાજાનો આધાર ૩, ગૃહસ્થનો આધાર તે ઉપાશ્રયાદિકનો દાતાર ૪, શરીર નીરોગી હોય તો તે પણ આધાર ૫. એ પાંચની નિશ્રાથી સંયમ શુદ્ધ અને સારી રીતે પળે છે.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—નારકી દેવતાનું અવધિ કેવી રીતે હોય?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૬ઠે-નારકી, જ્યોતિષીનું અવધી ત્રીછું હોય, ભવનપતિ અને વ્યંતરનું અવધિ ઉંચો હોય, વૈમાનિકનું અવધિ નીચું (હેઠું) હોય. એ ભવ પ્રત્યય આશ્રી જાણવું.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—પ્રતિક્રમણ કેટલા પ્રકારનાં-કયાં કયાં કારણે પ્રતિક્રમણ કરવું જોઇએ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૬ઠે—છ પ્રકારનાં પ્રતિક્રમણ કહ્યાં છે. તે એ કે—૧ ઉચ્ચાર કાર્ય નીવારીને-પરઠવીને ઇરિયાવહીપડિકમવીતે ઇરિયાવહીનું પડિકમણું, ૨ એમ પાસવણનું પડિકમણું, ૩ દેવશીરાઇનું પડિકમણું, તે સ્વરૂપકાળ, ૪ જાવ જીવનું જે મહાવ્રત ઉચ્ચારરૂપ સાવદ્ય જોગથી નીવર્તવું તે પડિકમણું, ૫ જે કાંઇ વિપરીત આચર્યું તે મિથ્યા કરવું તે એટલે મિચ્છાદુઃકૃત દેવું તે પણ પ્રતિક્રમણ, ૬ સુતા ઉઠયા પછી સાધુ ઇરીયાવહી પડિકમે-તથા સ્વપ્નામાંહી આશ્રવ સેવ્યાનો કાઉસગ્ગ ૪ ચાર લોગસ્સનો કરવો-(ટીકામા ઇરીયાવહી તથા આઉલ માઉલનો કાઉસગ કરવો કહ્યો છે)

પ્રશ્ન ૬૮ મું—સામાયિક ચારિત્રની અને છેદોસ્થાપનીયની કલ્પ સ્થિતિમાં શો તફાવત?

ઉત્તર—ઠા૦ ઠા૦ ૬ ઠે-સામાયિક ચારિત્રિયાની કલ્પ સ્થિતિ બે પ્રકારે કહી છે, તે અવસ્થિત કલ્પવાળા, અને અનવસ્થિત કલ્પવાળા તેમાં ૧ સેજ્યાંતર પિંડ, ૨ ચાર મહાવ્રત, ૩ પુરૂષ જ્યેષ્ટ-એટલે સાધવી વાંદે, ૪ વંદવાને વાંદણા દેવી. એ ચાર અવસ્થિત કલ્પ તે બાવીસ તિર્થંકરના સાધુને અવશ્ય કરવાનો કલ્પ અને અનવસ્થિત કલ્પ તે અચેલ તથા પરમાણુપેત ૧, ઉદ્દેશક ૨, સપડિક્રમણ ૩, રાજપિંડ ૪, માસકલ્પ ૫, પર્યુંવષણા ૬. એ છ અનવસ્થિત કલ્પ તે પહેલા છેલ્લા તિર્થંકરના સાધુને એ કલ્પ અવશ્ય હોય એમ નહિ. તેનો કલ્પ જઘન્ય સાત દિનનો, મધ્યમ ચાર માસનો, ને ઉત્કૃષ્ટો છ માસનો કહ્યા છે, માટે અનવસ્થિત કહ્યા. એ સામાયિક ચારિત્રિયાનો કલ્પ કહ્યો.

પર્યાયમાં કહ્યું છે કે–વર્ષાકાળના જઘન્ય ૭૦ દિન, મધ્યમ ચાર માસ, અને ઉત્કૃષ્ટા છ માસ કહ્યા છે. તેમાં નવ બોલ પ્રમાણે વસવું. ઉણોદરી કરવી ૧, નવ વીગયનો ત્યાગ ૨, પીઢ ફલગાદિક ગ્રહવા ૩, ઉચ્ચારાદિક ભાજન ગ્રહવા ૪, લોચ કરવો ૫, નવા શિષ્યને દીક્ષા ન દેવી ૬, પૂર્વે ગ્રહ્યા રાખ ડગલાદિ નાખીને નવા ગ્રહે ૭, શેષ કાળે જોઇએ તેથી બમણા ઉપગરણ ગ્રહવા ૮, અઢી ગાઉ જાતા અઢી ગાઉ આવતા એ સવા જોજન ઉપરાંત ન જાવું ૯, આ પ્રમાણે વર્તવું. અને કારણે જાવું પડે તેનાં કારણ પાંચ કહ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૬૩ મું—ઠા. ઠા. ૫મે-ઉ. ૨જે–પાંચ પ્રકારના અણુગ્ઘાતિક દોષ કહ્યા છે તેમાં રાયપિંડં ભુંજમાણે–સાધુને રાજપિંડ ભોગવવો–જમવો નિષેધ્યો છે તે રાજપિંડ કોને કહીએ?

ઉત્તર—ઠાણાંગજીના બહુ અર્થના ટબામાં કહ્યું છે કે–રાજપિંડ તે ચક્રવર્ત્યાદિક રાજાને જમવાનો જે પિંડ તે રાજપિંડ સાધુઓ ને નિષેધ બીજો અર્થ–રાજ્યાભિષેક કર્યો છે તે રાજાનો પિંડ વર્જવો. અન્યની ભજના (તથા કોઇ રાજપિંડને બલિષ્ટ આહાર પણ કહે છે. એટલે નાહાન રાજા સમાન પ્રધાન આહાર–વિષય ઉત્પન્ન કરે તેવો આહાર વર્જવો) અને એમ પણ કહ્યું છે કે–ઉપર કહેલા રાજાના ઘરનો અષ્ટ વિધ રાજપિંડ તે ચાર આહાર ૪ વસ્ત્ર ૫ પાત્ર ૬ કંબલ ૭ પાયપુછણું ૮ એ આઠે પત્ર રાજપિંડમાં ગણ્યાં છે. તો એમ પણ અર્થ થાય કે–મોટા રાજાને અભિષેક સમયમાં એ આઠ બોલ સાધુને લેવા વર્જ્યા હોય એમ જણાય છે–બલિષ્ટ આહાર તો સ્વભાવે સાધુને વર્જિત છે, પણ નેમીશ્વર ભગવંતના છ અણગારે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજને જમવાના સિંહ કેશરીયા લાડુ વહોર્યા છે આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે–મહાવીરના સાધુને રાજપિંડનો નિષેધ હોય એમ જણાય છે. વિશેષ બહુસૂત્રી કહે તે સત્ય.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—આશીવિષ લબ્ધિમાં નિર્ગ્રંથાદિક [illegible] કહી છે કેમ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૫મે-ઉ. ૨જે–આશીવિષ લબ્ધિના નામ [illegible] પૂર્વજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, [illegible] [illegible] પણ લબ્ધિવંત કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—સાધુને સંયમ પાળવાને [illegible] કે કેમ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૫મે-ઉ. ૩જે—ચારિત્રિયાને પાંચ નેશ્રાના સ્થાનક—આધાર ભૂત કહ્યા છે, તે એ કે-છયકાયની નેશ્રાએ સાધુને સંયમ પાળે, એટલે સંયમને છયકાયનો આધાર ૧, બીજો ગચ્છનો આધાર ૨, રાજાનો આધાર ૩, ગૃહસ્થનો આધાર તે ઉપાશ્રયાદિકનો દાતાર ૪, શરીર નીરોગી હોય તો તે પણ આધાર ૫. એ પાંચની નિશ્રાથી સંયમ શુદ્ધ અને સારી રીતે પળે છે.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—નારકી દેવતાનું અવધિ કેવી રીતે હોય?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૬ઠે-નારકી, જ્યોતિષીનું અવધી ત્રીછું હોય, ભવનપતિ અને વ્યંતરનું અવધિ ઉંચો હોય, વૈમાનિકનું અવધિ નીચું (હેઠું) હોય. એ ભવ પ્રત્યય આશ્રી જાણવું.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—પ્રતિક્રમણ કેટલા પ્રકારનાં-કયાં કયાં કારણે પ્રતિક્રમણ કરવું જોઇએ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૬ઠે-છ પ્રકારનાં પ્રતિક્રમણ કહ્યાં છે. તે એ કે-૧ ઉચ્ચાર કાર્ય નીવારીને-પરઠવીને ઇરિયાવહીપડિક્રમવીતે ઇરિયાવહીનું પડિકમણું, ૨ એમ પાસવણનું પડિકમણું, ૩ દેવશીરાઇનું પડિકમણું, તે સ્વલ્પકાળ, ૪ જાવ જીવનું જે મહાવ્રત ઉચ્ચારરૂપ સાવદ્ય જોગથી નીવર્તવું તે પડિકમણું, ૫ જે કાંઇ વિપરીત આચર્યું તે મિથ્યા કરવું તે એટલે મિચ્છાદુ:કૃત દેવું તે પણ પ્રતિક્રમણ, ૬ સુતા ઉઠયા પછી સાધુ ઇરીયાવહી પડિકમે-તથા સ્વપ્નામાંહી આશ્રવ સેવ્યાનો કાઉસગ્ગ ૪ ચાર લોગસ્સનો કરવો-(ટીકામા ઇરીયાવહી તથા આઉલ માઉલનો કાઉસગ કરવો કહ્યો છે)

પ્રશ્ન ૬૮ મું—સામાયિક ચારિત્રની અને છેદોસ્થાપનીયની કલ્પ સ્થિતિમાં શો તફાવત?

ઉત્તર—ઠા૦ ઠા૦ ૬ ઠે-સામાયિક ચારિત્રિયાની કલ્પ સ્થિતિ બે પ્રકારે કહી છે, તે અવસ્થિત કલ્પવાળા, અને અનવસ્થિત કલ્પવાળા તેમાં ૧ સેજ્યાંતર પિંડ, ૨ ચાર મહાવ્રત, ૩ પુરૂષ જેષ્ટ-એટલે સાધવી વાંદે, ૪ વડેરાને વાંદણા દેવી. એ ચાર અવસ્થિત કલ્પ તે બાવીસ તિર્થંકરના સાધુને અવશ્ય કરવાનો કલ્પ અને અનવસ્થિત કલ્પ તે અચેલ તથા પરમાણોપેત ૧, ઉદેશક ૨, સપડિક્રમણ ૩, રાજપિંડ ૪, માસકલ્પ ૫, પર્યુષણા ૬. એ ૭ અનવસ્થિત કલ્પ તે પહેલા છેલ્લા તિર્થંકરના સાધુને એ કલ્પ અવશ્ય હોય એમ નહિ. તેનો કલ્પ જઘન્ય સાત દિનનો, મધ્યમ ચાર માસનો, ને ઉત્કૃષ્ટો છ માસનો કહ્યો છે, માટે અનવસ્થિત કહ્યા. એ સામાયિક ચારિત્રિયાનો કલ્પ કહ્યો.

પર્યાયમાં કહ્યું છે કે-વર્ષાકાળના જઘન્ય ૭૦ દિન, મધ્યમ ચાર માસ, અને ઉત્કૃષ્ટા છ માસ કહ્યા છે. તેમાં નવ બોલ પ્રમાણે વસવું. ઉણોદરી કરવી ૧, નવ વીગયનો ત્યાગ ૨, પીઠ ફલગાદિક ગ્રહવા ૩, ઉચ્ચારાદિક ભાજન ગ્રહવા ૪, લોચ કરવો ૫, નવા શિષ્યને દીક્ષા ન દેવી ૬, પૂર્વે ગૃહ્યા રાખ ડગલાદિ નાખીને નવા ગૃહે ૭, શેષ કાળે જોઇએ તેથી બમણું ઉપગરણ ગ્રહવા ૮, અઢી ગાઉ જાતા અઢી ગાઉ આવતા એ સવા યોજન ઉપરાંત ન જાવું ૯, આ પ્રમાણે વર્તવું. અને કારણે જાવું પડે તેનાં કારણ પાંચ કહ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૬૩ મું—ઠા. ઠા. ૫મે-ઉ. ૨જે-પાંચ પ્રકારના અનુદ્ઘાતી દોષ કહ્યા છે તેમાં रायपिंडं भुंजमाणे—સાધુને રાજપિંડ ભોગવવો-જમવો નિષેધ્યો છે તે રાજપિંડ કોને કહીએ?

ઉત્તર—ઠાણાંગજીના બહુ અર્થના ટબામાં કહ્યું છે કે-રાજપિંડ તે-ચક્રવર્ત્યાદિક રાજાને જમવાનો જે પિંડ તે રાજપિંડ સાધુઓ ને નિષેધ. બીજો અર્થ-રાજ્યાભિષેક કર્યો છે તે રાજાનો પિંડ વર્જવો. અન્યની અપેક્ષા (તથા કોઇ રાજપિંડને બલિષ્ટ આહાર પણ કહે છે. એટલે બલવાન રાજા સમાન પ્રધાન આહાર-વિષય ઉત્પન્ન કરે તેવો આહાર વર્જવો) અને એમ પણ કહ્યું છે કે-ઉપર કહેલા રાજાના ઘરનો અષ્ટ વિધ રાજપિંડ તે ચાર આહાર ૪ વસ્ત્ર ૫ પાત્ર ૬ કંબલ ૭ પાયપુંછણું ૮ એ આઠે પણ રાજપિંડમાં ગણ્યાં છે. તો એમ પણ અર્થ થાય કે-મ્હોટા રાજાના અભિષેક સમયમાં એ આઠ બોલ સાધુને લેવા વર્જ્યા હોય એમ જણાય છે-બલિષ્ટ આહાર તો સ્વભાવે સાધુને વર્જિત છે, પણ નેમીશ્વર ભગવાનના છ અણગારે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજને જમવાના સિંહ કેશરીયા લાડુ વહોર્યા [illegible] આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે-મહાવીરના સાધુને રાજપિંડનો નિષેધ હોય એમ જણાય છે. વિશેષ બહુશ્રુતી કહે તે સત્ય.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—અઠ્ઠાવીશ લબ્ધિમાં નિર્ગ્રંથાદિક પદવીઓ [illegible] કહી છે કેમ?

ઉત્તર—ઠા. [illegible] ૫મે-ઉ. ૨જે-અઠ્ઠાવીશ લબ્ધિના નામ [illegible] [illegible], અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, [illegible] અને [illegible] પદવી પણ લબ્ધિમાં કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—સાધુને [illegible] કે કેમ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૫મે-ઉ. ૩જે-ચારિત્રિયાને પાંચ નેશ્રાના સ્થાનક–આધાર ભૂત કહ્યા છે, તે એ કે-છ્યકાયની નેશ્રાએ સાધુને સંયમ પાળે, એટલે સંયમને છયકાયનો આધાર ૧, બીજો ગચ્છનો આધાર ૨, રાજાનો આધાર ૩, ગૃહસ્થનો આધાર તે ઉપાશ્રયાદિકનો દાતાર ૪, શરીર નીરોગી હોય તો તે પણ આધાર ૫. એ પાંચની નિશ્રાથી સંયમ શુદ્ધ અને સારી રીતે પળે છે.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—નારકી દેવતાનું અવધિ કેવી રીતે હોય ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૬ઠે-નારકી, જ્યોતિષીનું અવધી ત્રીછું હોય, ભવનપતિ અને વ્યંતરનું અવધિ ઉંચો હોય, વૈમાનિકનું અવધિ નીચું (હેઠું) હોય. એ ભવ પ્રત્યય આશ્રી જાણવું.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—પ્રતિક્રમણ કેટલા પ્રકારનાં-કયાં કયાં કારણે પ્રતિક્રમણ કરવું જોઇએ ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૬ઠે-છ પ્રકારનાં પ્રતિક્રમણ કહ્યાં છે. તે એ કે-૧ ઉચ્ચાર કાર્ય નીવારીને-પરઠવીને ઇરિયાવહીપડિક્રમવીતે ઇરિયાવહીનું પડિક્રમણું, ૨ એમ પાસવણનું પડિક્રમણું, ૩ દેવશીરાઇનું પડિક્રમણું, તે સ્વલ્પકાળ, ૪ જાવ જીવનું જે મહાવ્રત ઉચ્ચારરૂપ સાવદ્ય જોગથી નીવર્તવું તે પડિક્રમણું, ૫ જે કાંઇ વિપરીત આચર્યું તે મિથ્યા કરવું તે એટલે મિચ્છાદુઃકૃત દેવું તે પણ પ્રતિક્રમણ, ૬ સુતા ઉઠયા પછી સાધુ ઇરીયાવહી પડિક્રમે-તથા સ્વપ્નામાંહી આશ્રવ સેવ્યાનો કાઉસગ્ગ ૪ ચાર લોગસ્સનો કરવો-(ટીકામાં ઇરીયાવહી તથા આઉલ માઉલનો કાઉસગ કરવો કહ્યો છે)

પ્રશ્ન ૬૮ મું—સામાયિક ચારિત્રની અને છેદોસ્થાપનીયની કલ્પ સ્થિતિમાં શો તફાવત ?

ઉત્તર—ઠા૦ ઠા૦ ૬ ઠે-સામાયિક ચારિત્રિયાની કલ્પ સ્થિતિ બે પ્રકારે કહી છે, તે અવસ્થિત કલ્પવાળા, અને અનવસ્થિત કલ્પવાળા તેમાં ૧ સેજ્યાંતર પિંડ, ૨ ચાર મહાવ્રત, ૩ પુરૂપ જ્યેષ્ટ-એટલે સાધવી વાંદે, ૪ વંદરાને વાંદણા દેવી. એ ચાર અવસ્થિત કલ્પ તે બાવીસ તિર્થંકરના સાધુને અવશ્ય કરવાનો કલ્પ અને અનવસ્થિત કલ્પ તે અચેલ તથા પરમાણુપેત ૧, ઉદ્દેશક ૨, સપડિક્રમણ ૩, રાજપિંડ ૪, માસકલ્પ ૫, પર્યુષણા ૬. એ ૭ અનવસ્થિત કલ્પ તે પહેલા છેલ્લા તિર્થંકરના સાધુને એ કલ્પ અવશ્ય હોય એમ નહિ. તેનો કલ્પ જઘન્ય સાત દિનનો, મધ્યમ ચાર માસનો, ને ઉત્કૃષ્ટો છ માસનો કહ્યો છે, માટે અનવસ્થિત કહ્યો. એ સામાયિક ચારિત્રિયાનો કલ્પ કહ્યો.

હવે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રિયાનો કલ્પ–૧ અચેલ, ૨ ઉદ્દેશ, ૩ સેજ્યાંતર, ૪ રાજપિંડ ૫ કૃતીકર્મ વાંદનાદિક, ૬ પાંચયામ, ૭ પુરૂષ જે... ૮ પ્રતિક્રમણ, ૯ માસ કલ્પ, ૧૦ પર્યુષણા કલ્પ. એ દશ બોલ અસ... છે. એ સામાયિક ચારિત્રને છેદોપસ્થાપનીયની કલ્પ સ્થિતિ કહી.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—ઠા૦ ઠા૦ ૭ મે–મલ્લીનાથ ભગવંત પોતે સહિત સાત જણે દીક્ષા લીધી, છ રાજાને સાતમાં પોતે. અને શ્રી જ્ઞાતા... મલ્લીનાથે દીક્ષા લીધા પછી છએ રાજાએ દીક્ષા લીધાનું ચાલ્યું છે. અને અહિયા ભેળી કીધી તે કેમ?

ઉત્તર—મલ્લીનાથ ભગવંત પોતે સહિત સાત જણે દીક્ષા લીધી કહ્યું પણ સાતે સાથે દીક્ષા લીધી કહ્યું નથી પણ સાતેના સંકેતને લઇને મલ્લીનાથ ભગવંતની સાથે દીક્ષા લેવા સન્મુખ થયા માટે સાતે સાથેજ ગ...

પ્રશ્ન ૭૦ મું—વિકથા કેટલા પ્રકારની?

ઉત્તર—ઠા૦ ઠા૦ ૭ મે–સાત વિકથા કહી તે. એ, કે–૧ સ્ત્રી કથા, ૨ ભત્તકથા, ૩ દેશકથા, ૪ રાજકથા, ૫ મિઉકાલુણીયા–તે સાંભળનારને દયાની પલાળણહારી માતા પુત્ર વિયોગે કારૂણ્ય રસ સહિત–કરૂણ શબ્દથી વિલાપ કરે, હા પુત્ર–હાવત્સ ઇત્યાદિ. ૬ દ્દી–નિકથા–દર્શન ભેદની તે કુલિંગીના જ્ઞાનાદિકની પ્રશંસા સાંભળીને આગલાને મોહ ઉપજે, સમકિત ભેદ પામે. તે પણ વિકથા. ૭ સાતમી ચારિત્ર ભેદની–તે હમણા ચારિત્ર છે નહિ. સાધુને પ્રમાદના બહુલ પણા થકી અતિચાર ઘણાં લાગે, અતિચારના શુદ્ધના કરનાર જે આચાર્ય અને પ્રાયશ્ચિત્તના દેનાર ... એ કોઇ આજ નથી, અને તીર્થ તે તો જ્ઞાન દર્શને પ્રવર્તે છે ... જ્ઞાન દર્શનને વિષે યત્ન કરવો. ઇત્યાદિક સાંભળતાં ચારિત્રની ... તે માટે તે પણ વિકથા કહીએ, એ સાતમી વીકથા. ॥ ૭ ॥

પ્રશ્ન ૭૧ મું—આચાર્ય ઉપાધ્યાયના કાંઇ અતિશય પણ છે?

ઉત્તર—ઠા૦ ઠા૦ ૭ મે–આચાર્ય ઉપાધ્યાયના [illegible]

[illegible]

જગ્યાએ એક બે રાત્રી રહે. એ પાંચ કારણે આચાર્યને પ્રવર્તતા દોષ નહિ અનેરાને આજ્ઞા નહિ. વિશેષ ભાવ અધિકાર વાંચવાથી જણાશે.–અને સાતમે ઠાણે બે વધારી–૬ઠો અતિશય–ઉપકરણ અતિશય, તે શેષ સાધુથી પ્રધાન અને ઉજળા વસ્ત્ર રાખે, ૭ સાતમો ભક્ત પાન અતિશય–તે આહાર પાણી સરસ દુધ સાકરાદિ પ્રધાન આહાર જમાડવો. સુંદર આહારે સૂત્રાર્થ સ્થિર રહે શિષ્યને વિનયકારી ગુરૂની પુજા અને બહુ માન થાય. દાનના દાતારને પણ શ્રદ્ધા વધે આચાર્યને પણ બળ બુદ્ધિ વધે. ઈત્યાદિ ગુણ ઉપજે માટે ભક્ત પાન અતિશય સાતમો જાણવો. ૭ ॥

પ્રશ્ન ૭૨ મું—આચાર્ય વસ્ત્ર પાત્રાદિકનો સંગ્રહ કરે કે કેમ ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૭મે–આચાર્ય વસ્ત્ર પાત્ર મેળવે, રક્ષણ કરે, સંગ્રહ કરે, એમ કહ્યું છે. એક વૃદ્ધ સાધુ પાસે સાંભળ્યું છે કે સૂત્રમાં સંગ્રહ સ્થાન કહ્યું છે એટલે સૂત્રમાં એકી સાથે હજારો સાધુના સંથારા ચાલ્યા છે તેના વસ્ત્ર પાત્ર રયહરણ વગેરે હજારો ઉપગરણનું સંગ્રહસ્થાન હોવું જોઇએ, જો સંસારીના હાથ પડે તો તેનો ગેરઉપયોગ થાય. સંથારાવાળા સાધુના ભંડ ઉપગરણ ગુરૂ પાસે પાછા લાવી સોંપવાનું સૂત્રમાં ચાલ્યું છે. માટે ઉપર વિષે કાંઇક હોવું જોઇએ.

પ્રશ્ન ૭૩ મું—ત્રીજા આરાને છેડે ત્રણ દંડ કહ્યા તે હકાર, મકાર, ને ધિક્કાર. તો ઋષભદેવને વારે કયા પ્રકારનો દંડ વર્તતો હશે ?

ઉત્તર—ઠાણાંગઠાણે ૭ મે–સાત પ્રકારની દંડ નીતિ કહી છે. તેમાં ત્રણ તો હકારાદિક કહી તે. અને ચોથી અપરાધી પ્રત્યે કોપે કરી–મજાઇશ એમ કહેવું તે ૪, અને એટલી ભૂમિકા થકી બાહિર મજાઇશ ૫. એ બે ઋષભદેવને વારે હતી. અને છઠી બાંધીમાંહી નાખવું ૬, ને સાતમી નાશીકાદિકનું છેદવું ૭. એ બે ભરત મહારાજાને વારે હતી.

વળી કોઈ એમ પણ કહે છે કે–પંદર કુલગર થયા તેમાં પહેલાં પાંચ કુલગર સુધી હકાર, બીજા પાંચ સુધી મકાર, ને ત્રીજા પાંચ સુધી ધિક્કાર. અને ચોથીથી માંડી સાતમી સુધી ભરતને વારે હતી. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૭૪ મું—ઠા. ઠા. ૧૦મે દશ અચ્છેરા થયા કહ્યું છે તો તેમાંના મહાવીરને વારે કેટલા થયા ?

ઉત્તર—૭ અચ્છેરા મહાવીરને વારે અને ૨।૩ અચ્છેરા ૨૩ તિર્થંકરને વારે સંભવે છે.

પ્રશ્ન ૭૫ મું—શિષ્ય-સાંભળવા પ્રમાણે તો (૫), મહાવીરને વારે અને (૫) તેવીસ તિર્થંકરના વારામાં થયા છે તે કેમ ?

ઉત્તર—એમ કેટલાક કહે છે ખરા પણ સૂત્રમાં તે સંબંધે પુરાવે નથી. સૂત્રમાં તો દશ અચ્છેરાના નામ કહ્યાં છે, પણ કોના કોના વારે થયા તે કહ્યું નથી.

પ્રશ્ન ૭૬ મું—સૂત્રમાં શી રીતે કહ્યું છે ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૧૦મે-બાબુવાળા છાપેલે પાને ૫૯૧મેથી-૯૨ એ નીચે પ્રમાણે કહી છે. ગાથા—

दस अच्छेरगा पणत्ता तंजहा, उवसग्ग१ गब्भंहरण२ इत्थी तित्थं३ अभ- वियं परिसा४; कण्हस्स अवरकंका५, उत्तरणं चंदसूराणं६ ॥१॥ हरिवंस कुलु- प्पत्ती७, चमरुप्पाओय८, अटसय सिद्धा९, अस्संजए सुपूया१०, दस वि अं- तेण कालेणं ॥२॥

ભાવાર્થ—દશ અચ્છેરા થયા તે કહે છે. ઉપસર્ગ ૧, શ્રીવીરને ગર્ભાપહાર ૨, સ્ત્રી તીર્થંકર મલ્લી ૩, અભાવિત પર્ષદા પચ્ચખાણ કોઈએ ન લીધું ૪, કૃષ્ણ અમર કંકાયે ગયા ૫, ચંદ્રમા સૂર્ય પોતાને વિમાને ઉતર્યા ૬, હરિવંશ કુલ ઉપનું જુગલીયા નરકે ગયા ૭, ચમરોત્પાત ૮, એકસો ૧૦૮ એક સમે સિદ્ધા ઋષભદેવને વારે ૯, અસંજતીની પૂજા થઈ ૧૦ એ ૧૦ અનંત કાળે ઉપજે. (આ પ્રમાણે મૂળ પાઠ તથા ભાષામાં કહેલ છે)

પ્રશ્ન ૭૭ મું—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે દશ અચ્છેરા સમયે કહ્યા તેમાં કયું અચ્છેરું અને કોને વારે થયું તે કાંઈ અનુક્રમે વાચના સમજવા આવતું નથી તો સૌ કોઈ સમજી શકે તેવી રીતે જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-૧ પહેલું-૨ બીજું-૪ ચોથું ૬ છઠું ૮ આઠ ૧૦ દશમું એ છ મહાવીરને વારે થયા અને ૩ ત્રીજું મલ્લીનાથને [illegible] પાંચમું નેમનાથને વારે ૭ સાતમું શીતળનાથ [illegible] ૧૦માં તીર્થંકરને વારે અને ૯ નવમું પહેલા તીર્થંકરને વારે [illegible] મહાવીર [illegible] થયા છે.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—અહિંયા કોઈ કહે કે-અસંજતીની પૂજા [illegible] [illegible] થયા. [illegible] [illegible] વગેરે છે તે તમે મહાવીરના [illegible] કેમ કહ્યું છે ?

ઉત્તર—એમ કેટલાક કહે છે ખરા. પણ ભગવતીજીમાં તો ૯ નવ આંતરામાં કાળિક સૂત્ર વિચ્છેદ ગયાનું કહ્યું છે પણ અસંજતીની પૂજાનું અચ્છેરૂં કહ્યું નથી.

અસંજતીની પૂજા અનંત કાળે થઈ તેની મેળવણી કરવાને માટે દાખલા તરીકે મહા નશીત સૂત્રના પાંચમાં અધ્યયનમાં કમળ પ્રભા અધિકારે ૭ સાત અચ્છેરા કહ્યા છે તેમાં છેલું અસંજતીની પૂજાનું સાતમું અચ્છેરૂં કહ્યું છે તે અનંતી ચોવીસી પહેલા થયેલ છે. એટલે તે છેલા ચોવીશમાં 'ધર્મસીરી' તીર્થંકરના નિર્વાણ પછી તેમના શાસનમાં અસંજતીની પૂજા ચાલી છે. અને અસંજતીપણે જે જે પુજાણા તે કમલ પ્રભાનું અધ્યયન વાંચવાથી સમજાશે કે અસંજતીની પૂજાનું અચ્છેરૂં આ પ્રકારે કહ્યું છે.

તેમ આ છેલા તીર્થંકર મહાવીરના શાસનમાં પણ સંયમ ગુણ રહિત અસંજમધારી જતીઓ વગેરે પૂજાવા લાગ્યા તે સર્વ દશમાં અચ્છેરામાં અસંજતીની પૂજામાં ગણ્યા છે.

ગઇ અનંતી ચોવીશીએ ચરમ તીર્થંકરના શાસને અસંજતીની પૂજા થઇ તેમ આ ચોવીસીએ પણ ચરમ તીર્થંકરના શાસને અસંજતીની પૂજા અનંત કાળે થઇ. બન્નેના વખતની અસંજતીની પૂજાનો અધિકાર સરખોજ મળી આવે છે.

પ્રશ્ન ૭૯ મું—આ ચોવીસીમાં મહાવીરને શાસને અસંજતીની પૂજાનો કોઇ પ્રમાણિક દાખલો છે ?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-બુટેરાયજી સંવેગીએ પોતાના રચેલા મુહપતિ ચર્ચા ગ્રંથમાં અસંજતીની પૂજા પંચમ કાળે માની છે.

તેમજ સંઘ પટ્ટક કર્ત્તા જીન વલ્લભસૂરિએ પણ અસંજતીની પૂજા આ પાંચમાં આરામાં પ્રગટ થયેલી છે એમ કહ્યું છે.

માટે મહાવીર સ્વામીના વારે અર્થાત્ તેમના શાસને ૬ છ અને તે પહેલા ૪ ચાર અચ્છેરા મળી ૧૦ દશ અચ્છેરા આ ચોવીશીમાં કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૮૦ મું—પહેલું અચ્છેરૂં શ્રીરૂષભદેવને વારે થયું છે ને મહાવીરનું પહેલું કેમ કહ્યું ?

ઉત્તર—એ તો ગણધર મહારાજની ગુંથણામાં (ગધ પદમાં) જેમ બેસતું આવ્યું તેમ ગુંથણા કરી તેથી અનુક્રમે ગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે લેવાનું નથી પણ સૂત્રના ન્યાયે જેમ અનુક્રમે આવે તેમ લેવું

પ્રશ્ન ૮૧ મું—અનુક્રમે અચ્છેરા કેવી રીતે લેવા ?

ઉત્તર—(૧) ગાથામાં કહેલું દશમું ઋષભદેવ સ્વામીના વારે ઉત્કૃષ્ટ અવઘેણાના ૧૦૮ એક સમે સિદ્ધ થયા તે, પહેલું અચ્છેરૂં.

(૨) ગાથામાં સાતમું હરી વંશની ઉત્પત્તિનું ૧૦માં તીર્થંકરને [illegible] થયું તે બીજું.

(૩) ગાથામાં ૩જું મલ્લીનાથ ભગવાન સ્ત્રી વેદે થયા તે ત્રીજું.

(૪) ગાથામાં પાંચમું નેમનાથને વારે શ્રીકૃષ્ણ અમર કંકાએ (ઘાતકી ખંડમાં) ગયા તે ચોથું. એ ચાર મહાવીર પહેલાં થયાં.

(૫) ગાથામાં બીજું શ્રીમહાવીરના ગર્ભસાહરણનું તે પાંચમું. અને મહાવીરના વારાનું અચ્છેરૂં પહેલું. (૧)

(૬) ગાથામાં આઠમું ચમરેંદ્ર પહેલા દેવલોકે સૌધર્મેંદ્રની આશાતના કરવા ગયો તે છઠું. આ મહાવીરના દિક્ષા લીધા પછીના છદ્મસ્થપણાનું બીજું. (૨)

(૭) ગાથામાં ચોથું–શ્રીમહાવીરને કેવળ પ્રાપ્ત થયે છતે સમોસરણમાં દેવતાની પ્રખદા વ્રત પચ્ચખાણ વિના ગઇ તે સાતમું.– (૩)

(૮) ગાથામાં છઠું–ચંદ્રમાં સૂર્ય મહાવીરને વાંદવા મુળગા વિમાને આવ્યા તે આઠમું. (૪)

(૯) ગાથામાં ૧લું–ગોશાળે શ્રીમહાવીરના સમોસરણમાં બે સાધુને બાળ્યા. મહાવીર ઉપર તેજુ લેશા મૂકી, ઉપસર્ગ કર્યો તે અચ્છેરૂં નવમું–(૫)

(૧૦) ગાથામાં ૧૦મું–અસંયતીની પૂજાનું છેલ્લું દશમું શ્રીમહાવીરના શાસને પંચમ આરામાં થયું. (૬)

એ મહાવીરના શાસનમાં ૬ અને ૪ તે પહેલાના મળી ૧૦ અચ્છેરાં આ અવસર્પિણીમાં થયાં, તે સૂત્રના ન્યાય પ્રમાણે કહી બતાવ્યાં.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—[illegible] પુંજવાથી [illegible] ?

ઉત્તર—[illegible] ૧૦મે–૯૯ પ્રશ્નની [illegible] કરી તેમાં [illegible] કરી [illegible] કરી છે. [illegible]

પ્રશ્ન ૮૩ મું—[illegible] કર્મ કરે કે નહિ ?

ઉત્તર—[illegible] ૧૦મે–૯૯ [illegible] [illegible]

પ્રશ્ન ૮૪ મું—ઠા. ઠા. ૧૦મે-દશ નગરી કહી તેમાં વારંવાર પેશવું નહિ એમ કહ્યું. અને ભગવંતે સાધુને તેજ દેશમાં વિચરવું કહ્યું છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—મૂળ પાઠમાં તથા ટીકામાં એ પ્રમાણે કહ્યું છે. ત્યાં એમ જણાવે છે કે-તરૂણી સ્ત્રીયાદિકનાં જોવામાં આવે માટે વારંવાર પેશે નહિ. આગમાંથી બે ત્રણ વાર ૧ એક માસમાં આવે એમ નીશીથ ચુર્ણિમાં છે.

પ્રશ્ન ૮૫ મું—છદ્મસ્ત અને કેવળીમાં શો તફાવત?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૧૦મે-દશ સ્થાનક છદ્મસ્ત સર્વ ભાવ ન જાણે ન દેખે. ૧ ધર્માસ્તિકાય, ૨ અધર્માસ્તિકાય, ૩ આકાશાસ્તિકાય, ૪ જીવ શરીર પ્રતિબંધ, ૫ શબ્દ, ૬ ગંધ, ૭ વાયુ, ૮ પરમાણું, ૯ આ જીવ જિન થાશે કે નહિ થાય, ૧૦ આ જીવ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે અથવા નહિ કરે. એ દશ બોલ છદ્મસ્થ ન જાણે ન દેખે, પણ કેવળી મહારાજ જાણે ને દેખે. ઇત્યર્થ—

પ્રશ્ન ૮૬ મું—ઠા. ઠા. ૧૦મે-દશ સ્થાનકે, જીવ આગમીય કાળે ભદ્ર કલ્યાણકારી કર્મ ઉપરાજે કહ્યું, તેમાં જોગ વાહિયાએ કહ્યું તે શું?

ઉત્તર—સિદ્ધાંત, જોગને વહીને ભણે. તપસ્યા કરે તે-તથા ઉત્સકપણા રહીત જે સમાધી યોગ તેહને કરવે. વળી જિન માર્ગ દીપાવતા કલ્યાણપણું ઉપરાજે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૭ મું—ઠા. ઠા. ૧૦મે-દશ પ્રકારના કલ્પ વૃક્ષ કહ્યાં છે તેમાં પાંચમે બોલે જ્યોતી તે અગ્નિ કહી, અને ત્યાં અગ્નિનો અભાવ કહ્યો છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—જુગળીયાના ક્ષેત્રમાં અગ્નિનો અભાવ છે માટે અગ્નિની પેરે પ્રકાશ કરણ હાર વૃક્ષ જાણવાં.

પ્રશ્ન ૮૮ મું—ઠા. ઠા. ૭મે પ્રવચનના નીનવ સાત કહ્યા તેમાં પહેલો નીનવ જમાલીને ગણ્યો છે, ને તેને ઉપજવાનો નગર સાવસ્થી કહ્યો તે કેમ? તે તો ક્ષત્રીકુંડ ગામમાં ઉપન્યો છે.

ઉત્તર—નીનવપણું સાવથી નગરીયે પામ્યો માટે સાવથી નગરી કહી. આનો પણ નીનવપણાનો જન્મ થયો માટે નીનવપણાનાં જન્મની નગરી સાવથી કહી.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—ઠા. ઠા. ૫મે-દશ ભગવતીજી સૂ. પાંચમે-પાંચ દેવ કહ્યા તેનું સ્વરૂપ શી રીતે?

ઉત્તર—પ્રથમ પાંચ હેતુનો પાઠ જણાવે છે.—

पंच हेउ पं० तं० हेउ न जाणति हेउ न पासति हेउ न बुझति हे[illegible] नाभिगच्छति हेउ मन्नाण मरणं मरइ. ॥

અર્થ—પાંચ હેતુ પ્રરૂપ્યા ભગવંતે તે જેમ છે તેમ કહે છે. હે[illegible] ને ચિહ્ન જેમ અગ્નિનું ચિહ્ન ધુમ્ર તેમ જે જે કારણનું જે જે ચિહ્ન તે[illegible] હેતુ કહીએ. તે હેતુને ન જાણઇ કેતા ન જાણે, ન પાસઇ કેતા ન દે[illegible] ન બુઝઇ કેતા તે હેતુના તત્ત્વ ન સર્દહે, નાભિ ગચ્છઇ કેતા તે હેતુ[illegible] સન્મુખ ન થાય અર્થાત્ તે હેતુને ન પ્હોંચે એ ચતુર્વિધ હેતુનો અજ્ઞા[illegible] અજ્ઞાન મરણે મરે પણ પંડિત મરણ ન હોય.

પ્રશ્ન ૯૦ મું—આ હેતુ કોને લાગુ છે ? તે સ્પષ્ટાર્થથી જણાવો !

ઉત્તર—આ પ્રથમ હેતુ એક વચને મિથ્યાત્વી આશ્રી છે. જેમ કોઈ એક મિથ્યાત્વી દેવ આયુષ્ય ભોગવતા છ મહીના બાકી રહે ત્યારે પરભવનું આયુષ્ય બાંધે અને મરણના ચિહ્ન જાણી બચવા માટે, સમકિત ધારી મિત્ર દેવને પૂછે કે હું મરણથી કેમ બચું ? ત્યારે સમકિતી તે તેને સમજાવવાને અર્થે ઇંદ્ર મહારાજ પાસે મોકલે અને તે દેવ જાય પર ખરો. પરંતુ એટલું ન જાણે કે મૃત્યુ કોઈને મૂકતું નથી; છતાં હું [illegible] પાસે કેમ જાઉં છું એ હેતુને જાણતો નથી. ઘણા દેવોનો મરણ [illegible] નજરે જોયા છતાં પોતાના મરણ કાળ રૂપ હેતુને દેખતો નથી. [illegible] આયુષ્ય પૂર્ણ થયે ચારે ગતિના જીવોને તે સ્થાનક અવશ્ય છોડવું [illegible] એ હેતુને સર્દહતો નથી. એટલે એ હેતુ રૂપ તત્ત્વની શ્રદ્ધા નથી. [illegible] મરણ કાળને નજીક આવેલો જાણી ચાંનીથી આર્ત્તધ્યાન તથા રૌદ્ર ધ્યાન [illegible] નહિ ઉત્તમનું મરણ સન્મુખ ઉભો રહે તો ભવ પરીત કરે. છતાં તે [illegible] સન્મુખ થઇ શકતો નથી. એ ઉપર કહેલા ચારે બોલના સ્વરૂપને [illegible] વીના છેવટે મરતી વખતે અજ્ઞાનતા મુર્છા ભય રાખી અજ્ઞાન [illegible] મરે પણ ન સમજે કે એવા મરણો આ જીવે અનંતી વાર કર્યા [illegible] કાંઈ સિદ્ધ થયું નહિ. એ પાંચે બોલના સ્વરૂપને સમજ્યો નહિ

પ્રશ્ન ૯૧ મું—આ [illegible] કોઇ બીજો [illegible] હોય તો પણ [illegible]

[illegible]—[illegible] કોઇ એક મિથ્યાત્વી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] રૂપ ધર્મના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] રૂપ હેતુ ધર્મને જાણતો નથી. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે તે હેતુને [illegible] નથી. [illegible] [illegible] [illegible]

धर्मथी कोइ प्रकारे कर्मनी निर्ज्‍रा थती नथी. अने उलटा कर्म बंधाय छे. ए हेतुना तत्त्वने सर्दहतो नथी. सारंभने सपरिग्रह रूप धर्मथी भवांतरनी वृद्धि थाय छे. अने अणारंभ अपरिग्रह रूप धमथी भव घटीत थाय छे. अथवा मोक्ष पण मळे छे. छतां सारंभने सपरिग्रह रूप धर्ममां मोह राखतो थको अने अणारंभ अपरिग्रह रूप धर्मना सन्मुख नहि थतां अज्ञान मरणे मरे छे–इति ठा. ठा. ५मे–एक वचने प्रथम हेतु स्वरूप कह्युं.

प्रश्न ९२ मुं—बहु वचने प्रथम हेतु शी रीते छे तेनुं स्वरूप जणावशो?

उत्तर—बहु वचने प्रथम हेतु–ते पाठ–

पंचहेउ पं० तं० हेउणा नजाणइ जाव हेउणा अन्नाण मरणं मरइ. ॥

आ हेतु बहु वचने मिथ्यात्वी आश्री छे. अर्थः–घणा मिथ्यात्वी देवो हेतुने न जाणे, हेतुने न देखे, हेतुना तत्त्वने न सर्दहे, हेतुना सन्मुख न थाय, एटले हेतुने न प्होंचे. ए चारे बोलना अजाण अज्ञान मरणे मरे. दृष्टांत एक वचननी पेरे केवुं पण आंही घणा मिथ्यात्वी देवो कहेवा. द्वितीयार्थमां पण एक वचन प्रमाणे बहु वचने घणा मिथ्यात्वीओ केवा. बाकीनुं सर्वे एक वचन प्रमाणे जाणवुं. साख ठा. ठा. ५मे–तथा भ स. (५) मे—

प्रश्न ९३ मुं—द्वितीय हेतु स्वरूप एक वचन आश्री जणावशो?

उत्तर—द्वितीय हेतु पाठ–

पंच हेउ प० तं० हेउ जाणइ, हेउ पासइ, हेउ बुज्झइ, हेउ अभिगच्छइ हेउअउमत्थं मरणं मरइ. ॥

अर्थः—पांच हेतु प्ररूप्या भगवंते ते जेम छे तेम कहे छे. हेतु जाणइ केता हेतुने जाणे, हेतु पासइ केता हेतुने देखे, हेतु बुज्झइ केता हेतुना तत्त्वने सर्दहे, हेतु अभीगच्छइ केता हेतुना सन्मुख थाय. अर्थात हेतुने प्होंचे, आ चारे बोलना स्वरूप रूप हेतुने ओळखतो छतो छद्मस्त मरणे मरे. आ एक वचने अर्थ कह्या.

प्रश्न ९४ मुं—द्वितीय हेतु स्वरूप बहु वचन आश्री जणावशो?

उत्तर—द्वितीय हेतु पाठ–बहुवचने–

पंच हेउ प० तं० हेउना जाणइ जाव हेउना छउमत्थं मरनं मरइ.

હવે બહુવચને અર્થ કહે છે. ઘણા જણ હેતુને જાણે યાવત્ ઘણા જણ ચારે બોલના સ્વરૂપ રૂપ હેતુને ઓળખવા છતાં છદ્મસ્ત મરણે મરે.

પ્રશ્ન ૯૫ મું—દ્વિતીય હેતુ સ્વરૂપ, એકવચને તથા બહુ વચને વિશેષાર્થથી જણાવશો ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્ન એક વચને તથા બહુ વચને-ચતુર્થ ગુણસ્થાનક અવૃત્તિ સમ્યક્‌દૃષ્ટિ આશ્રી છે. એક અથવા ઘણા અવૃત્તિ સમ્યક્‌દૃષ્ટિ જીવો કેવળીના વચનોને હેતુ રૂપ જાણે છે. જેમકે રાજગ્રહી નગરીના મહારાજા શ્રેણીકે ભગવંત મહાવીરને પ્રશ્ન કર્યો કે હું મરીને ક્યાં જાઇશ ? ત્યારે ભગવંતે કહ્યું કે નરકે જઇશ. ત્યારે શ્રેણીકે કહ્યું કે શું મારે પણ નરકે ન જવાય ? ત્યારે ભગવંતે કહ્યું કે એક વ્રતનો કરનાર નરકે જાય નહિ. પણ તું ચતુર્થ ગુણસ્થાને રહેલો જીવ છો માટે તારાથી [illegible] પ્રત્યાખ્યાન થઇ શકશે નહિ. ત્યારે શ્રેણીક રાજાએ ભગવંતના વચનરૂપ હેતુને સત્યતા રૂપે જાણ્યો. તેમ એક અથવા ઘણા ચતુર્થ ગુણસ્થાનકે જીવો કેવળીના વચનોને હેતુ રૂપ જાણે. તથા અંતર ચક્ષુવડે [illegible] કેવળીના વચનોને હેતુ રૂપ દેખે (શ્રધ્ધે), તથા કેવળીનાં વચનોના [illegible] હેતુ રૂપ વિશેષ સદંહે. તથા કેવળીનાં વચનોની સન્મુખ થાય પરંતુ [illegible] ચતુર્થ ગુણસ્થાનને લઇ છદ્મસ્ત મરણે મરે પણ કેવળી મરણ ન [illegible]

પ્રશ્ન ૯૬ મું—આ વિષે દ્વિતીય અર્થ હોય તો તે પણ જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-એક વચને તથા બહુ વચને ચતુર્થ ગુણસ્થાને રહેલા જીવો જ્ઞાનદર્શન સહીત સાધુજીની શુદ્ધ કરણી કેવળજ્ઞાનને [illegible] આવનારી હેતુ રૂપ જાણે, તેમજ અંતર ચક્ષુ વડે હેતુ રૂપ દેખે, [illegible] તેનાજ તત્વને શુદ્ધ હૃદયથી સદંહે, તેજ કરણીના સન્મુખ થવા [illegible] તે પણ [illegible] ગુણસ્થાનને લઇને થઇ શકે નહિ. તેથી છદ્મસ્ત મરણે [illegible] પણ કેવળી મરણ નજ હોય. સાન ઠા. ઠા. (૫) બે-૧થા બ. ૩ [illegible]

પ્રશ્ન ૯૭ મું—તૃતીય હેતુ સ્વરૂપ એકવચન આશ્રી [illegible] તે જણાવશો ?

ઉત્તર—તૃતીય હેતુ પાઠ —

પંચ અહેઉ પ૦ તં૦ અહેઉ નયાણાઇ, અહેઉ ન પાસઇ, [illegible] અહેઉ ન ભિગચ્છઇ, અહેઉ છઉમત્થ મરણં મરઇ. ॥

અર્થ—જેમ અહેતુ સરૂપના જાણવું તે જેમ છે તેમ [illegible] [illegible] નહિ હેતુ તે અહેતુ [illegible] હેતુ રહિત ચિહ્ન તે [illegible]

ણથી જાણવાની જરૂર જેને, કારણકે અવધિ જ્ઞાનાદિકે જાણ્યું છે તેને ફરીને
ફરી જાણવાની જરૂર નથી. પણ જે વસ્તુથી મોક્ષ મળે તે વસ્તુ ન જાણે, તેમજ દર્શને કરી ન દેખે, ખરા તત્ત્વને ન સર્દહે, તેના સન્મુખ ન થાય—એટલે તે સ્વરૂપને ન પહોંચે. એ ચારે બોલને અભાવે છદ્મસ્ત મરણે મરે. એ એકવચને અર્થ કહ્યો.

પ્રશ્ન ૯૮ મું—તૃતીય હેતુ સ્વરૂપ, બહુવચને શી રીતે છે?

ઉત્તર—તૃતીય હેતુ પાઠ-બહુવચને-

पंच अहेउ प० तं० अहेउणा नयाणइ जाव अहेउणा बउमत्थं मरणं मरइ.

આનો અર્થ ઉપર પ્રમાણે લેવો. ઉપર જેમ એકવચને અર્થ કર્યો છે તેમજ બહુવચને એટલે ઘણા આશ્રી પણ એજ પ્રમાણે અર્થ જાણવો.

પ્રશ્ન ૯૯ મું—તૃતીય હેતુ સ્વરૂપ, એકવચને તથા બહુવચને વિશેષાર્થથી જણાવશો?

ઉત્તર—આ પ્રશ્ન એકવચને તથા બહુવચને અવધ્યાદિક જ્ઞાનવાળા આશ્રી જાણવો. કોઇ, એક અથવા ઘણા જીવો છઠા ગુણસ્થાને રહેલા અવધ્યાદિક જ્ઞાનવાળા જેમ ગૌતમ સ્વામી ભવડાને બુઝવી લાવ્યા અને તેજ ભવડાને માર્ગમાં આવતા કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયે થકે કેવળીની પ્રખદામાં જતાં ગૌતમ સ્વામીએ પાછો વાળવા માંડયો ત્યારે ભગવંતે કહ્યું કે તેમને તેમની પ્રખદામાં જવા દ્યો. ત્યારે ગૌતમે પૂછયું કે શું તેને કેવળ જ્ઞાન થયું? ભગવંતે હા પાડી. આ વાત સાંભળી ગૌતમને ખેદ થયો કે હું આવા મુર્ખને સમજાવી લાવું તેને કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય. પણ મને કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. આમ અવધ્યાદિક જ્ઞાન હોવા છતાં ખેદમાં ઉતર્યા; પણ તેમણે જ્યારે રાગદ્વેષ ક્ષય કીધો ત્યારેજ કેવળ જ્ઞાન પ્રગટ થયું, એ ભાવને જાણતા નથી. ભગવંત ઉપર સરાગ હોવાથી એ ભાવને દેખતા નથી. કોઇ ઉપર રાગ રાખવો નહિ એ તત્ત્વને સર્દહતા નથી. રાગદ્વેષરૂપી વૈરીને જીતી વીતરાગ દશા પ્રાપ્ત કરવી તેના સન્મુખ થતા નથી એ ચારે બોલના અભાવે છદ્મસ્ત મરણે મરે.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—આ વિષે દ્વિતીયાર્થ હોય તો તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—એક વચને અથવા બહુ વચને એટલે એક અથવા ઘણા અવધી જ્ઞાનીઓને કેવળ એટલે સિદ્ધની જરૂર નથી; કારણકે અવધી જ્ઞાનવડે જાણે છે, અને અવધી દર્શનવડે દેખે છે. પણ સર્વથા ન જાણે એટલે કેવળ પર્યાયરૂપ ભાવને જાણતા નથી, એજ ભાવને દેખતા નથી, એ ભાવના

તત્ત્વને સર્દહતા નથી, એ ભાવના સન્મુખ થતા નથી એટલે એ પારે પહોંચતા નથી. એ ચારે બોલના અભાવે છદ્મસ્ત મરણે મરે. પણ કેવ મરણ ન હોય. સાખ ઠા. ઠા. ૫, મે તથા ભ. સ. ૫, મે.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—ચતુર્થ હેતુ સ્વરૂપ, એક વચને શી રીતે છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—ચતુર્થ હેતુ પાઠ-पंच हेउ प० तं० अहेउ जाणइ, अहेउ पास अहेउ बुझइ, अहेउ अभिगवइ, अहेउ केवली मरणं मरइ.

અર્થ—પાંચ અહેતુ પ્રરૂપ્યા ભગવંતે તે જેમ છે તેમ કહે છે અહેતુ એટલે ચિહ્ન વિના જાણે, ચિહ્ન વિના દેખે, ચિહ્ન વિના જાણે સદ્દહે, ચિહ્ન વિના સન્મુખ થાય અર્થાત્ પાર પામે, એ ચારે હેતુ વિના કેવળી મરણે મરે એ એક વચને કેવળી આશ્રી કહ્યું.

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—ચતુર્થ હેતુ સ્વરૂપ, બહુ વચને શી રીતે છે?

ઉત્તર-બહુ વચને-ચતુર્થ હેતુ પાઠ-पंच अहेउ प० तं० अहेउ जाणइ जाव अहेउणा केवली मरणं मरइ.

આનો અર્થ ઉપર પ્રમાણે લેવો. ઉપર જેમ એક વચને કેવળી આશ્રી કહ્યું છે તેમજ બહુ વચને ઘણા કેવળી જાણવા. આ બન્ને પાઠ એક વચને તથા બહુ વચને કેવળી આશ્રી જાણવા.

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—ચતુર્થ હેતુ સ્વરૂપ, એક વચને તથા બહુ વચને વિશેષાર્થે શી રીત છે?

ઉત્તર—એક તથા ઘણા કેવળીને એટલે તેરમાં ચૌદમાં ગુણ વાળા જીવોને ચારે બોલે હેતુ એટલે ચિહ્નની જરૂરીયાત નથી. [illegible] જંબુદ્વીપ એક લાખ જોજનના થાળીને આકારે વાટલા આકારે [illegible] અથવા લવણ સમુદ્ર ચુડીને આકારે જંબુદ્વીપને ફરતો છે, [illegible] ખંડ લવણ સમુદ્રને ફરતો છે, ને ધાતકી ખંડને ફરતો [illegible] છે, ને તેને ફરતો પુષ્કર દ્વીપ છે. વગેરે દ્વીપ સમુદ્ર [illegible] [illegible] જીવોને બતાવ્યા છે, પરંતુ કેવળી મહારાજને [illegible] [illegible] નહિ કેમકે કેવળી મહારાજ પોતે [illegible] [illegible] અને કહ્યું સર્વ એક સમયમાં જાણે દેખે છે અને કેવળી [illegible] [illegible] ઠા. ઠા. ૫, મે-૨ [illegible] (૫) મે—

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—અહીંઆં હેતુ પાંચ કહ્યા છે ને વ્યાખ્યા ચારની આવે છે તો તે વિષે શું સમજવું ?

ઉત્તર—હેતુ તો મૂળ જે પાંચ કહ્યા છે તેજ છે. પેલો જાણવાનો ૧, બીજો દેખવાનો ૨, ત્રીજો બુઝવાનો ૩, ચોથો સન્મુખ થવાનો ૪, ને પાંચમો તત્ મરણે મરવાનો ૫. આ પાંચ હેતુ, એક વચને ને બહુ વચને ચાર બોલ ઉપર ઉતાર્યા છે, તેમાં પેલો બોલ હેતુના અજાણનો-મિથ્યા દૃષ્ટિનો, અજ્ઞાન મરણે મરવાનો ૧,-અને બીજો બોલ હેતુના જાણનો અવૃતિ સમકિત દૃષ્ટિનો છદ્મસ્ત મરણે મરવાનો ૨,-ત્રીજો બોલ છઠા ગુણસ્થાનવાળા અવધિ જ્ઞાનીનો તેને ચિહ્નાદિ હેતુએ જાણવાની જરૂર નહિ પણ મોક્ષ સાધનનું સ્વરૂપ ન જાણે દેખે ઇત્યાદિ છદ્મસ્ત મરણે મરવાનો ૩,-અને ચોથો બોલ હેતુ વિના-ચિન્હ વિના જાણનારા કેવળી મહારાજનો કેવળી મરણે મરવાનો ૪. એ ચાર બોલ ઉપર પાંચ હેતુની વ્યાખ્યા ભગવંતે જણાવી છે. ઇત્યર્થ:—

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—શ્રાવકને કોઇ ઠેકાણે ધર્માચાર્ય કહ્યા છે ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૪થે-ઉ. ૩જે-ચાર પ્રકારના ધર્માચાર્ય કહ્યા છે, તેમાં ટીકાકારે તથા ભાષ્યમાં પ્રતિબોધક શ્રાવકને ધર્માચાર્ય કહ્યા છે. જુઓ-બાબુવાળા છાપેલા ઠાણાંગનાં પાને ૨૮૨માં મધ્યે.-

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—ઠા. ઠા. ૪થે-ઉ. ૩જે-તથા રાયપ્રશ્રેણી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-મનુષ્ય લોકમાંથી મનુષ્યની ગંધ દેવતાને ચારસેં પાંચસેં જોજન ઉંચી જાય છે; માટે દેવતા આવતા નથી એમ કહ્યું. અને પન્નવણા પદ ૧૫મેં-ઘ્રાણેંદ્રિયનો વિષય નવ જોજનનો કહ્યો તેનું કેમ ?

ઉત્તર ઠા. ઠા. ૪થે-ઉ. ૩જે-ટીકામાં નવ જોજનનો વિષય જે કહ્યો છે તે ઉદારીક શરીર આશ્રી કહ્યો છે -વળી શ્રોતેંદ્રિયનો વિષય ૧૨ જોજનનો છે ને વિમાનને વિષે દેવતા ઘંટાનો નાદ લાખ જોજન છેટેથી સાંભળે છે માટે ૧૨ જોજન કહ્યું તે ઉદારીક આશ્રી સંભવે છે.—

પ્રશ્ન ૧૦૭ મું—ઠા. ઠા. ૧૦મે-છદ્મસ્થ દશ બોલ સર્વ ભાવે ન જાણે ન દેખે કહ્યું તેમાં દશમો બોલ, આ જીવ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે અથવા નહિ કરે એવું ન જાણે ન દેખે કહ્યું. અને ભગવતીજી સ. ૧૪મે-ઉ. ૭મે-અનુત્તર વિમાનનાં દેવતા ત્યાં રહ્યા થકા ભગવંત તથા ગૌતમનાં સિદ્ધ થવાનું ભાવ જાણે દેખે કહ્યું છે. તે કેમ ?

ઉત્તર—તેજ ઠેકાણે ભગવતીજીમાં કહ્યું છે કે-અનુત્તર વિમાન દેવતા અવધ જ્ઞાનનાં વિશિષ્ટ ભાવથી મનોદ્રવ્યની વર્ગણા જાણે દેખે, તે વર્ગણા ન દેખે એટલે એમ જાણે જે એ સિદ્ધ થયા ઇત્યર્થઃ-

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—જિન નહિ પણ જિન સરીખા વગેરે શબ્દ શો ગણધરનેજ લાગુ થાય કે બીજા સાધુઓને લાગુ થાય ખરો ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૩જે-ઉ. ૪થે-ચોવીસમાં શ્રીમહાવીર ભગવંતને ૩૦૦ ત્રણસેં, ચૌદ પૂર્વી જિન નથી પણ જિન સરીખા-કેવળી સરીખા (શ્રુત કેવળી), સર્વ અક્ષર સની પાતી-સર્વ અક્ષરના અનુજોગના જાણ જિન કેવળીની પરે અવિતત્થ-સત્ય વ્યાકરણ પ્રશ્નનાં કહેનાર, એવી ઉત્કૃષ્ટી ૧૪ ચૌદ પૂર્વધારીની સંપદા થઇ, એમ કહ્યું છે. અને તેમાં ગણધર ૧૧ અગ્યાર કહ્યા છે. આ ઉપરથી ચૌદ પૂર્વીને પણ ગણધર શબ્દ લાગુ છે.

અને ઉવવાઈ સૂત્રમાં પણ શ્રીભગવંત મહાવીર દેવના સમોસરણ અધિકારે પણ અજિણા જિણા સંકાસા વગેરે સર્વ શબ્દ કહ્યા છે.

અને ઠા. ઠા. ૪થે-બાવીસમાં અરિષ્ટ નેમિ ભગવંતને ચારસેં ૪૦૦ ચૌદ પૂર્વી જિન નથી પણ જિન સરીખા, સર્વ અક્ષર સનીપાતી વગેરે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે તમામ બોલ સરખા કહ્યા છે.

આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે ગણધરના કરતાં પણ ... [illegible] ગુણવાળા બીજા સાધુઓ હોય છે ખરા એમ જણાય છે.

ઇતિ શ્રી પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી. તત્ શિષ્ય ... [illegible] કૃત "શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા"-ઉત્તરાર્ધ-ભાગ ... [illegible]

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણુકો ૯ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૯ મો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૯ મો.

પ્રશ્ન ૧ લું—સમોસરણ એટલે શું ?

ઉત્તર—સમોસરણનો અર્થ કેટલાક એવો કરે છે કે જ્યારે તિર્થંકર મહારાજને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તગડા ગઢની રચના થાય છે. એક જોજન પ્રમાણમાં રૂપાનો ગઢ ને સોનાના કાંગરા. સોનાનો ગઢ ને રત્નના કાંગરા, રત્નનો ગઢ ને મણિ રત્નના કાંગરા. ચારે દીસે વીશ વીશ હજાર પગથીયાં વગેરેની રચના થાય છે. મધ્ય ભાગે ફટક રત્નના સિંહાસન ઉપર ભગવંત બીરાજી ઉપદેશ આપતા. અને વળી કેટલાક તો ત્યાંસુધી કહે છે કે ભગવંતને તે વખતે માથે મુગટાદિ તમામ અલંકારો શોભીત બની આવતા. વગેરે વાતો સાંભળીએ છીએ પણ સૂત્રમાં તે પ્રમાણે જોવામાં આવતું નથી.

પ્રશ્ન ૨ જું—સૂત્રમાં શું કહ્યું છે ? જે વાત સૂત્રમાં હોય તે સત્ય ગણાય.

ઉત્તર—સૂત્રમાં તો એમ કહ્યું છે કે—જ્યાં જ્યાં સમોસરણની વ્યાખ્યા ચાલેલ છે ત્યાં ત્યાં તિર્થંકર યા સાધુને ઉતરવા સંબંધી હકીકત આવે છે. અને ભગવતીજીમાં ખંધકના અધિકારે ભગવંતને વસ્ત્ર, મુગટ, આભરણ, શોભા, અલંકાર સહિત ગણધર દેવે સૂત્ર પાઠ કહ્યો છે માટે ગઢાદિકની વાત બંધ બેસતી નથી. પણ જ્યારે તિર્થંકરને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે અમુક વૃક્ષની નીચે થાય છે તે વૃક્ષને [illegible] કરવામાં આવે છે. સમવાયાંગ [illegible] બાજુ તરફથી છપાયેલ છે તેના પાને ૨૩૩ મે કહ્યું છે કે—

[illegible] [illegible] વર્દ્ધમાનસ્ય; [illegible] [illegible]. ॥

[illegible]

એટલે અશોક વૃક્ષ અતિશયના પ્રભાવે બની આવે તે નીચે પૃથ્વી શિલાપટ્ટ ઉપર બેસી ભગવંત ઉપદેશ આપે એમ કહ્યું છે. અને જ્યાં જ્યાં ભગવંતના ઉપદેશનો અધિકાર ચાલ્યો છે ત્યાં પૃથ્વી શિલાપટ્ટ ઉપર બેસીનેજ ચાલ્યો છે, તે ન્યાય પૂર્વક છે. બાકીની વાત ગ્રંથકારોએ વધારીને કરેલી હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૩ જું—સૂત્રમાં ભગવંતને બેસવા માટે સ્ફટિક રત્નનું સિંહાસન બની આવે છે એમ કહ્યું છે તે કેમ?

ઉત્તર—ઉવવાઇ સૂત્ર તથા સમવાયાંગજીમાં અતિશય અધિકારે કહ્યું છે કે-ધર્મચક્ર ૧, છત્ર ૨, ચામર ૩, સિંહાસન સ્ફટક રત્નમય અથવા આકાશની પેઠે નિર્મળ સફેદ પાદપીઠ સહિત સિંહાસન ૪, અને ધર્મધ્વજ ૫, એટલા વાના સદાય આકાશ ગત-આકાશને વિષે ચાલે છે. એમ કહ્યું છે. પણ ભગવંતના પરિભોગમાં આવે છે એમ કહ્યું નથી.

પ્રશ્ન ૪ થું—આ વિષે સૂત્રના મૂળ પાઠમાં શું કહ્યું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—મૂળ પાઠમાં ચોકખું આકાશગત કહ્યું છે તે સાંભળો—

સમવાયંગજીમાં ૩૪ અતિશયમાં—

आगासगयं चक्कं ६, आगासगयं छत्तं ७, आगासियाउ सेयवरचामराओ ८ आगासफालियामयं सपायपीढं सिंहासणं ९.

અર્થઃ—આકાશગત વર્તિચક્ર ૬, આકાશગત વર્તિછત્ર ૭, આકાશે શ્વેત વર-પ્રધાન ચામર ૮, આકાશને વિષે નિર્મળ સફેદ પાદપીઠ સહિત સિંહાસન ૯,-આ બધા બોલ આકાશમાં વિશ્રા પુદ્ગલનાં ભગવંતના અતિશયને લઈને બની આવે છે. વાદળાની માફક, પણ ચક્ર કોઇને વિદારે નહિ, છત્રછાંયા કરે નહિ, ચામર વિંઝાય નહિ, અને સિંહાસન બેસવાને કામ આવે નહિ. ભગવંતને બેસવાને તો પૃથ્વી શિલાપટ્ટજ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૫ મું—તિર્થંકરને બે પડખે યક્ષ ચામર વિંઝે છે એમ સમવાયંગજીમાં અતિશય અધિકારે સાંભળ્યું છે તે કેમ?

ઉત્તર—હમણાના થોડાક વર્ષ પહેલાં બાબુ તરફથી સમવાયંગ સૂત્ર છપાયેલું છે તેમાં એવો પાઠ છે ખરો. પણ અસલનું જુનું ઘણા વર્ષનું લખેલું સમવાયંગ સૂત્ર જોતાં તેમાં એવો પાઠ કે અધિકાર નથી. એ ઉપરથી એમ જણાય છે કે-કોઇએ એ પાઠ નવો દાખલ કર્યો છે.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—એવી શી સાબિતી મળી આવે છે કે એ પા[illegible] દાખલ કર્યો છે?

ઉત્તર—ભગવંતના ૩૪ અતિશય કહ્યા છે તેમાં ૧૯ ઓગણીશ[illegible] અને ૨૦ વીસમો—એ બેય અતિશય જુની પ્રતમાં જુદા કહ્યા છે, તે [illegible] પાઠ આ રીતે છે.

अमणुन्नाणं सद्द फरिस रस रुव गंधाणं अवकरिसो भवइ १९ मणु[illegible] सद्द फरिस रस रुव गंधाणं पाउभावो भवइ. २०

એટલે ખોટા શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધનો અભાવ હોય, [illegible] ૧૯ મો.-મનોહર, શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધનો પાદુર્ભાવ હોય [illegible] પ્રગટ થવા પણું હોય એ ૨૦ મો. એ પ્રમાણે જુની પ્રતમાં જૂદા કહ્યા [illegible]

પ્રશ્ન ૭ મું—આગમવાળા છાપેલા સમવાયંગમાં શી રીતે છે?

ઉત્તર—આગમવાળા છાપેલા સમવાયંગમાં ઉપર કહેલા બેય અતિશ[illegible] ભેગા કરીને ૧૯ ઓગણીશમો એક અતિશય ઠરાવ્યો છે, અને વીસ[illegible] અતિશય નવો દાખલ કર્યો છે તે જણાવીએ છીએ.

उभओ पासिंचणं अरहंताणं भगवंताणं दुवे जरका कडग तुरिय [illegible] भुया चामरुक्खेवणं करंति २० એ નવો પાઠ દાખલ કર્યો છે.

અને ભાષ્યવાળાએ અસલ પ્રમાણે દાખલ કરી, નવા પાઠની [illegible] માટે વાચનાંતર કહી સિદ્ધાંતના મતથી નવો પાઠ જુદો પાડ્યો છે. તે [illegible] પ્રમાણે છે કે—ખોટા શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધનો અભાવ હોય [illegible] ૧૯મો—મનોહર શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધનો પાદુર્ભાવ હોય [illegible] મૂળ મતિએ—વળી વાચનાંતરે કૃષ્ણ ગુરૂ પ્રમુખ ધૂપ ઉખેવે [illegible] ને બસ ઉભા ચામર ઉપેવે ૨૦ એ પ્રમાણે ભાષ્યમાં કહ્યું છે.

વિચારો કે—ભગવંતની પાસે દેવતા ધૂપ ઉખેવે તથા ચામ[illegible] [illegible] સાવદ્ય ક્રિયા હોય કદી બને ખરી કે? કદિ નહિ. તે[illegible] ભાષ્યકારે બન્ને બાબ જુદા પાડી વાચનાંતર કહી એ નવા [illegible] કરો તે કેમ જુદો [illegible] જણાવી દેખાડ્યો.

[illegible]

કર્યો છે અને તે અશોક વૃક્ષની નીચે 'પૂઢવી શિલાપટ્ટ' સિંહાસનને આકારે વર્ણવેલ છે. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે, ભગવંત પૃથ્વી શિલાપટ્ટ ઉપર અશોક વૃક્ષની નીચે બેસી ઉપદેશ દેતા હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૮ મું—એવો કોઇ, સૂત્ર પાઠે ઉઘાડો દાખલો છે કે-ભગવંતે પુઢવી શિલાપટ્ટ ઉપર બેસી ઉપદેશ દિધો ?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-શ્રી દશાસુતસ્કંધ સૂત્રના પાંચમાં અધ્યયનમાં શ્રી ગણધર મહારાજે ખુલ્લું જણાવ્યું છે કે-શ્રી ભગવંત મહાવીર દેવ પુઢવી શિલાપટ્ટ ઉપર બેસી ઉપદેશ દેતા. એમ મૂળ પાઠથી સિદ્ધ થાય છે. જુઓ નીચેનો પાઠ-

વાણીત્યગ્રામ નગરને ઇશાન કોણે દૂતિપલાસ નામા ચૈત્યવન કહ્યો, જીતશત્રુ રાજા તેની ધારણી રાણી કહી.

एवं सव्वं समोसरणं भाणियव्वं जाव पुढवी सिला पट्टए सामि समो सढे परिसा निग्गया धम्मो कहिओ.

એમ સર્વ સમોસરણનો અધિકાર કહેતા યાવત્ પૃથ્વી શિલાપટ્ટ ઉપર શ્રીમહાવીર સ્વામી સમોસઢી-બીરાજી આવેલી પરિખદા પ્રત્યે ધર્મ-ઉપદેશ કહ્યો.

આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે-કાંઇ પણ અલંકાર વિના પૃથ્વી શિલાપટ્ટ ઉપર બેસી ભગવંત મહાવીર દેવ ઉપદેશ દેતા એ વાત સત્ય છે.

પ્રશ્ન ૯ મું—આહંયાં કોઇ એમ કહે કે-ત્રગડાગઢ આદિ જે સમોવસરણની રચના તિર્થંકર મહારાજના અતિશયથી થાય છે તે કાયમને માટે નહિ પણ જ્યાં મિથ્યાત્વીનું જોર હોય ત્યાં જઘન્ય ત્રણ વાર, મધ્યમ સાત વાર, અને ઉત્કૃષ્ટું બાર વાર આખી જીંદગીમાં થાય. તેનું કેમ ?

ઉત્તર—આ વાત કોઇ સિદ્ધાંતમાં નથી. ચોત્રીશ અતિશયની વાત સમવાયંગજી સૂત્રમાં કહી છે તે તો કાયમને માટે જણાય છે પણ ત્રગડાગઢની કે રટક રત્નના સિંહાસન ઉપર બેસવાની કે ભગવંતને માથે મુગટ કાને કુંડળ વગેરે અલંકારની શોભા વગેરેની ગ્રંથવાળા ગમે તેવી રીતે ભગવંતના મહાત્મ્યની વાતો કરે પણ જે વાત સૂત્રમાં ન હોય તે વાત પ્રમાણમાં આવે નહિ. વળી જે આ દુનીઆમાં ઉત્કૃષ્ટ પદે ત્યાગી ગણાતા હોય તેને અલંકારી ઘટના કરવી તે પણ ગજના ન્યાયે તો વિરૂદ્ધ જણાય. માટે સિદ્ધાંત કહે તે સત્ય.

પ્રશ્ન ૧૦ મું—શ્રીભગવતીજીનાશતક ઉદ્દેશા કેટલા ?

ઉત્તર—શ્રીભગવતીજીના મૂળ શતક ૪૧, અંતર શતક ૯૭, સર્વ શતક ૧૩૮.–તેના ઉદ્દેશા પ્રથમ દશ હજાર હતા તે વિચ્છેદ જાતા ૧૯૨૫ રહ્યા.–સર્વ પ્રશ્ન ૩૬૦૦૦ હજાર કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—ભગવતીજી સ. ૧લે–ઉ. બીજે–નારકીનો સંસાર સંચીઠણુ કાળ ત્રણ પ્રકારે કહ્યો તે શી રીતે ?

ઉત્તર—નારકીનો સંસાર સંચીઠણા કાળ ત્રણ પ્રકારે કહ્યો તે–શુન્ય કાળ ૧, અશુનકાળ ૨, મિશ્રકાળ ૩, સંચીઠણા તે તેજ ભવમાં રહું– શુનકાળ તે પૂછયા સમયના નારકીના જીવ તે સર્વ ચવીને ગત્યાંતરે પામ્યા એકે બાકી રહે નહિ તે શુન્યકાળ ૧,–અશુન્યકાળ તે–પૂછયા સમાના નારકીમાંથી એકે ચવ્યો નથી તેમજ એકે નવો આવ્યો નથી તે અશુન્યકાળ ૨,–મિશ્રકાળ તે–પૂછયા સમાના નારકીમાંથી ચવવા માંડ્યા બીજા આવી ઉપજે છે પરંતુ પૂછયા સમય માંહેલો એક પણ રહે ત્યાં સુધી મિશ્રકાળ ૩.

હવે તેહનો અલ્પા બહુત્વ કહે છે.–સર્વથી થોડો અશુન કાળ તે પૂછ્યા સમાના નારકીનાં જીવ તેમાંથી ચવ્યા નથી, બીજા નવા ઉપજ્યા નથી એટલે પૂછયા સમાના જેટલા હોય તેટલાજ રહે તો ૧૨ મુહૂર્ત સુધી પછી અવશ્ય ચવે ઉપજે, તે ભણી સર્વથી થોડો અશુનકાળ ૧–તેથી મિશ્રકાળ અનંત ગુણો તે પૂછયા સમા માંહેલો એક નારકી રહે ત્યાંસુધીમાં પૂછયા સમાના નારકીમાંથી જે ચવેલા તે ગત્યાંતર કરી ૧૫ આરે ત્યાંસુધીમાં અનંત કાળ નીકળે તે માટે અનંત ગુણો મિશ્ર કાળ ૨–તેથી શુનકાળ અનંત ગુણો તે પૂછયા સમાના નારકી નરકમાંથી વનસ્પત્યાદિકને વિષે પહોંચ્યા ત્યાં અનંત કાળ રહે, તે માટે શુનકાળ અનંત ગુણો ૩ ॥

પ્રશ્ન ૧૨ મું—કેટલાક કહે છે કે–આકાશમાં જે વાદળનો ગર્જારવ છે તે વાદળું ફાટ છે એટલે વાદળાંના તે ગમાર છે. તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ભગ. શ. ૩જે–ઉ. ૯મે–તેમાં વાદળાં અને વાયુ (ગર્જારવ) જુદા કહ્યા છે. વાદળને વાયરાનું ફળ કહે છે તે [illegible] કરશો–વળી ત્યાર બાદ વાદળનું સ્વરૂપ જુદું કહ્યું છે. વાયરો [illegible] ચાલે અને ગર્જારવ–વાદળ સર્વ દિશી ચાલે. અને વાયરો [illegible]

જીવનો સમુહ છે. અને બળાહકા જે વાદળા તે અપ્પકાયનો સમુહ છે. માટે બન્ને જુદા છે, અને બન્નેની કાય પણ જુદી છે.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—પ્રાણુતિપાત-પાપસ્થાનક કયા કર્મને ઉદે હોય ?

ઉત્તર—પ્રાણુતિપાત મોહની કર્મને ઉદે હોય. સાખ ભ. સ. ૧૨મે-ઉ. ૫મે-ટીકામાં મંડાતાજ-સમિતિ પાને ૫૭૨મે-પેહલી પુંઠીમાં કહ્યું છે કે—

'पाणाइवाए' त्ति प्राणातिपात जनितं तज्जनकंवा चारित्र मोहनीयं कर्मोप-चारात् प्राणातिपात एव.

પ્રાણુતિપાતને ઉત્પન્ન કરનાર ચારિત્ર મોહનીય કર્મ છે. અને ચારિત્ર મોહનીય તે મોહની કર્મનો બીજો ભેદ છે.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—કિલ્વિષિપણું કયા પાપને ઉદે પ્રાપ્ત થાય છે ?

ઉત્તર—ભ. સ. ૧૨મે-ઉદ્દેશે (૫)મે-માયાના ૧૫ નામ કહ્યાં છે તેમાં ૧૦મું નામ કિલ્વિસે કહેલ છે. અને તેની ટીકામાં-સમિતિ પાને ૫૭૩મે-પહેલી પુંઠીમાં કહ્યું છે કે-किल्विषः-किल्विषिको भवति स किल्विष एवेति-

કિલ્વિષિમાં ઉત્પન્ન થવાનું મૂળ કારણ માયા છે, માયા વડેજ કિલ્વિષિમાં ઉત્પન્ન થવાય છે. એમ ઉપરના પાઠથી જણાય છે.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—શ્રીભગવતીજી તથા ઉત્તરાધ્યયનમાં નિંદા કરવાવાળાને કિલ્વિષિમાં ઉત્પન્ન થવાનું કહ્યું છે તે કેમ ?

ઉત્તર—એ વાત પણ સત્ય છે. ત્યાં પણ બન્ને વાત છે. માયા અને અવર્ણવાદના બોલવાવાળા કિલ્વિષિપણાને પામે છે. એનો પરમાર્થ એ છે કે-નિંદાના કરનારને માયા સેવવી પડે છે અને માયા વડેથીજ નિંદા બને છે એટલે માયામાં નિંદાનો સમાવેશ કરી માયાનેજ કિલ્વિષિપણું ગણેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—ભગવતીજી સ. ૫મે-ઉ. ૧લે-લવણ સમુદ્રમાં તથા કાલોદધી સમુદ્રમાં દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશે ઉત્સર્પિણી તથા અવસર્પિણી કાળ વરતે છે. ને પૂર્વ તથા પશ્ચિમે અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણી કાળ નથી. આ ઉપરથી જળચર જુગલીયા ઠરે છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—જુગલીયાનું આવખું ઓછામાં ઓછું પલના અસંખ્યાતમાં ભાગનું છે, ને જળચરનું આવખું વધુમાં વધુ પૂર્વકોડીનું જે તે ઉપરથી

જળચર જુગલીયા નથી; અને જીવાભિગમ સૂત્રમાં પણ જળચર જુગલ નથી એમ કહ્યું છે.

હવે લવણ સમુદ્ર તથા કાલોદધીમાં દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશે [illegible] ઈરવતની સનંધે ઉત્સર્પિણી તથા અવત્સર્પિણી કાળ વર્તે છે. [illegible] પૂર્વ અને પશ્ચિમે મહા વિદેહ ક્ષેત્રની સનંધે તે કાળ નથી, કારણ કે [illegible] વીદેહમાં ઉત્સર્પિણી અવત્સર્પિણી કાળ નથી માટે તેની સનંધે સમુદ્રે પણ તે કાળની ના કહી હોય એમ જણાય છે. તત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—ભગવતીજી સ. ૯મે-ઉ. ૩૩મે-જમાલીનાં અધિકારે જમાલીને કિલ્વિષી કહ્યો. ને તેની ગતી પણ કિલ્વિષી દેવનીજ કહી-[illegible] દેવલોકે ૧૩ સાગરની સ્થિતિ કહી. ને ઠા. ઠા. ૭મે-જમાલીને [illegible] નીહ્નવ કહ્યો, ને નીહ્નવની ગતી ઉવવાઇજીના પ્રશ્નમાં નવગ્રૈવેયક સુધી કહી છે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—સમજવા પ્રમાણે એમ છે કે-ઉવવાઇ સૂત્રમાં જે ગતિ [illegible] છે તે પ્રવચનના નીહ્નવ આશ્રી કહી છે. અને જમાલી તો સત્ર [illegible] ઉથાપવે પ્રવચનનો નીહ્નવ, અને ભગવંતથી વિરૂદ્ધ વર્ત્યે કિલ્વિષી [illegible] બન્ને દોષને લઈને જમાલી નિંદક નીહ્નવ હોવાને લીધે તેની ગતિ કિલ્વિષી કહી છે.

પ્રશ્ન ૧૮ મું—ભગવતીજી સ. ૫મે-ઉ. ૮મે-નારદ પુત્ર અણગારે નીયંઠી પુત્ર અણગારે બંને કહીને બોલાવ્યા છે. અને નીયંઠી પુત્રે [illegible] પુત્રને પ્રશ્ન પૂછ્યા છે. તેનો ખુલાસો નહિ થતાં નીયંઠી પુત્રે પોતેજ [illegible] ખુલાસો કર્યો છે. ને ત્યાં નારદ પુત્ર નીયંઠી પુત્રને પગે લાગ્યા છે. [illegible] અહિંયાં મોટું કોણ સંભવે?

ઉત્તર—આ બન્ને ભગવંતના શિષ્ય છે. તેમાં પહેલા નારદ પુત્રે વખાણ્યા છે ને પછી નીયંઠી પુત્રને વખાણ્યા. એ બેના નારદ પુત્ર [illegible] છે. વળી નીયંઠી પુત્રે નારદ પુત્રને બંને કહીને બોલાવ્યા છે તે [illegible] [illegible] છે, માટે નારદ પુત્ર મોટા છે. પણ આ પ્રશ્ન નીયંઠી પુત્ર [illegible] [illegible] માટે [illegible] નારદ પુત્રે નીયંઠી પુત્રને [illegible] એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—ભગવતીજી સ. [illegible] [illegible]

ઉત્તર—સર્વ બંધ એક સમય, દેશ બંધ જગન્ય ખુડાગ ભવ ગ્રહણું તીન સમય ઉણાં ઉત્કૃષ્ટા બાવીસ હજાર વર્ષ એક સમય ઉણો. એમ તિર્યંચ પંચેંદ્રી સુધી કહ્યું. ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિ જે જેની હોય તે તેવી તેમાં એક સમય ઉણો હોય.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—ખુલાક ભવનો અર્થ શું ?

ઉત્તર—ખુલાક ભવ તે એક શ્વાસોશ્વાસમાં સાડાસતર ભવ કરે તે નિગોદના જીવ આશ્રી સંભવે છે. પરંતુ બીજાને માટે બહુ સૂત્રી કહે તે ખરૂં.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—ભગવતીજી સ. ૧લે-ઉ. ૪થે-છદ્મસ્થ મનુષ્યને કેવળ સંજમ, કેવળ સંવર, કેવળ બ્રહ્મચર્ય, કેવળ પ્રવચન કહ્યા તે શું ?

ઉત્તર—કેવળ નામ એકંત સમજવું, અહિંયાં કેવળ નામ સંપૂર્ણ સમજવો નહિ-કેવળીનો અર્થ કરવો નહિ. તેની ગતિ ઉત્કૃષ્ટી નવગ્રૈવેયક કહી છે.

પ્રશ્ન ૨૨ મું—ભગવતીજી સ. ૧લે-ઉ. ૬ઠે-સ્નેહકાય વરસવા આશ્રી-ઉર્ધ, અધો, ને ત્રીછો વરસે છે એમ કહ્યું છે તો તે ૧૪ ચૌદ રાજલોક આશ્રી સમજવું કે અઢી દ્વીપ આશ્રી સમજવું ?

ઉત્તર—તે કાંઈ મૂળ પાઠમાં ખુલાસો નથી, પણ અર્થકાર તથા ટીકાકારના લખાણ ઉપરથી અઢી દ્વીપમાં વરસવાનું સમજાય છે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—સ્નેહકાય રાત્રી ને દિવસ સદાય વરસ્યા કરે છે. તેથી કેટલાકનું માનવું એમ થાય છે કે-શીત રૂતુમાં દિવસનો પહેલો અને ચોથો પહોર, અને ગ્રીષ્મમાં અરધો અરધો પહોર સાધુજીને માથે ઓઢયા વિના બહાર નીકળાય નહિ. એટલે માથે ગરમ લુગડું ઓઢયા વિના સાધુ સાધવીથી બહાર નીકળાય નહિ તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એ પ્રવૃતિ કેટલાક ગચ્છમાં છે ખરી પણ સૂત્રના ન્યાયે એ પણ વર્તનારને માટે ઘણા સવાલો ઉભા થાય છે.

(૧) જેમ રાત્રીમાં સ્નેહકાય વરસવાથી બહાર માથે ઓઢયા વિના નીકળાતું નથી તેમ જો દિવસને માટે હોય તો ટીકાકારનાં મત પ્રમાણે દિવસમાં પહેલા અને ચોથા પહોરે આહારાદિક વહોરવા અર્થે નીકળાય નહિ. તેમજ-(૨) સાધુથી પહેલા અને ચોથા પહોરે વિહાર પણ થાય નહિ. (૩) માટે એ દશાનો પ્રસંગ અપવાદ માર્ગે થાય છે પણ આહારાદિકનું વહોરવું અને વિહાર કરવો અપવાદ માર્ગે નથી. (૪) ટીકાકારનો મત

પ્રમાણે તો તેવી કેટલીક ક્રિયા દિવસનાં વચલા બે પહોરમાં [illegible]
પણ તે પ્રમાણે જોવામાં આવતું નથી.

પ્રશ્ન ૨૪. શું—આ સંબંધે કાંઇ સૂત્રથી ખુલાસો મળે તેમ [illegible]

ઉત્તર—સૂત્રમાં તે વિષે સારા ખુલાસા છે. સાંભળો—

(૧) દશવૈકાલિક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે–સૂર્ય ઉગ્યા પહેલા આહારાદિ[illegible] ઇચ્છા કરવી નહિ તો પછી સૂર્ય ઉદય થયે આહારાદિક કલ્પે. (૨) સૂયગડાંગ[illegible] કહ્યું છે કે–સૂર્ય ઉદય થયા પછી સાધુને આહારની વૃત્તિ ખુલે છે (૩) [illegible] ઉગતા વિહાર કરવાનું પણ ચાલ્યું છે–તેમ વોહરવાનું (આહારાદિકનું [illegible] ચાલ્યું છે. (૪) આહારાદિક (ચવેણું પ્રમુખ) દિવસ ઉગ્યો છે એમ જ[illegible] વોહર્યું અને પછી બહાર નીકળતાં જણાયું કે એ સૂર્ય ઉદય થયા પ[illegible] વોહોરાણું છે એમ જાણે તો પરઠવી દે એમ કહ્યું છે. (૫) દિવસ [illegible] પછી મસ્તકે ઓઢે યા બાંધે તો પ્રાયશ્ચિત કહેલ છે. એમ વિહારમાં [illegible] કહેલ છે.

આટલા દાખલે એમ જણાય છે કે દિવસ ઉગ્યા પછી સ્નેહાય[illegible] કારણે ઓઢવાની જરૂર જણાતી નથી. કારણકે રાત્રી દિવસ સ્નેહકાય [illegible] છે. સૂત્રમાં કહ્યું છે કે–તળાવ કુવાદિક ન ભરાય, ખાડા ખાબોચીયા [illegible] ભરાય તેવો સૂક્ષ્મ અપકાય જેવો વરસાદ પડે છે પણ પડતાંજ [illegible] વિધ્વંશ (વિનાશ) પામે છે એમ ભગવતીજીમાં મૂળ પાઠમાં કહ્યું છે. [illegible] પછી દિવસ ઉગતાંજ સૂર્યની ગરમીવડે અધરથીજ પડતા વિનાશ [illegible] એમ સંભવે છે તેજ આહાર વિહારાદિકની ભગવંતે મના કરી નઈ.

વળી શ્રી આચારાંગજી તથા શ્રી દશવૈકાલિકજી આદિ [illegible] વરસાદ, ધુંવર, મેઘરવો, પ્રમુખ વરસવાથી સાધુને આહારાદિ [illegible] વરજીત છે પણ સ્નેહકાય માટે વરજેલ નથી. અને રાત્રીયે તો [illegible] વરજીત છે તેનું કારણકે રાત્રીમાં છવાદિકની જતના ન થાય માટે, [illegible] [illegible] કારણે જવું પડે તો માથે ઓઢીને જવું તે સ્નેહકાયનું [illegible] [illegible] છે, માટે અપવાદે ઓઢીને નીકળવું થાય છે. [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૨૫ મું—પ્રથક ક્યાં સુધી કહીએ ?

ઉત્તર—બેથી માંડી નવ સુધીને પ્રથક કહેલ છે. પણ ભગવતીજી શ૦ ૧૨ મે-ઉ૦ ૯ મે-પ્રથકને એક ઉપરાંત સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા સુધી ગણ્યા છે. તથા સતક ૧૮ મે-ઉ૦ ૧ પહેલે ઘણાને પણ પ્રથક કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૨૬ મું—નારકી તથા દેવતામાંથી, અવધ લઇને નીકળે તે તીર્થંકરજ નીકળે કે અનેરા પણ નીકળે ખરા ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ૦ ૧૩ મે-ઉ૦ ૧-૨-અર્થાકારવાળાએ એકલા તિર્થંકરજ કહ્યા છે તેનું કારણું ૧ લી-૨ જી-૩ જી એ ત્રણ નરકમાંથી અવધ લઇને નીકળે ને તિર્થંકર પણ પહેલી ત્રણ નરકનાંજ નીકળ્યા થાય.

૧. વળી સંખ્યાતા વિસ્તારવંત તથા અસંખ્યાતા વિસ્તારવંત નરકાવાસામાંથી પણ સંખ્યાતાજ અવધી નાણી તથા અવધી દર્શની નીકળે એમ કહ્યું છે. તે પણ તિર્થંકર આશ્રીજ કહ્યું છે. એમ દેવતામાં પણ પહેલા દેવલોકથી સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાન સુધીનાજ નીકળ્યા. સંખ્યાતાજ અવધી જ્ઞાની અવધી દર્શની કહ્યા છે તે પણ તિર્થંકર આશ્રીજ કહ્યા છે.

પણ અનેરાનો સંભવ રહે છે, કારણકે અવધી જ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિ ૬૬ છાસઠ સાગરની કહી છે. બે વાર અનુત્તર વિમાનમાંથી લઇને આવે અથવા ત્રણવાર બારમા દેવલોકમાંથી આવે તે અપેક્ષાએ તિર્થંકર વિના પણ અવધી જ્ઞાન લઇને આવવા સંભવ છે. પરંતુ બહુળતાએ તો તિર્થંકરનુંજ સ્વામીત્વ છે અને લાભવા આશ્રી અન્યને સંભવ.

પ્રશ્ન ૨૭મું—જીવ ઉપજવા જતા કેટલા સમાની વિગ્રહ ગતિ કરે ?

ઉત્તર-ભગવતીજી સ૦ ૧૪ મે-ઉ૦ ૧લે-એકેંદ્રીવરજી ૧૯ દંડકવાળા ૧-૨-૩ સમાની વિગ્રહ ગતીયે ઉપજે અને એકેંદ્રી ૪ સમાની વિગ્રહ ગતિયે ઉપજે એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—તો પછી ભગવતીજીનાં સ૦ ૭ મે-ઉ૦ ૧લે-કહ્યું છે કે—જીવને ઉપજવા જતા ત્રણ સમા અણાહારકનાંને ચોથે સમેનીયમાં આહાર લિએજ એટલે ૧૯ દંડકવાળા વધારેમાં વધારે બે સમા અણાહારિક રહે અને એકેંદ્રીય ઉત્કૃષ્ટા ત્રણ સમા અણાહારિક રહે પણ ચોથા સમે તો નિયમા આહાર કરે એમ કહ્યું. અને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ચોથો સમો વિગ્રહ ગતિનો કહ્યો તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ચૌદમા સતકમાં ત્રીજે સમે-ચોથે સમે વિગ્રહ ગતિયે ઉપજવા આશ્રી કહેલ. એ અપેક્ષાએ અણાહારકના તો સાતમા સતકમા

કહ્યા પ્રમાણેજ થાય. ૧૯ દંડકવાળા વિગ્રહ ગતિએ જાય તો ત્રીજે સમે ઉપજે તેને બે સમાની વિગ્રહ ગતિ અને ત્રીજે સમે આહાર લે તેને બે સમા અણાહારિકના થયા. અને એકેંદ્રી ૪ સમાની વિગ્રહ ગતિએ જાય તેને ૩ સમા અણાહારિકના હોય.

અહિંઆં વિગ્રહ ગતિએ ઉપજવા આશ્રી કહ્યું છે પણ વિગ્રહ ગતિના સમય ૩ કે ૪ કહ્યા નથી. ચૌદમા સતકનો અને સાતમા સતકનો અર્થ પ્રાય સરખો અને મળતો જણાય છે. પરંતુ ગ્રંથવાળા ૪ સમા અણાહારક એટલે ચાર સમયની વિગ્રહ ગતિ માની પાંચમો સમય ઉપજવાનો કહે અને કેટલાક નીકળવાનો પહેલો સમો અને વિગ્રહ ગતિના ત્રણ સમા કહી પાંચમો સમો ઉપજવાનો કહે છે.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—ભગવતીજી સતક ૧૫ મે–ગોશાળાએ પોતાના મત મુજબ કાળની કલ્પના કહી બતાવી તે શી રીતે છે?

ઉત્તર—ગોશાળાએ મહાવીર પરમાત્મા પ્રત્યે કહ્યું છે કે-મારે મતે ત્રણ પ્રકારના કાળનું માન છે તે યથા દૃષ્ટાંતે-ગંગા નદી નીકળી ત્યાંથી તે સમુદ્રમાં ભળી ત્યાં સુધીમાં ૫૦૦ જોજનની લાંબી છે, અને અર્ધ જોજનની પહોળી છે, અને ૫૦૦ ધનુષની ઉંડી છે. એવી સાત ગંગાએ એક મહા ગંગા થાય. સાત મહા ગંગાએ એક સાદી ગંગા થાય સાત સાદી ગંગાએ એક મૃત્યુ ગંગા થાય. સાત મૃત્યુ ગંગાએ એક લોહી ગંગા થાય. સાત [illegible] ગંગાએ એક અવંતી ગંગા થાય. સાત અવંતી ગંગાએ એક પરમાવતી ગંગા થાય. એ રીતે સર્વ ગંગા ૧૧૭૬૪૯ [illegible]

સર્વ ગંગાનું માન	ગંગાના નામ
મૂળ ગંગા ૭ સાતે	એક મહા ગંગા થઈ
૪૯	સાદી ગંગા
૩૪૩	મૃત્યુ ગંગા
૨૪૦૧	લોહી [illegible] ગંગા
૧૬૮૦૭	અવંતી ગંગા
૧૧૭૬૪૯	પરમાવતી ગંગા [illegible]

[illegible]

એક "મહા કલ્પ" કહું છું. એવા ચોરાશી લાખ મહા કલ્પે એક "મહા માનસ" એ નામનો કાળ થાય છે. આ પ્રમાણે અમારે કાળનું માન છે.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—ગોશાળે પોતાના ભવાંતર કેવી રીતે જણાવ્યા છે ?

ઉત્તર—ઉપરે કહેલા, એવા કાળમાં અથડાતા સર્વ જીવોના સમુદાય માંહેથી હું પ્રથમ નીકળી (માહા માનસના ત્રણ ભેદ જે ઉપલો—મધ્યનો—અને હેઠલો એવા ત્રણ ભેદ માંહેલા પ્રથમના) ૧ ઉપલા માહા માનસમાં દેવપણે ઉપજ્યો. ત્યાંથી ચવી–૨ બીજા ભવે સંજ્ઞી ગર્ભજ મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી ચવી–૩ ત્રીજા ભવે વચલા માહા માનસમાં દેવપણે ઉપજ્યો. ત્યાંથી ચવી–૪ ચોથા ભવે સંજ્ઞી ગર્ભજ મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી ચવી–૫ પાંચમે ભવે હેઠલા માહા માનસમાં દેવપણે ઉપજ્યો. ત્યાંથી ચવી–૬ છઠા ભવે સંજ્ઞી ગર્ભજ મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી ચવી–૭ સાતમે ભવે પુનઃ ઉપલા માહા માનસમાં દેવ થયો. ત્યાંથી ચવી–૮ આઠમે ભવે સંજ્ઞી ગર્ભજ મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી ચવી–૯ નવમે ભવે પુનઃ વચલા માહા માનસમાં ઉપજ્યો. ત્યાંથી ચવી–૧૦ દશમે ભવે સંજ્ઞી મનુષ્ય ગર્ભજ થયો. ત્યાંથી ચવી–૧૧ અગ્યારમે ભવે વળી હેઠલા માહા માનસમાં દેવ થયો. ત્યાંથી ચવી–૧૨ બારમે ભવે સંજ્ઞી ગર્ભજ મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી ચવી–૧૩ તેરમે ભવે પાંચમા બ્રહ્મ નામના કલ્પમાં ઉત્પન્ન થયો. અને ત્યાંથી ચવી–૧૪ ચૌદમે ભવે ક્ષત્રીય કુળમાં "ઉદાયનકોંડયાયન" નામે કુમાર થયો. ત્યાંથી મેં સાત પ્રોઢ પ્રહાર કર્યા.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—ગોશાળે સાત પ્રોઢ પ્રહાર કેવી રીતે કર્યા ?

ઉત્તર—ગોસાળો કહે છે કે–મેં ૧ પેલો પ્રોઢ પ્રહાર કરી એનકના શરીરમાં ૨૨ વર્ષ રહ્યો. ૨ બીજો પ્રોઢ પ્રહાર–મલ્લરામના શરીરમાં ૨૧ વર્ષ રહ્યો. ૩ ત્રીજો મંડીતના શરીરમાં ૨૦ વર્ષ રહ્યો. ૪ ચોથો રોહના શરીરમાં ૧૯ વર્ષ ૫ પાંચમો ભારદ્રજના શરીરમાં ૧૮ વર્ષ. ૬ છઠો અર્જુન ગૌતમ પુત્રના શરીરમાં ૧૭ વર્ષ. અને ત્યાર પછી છેલ્લો ૭ સાતમો પ્રોઢ પ્રહાર કરી ગોશાળા મખલી પુત્રના શરીરમાં ૧૬ વર્ષ રહ્યો. એમ સર્વ મળી ૧૩૩ વર્ષે સાત પ્રોઢ પ્રહાર કર્યા. તે હું પોતે સમજ્યો. એ પ્રમાણે ગોશાળાએ પોતાના મતાનુસારે કાળ, માન તથા પ્રોઢ પ્રહાર વગેરેનું સ્વરૂપ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—પ્રોઢ પ્રહારનો અર્થ શું ?

ઉત્તર—પ્રૌઢ પ્રહાર એટલે એક શરીરમાંથી નીકળી બીજા [illegible] શરીરમાં પ્રવેશ કરી તેમાં રહેવું એમ એક જાતિમાં સાત વાર ([illegible] જાતિમાં) પ્રવેશ કરવાનું કલ્પિત કહી બતાવ્યું. પ્રૌઢ પ્રહાર તો વનસ્પતિ [illegible] થાય છે એમ ભગવંત મહાવીરનું કહેવું છે. તે ભગવંતના મુખથી તલ [illegible] છોડના સાત પ્રૌઢ પ્રહારે તલના દાણાની ગોશાળે વાત સાંભળી પોતે [illegible] વિષે કલ્પિત સાત પ્રૌઢ પ્રહાર બેસતા કરી એમ જણાવ્યું કે [illegible] ચેલો જે ગોશાળો મંખલી પુત્ર મરી ગયો તેના શરીરમાં મેં સાતમો પ્રૌઢ પ્રહાર કર્યો છે. એટલે એમ જણાવે છે કે—જે ચરમ તિર્થંકર [illegible] તે સાત પ્રૌઢ પ્રહાર કરે. અને તે આઠ ચરમની પ્રરૂપણા કરે, [illegible] તેમના વખતમાં આઠ ચરમ થાય.

પ્રશ્ન ૩૩ મું.—ગોશાળે આઠ ચરમ પ્રરૂપ્યા તે કયા કયા?

ઉત્તર—ગોશાળે આઠ ચરમ પ્રરૂપ્યા તે એ કે-૧ પહેલું-ચરમપાન [illegible] ૨ બીજું-ચરમગીત, ૩ ત્રીજું-ચરમનાટક, ૪ ચોથું-ચરમઅંજલી કર્મ [illegible] અહસ્થ પ્રત્યે હાથ જોડના તે, ૫ પાંચમું-ચરમપુષ્કલાવર્ત, ૬ છઠ્ઠું-ચરમ મહામેઘ, ૭ સાતમું-ચરમ સીચાનક ગંધ હસ્તી, ૮ આઠમું-ચરમ [illegible] શીલા કંટક સંગ્રામ. એ પ્રકારના આઠ ચરમ ચોવીશમાં જિનના [illegible] પ્રવર્તે. એવી પ્રરૂપણા ગોશાળો કરે છે.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—ગોશાળે ચરમપાનુ પ્રરૂપ્યા તે શી રીતે ને તે[illegible] સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—[illegible] ચરમપાનુના બે ભેદ બતાવ્યા છે. ૧ પાનક ને ૨ [illegible] તેમાં [illegible] કહ્યા તે ૧-ગાયની પીઠ ઉપરથી [illegible] ૨ બીજું-[illegible] હાથે મર્દન કર્યું તે પાણી, ૩ ત્રીજું-[illegible] ૪ ચોથું પત્થર તથા [illegible]

હાથનો સ્પર્શ કરે ને જો તે દેવના સ્પર્શને ભલું જાણે તો આશીવીષ નામે કર્મ ઉપરાજે અને જો ભલો ન જાણે તો તેના શરીરમાં અગ્નિકાય પ્રગટે અર્થાત્ તેના શરીરમાં દાહ ઉત્પન્ન થાય. અને તે પીડા સહન કરી પછી સિદ્ધ ગતિ પ્રત્યે ગમન કરે. અર્થાત્ મોક્ષ જાય એને ચોથો અપાણુ કહ્યો છે. એ ચાર જાતીના અપાણુ અકાલ્પનિક છે, એમ ગોશાળાનું કહેવું છે. આ પ્રમાણે ચાર પાણુ અને ચાર અપાણુની વીધી ગોશાળા મતની સમજવી. સાખ ભ. સ. ૧૫માંની.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—ભગવતીજીના ૧૫માં સતકમાં-गोसालेणं मंखलि पुत्तेणं सद्धिं पणिय भूमिए छवासाइं ॥ ભગવંત ગોશાલા સાથે છ વર્ષ સુધી પ્રતિ ભૂમિમાં વિચર્યા કહ્યું છે તે પ્રણીત ભૂમિ કઈ ભૂમિને કહી?

ઉત્તર—ટીકામાં કહ્યું છે કે-'पणिय भूमिए त्ति' ॥ प्रणीत भूतेशरम्य प्रणित भूमौ वा मनोज्ञ भूमौ विहरतवा निति योगः ॥

તેની ભાષા-પ્રણીત ભૂમિને લઇને છ વર્ષ ગોશાલા સાથ વિચર્યા. બીજો અર્થ-પ્રણીત ભૂમિ અર્થાત્ મનોજ્ઞ (અચ્છી) ભૂમિમેં છ વર્ષ ગોશાલા સાથે રહ્યા.

આ પ્રકારે અર્થ "પ્રશ્નોત્તર સંગ્રહમાળા" માં ચોથા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પૃષ્ઠ ૧૭મે-આત્મારામજીએ ડાક્તર હોર્નલને ઉત્તર આપેલ છે. આ પુસ્તક સંવત્ ૧૯૭૨માં છપાયેલ છે. તેમાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—ભગવતી શ૦ ૧૮ મે-ઉ૦ ૧ લે ભવ્ય સિધકને જીવ પદે એક વચને, બહુવચને ચરીમ કીધા. અને અભવ્ય સિધકને સર્વને એકવચને ને બહુવચને અચરીમ કહ્યા તે કેમ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવ મુક્તિ જવા આથી ભવપણું ચરમ એકવચને, ને બહુવચને સપળાઈ ભવ્ય સિધક જીવ સીઝશે ઇતિ વચનાત્ જયંતીનાં અધિકારે રહસ્યસમાના સર્વ ભવ્ય જીવ સિદ્ધ થવા આથી ચરમ કહ્યા. અને અભવ્ય ને ભવ્યપણાનાં અભાવથી અભવ્ય જીવ એકવચને ને બહુ-વચને અચરમ કહ્યા.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—હાલ જે શક્રેન્દ્ર છે તે પૂર્વે કોણ હતા ને ક્યારે થયેલ?

ઉત્તર—ભગવતીજી શ૦ ૧૮ મે-ઉ૦ ૨ જે વીશમા મુનીસુવ્રત સ્વામીનાં વારે હથીણાપુર નગરે કારતક શેઠનો જીવ મુનિસુવ્રત અરિહંત

પાસે એક હજાર ને આઠ વાણોતર સાથે દિક્ષા લીધી. બાર વર્ષ [illegible] પાળી ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન મેળવી એક માસનો સંથારો કરી કાળ [illegible] શકેંદ્ર થયા.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—ભગવતીજીના ૧૬ મા સતકે-પાંચમા ઉદેશે કહ્યું [illegible] શકેંદ્ર ભગવંત મહાવીરને આઠ પ્રશ્ન પૂછી, સાતમા દેવલોકના ગંગદત્ત દેવને આવતા જાણી ભ્રાંત થઈ એકદમ ભાગ્યા તે ગંગદત્ત કયા?

ઉત્તર—તે ગંગદત્ત દેવ પણ પૂર્વ ભવે હથીણાપુર નગરમાં ગંગદત્ત ગાથા પતી હતા તેણે પણ મુનિસુવ્રત સ્વામી પાસે દિક્ષા લીધી [illegible] ને તે સાતમા દેવલોકે ઉત્પન્ન થયા હતા. કારતક શેઠના ભવમાં ગંગદત્ત ગાથાપતી સાથે કોઈ પ્રકારની વીરૂદ્ધતાને લઈને દેવતાના ભવમાં ગંગદત્ત દેવનું તેજ સહન નહિ થઈ શકવાથી શકેંદ્રને ભયભ્રાંત થઈ ભાગવું પડ્યું તે ઉપર કહેલા ગંગદત્ત તેજ પોતે.

પ્રશ્ન ૩૯ મું—ભગવતીજી સ૦ ૧૮ મે--ઉદેશે ૪ થે એવો પાઠ છે—

जाव इयाणं भंते वरा अंधग वण्हिणो जीवा ताव इया पग अंधग वण्हिणो जीवा ? हंता गोयमा जाव इयावरा अंधग वण्हिणो जीवा ताव इ[illegible] परा अंधग वण्हिणो जीवा सेवं भंतेति ॥२॥

આનો અર્થ શી રીતે સમજવો?

ઉત્તર—टीका—जाव इयेत्यादि यावन्तः वरति अर्थात् [illegible] [illegible] अन्धग वण्हिणोत्ति [illegible] [illegible] इत्यर्थः [illegible] सूक्ष्म [illegible] [illegible] इत्यर्थ इति प्रश्नः [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ઘણી, અંધગ કે૦ એટલા આંધળા વન્હિણો એટલે અગ્નિકાયના જીવો: એ અર્થ એનો ભાવાર્થ એમ સમજવો કે-જેટલા બાદર તેજસ્કાયના જીવો અલ્પ આયુષ્યવાળા હોય, તેટલા સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયના જીવો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળા હોય:? એ પ્રમાણે પૂછતા ભગવંતે હા પાડી કે જેટલા અલ્પ આયુષ્યવાળા બાદર અગ્નિના જીવો હોય તેટલાજ સૂક્ષ્મ અગ્નિના જીવો ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા હોય એ પ્રમાણે પરમાર્થ સમજવો.

પ્રશ્ન ૪૦ સું--ભગવતીજી સ૦ ૧૮ મે ઉ૦ ૫ મે નારકી હે ભગવંત? અનંતરે નીકળીને જે ભવ્ય (પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનીને વિષે ઉપજે તેહ કિશા આઉખા પ્રતેવેદે?

ઉત્તર—હે ગૌતમ? નારકીનું આઉખું વેદે. તિર્યંચ પંચેન્દ્રિનું આઉખું આગળ કીધું રહે. ઇત્યર્થ--ઇહાં તર્ક નારકી તિર્યંચમાં ઉપજે અને નારકીનું આઉખું કેમ વેદે? સમાધાન વાટે વેહેતા તથા ઉપજતા સમયથી તદ્ભવનું આઉખું પ્રાણ અપ્રાપ્ત થતાં સુધી વેદક સત્તામાં પૂર્વ ભવનું આયુષ્ય વેદે, જ્યાં સુધી પુર્વલી લેશ્યા અનુભવે ત્યાં સુધી. એમ ચોવીશે દંડકની વકતવ્યતા ત્યાંથી સમજવી.

પ્રશ્ન ૪૧ સું—દેવતા લુગડા આભરણાદિકની વિભૂષા કરી શરીર અલંકૃત કરે તેહને વૈક્રિય કર્યું કહેવાય કે નહિ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ. ૧૮મે-ઉ ૫મે-બે પ્રકારના દેવ કહ્યા છે એક વૈક્રિયવંત-અને બીજા અક્રિયવંત. તિહાં વૈક્રિયવંત દેવને અલંકૃત મનુષ્યનું દષ્ટાંત કર્યું છે. એટલે વસ્ત્ર આભરણાદિકે શરીર અલંકૃત કરે તે પણ દેવતાએ વૈક્રિય કર્યું કહિયે. અને ભવ્ય ધારણીય શરીરવાળા દેવતા મૂળ સ્વરૂપે હોય તે અવૈક્રિયવંત કહેવાય.

પ્રશ્ન ૪૨ સું—પૃથ્વીકાયના જીવ પ્રાણાતિપાતાદિ પાપ કરે?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ. ૧૯મે-ઉ. ૩જે-ગૌતમ સ્વામીએ પૂછયું કે હે ભગવંત! પૃથ્વીકાય પ્રાણાતિપાત કરે એટલે જીવની હિંસા કરે! મૃષાવાદ બોલે? યાવત્ અઢારે પાપસ્થાનક કરે? ભગવંત કહે હંતા ગોયમા. પ્રાણાતિપાતના કારક કહિયે એમ યાવત્ મિથ્યાદર્શન સલ્યનાના પણ કારક કહિયે. ઇહાં તર્ક-પૃથ્વીના જીવને વચનાદિકનો અભાવ છે છતાં વચનાદિકને અભાવે મૃષાવાદ કહ્યું તે કેમ? ઉત્તર-અવિરતીને આશ્રીને અઢારે પાપ સ્થાનકના નિરવાર કહેવાય. તેમાં મૃષાવાદ પણ આવી ગયું.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—પૃથવ્યાદિકને વિષે એક શરીરે કેટલા જીવ [illegible]
ને એકી સાથે કેટલા આહાર લીએ ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ. ૧૯મે-ઉ. ૩જે-પૃથવ્યાદિક ચાર [illegible]
વિષે એકેક શરીરે એકેક જીવ ઉપજે ને એકેક જીવ આહાર કરે, [illegible]
વનસ્પતિને વિષે અનંતા વનસ્પતિ કાઇયા એકઠા મળીને સાધારણ [illegible]
બાંધે એકઠા મળી સાધારણ શરીર બાંધીને ત્યાર પછી આહાર કરે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—પૃથ્વીકાય જીવનું શરીર કેવડું ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ. ૧૯મે-ઉ. ૩જે-પૃથ્વીકાયના જીવના [illegible]
માટે કહ્યું છે કે—ચક્રવતિ રાજાની ચંદનની વાટનાર દાસી, તરૂણી [illegible]
તે તિક્ષ્ણ વજ્રમય સિલાપતે માટીનો પિંડ મૂકી તિક્ષ્ણ વજ્રમય [illegible]
ઉપરવટો લઇ પીસી પીસી એકઠો કરે. ઇમ એકવીશ વાર [illegible]
તસ્તું ગૌતમ ! કોઇ એક પૃથ્વી કાયિક સિલા પ્રતે તથા ઉપરવટા [illegible]
લાગ્યા, કેટલાએક નથી લાગ્યા. કેટલાએક સંઘટ્યા, કેટલાએક નથી સંઘ[illegible]
કેટલાએક પરિતાપ પામ્યા, કેટલાએક પરિતાપ નથી પામ્યા, કેટ[illegible]
ઉપદ્રવ્યા, કેટલાએક ઉપદ્રવ્યા નથી. અને કેટલાએક પીસ્યા (વટાણા) કેટલા[illegible]
નથી પીસ્યા. એટલી પૃથ્વીકાયના જીવનાં શરીરની અવગાહના [illegible]
[illegible]. એમ ભગવતીજીમાં કહ્યું છે અને તેના દ્રષ્ટાંતને માટે [illegible]
અધિકાર તથા [illegible]માં આસ્થાયક ન્યાય આપ્યો છે.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—પૃથ્વીકાયના સ્પર્શ કરવાથી તે કાયને [illegible]
[illegible] ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ. ૧૯ મે ઉ. ૩ જે કહ્યું છે કે [illegible]
[illegible]

[illegible]

અંગ વગેરે અવયવો કાંઈ પણ હલાવી ચલાવી શકે તેવા નથી, તેવા પુરૂષને એકી સાથે બત્રીશ પુરૂષોએ બત્રીશ અંગોપાંગના સ્થાનકે ભાલાએ કરીને ભેદે અને બત્રીશ પુરૂષો ખડગે કરી છેદે. તેને કેટલી વેદના થાય? એ દષ્ટાંતે પૃથ્વીકાયના જીવને એથી પણ અતિશય અધિક વેદના થતી કહી છે.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—અહિંઆં કોઇ એવો સવાલ કરે કે દરેક સૂત્રમાં પહેલી સ્થાવર કાયની દયા બતાવી તેમ પ્રથમ મનુષ્યની દયા કેમ બતાવી નહિ? સર્વકાયમાં મનુષ્યની કાય બહુજ ઉંચી ને ચડીઆતી છે છતાં તેનું રક્ષણ નહિ બતાવતાં પહેલું પૃથવ્યાદિક પાંચ સ્થાવરનું રક્ષણ જૈનસૂત્રોમાં દાખલ કર્યું તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—હે ભાઇ! ભગવંતે તો દરેક સૂત્રમાં છએ કાયના જીવની દયા પાળવી, તેનું રક્ષણ કરવું એમ પોકારી પોકારીને કહ્યું છે. પરંતુ પહેલા સ્થાવર કાયની દયા પાળવાનું બતાવવાનું કારણ એમ જણાય છે કે—જે પ્રાણી પ્રથમ ઝીણા અને નાના જીવોને દયા ઓળખશે તેની દયા પાળવા શીખશે તે મોટા જીવોનું અવશ્ય રક્ષણ કરશેજ; વિચારો કે રાજાનું રક્ષણ કરનારા હજારો માણસો નીકળશે પરંતુ કોઇપણ આધાર વિનાના રાંક-કંગાળ દશાનાં પ્રાણીનું કેટલા રક્ષણ કરનારા નીકળી આવે છે? તેનો ખ્યાલ કરવો. દુનિયામાં જેટલા મનુષ્યની રક્ષા કરનારા નીકળશે તેટલા તિર્યંચ જાતિના રક્ષણ કરનારા નહિ નીકળે, જેટલા પશુ પક્ષી વગેરે પંચેંદ્રિય જાતિના રક્ષણ કરનારા નીકળશે તેટલા કિડી મંકોડી માંખી માંકડ મચ્છર વગેરેની રક્ષા કરનારા નહિ નીકળે, અને જેટલા વિગલેંદ્રિ જીવની રક્ષા કરનારા નીકળશે તેટલા પૃથ્વી પાણી અગ્નિ વાયુ ને વનસ્પતિના જીવની રક્ષાના કરનારા તેની દયાના પાળનારા નહિ નીકળે.

માટે મહાવીર પરમાત્માએ પહેલા અનાથ પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવા તેની દયા પાળવાનું બતાવ્યું છે. જો ઇતર પ્રાણીઓનું દયા પાળવાનું શીખશે તો મનુષ્યની દયા પાળવા શીખશે.

વિચારો કે-મનુષ્યોની દયા માટે જેવી કાયદા કોરટો છે તેવી બીજા પ્રાણીઓને માટે કઇ કોરટ ખોલવામાં આવી છે? એવી એક તો બતાવો. મહાવીર પરમાત્માએ તો નાના મોટા, સૂક્ષ્મ બાદર, ત્રસ સ્થાવર, મનુષ્યથી માંડી એકેંદ્રિય સુધીના છએકાયના રક્ષણને માટે અ.કે પહોર ખુલ્લી રહે તેવી કોરટ ન્યાયમાર્ગની ખડી કરી છે. અને તેના અમલદારો પણ ન્યાયના આસનને સેવીને તમામ પ્રાણીઓના રક્ષણનું અને તેના હિતનું ચિંતવન અહર્નિશ કર્યા કરે છે. અને જીનેશ્વરને શાસ્ત્રોક્ત-આજ્ઞા મુજબ—

ન્યાયપૂર્વક શિક્ષા આપી પાપથી મુકત કરે છે. છએકાયના રક્ષકો [illegible]
છયકાયના પ્રાણીની દાદ સાંભળનારી અને અદલ ઇન્સાફની આપનારી [illegible]
અને સાચી કોરટ તો એક મહાવીર પરમાત્માનીજ છે તે ખરી છે.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—કોઇ કહે કે—જ્યારે ગોશાળાએ તેજુલેશ્યા [illegible]
સાધુને બાળ્યા અને ભગવંત પર ઉપર તેજુલેશ્યા મૂકી ત્યારે [illegible]
તો કેવળી હતા કે તેમનાથી કાંઇ ન થઇ શકે પણ બીજા સાધુઓ [illegible]
શું તેજુલેશ્યાદિક લબ્ધિ ન હતી કે કાંઇપણ પરાક્રમ ન કરી શક્યા!

ઉત્તર—બંધુઓ! એજ મહાવીર પરમાત્માએ બતાવેલી-મહાવીર
ઘરની દયા. મહાવીર જ્યારે છદ્મસ્થ હતા ત્યારે ગોશાળા ઉપર [illegible]
વેશાયન તાપસની તેજુલેશ્યા તેને દૂર કરવાને ભગવંતે ગોશાળાને [illegible]
અનુકંપા અર્થે શીતલ લેશ્યા મૂકી અને ગોશાળાને બચાવ્યો. પરંતુ [illegible]
વખતે તો ભગવંત કેવળી છે, એમ કહી ભગવંત માટે તો [illegible]
જોઇએ, પણ બીજા છદ્મસ્થ મુનિઓને માટે દુનિયા કલ્પના કરે કે [illegible]
ગોશાળા જેટલી પણ શક્તિ બીજામાં નહોતી? આ સવાલને માટે [illegible]
ભગવંત પોતેજ કહી ગયા છે કે-ગોશાળાને તેજુલેશ્યા છે, તેથી [illegible]
ગુણી સામાન્ય સાધુને હોય. તેથી અનંત ગુણી સ્થિવર ભગવંતને [illegible]
તેથી અનંત ગુણી તેજુલેશ્યા અરિહંત ભગવાનને હોય. પણ [illegible]
શાંતી ક્ષમા કરતા છે. આ મહાવીરના ઘરની દયા. સાખ ભ. મ. [illegible]

પ્રશ્ન ૪૯ મું—ભગવતીજી શતક ૨૫મે-ઉદ્દેશે ૩ જે-[illegible]
[illegible] શ્રેણી કહી તેનું સ્વરૂપ શી રીતે છે?

ઉત્તર—[illegible] (પ્રદેશની પંક્તિ) આ પ્રમાણે કહી છે-૧ [illegible]
[illegible], ૨ [illegible], ૩ દ્વિધાવંકા. ૪ [illegible], ૫ [illegible], [illegible]
[illegible]. ૭ [illegible]. તે આમ.—

૧ [illegible]

૨ [illegible]

૩ [illegible]

દિશાને વિષે જાય તેથી અધોદિશે વાયવ્ય કુણે ત્રણ સમય ત્રસનાડી મધ્યે અથવા બહાર પણ હોય.

૪ એક તઃખા તે જે વડે કરી જીવ અથવા પુદ્ગલ નાડીના વામ પડખાથી નાડીમાં પેઠો તે વડે કરીનેજ જઇએ. વળી તેના વામ પડખાથી ઉપજે તે એક તઃખા વામાદિ પડખા ચિહ્ન છે જેનું એવી દિશીને વિષે લોકનાડી છે લક્ષણ જેનું એવા આકાશના ભાવથી આ બે ત્રણ ચાર વક્રે કરી સહિત છે પણ ક્ષેત્ર વિશેષને આશ્રીત છે માટે ભેદે કરી કહી છે.

૫ દ્વીધાખા તે નાડીનાં વામ પડખાથી નાડીને વિષે પ્રવેશપણે કરીનેજ જઇને એજ નાડીના દક્ષિણ પડખાને વિષે જે વડે કરી ઉપજે તે દ્વીધાખા નાડીનો બહાર ભૂત વામ દક્ષિણ છે, ચિહ્ન જેનું એવી આકાશની શ્રેણીયોનું સ્પર્શવાપણું છે તેથી.

૬ ચક્રવાળા તે મંડળથી જેણે કરી મંડળે પરિભ્રમણ કરીને પરમાણુ આદિ ઉપજે તે ચક્રવાળા.

૭ અર્ધ ચક્રવાળા તે ચક્રવાળાના અર્ધ ચક્રાકાર. ઇતિ ૭ શ્રેણી.

વળી ઠાણાંગજીના ૭મે-ઠાણે પણ ૭ શ્રેણીયો કહી છે તેની ટીકામાં-એતાશ્ચેકતો વક્રાદ્યા લોક પર્યંત પ્રદેશ પેક્ષાઃ સંભાવ્યતે ચક્રવાળાર્ધ ચક્રવાળાદિના ગતિ વિશેપેણ ભ્રમણ યુક્તાનિ. ઇતિ ૭ શ્રેણી સ્વરૂપઃ—

પ્રશ્ન ૫૦ મું—શ્રીભગવતીજીના ૩૪મા સતકે-ઉદેશે ૧લે-વિગ્રહ ગતિનો અધિકાર કહ્યો છે તે શી રીતે છે?

ઉત્તર—એક સમયે ઉપજે તે રૂજુ ગતિએ ઉપજે જેમકે ભરત ક્ષેત્રની પૂર્વ દિશાનો કોઇ જીવ પશ્ચિમ દિશે ઉપજવા જાય તે એક સમયે ઉપજે ત્યાં વિગ્રહ શબ્દ કહેવો નહિ. ૧

બે સમયનો વિગ્રહ તે જ્યારે ભરત ક્ષેત્રની પૂર્વ દિશાથી નરકને વિષે પશ્ચિમ દિશે ઉપજવા જાય ત્યારે એક સમયે હેઠો જાય બીજે સમયે ત્રીછો ઉત્પત્તિ સ્થાનને પામે. ૨

ત્રણ સમયનો વિગ્રહ તે જ્યારે ભરતના અગ્નિ કુણમાંથી ત્રીછો કોઇ જીવ નર્કને વિષે વાયવ્ય કુણમાં ઉપજવા જાય ત્યારે થાય. ૩

ચાર સમયનો વિગ્રહ તે-એકેંદ્રીયને હોય તે બતાવે છે. ત્રસનાડીની બહાર અધો લોકને વિષે વિદિશાથી એક સમયે દિશા પ્રત્યે જાય-બીજે

સમયે લોક મધ્યે ત્રસનાડીમાં પ્રવેશ કરે—ત્રીજે સમયે ઉંચો જ[illegible] સમયે ત્રસનાડીમાંથી નીકળીને દિશામાં ઉત્પત્તિ સ્થાનને પામે ૪[illegible]

પાંચ સમયનો વિગ્રહ તે—એક સમયે ત્રસનાડીની બહાર[illegible] લોકને વિષે વિદિશાથી એક સમયે દિશામાં આવે—બીજે સમયે [illegible] ત્રસનાડીમાં જાય—ત્રીજે સમયે ઉંચો જાય—ચોથે સમયે ત્રસ[illegible] નીકળીને બહાર દિશામાં જાય—પાંચમે સમયે વિદિશે ઉત્પત્તિ સ્થાનને [illegible] ઇત્યર્થઃ—

પ્રશ્ન ૫૧ મું—શ્રી ભગવંત મહાવીરે ૪૨ વર્ષની પ્રવર્જ્યામાં [illegible] નગરીમાં કલ્પતા ૧૪ ચોમાસા કર્યા કહેવામાં આવે છે ને ચોઢ[illegible] પહેલું ચોમાસું અઠી ગામનું ને બીજું ચોમાસું વાણીજ ગામનું [illegible] અપેક્ષાયે ચૌદ ચોમાસા મળતા નથી તેનું કેમ ?

ઉત્તર—જેટલાળાએ એક એક ચોમાસા જુદા પાડીને એકી [illegible] ચૌદ ચોમાસા રાજગ્રહીના કહ્યા. એ ઉપર ચોઢાળીયામાં કહ્યા [illegible] પહેલું અઠી ગામનું ને બીજું વાણીજ ગામનું લેવાનું નથી. ત્યારે [illegible] લેવું ? તેના ખુલાસાને માટે ભગવતીજીના ૧૫ મા સતકમાં કહ્યું છે [illegible] ભગવંતનું પહેલું ચોમાસું અઠી ગામમાં અને બીજું ચોમાસું રાજ[illegible] કર્યું અને ત્યાંથી ગોશાળાનું મળવું થયું. તો રાજગ્રીનું બીજું [illegible] દિક્ષા લીધા પછીનું અને રાજગ્રીના ચૌદ ચોમાસામાંનું પહેલું ચોમ[illegible] અનુક્રમે દિક્ષાના ૪૧ મા વર્ષનું ચૌદમું ચોમાસું રાજગ્રીનું થયું. [illegible] ૪૨ બેંતાળીસમા ચોમાસે પાવાપુરીમાં નિર્વાણ થયા. ઇત્યર્થઃ—

પ્રશ્ન ૫૨ મું—વૈમાનિક દેવતાના વિમાન સંખ્યાતા યોજન[illegible] કે અસંખ્યાતા યોજનના છે ?

ઉત્તર—અસંખ્યાતા યોજનના છે, એમ ભગવતીજી [illegible] [illegible] પાને પ્રકાશ" પુસ્તક ૪૦ મું—અંક ૩ જે.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—[illegible] મેરૂ પર્વત [illegible] [illegible] ?

ઉત્તર—[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૫૪ મું—[illegible]

[illegible] ?

ઉત્તર—દિવસ રાત્રીનું માન બધે સરખું હોય તે સૂર્યના મંડળની અપેક્ષાએ જાણવું. એમ ભગવતીજીમાં કહ્યું છે. (સાખ ૬૦ અંકની)

પ્રશ્ન ૫૫ મું—પાંચ ઇંદ્રિયોમાં કામી કેટલી છે ને ભોગી કેટલી છે?

ઉત્તર—કાન, આંખ બે કામી છે ને કાયા, જીહ્વા ને નાસિકા એ ત્રણ ભોગી છે એમ ભગવતીજીમાં કહ્યું છે. (સાખ ઉપલા અંકની)

પ્રશ્ન ૫૬ મું—શિષ્ય-ઉપરના પાંચ બોલને કામના ગુણ કહ્યા છે ને અહિંયાં બે ભેદ પાડયા તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ ને ફરસ. એ પાંચે કામના ગુણ છે એટલે કામને-વિષયને ઉત્પન્ન કરનારા છે. અને બે ભેદ પાડવાનું કારણકે કાન જે છે તે શબ્દ સાંભળવાને અને આંખ રૂપ જોવાને સન્મુખ થાય છે માટે બેને કામી કહેલ છે. અને રસ જીહ્વાને, ગંધનાશિકાને અને સ્પર્શ કાયાને ભોગ આવે છે માટે એ ત્રણને ભોગી કહેલ છે. પણ એ પાંચે કામના-વિષયના ઉત્પન્ન કરનારા છે માટે કામ ગુણ કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—શ્રી પન્નવણા પદ ૧ લું તેમાં પલંડુ કંદ, લહસુણ કંદમાં પ્રત્યેક જીવ કહ્યા તેનું શું કારણ? લોક પ્રસિદ્ધ તે સાધારણ કંદ છે તો અનંતાનો ભેદ ઉઘાડો છે ને પ્રત્યેક કહ્યું તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ બે નામની કોઇ પ્રત્યેક વનસ્પતિ સમજાય છે. એ બે બોલની સાથે બીજા પણ બોલ કહ્યા છે. કુંદગીક નામા વનસ્પતિ ૩, કુશુંબક નામા વનસ્પતિ ૪, એટલે પલંડુ કંદ ૧ ને લહસુણ કંદ ૨ મળી એ ચાર બોલ સાથે કહ્યા છે ને એ સર્વમાંહી પ્રત્યેક જીવ જાણવા એમ કહ્યું છે. તો ઉપરના બે બોલ પણ પ્રત્યેક વનસ્પતિનાંજ સમજાય છ.

વળી આચારાંગ સૂત્રના બીજા સુતસ્કંધમાં અ૦ ૧૬ મે-ઉ૦ ૨ જે-કલમ (૮૯૮-૮૯૯) માં લહસુણનાં વન કહ્યા છે, તે આંબાની પેઠે છોડ્યું ઉપું, પતિક્ષ કરેલું સાધુને લહસુણના વનમાં જઇ લહસુણ લેવું-ભોગવવું કલ્પે કહ્યું છે. તો તે ઉપરથી એમ સંભવે છે જે આંબાની પેઠે તે પણ તેવીજ જાતની કોઇ પ્રત્યેક વનસ્પતિ હોય એમ જણાય છે, જો સાધારણ હોત તો અનંતકાય કહેત

એમ સાંભળ્યું છે કે—દક્ષિણ દેશમાં લહસુન ફળ થાય છે ને તે આંબા જેવા હોય છે.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—દેવલોકમાં અપકાય ક્યાં સુધી હોય?

ઉત્તર—પન્નવણા પદ બીજે-બારમા દેવલોક સુધી અપકાયની [illegible]
કહી છે. એટલે બારમા દેવલોક સુધી વાવડી હોય અને વાવડીમાં [illegible]
હોય.-ટીકામાં નવગ્રૈવેયકાદિમાં વાવડી તથા જળનો અભાવ કહ્યો છે

પ્રશ્ન ૫૯ મું—બાદર વનસ્પતિકાય ક્યાં ક્યાં ને કયે ઠેકાણે હો[illegible]

ઉત્તર—બાદર વનસ્પતિકાય અધો લોક આશ્રી ઘનોદધી પ્રમુખ [illegible]
કહી, અને ઉર્ધ્વ લોકે બારમા દેવલોક સુધી કહેલ છે. જત્થ જલં તત્થ [illegible]
જ્યાં જળ ત્યાં વનસ્પતિકાય હોય એટલે સર્વ ઠેકાણે જળને આશ્રીને વ[illegible]
સ્પતિકાય કહી છે. સાખ પન્નવણા પદ ૧ લે અને ત્રીછા અસંખ્યાતા [illegible]
સમુદ્રમાં પણ બાદર વનસ્પતિકાય લાભે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—ત્રણ વિગલેંદ્રી (બેઇંદ્રી ૧ તેરેંદ્રિ ૨ ને ચોરેંદ્રી [illegible]
ક્યાં ક્યાં હોય?

ઉત્તર—ત્રણ વીગલેંદ્રી, તિર્યંચ પચેંદ્રી એ ચાર આશ્રી ઉર્ધ્વ [illegible]
અધો લોકે દેશ ભાગે કહ્યા છે. તે ઉર્ધ્વ મેરૂ સુધી. અધો-અધો [illegible]
વિજય આશ્રી કહેલ છે. અને ત્રીછા અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર તથા [illegible]
જળ સ્થાનક આશ્રી પણ સંભવે.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—દેવલોકની વાવડીમાં પોરા પ્રમુખ હોય કે નહિ?

ઉત્તર—દેવલોકમાં ક્ષુદ્ર પ્રાણી ન હોય. માટે દેવલોકની વાવડીમાં
પોરાનો સંભવ નહિ.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—પન્નવણા પદ બીજે-દેવતાને પીળા દાંતને [illegible]
દીધા છે તો દેવતાને દાઢો હોય નહિ ને દાંત કેમ કહ્યા?

ઉત્તર—દેવતાને દાઢ, મુંછ, [illegible] હોય નહિ પણ [illegible]
[illegible]

[illegible]

સમય સમય ચવે ને સમય સમય ઉપજે, અનંતા ચવે ને અનંતા ઉપજે. હવે જે વાટે વેહેતા વનસ્પતિનાં જીવ હોય તેથી અસંખ્યાત ગુણા જીવ તરથાળે હોય તે આહારિક હોય માટે અસંખેજ ગુણા કહ્યા.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—શ્રી પન્નવણા પદ (૫) મે-જઘન્ય અવગાહના અને મઝમ અવગાહનાના બેઇંદ્રિને બે જ્ઞાનને બે અજ્ઞાન કહ્યા, અને ઉત્કૃષ્ટિ અવગાહનામાં જ્ઞાન નથી એમ કહ્યું. ને સ્થિતિ આશ્રી જઘન્ય સ્થિતિનાં બેઇંદ્રિને ફકત બે અજ્ઞાનજ કહ્યા, અને મઝમને ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિવાળાને બે જ્ઞાનને બે અજ્ઞાન કહ્યા તે કેમ? અહિંયાં જઘન્ય અવગાહનામાં બે જ્ઞાન કહ્યા, ને જઘન્ય સ્થિતિમાં જ્ઞાન ન કહ્યા તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—જઘન્ય સ્થિતિવાળા બેઇંદ્રિ અપર્યાસામાં મરે તેને જ્ઞાન ન હોય, ને મઝમ તથા ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિવાળા અપર્યાસામાંથી પર્યાસા અવશ્ય થાયજ તેને અપર્યાસા વેલાયે કોઇ કોઇ જીવને બે જ્ઞાન લાભે. અને એક સમયથી ઉપરાંતનાં ને ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિના નીચેનાં તે મઝમ સ્થિતિવાળા જાણવા. અને જઘન્ય તથા મઝમ અવગાહના અપ્રયાસા વખતે હોય પણ પર્યાસા વખતે ન હોય તે ભણી બે બોલમાં બે જ્ઞાન કહ્યા છે. ને એક સમયજ સ્થિતિ ઉપરાંતના મઝમ અવગાહનાવાળા જાણવા. પર્યાસો થવાવાળા અપર્યાસાને સમકિત હોય, પણ અપર્યાસોજ મરે તેને સમકિત ન હોય. ઇત્યર્થઃ—

પ્રશ્ન ૬૫ મું—જુગળીયા તિર્યંચ મનુષ્યને સમકિત ત્રીશ ક્ષેત્ર માંહેલા કેટલા ક્ષેત્રમાં લાભે?

ઉત્તર—આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પૂર્વાર્દ્ધના પહેલા ભાગમાં પાંત્રીશમા પ્રશ્નમાં આવી ગયો છે તોપણ વિશેષ સમજુતીને માટે સાંભળો—

શ્રી પન્નવણા પદ ૫ મે ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિના તિર્યંચ મનુષ્યને બે જ્ઞાન ને બે અજ્ઞાન કહ્યા છે. તે આશ્રી કેટલાકનું કહેવું એમ છે કે-પાંચ દેવ કુરૂ, પાંચ ઉત્તર કુરૂના પ્રયાસામાંજ સમકિત લાભે. કારણકે તિર્યંચ, મનુષ્યની ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિ ત્રણ પલ્યની કહી છે. ને ત્રણ પલ્યની સ્થિતિ તે એજ ક્ષેત્રમાં છે માટે. ત્યારે બીજો પણ એમ કહે છે કે—

શ્રી ભગવતીજી સતક ૨૪ મે-ગમ્માનાં અધિકારે દેવતામાં વૈમાનિક દેવનું આઉખું બાંધનારા જુગળીયાને બે જ્ઞાન અને બે અજ્ઞાન કહ્યા છે, ને ત્રીજે ક્ષેત્રનાં જુગળીયાની ગતી વૈમાનિકમાં બીજા દેવલોક સુધીની કહી છે, માટે ત્રીજેના પર્યાસામાં સમકિત લાભે. વળી પન્નવણા પદ ૫ મે મઝમ

સ્થિતિના તિર્યંચને ત્રણ જ્ઞાન ને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યા છે. તેમજ મ
સ્થિતિના મનુષ્યને પાંચ જ્ઞાન કહ્યા છે ને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યા છે. ત
અહિંઆં મઝમ સ્થિતિ સંખ્યાતા વર્ષવાળાનીજ લેવી. કેટલાક શાસ્ત્ર
મઝમ સ્થિતિ ઉત્પન્ન થયાના એક સમય ઉપરાંતથી તે ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિ
એક સમય ઓછો હોય ત્યાં સુધીની ગણાય છે પણ અહિંયાં તે ન ગણું
કારણકે—જુગળીયામાં એક પલ્ય તથા બે પલ્યોપમના તથા ત્રણ પલ્યોપમ
એક સમોહીન ને મઝમ સ્થિતિ ગણતાં તિર્યંચમાં ત્રણ જ્ઞાન ને મનુષ્ય
પાંચ જ્ઞાન ગણવાં જોઇએ. અને અવધી જ્ઞાન તથા મનઃ પર્યવ જ્ઞાન
કેવળ જ્ઞાન ક્રોડ પૂર્વનાં આઉખા ઉપરાંતને હોય નહિ. માટે જુગળી
ત્રીએ ક્ષેત્રનાં તિર્યંચ મનુષ્ય પર્યાપ્તામાં બેજ જ્ઞાન હોય.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—અહિંઆં કોઇ અપર્યાપ્તા જુગળીયામાં પણ સમકિ
માને છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—અહિંઆં પન્નર કર્મ ભૂમીનાં મનુષ્ય, જુગળીયાનું આઉ
બાંધ્યા પછી કોઇ જીવને ક્ષાયક સમકિત પ્રાપ્ત થાય ને મરીને જુગળી
ઉપન્ન થાય. ત્યાં અપર્યાપ્તામાં કોઇ સમકિત ગણે છે. એ લેખે જુગળી
સાઠે બોલમાં (અપર્યાપ્તા ને પર્યાપ્તામાં) સમકિત માને છે. પણ તે
કેવળી ગમ્ય છે, બહુ સૂત્રી કહે તે સત્ય. પણ સૂત્ર કાંઇક બીજું
જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—ઉપરના પ્રશ્ન વિષેના ઉત્તરમાં આગલા
મનુષ્યમાંથી ક્ષાયક સમકિત લઇને આવેલ જુગળીયાને અપર્યાપ્તાને પર્યાપ્તા
સાઠે બોલમાં સમકિત માનતાં, સૂત્રના મતે કાંઇ વાંધો આવતો સંભવ છે?

ઉત્તર—જો ક્ષાયક સમકિતી કર્મ ભૂમિનો મનુષ્ય મરી જુગળીય
થાય તો જુગળીયા મરીને દેવતા થાય અને ત્યાંથી કર્મ ભૂમિમાં મનુષ્ય
[illegible]

પ્રશ્ન ૬૮ મું—ચરીમ અચરીમ તે કોણ ?

ઉત્તર—પન્નવણા પદ ૩ જે-અર્થાકારે-ચરીમ તે ભવ્ય જીવ, ને અચરીમ તે સિદ્ધ ને અભવ્ય જીવ કહ્યા છે. ને નો ચરીમ, નો અચરીમનો ત્રીજો ભાંગો કરે તો ત્રીજા ભાંગામાં સિદ્ધના જીવ જાણવા. એટલે અચરીમ સર્વથી થોડા તે અભવ્ય ૧, તેથી નો ચરીમ, નો અચરીમ અનંત ગુણા સિદ્ધના જીવ ૨, તેથી ચરીમ અનંત ગુણા ભવ્ય જીવ આશ્રી ૩.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—પન્નવણા પદ (૫) મે-તિર્યંચ પચેંદ્રિયની ઉત્કૃષ્ટી અવગાહણામાં ત્રણ જ્ઞાન ને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યા ને ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિમાં બે જ્ઞાન ને બે અજ્ઞાન કહ્યા તે કેમ ?

ઉત્તર—ઉત્કૃષ્ટી અવગાહણાવાળા હજાર જોજનનાં મત્છ હોય છે, ને ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિવાળા તિર્યંચ જુગળીયા હોય છે. માટે ઉત્કૃષ્ટી અવગાહણાવાળા મત્છ ને ત્રણ જ્ઞાન ને ત્રણ અજ્ઞાન હોય. અને ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિવાળા તિર્યંચ જુગળીયાને બે જ્ઞાન ને બે અજ્ઞાન હોય.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—જળચરમાં જુગળીયાનો ભેદ હોય કે નહિ.

ઉત્તર—જળચરમાં જુગળીયાનો ભેદ નથી. તેનું આઉખું ક્રોડ પૂર્વનું છે માટે.

પ્રશ્ન ૭૧ મું—પન્નવણા પદ ૬ ઠે-તિર્યંચ પચેંદ્રિને ઉપજવા આશ્રી આઠમા દેવલોક સુધી નિરંતર કહ્યા તે કેમ ? અને મનુષ્યને પણ ઉપજવા આશ્રી નિરંતર સવ્વેસુઠાણેસુઉવવજંતી કહ્યું તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—દેવમાં તિર્યંચ પચેંદ્રિ, ભવન પતિથી માંડીને આઠમા દેવલોક સુધી ઉપજે માટે નિરંતર કહ્યા છે. તેમજ મનુષ્યને ઉપજવા આશ્રી દેવતામાં સર્વ ઠેકાણે જાણવા.

પ્રશ્ન ૭૨ મું—મનુષ્યની સંખ્યા ૨૯ ઓગણત્રીશ આંકની કહી તે શી રીતે ?

ઉત્તર—પન્નવણા પદ ૧૨ મે-મનુષ્યનાં બંધે લગા જઘન્ય પદે સંખ્યાતા ક્રોડાક્રોડી ઓગણત્રીશ સ્થાનકનાં કહ્યા. તે ત્રણ જમલ પદ ઉપર અને ચાર જમલ પદ હેઠા. અથવા છઠ્ઠા વર્ગ-પાંચમા વર્ગ સંધાતે ગુણતા થાય તેટલા-તથા એક એકડો છન્નુ વાર ગુણીએ તેટલા મનુષ્ય છે. હવે જમલ પદ તે આઠની સંખ્યા એટલે આઠનો ચોવીશ આંક ઉપર ને આઠ આઠ બત્રીશ આંકમાંહી એટલે ઓગણત્રીશ આંક સમજવા-અથવા છઠ્ઠા વર્ગને પાંચમા વર્ગ સાથે ગુણ્યા—ને—એટલે બેના વર્ગે પ્રથમ વર્ગ ૪.

બીજે વર્ગે ૧૬. એમ ત્રીજે વર્ગે ૨૫૬. એમ ચોથો વર્ગ કરી, [illegible] વર્ગ કરવો, ને છઠો વર્ગ પણ કરવો, ને છઠાને પાંચમા વર્ગ સાથે ગુ[illegible] ઓગણત્રીશ આંક આવે. (એ આમના લીંબડી સંપ્રદાયના હીરાજી મહા[illegible] કૃત પન્નવણાના યંત્રમાં છે.)

પ્રશ્ન ૭૩ મું--શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રના બીજા સ્થાન પદમાં [illegible] ઉકાયના અધિકારે લોકમાં ઉપજવા આશ્રી दोसु उड्ढकवाडेसुतिरियलोयतट्टे [illegible] નો શો અર્થ ?

ઉત્તર--આ વિષે દલપતના પ્રશ્નમાં કહ્યું છે કે-તેઉકાઈયા ૩ પ્રકારે [illegible] ભવિકા ૧ બદ્ધાયુ ૨ અભિમુખ ૩. ભવિકા તે વિદ્યમાન તેઉકાયપણે [illegible] છે તે ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર તે સમુદ્‌ઘાત કરતાં તેઉકાયપણે ઉપજવા[illegible] પણ ઉપજવા સાહમા થયા તે ૨ બદ્ધાઉખ તે અનેરી ગત કાયમે છે [illegible] તેઉકાયનું આઉખું બાંધ્યું છે તે ૩ એહવા ઠામ કયાં છે? અહીં લો[illegible] ૩ પ્રકારના તેઉ ૧ ચ્યાર કપાટ લોકાંત લગે ઉંચા નીચા તિરછા ૪૫ લાખ જોજન પહોળા તેમાં ૨ જાતના તેઉ તે બદ્ધાઉખ તે ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર એ ૨ હુવે, રોષ કપાટાંતરા રહ્યા તેમાં ૧ બદ્ધાઉખ્ખ હોવે એ પરમાર્થ બહુવેદ ઇતિ—

બદ્ધાઉખ ૧	બદ્ધાઉખ ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર ૨	બદ્ધા[illegible] ૧
બદ્ધાઉખ ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર ૨	ભવિકા ૧ બદ્ધાઉખ ૨ અભિમુખ નામ ગોત્ર ૩ હુવે.	બદ્ધા[illegible] અભિમુ[illegible] નામ ગો[illegible] એ બેનો [illegible]
બદ્ધાઉખ ૧	બદ્ધાઉખ ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર ૨	બદ્ધા[illegible] ૧

પ્રશ્ન ૭૪ મું--ઉપરના અધિકારને માટે વિશેષ સમજ [illegible] કેવું કહ્યું છે?

ઉ[illegible]--[illegible] છાપેલ પાને ૧૧૮-૧૧૫ મે [illegible] [illegible]

[illegible]

કીયે હૈ. પરંતુ અભિમુખ અપના પૂર્વ ભવકા આયુષ્ય છોડકર અપર્યાસ તેઉકાયામેં આવે વે પૂર્વોક્ત ઉર્ધ્વ કપાટમેં તથા તિર્યક્ લોકમેં આયે હુવે તેઉકાયાપને કહના. ઇનોંને પૂર્વ ભવકા આયુષ્ય છોડા હૈ પરંતુ જહાંલગ દોનોં ઉર્ધ્વકપાટ વ તીર્ચ્છે લોકમેં પ્રવેશ નહી કીયા હૈ વહાં લગ ઉનકો પૂર્વ ભવપનાહી કહના.

પ્રશ્ન ૭૫ મું—પરિત અને અપરિતનો શો અર્થ ?

ઉત્તર—પરિતના ૨ ભેદ-સંસાર પરિત અને કાય પરિત. તે માંહી જે જીવનેં અર્દ્ધપુદ્ગલ પરાવર્તન સંસાર સીલવો રહ્યો તે તો સંસાર પરિત અને અર્દ્ધપુદ્ગલ થકી સાધિક સંસાર તે અપરિત કહીયેં. તથા કાય પરિત તે પૃથવ્યાદિક પાંચ કાયનાજ ભવ કરે પણ વનસ્પતિના ભવ ન કરે તે તો કાય પરિત કહિયે. અને જેહને હજી લગે વનસ્પતિના ભવ કરવા છે તેહને કાય અપરિત કહિયેં. પન્નવણા પદ ૧૮ મે છે એમ દલપતના પ્રશ્નમાં કહ્યું છે. તથા પન્નવણા પદ ૩ જે-અર્થાકારે પરિત બે પ્રકારના કહ્યા છે-૧ એક ભવપરિત તે દેશે ઉણો અર્ધપુદ્ગલમાં આવે તે. ૨ અને બીજો કાય પરિત તે પ્રત્યેક શરીરી જીવ જાણવો.

પ્રશ્ન ૭૬ મું—પાંચે ઇન્દ્રિયોનો જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટો વિષય કેટલો હોય ?

ઉત્તર—પન્નવણા પદ ૧૧ માં કહ્યું છે કે-પાંચે ઇંદ્રેઓનો જઘન્ય વિષય અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગનો હોય. અને ઉત્કૃષ્ટો-શ્રોતેંદ્રિયનો ૧૨ બાર જોજનનો, ચક્ષુ ઇંદ્રિયનો લાખ જોજન ઝાઝેરો, ઘ્રાણેંદ્રિયનો, રસેંદ્રિયનો અને સ્પર્શેંદ્રિયનો એ ત્રણેનો નવ જોજનનો હોય. એમ પન્નવણાજીમાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૭૭ મું—સ્ત્રી અનુત્તર વિમાને જાય કે નહિ ?

ઉત્તર—સ્ત્રી અનુત્તર વિમાને જાય. સાખ પન્નવણા પદ ૧૩ માની.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—પુષ્કર દ્વીપમાં વસતા મનુષ્યો કેટલે દૂરથી સૂર્યને દેખે ?

ઉત્તર—પુષ્કર દ્વીપના મનુષ્યો ૨૧૩૪૫૩૦ યોજનથી સૂર્યને દેખે. સૂર્ય પણ એટલો પ્રકાશ કરે. પન્નવણા પદ ૧૫ મામાં કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૭૯ મું—તિર્યંચ વૈક્રિય શરીર કરે તો કેવડું કરે ?

ઉત્તર—તિર્યંચ વૈક્રિય શરીર કરે તો શત પૃથક્ત્વ યોજનનું કરે. શત પૃથક્ત્વ એટલે બસેથી નવસો સમજવા. સાખ પન્નવણા પદ ૧૨ માની.

પ્રશ્ન ૮૦ મું—ચક્રવર્તીનું સ્ત્રી રત્ન કેટલા દંડકમાંથી આવીને [illegible]

ઉત્તર—સાતમી નરક, તેઉ, વાઉ, પાંચ અનુત્તર વિમાન [illegible] અને યુગલિક મનુષ્યને તિર્યંચ સિવાય બધા દંડકમાંથી આવીને [illegible] એમ પન્નવણાની ટીકામાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૧ મું—વિદ્યાધર તીર્ચ્છા કયાં સુધી જાય ?

ઉત્તર—વિદ્યાધર તીર્ચ્છા નંદીશ્વર દ્વીપ સુધી જાય, એમ પન્ન[illegible] છની ટીકામાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—કુંથુઆની જીભ કેવડી હોય ?

ઉત્તર—કુંથુઆની જીભ પૃથકત્વ અંગુલની લાંબી હોય તે [illegible] તેનાં જાણવા. (પન્નવણા).

પ્રશ્ન ૮૩ મું—મનરૂપી કે અરૂપી ?

ઉત્તર—દ્રવ્ય મન રૂપી છે, ભાવ મન અરૂપી છે. (પન્નવણા)

પ્રશ્ન ૮૪ મું—આશાલિક જીવ જે પૃથ્વીમાં બાર યોજનનો [illegible] થાય છે અને તેના મૃત્યુ પામવાથી તેની ઉપરની ચક્રવર્તિની સેના [illegible] શરીરના પડેલા ખાડામાં પડીને દટાઇ જાય છે તે જીવ કેટલી ઇન્દ્રિ[illegible] થાય છે ?

ઉત્તર—આશાલિક સર્પ પંચેંદ્રિય હોય એમ પન્નવણાજીમાં [illegible] છે. (ઉપરના નવ પ્રશ્ન "શ્રી જૈનધર્મ પ્રકાશ" પુસ્તક ૪૦ મું-અંક [illegible] જેઠ-સંવત ૧૯૮૦ ના અંકમાંથી ઉતાર્યા છે.)

પ્રશ્ન ૮૫ મું—જમાલીના અધિકારમાં જમાલીએ કાલાતિ[illegible] દાહાદિક કરવાથી બીમાર થવાનું કહ્યું છે તો કાલાતિક્રાંત [illegible] સમજવો ?

ઉત્તર—આનો અર્થ એમ જણાય છે કે ક્ષુધાનો કાલ [illegible]

પ્રશ્ન ૮૬ મું—[illegible]

ઉત્તર—[illegible]

પ્રશ્ન ૮૭ મું--શ્રી નંદીજીમાં મતિ જ્ઞાનનાં ચાર ભેદ કહ્યા. તે ૧ દ્રવ્યથી, ૨ ક્ષેત્રથી, ૩ કાળથી ને ૪ ભાવથી. એ ચારે બોલે મતિ જ્ઞાન ઉપદેશે કરીને જાણે, પણ દેખે નહિ, એમ કહ્યું. અને શ્રુત જ્ઞાન એ ચારે ભેદે ઉપયોગ સુકતે જાણે દેખે એમ કહ્યું. તેનું કેમ?

ઉત્તર—તે પરોક્ષ દેખે છે—જેમ ધર્મ રૂચી અણગારને સૂત્ર જ્ઞાનથી પરોક્ષ દીઠા તેમ.

પ્રશ્ન ૮૮ મું--ત્રીજા દેવલોકના દેવતાની જઘન્ય સ્થિતિ બે સાગરની ઉતરાધ્યયનના ૩૬ મા અધ્યયનમાં કહી છે. અને ત્રીજા દેવલોકે એક પદમલેશા છે. એટલે ત્રીજા, ચોથા ને પાંચમા દેવલોકે એક પદમલેશા કહી છે. અને ૩૪ અધ્યયનમાં લેશાની સ્થિતિમાં એમ કહ્યું છે કે—તેજુલેશાની ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિ હોય તેથી એક સમય અધિક પદમલેશાની જઘન્ય સ્થિતિ હોય. તો તેજુલેશાની ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિ બે સાગર ને પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક કહી છે. તો ત્રીજા દેવલોકે પદમલેશાની જઘન્ય સ્થિતિ બે સાગરને પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને એક સમય અધિક હોય, અને સ્થિતિ જઘન્ય બે સાગરની ને ઉત્કૃષ્ટિ સાત સાગરની કહી છે. તો જઘન્ય સ્થિતિના દેવતા અને તેની લેશામાં તફાવત રહે છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—ત્રીજા દેવલોકે લેશા તો પદમ કહેવી. પણ તેજુલેશાની ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રીજા દેવલોકના પહેલા પ્રતરમાં બે સાગરને પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક સુધીની સ્થિતિ તેજુલેશાની હોવાનો સંભવ છે. પહેલા પ્રતરે જગન્ય સ્થિતિ બે સાગરની ને ઉત્કૃષ્ટી બે સાગરની અને એક સાગરના ૧૨ ભાગ કરીએ તેમાનાં પાંચ ભાગની અધિક કહી છે. તે અપેક્ષાએ બે સાગર ઝાઝેરી જગન્ય સ્થિતિવાળા પહેલા પ્રતરે બહુજ થોડા હોવાને લીધે ત્રીજા દેવલોકે તેજુલેશા ગવેષી નથી એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું--ત્રીજા દેવલોકે—પ્રતર કેટલા? અને દરેક પ્રતરમાં રહેલા દેવોના આયુષ્યની સ્થિતિનું પ્રમાણ કેવી રીતે છે?

ઉત્તર--ત્રીજા દેવલોકે પ્રતર ૧૨ બાર છે. તેમાં પહેલા પ્રતરના દેવોની જગન્ય સ્થિતિ બે સાગરની ને ઉત્કૃષ્ટી બે સાગર ઉપરાંત એક સાગરના ૧૨ ભાગમાંના પાંચ ભાગની. એમ દરેક પ્રતરે પાંચ પાંચ ભાગ વધારતા ૧૨ બારમા પ્રતરે સાત સાગરની ત્રીજા દેવલોકે ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિ કહી છે.

પ્રશ્ન ૯૦ મું—ખંધકજીએ બારમી પડિમા આદરી તેને ત્રણ [illegible] માંહેલો ગુણ ઉત્પન્ન ન થયો તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—ઉત્કૃષ્ટ પરીસહ સહે તેહને ત્રણ ગુણ માંહેથી [illegible] ગુણ ઉત્પન્ન થવા કહ્યું છે-મઝમને ત્રણ ગુણ માંહેલી ભજના છે. ખંધકને કદાપી કોઇ ગુણ ઉત્પન્ન થયો હશે પણ તે સંબંધે કાંઇ સિદ્ધાંતમાં [illegible] નથી. પણ અનંત કર્મની નિર્જરા થઇ એજ મોટો ગુણ જાણવો. [illegible] આરાધિક થયા એથી વિશેષ ગુણ શો જોવો ? એજ મોટો ગુણ છે.

પ્રશ્ન ૯૧ મું—સૂક્ષ્મ માર્યા મરે નહિ તો તેની ક્રિયા કેમ [illegible]

ઉત્તર—સૂક્ષ્મ માર્યા મરે નહિ પણ તેના પચ્ચખાણ ન હોય તે તેની અવ્રતની અપેક્ષાએ તથા ઔદારિક શરીરની પાંચ ક્રિયા [illegible] અપેક્ષાયે પ્રાણાતીપાતની ક્રિયા લાગવા સંભવ છે. અને દેવતા [illegible] પણ એજ પ્રમાણે ભગવતીજી શતક ૮ મે-ઉદેશે ૬ ઠે-તથા સુયગડાંગ [illegible] બીજા શ્રુતસ્કંધમાં દરેક જીવને અવ્રતની ક્રિયા લાગતી કહી છે.

પ્રશ્ન ૯૨ મું—ચક્રવર્તિ તમિસ્ર ગુફામાં ને ખંડ પ્રપાત [illegible] ૪૯–ઓગણ પચાસ-માંડલા ૫૦૦ પાંચસેં ધનુષ્ય પ્રમાણ કરે છે તે [illegible] આંગુલના ધનુષ્ય સમજવા ?

ઉત્તર—" શ્રી જૈન ધર્મપ્રકાશ " પુસ્તક ૪૦ મું-અંક ૩ [illegible] સંવત્ ૧૯૮૦-પૃષ્ટ ૮૦ મેથી પ્રશ્નોત્તર લખ્યા છે તેમાં ઉપરના [illegible] ઉત્તરમાં લખ્યું છે કે-ચક્રવર્તિ ઉત્સેધાંગુલના ૫૦૦ ધનુષ્ય પ્રમા[illegible] કરે એમ સેન પ્રશ્નમાં કહ્યું છે. ઇતિ

પ્રશ્ન ૯૩ મું—[illegible] પ્રતિક્રમણ કરનારને [illegible]

[illegible] ?

ઉત્તર—[illegible] પ્રતિક્રમણ [illegible] ([illegible]) [illegible]

[illegible] નિયમ [illegible]

પ્રશ્ન ૯૪ મું—[illegible] પ્રતિક્રમણ [illegible]

ઉત્તર—[illegible]

પ્રશ્ન ૯૫ મું—[illegible]

ઉત્તર—[illegible]

વાની રીત ન આવડવાથી ઘણા ભાઈઓ ને બ્હેનો તો ચાર લોગસ્સનો કાઉસગ્ગ કરે છે; પરંતુ એ ચિંતવન કાંઇ કરવું નથી. માત્ર તે જાણવા તરફ લક્ષજ અપાતું નથી. તે ચિંતવન શી રીતે કરવું તે આ નીચે જણાવવામાં આવેલ છે.

"શ્રી મહાવીર ભગવંતના શાસનમાં ઉત્કૃષ્ટ છ માસ તપ થઇ શકે છે. ભગવાન મહાવીરે તેટલો તપ કરેલો છે. હે ચેતન? તું કરી શકીશ?" આનો જવાબ મનમાંજ ચિંતવવો કે 'તેટલી શકિત નથી.' પછી એક દિવસ ઉણો છ માસી તપ કરીશ? બે દિવસ ઉણો છ માસી તપ કરીશ? એમ એકેક દિવસ ઉણો યાવત્ પાંચ માસનો તપ કરીશ? ત્યાંસુધી ચિંતવવું ને તેનો જવાબ પણ ઉપર પ્રમાણેજ 'શકિત નથી' એમ ચિંતવવો. પછી ચાર માસી તપ કરીશ? ત્રણ માસી તપ કરીશ? બે માસી તપ કરીશ? માસ ખમણ કરીશ? એમ ચિંતવી જવાબમાં પણ પૂર્વ પ્રમાણેજ 'શકિત નથી' એવો ચિંતવવો.

પછી એક દિવસ ઉણું માસખમણ કરીશ? બે દિવસ ઉણું માસખમણ કરીશ? એમ ચિંતવવું. એનો જવાબ 'શકિત નથી' એમ ચિંતવવો. પછી ૧૪ દિવસ ઉણા માસખમણને બદલે ૧૬ ઉપવાસની ૩૪ ભક્તની સંજ્ઞા છે, તેથી ૩૪ ભક્ત કરીશ? ૩૨ ભક્ત કરીશ? એમ બે ભક્ત એટલે એક એક ઉપવાસ ઘટાડતા ચોથ ભક્ત (એક ઉપવાસ) સુધી આવવું. જવાબમાં પોતે અગાઉ વધારેમાં વધારે જેટલો તપ કર્યો હોય ત્યાંથી 'શક્તિ છે, પ્રણામ નથી' એમ ચિંતવવું. અને ત્યાં સુધી 'શક્તિ નથી' એમ પ્રથમ પ્રમાણેજ ચિંતવવું.

ત્યાર પછી 'આંબેલ કરીશ? નીવી કરીશ? એકાસણું કરીશ? બેઆસણું કરીશ?' એમ ચિંતવી જવાબમાં શક્તિ છે, પ્રણામ નથી એમ ચિંતવવું. ત્યાર પછી 'અવઢ્ઢ કરીશ? પુરિમડ્ઢ કરીશ? સાઢ પોરસી કરીશ? પોરસી કરીશ? નવકારસી કરીશ? એમ ચિંતવવું. તેમાં તે દિવસ જે તપ કરવો હોય તેની અગાઉ 'શક્તિ છે, પ્રણામ નથી' એમ કહેવું. અને કરવો હોય તે તપ વખતે 'શક્તિ છે, પ્રણામ પણ છે' એમ ચિંતવી કાઉસગ્ગ પારવો. છેવટ નવકારશીમાં તો દરેકે જવાબ ચિંતવીનેજ કાઉસગ્ગ પારવાનો છે. આ બધત અંતર વિચારી રખાય તો તેટલું ચિંતવન કરતાં ચાર લોગસ્સથી વધારે વખત લાગતો નથી. ઇતિ—

પ્રશ્ન ૯૬ મું—માણસો પચ્ચખાણ નહિ કરતા કેટલાક અવિરતિ પણામાંજ લાભ માને છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—જેટલું પચ્ચખાણ છે તેટલું ચારિત્ર છે. ચારિત્રનું [illegible] ઘણું મ્હોટું છે. મન વચન કાયાના વ્યાપાર ચાલતા ન હોય, તેમ અવિરતિથી નિગોદિયા વગેરે જીવની પેઠે ઘણો કર્મબંધ અને બીજા [illegible] દોષ થાય છે.

એકેંદ્રિય જીવો બીલકુલ આહાર કરતા નથી, તોપણ તેમને [illegible] વાસનું ફળ મળતું નથી. એ અવિરતિનું ફળ જાણવું. એકેંદ્રિય જીવો [illegible] વચન કાયાથી સાવદ્ય વ્યાપાર કરતા નથી, તોપણ તેમને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાળ સુધી તે કાયામાં રહેવું પડે છે, એનું કારણ અવિરતિ જાણવું.

પ્રશ્ન ૯૭ મું—ગુર્વાદિકની હાજરી હોય તો વંદના કરવી તે તે (શ્રાદ્ધ વિધિ) ઠીક પણ તેમની ગેરહાજરીએ શી રીતે કરવું?

ઉત્તર—શ્રાદ્ધ વિધિમાં કહ્યું છે કે-જો જોગવાઇ હોય તો [illegible] મ્હોટી અથવા ન્હાની વંદના કરવી. જોગવાઇ ન હોય તો સદ્ગુરુનું [illegible] ગ્રહણ કરીને નિત્ય વંદના કરવી.

પ્રશ્ન ૯૮ મું—શ્રાવકને સજ્ઝાય કરવાનો કાંઇ નિયમ હોતો હશે કે-કેમ?

ઉત્તર—શ્રાદ્ધ વિધિમાં કહ્યું છે કે-શ્રાવકને નિત્ય [illegible] સજ્ઝાય અવશ્ય કરવી.

પ્રશ્ન ૯૯ મું—બ્રહ્મચારીને નાગરવેલનાં પાન ખવાય કે કેમ?

ઉત્તર—શ્રાદ્ધવિધિમાં તો કહ્યું છે કે-બ્રહ્મચારી શ્રાવકે તો [illegible] વિકારની વૃદ્ધિ કરનાર હોવાથી—નાગરવેલના પાન જરૂર [illegible] બ્રહ્મચારીને તો ખવાયજ ક્યાંથી? અર્થાત્ નજ [illegible]

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—[illegible]

સૂર્યને એંશી જોજનનું આંતરૂં છે સૂર્ય નીચા અને ચંદ્ર ઉંચા છે. વળી ચંદ્રવિમાનથી રાહુનું વિમાન ચાર આંગુલ નીચું છે એમ સાંભળ્યું છે. તો સૂર્યને કોના આવરણથી ગ્રહણ થાય?

ઉત્તર—ચંદ્રમાના વિમાનને એટલે ચંદ્રમાને રાહુ એટલે રાહુનું વિમાન આવરે છે એટલે તેની નીચે આડું આવે છે એટલે ચંદ્રગ્રહણ કહેવાય છે. તેમ સૂર્યને કેતુ નામનો ગ્રહ આવરે છે એટલે સૂર્યગ્રહણ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—ઈરિયાવહીના મિચ્છામિ દુક્કડં કેટલા?

ઉત્તર—ઈરિયાવહીના મિચ્છામિ દુક્કડં ૧૮ ૨૪ ૧ ૨૦ શ્રી આવશ્યક સૂત્રમાં કહ્યા છે. તે વિષે એક કવીએ કહ્યું છે કે-

સવૈયો એકતીસો.

પાંચસેં તેસઠ ભેદ જીવનાં કહ્યા જીણુંદ,
તેને અભીહયાદિક દશ ગુણા કહીયે;
રાગ દ્વેષ ગુણા કરી કર્યું જોગ ગુણાધરી,
અતિતાદિ કાળ ત્રણ ગુણા અનુચરીયે.
લાધા અંક તેને સિદ્ધ આદિ ષટ શાખ ગુણા,
કરત અવશ્ય મુનિ પાપ પરહરીયે;
અષ્ટા દશ લક્ષપર ચોવીશ હજાર પર,
એકસો ને વીશ મિછા દુકૃત ઉચરીએ.—૧

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—જીવને જઘન્ય ઉપયોગ કેટલાને કઇ વખતે હોય?

ઉત્તર—જીવને જઘન્ય ઉપયોગ એક હોય-સાકારોપયોગે સીઝે ત્યારે શ્રી ઉવવાઇ ઉપાંગમાં કહેલ છે. (સાખ-જૈનધર્મ પ્રકાશ-પુ૦ ૪૦ અં૦ ૩ જો.)

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—દેવતાને નિદ્રા આવે કે નહિ?

ઉત્તર—દેવતાને નિદ્રા ન આવે. સાખ રાયપસેણીની ટીકા (સાખ-જૈન૦).

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—જીવ ઉપજતી વખત પ્રથમ સમયે કયા ચોગથી આહાર લે?

ઉત્તર—જીવ પ્રથમ સમયે કાર્મણ કાય યોગથી આહાર લે. શરીર બંધાતા સુધી ઔદારિક મિશ્ર અથવા વૈક્રિય મિશ્ર કાય યે આહાર લેય. (સાખ-જૈનધર્મપ્રકાશ-પુસ્તક ૪૦ મું-અંક ૩ જો.)

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું--પાંચ સમ્યકત્વ ક્યાં કહ્યાં છે?

ઉત્તર—અનુયોગ દ્વારમાં ત્રણ સમ્યકત્વ કહ્યા છે ને સમવાયંગમાં કહ્યા છે. (સાખ-જૈનધર્મ પ્રકાશની ઉપલા અંકની.)

પ્રશ્ન ૧૦૭ મું—સમૂર્છિમ મનુષ્ય એક સમયે કેટલા ઉપજે?

ઉત્તર—એક સમયે એક પણ ઉપજે, અને અસંખ્યાતા પણ એમ શ્રી અનુયોગદ્વારમાં કહ્યું છે. (સાખ-જૈન૦ ધ૦ પ્ર૦ ઉપલા અંકની.)

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—જીવ ગર્ભમાં મરે તે શુભ ભાવે મરે તે દેવલોક સુધી જાય, અને અશુભ ભાવે મરે તો કેટલી નરક સુધી જાય?

ઉત્તર—જીવ ગર્ભમાં શુભ ભાવે મરે તો આઠમા દેવલોક સુધી જાય અને અશુભ ભાવે મરે તો ત્રીજી નરક સુધી જાય. એમ જીવાભિગમમાં કહ્યું છે. (સાખ-જૈનધર્મ પ્ર૦ ની ઉપલા અંકની.)

ઇતિ શ્રી પરમપૂજ્ય શ્રી ગોપાલજી સ્વામી તત્ શિષ્ય મુનિ મોહનલાલજી કૃત શ્રી "પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા"-ઉત્તરાર્દ્ધ-ભાગ ૯ મો.

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકો ૧૦ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૧૦ મો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૧૦ મો.

પ્રશ્ન ૧ લું—શિષ્ય–કોઇ કોઇ લોકો એવી શંકાઓ કરે છે [illegible] જૈન સૂત્રોમાં એવા લેખો છે કે–જૈનના સાધુઓ આગળ માંસાદાની [illegible] હમણાં તો કે તે પ્રવૃત્તિ નથી પણ કેટલાક સૂત્રના પાઠ ઉપરથી જણાય છે કે કેમ જાણે જૈનના સાધુઓને તે ખાવાની છુટ આપી [illegible] એમ વાંચનારાઓને શંકા ઉદ્ભવે એવું કાંઇ કારણ છે ખરૂં?

ઉત્તર—હે ભાઇ! જૈન સૂત્રના પાઠની તો અનેક ઘટના છે. રહસ્ય કે મર્મ તો જાણનારાજ જાણી શકે; પરંતુ સૂત્રકારનો અભિ[illegible] જાણ્યા વિના સૂત્રના અર્થનુ અને અર્ધદગ્ધ–અધકચરા આવા [illegible] કે અધકચરાના હાથમાં ગ્રંથો જવાથી તેઓના વાંચવામાં એવા [illegible] કે [illegible] અર્થનો અનર્થ કરી નાખે. પણ સાધુના આચાર [illegible] [illegible] સ્વરૂપ જાણ્યા વિના–જૈન ધર્મ અને તેમના [illegible] ત્યાગનું રહસ્ય સમજ્યા વિના માત્ર પાઠ વાંચનારાજ [illegible] વિચાર કર્યા વિના માત્ર પોતાનીજ બુદ્ધિને આગળ [illegible] [illegible] હિંમત ધરાવે અને બોલી ઉઠે કે–આગળના સાધુઓ [illegible] [illegible], એમ કેટલાક ઇન્દ્રિય [illegible]–ગુરૂ ગમ વિના, માત્ર [illegible] [illegible] માન્યતા સિદ્ધ કરી બતાવે [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

કલ્પ નથી. કારણકે મનુષ્યના મૃત્ય શરીરમાં (મડામાં) આઠ પરાણુના ધણી અસંખ્ય સમુર્છિમ મનુષ્યની ઉત્પતિ સૂત્રમાં કહી છે. અને તિર્યંચના કલેવરમાં તદ્રવરણુ માંસ જેવા અસંખ્ય જીવોની ઉત્પતિનો સંભવ છે. માટે તેને અડકવાનો અધિકાર નહિ તો તેના માંસ ખાવાનો અધિકાર હોયજ કયાંથી? અર્થાત્ નજ હોય. માટે અહિંઆં એકેંદ્રિયના અચીત અને ફાશુક પુદ્ગળના ભોજી-ભોગી-જમવાવાળા કહ્યા છે. અને ભગવતીજીમાં પણ સોમિલના અધિકારે એજ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩ જું—ભગવતીજીમાં સોમિલના અધિકારે શું કહ્યું છે તે પણ જાણવું જોઇએ?

ઉત્તર—જુઓ, ભગવતીજી શતક ૧૮ મે-ઉ૦ ૧૦ મે-મહાવીરને સોમિલે પ્રશ્ન પૂછ્યા તેના ઉત્તરમાં તથા નિરાવલિકા પુફીયા ઉપાંગે પાર્શ્વનાથને સોમિલ બ્રાહ્મણે પ્રશ્ન પૂછ્યા તેના ઉત્તરમાં તથા જ્ઞાતાજીના ૫ મે અધ્યયને થાવરચા અણુગારને શુકદેવ સન્યાસીએ પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એ ત્રણ સૂત્રની સાખે—

सरिसवा ते भंते! किं भक्खेया अभक्खेया? सोमिला! सरिसवा भक्खेयावि अभक्खेयावि॥ सेकेणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ सरिसवा भक्खेयावि अभक्खेयावि? से णुणं ते सोमिला! बंभण्णएसु दुविहा सरिसवा पण्णत्ता, तंजहा मित्तसरिसवाय, धण्ण सरिसवाय, तत्थणं जेते मित्त सरिसवा ते तिविहा पण्णत्ता तंजहा—सहजायया, सहवड्ढिया, सहपंसुकीलिया, तेणं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया॥ तत्थणं जेते धण्ण सरिसवा ते दुविहा पण्णत्ता, तंजहा—सत्थ परिणयाय, असत्थ परिणयाय; तत्थणं जेते असत्थ परिणया तेणं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया, तत्थणं जेते सत्थ परिणया ते दुविहा पण्णत्ता, तंजहा—एसणिज्जाय अणेसणिज्जाय॥ तत्थणं जेते अणेसणिज्जा तेणं समणाणं निग्गंथाणं अभक्खेया॥ तत्थणं जेते एसणिज्जा ते दुविहा पण्णत्ता, तंजहा—जाइयाय अजाइयाय॥ तत्थणं जेते अजाइया तेणं समणाणं निग्गंथाणं अभक्खेया॥ तत्थणं जेते जाइया ते दुविहा पण्णत्ता, तंजहा—लद्धाय अलद्धाय, तत्थणं जेते अलद्धा तेणं समणाणं निग्गंथाणं अभक्खेया, तत्थणं जेते लद्धा तेणं समणाणं निग्गंथाणं भक्खेया, से तेणट्ठेणं सोमिला! एवं वुच्चइ जाव अभक्खेयावि॥ १॥ एवं मासावि नवरं इमेणामेणं—मासा तिविहा पण्णत्ता तंजहा—काल मासाय, अत्थ

मासाय, धण्णमासाय, तत्थणं जेते काल मासा तेणं सावणादीया [illegible] वसाणा दुवालस पण्णत्ता तंजहा–सावणे जाव आसाढे. तेणं समणानं [illegible] अभक्खेया. ॥ तत्थणं जेते अत्थमासा ते + सुवण्ण मासाय, रुप्पमासाय, [illegible] समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया; ॥ तत्थणं जेते धण्ण मासा ते दुविहा [illegible] तंजहा सत्थ परिणयाय असत्थ परिणयाय, एवं जहा धण्ण सरिसवा [illegible] ट्ठेणं जाव अभक्खेयावि ॥२॥ एवं कुलत्थावि भाणियव्वा. णवरं [illegible] इत्थि कुलत्थाय धण्णकुलत्थाय. इत्थिकुलत्था तिविहा पण्णत्ता तंजहा कुल [illegible] याइया (કુલવધુ), कुलमाउयाइवा, कुलधूयाइवा. ॥ ते समणाणं [illegible] अभक्खेया ॥ तत्थणं जेते धण्ण कुलत्था एवं जहा धण्ण सरिसवा। से [illegible] जाव अभक्खेयावि. ॥ ३ ॥

પ્રશ્ન ૪ થું—ઉપલા પાઠનો પરમાર્થ શું છે?

ઉત્તર—ઉપરનો પાઠ ત્રણ સૂત્રના દાખલે એમ જણાવે છે કે [illegible] સરસવ, ધાન માસા (અડદ) ધાન કળથી. (વગેરે ધાનની જાતિ) [illegible] નિર્દોષ સાધુને લેવા જોગ કલ્પતિ વસ્તુ એકેંદ્રિયના અચેત થયેલ [illegible] તે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ભક્ષ્યપણે તે ખાવા કલ્પે. બાકીના લોકનો [illegible] ખાવા કલ્પે નહિ. તો માંસ ખાવો કલ્પેજ ક્યાંથી? અર્થાત નજ [illegible]

પ્રશ્ન ૫ મું—કોઈ અહિંસા તર્ક કરે કે–સાધુને મિત્ર [illegible] [illegible] ઉપરના પાઠમાં કહ્યા, તો તે [illegible] કેમ ખાવા કલ્પે કે કેમ?

ઉત્તર—સાધુને તો સર્વે જીવ મિત્ર છે. 'આત્મવત [illegible] સર્વે જીવને પોતાના આત્મા બરાબર માને છે તેને [illegible] [illegible] એકેંદ્રિયના અચિત [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

ખાવા યોગ્ય નહિ તો તે સિવાય માટે શું સમજવું? તેનો ખુલાસો થયો નથી. પરંતુ ઉપલા કહેલા ત્રણે અલાવામાં રહસ્યો રહેલાં છે; માટે તેનો ખુલાસો થવો જોઇએ?

ઉત્તર—તેનો ખુલાસો એ છે કે-માતાનાં ત્રણ અંગ સહિત સરખા જાયા-જનમ્યાનો સ્વભાવ છે, જેહનો તે સહજાયયા. એટલાં અંગ સહિત સરખા જનમ્યા, વૃદ્ધિ પામ્યા, ને ક્રિડાનો સ્વભાવ તે મિત્ર સરિસવા. એટલે સર્વ ગર્ભજ તિર્યંચ મનુષ્યને અડી ૧ અડી મીજા ૨ કેસ રોમ નખ ૩ એ ૩ અંગ બાપના, મંસ ૧ લોહી ૨ મત્થલિંગે-માથાનો ભેજો ૩. એ ૩ અંગ માતાના. તેમાં અભક્ષ ભક્ષીને ખાવા યોગ્ય માંસ ને લોહી ૨ તે તો સાધુને અભક્ષ કહેવાય ખાવા યોગ્ય નહિ. એણે સૂત્રે ગર્ભજ મનુષ્ય તિર્યંચનો માંસ રૂધિરનો નિષેધ કર્યો-સર્વથા વરજ્યો.

પ્રશ્ન ૭ મું—એણે સૂત્રે સહજાયાદિ ત્રણ બોલ કહ્યા છે તેના રૂધિર માંસ વર્જ્યા એમ ઠરે તો તે સિવાયના સર્વત્રને માટે શું સમજવું?

ઉત્તર—તેનો ખુલાસો ઉપર આવી તો ગયો છે. તોપણ એમ જાણો જે સાથે જન્મેલા, સાથે વૃદ્ધિ પામેલા, સાથે ક્રિડા કરેલા અભક્ષ કહ્યા. તો તેનો ભક્ષ કેવી રીતે થાતો હશે? અને તે સિવાયનાનો ભક્ષ ખુલ્લો રહ્યો? એમ પણ કદિ હોય નહિ. માટે એનો અર્થ એમ સમજો જે-સહજાયા તે ઔદારિક શરીર મધ્યે, માંસ અને રૂધિરાદિક સહ કહેતા સંઘાતે, જાયા કહેતા જનમ્યા ૧ તે બે બોલ સહિત વૃદ્ધિ પામ્યા ૨ તે બે બોલ સહિત ક્રિડા કીધી ૩ એ ત્રિહુંપણે માંસ રૂધિરાદિકે સહિત જનમાદિક ત્રણુ વાના પામ્યો. અને બીજા પણ એ બે સહિત જન્મ પામ્યા-ઉપનાં, વૃદ્ધિ પામ્યાં. તે માટે સર્વ તિર્યંચ મનુષ્યની એક સરખી અવસ્થા તે માટે એ સર્વ મિત્ર સરિસવા તે અભક્ષેવા-ન ભખવા એટલે સર્વ માંસ ખાવાનો નિષેદ્ધ કહ્યો.

પ્રશ્ન ૮ મું—અહીંયા કોઇ એવો અર્થ કરે જે, સાધુને એવી પ્રતિજ્ઞા હોય કે-મુજ સંઘાતે જન્મ હોય તેહને ન ખાવા તે સિવાયના ભોજ્યા કહ્યા; તેનું કેમ?

ઉત્તર—સાધુને તો આગલા પાછલા ને સાથે જન્મેલા કોઇ અમિત્ર નથી, સર્વ મિત્રજ છે. સાથે જનમ્યા તે ન ખાવા એમ કહ્યાનો શો પરમાર્થ? સંઘાતે જન્મેલાંની ખબર કેમ પામીયે? સંઘાતે જન્મ્યાં તે ન ખાવા તો સંઘાતે ન જન્મ્યાં તેનું માંસાદિક ખાવું અને એવ તો

કદિ ન હોય તે માટે એ અર્થ ખોટો. માંસ રૂધિર સહિત જન્મ્યાં [illegible] વૃદ્ધિ પામ્યાં તે સર્વ મિત્ર ભખવા નહિ એટલે ત્રસજીવને મં[illegible] વર્જવો એ સુદ્ધ સૂત્રાર્થ જાણવો.

પ્રશ્ન ૯ મું—એણે સૂત્રે સર્વથા દઢાવ કીધો જે સહુને [illegible] માંસનો નિષેદ્ધ તો તેને વિષે દૂધાદિકનું શું સમજવું ?

ઉત્તર—દૂધાદિક તે પછી ઉપન્યા પણ લોહી માંસની પેરે ક[illegible] માંહી ન કહેવાય, માટે દૂધનો નિષેદ્ધ નહિ. લોહી માંસનો સર્વથ[illegible] ધાન સત્સવાદિક સચિત અચિતાદિ ઘણા બોલનો ટાળો કીધો [illegible] માંહી પણ કાચી સચીતાદિકને ટાળી પણ માંસનો તો સર્વ[illegible] નિષેધ કર્યો.

કુલથા પણ ન ખાવા સરસવની પેરે. ધાન કુલથા (કળથી) ને સરસવનું પરે ભખેવા અભખો કહેવું. અને સર્વથા કુલથા અભખ[illegible] મનુષ્ય [illegible]ચનો ભ.ગો સરિખવા મિત્રની પેઠે કહેવું. નિર્ગંથ [illegible] [illegible] મુખના કુલ (ગોકુલ) કહ્યા છે ને તેમાં ગર્ભ પણ[illegible] [illegible] થઈ જાય છે, માટે ધાન કુલથા સિવાય અભખો [illegible] મનુષ્ય [illegible]ના કુલથાનો માંસ સર્વથા નિષેદ્ધ કહ્યા.

[illegible], ધાન માસાના ભખેવા અભખેવાના ભાગા [illegible] [illegible] માસ ને [illegible] માસ તથા એના ઉપરના તોલા તે પણ [illegible] [illegible] [illegible] માસીના પતિ માસા તે પણ અભખેવા [illegible]

[illegible] અભિપ્રાય ભગવંત મહાવીરે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ઉત્તર આપેલ છે. પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

ઉત્તર—આ વિષે ઉપરે સૂત્ર પાઠથી જણાવી ગયા છીએ કે જૈન સાધુને ધાનની જાતિના અચેત પુદ્ગલ સિવાયનો આહાર નિષેદ્ધ છે; તો પણ ખુલ્લી રીતે મદિરા માંસનો સાધુને નિષેદ્ધ છે; એમ જાણવાની ઇચ્છા ધરાવનારા માટે નીચેના દાખલા ટાંકવામાં આવ્યા છે સાંભળો—

બાબુવાળા છાપેલા સૂયગડાંગ સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધે-બીજા અધ્યયને-પાને ૭૫૯ મે-બોલ ૭૨ મે-સાધુના અધિકારમાં-સાધુ કેવા હોય? તે ગુણ જણાવતા મૂળ પાઠમાં કહ્યું છે કે—

"अमऊ मंसा ससिणो" ઇતિ મૂ૦ પાઠ-અથ ॥ દીપિકા ॥—अमद्य मांसा शिनः मद्यमांसं नाश्नंतीति ॥ (પાને ૭૬૫ મે) તથા પાને ૭૬૩ મે-અર્થ-માં કહ્યું છે કે—(अमऊमंसा ससीणो के०) માદ્ય માંસના પરિત્યાગી હોય.

વળી, સાધુને માટે-શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણમાં-ચોથા સંવરદ્વારની પાંચમી ભાવનામાં-સાધુએ પ્રણીત-સ્નિગ્ધ-ગલીષ્ટ-વિષયવિકાર વધે તેવો આહાર કરવો નહિ તેમાં પણ કહ્યું છે કે-महु मज्जं मंसखज्जग विगइ परिचत्त. એટલે મધુ, મદ્ય, માંસ વગેરે વિગયનો ત્યાગ કરે. અહિંયાં પણ મદ્ય માંસનો ત્યાગ કરવો કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—અહિંયાં કોઈ કહે કે-ચોથા મહાવ્રતની પાંચમી ભાવનામાં મદ્ય માંસ નિષેધ્યા તેમજ દૂધ, દહીં, ઘૃત, નવનીત (માખણ), તેલ, ગોળ, ખાંડ, સાકર, મધુ, મદ્ય, માંસ, ખજક, એ સર્વ બોલ વરજ્યા છે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—તેના માટે સૂત્રકારે ભાંગા જણાવ્યા છે. ઉપર કહેલા બોલમાં ચાર બોલનો તો સર્વથા નિષેદ્ધ છે બાકીના બોલને માટે ભાંગા પડેલા તેજ અધિકારે મૂળ પાઠથી જણાવ્યા છે.

૧. પ્રથમ બોલે—પ્રણીત સ્નિગ્ધ ભોજન વરજ્યો કહ્યો તે વિશેષે કરીને પ્રણીત તે ચાર પ્રકારની મહા વિગય તે તો સાધુ જમેજ નહિ, સાધુને લેવો કલ્પેજ નહિ. એ પ્રથમ અધિકાર જાણવો.

૨. બીજે બોલે—કોઈ પના અનુસારની પરે તપ વિશેષે વરગવ, કેના તજે ખીરાદિક ખજક પ્રમુખ બારે વિગયનો ત્યાગ કરીને આહાર કરે; એટલે ચાર મહા વિગયનો તો મુખેથીજ સર્વથા ત્યાગ હોય, બાકીનો તપ વિશેષ આશ્રયે. એ બીજો અધિકાર.

૩. ત્રીજે બોલે—સાધુ કલ્પતી વિગય લીએ તો નતનં[illegible] કંદર્પાદિક વધારવાને અર્થે ન લીએ, નવહુસો૦ કહેતા અતિ ઘણો [illegible] નસાદં સુપ્પાહીકં૦ કહેતા સાક સૂપાદિકે (ઉકારાદિકે) કરી અધિ[illegible] નસ્ખં૦ કહેતા ઘણો ઘણો ઠાંસી ઠાંસી ન જમે માટે તહા મંત[illegible] જાતિ માતાણ ભવતિ. કહેતા જેમ સંયમની યાત્રાનો નિર્વાહ થાય તે[illegible] મર્યાદાએ લીએ. એ ત્રીજે અધિકારે એમ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—અહિંયાં કોઇ કદી એમ સમજે છે કે-જે [illegible] ચાર મહા વિગય છે પણ તે માંહેથી થોડી થોડી લેવાની હરે [illegible] પ્રતિ શંકા—

ઉત્તર—તેહ સંદેહ નિવરવાને અર્થે-નિર્ણય નિમિત્તે ચો[illegible] સાર તીર્થંકર મહારાજ કહે છે.

૪. ચોથે બોલે-નય મવતિ વિમ્મમો મંસણાય ધમ્મસ્સનવ[illegible] સર્વથા મવઇ કહેતા રોગ થાય જે થકી વિમ્મમો૦ કહેતા વિભ્રમ [illegible] પણું મંસણાય ધમ્મસ્સ૦ કહેતા વીતરાગની આજ્ઞાનો તથા ધર્મનો [illegible] સાથ ભંગ થાય, તો વિગય કેમ લીયે? અર્થાત્ એમ હે[illegible] સર્વથા ન લીએ. એ ચોથો અધિકાર કહ્યો.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—ઉપર કહેલી વિગયમાં કેટલી [illegible] [illegible] જે વિગય [illegible] વિભ્રમ વિકારપણું પામે?

ઉત્તર—ચાર મહા વિગય મધ્યે વિભ્રમ વિકારપણું [illegible] [illegible] તેમાં પણ મદિરા અને માંસ તો [illegible] [illegible]

[illegible]

ઉત્તર—સાંભળો-ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયનં ૫ મે-ગાથાં ૯-૧૦ મી.

हिंसे बाले मुसावाइ, माइल्ले पिसुणे सढे;
भुंजमाणे सुरं मंसं, सेय मयंति मन्नई ॥ ९ ॥
कायसा वयसा मत्ते, वित्ते गिद्धेव इत्थिसु;
दुहओ मलं संचिणइ, सिसुना गोव्व मट्टियं ॥१०॥

અજ્ઞાની માણસ હિંસા કરે છે, મૃષાવાદ (જુઠું) બોલે છે, કપટ આદરે છે, પારકી નિંદા કરે છે, ઠગબાજી રમે છે, મદ્ય માંસ સેવે છે-ભોગવે છે-ખાય છે, અને એમ માને છે કે આ બધું હું બહુ સારૂં કરૂં છું. ॥૯॥ એવો માણસ મન, વચન અને કાયાથી ઉન્મત્ત બન્યો થકો સ્ત્રીઓમાં ગૃદ્ધ રહી જેમ અળસીઆં માટી ખાય છે, માટીમાં રહે છે અને માટીમાંજ સૂકાઇને મરે છે. તેમ રાગ દ્વેષ કરીને બંને પ્રકારે (મનથી અને કાયાથી) પાપ બાંધે છે-કર્મ મળ એકઠું કરે છે.

મદિરા માંસ ખાવાવાળાને ઉપર પ્રમાણે કહેલ છે. તેમજ સાતમા અધ્યયનમાં માંસાહારીને બોકડાના દૃષ્ટાંતે નરક ગતિનું ફળ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—સાતમા અધ્યયનમાં માંસાહારીને માટે શું કહ્યું છે તે સવિસ્તર જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૭ મા અધ્યયનની ગાથા ૬ ઠી તથા ૭ મી-તેમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે. ગાથા—

इत्थी विसय गिद्धेय, महारंभ परिग्गहे;
भुंजमाणे सुरं मंसं, परिवूढे परं दमे. ॥ ६ ॥
अयक्कार भोइय, तुं दिल्ले चियलोणिए;
आउयं नरए कंखे, जहा एसं व एलए. ॥ ७ ॥

સ્ત્રીઓમાં અને ખાવા પીવામાં લુબ્ધી પડેલો, મહા આરંભ અને મહા પરિગ્રહમાં મૂંઝાયેલો, મદિરા માંસ વાપરનાર-ખાનાર, બીજાઓપર જુલમ ગુજારનાર, અપથ્યપૂર્વક આહાર કરનાર, પેટભરૂ અને ક્રોધથી લાલચોળ બનતો માણસ કસાઇખાનામાં કાપવા માટે મચાવેલા બકરાની માફકની માફક નરકે જવાનીજ તૈયારી કરે છે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—મદિરા માંસના ભોગી શું નરકમાં જાય છે ? એવો નરકમાં જવાનો દાખલો સૂત્રપાઠથી જણાવો ?

ઉત્તર—સાંભળો—ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ૧૯ મે—ગાથા ૬૯-૭[illegible] માં મદિરા માંસના ભોગવવાવાળા નરકે ગયેલા ને પરમાધામિ[illegible] દુઃખ આપે છે ? તે નિચેની ગાથાઓમાં જણાવે છે.

तत्ताइं तंब लोहाइं, तउयाइं सीसगाणिय;
पाइउ कलकलंताइं, आरसंतोवु भेरवं. ॥ ६९ ॥
तुहंपियाइं मंसाइं, खंडाइं सोल्लगाणिय;
खाविउमिस मंसाइ, अग्गिवन्ना इंणेगसो. ॥ ७० ॥
तुहंपिया सुरासीहू, मेर ओय महुणिय;
पाइओमि जलंतीओ, वसाओ रुहिराणिय. ॥ ७१ ॥

માંસ મદિરા વાપરનારને નરકમાં આવી શિક્ષા થાય છે:-પરમા[illegible] બોલે છે કે તને માંસ, માંસના કટકા તથા માંસના તળેલાં સોલ્ય (નિ[illegible] પસંદ પડતાં હતાં (તને તળેલું-સેકેલું-ભૂંજેલું-સંસ્કારેલું માંસ (પૂર્વ[illegible] પ્રિય હતું કેમ ? એમ કહી કહીને-ઉદેરીને કહેતા કે-) માટે હવે [illegible] ખાઓ લે-એમ કહીને તેઓ તે નરકમાં પડેલા જીવના શરીરમાં[illegible] માંસના કટકાં કાપીને આગમાં સેકી લાલચોળ બનાવીને તેને ખવડા[illegible] અથવા તો ત્રાંબાનું, લોઢાનું, કલાઈનું, કે સીસાનું તપાવેલ અને ખદખ[illegible] [illegible] બહુ જ કરુણ સ્વરે બરાડા પાડતો હોય ત્યારે તેને (પરમાધામિ[illegible] [illegible] કહેતાં [illegible] [illegible] મદિરા તથા મધ પસંદ પડતા હતા, માટે [illegible] [illegible] [illegible] તપાવીને તને પીવરાવીયે છીએ, [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

अजोगरूवं इह संजयाणं, पावंतु पाणा णय संझकाउं;
अबोहिए दोण्हवितं असाहु, वयंति जेया विपडिस्सुणंति ॥२०॥

અર્થ:—બૌદ્ધદર્શની પોતાના ધર્મનું રહસ્ય, આર્દ્રકુમાર પ્રત્યે દેખાડીને તેને કહેવા લાગ્યા કે, અહો આર્દ્રકુમાર? તું અમારો ધર્મ માન્ય કર? એહવું કહે થકે, હવે આર્દ્રકુમાર તેમને કહે છે કે, અહો શાકય દર્શનીઓ? (अजोगरूवं इह संजयाणं કે૦) અહીં તમારા દર્શનને વિષે જે પૂર્વે ભોજન આશ્રી વચન કહ્યું તે, સંયતપણાને અયોગ્ય છે કારણકે, અહિંસાને અર્થે પ્રવર્ત્તમાન, સમિતિ અને ગુપ્તિયે કરી સહિત, એવા સાધુ હોય, તેને ભાવ શુદ્ધિ ફળદાયિની થાય એ વાત ખરી છે, પરંતુ તમારી વકતવ્યતાયે, ખલ અને પુરૂષની વ્યકિત પણ જે ન જાણે તેનેજ ભાવ શુદ્ધિ કહી. એ કારણેજ બૌદ્ધ મતિઓ ખલપિંડીની બુદ્ધિયે પુરૂષનો વિનાશ કરીને તેના ગુરૂને માંસ ભક્ષણ કરાવે; તે અત્યંત અયુકત છે, તેજ કહે છે. (पावंतु पाणाणय संझकाउं કે૦) પ્રાણી એટલે જીવ, તેના વિનાશરૂપ પાપ કરીને, પ્રકર્ષે રસ ગૃદ્ધ થકા વળી તેનેજ પુણ્ય બોલે માટે (अबोहिए दोण्ह वितं असाहु કે૦) એ પાપ, અબોધીનું કારણ છે, તેથી તે બેહુને અસાધુ જાણવા, તે બેઉ કોણ? તે કહે છે. (वयंति जेया विपडिस्सुणंति કે૦) એક તો જે ખલપિંડીની બુદ્ધિએ પુરૂષને પચાવે, અને તે માંહે પાપ નથી એમ કહે, અને બીજો જે તેમનું એવું વચન અંગીકાર કરે, એ બેહુને ભલું નથી. એવી ભાવ શુદ્ધિએ મોક્ષ નથી.

ये एवं पूर्वोक्तं वदंति येच तेभ्यः शृण्वंति तयोर्द्वयोरपि असाध्वेतत् अज्ञानावृत मूढजन भावशुद्धया शुद्धिर्नस्यादित्यर्थः ॥२०॥ इति दीपिकायां.
(બાબુવાળા છાપેલ પાને ૯૨૯–૩૦ મેં.)

પ્રશ્ન ૧૮ મું—માંસાહાર નિષેદ્ધ વિષે સુયગડાંગજીનો બીજો દાખલો છે? હોય તો તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો–માંસભક્ષીને માટે મહાવીર પરમાત્માના શિષ્ય આર્દ્રકુમાર શું કહે છે. ગાથા—

थूलं उरब्भं इह मारियाणं, उद्दिट्ठ भत्तं च पकप्पइत्ता;
तं लोण तेल्लेण उवक्खडेत्ता, सपिप्पलीयं पकरंति मंसं ॥३७॥
तं भुंजमाणा पिसितं पभूतं, णोवलिप्पामो वयं रएणं;
इच्चेव माहंसु अणज्जधम्मं, अणारिया बाल रसेसु गिद्धा ॥३८॥

અર્થઃ—વળી પણ આર્દ્રકુમાર તે કુમતિના મતની વાત કહે [illegible] (થૂલં કે૦) મ્હોટી કાયાએ ઉપચિત માંસ શોણિત યુક્ત એવો, (ઉર [illegible] ઉરણો (બકરો-ઘેટો) તેને (इह કે૦) આ શાક્યના શાસનને વિષે [illegible] ભક્તિને અર્થે (मारियाणं કે૦) વિનાશીને મારીને (उद्दिठ भत्तं च प [illegible] કે૦) ઉદ્દિષ્ટ ભોજન કલ્પીને (तं लोण तेल्लेण उवक्खडेत्ता કે૦) તે માંસને [illegible] અને તેલ સાથે પચાવીને, (सपिप्पलीयं पगरंति मंसं કે૦) પિપ્પલી [illegible] માંસ કરે ॥ ૩૭ ॥ એવું માંસ કરીને પછી શું કરે? તે કહે છે, (तं भुंज [illegible] सिंतं पभूतं કે૦) તે માંસ, પ્રભુત એટલે ઘણું જમતાં થકાં ભોજન [illegible] એમ કહે છે કે, (णउवलिप्पामोवयं रयं કે૦) અમે એની પાપરૂપ રજે [illegible] લેપાતા નથી. (इच्चेवमाहंसु अणज्जधम्मं કે૦) એવું વચન કહે, તે [illegible] ધર્મી જાણવા, કારણ કે, તે દુષ્ટપણું આદરે છે. (अणारियाबाल रसेसुगिद्धा [illegible] તે અનાચારી બાલ, એટલે અજ્ઞાની રસ ગૃદ્ધી થકા એવાં વચન કહે છે [illegible]

અહિંયાં તો માંસ ભક્ષીને અનાર્ય, બાળ, અજ્ઞાની, ગૃદ્ધ, [illegible] ચારી વગેરે કહીને બોલાવ્યા અને એવા ધર્મને પણ અનાર્ય ધર્મ [illegible]

પ્રશ્ન ૧૯ મું—માંસ ભક્ષી વિષે વિશેષ કાંઇ જાણવા જેવું છે [illegible]

ઉત્તર—તેજ ચાલતા અધિકારે ૩૯ મી ગાથામાં કહ્યું છે કે—

जे यावि भुंजंति तहप्पगारं, सेवंति ते पावमजाणमाणा;
मणं न एयं कुसला करेंति, वायावि एसा बुइयाउ मिच्छा [illegible]

અર્થઃ—હવે તે માંસાશીને એનો નિષેધ કહે છે. [illegible]

[illegible]

टीका-इत्येतच्च तेषां महतेऽनर्थायेति (जियाजीत्यादि) येचापि रस गौरव गृद्धाः शाक्योपदेशवर्तिनस्तथा प्रकारं स्थूलैरन्नं संस्कृतं घृत लवण मारचादि संस्कृतं पिशितं भुंजतेऽश्नंति तेऽनार्याः पापं कल्मषमजाना निर्विवेकिनः सेवंते आददते तथा चोक्तं। हिंसामूलममेध्यमास्पदमलं ध्यानस्य रौद्रस्ययद्.

बीभत्सं रुधिराविलं कृमिगृहं दुर्गंधि पूयादिकं ॥
शुक्रा सृक्प्रभवं नितांत मलिनं सभिः सदा निंदितं,
को भुंक्ते नरकाय राक्षससमो मांसं तदात्मद्रुह्. ॥ १ ॥

હિંસાના મૂળ હેતુભૂત, અપવિત્ર, રૌદ્ર ધ્યાનના ખાસ સ્થાનરૂપ, ગ્લાનિજનક, લોહીથી ખરડાએલા, કીડાથી ભરપુર, દુર્ગંધી, પરૂવાળા, વીર્ય અને લોહીથી ઉત્પન્ન થતા, અત્યંત મલિન અને સારા માણસોએ હંમેશ નિંદિત કરેલા, એવા માંસને રાક્ષસ સરખો ક્રુર થઇને તેમાં વસેલા જીવનો દ્રોહી બની જે નરક જવા ચાહતો હોય તેજ ખાય, બીજો કોણ ખાશે? વળી—

॥ अपिच ॥ मांस भक्षयिताऽमुत्र, यस्य मांस मिहाद्म्यहं ।
एतन्मांसस्य मांसत्वं, प्रवदंति मनीषिणः ॥ २ ॥

હું અહીં જેનું માંસ ખાઉં છું; તે મને પહેલા લોકમાં ભક્ષણ કરનાર છે, એ રીતે બુદ્ધિવાનો માંસ શબ્દના બે અક્ષરોનો અર્થ કરે છે. (માં-સ મને તે ખાનાર છે) તથા-

योऽपि यस्य च तन्मांस, मुभयोः पश्यतांतरं;
एकस्य क्षणिका तृप्ति, रन्यः प्राणै र्वियुज्यते ॥ ३ ॥

જે માંસ ખાય છે, અને જેનું માસ ખવાય છે, એ બેની સ્થિતિમાં જે તફાવત છે તે જુવો. જ્યારે ખાનારને માંસ ખાતાં ક્ષણિક-થોડા વખતની તૃપ્તિ મળે છે, ત્યારે બીજો હમેશને માટે પ્રાણ વિમુક્ત થાય છે. (અથ ટીકાર્થઃ-)

આ રીતે માંસ ભક્ષણમાં ઘણા દોષ રહેલા છે, એમ જાણીને શું કરવું તે સૂત્રકાર બતાવે છે કે માંસ ભક્ષણથી થતાં ખરાબ વિપાક અને તેથી ભવો રહેતાં થતા ફાયદાને જાણનારા નિપુણ પુરૂષો મનથી માંસ ખાવાની અભિલાષા પણ કરેજ નહિ.

માંસ ખાવું તો દૂર રહ્યું, પણ "માંસ ભક્ષણમાં દોષ નથી" એવું વચન બોલવું પણ દુઃખદાયક છે.

માંસ ભક્ષણથી અળગા રહેતાં આ દુનિયામાં આપણી પ્રશંસા [illegible] છે, અને પેલી દુનિયામાં સ્વર્ગ અને મુક્તિ મેળવી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—કોઇ કહે કે-માંસ ભક્ષી તૈયાર મળેલા માંસને [illegible] તેને દોષ જણાતો નથી કારણકે પાપ તો હિંસાના કરનારને લાગે છે. [illegible] મળેલું ખાનારને દોષ શાનો ?

ઉત્તર—શ્રી આચારાંગ સૂત્રના ભાષાંતરમાં (પરિશિષ્ટ [illegible] ભાષાંતર. તેમાં પાને ૨૯ મે થી ૩૨ મા પૃષ્ઠ સુધી માંસાહાર સંબંધી [illegible] કેટલાક ખુલાસા લખ્યા છે. તેમાં ઉપરની બાબત માટે લખ્યું છે કે—

સૂયગડાંગ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાની ટીકામાં [illegible] લખ્યું છે કે—

"કેટલાએક એવું કહે છે કે જેમ બીજાની મારફત (અથવા [illegible] સાંગ્યાર મારફત) અગ્નિ પકડી મગાવતાં આપણે બળી જતા નથી; [illegible] બીજાએ જીવને મારીને તૈયાર કરેલા માંસને ખાતાં કશો દોષ નથી.

પરંતુ આ તેમની ઘેલાઇ ભરેલી વાત સાંભળવા લાયક નથી [illegible] બીજાએ જીવને મારીને તૈયાર કરેલું માંસ ખાતાં પણ તેમાં [illegible] અનુમતિ (મંજુરી) કાયમ કરે છે, અને તેના લીધેજ તેગી કર્મ બંધ [illegible] છે. જે માટે લોકમાં પણ એવું કહેવાય છે કે—

अनुमंता विश सिता, संहर्ता क्रय विक्रयी ;
संस्कर्ता चोप भोक्ताच, घातक श्राष्ट घातका: १.

મંજુરી આપનાર, મારનાર, સમારનાર, ખરીદનાર, વેચનાર, [illegible] ખાનાર, મગાવનાર એ આઠે જણ ઘાતક છે.

[illegible]

પ્રશ્ન ૨૨ મું—ઉપર કહેલા તમામ પ્રશ્નોના ઉત્તરથી એમ તો નિર્ણય થાય છે કે—જૈન સાધુઓને મદિરા માંસ ખાવાનો નિષેધ છે એ વાત તો ચોકસ છે. પણ આચારાંગ સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધના પહેલા પિંડેષણા અધ્યયનમાં કેટલાંક સૂત્રો સાધુને "માંસ અને મચ્છ ખાવાનાં શંકાળા શબ્દો હોવાથી હરમન જેકોબી જેવા વિદ્વાને પણ પોતાના કરેલા આચારાંગ સૂત્રના અંગ્રેજી તર્જુમામાં એજ વાત દાખલ કરી છે કે આગળપર જૈનના સાધુ માંસાહારી હતા. એમ ઘણાં લોકોને આવા શંકાળા પાઠ ઉપરથી શંકાઓ ઉદ્ભવે છે. તેના નિર્ણયને માટે "પરિહાર્ય મિમાંસા" માં કેટલુંક તો લખાણ થઇ ગયું છે; તોપણ હજી વિશેષ ખુલાસા માટે અને સૂત્રોનાજ આધારથી જો ખુલાસો કરવામાં આવે તો મોટો ઉપકાર થાય. માટે આવા શંકાળા પાઠ માટે વિશેષ જાણવા યોગ્ય અને થતી શંકાઓનું સમાધાન થાય તેવું પ્રગટમાં લાવશો?

ઉત્તર—જૈનના સાધુ માંસાહારી નથી એમ ઉપરના લખાણ સૂત્રોના મૂળપાઠથી બેધડક કહી બતાવેલ છે. મહાવીર પરમાત્માએ માંસાહારીને માટે-અનાર્ય, બાળ, અજ્ઞાની, ગૃદ્ધ, અનાચારી વગેરે શબ્દોથી જ્યારે બોલાવ્યા ત્યારે તેમના સાધુને માંસાદિક ખાવાની આજ્ઞા ફરમાવેજ કયાંથી? એટલો પણ વિચાર કર્યા વિના-ડો. હર્મન જેકોબીએ પોતાના કરેલા સૂયગડાંગ સૂત્રના અંગ્રેજી ભાષાંતરના ૩૭૯ મા "પેજમાં અમજ્જ મંમાસિણો" આ પાઠથી સર્વથા ખુલ્લી રીતે મદ્યમાંસ ભક્ષણનો નિષેધ પાડવામાં આવેલો છે. છતાં પણ કેવી ભૂલ થઈ જાય છે કે-"પ્રાચીન મુનિઓ માંસાહારી હતા."

શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં ભગવંત મહાવીરે ચોકખું કહ્યું છે કે-સમશ્રુત મિથ્યાદૃષ્ટિના હાથમાં આવે-મિથ્યાદૃષ્ટિ વાંચે તેને મિથ્યાશ્રુત થઇ પ્રગમે; એમ ઉપરનો દાખલો સાબીતી કરી આપે છે. તેમજ-ડોકટર હોર્નલે પણ ઉપાસક દશાંગના અંગ્રેજી તર્જુમામાં-ભગવતીજી સૂત્રના પંદરમાં શતકમાં ભગવંત મહાવીરને રેવતી ગાથા પત્નીએ વોરાવેલા પાકના અર્થમાં પણ મોટી ભૂલ ખાધી છે. તે આગળના લખાણ ઉપરથી જણાઇ આવશે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—કોઈ એમ કહે કે-પિંડેષણા અધ્યયનમાં ચોથે ઉદ્દેશે કહ્યું છે કે-જ્યાં માંસ મચ્છાદિકના જમણવાર હોય ત્યાં સાધુ વોરવાને માટે જાય તેનું કેમ?

ઉત્તર—આચારાંગ સૂત્રના પિંડેષણા અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશાનો મૂળ પાઠ આ પ્રમાણે છે—

से भिक्खू वा (२) जाव पविट्ठे समाणे सेज्जं पुण जाणेज्जा मं
वा, मच्छाइयं वा, मंसखलं वा, मच्छखलं वा, आहेणं वा, पहेणं वा, हि
वा, समेलं वा, हीरमाणं पेहाए, अंतरासेमग्गा बहुपाणा बहुबीया बहु
बहुओसा बहुउदया बहुउत्तिंग पणग-दगमट्टिय-मक्कडासंताणगा, बहवे
समण-माहण-अतिहि-किवण-वणीमगा उवागता उवागमिस्संति, तत्त
इंची, णो पण्णस्स णिक्खमण पवेसाए, वायण पुच्छण परियट्टणाणुपेहा
णुओग चिंताए, सेवं णच्चा तहप्पगारं पुरेसंखडिवा पच्छासंखडिवा संख
डियाए णो अभिसंधारेज्जा गमणाए. ॥ ५६१ ॥

(મુનિએ જમણવારમાં ન જવું) આ નામના ઉદ્દેશ નીચે ભાષાંતર
લખે છે કે—

મુનિએ ગૃહસ્થના ઘરે (ગૃહસ્થમાં તમામ ધર્મવાળાનો સમા
થાય છે). ભિક્ષાર્થે જતાં તેને ત્યાં એવું જણાય કે અહિં માંસ, મ
કે મચ્છાનું વિવાહ ભોજન, મૃતક ભોજન, યા પ્રીતિ ભોજન છે અને તે
ત્યાં કોઈ લઈ જતું હોય, તોપણ તે માર્ગમાં બીજ, વનસ્પતિ, ક
કે બીજા છવજંતુ ઘણા હોય અથવા ત્યાં ઘણાએક (શાક્યાદિ) શ્ર
બ્રાહ્મણો, વટેમાર્ગુઓ, રંક ભિક્ષુકો કે ભાટ ચારણો આવેલા કે આવ
હોય અને તેથી ત્યાં બહુ ભીડ થવાની હોય જેથી ચતુર મુનિને ત્યાં જ
જવું મુશ્કેલી ભરેલું થઇ પડે અને પઠન પાઠન કે ધર્મોપદેશ આ
પડવાના જણાય; તો તેવા સ્થળે તે મુનિએ જવાનો ઈરાદો નહિ કરવો (ગ

અહિંયાં માંસાદિકની સંખડીને વિષે વા તે સ્થળે જવાની મ
સાધુને ના કરી છે.

પેજ ૨૮ મું—ટિપ્પ—ઉપરના અધિકારને માટે તો વ. વ. વર્ષ
સંપૂ તો (પેજ ૨૮ મી કલમ વગેરે) ૭ કલમનો છે.

ઉત્તર—[illegible] કલમે. વ. પે. છે તે ૭ કલમનો [illegible] છે તે [illegible]

પેજ ૨૯ મું—ટિપ્પ—[illegible]
[illegible] (ટિપ્પણ) [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ઉત્તર—૫૬૨ મી કલમમાં શો વાંધો જણાવે છે?

પ્રશ્ન ૨૬ મું—શિષ્ય-૫૬૨ મી કલમમાં કેટલાક એવો વાંધો ધરાવે છે કે-જ્યાં માંસ મચ્છાદિક વપરાતા હોય એવી સંખડીમાં-એવા જમણવારમાં સાધુએ ભિક્ષાર્થે જવું પણ ખરૂં માટે આ સંબંધી શું સમજવું?

ઉત્તર—અહો બંધુઓ! સમદ્રષ્ટિથી વિચાર કરશો તો તરતજ સમજી શકશો કે-જ્યારે સાધારણ અને સાદી સંખડીમાં ભગવંતે સાધુને તે રસ્તે પણ જવાનો નિષેધ કર્યો છે. તો પછી જ્યાં માંસ મદિરાદિક વપરાતા હોય તેવી સંખડીમાં જવાની આજ્ઞા કેમ કરે? તે પ્રથમ વિચાર કરવો જોઇએ. માટે ૫૬૨ મી કલમનો અર્થ જેવો જોઇએ તેવો સમજી શકયા હોય એમ જણાતું નથી.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—સાદી સંખડીમાં ભગવંતે શું ફરમાવ્યું છે?

ઉત્તર—સાંભળો-જ્યાં સંખડી હોય એટલે જ્યાં જમણવાર હોય ત્યાં સાધુને ઇરાદાપૂર્વક જાવું નહિ તેના સૂત્રો નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) કલમ (૫૪૫ મે) બે ગાઉની હદમાં પણ સંખડી-જમણવાર હોય તો તે ગામમાં ઇરાદાપૂર્વક ભોજન લેવા માટે ન જાવું.

(૨) કલમ (૫૪૬ મે) જે દિશે સંખડી હોય તે દિશાએ સાધુએ નહિ જતાં એથી ઉલટી દિશાએ આહારાદિક વહોરવા જવું.

(૩) કલમ (૫૪૭ મે) ગામ, નગર, પુરપાટણાદિકને વિષે સંખડી હોય તો સંખડીને મનમાં ધારીને તે નિમીતે ત્યાં જવું નહિ. કારણકે કેવળી ભગવાને કહ્યું છે કે-"સંખડીમાં જવાથી કર્મ બંધાય છે."

(૪) કલમ (૫૪૮ મે) જો મુનિ સંખડીમાંથી ભોજન લેવા માટે સંખડી તરફ જશે તો આધાકર્મિકાદિ દોષ-યુક્ત દુષ્ટ આહારમાં ફસાઇ પડશે તે સિવાય જગ્યા વગેરેના ઘણા દોષો ઉત્પન્ન થવા કહ્યું છે.

ઉપર કહેલા ચાર સૂત્રો-ચાર કલમો પિંડૈષણા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશામાં-ગ્રન્થાન્તરમાં કહેલ છે.

(૫) કલમ (૫૫૦ મે) જો મુનિ સંખડી ભોજન કરશે તો કોઇ વખત તે આહારથી વિશેષ ઉત્પન્ન થવાથી શુળાદિક રોગોત્પત્તિ વગેરે કષ્ટો થવાનો સંભવ માટે કેવળી ભગવાન જણાવે છે કે સંખડી ભોજન કર્મ બંધનો હેતુ છે.

(૬) કલમ (૫૫૧ મે) સંખડીમાં ઘણાં સ્ત્રી પુરૂષો ગૃહસ્થો તથા અન્ય ત્યાગીઓના મેળાવડા મળેલા હોય છે તે સાથે મુનિ સાથે ભળે જવાથી કદાચ મદિરા પાનમાં ફસાઇ પડે-ઉન્મત બને-સ્ત્રીઓ પર તે મોહાય અથવા સ્ત્રીઓ તેના પર મુર્છાય, વખતે તેમાં ફસાઇ પણ જાય વગેરે દોષો ઉત્પન્ન થવા સંભવ છે; માટે નિર્ગ્રંથ સંજતિએ પૂર્વ સંખડી કે પશ્ચાત સંખડીમાં ભોજનાર્થે-ભિક્ષાર્થે જવાનો ઇરાદો નહિ કરવો.

(૭) કલમ (૫૫૨ મે) કોઇ મુનિ પૂર્વ સંખડી કે પશ્ચાત સંખડી થતી સાંભળીને ત્યાં ઉત્સુકતા ધરી ચાલ્યો જશે તો ત્યાં નિર્દોષ આહાર વાપરી શકવાનો નથી, કિંતુ ત્યાં દૂષિત આહાર વાપરીને દોષપાત્ર થાશે માટે મુનિએ સંખડીમાં નહિ જવું. કિંતુ ભિક્ષાના સમયે જુદા જુદા કુળે જઇને પવિત્ર આહાર મેળવી તે વાપરવો.

(૮) કલમ (૫૫૩ મે) જે ગામ કે રાજધાનીમાં સંખડી થતી હોય ત્યાં તેના માટે મુનિએ જવાનો ઇરાદો ન કરવો. કેમકે કેવળજ્ઞાનીએ બોલ્યા છે કે તેમ કરતાં કર્મબંધ થાય છે.

(૯) કલમ (૫૫૪ મે) સંખડીમાં ઘણા માણસની ભીડાભીડમાં [illegible] ગૃહસ્થના અંગોપાંગને તથા ઉપગરણને આફળે કોઇ [illegible] મુષ્ટિ, પત્થર, ઢેફાં વગેરેથી પ્રહાર કરે. અથવા કોઇ [illegible] શરીર પર ઠાડું પાણી [illegible] અથવા કોઇ ધુળ નાખે, [illegible] અશુદ્ધ [illegible] ગૃહસ્થને દેતા-લેતાને [illegible] અનેક દોષ સંભવે છે. માટે નિર્ગ્રંથે તેવી સંખડીમાં ભોજન લેવાના ઇરાદાથી કદિ નહિ જવું.

[illegible] ૫૫૫ તથા-૫૫૬ કલમો [illegible]

(૧૦) કલમ [illegible]

ઘણા માણસોનું સંકિર્ણ-ભીડ ઘણી હોય. સાધુને જવા આવવામાં ઘણી મુશ્કેલી ભરેલું થઇ પડે અને પઠન પાઠનાદિક ધર્મ ઉપદેશ તથા ધ્યાનાદિ અટકી પડવાના જણાય તેવા સ્થળે-તેવા સંખડીવાળા રસ્તે મુનિએ જવાનો ઇરાદો નહિ કરવો.

પૂર્વે કહેલી ૯ સાદી સંખડી અને ૧૦ મી માંસાદિકવાળી અયોગ્ય સંખડીમાં તથા તેવા સંખડીવાળા રસ્તે પણ મુનિને જવાનો નિષેધ ભગવંતે કર્યો છે.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—શિષ્ય-કોઇ કોઇ (૫૬૨ મી કલમ ઉપરથી) માંસ મત્સ્યાદિક વપરાતા હોય તેવી સંખડીમાં સાધુ ગોચરી જાય એવો ભાવ જણાવેલ છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—પ્રથમના પાઠનો અને ૫૬૨ મી કલમના પાઠનો વિચાર કરશો તો તેમાં અનેક રહસ્યો રહેલા છે. અયોગ્ય સંખડીમાં જવાની ભગવંતે ચોકખી મના કરી છે; તેવી સંખડીમાં જવાની આજ્ઞા કેમ આપે? તે ખાસ વિચાર કરવા જેવું છે. તે મૂળ પાઠ ઉપરથી વિચાર કરવામાં આવશે તો તથા આગલા પાછલા સંબંધનો વિચાર સાથે કરવામાં આવશે તો ઉપર કહેલા ૧૦ બોલની પેઠે આ ૧૧ મો બોલ તેની સાથે મળતોજ છે.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—આ પાઠ કેવી રીતનો છે ને ભાષાન્તરમાં શું કહ્યું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—જુઓ મૂળ પાઠ અને ભાષાન્તર નીચે પ્રમાણે છે—

से भिक्खू वा [२] गाहा वइ कुलं पिंडवाय पडियाए पविट्ठसमा णेसेज्जं पुण जाणेज्जा, मंसाइयं जाव संमेलं वा हीरमाणं पेहाए अंतरासे मग्गा अप्पंडा जाव अप्पसंताणगा, णो जत्थ बहवे समण माहणा जाव उवागमिस्संति, अप्पाइण्णा वित्ती, पण्णस्स णिक्खमण पवेसाए पण्णसा वायण पुच्छण परियट्टणा णुपेहाए धम्माणु ओग चिंताए, सेवं णच्चा तह प्पगारं पुरेसंखडिंवा पच्छा संखडिंवा संखडिपडियाए अभिसंधारेज्ज गमणाए [५६२]

પણ જો તેવા માંસ મત્સ્ય કે મદ્યપ્રધાન, વિવાહ ભોજન, મૃતક ભોજન યા પ્રીતિ ભોજનમાં મુનિને કોઇ તેવી જતું હોય, અને મુનિને માર્ગમાં હરી વનસ્પતિ, જળ કે ઉપજતું નહિ જણાય તેમજ ત્યાં શ્રમણ-બ્રાહ્મણાદિકની બહુ ભીડ પણ નહિ હોય જેથી મુનિને ત્યાં જવું આવવું સુલભ હોય, અને પઠન પાઠનાદિક પણ થઇ શકે, તો તેવા સ્થળે (કારણ યોગે) મુનિને નિસંદેહ જવું પણ ખરૂં. (૫૬૨)

ભાષાન્તરવાળો નીચે ફુટનોટમાં લખે છે કે–૧ મુનિ રસ્તે [illegible] થાકયો હોય યા માંદગીથી ઉઠયો હોય યા દુર્ભિક્ષ હોય વીગેરે કારણે માંસાદિક ત્યાગ કરવા સમર્થ મુનિએ ત્યાં જવું એમ ટીકાકારે જણાવ્યું છે અને પરંપરાના ટબામાં એમ જણાવે છે કે–અભિસંધારેજ ગમણાए કે॰ મનમાં ચિંતવે જાવા ભણી, નિર્દોષ સંખડી જાણીને જાય પણ તથા [illegible] આહાર લીએ. ઈહાં મંસાદિક લેવા નથી કહ્યા. ઇત્યર્થઃ

પ્રશ્ન ૩૦ મું—આ કલમમાં સંખડીમાં જવું જણાવે છે તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—અહિંયાં સંખડીનો અર્થ એમ થાય છે કે–જ્યાં જમણ હોય ત્યાં સંખડી ગણાય. પંડાને પણ સંખડી ગણાય અને ચરીયામારગમાં જ્યાં માણસો જમવા બેસતા હોય ત્યાં પણ સંખડી ગણાય. જ્યાં મંસાદિકના પકવાન થતા હોય એટલે જ્યાં પંડો હોય તેનાથી [illegible] એટલે પંડાના અંતરે–પંડાથી જુદો જે માર્ગ એટલે પંડાથી [illegible] માણસોને હાલવા ચાલવાના રસ્તે–એટલે રાજ રસ્તે–માંસ મદિરાદિ [illegible] પડયા હોય, માંસ મચ્છના [illegible] ન હોય, રસ્તામાં પાણી છંટાયું [illegible] [illegible] માટી પથરાણી ન હોય, તેમ બીજા જીવજંતુઓનું ([illegible] તેની સંધ વિના) આવવું ન થયું હોય, તેમજ ઘણાં [illegible] [illegible], ભિખારી પ્રમુખની ભીડ પણ ન હોય, અર્થાત્ રસ્તાને [illegible] [illegible] પણ ન હોય. તેવી સંખડીના માર્ગે થઈને સાધુ [illegible] [illegible] [illegible] બીજા કોઈ સાધુ ઉતર્યા હોય તેની પાસે [illegible] [illegible] [illegible] લીધેલી [illegible] [illegible] [illegible] ધર્મ [illegible] [illegible] કરવા, [illegible] [illegible] જવાને [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૩૨ મું—તો પછી સંખડીના રસ્તે થઈને જવાનું કેમ થાય? તે દિશા જવાની તો ભગવંતે ના કહી છે અને ૫૪૬ મી કલમમાં ચોકખું કહ્યું છે કે-પૂર્વ દિશા સંખડી હોય તો સાધુએ પશ્ચિમ દિશા ભિક્ષાર્થે જવું, પશ્ચિમ દિશા સંખડી હોય તો પૂર્વ દિશાએ જવું, દક્ષિણ દિશા હોય તો ઉત્તર દિશા જવું અને ઉત્તર દિશા સંખડી હોય તો દક્ષિણ દિશા ભિક્ષાર્થે સાધુએ જાવું. આમ ચોકખું કહ્યું છે છતાં માંસાદિ વપરાતા એવી સંખડીના રસ્તે થઈને જવાનું કેમ કહ્યું?

ઉત્તર—તે કહેવાનું કારણ એમ જણાય છે કે-સાધુને ગૌચરી વગેરે ઉપર કહેલા કારણે આ રસ્તા સિવાય બીજો રસ્તો નથી, અગર બીજો રસ્તો બહુ ફેરમાં હોય અને સંખડિવાળો રસ્તો સરલ ને નજીકનો હોય, અથવા બીજો રસ્તો કોઇપણ કારણે જવા જોગ ન હોય ત્યારે ઉપર કહેલા અયોગ્ય સંખડિવાળા રસ્તે જવાની ભગવંતે આજ્ઞા આપી હોય એમ સમજવું. પણ સંખડિમાં ભિક્ષાર્થે જવાની તો ઉપર કહેલી ૧૧ રે કલમે ચોકખી ના કહી છે.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—ઉપરની સંખડિની છેવટની કલમમાં ટીકાવાળાની તથા ટબાવાળાની માન્યતા મુજબ માંસાદિકી સંખડિમાં સાધુ વહોરવા જાય પણ માંસાદિ વહોરે નહિ-લીએ નહિ. પણ બીજી વસ્તુ લેવાને શો બાધ આવે?

ઉત્તર—જો બાધ આવતો હશે તોજ ભગવંતે બધી કલમોમાં મના કરી છે. ભગવંતે તો સાદિ સંખડિ અને અયોગ્ય સંખડિમાં જવાની ના કહી છે. એવો પાઠ આ છેલ્લી કલમમાં નીકળી આવે છે કે-તે સંખડિમાં જવાનો-પ્રવેશ કરવાનો ને નીકળવાનો પાઠ નથી, પણ સાધુએ પોતાના ઉપાશ્રયથી સંખડિવાળા રસ્તે નીકળવાનો ને પાછા વળી તે રસ્તે પ્રવેશ કરવાનો પાઠ છે. 'णिक्खमण पवेसाए'—પ્રજ્ઞાવાન સાધુએ નિકળવું અને પ્રવેશ કરવો. આ પાઠ પંઠાવાળી સંખડિને લાગુ ન થાય; કારણ કે પંઠાની અંદર પેઠા વિના નીકળવું કયાંથી? અહિં તો પહેલું નીકળવું કહ્યું અને પછી પ્રવેશ કરવો કહ્યો, તે તો રસ્તાને માટે લાગુ થાય છે.

વળી, એવી અયોગ્ય સંખડિ કે જેમાં માંસ મત્સ્યાદિ રંધાતા હોય, વપરાતા હોય, જ્યાં માંસ મત્સ્યનાં ખળાં હોય, જ્યાં દુર્ગંધ છુટી રહેલી હોય એવી સંખડિમાં વાચના, પુચ્છના, પરિયટ્ટણા, અનુપેહા, ધર્મકથા કે ધર્મધ્યાનની ચિંતવણા કેવી રીતે થઇ શકે? સૂત્રની વાંચનાદિ પાંચ પ્રકારની

સઝાય કરવાનું આ સ્થળ ગણાય કે કેમ? તેનો વિચાર પહેલાં કરે જોઈએ. ઠાણાંગજીના દશમે ઠાણે ઔદારિક શરીર સંબંધી દશ પ્રકારે અસઝાય કહી છે તેમાં લોહી, માંસ વગેરેની અસઝાય કહી છે. માટે એવે સંખડિમાં સૂત્રની વાંચનાદિ પાંચ પ્રકારની સઝાય માહેલું કાંઈ પણ કરવા યોગ્ય આ સ્થળ નથી. માટે એ પાંચે કારણ માટે સંખડિ માર્ગે થઈને–તે રસ્તે થઈને "पन्नस्स वायण, पुच्छण, परियट्टणा, अणुप्पेहा, धम्म जोग चिंताए" પ્રજ્ઞાવાન સાધુ, પ્રજ્ઞાવાન સાધુ પાસે વાંચના લેવા માટે જાય. અને તે કામથી નિર્વર્તન થયે પાછા તેજ સંખડિ માર્ગે પ્રવેશ કરી–તે રસ્તે થઈને ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરે. ઈત્યર્થઃ—

આનો પરમાર્થ એ છે કે—૧૧ કલમોએ, જ્યાં સંખડિ કોઈ જમણવાર હોય તે સંખડીમાં અને પ્રથમની ૧૦ કલમોમાં તે રસ્તે પણ જવાનો નિષેધ કર્યો છે. અને છેવટની ૧૧ મી એક કલમે ઉપર [illegible] કારણો તે રસ્તે જવા આવવાની ભગવંતે આજ્ઞા આપી શીલાંકાચાર્ય [illegible] (આ[illegible] દાખલે ૫૨૨ મી કલમનું સમાધાન થયું કે [illegible] મત્સ્ય કે મદિરાદિ વાપરે નહિ, અને એવા જમણવાર હોય ત્યાં [illegible] પણ નહિ.)

પ્રશ્ન ૩૮ મું—કોઈ કહે છે કે–આચારાંગ સૂત્રના [illegible] વનમાં [illegible] ઉદ્દેશે–ઉત્તરના અધિકારે આચારાંગ–કલમ (૫૧૪) [illegible] કર્યું છે કે–સાધુને માંસાદિક વહોરીને ખાધું તેનું કેમ?

ઉત્તર—[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

નાનકડું છે; અને અહિં (શ્રુતકાદિકથી) ઘણાં ઘરો રોકાયેલાં છે. માટે આપ બીજા ગામે ભિક્ષા માટે પધારો." તો મુનિએ તેમ સાંભળી ગ્રામાંતરે ચાલ્યા જવું. (૫૬૪) પછી પોતે શું ચિંતવે? તે કહે છે.

संति तत्थेगतियस्स भिक्खुस्स पुरेसंथुया वा पच्छासंथुया वा परिवसंति, तंजहा, गाहावति वा, गाहावतिणीओ वा, गाहावतिपुत्ता वा, गाहावतिधूयाओ वा, गाहावति सुण्हाओ वा, धाई वा, दासीओ वा, कम्मकरा वा, कम्मकरीओ वा, तहप्पगाराइं कुलाई पुरेसंथुयाणि वा पच्छा संथुयाणि वा पुव्वामेव भिक्खायरियाए अणुपविसिस्सामि, अविय इत्थ लभिस्सामि पिंडं वा, लोयं वा, खीरंवा, दधिंवा, नवणीयं वा, घयंवा, गुलंवा, तेल्लंवा महुंवा, मज्जं वा, मंसंवा, संकुलिंवा, फाणिंवं वा, पूयंवा, सिहरिणिं वा, तंपुव्वामेव भुच्चापेच्चा, पडिग्गहं संलिहिय सपमज्जिय, ततोपच्छा भिक्खूहिं सद्धिं गाहावतिकुलं पिंडवाय पडियाए पविसिस्सामि निक्ख मिस्सामि वा। माइठाणं फासे। णो एवं करेज्जा। से तत्थ भिक्खू हिं सद्धिं कालेण अणुपविसित्ता तत्थियरे तियरे हिं कुले हिं सामुदाणियं एसियं वेसियं पिंडवायं पडिगाहेत्ता आहारं आहारेज्जा ५६५

કોઈ ગામમાં મુનિના પૂર્વપરિચિત તથા પશ્ચાત્પરિચિત સગા વહાલા રહેતા હોય જેવા કે;-ગૃહસ્થો, ગૃહસ્થભાનુઓ, ગૃહસ્થપુત્રો, ગૃહસ્થપુત્રીઓ, ગૃહસ્થ પુત્રવધુઓ, ધાઇઓ, દાસ, દાસીઓ અને ચાકરો કે ચાકરડીઓ; તેવા ગામમાં જતાં જે તે મુનિ એવો વિચાર કરે કે હું એકવાર બધાથી પહેલાં (જે બીજે ગામ વહોરવા ગયા છે તે આવ્યા પહેલાં) મારા સગાઓમાં ભિક્ષાર્થે જઇશ, અને ત્યાં મને અન્ન, પાન, દૂધ, દહીં, માખણ, ઘી, ગોળ, તેલ, મધુ, મદ્ય માંસ, તિલપાપડી, ગોળવાળું પાણી, બુંદી કે શીખંડ મળશે તે હું સર્વથી પહેલાં ખાઇ પાત્રો સાફ કરી પછી બીજા (આવેલા મેમાન) મુનિઓ સાથે ગૃહસ્થના ઘરે ભિક્ષા લેવા જઇશ, તો તે મુનિ દોષ પાત્ર થાય છે, માટે મુનિએ એમ નહિ કરવું, કિંતુ બીજા મુનિઓ સાથે વખતસર જુદા જુદા કુળોમાં ભિક્ષા નિમિત્તે જઇ કરી ભાગમાં મળેલો નિર્દૂષણ આહાર લઇ વાપરવો. ૫૬૫

આનો પરમાર્થ એ છે કે-ગામડામાં વસતા એકલા સાધુની એ ચિંતવના જણાય છે. આગ લઘુ હોય તો નના ગામડાના વધારે (એક બે દિવસ ઉપરાંત) રહે નહિ, અથવા તો સ્થિરવાસ રહે નહિ, તેમ ગુદ્ધ સાધુનો એવો વિચાર થાય નહિ કે-વિહાર કરીને આવેલા મુનિને છગ કરીને

બીજે ગામ મોકલે, અને પોતે અયોગ્ય વસ્તુ લેવા કે ભોગવવાનો કાર કરે, એવો સંભવ હોય નહિ. માટે ઉપરનો અધિકાર સ્વેચ્છાચારિનો જણાય છે.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—આ અધિકાર વિષે ટીકાકારનો શો અભિપ્રાય છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—આ ઉપરના કહેલા અધિકારમાં મદ્ય માંસના સંબંધે અન્તરમાં-ફુટનોટમાં જણાવ્યું કે-વખતે કોઇ અતિપ્રમાદિ ગૃદ્ધ હોય તે માંસ પણ ખાવા ચાહે માટે તે લીધા છે એમ ટીકાકાર લખે છે.

સૂત્રના મૂલ પાઠે તો એવા પ્રકારની ચિંતવણા કરી હોય એમ જણાય છે તથાપી ટીકાકારના મત પ્રમાણે હોય તો પણ એ [illegible] સાધુનો તો નથી, અને ટીકાકારના અભિપ્રાયે પણ તે સાધુ [illegible] કરે છે, વળી તેને અતિ પ્રમાદિને ગૃદ્ધિ કહ્યો. અને મૂળ પાઠમાં તેને ચોકખો માયાના સ્થાનને સેવનારો અને તે કૃતવ્ય કરવા યોગ્ય નહીં. એમ ભગવંતે ખુલ્લા શબ્દોમાં કહ્યું છે; માટે તેની ચિંતવણા [illegible] કરેલા પ્રકાર [illegible] તે પ્રકારના આહાર માંહેલો આહાર [illegible] હોય તેવો તે દોષને પાત્ર છે; કારણકે-એ કૃતવ્ય [illegible] અયોગ્ય [illegible] અયોગ્ય ચિંતવણા અને અયોગ્ય [illegible] [illegible] માટે આ ચાલતા અધિકારમાં [illegible] [illegible] લક્ષણ જણાયાં છે.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—આ સંબંધે [illegible] ૪ લક્ષણ [illegible] જણાવશો?

[illegible]

(૪) પછે તે સાધુ ભટકીને પાછા ફરી આવ્યા પછી તે માયાવી, માયા કરી-કપટ કરી-પોતાની માયા ઢાંકવા માટે ગામ મધ્યે તેડી જાય.

એ ૪ મોટા અવગુણ માટે હીણાચારીના કર્ત્તવ્ય સર્વ સાધુને માટે ન ઘટે; નવનીત, મધુ, મદિરા, માંસ, એ ચારે એણે લેવા ચિંતવ્યાં તે રસલોલુપીપણે, તેમ સુસાધુને એ સર્વ નિષેધ ૨. માયાવીપણે-માયા કેળવી સાધુ સંઘાતે વિપ્રતારણી કરી સાધુને વંચ્યા ૩ ઇત્યાદિક કર્ત્તવ્ય વીતરાગના સાધુને ન હોય એ તો હીણાચારીનું કર્ત્તવ્ય.

માંસાહારને માટે જે (૫૯૫) મી કલમ જૈનના સાધુને માટે લાગું કરવામાં આવી છે તે કોઇ વાતે ઘટીત નથી. કોઇ હીણાચારીનું અયોગ્ય કર્ત્તવ્ય હોય તે આખી સમાજને લાગુ કરવા ધારે તે કેમ કબુલ થાય? માટે એ કલમની શંકા તદ્દન ખોટી છે.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—શિષ્ય-આચારાંગજીના ભાષાન્તરમાં શંકાવાળી કલમમાં (૬૦૭) મી કલમ દાખલ કરી છે તો તેમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—તે કલમમાં છ બોલમાં સદાય જીવની ઉત્પત્તિ સંબંધી અધિકાર છે. તેનો ખુલાસો-સાતમા ભાગના ૨૨ મા પ્રશ્નમાં આવી ગયો છે અને મધ ને મદિરા વિષે વધારે સમજુતી આગળ પર કહેવામાં આવશે ત્યાંથી સમજી લેવું.

પ્રશ્ન ૩૯ મું—શિષ્ય-આચારાંગજીના ભાષાન્તરમાં-'પરિહાર્ય મીમાંસા' શંકિત સૂત્રની વિચારણામાં-કલમ (૬૧૯) મીમાં શું કહ્યું છે કે જેને શંકિત (તકરારી) કલમમાં ટાંકવી પડી છે?

ઉત્તર—અહિંયાં એ સૂત્રના એ કલમના અધિકારે કેટલાક એવી શંકા પરાવે છે કે માંસ મત્સ્ય શિયાળુના અર્થે સાધુએ માગતા છે; માટે તે વસ્તુ ખપતી હોવી જોઇએ એમ કેટલાક શંકા કરે છે.

પ્રશ્ન ૪૦ મું—આ શંકા ખરી છે કે ખોટી? સૂત્ર પાઠ શું જણાવે છે? અને જો શંકિત પાઠ હોય તો તેનો ખુલાસો સૂત્રના આધારથી થવો જોઇએ.

ઉત્તર—સંબંધે-સૂત્ર પાઠ-અને ભાષાન્તર-નીચે પ્રમાણે છે.

से भिक्खू वा (२) जाव समाणे सेज्जं पुण जाणेज्जा मंसं वा मच्छं वा भज्जिज्जमाणं पेहाए तेल्लपूयं वा आएसाए उवक्खडिज्जमाणं पेहाए णो खद्धं खद्धं उवसंकमित्तु ओभासेज्जा । णन्नत्थ गिलाणणीसाए । (६१८)

મુનિએ માંસ કે મત્સ્ય ભુંજાતા જોઇ અથવા પરોણાને માટે [illegible] તેલમાં તળાતી જોઇ તેના સારૂ ગૃહસ્થ પાસે ઉતાવળા ઉતાવળા [illegible] ચીજો માગવી નહિ અગર માંદગી ભોગવનાર મુનિના સારૂ ([illegible] ખપતી હોય તો જુદી વાત છે. (૬૧૯)

અહિંયાં ભાષાન્તરવાળાએ માંસ મત્સ્યનો કાંઇ ખુલાસો કર્યો [illegible] તેથી ભાષાન્તર વાંચવાવાળાને ભ્રમણામાં પડવું થાય તે સ્વાભાવિક [illegible] ઘણાં લોકો શંકાશિલ થાય; માટે અહિંયાં જણાવવા જરૂર પડે છે [illegible] શબ્દે કોઇ પંચેંદ્રિય જીવનો માંસ ન લેવો; તેમજ મચ્છ શબ્દે [illegible] માંછલા પણ ન લેવા, પણ બન્ને વનસ્પતિનીજ જાતી છે એમ [illegible] આચારાંગજીના ટબામાં ખુલ્લી રીતે જણાવે છે અને બીજા સૂત્રો [illegible] વિષે પુરતી સાક્ષી આપે છે.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—પરંપરાનો ટબો તો ઘણું કરી પાયચંદ [illegible] કરેલો છે ને તે તો મહા વિદ્વાન તરિકે ગણાઇ ગયા છે ને તેમનો [illegible] ટબો પણ પ્રામાણિક ગણાય છે; માટે તેમણે મંસંવા મચ્છંવા શબ્દે [illegible] અર્થ કર્યો છે ને તે વિષે કાંઇ વિશેષ ખુલાસો જણાવે છે?

ઉત્તર—પ.બ્રબો–ઉપર કહેલા નવમા ઉદ્દેશામાં મંસંવા કહેતાં–[illegible] ગીર–વનસ્પતિનો ગીર અને મચ્છંવા કહેતાં–મચ્છ ને આકારે વનસ્પતિ [illegible] કાચી પ્રમુખ. પચના તળતા દેખીને તથા તેલમાં પુડલા પ્રમુખ [illegible] દેખીને સધુ ઉતાવળો ઉતાવળો આવીને જાચે નહિ–માગે નહિ [illegible] માર્ગ જાણવો, અને અપવાદ માર્ગે એટલો વિશેષ [illegible] [illegible] તો કદાચિત માગે અન્યથા માગે નહિ. અહિંયા [illegible] શબ્દે વનસ્પતિ જાણવી. લોક પ્રસિદ્ધ નામ કહેતાં તેવો અર્થ [illegible] [illegible] નહિ. [illegible] 'નવપદજીની સમકરીવા' [illegible] [illegible] [illegible] છે.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—આ વિષે કાંઇ અધિક [illegible] છે? [illegible] [illegible]?

[illegible]

દળ તથા ગીર તે મંસ-ગીર કહીયે. સાખ પન્નવણા પદ પહેલે બિંટ મંસં કડાહં एयाइ हवंति एग जीवस्स. मच्छंवा० મચ્છને આકારે કારેલા કોડી પ્રમુખ તથા મચ્છને નામે વનસ્પતિ मुज्जिज्जमाणं० તળતાં पेहाए० દેખીને અથવા तेलपूयंवा० તેલ પ્રધાન પુડલો आएसाए० પ્રાહુણાને અર્થે એટલે એ પ્રકારની વનસ્પતિ ત્રીજો પુડલો એ ૩ उवखडिज्जमाणं० તળતાં-પચતાં पेहाए० દેખીને णोखद्धं ૨ ઉતાવળો ઉતાવળો उवसं कमित्तुं०. આવીને સહેજ ભાવે-સ્વાદે उभासेज्जा૭ માગે નહિ. णणत्थ गिलाण णीसाए० ગિલાણના પ્રયોગ માટે એટલે ગિલાણ મંદવાડિયાને અર્થે તળ્યું તાવ્યું માગે એ ત્રણે ગિરાદિક હલવાં તળ્યાં મોઢે લાગે તે માટે. પણ ગિલાણ મંદવાડિયાને માંસ માછિલા સદદે નહિ-પચ્ચે નહિ; માટે અહિંયાં માંસ માછલાનો અર્થ લાગુ થાય નહિ. જે માંસ, માછલાનો અર્થ કરે છે તે એકાંત સૂત્ર વિરૂદ્ધ બોલે છે. મંસ મત્સ્યનો અર્થ વનસ્પતિનોજ કરવો, એ તળતાં દેખી ગિલાણાદિક માટે માગવાનો સંભવ; પરંતુ માંસ તો ધુરથીજ નિષેદ્ધ છે. અને મત્સ્ય તે અન્નનું નામ હોય એટલે મત્સ્યને નામે અન્ન હોય. તંદુલ મચ્છ તથા મત્સ્યને આકારે વનસ્પતિ પણ હોય તે કંટોલા કંકોડા પ્રમુખ. બીજી પણ કાંટાવાળી વનસ્પતિ મત્સ્યને આકારે હોય તે તળી તાવી નીલી તથા સૂકી વનસ્પતિ તથા પુડલો ગિલાણ ઘરડા મંદવાડિયાને અર્થે માગી લીએ એ અર્થ શુદ્ધ છે. એ (૬૧૯) મી કલમનો ખુલાસો કર્યો.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—શિષ્ય-શ્રી આચારાંગ સૂત્રના ભાષાન્તરમાં 'પરિહાર્ય મીમાંસા'માં-શંકિત સૂત્રની વિચારણામાં-શંકાવાળી કલમોમાં (૬૩૦) મી કલમ જે શંકાવાળી મૂકી છે કે-જેની અંદર એવો પાઠ છે કે-मंसगं मच्छगं મોષા अट्ठियाइं कंटए गहायसेतं जाव परिट्ठवेज्जा એટલે માંસ માંસ ભખેજા અહિયં અહિયં પડવેજા એમ કહેવામાં આવે છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—અહિંયાં પ્રથમના અધિકાર ઉપર વિચાર કરતાં વનસ્પતિની જાતિમાં ઘણી વસ્તુ નાખી દેવા યોગ્ય હોય અને થોડી વસ્તુ ખાવા યોગ્ય હોય તેવી વસ્તુ સાધુએ લેવી નહિ. તે વાત (૬૨૮)મી કલમમાં જણાવેલ છે. તેમજ આચારાંગજી સૂત્રની બીજી આવૃત્તિમાં-(૬૨૯) મી કલમમાં એજ ભાવ જણાવ્યો છે કે—

से भिक्खू वा (२) सेज्जं पुन जाणेज्जा, बहु अट्ठियं मंसंवा, मच्छंवा बहु कंटगं;-अस्सिं खलु पडिग्गाहितंसि अप्पे सिया भोयन जाए, बहु उज्झिय

घम्मिए–तहप्पगारं बहु अट्ठियं मंसं मच्छं वा बहु कंटगं लाभे संते जाव नो पडिगाहेज्जा। ६२९

વળી બહુ ઠળિયાવાળું (પનસ વીગેરે ફળોનું ફળ) ગર્ભ [illegible] કાંટાવાળી મત્સ્યાકારની વનસ્પતિ જે લેવાથી થોડું ખાવાનું બને [illegible] છાંડવું પડે છે તે પણ ગ્રહણ નહિ કરવા. (૬૨૯)

હવે ઉપર કહેલી વસ્તુ સાધુ ગોચરીયે ગયા છતાં ને કોઇ [illegible] કરે તે સંબંધે નીચેના પાઠમાં જણાવે છે.

से भिक्खू वा (२) जाव समाणे सियाणं परो बहु अट्ठिएण मंसेण मच्छेण उवणिमंतेज्जा "आउसंतो समणा, अभिकंखसि बहु अट्ठियं मंसं पडिगाहेत्तए?" एयप्पगारं णिग्घोसं सोच्चा णिसम्म से पुव्वा मेव आलोएज्जा, "आउसो–त्ति वा भइणि त्ति वा, णो खलु मे कप्पइ से बहु अट्ठियं मंसं पडिगाहेत्तए। अभिकंखसि मे दाउं, जावइयं तावइयं पोग्गलं दलयाहि, मा अट्ठियाइं।" से सेवं वदंतस्स परो अभिहट्टु अंतो पडिग्गहगंसि बहु अट्ठियं मंसं परिभाएत्ता णिहट्टु दलएज्जा; तहप्पगारं पडिग्गहगं परहत्थंसि वा पर पायंसि वा अफासुयं अणेसणिज्जं लाभे संते जाव णो पडिगाहेज्जा। से आहच्च पडिगाहिए सिया, तं णो "हि" त्ति वएज्जा, णो "अणिहि" त्ति वएज्जा। से–त्त मायाए [illegible] अवक्कमेज्जा, (२) अहे आरामंसि वा अहे उवस्सयंसि वा अप्पंडए [illegible] [illegible] मंसगं मच्छगं भोच्चा अट्ठियाइं कंटए गहाय से त्त मायाए [illegible] [illegible]। अहे झामथंडिलंसि वा जाव पमज्जिय (२) परिट्ठवेज्जा। [illegible]

[illegible] મુનિને કોઇ નિમંત્રણ કરે કે "હે આયુષ્મન શ્રમણ [illegible] [illegible] ઇચ્છો?" આવું [illegible] મુનિ [illegible] [illegible] કે "હે આયુષ્મન બા બહેન! મને [illegible] [illegible] નહિ [illegible] તમે મને ન દેવા [illegible] [illegible] દેવું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. (૬૩૦)

અહિંયાં મૂળ પાઠ ઉપરથી કે મૂળ ભાષાન્તર ઉપરથી કોઈને ચમકવા જેવું કે ભડકવા જેવું નથી તેમજ એકદમ કોઈએ અભિપ્રાય પણ આપી દેવા જેવું નથી. પાઠમાં કહેલા શબ્દનો અર્થ લોક પ્રસિદ્ધ ભાષામાં વપરાતો જે છે તે પ્રમાણે ગ્રહણ નહિ કરતાં વનસ્પતિની જાતિમાંજ તે શબ્દો સહિત લાગુ થાય છે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—શિષ્ય–અહિંયાં મૂળ પાઠ પ્રમાણે સાધુના પાત્રામાં આવેલી વસ્તુ તેમાંથી ખાધી શું ને પરઠવી દીધી શું તેનો ખુલાસો તો થવો જોઈએ?

ઉત્તર—તેનો ખુલાસો બહુ સારો છે સાંભળો–સાધુ ગૃહસ્થના ઘરે વહોરવા ગયા, દાતારે શાક, અથાણું કે મોરબ્બાનું આમંત્રણ કર્યું. તેમાં કોઈ કાંટા કુળીયા કે ઠળીયા–ગોટલા કે છોડીયા વગેરે ખાતાં ચવાય તેવા ન હોય અને ગળે અટકે તેવા પદાર્થો હોય તે સહિત દાતાર વોરાવે તો પ્રથમ સાધુ ના પાડે કે તે ચીજ લેવા જોગ નથી; પરંતુ જો તમારે મને તે વસ્તુ દેવી હોય તો તેમાંથી ઠળીયા, ગોટલા, છોડીયા કે કાંટા વગેરે ખાવામાં–ચાવવામાં ન આવે તેવા પદાર્થો કાઢી નાખીને બકાત રહેલો મંસ શબ્દે તેનો ગીર–દળ–ગર્ભ વોરાવો. તેમ કહેવા છતાં કોઈ દાતાર ઉતાવળો થઈ એમને એમ સાધુના પાત્રામાં નાખી દે તો ગૃહસ્થને તિરસ્કાર નહિ કરતાં–ઠબકો નહિ દેતાં સાધુ પોતે ગોટલા છોડીયા–ઠળીયા વગેરે કાઢી નાખી ખાવા યોગ્ય કુણી વસ્તુને ખાઈ જાય અને બાકીની વસ્તુ પરિઠવે. દાખલા તરીકે–કેરીના અથાણામાં ગોટલા–છોડીયાં હોય, ખારેક, ગુંદાના અથાણામાં ઠળીયા હોય અને કોઈ એવી ચીજ હોય કે–જેમાં કાંટા પણ હોય તેમાંથી ખાવા યોગ્ય વસ્તુને ખાય અને પરિઠવવા યોગ્ય વસ્તુને પરિઠવે; એવો અધિકાર હોવા છતાં તેને અવળાં રૂપમાં અર્થ કરી સાધુને અભક્ષ વસ્તુ ખાવાનો આરોપ મૂકવો તે મહા નુકસાનીનું કર્તવ્ય છે.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—સૂત્રમાં મૂળ પાઠે અટ્ઠિયં, મંસ ને મચ્છ એ ત્રણ શબ્દ જે કહ્યા છે તેનો અર્થ તો પંચેન્દ્રિયના શરીર સંબંધીમાં થાય તે ઉપરથી ઘણાં લોકો આવા વિચાર ઉપર આવે અને શંકાશિલ બને તેના સમાધાનને માટે ઉપર જણાવ્યા મુજબ વનસ્પતિના સંબંધમાં એ ત્રણે બોલ બે દાખલા દાખવાથી સાબીતી કરી આપો તો ઘણાઓની શંકાનું સમાધાન થાય માટે તે પ્રશ્ન કરવા જરૂર છે.

ઉત્તર—સાંભળો-પ્રથમ 'अट्ठियं' શબ્દનો અર્થ કરીએ કરે અટ્ઠિયંનો અર્થ હાડકાં થાતો નથી પણ ઠળીયાં થાય છે. જુઓ શ્રી દશ વૈકાલિક સૂત્રનું પાંચમું અધ્યયન-તેની ગાથા ૭૩ મી.

बहु अट्ठियं पुग्गलं, अणि मिसं वा बहु कंट्टयं;
अत्थियं तिंदुयं बिल्लं, उच्छु खंडंव सिंबलिं. ॥ ७३ ॥

ભાવાર્થ:—જે ફળને વિષે ઘણા ઠળીયા હોય તે પોગળ વૃક્ષનું ફળ તથા સીતાફળ પ્રમુખ, અનમીસનામાં વૃક્ષનું ફળ, જેને ઘણા કાંટા હોય તે, અગથીયાના ફળ, ટીંબરૂના ફળ, બીલીના ફળ, શેરડીના કટકા, સાંબલી વેલાના ફળ તથા તુરાની પાપડી. ॥ ૭૩ ॥

अप्पेसिया भोयण जाए, बहु उज्झिय धम्मिए;
दिंतियं पडि आइक्खे, नमे कप्पइ तारिसं. ॥ ७४ ॥

ભાવાર્થ:—એ પૂર્વોક્ત ફળ (ઘણા ઠળીયા તથા કાંટાવાળા) કે જે ખવાય તેવો ભાગ થોડો હોય અને નાખી દેવા જેવો ભાગ ઘણો હોય તેથી તે દાતાર દીએ તે વારે સાધુ કહે તેવો સદોષ આહાર મુજને [illegible] કલ્પે. ૭૪

ઉપર કહેલા આચારાંગની (૬૩૦) મી કલમને આ દશ વૈકાલિક સૂત્રની બન્ને ગાથા વિશેષ સાક્ષીભૂત થાય છે કે-અટ્ઠિયં શબ્દનો અર્થ હાડકા નથી પણ ઠળીયા છે.

તેમજ શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રના પહેલા પદમાં વૃક્ષના અધિકારે [illegible] કહ્યું છે કે—

से किं रुक्खा ? रुक्खा दुविहा पन्नत्ता, तंजहा-एगट्ठिया य, बहुबी-[illegible] ॥ से किं एगट्ठिया ? एगट्ठिया अणेगविहा पन्नत्ता तंजहा-[illegible] [illegible]

[illegible]

ઉત્તર—સાંભળો-પન્નવણાજી સૂત્રમાં પહેલા અધ્યયને-લાલાવાળા છાપેલ પાને (૫૧) મે-૧૧ મી-૧૨ મી-ગાથામાં કહ્યું છે કે—

पुस्सफलं कालिंग, तुंब तउ सेलु वालुकं;
घोसालयं पडोलं, तिंदुयं चेव तिंदूसं. ॥ ११ ॥
बिंट मंस कडाहं, एयाइ हवंति एग जीवस्स;
पत्तेय पत्ताइंस, केसर मकेसरं मिंजा. ॥ १२ ॥

અર્થઃ—પુષ્પ ફળ (કોહલા) કાલિંગડા (તરબુજ) તુમ્બા, ત્રુસડે, ચીભડે, (ખરબુજ) ઘાસડે, (તોસા) પટોલ, તિંદુક-ટીંબરૂ, ટીડસા ઈનકા બિંટ, મંસ-ગિરા-(ઠળ-ગર્ભ) વઉપર કે કડહા-છાલ, ઇનમેં તીનોકા એક જીવ કહા હૈ. ઇનકે પાન કેસર વૈસેહી કેસરા વિના મિંજ ઇનમેં પ્રત્યેક જીવ જાનના ॥ ૧૧ ॥ ॥ ૧૨ ॥

હવે, અહિયાં તો વનસ્પતિના ઠળીયાને અઠ્ઠિયં; તેમજ વનસ્પતિના ગીર-ઠળ કે ગર્ભને મંસ કહિને સૂત્રકારે ખુલ્લી રીતે જણાવ્યું છે-તેમજ વૈદક શાસ્ત્ર "શાલિગ્રામ નિઘંટુ ભૂષણમ્" માં પાને ૮૭૩ માં કાલિંગાને ગુજરાતિમાં-તડબુચ ને-માંસ ફળ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—જેમ ઉપરની બે બાબતનો ખુલાસો કર્યો તેમ જો મચ્છ-મત્સ્ય વિષેનો ખુલાસો થાય તો વધારે સારૂં; કારણકે કેટલાકનું કહેવું એમ થાય છે કે-મચ્છ શબ્દનો અર્થ મત્સ્ય સિવાય બીજો કોઇ થાતો નથી અને કોઇ કોષમાં પણ બીજો અર્થ નીકળતો નથી; માટે મચ્છનો અર્થ કોઇ સૂત્રમાંથી વનસ્પતિમાં નીકળી આવે તો ઘણાં લોકોને તત્ સંબંધી શંકા દૂર થાય.

ઉત્તર—જો કોઇ એમ કહેતું હોય કે-કોઇ કોષમાં મચ્છનો અર્થ બીજો થતો નથી તો શ્રીમાન્ હેમચંદ્રાચાર્યના પ્રસિદ્ધ કોષમાં-અમુક જાતની વનસ્પતિનાં નામ છે તેમાં નીચે મુજબ નામો આપવામાં આવ્યાં છે. "तिक्ता रिहा कटुर्मत्स्या चक्रांगी शकुलादनी." આ ૭ નામોની અંદર ચોથું નામ મત્સ્યા એવું છે. (પરિહાર્ય મિમાંસા.)

જેમ આચારાંગમાં કહેલા બે શબ્દમાં મંસ ને અટ્ટિયં, ને મચ્છ ને કંટણ શબ્દ લાગુ છે; એટલે મંસ, તે વનસ્પતિના ફળમાં જેમ ઠળીયાનો સંભવ તેમ મચ્છ શબ્દે તેવી જાતની-તેવા આકારની પણ કાંટાવાળી વનસ્પતિ કથ વોહિકામાં કરી છે.

તેમજ "શબ્દ ચિંતામણી" (સંસ્કૃત-ગુજરાતી શબ્દકોશ) એટલા મચ્છ કે મત્સ શબ્દનો અર્થ માંછલું મત્સ્ય થાય છે, પણ તે શબ્દને અંગે બીજાં નામો પણ જોવામાં આવે છે. જેમકે—

मत्स्य गंधा—વનસ્પતિ જળપીંપર.

मत्स्यंडी—એક જાતનો ગોળનો વિકાર. (સાકર)

मत्स्य पित्ता—વનસ્પતિ કડું રોહિણી, કડુ.

मत्स्याक्षी—૧ એક જાતની ધ્રો, ૨ વનસ્પતિ મરાડી, ૩ વનસ્પતિ [illegible]

मत्स्यांगी—એક જાતની વનસ્પતિ.

मत्स्यादनी—જળપીપર.

અને ગુજરાતી શબ્દકોશમાં મચ્છનો અર્થ માછલું, ૨ [illegible] જે પનુષ ખેંચાય છે તે મચ્છ તણાયો એમ કહેવાય છે, ૩ [illegible] માંનો એક.

એમ મત્સ્યને અંગે જોડાયેલા બીજા ઘણા શબ્દો જોવામાં આવે [illegible] વૈદક શાસ્ત્રમાં પણ મનુષ્ય તિર્યંચ-પશુ, પક્ષી અને જળચરા [illegible] વનસ્પતિના ઔષધીઓનાં ઘણાં નામો જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—આ વિષે ટીકાકાર શું જણાવે છે?

ઉત્તર—[illegible] પૃષ્ઠ ૧૩૫ મે-(૧૩૦) મી [illegible] એમ જણાવે છે કે—

[illegible]

શબ્દોનો અર્થ વનસ્પતિ રૂપે કરવો જોઇએ. એમ જણાવીને તેમણે ભુજ્ ધાતુનો ખાવાનો અર્થ કાયમ રાખી બાકીના શક ભરેલા શબ્દોના નીચે મુજબ અર્થ આપ્યા છે.

માંસ-(પનસ વગેરે) ફળોનું ગર્ભ.

મત્સ્ય-એ નામની વનસ્પતિ.

અસ્થિ-ફળના અંદર રહેલાં ગોટલાં કે ઠળિયા.

પુદ્ગલ-ગર્ભ ગાલો કે ગર.

કંટક-ફળમાં રહેલાં કાંટા.

ટીકાકારે આ સૂત્રને અપવાદ તરીકે ગણીને સદરહુ શબ્દોનો લોક પ્રસિદ્ધ અર્થ કાયમ રાખી ભુજ્ ધાતુનો અર્થ ખાવાનો નહિ પણ બાહ્ય પરિભોગનો ઠેરવ્યો છે. (ભાષાન્તર કર્તા પોતાનો અભિપ્રાય જણાવે છે કે—)

અમે ભાષાન્તરમાં ટીકાને અનુસરતો અર્થ આપ્યો છે; છતાં બાળાવબોધકારના અર્થ સાથે પણ અમારે વાંધા જેવું નથી. વધુ ખુલાસા માટે જુઓ શબ્દાર્થ વિવેક.

પ્રશ્ન ૫૦ મું—શબ્દાર્થ વિવેકમાં શું કહ્યું છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—પ્રસ્તાવના વગેરે પૃષ્ઠ (૪૦) મે-શબ્દાર્થ વિવેકમાં કહ્યું છે કે—

જે વાક્ય સંબંધે આ ચર્ચા ઉઠેલી છે તેને માટે ટીકાકાર એમ જણાવે છે કે-માંસ શબ્દનો ઉત્સર્ગમાં-ગર્ભ અથવા દળ અર્થ સમજવો. પરંતુ કોઇ આપત્ કાળમાં અન્ન, પાણીનો અભાવ હોય અને કોઇ સાધુ રોગીષ્ટ થયો હોય, સંવર માર્ગમાં સ્થિર ન રહી શકતો હોય, ધર્મની હેલના થતી હોય, પોતાની સારી સ્થિતિ ઉપર ઉન્નતિનો આધાર હોય અને પોતાના રોગનું નિવારણ કરવા કોઇ મહાન વૈદ્યનો આગ્રહ હોય, તેવે પ્રસંગે બાહ્ય વિલેપન અર્થે જેમ વાઘ આદિના તેલ વપરાય છે, તે પ્રમાણે અપવાદ માર્ગે વાપરવાનું ટીકાકાર કહે છે. આ જગોએ કોઇ એમ પ્રશ્ન કરે કે આજ પુસ્તકના ભાષાન્તરમાં ત્યારે મત્સ્ય-માંસના અર્થમાં વનસ્પતિ તથા ગર્ભ એવા શબ્દો શા માટે નથી વાપરવામાં આવ્યા? તેનું સમાધાન એ છે કે-પ્રથમ તો આ વાત લાંબો વખત થયાં ચર્ચાય છે, તેમજ ટીકાકારના બાહ્ય ઉપયોગ અર્થે, અમુક સંજોગે એ વાપરવાના અભિપ્રાયને અનુસરી આ બાબત ખાસ પુરવાર દાખલ કરવાની હોવાથી અમોએ પાઠમાં હતા તેવા મૂળ શબ્દોજ રાખેલા છે, માટે માત્ર તે ઉપરથીજ વાંચનારે કશું ધારણ બાંધી બેસવાનું નથી. શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે કે—

शक्ति ग्रहो व्याकरणोपमान-कोशाप्तवाक्याद् व्यवहारतश्च.

અર્થ—વ્યાકરણથી, ઉપમાનથી, કોષથી, આપ્ત વાક્યથી અને વ્ય[illegible]

[illegible]હારથી અર્થ મનાય છે માટે વર્તમાનકાળના જૈન વૃદ્ધ વ્યવહારીએ જે અર્થ કહે તે માન્ય રાખવો; એ ભવ્ય જીવનું કર્તવ્ય છે. મત્સ્ય [illegible] બાહ્ય પરિભોગને અર્થે પણ પરંપરાથી નિષેધ ચાલ્યો આવે છે, માટે સં[illegible]પરા અને વૃદ્ધ વાક્યોને માન આપી અર્થ ગ્રહણ કરવો એ [illegible] પુરૂષોનું કર્તવ્ય છે. એક શબ્દના અનેક અર્થ થાય છે તે [illegible] કેળવાયેલો તેમજ અભણ વર્ગ બધા સારી રીતે સમજે છે. શ્રી [illegible] સૂત્રમાં વનસ્પતિનાં વિચિત્ર નામો આવે છે-અધ્યતી અધ્યાર્ણી, [illegible] મંડુકી, ઐરાવણી વીગેરે ઘણાં નામો બીજા વીર્યોનાં નામને [illegible] આવે છે. વગેરે વગેરે (શબ્દાર્થ વિવેક.)

પ્રશ્ન પ૧ મું—અહિંયાં એક સવાલ ઉઠે છે કે અહિં [illegible] કાને બદલે ઠળિયાનો અર્થ લાગુ કર્યો તે સૂત્રપાઠથી જેમ [illegible] વનસ્પતિનું [illegible]-ગર્ભ સાબીત કરી આપ્યું તેમ અહિં [illegible] નહિ પણ ઠળિયા છે એમ સૂત્રપાઠથી નિર્ણય કરી આપો તેમ [illegible]!

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-અહિ શબ્દે હાડકા, અને અહિં [illegible] ઠળિયા સૂત્રપાઠથી જણાવીએ છીએ.

(૧) ભગવતીજી શ. ૨ જે-ઉ. ૫ મેં-તુંગીયા નગરીના [illegible] [illegible]

[illegible]

(૨) [illegible]

[illegible]

(૩) [illegible]

[illegible]

(૪) [illegible]

[illegible]

(૫) [illegible]

[illegible]

(६) ठाणांगठाणे ४ थे-उ. २ जे—चत्तारि थंभा प० तं० सेल थंभे, अट्ठि थंभे, दारु थंभे, तिणि सलया थंभे—તેમાં હાડકાના થંભ સમાન માન કહ્યું.

(૭) ઠાણાંગઠાણે ૧૦ મે—दशविहे ओरालिए असज्जाइए पणत्तेः—अट्ठि[1], मंसे[2], सोणिए[3] ઇત્યાદિ.

દશ પ્રકારે ઔદારિકની અસઝાય કહી છે તે એ કે-હાડકાં ૧, માંસ ૨, લોહી ૩, અશુચિ (મળમૂત્ર) ૪, મશાણભૂમિ ૫, ચંદ્ર ગ્રહણ ૬, સૂર્ય ગ્રહણ ૭, ઉલ્કાપાત ૮, રાજ વિગ્રહ ૯, અને ઉપાશ્રયના અંદર પડેલું મૃત-કલેવર ૧૦. આ દશ બોલમાં પહેલો બોલ અટ્ઠિ શબ્દે હાડકા કહે છે.

(૮) પ્રશ્ન વ્યાકરણના પહેલા અધ્યયનમાં-આશ્રવદ્વારમાં-વિવિધ કારણે હિંસા કરે છે તેમાં अट्ठि मिंजा હડી-હાડ ને હાડની મીંજી અર્થે હિંસા કરનારા કહેલ છે.

(૯) તથા તેજ પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રના પહેલા અધ્યયને-નારકીને-अट्ठि एहारु णह रोम वज्जिय, હાડકા, સ્નાયુ, નખ, રોમ રહિત કહેલ છે.

(૧૦) શ્રી આચારાંગ સૂત્રના ભાષાન્તરમાં દશમા અધ્યયનમાં (બીજા-સુતસ્કંધના પહેલા અધ્યયનમાં) પિંડેષણા અધ્યયને શરૂઆતમાં-કલમ (૫૨૪ મી) તેમાં કહ્યું છે કે-સાધુને કદિ કોઇ જીવજંતુવાળો આહાર મળે ને તે શુદ્ધ ન થાય તેવું હોય તો પરિઠવવાના પાંચ સ્થાનક કહ્યાં છે તેમાં બીજું સ્થાનક अट्ठि रासिं સિવા, હાડકાની રાસિ-હાડકાના ઢગલામાં પરિઠવે કહેલ છે.

એ દશ દાખલે સૂત્રની સાક્ષીએ-સૂત્રના મૂળ પાઠે અટ્ઠિ શબ્દે હાડકા કહ્યા.

પ્રશ્ન ૫૨ મું—અટ્ઠિ શબ્દે હાડકા કહ્યા; એટલે અટ્ઠિનો અર્થ જેમ હાડકા બતાવ્યા તેમ અટ્ઠિયંનો અર્થ ઠળિયા થાય છે, એવો દાખલો કોઇ સૂત્ર પાઠથી જણાવો તેમ છો? જો અટ્ઠિયંનો અર્થ ઠળિયા સૂત્ર પાઠથી સાબીત થાય તો (૬૩૦) મી કલમની શંકા દૂર થાય.

ઉત્તર—સાંભળો-ફળાદિકના ધોવણમાં 'અટ્ઠિયં' શબ્દે ઠળિયા હોય તો તે પાણી સાધુને લેવું કલ્પે નહિ. તે સૂત્ર પાઠ—

શ્રી આચારાંગ સૂત્રના પિંડેષણા અધ્યયનના આઠમા ઉદેશે કલમ (૫૮૯ મી) તેમાં કહ્યું છે કે—

से भिक्खू वा (२) जाव पविट्ठे समाणे सेज्जं पुण पाणग जातं जाणेज्जा तंजहा; अंब पाणगं वा अंबाड पाणगं वा, कविट्ठ पाणगं वा, माउलिंग पाणगं वा, मुद्दिया पाणगं वा, दाडिम पाणगं वा, खज्जूर पाणगं वा णालिएर पाणगं वा, करीर पाणगं वा, कोल पाणगं वा, आमलग पाणगं वा, चिंचा पाणगं वा, अन्नतरं वा तहप्पगारं पाणग जातं स अट्ठियं सकणुयं सबीयगं अस्संजए भिक्खु पडियाए छब्बेण वा, दूसेण वा, वालगेण वा, आवीलियाण परिपीलियाण आहट्टु दलएज्जा, तहप्पगारं पाणग जातं अफासुयं लाभे संते णो पडिगाहेज्जा। ५९.

આંબાના ધોવણનું પાણી તે આંબાનું પાણી, અંબાડગ તે અંબાડાના ધોવણનું પાણી, કોઠના ધોવણનું પાણી, બીજોરાના ધોવણનું પાણી, દ્રાક્ષનું પાણી, દાડમનું પાણી, ખજૂરનું પાણી, નાળિયેરનું પાણી, કેરાનું પાણી, બોરનું પાણી, આંમળાનું પાણી, આંબલીનું પાણી, તથા એવીજ જાતનું બીજું દરેક પાણી, અડિયં-ઠળિયા-કણિયા સહિત, છાલ કે બીજ સહિત હોવાથી ગૃહસ્થ સાધુને માટે વાંસની છાબડી કે કપડાં તથા વાળાથી બનેલું વાસણ (ચાળણી) કે ગળણીનોપર તેમાં ગાળીને કુળિયા બીજાદિક ટાળીને દેવા આપવા માટે તો મુનિએ તેવું પાણી અપ્રાસુક જાણીને ન લેવું.

ઇત્યાદિક ધોવણનું પાણી તો અચિત્ત છે, સાધુને કલ્પે તેવું છે, [illegible] ઠળિયા કે બીજ વગેરે તેમાં હોવાથી તે અકલ્પનિક છે, માટે તે [illegible] કલ્પે. અટ્ઠિયં અટ્ઠિયં શબ્દે ઠળિયાજ [illegible] ઉપર કહેલા ૧૨ પ્રકારના [illegible] ઠળિયા કે બીજ હોય તેમાં [illegible] ન હોય, [illegible] પ્રથમ [illegible]

(૧) [illegible]

(૨) [illegible]

પ્રશ્ન ૫૩ મું—અહિયાં એક સંવાલ ઉઠે છે કે જ્યારે ફળના ધોયેલાં પાણીમાં ઠળિયા હોવાથી તે પાણી કલ્પે નહિ તેમજ ગાળીને ઠળિયા પ્રમુખ કાઢી નાખીને પાણી વોરાવે તો તે પણુ સાધુને કલ્પે નહિ. તો ૬૩૦ મી કલમનો અર્થ વનસ્પતિના દળના ગીરનો કે ગર્ભનો ઠરાવીએ તો સાધુ એમ કેમ કહે કે મને ઠળિયા કાઢી નાખી આપો. સાધુના કહેવાથી અગર સાધુની નજરે કોઇ ઠળિયાવાળી ચીજમાંથી ઠળિયા પ્રમુખ કાઢીને વોરાવે તો ખપે કે કેમ?

ઉત્તર—અહિયાં તો એટલુંજ સમજવું બસ છે કે–કોઇ પણ ઠળિયા બીજ વગેરે સચેત વસ્તુને સંગે ગમે તે ચીજ હોય તે સાધુને લેવી કલ્પે નહિ. માંસાદિકનો તો સર્વથા નિષેધજ છે માટે ૬૩૦ મી કલમનો જ્યાં પ્રશ્ન ઉઠયો છે; ત્યાં તેનાં ઉત્તરમાં અમોએ ચોકખું જણાવ્યું છે કે–શાક, અથાણું કે મુરબ્બો કોઇ દળવાળી–ગર્ભવાળી ચીજનું નિસ્પન્ન થયેલું હોય તે પણુ વનસ્પતિની જાતિનું હોય તેમાં કદી અસ્થિ શબ્દે ઠળિયા પ્રમુખ હોય પણુ તે વસ્તુ અચેત–સાધુને ખપે તેવું લેવા યોગ્ય હોય પણુ ઠળિયા પ્રમુખ પરિઠવવાની ઉપાધી વધવાના સબબે અથાણું પ્રમુખ વોરાવનાર દાતારને સાધુ ચોકખા શબ્દમાં કહે કે—હે ભાઈ! હે બ્હેન! જો તમારે તે વસ્તુ વોરાવવા ઇચ્છા હોય તો તેમાંથી ગોટલાં, છોડીયા, ઠળિયા કે કાંટા વગેરે કાઢીને મને પુદ્ગલ વોરાવો એવો ચોકખો પાઠ છે (એજ મુનિની ભાષા સુમતિ.)

દુનિયાની બોલાચાલીમાં કદી અયોગ્ય શબ્દ હોય તો તે શબ્દ સાધુ નહિ વાપરતા યોગતાવાળો શુદ્ધ ને સરલ શબ્દ વાપરે. દાખલા તરીકે કાઠિયાવાડમાં એક જાતની વનસ્પતિનું શાક થાય છે તેનું નામ એવું વિચિત્ર છે કે જે નીચ વરણમાં કે મ્લેચ્છ જાતિમાં તે નામનું શાક સાંભળ્યું હોય તો ઉત્તમ જ્ઞાતિ તો તે નામનો તિરસ્કારજ કરે; પરંતુ જ્યારે શ્રાવકનાંજ ઘરે તે નામનું શાક સાધુને વોરાવવા આમંત્રણ કરે અને સાધુ વોરે પણુ ખરા, પણુ ઉપયોગવંત સાધુ હોય તો એમ કહે નહિ કે–એટલે તેનું નામ ઉઇ માગે નહિ. એવું શાક કયું? તે સાભળો–નોગકોગનું શાક. જો આનો લોક પ્રસિદ્ધ અર્થ કરીએ તો 'નોગ' એટલે નોળીયો અને 'કોગ' એટલે પુંસ (ઉંદરની જાતિમાં નોળિયા જેવડી પુંસ થાય છે.) એ બન્ને પંચેંદ્રિની જાતિ છે, તેનું શાક સાધુને બીલકુલ ખપે નહિ—પરંતુ તે બન્ને નામની નોગકોગ એ નામની વનસ્પતિનું શાક કાઠિયાવાડમાં વપરાય છે ને સાધુ પણુ ખાય છે. એવી રીતે ૬૩૦ મી કલમમાં વપરાયેલા શબ્દનું સમજી લેવું.

से भिक्खू वा (२) जाव पविट्ठे समाणे सेज्जं पुण पाणग जातं जाणेज्जा तंजहा; अंब पाणगं वा अंबाड पाणगं वा, कविट्ठ पाणगं वा, माउलिंग पाणगं वा, मुद्दिया पाणगं वा, दाडिम पाणगं वा, खज्जूर पाणगं वा नालिएर पाणगं वा, करीर पाणगं वा, कोल पाणगं वा, आमलग पाणगं वा, चिंचा पाणगं वा, अन्नतरं वा तहप्पगारं पाणग जातं स अट्ठियं सकणुयं सबीयगं अस्संजए भिक्खु पडियाए छब्बेण वा, दूसेण वा, वालगेण वा, आवीलियाण परिवीलियाण आहट्टु दलएज्जा, तहप्पगारं पाणग जातं अफासुयं लाभे संते णो पडिगाहेज्जा। ५९

આંબાના ધોવણનું પાણી તે આંબાનું પાણી, અંબાડગ તે [illegible] ધોવણનું પાણી, કોઠના ધોવણનું પાણી, બીજોરાના ધોવણનું પાણી, [illegible] પાણી, દાડમનું પાણી, ખજૂરનું પાણી, નાળિયેરનું પાણી, કેળાનું [illegible] બોરનું પાણી, આંમળાનું પાણી, આંબલીનું પાણી, તથા એવીજ [illegible] બીજું દરેક પાણી, અઠિયં-કુચિયા-કણિયા સહિત, છાલ કે બીજ સહિત હોવાથી ગૃહસ્થ સાધુને માટે વાંસની છાબડી કે કપડાં તથા વાળાદિ [illegible] ચાળણું (ચાળણી) કે સુપડીનેધર તેમાં ગાળીને કુચિયા બીજાદિક કાઢીને મુનિને આપવા માટે તો મુનિએ તેવું પાણી અપ્રાસુક જાણીને ન લેવું.

ઇત્યાદિક ધોવણી પાણી તો અચિત છે, સાધુને કલ્પે તેવું છે, પણ કણિયા કે બીજ વગેરે તેમાં હોવાથી તે અગ્રાહ્ય છે, માટે તે પાણી ન [illegible] ઉપર કહેલા ૧૨ પ્રકારનાં [illegible] કણિયા કે [illegible] હોય તેમાં [illegible] ન હોય, [illegible] પ્રથમ [illegible]

(૧) [illegible]

(૨) [illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૫૩ મું—અહિયાં એક સંવાલ ઉઠે છે કે જ્યારે ફળના ધોયેલાં પાણીમાં ઠળિયા હોવાથી તે પાણી કલ્પે નહિ તેમજ ગાળીને ઠળિયા પ્રમુખ કાઢી નાખીને પાણી વોરાવે તો તે પણ સાધુને કલ્પે નહિ. તો ૬૩૦ મી કલમનો અર્થ વનસ્પતિના દળના ગીરનો કે ગર્ભનો ઠરાવીએ તો સાધુ એમ કેમ કહે કે મને ઠળિયા કાઢી નાખી આપો. સાધુના કહેવાથી અગર સાધુની નજરે કોઇ ઠળિયાવાળી ચીજમાંથી ઠળિયા પ્રમુખ કાઢીને વોરાવે તો ખપે કે કેમ?

ઉત્તર—અહિયાં તો એટલુંજ સમજવું બસ છે કે–કોઇ પણ ઠળિયા બીજ વગેરે સચેત વસ્તુને સંગે ગમે તે ચીજ હોય તે સાધુને લેવી કલ્પે નહિ. માંસાદિકનો તો સર્વથા નિષેધજ છે માટે ૬૩૦ મી કલમનો જ્યાં પ્રશ્ન ઉઠયો છે; ત્યાં તેનાં ઉત્તરમાં અમોએ ચોકખું જણાવ્યું છે કે–શાક, અથાણું કે મુરબ્બો કોઇ દળવાળી–ગર્ભવાળી ચીજનું નિસ્પન્ન થયેલું હોય તે પણ વનસ્પતિની જાતિનું હોય તેમાં કદી અટ્ઠિયં શબ્દે ઠળિયા પ્રમુખ હોય પણ તે વસ્તુ અચેત–સાધુને ખપે તેવું લેવા યોગ્ય હોય પણ ઠળિયા પ્રમુખ પરિઠવવાની ઉપાધી વધવાના સબબે અથાણું પ્રમુખ વોરાવનાર દાતારને સાધુ ચોકખા શબ્દમાં કહે કે—હે ભાઈ! હે બ્હેન! જો તમારે તે વસ્તુ વોરાવવા ઇચ્છા હોય તો તેમાંથી ગોટલાં, છોડીયા, ઠળિયા કે કાંટા વગેરે કાઢીને મને પુદ્દગલ વોરાવો એવો ચોકખો પાઠ છે (એજ મુનિની ભાષા સુમતિ.)

દુનિયાની બોલાવણીમાં કદી અયોગ્ય શબ્દ હોય તો તે શબ્દ સાધુ નહિ વાપરતા યોગતાવાળો શુદ્ધ ને સરલ શબ્દ વાપરે. દાખલા તરીકે કાઠિયાવાડમાં એક જાતની વનસ્પતિનું શાક થાય છે તેનું નામ એવું વિચિત્ર છે કે જો નીચ વરણમાં કે મ્લેચ્છ જાતિમાં તે નામનું શાક સાંભળ્યું હોય તો ઉત્તમ જ્ઞાતિ તો તે નામનો તિરસ્કારજ કરે; પરંતુ જ્યારે શ્રાવકનાંજ ઘરે તે નામનું શાક સાધુને વોરાવવા આમંત્રણ કરે અને સાધુ વોરે પણ ખરા, પણ ઉપયોગવંત સાધુ હોય તો એમ કહે નહિ કે–એટલે તેનું નામ લઇ માગે નહિ. એવું શાક કયું? તે સાંભળો–નોળકોળનું શાક. જો આનો લોક પ્રસિદ્ધ અર્થ કરીએ તો 'નોળ' એટલે નોળીયો અને 'કોળ' એટલે પુંછ (ઉંદરની જાતિમાં નોળિયા જેવી પુંછ થાય છે.) એ બન્ને પંચેંદ્રિની જાતિ છે; તેનું શાક સાધુને બીલકુલ ખપે નહિ—પરંતુ તે બન્ને નામની નોળકોળ એ નામની વનસ્પતિનું શાક કાઠિયાવાડમાં વપરાય છે ને સાધુ પણ ખાય છે. ન્યાયે ૬૩૦ મી કલમમાં વપરાયેલા શબ્દનું સમજી લેવું.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—ઉપરના લખાણથી ૬૩૦ મી કલમના બે શબ્દે અર્થ તો બરાબર સમજાયો પરંતુ એક મત્સ્ય શબ્દના અર્થ માટે કેટલું તો સમજાયું છે તો પણ કાંઇ વિશેષ જાણવા જેવું હોય તો તે પણ જણાવો!

ઉત્તર—મચ્છ એટલે મત્સ્યનો અર્થ જળચર પંચેંદ્રિય જીવનો થા છે, અને એ નામની કે એવા આકારની વનસ્પતિનો પણ અર્થ થાય છે. સાધુને પંચેંદ્રિય જાતિના માંસનો તો સર્વ નિષેધજ હોય છે તો પછી મચ્છના ભોગી હોયજ ક્યાંથી? મચ્છના ખાનારા તો કોળી, માછી, ધીવર, ગોરી, વાઘરી વગેરે અનાર્ય પ્રજાજ હોય છે. સાધુને તો માંસ મચ્છ વગેરેના હોય તેવા રસ્તે નિકળવાની મના છે તો તેનો ભક્ષ કરવાનું તો હોય ક્યાંથી? પણ મચ્છ શબ્દ સાધુના પરિભોગમાં વપરાયો છે તે વનસ્પતિને આશ્રીને વપરાયો છે. જેમ મત્સ્યને કાંટા કહ્યા છે તેમ વનસ્પતિના કેટલીક જાતના ફળને પણ કાંટા થાય છે, કેટલાક ફળને અંદર કાંટા થાય છે ને કેટલાક ફળને બાહેર કાંટા થાય છે. બ્રહ્મદેશમાં 'દુરજન' નામના ફળ થાય છે ને તે નાળીયેર જેવડા મોટા ને ઘણા કાંટાવાળા થાય છે. શ્રી ભગવતિ સૂત્રના પંદરમા અધ્યયનમાં અનુભીસનામાં વૃક્ષના ફળને ઘણા કાંટા કહ્યા છે તેમ ઘણા કાંટાવાળા ફળની જાતિ હોય છે, તેમાં કેટલાક ફળ મત્સ્યને નામે વા મત્સ્યને આકારે પણ હોય છે અને તેવા પ્રકારના શબ્દો પણ સૂત્રમાં તથા અન્ય શાસ્ત્રોમાં વપરાય છે. દાખલા તરીકે—

(૧) શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્રના ચોથા સંવરદ્વારમાં મચ્છંડી ૧૬ છે. તો શું મચ્છંડી ટીકી તે ઠીક સમજવું? સૂત્રમાં તો મત્સ્યની [illegible] [illegible] "[illegible] ચિંતામણિ" (મરાઠી—ગુજરાતી શબ્દકોશ) માં [illegible] [illegible] અર્થ [illegible] [illegible] [illegible] વિચાર કર્યો છે.

[illegible]

(૨) मत्स्यगंधा—વનસ્પતિ, જલપીંપર અનેવૈદ્યક શાસ્ત્રમાં માછલીના જેવી ગંધવાળી વનસ્પતિ કહી છે.

(૩) मत्स्य विता—વનસ્પતિ કટુરોહિણી, કડુ કહેલ છે. પરંતુ શબ્દ પ્રમાણે અર્થ કરીએ તો મત્સ્યનો પિતા તે પણ મત્સ્યજ કહેવાય, તેમ નહિ કહેતાં વનસ્પતિની જાતિ કહી.

(૪) मत्स्याक्षी—૧ એક જાતની ધ્રો ૨ વનસ્પતિ મરાડી ૩ વનસ્પતિ બ્રાહ્મી ૪ સોમલતા કહેલ છે, પણ મત્સ્યની આંખ કહેલ નથી. મત્સ્યાક્ષી શબ્દે વનસ્પતિની જાત કહેલ છે.

(૫) मत्स्यांगी—એક જાતની વનસ્પતિ કહેલ છે.

આચારાંગજીની ૬૩૦ મી કલમમાં કહેલા અટ્ઠિયં તે હાડકાં નહિ પણ ઠળિયા, મંસ શબ્દે પંચેંદ્રિય તો માંસ નહિ પણ વનસ્પતિનો ગીર—દળ—ગર્ભ વગેરે ફળની અંદરનો કુણો ભાગ અને મચ્છ શબ્દે તેવા નામની કે તેવા આકારની કે તેવા ગુણવાળી વનસ્પતિની જાત કહી.

મચ્છને આકારે વનસ્પતિ હોય તેનું નામ પણ મત્સ્ય કહેવાય ઉપમાવાચક શબ્દ ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ત્રેવીશમે ગાથા ૧૯ મે समा गया बहु तत्थ, पासंडा कोउगा मिया; ઘણાં પાખંડી કૌતક જોવાને આવ્યા मिया० મૃગ સરખા. मृग इव मृगाः તે કાંઇ મૃગ નથી પણ મૃગ સરખા અવિનયવંત અને ધર્મના અજાણ માટે મૃગ કહીને બોલાવ્યા. તેમ અત્ર પણ મચ્છને આકારે તથા વર્ણે તથા નામે વનસ્પતિ હોય તેને મચ્છ કહેવામાં આવે એવો શાસ્ત્રનો નિયમ છે. તેનો વિશેષ ખુલાસો આગળ પર આવશે.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—શિષ્ય—કેટલાક લોકો એવી શંકા ધરાવે છે કે—ભગવંત મહાવીરને મેંઢી ગામમાં લોહીખંડવાડો થયો વિશેષ વ્યાધીને લઇને સિંહા અણગારને ગુરૂભક્તિએ દિલગીર થવાથી તેને શાંત કરવા રેવતી ગાથા પત્નિને ત્યાં મોકલ્યા ને ભગવંતે જણાવ્યું કે—એ કપોત શરીરનો પાક મારા માટે કરેલો છે તે લઇશ નહિ, આધાકર્મિ માટે અને મંજ્જાર કડએ કુકુડમંસએ એટલે કુકડાના માંસનો પાક તે મારા માટે લાવે, અર્થાત્ ત પાક ભગવંતે વાપર્યો ને આરામ આવ્યો. આ પ્રકારે દુનિયામાં વાત ચાલે છે ને કેટલાક લોકો આરોપ પણ કરે છે, માટે આ સંબંધી

કોઇ જૈન શાસ્ત્રથી યા અન્ય શાસ્ત્રથી એવો ખુલાસો થવો જોઇએ કે-[illegible] વર્ગને તરતજ શંકાનું સમાધાન થઇ જાય. માટે કૃપા કરી-મારી [illegible] ધ્યાનમાં લઇ ઉપરની શંકાનું સમાધાન કરવા તસ્દી લેશો.

ઉત્તર—હે ભાઇ! આ પ્રશ્ન ઘણો ગંભીર છે. શ્રદ્ધાવાનને તો [illegible] શંકા કદિ થાય નહિ કે મારા ભગવાન કુકડાના માંસનો પાક ખાય; [illegible] શબ્દ છળને લઇને સૂત્રમાં કોઇ કોઇ એવા શબ્દો રહેલા જોવામાં [illegible] સૂત્રના રહસ્યને નહિ જાણનારા અજ્ઞાત્ જનોને શંકા ઉત્પન્ન થા[illegible] સ્વાભાવિક છે; પરંતુ વાચક વર્ગને એક બાજુ જોવાનું નથી તેનો હેતુ [illegible] વસ્તુને સ્વભાવ તમામ વિચારવાનું છે. જેમ આચારાંગ સૂત્રના મૂળ પા[illegible] સટિયં મંસ મચ્છ-(૬૩૦) મી કલમનો મૂળ પાઠનો અર્થ સૂત્રના [illegible] વનસ્પતિનેજ લાગુ થયો છે તેમજ આ શબ્દને માટે પણ તેજ રીતે [illegible] લેવાનું છે. જે શબ્દ તદાકારે વનસ્પતિના સ્વરૂપમાં વપરાતો હતો તે [illegible] આ કાળે પંચેંદ્રિયના શબ્દમાં વપરાતો જાણીને શંકા ઉત્પન્ન [illegible] જૈન ધર્મના સાધુ માંસભક્ષી નથી એ સંબંધે પ્રથમ ચોકખો ખુલાસો [illegible] થયો છે તો પછી ખુદ અરિહંત ભગવંત પોતે તેવો અયોગ્ય [illegible] પાક જમેજ કેમ? કદિ ન જમે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું—આ વિષે મૂળ પાઠમાં શી રીતે કહ્યું છે?

ઉત્તર—[illegible]-ભગવતીજી શતક ૧૫ મું-મૂળ પાઠ-આ રીતે [illegible] [illegible] કહે છે કે—

[illegible] તુમં સીહા! [illegible] [illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૫૭.મું—આ વિષે ટીકાકાર શું જણાવે છે?—

ઉત્તર—ટીકાકાર આ પ્રમાણે જણાવે છે કે—

दुवे कवोया इत्यादि श्रूयमानामेवार्थं के चिन्मन्यंते। अन्येत्वाहुः। कपोतकः पक्षि विशेषः तद्व द्वीफले वर्णसाम्र्यात्। ते कपोते कूप्मांडे जस्वेकपोतके तेचते शरीरे वनस्पति जीव देहत्वात् कपोतक शरीरे अथवा कपोतक शरीरे इव धूसर वर्ण साधर्म्यात् एते कपोतक शरीरे २ कुप्मांड फले एवते उपस्कृते संस्कृते ॥ तेहिंनो अठोचि। बहु पापत्वात्। परिआसिएचि। परिवासिए ह्यस्तन मित्यर्थः। मज्जार कडए इत्यादि रपि केचित् श्रूयमाण मेवार्थं मन्यंते ॥ अन्येत्वाहुः मार्जा रोवायु विशेषः तदुप शमनाय कृतं संस्कृतं माज्र्जार कृतं अपरेत्वाहु र्मार्ज्जारो बिरालिकाभिधानो वनस्पति विशेष स्तेन कृतं भावितं यत तथा किं तदित्याह। कुकुट मांसकं बीजपूरकं कटाहं ॥ आहराहिचि। निरवद्यत्वादिति।

અહિંયાં ટીકામાં એમ જણાવે છે કે-બે કપોતક શરીર સરીખા એટલે કપોત પંખીના શરીર સરખા વરણુવાળા બે કુષ્માંડ ફળ તે કોળાના ફળ-એટલે ભુરા કોળાના ફળનો પાક મારા માટે કરેલો છે તે મારે ન કલ્પે. તે લઇશ નહિ, અને તેમના ઘરને વિષે અન્યને માટે વાયુ હડાવવાને બીજોરાનો પાક કર્યો છે તે મારા માટે લાવજે એમ સિંહા અણુગારને ભગવંતે કહ્યું છે; એવો ભાવ ટીકામાં જણાય છે, તથા એમ પણ જણાય છે કે-બિરાલિકા નામની વનસ્પતિ અને બીજોરાના ગર્ભ સાથે કરેલો ઓષધીનો પાક તે નિર્દોષ હોવાથી મારે આહાર કરવા યોગ્ય છે તે લાવજે. ઇત્યર્થ—

પ્રશ્ન ૫૮ મું—આ ઉપરના શંકાવાળાં વાકય માટે-કપોત-માંજાર-ને કુકડ માંસ એ ત્રણ શબ્દ માટે કોઇ વિપરીત અર્થ તો કરતું નથી ના? અને જો કરતું હોય તો કેવી રીતે કરે છે? અને તેનો ખુલાસો કેવી રીતે સમજવો? તે તમામ પ્રગટ કરવા જરૂર છે.

ઉત્તર—તો સાંભળો-સૂત્રનું રહસ્ય તો સમકિતિ જાણે. બાકીને તો જેવું ભાસે તેવું લખે તે ઉપર લાંબો વિચાર નહિ કરતાં શ્રી નંદી ના વાકયનું સ્મરણ કરવું.

ડાકટર હોરનલે ઉપાસક દશાંગ સૂત્રનું ઇંગ્રેજીમાં ભાષાંતર કર્યું છે તેના ગોશાળાના અધિકાર માટે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું ૧૫ પન્નરમું શતક આખું ઇંગ્રેજીમાં દાખલ કર્યું છે, તેમાં ઉપરની ત્રણ બાબતમાં એમ

જણાવ્યું છે કે–રેવતીએ બે કપોત પક્ષીનો કરેલો પાક તે મહાવીર [illegible] મારે ન કલ્પે પણ બિલાડીએ મારેલા કુકડાનો જે પાક કરેલો છે તે [illegible] કલ્પે. આવો અર્થ કર્યો છે.

સંવત્ ૧૯૭૮ ની સાલનું અમારૂં ૭ સાત ઠાણાનું ચોમાસું [illegible] પાલણપુર હતું, ત્યારે ત્યાંના ન્યાયાધીશ પાસેથી ઇંગ્લિશ ઉપાસકદશાંગ [illegible] તરજુમો વંચાતાં ભગવતીજીના પન્નરમા સતકમાં ઉપરની વીના [illegible] ન્યાયાધીશ ડુંગરશી ભાઇને શંકા ઉત્પન્ન થવાથી તે વાક્યના [illegible] માટે જુની ડીક્ષનેરીમાંથી શોધન કરતાં જણાયું કે–કપોતનો અર્થ [illegible] અને કુકડનો અર્થ ભુરૂં કોળું થાય છે; માટે બીજોરા પાક [illegible] બનાવેલો ન લેવો અને કોળા પાક લેવો, તે નિર્દોષ [illegible]; માટે આ [illegible] બરાબર છે; એમ તેમનું કહેવું થયું હતું. આ સૂત્ર જ્ઞાનની જુની ડીક્ષનેરી [illegible] શબ્દો તે જુની અંદર પડખે માર્જીનમાં ટાંકી લીધેલા છે કે જેથી તે [illegible] વંચનારાને શંકા ઉત્પન્ન થાય નહિ. વિશેષ સમજુતિને માટે [illegible] લાલાજીવાળા ભગવતીજીના પાને ૨૧૨૩ મે × ચોકડીવાળી ફુટનોટ.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—લાલાજીવાળા ભગવતીજીમાં ફુટનોટમાં શું [illegible] તે જણાવશો?

ઉત્તર—ઉપરના [illegible] અધિકારની ફુટનોટમાં એમ જણાવે [illegible]

[illegible]

પણ એજ જણાવ્યું છે કે-કપોત શબ્દે-ભુરા કબુતરના વરણે એટલે ધુંસર વર્ણે કુષ્માંડ ફળ-ભુરૂ કોહલું કહ્યું છે. કહેવત પ્રમાણે-બાર કોશી ભાષા બદલે, તરૂવર બદલે શાખા; કોઇ દેશમાં કોઇ વસ્તુને કેવા રૂપમાં બોલાવે ને કોઇ દેશમાં તેની તે વસ્તુને બીજા શબ્દમાં બોલાવે; માટે નામ ઉપર આધાર નહિ રાખતાં વસ્તુ ઉપર વિચાર કરવો જોઇએ.

કેટલાક કપોત વર્ણે બીજોરાને કહે છે, અને કેટલાક કપોત વર્ણે કોહલાને કહે છે પણ એટલું તો ચોક્સ છે કે ભગવંતના અર્થે કરેલો પાક તો લેવો નિષેદ્ધ છે. હવે માંર્જાર કુકકુડ માંસને માટે તે પાક લેવાનો નિષેદ્ધ નથી. ભગવંતે તે પાક લેવાની આજ્ઞા આપી છે અને તે પાક ભગવંતે આહાર્યો પણ છે; પરંતુ આ બે શબ્દને માટે ઉપરના તમામના અભિપ્રાયથી કાંઇક બીજુંજ સ્વરૂપ જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૬૧ મુ—માંર્જાર કડએ કુકકુડ માંસનો રેવતી ગાથા પત્નીએ જે પાક કરેલો તે પાક ભગવંતને કલ્પતો કહ્યો તે સંબંધે પૂર્વે કરેલા નોખા નોખા અર્થ, નોખા નોખા અભિપ્રાય જે કહેવામાં આવ્યા છે તેથી જૂદો અર્થ કાંઇ થાય છે ખરો? તો તે પણ જણાવો?

ઉત્તર—માંર્જાર કડએ-માંર્જાર નામ બીલ્લી-બીલ્લી નામની વનસ્પતિના ફળ-બીલ્લીના ફળમાં રહેલા ગર્ભને બીલ્લીનો ગર્ભ કહેવામાં આવે છે, ને તે ઉદરની ઔષધીમાં વપરાય છે તે, અને કુકકુડ એટલે કુકકુડવેલ વનસ્પતિની જાતિમાં કહેલ છે તેના ફળનો ગર્ભ તે પણ ઉદરના રોગપર ઔષધીમાં વપરાય છે, એટલે બીલ્લીના ને કુકકુડવેલના ફળના ગર્ભનો કડએ નામ કરેલો પાક તે રેવતીએ પ્રથમ ઘોડા માટે કરેલો (એ વૃદ્ધ વાક્ય છે) તે પાક મારે કલ્પે એમ ભગવંતે કહ્યું.

વૃદ્ધો પૂર્વાપર કહેતા આવ્યા છે કે-ભગવંતે સિંહા અણગારને કહ્યું કે-મારા અર્થે કરેલો પાક જે દો કપોત ફળનો તે ન લઇશ. બીલ્લી અને કુકકુડવેલના ફળનો ગર્ભ (માંસ) નો પાક જે તેના ઘોડા માટે કરેલો છે; તે લાવજે. સિંહા અણગારે તે પાક માગતા રેવતીએ કહ્યું કે, મહારાજ તે પાક થઇ રહ્યો છે. ત્યારે સિંહા અણગારને ભગવંતે ધરાવ્યા પ્રમાણે કહ્યું કે-તે પાક ઘોડના પટ્ટે ચારવો છે તે ભગવંતને કલ્પે છે, માટે તે વેહરાવો. રેવતીને આશ્ચર્ય થયો કે એક તો ભગવંતના અર્થે કરેલા પાકનું રહસ્ય તુંજ જાણે છે, બીજું ઘરમાં રંધેલો પાક તું જાણતી નથી, આ બંને વાત તમે શી રીતે જાણી? તમે જ્ઞાન વડે જાણી કે વપના પ્રભાવે કોઇ દેવના

કહેવાથી જાણ્યું છે ? સિંહાએ કહ્યું કે ભગવંતના કહેવાથી જાણ્યું. રેવતીએ તે પાક શુદ્ધ નિર્દોષ વહોરાવ્યો તે વખતે દેવતાનું આયુ[illegible] પરીત સંસાર કર્યો. વિજયગાથા પતિની પેરે.

ઉપર પ્રમાણે વૃદ્ધોનું કથન ચાલ્યું આવે છે ને તે વાત [illegible] પણ આવે છે. વૈદ્ય લોકોને પૂછતાં ઉપરની બે ચીજો ઉદરના રોગ[illegible] અક્સીર દવા છે, ઝાડાની વ્યાધિ, લોહીખંડવાડો, દાઘજ્વર વગેરે ઘણા રો[illegible] મટાડનાર છે, અને જઠરાને પ્રદિપ્ત કરનાર છે ને વાયુને હડાવનાર[illegible] એટલે તેનો પાક થોડાના ઉપયોગમાં પણ વધારે આવે છે, એમ[illegible] લોકોનો મત લેતા મહાવીર ભગવાનને માટે આ પાક સાબીત થાય છે[illegible]

પ્રશ્ન ૬૨ મું—જેમ માંર્જાર કહએ અને કુકકુડ માંસનો [illegible] વનસ્પતિની જાતિમાં બીલ્લીનો અને કુકકુટવેલનો ઓસપીનો અર્થ [illegible] કપોત શબ્દ વનસ્પતિમા ઓસપીના અધિકારમાં કોઈ ઠેકાણે લીધો છે[illegible]

ઉત્તર—હા, છે, સાંભળો—" શાલિગ્રામ નિઘંટુ ભૂષણ " [illegible] નામના વૈદ્ય શાસ્ત્રમાં પાને ૪૪૭ મે-ખટમરાબી નામની ઓસપીનાં [illegible] નામ કહ્યાં છે તેમાં-કપોત વેગા, અને કપોત વંકા, એ બે [illegible] વનસ્પતીની ઓસપી કહી છે.

માટે કપોત શબ્દે કપોત પક્ષી, માંર્જાર શબ્દે બિલાડી, અ[illegible] કુકકુટ શબ્દે કુકડો પક્ષી એ અર્થ નહિ લેતાં; એ ત્રણે નામ [illegible] વનસ્પતિની જાતિમાં વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં કહેલી છે, માટે સૂત્રમાં આવ [illegible] [illegible] ઉપરટપે [illegible] ખરી તપાસ કર્યા વિના અભિપ્રાય આપી [illegible]

પ્રશ્ન ૬૩ મું—માંર્જાર અને બીલાડીનો [illegible] [illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૬૪ મું—કુક્કુડ શબ્દ વનસ્પતિની જાતિમાં ઔષધીમાં વૈદક શાસ્ત્રમાં કહ્યો હોય તો તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો-ઉપર કહેલા વૈદક ગ્રંથમાં નિચે પ્રમાણે છે—

પાને ૪૫૬ મે-ગુજરાતીમાં-કુકડવેલ કહી છે.

પાને ૪૬૫ મે-વનસ્પતિની જાતિમાં-(લાલ મુર્ગા) કહેલ છે. હિંદીમે-

પાને ૫૫૧ મે-હિંદી ભાષામેં-લાલમુરગા-એ એક જાતની ઔષધી છે. (વનસ્પતિની જાતિ છે.)

પાને ૬૫૫ મે-ગુજરાતીમાં-અરિઠા-તૈલંગ ભાષામાં કુકડ કહેલ છે.

પાને ૮૫૦ મે-ઓટીગણુ નામની શાકની વનસ્પતિમાં-કુર્કુટ, કુકુટ—નામ કહેલ છે.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કપોત, માંર્જાર અને કુકકુડ ત્રણે તિર્યંચ પંચેંદ્રિયનાં નામે વનસ્પતિની જાતિમાં ઔષધીરૂપે વૈદક શાસ્ત્રમાં કહેલ છે. તે ઉપરાંત વૈદક શાસ્ત્રમાં મનુષ્ય તિર્યંચનાં નામની ઔષધીઓ વનસ્પતિની જાતિમાં પુષ્કળ કહેલ છે; તેમજ શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રમાં પણ વનસ્પતિના અધિકારે મનુષ્ય તિર્યંચ અને બીજા હાલતા ચાલતા ત્રસ જીવોનાં નામે વનસ્પતિઓ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—પન્નવણાજી સૂત્રમાં મનુષ્ય તિર્યંચ અને ત્રસ જીવનાં નામે વનસ્પતિ કઇ કઇ કહી છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો-શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રમાં પદ પહેલે વનસ્પતિના અધિકારે મનુષ્ય તિર્યંચ વગેરે ત્રસ જીવોનાં નામ કહ્યા છે તે.

(૧) વૃક્ષની જાતિમાં-પુત્તં જીવ-પુત્ત જીવ તો-પુત્રનો જીવ કહેવાય અને પુત્ર શબ્દ મનુષ્યની જાતિમાં હોય.

(૨) ણાગરુક્ખ-નાગ વૃક્ષ-નાગ તો સર્પ જાતિમાં હોય છે. એ બેઇંદ્રિયાની જાતિમાં કહ્યું-હવે બહુ બીયાની જાતિમાં કહે છે.

(૩) માઉલિંગ-બિજોરાને કહેલ છે ને માતા તો મનુષ્ય તિર્યંચને હોય.

(૪) નિસ્સેંદ-નિઃશાને કહેલ છે ને તેનો અર્થ નિચાઈ પણ થાય. એ વૃક્ષની જાતિમાં ચાર નામ કહ્યાં-હવે ગુચ્છાની જાતિ કહે છે.

(૧) પુત્તા-પુત્રી-વનસ્પતિ છે અનેપુત્રનું નામ પણ હોય છે.

(૨) માઉલિંગ-માતુલિંગી-વનસ્પતિ જાતિ પૂર્વવત્—

(૩) કુંત્થુંમરિ–કોથમીર–કુંત્થુ તે હાલતા ચાલતા ઝીણાં જીવો હોય છે.

(૪) પિપ્પલિઆ–પિંપલીય વનસ્પતિ પિપિલિકા કીડીને પણ કહે છે.

(૫) બિલ્લી–બલ્લી–વનસ્પતિ_બિલાડીને પણ બલ્લી કહે છે.

(૬) એરાવણ–વનસ્પતિ છે ને એરાવણ ઇંદ્રના હાથીનું નામ છે

(૭) ગય મારિણિ–વનસ્પતિ છે–ગજ નામ હાથીનું છે.

ગુચ્છની જાતિમાં—(૧) પંચુ જીવ–વનસ્પતિનું નામ–અને [illegible] હાલતા ચાલતા ત્રસ જાતિમાં પણ થાય છે.

વેલીની જાતિમાં વનસ્પતિનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) વાગલીયા–વાગલિકા–વાગલાંગુલિકા ઝાડમાં અધર લટકી રહે છે તે પક્ષીની જાતનું નામ છે. અહીં વનસ્પતિની જાત કહી.

(૨) દબ્બીય–વનસ્પતિ બિલ્લી–બીલાડીનું નામ છે.

(૩) સિગાલી–વનસ્પતિ–સિગાલી–શબ્દે બીલાડી પણ થાય.

(૪) ગોવાલી–ગોપાલી, વનસ્પતિ–અને ગોવાલણીનું નામ પણ થાય

(૫) કાગરિ–વનસ્પતિ–અને કાગડીનું નામ પણ થાય.

[illegible] જાતની વનસ્પતિમાં (૧) અજ્જુન–અર્જુન–વનસ્પતિનું નામ છે અને અર્જુન એ પંડુ પુત્ર–પાંડવનું નામ છે.

[illegible] જાતની વનસ્પતિના અધિકારે નીચે પ્રમાણે નામ છે—

(૧) [illegible]

[illegible]

बिरालि-બિરાલી, એવા નામની સાધારણ વનસ્પતિ છે. અને બિરાલીનો અર્થ બિલાડી પણ થાય છે.

તેમજ શ્રી આચારાંગજી સૂત્રમાં પિંડેષણા અધ્યયને-આઠમે ઉદ્દેશે-ફળના ધોવણ કહ્યા છે તેમાં कोल पाणगंवा-કહેલ છે, એટલે કોલ નામના ફળ કહ્યાં છે. અને કોલ શબ્દે ઉંદરની જાતિમાં ઘુંસ થાય છે. તેમ નોળવેલ એ નામની વનસ્પતિ પણ થાય છે. અને નોળ, કોળ એ નામનાં ભુજપર પંચેંદ્રિય જીવ છે. અને તે નામની વનસ્પતિ પણ કહેલ છે. તે વનસ્પતિનું એટલે નોળકોળ નામની વનસ્પતિનું શાક હાલ કાઠિયાવાડમાં વપરાય છે.

આ પ્રમાણે વનસ્પતિની જાતિમાં મનુષ્ય તિર્યંચ નામ રહ્યાં છે તે સૂત્રપાઠથી જણાવ્યાં. તેમજ વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં વનસ્પતિની ઔષધીઓનાં નામ ચાલ્યાં છે, ત્યાં પણ મનુષ્ય તિર્યંચ અને દેવોનાં નામ પણ ચાલ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં મનુષ્ય તિર્યંચાદિકનાં નામે ઔષધીઓ કેવી રીતે ને કઇ કઇ ને કયા શાસ્ત્રમાં કહેલ છે તે તમામ સ્વરૂપ જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-વૈદ્યક શાસ્ત્ર "શાલિગ્રામ નિઘંટુ ભૂષણમ્" અર્થાત્ બૃહન્નિઘંટુ રત્નાકરાન્તર્ગતઃ—૭ મો ૮ મો ભાગ (વૈદ્યકોપયુક્ત સમસ્ત પદાર્થ નામ ગુણ કોષ:) મુંબાઇ-ખેમરાજ શ્રી કૃષ્ણદાસે વેંકટેશ્વર છાપખાનામાં સંવત ૧૯૬૧ માં એ ગ્રંથ ૧૨૧૬ પૃષ્ઠનો છપાએલો છે તેમાંનું કેટલુંક ઔષધીના શબ્દનું ટાંચણ કરેલ છે, તે ગ્રંથમાં આટલા પ્રકારની ભાષામાં ઔષધીઓનાં નામ દાખલ કર્યા છે.

(૧) હિન્દી ભાષા, (૨) બંગ ભાષા, (૩) મહારાષ્ટ્ર ભાષા, (૪) ગુર્જર ભાષા, (૫) કર્ણાટકી ભાષા, (૬) તેલંગ ભાષા, (૭) અંગ્રેજી ભાષા, (૮) લેટીન ભાષા, (૯) ફારસી ભાષા, (૧૦) અરબી ભાષા. એ દશ ભાષામાંનું કેટલાક શબ્દનું ટાંચણ નિચે પ્રમાણે આપવામાં આવ્યું છે.

પાને ૬ ઠે-૭ મે-કસ્તુરીનાં નામ-મૃગ નાભિકા, અંડજ, મૃગ નાભી, મૃગમદ, મદ, મૃગી, નાભિ, માર્જારી, શ્યામા, કામાનંદા, મૃગાંડજ, કુરંગ-નાભ, ગુર્જર ભાષામેં કસ્તુરી-બંગ ભાષામેં મૃગ નાભી.

પાને ૧૧ મે—ગંધ માર્જાર વીર્ય-કપૂર વર્ગમાં, એ એક ઔષધીનું નામ છે.

પાને ૨૮ મે—ઉશ્રનું નામ દર્શિત કરેલ છે.

પાને ૪૦ મે—શેલારસને-કપિનામા, કપિતૈલ, કપિશ, સિહ, કપિજ, કપિ ચંચલ કહેલ છે. (કપિનો અર્થ વાંદરો પણ થાય છે)

પાને ૪૨ મે—લવીંગને દેવકુસુમ કહેલ છે.

પાને ૪૮ મે—એલચીને મહિલા, કન્યા-કુમારી, કુમારિકા પૃ કાન્તા, ગર્ભસંભવા, બાળા, બાળવતી, ગન્ધાળી ગર્ભ ઓર મ (આટલાં નામ એલચીનાં કહેલ છે.)

પાને ૫૧ મે—ચણકબાબાને કોલ કહેલ છે. (અને કોલ પું પણ કહે છે.)

પાને ૫૩ મે—નાગકેસરને-નાગ કહેલ છે.

પાને ૬૭ મે—ગુજરાતી ભાષામાં-ગોરો ચંદન-હીરી ભાષે ગોરોચન (જે ગાયના મસ્તકનું પિત્ત છે.) ઔષધી છે, એમ કહ્યું છે.

પાને ૮૫ મે—ગુજરાતી ભાષામેં-મોરમાંસી એ એક ઔષધિ છે

પાને ૧૦૬ મે-ગુજરાતી ભાષામાં-આંબળા-તામિલ ભાષામેં-આં કહેલ છે.

પાને ૧૧૭ મે—ચણકને કોલ કહેલ છે.

પાને ૧૧૮ મે—ગુજરાતી ભાષામેં-ગજપીપર-અને મરાઠી ભાષામાં મિરચતી કહેલ છે.

પાને ૧૧૯ મે—સર્પદંશ, સર્પાંગી, પાર્વતી, [illegible] નામ છે.

પાને ૧૨૧ મે—ગુજરાતીમેં-ચિત્રો, મંજુલમે-ચિત્ર, [illegible] ભાષામેં-ચિત્ર [illegible] છે. [illegible] પાને ચિત્ર [illegible]

પાને ૧૨૩ મે—[illegible]

[illegible]

પાને ૨૫૩ મેં—ગુજરાતીમેં—બિલો-બિલું-હિંદીમેં-બેલ બંગાલમેં બેલ કહેલ છે.

પાને ૩૨૦ મેં—ગુજરાતીમેં-ગરણી-હિંદીમેં-સફેદ કોયલ, નીલી કોયલ-મરાઠીમેં-ગોકર્ણી-તેના વિવરણમાં-પાને ૩૨૧ માં કહ્યું છે કે-કોયલ સફેદ ઔર નીલે ફૂલોંકે ભેદસે દો પ્રકારકી હૈ. યહ ખેત, બાગ ઔર ઉપવનોંમે હોતી હૈ પતે છોટે ગુલાબકી સમાન હોતે હૈ ઇસપર ફળી લંબી આતી હૈ.

પાને ૩૨૨ મેં—ઇંદ્રાણી, શકાણી-એ નામની વનસ્પતિની ઔષધી છે.

પાને ૩૩૩ મેં—ગુજરાતીમેં-કઉચો, ભેરવની શીંગના બી સંસ્કૃતમેં-કપિ કચ્છુ, આત્મ ગુપ્તા, મર્કટી, શૂકા, ગાત્ર ભંગા, વાનરી, લાંગલી, બદરી, ગુરૂ, વરાહિકા, વનશુકરી ઈત્યાદિ નામ છે.

પાને ૩૩૫ મેં-માંસ રોહિણી-એ વનસ્પતિનું નામ છે.

પાને ૩૬૫ મેં-ગુજરાતીમેં- કાંસડો,-મરાઠીમેં-કસઈ કહેલ છે.

પાને ૩૭૬ મે-શતાવરીનાં નામ-મહાશીતા, બહુસુતા, નારાયણી, મહાપુરૂષ દંતા, શતપદી, વૈષ્ણવી, વાસુદેવ પ્રિયકરી, મહોદરી, ફણીજિહવા, બહુપુત્રીકા. (એટલા શતાવરી વનસ્પતિનાં નામ છે.)

પાને ૪૦૬ મેં-ગુજરાતીમેં-એખરો-સંસ્કૃતમેં-કોકિલાક્ષ.-તે માંપલુ. લાલ કોકિલાક્ષ અને શ્વેત કોકિલાક્ષ-એખરાને કહેલ છે.

પાને ૪૧૬ મેં-પ્રસારણ વેલ્યને (નારી) કહેલ છે.

પાને ૪૧૭ મેં-સંસ્કૃતમેં-સારીવા-ગુજરાતીમેં-કપરી, કાળી વેલ્ય-તેનું નામ જિહવા કહેલ છે.

પાને ૪૨૬ મેં-શિવલિંગી, ઇશ્વરી, સ્વયંભૂ, દેવી, ચંડા, શિવવલી એ એક જાતની વેલીનું નામ છે.

પાને ૪૨૭ મેં-દેવી, ગોકર્ણી, મરાઠીમેં-મોરવેલ, કહેલ છે.

પાને ૪૨૯ મેં-ગુજરાતીમેં-પીલુડી-સંસ્કૃતમેં-કાકમાચી-તેનાં નામ વાયસી, કાક, વાયસા હવા, કાકમાતા, સુંદરી, કાકિની. એ વનસ્પતિની જાત છે.

પાને ૪૩૦ મેં-ગુજરાતીમે-અપેડી-સંસ્કૃતમેં-કાકજંઘા, કાકનાસિકા, કાક, કાકનાસા, કાકપદ, કાગી, નદીકાન્તા, કાકી,

૬૪

પાને ૪૩૪ મેં–ગુજરાતીમેં-હંસરાજ કાળી ડાંડલીનો-સંસ્કૃ... હંસપાદી, ગોધાપદી,–હિંદીમેં–હંસપગી–તેનાં નામમાં ફેરમાતાં.

પાને ૪૩૯ મેં–मत्स्याक्षी वाल्हिका मत्स्यगन्धा मत्स्यादनीति च ॥ મ... મત્સ્યાક્ષી, વાલ્હિકા, મત્સ્યગન્ધા, મત્સ્યાદનીની વિવરણમાં કહ્યું છે કે–મત્સ... અર્થાત્ મછેઠી કે ક્ષુપ છોટે છોટે હોતે હૈં, પત્તે ઉડદ કે પત્તોં કે સ... હોતે હૈં, ફૂલ–સફેદ ઔર પીલે રંગ કે હોતે હૈં, ઇસમેં મછલી કે સ... ગંધ આતિ હૈ.

પાને ૪૪૦ મેં–સર્પાક્ષી–એક જાતની વનસ્પતિ છે.

પાને ૪૪૭ મેં–मत्स्यी पवस्या मत्स्याक्षी सुरसा ब्रह्मचारिणी ॥ બ્રા... બ્રહ્મી, વયસ્થા, મત્સ્યાક્ષી, સુરસા, બ્રહ્મચારિણી (મત્સ્યાક્ષી, સરસ્વતી, ... કપોતવેગા, દિવ્યતેજ, મહૌષધિ, સ્વાયંભુવી, સોમલતા, ... બ્રહ્મમંડૂકી, મંડૂકમાતા, મંડૂકી, મેધ્યા, વીરા, ભારતી, વરા, પરમે... [illegible], કપોતવંકા, સોમવલ્લી) એ પાંચ બ્રાહ્મીનાં નામ છે... ગુજરાતીમાં–બ્રાહ્મી–ખડબ્રાહ્મી–સંસ્કૃતમાં બ્રાહ્મી, બ્રહ્મમંડૂકી–હિંદીમેં–બ્ર... બંગાલીમેં—[illegible]–મરાઠીમેં–બ્રાહ્મી. (આ પ્રમાણે ખડબ્રાહ્મીનાં નામ... [illegible] છે।

પાને ૪૮૮ મેં–"[illegible]"ના શબ્દમાં–ગુજરાતિ મ નામ.–[illegible] [illegible] કહેવાય છે.–

પાને ૪૯[illegible] મેં–ગુજરાતીમેં [illegible]–વનસ્પતિ છે।

[illegible]

પાને ૬૨૫ મેં-કાજુકલિયાને-પાર્વતી, કહેલ છે.

પાને ૬૩૧ મેં-પીપળાને-અશ્વત્થ, ગજાશન, ચૈત્યદ્રુમ, બોધિતરૂ, કૃષ્ણાવાસ, ચૈત્યવૃક્ષ, નાગબન્ધુ, દેવાત્મા, કપીતન, બોધિદ્રુમ, કુંજરાશન, પવિત્રક, બોધિવૃક્ષ, યાજ્ઞિક, વિપ્ર, મંગલ્ય, સત્ય, શુચિદ્રુમ, ધનુર્વૃક્ષ, એવા એવા પીપળાનાં નામ કહેલ છે.

પાને ૬૩૨ મેં-ગુજરાતીમેં-પારસપીપળો-તેને-હિંદીમેં-ગજદંડ-બંગાળી ભાષામેં-ગજશુંડી-કહેલ છે.

પાને ૬૪૨-૬૪૩ મેં-અશ્વકર્ણ-અજકર્ણ-એ નામનાં વૃક્ષ કહ્યાં છે.

પાને ૬૪૪ મેં-અશ્વપુત્રી-ગજવલ્લભા-એવા નામનાં વૃક્ષ કહ્યાં છે.

પાને ૬૪૫ મેં-ગુજરાતીમેં-કડાયો-સંસ્કૃતમેં-અર્જુન-તેને પાર્થ, પાંડવ, કૌન્તેય, કૃષ્ણ સારથિ, વીર, વીરવૃક્ષ, અર્જુન વૃક્ષનાં એ નામ.

પાને ૬૫૩ મેં-આવળને-ગોશ્રૃંગ, કહેલ છે.

પાને ૬૫૫ મેં-ગુજરાતીમેં-અરિઠા-તેલંગ ભાષામેં-કુકુડ કહેલ છે.

પાને ૬૫૬ મેં-પુત્ર જીવ-એવું વૃક્ષનું નામ છે.

પાને ૬૬૩ મેં-ખાખરાને-બ્રહ્મવૃક્ષ કહેલ છે.

પાને ૬૭૩ મેં-સાગને-કોલફલ કહેલ છે.

પાને ૬૮૦ મેં-ખીજડાનાં વૃક્ષને-મંગલ્યાં, સુભદ્રા, લક્ષ્મી, પવિત્રા, પાપ નાશિની, (એવાં એવાં નામથી બોલાવેલ છે).

પાને ૬૯૬ મેં-ધાતુની જાતમાં-ગુજરાતી ભાષામાં-સીસું-તેને-સંસ્કૃતમાં-નાગ, સીસક કહેલ છે.

પાને ૭૧૨ મેં-મોરથુથાને-મયુર ગ્રીવક, મયુરક કહેલ છે.

પાને ૭૧૭ મેં-ઓદારને-સંસ્કૃતમાં-નાગસત્વ કહેલ છે.

પાને ૭૨૧ મેં-ગંધકને-બલિ, બલરસ, કહેલ છે-અને લેટિન ભાષામેં-સલ્ફર કહેલ છે.

પાને ૭૨૪ મેં-મનુશલને-સંસ્કૃતમાં-મનઃશિલા, નાગજિહ્વિકા, નાગમાતા, કહેલ છે.

પાને ૭૬૮ મેં-ધાનની જાતમાં-જુવારને-લેટીન ભાષામાં-હોલકસ બાલ્ગેરી, કહેલ છે.

પાને ૮૦૪ મેં-ડાંગરને-વ્રીહિ કહેલ છે.

પાને ૮૫૦ મેં-હિલમોચી નામની વનસ્પતિમાં-મત્સ્યાંગી-મત્સ્ય [illegible] જળબ્રાહ્મી, બ્રાહ્મી-હિંદીમેં-હુરહુલ-તેનાં કુલાદિ કહેલ છે.

પાને ૮૫૦ મેં-ઓટીમજ્ઞ નામની શાકની વનસ્પતિમાં-કુકુંદ, [illegible] એવું પણ નામ છે.

પાને ૮૫૫ મેં-ગોભીકા શાકને-ગોજિહ્વા કહેલ છે. (શ્લોકમાં)

પાને ૮૬૪ મેં-ગુજરાતીમાં-કડવી તુંબડી-તેને રાજપુત્રી, નૃપ [illegible] કહેલ છે.

પાને ૮૬૯ મેં-ગુજરાતીમાં-તાંસતિ-એ નામની વનસ્પતિ [illegible] તેને બંગ ભાષામાં સંશા કહેલ છે.

પાને ૮૭૦ મેં—ગુજરાતીમાં—ચિભડાં, રાજગરાં, કોકીંઆ—[illegible] માં—મૃગેર્વારૂ. મૃગાક્ષી, મૃગાદની, કપિલાક્ષી, મૃગેક્ષણા, ચિત્રા, [illegible] ચિર્ભિટા, રેવી એવાં નામ શ્લોકમાં કહ્યાં છે.

પાને ૮૭૩ મેં—કાલિંગાને—ગુજરાતીમાં—તડબુચને—[illegible] કહેલ છે.

પાને ૮૮૯ મેં—ભીંડાને—ચતુષ્પદ કહેલ છે.

પાને ૮૯૩ મેં—ગુજરાતીમાં—ગુવાર—સંસ્કૃતમે—ગોરાણી [illegible]

પાને ૯૦૦ મેં—તમરૂને—શ્રેષ્ઠાન્દ કહેલ છે.

પાને ૯૧૦ મેં—[illegible]ને—તૌદિન, તૌદિનાણ કહેલ છે

પાને ૯૧૧ મેં—[illegible]—[illegible]—એ કહેલ નામ છે

પાને ૯૧૩ મેં—[illegible], [illegible]—કહેલ છે.

પાને ૯૧૪ મેં—[illegible], [illegible], [illegible], [illegible]

પાને ૯૧૫ મેં—[illegible]

[illegible]

પાને ૯૨૫ મેં—ગુજરાતીમેં—મીંદડાની બડી—તેના નામમાં ભૂમિછત્ર કહેલ છે.

પાને ૧૦૧૧ મેં—એરંડના તેલને—અંડકા તેલ, અંડીકા તેલ કહ્યાછે.

પાને ૧૦૨૮ મેં—એલકા અર્ક, કહ્યા છે તે વનસ્પતિ છે.

પાને ૧૦૨૯-૧૦૩૦ મેં—સફેદ અંડકા અર્ક, લાલઅંડકા અર્ક—એ વનસ્પતિની જાતિ છે. (એરંડ જણાય છે.)

પાને ૧૦૩૨ મેં—કોયલીકા અર્ક—એ વનસ્પતિની જાત છે—ઘુઘુચીકા અર્ક—એ ગુઝાયા ચણોઠીકા અર્ક, સફેદ ઘુઘુચીકા અર્ક કહ્યા છે.

પાને ૧૦૩૬ મેં—કાકનાસાકા અર્ક—વનસ્પતિની જાતિનો એ અર્ક.

પાને ૧૦૩૭ મેં—મચ્છેછીકા અર્ક—એવી વનસ્પતિના નામનો અર્ક.

પાને ૧૦૩૮ મેં—બ્રાહ્મીકા અર્ક—બુદ્ધિ વર્દ્ધક, ઈસકો છ મહીને સેવન કરનેસે કવિ હો જાતા હૈ. ।।

પાને ૧૦૫૧ મેં—ગોંડ દેશમેં—મત્સ્યંડીકા ગુડ કહેતે હૈ.

પાને ૧૦૫૪ મેં—સાકરને—મીનાંડી, મત્સ્યંડિકા કહેલ છે.

પાને ૧૧૦૮ મેં—વૃક્ષાદિકોમેં સ્ત્રી, પુરૂષ ઔર નપુંસક. યે તીન ભેદ હૈં.

પાને ૧૧૧૨ મેં—ઔષધી ઉષ્ણ વીર્ય, શીત વીર્ય, કહી છે. (ભૂમી આશ્રી.)

પાને ૧૧૮૮ મેં—અંધપુષ્પી નામની વનસ્પતિનું નામ-ધેનુ જિહ્વા છે. ગુજરાતીમાં અંધાહુલી કહી છે.

પાને ૧૧૯૬ મેં—એકવીર, મહાવીર, રુદ્રવીર, વીર એને ગુજરાતીમાં—એકલકંટો—એ નામનું વૃક્ષ કહેલ છે.

પાને ૧૧૯૮ મેં—ભમરછાલ—સંસ્કૃતમેં—ભમરછલ્લી, હિંદીમેં—ભમરછાલી—એ નામનાં વૃક્ષ કહેલ છે.

પાને ૧૧૯૮ મેં—અજજંઘા, ખરપુષ્પા, કાગડી, પૂતિમપૂત્રિકા, ફલગર્ભા, ધ્રાક્ષી, તેને ગુજરાતીમેં—રફતડી—સંસ્કૃતમાં—અજજંઘા,—હિંદીમેં—ચિરાયત—મરાઠીમેં—કાનફોડી, કહેલ છે.

પાને ૧૨૦૪ મેં—નોલી, સર્પાક્ષી, નાકુલી તેને ગુજરાતીમેં—રૂખડો કહેલ છે.

પાને ૧૨૦૪ મેં—ગુજરાતીમાં પાતાળ તુંબડી—સંસ્કૃતમેં-[illegible] તુંબી,—મરાઠીમેં—નાગ તુંબી—તથા દેવી, દિવ્ય તુંબી, કહેલ છે.

પાને ૧૨૧૦ મેં—ગુજરાતીમેં—આમેજવો—સંસ્કૃત તથા [illegible] [illegible]મેં—નાગજિહ્વા કહેલ છે.

પાને ૧૨૧૩ મેં—ગુજરાતીમેં—ઝુમખડાં—સંસ્કૃતમેં—[illegible] હિંદીમેં-સતપુતી તોરઇ,—બંગાલમેં તથા મરાઠીમેં—સાતપુતી કહેલ છે.

શ્રી આચારાંગ સૂત્રના પિંડેષણા અધ્યયનમાં 'મંસ મચ્છ' વિગેરે [illegible] [illegible] કહેલ તથા શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં કપોત, માર્જાર, અને [illegible] શબ્દ માટે ખોટી શંકાઓ જે ઉઠાવેલી છે તેને દૂર કરવાને પ્રથમ [illegible] વખાણ થઇ ગયું છે. તથાપિ આ છેવટના ચાલતા પ્રશ્નમાં વૈદક [illegible] નિઘંટુ પ્રમાણે જેટલા તરકારી શબ્દો છે તેનું સમાધાન આજ [illegible] ઉત્તરમાં થઇ જાય છે. કારણ કે જે શબ્દો સૂત્રમાં કહ્યા છે તેજ [illegible] વનસ્પતિની જાતિમાંથી નીકળી આવે છે, માટે સંશયિત જનોએ ઉપરનું તમામ લખાણ મનન કરીને વાંચવું અને શંકાને દૂર કરવી. [illegible] [illegible] [illegible] ઉપર [illegible] આદિ મુકવાના અગાઉ પાનાના ([illegible]) [illegible] માટે ખાસ કરીને આ ઉલ્લેખ [illegible] જરૂર પડી છે.

[illegible]

[illegible]

અહિંયાં આર્ય કર્મને માટે માંસાદિકનો ત્યાગ ગર્ભિતપણે જણાવ્યો છે. જ્યાંસુધી માંસાહારમાં ગૃદ્ધિપણું હોય-જેને માંસાહારની ટેવ પડેલી હોય છે તેના કોઠામાં દયાનો વાસ થઇ શકતો નથી. તેમજ ત્યાંસુધી સમકિતની પ્રાપ્તિ પણ થાતી નથી તોપછી ધર્મનું તો પ્રતિપાલન કરી શકેજ કયાંથી? માંસાહારીને બધા ગુણોની નાસ્તિ છે.

પ્રશ્ન ૬૮ મું—સમકિતી જીવ માંસાહારી ન હોય એવે કોઇ દાખલો છે?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો–" જૈન ગ્રંથ રત્નાકર "-રત્ન ૩ રા–સ્વામી-કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા અથ ધર્માનુપ્રેક્ષા-પાને ૧૧૬ મે કહ્યું છે કે—

सम्यग्दर्शन शुद्धः, रहितः मद्यादि स्थूल दोषैः;

સમ્યક્દર્શન હૈ શુદ્ધ જાકે ઐસા મદ્યમાંસાદિ સ્થૂલ દોષ રહિત હોતે હૈ. એટલે સમકિતદષ્ટિ જીવ હોય તે મદિરા માંસાદિ મોટા મોટા દોષોથી રહિત હોય. એટલે મદિરા માંસ ખાય નહિ, પરદારા ગમન કરે નહિ, અર્થાત્ સાત વ્યસન માહેલું કોઇ વ્યસન સેવે નહિ. દુનિયામાં નિંદાય તેવું કાર્ય સમકિતી કરે નહિ. માંસાહારથી થતી નુકસાની તેનું સ્વરૂપ જાણનારા સમદૃષ્ટિ જીવો તેનું સેવન કદિ કરે નહિ. તોપછી સાધુને માટે સવાલ ઉઠેજ શાનો? સાધુને તો જ્યાં મદિરામાંસ વપરાતો હોય તેવે રસ્તે પણ જવાની ભગવંતની આજ્ઞા નથી.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—માંસાહારથી શું નુકસાન થાય છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો—'હિતશિક્ષા' પૃષ્ટ ૪૭ મે—લખ્યું છે કે—માંસ ખોરાકથી જે ભયંકર બગાડ થાય છે. તે ધ્યાનમાં લેવા જોગ છે. ડા, ટી, એલ, નીકોલસ, એમ. ડી. કહે છે કે—"માંસ ખોરાક કૃત્રિમ જુસ્સો ઉત્પન્ન કરે છે, એ કૃત્રિમ જુસ્સાના પરિણામે માણસ વિષય લુબ્ધ બને છે એથી થાક ઉત્પન્ન થાય છે. થાક દૂર કરવા જુસ્સાની જરૂર પડે છે. અને જુસ્સા માટે તે માણસ પાછો માંસ ખાય છે, અને પરિણામે રોગ ફુંગળામાં ફસાઇ જ કરે છે, અને વિનાશનું કામ ચાલુ રાખ્યા કરે છે." આ પ્રમાણે માણસને તામસી વૃત્તિનો બનાવનાર એ (માંસ) ખોરાક મનુષ્યનું મનુષ્યપણું છીનવી લે છે અને નિર્દયતાને વીજી કુદરત જેવી બનાવી દે છે.

એથી વધારે—માંસ ખોરાક (૧) ઘણા રોગો ઉત્પન્ન કરે છે, (૨) માણસને તામસી વૃત્તિનો બનાવી નીતિ ભ્રષ્ટ કરે છે, (૩) અને શાસ્ત્રના ન્યાયે ગતિનો પણ બિગાડ કરે છે.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—માંસાહારીની ગતિ કઇ થાય? આ વિષે [illegible]
[illegible] જણાવે છે?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો— શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું આઠમું શ[illegible]
[illegible]મો ઉદ્દેશો–તેમાં ગૌતમ ગણધરે નૈરયિક (નારકીનું) આયુ તથા તૈ[illegible]
[illegible]ર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ–બાંધવાનું કારણ પૂછતાં શ્રી મહાવીર ભગવાને
[illegible]સાહારને પણ તેનાં કારણ તરીકે ખુલ્લી રીતે જણાવેલ છે, તે સંક્ષેપમાં
[illegible] રીતે છે:–મૂળપાઠ–

नेरइयाउय कम्मा सरिरप्पओग बंधेन भंते ॥ पुच्छा ॥ गोयमा, म[illegible]
[illegible]याए, महापरिग्गहयाए, पंचिंदिय वहेण, कुणिमाहारेणं, नेरइयाउय क[illegible]
[illegible]रिरप्पओग नामाए कम्मस्स उदयेनं नेरइयाउय कम्मा सरिरजाव पओग बंध

ગૌતમ પૂછે છે કે હે ભગવન, નરક યોગ્ય આયુ તથા ક[illegible]
[illegible]રીર પ્રયોગ શી રીતે બંધાય?

તેના ઉત્તરમાં ભગવાન કહે છે કે હે ગૌતમ, મહાઆરંભ, મહા
[illegible], પંચેન્દ્રિય જીવોનો વધ, અને માંસાહાર. એ ચાર કારણ[illegible]
[illegible] [illegible] તથા કાર્મણ શરીર પ્રયોગ બાંધે છે. અને તેના [illegible]
[illegible] [illegible] છે.

[illegible] ભગવતીજીમાં કહ્યું છે કે–માંસનો આહાર [illegible]
[illegible] [illegible] છે. તેમજ [illegible] પણ [illegible] જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૭૧ મું—[illegible] માંસાહાર વિષે શું કહ્યું છે?
[illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૭૨ મું—માંસાહારી વિષે ઉવવાઇ સૂત્ર શું જણાવે છે?

ઉત્તર—ઉવવાઇ સૂત્રમાં પણ માંસ ભક્ષણ કરનારને નરક ગતિની પ્રાપ્તિનું વર્ણન કરેલ છે તે સાંભળો-સૂત્રપાઠ –

चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मं पकरेंति, णेरइयत्ताए कम्मं पकरेत्ता, णेरइएसु उववज्जंति तंजहा महारंभयाए महापरिग्गहयाए पंचिंदिय वहेणं कुणिमहारेणं ॥ इति.

આ સ્થાનકે જીવ નરકમાં જવાનું કર્મ ઉપરાજે છે, નરકમાં જવાનું કર્મ કરીને નરકમા ઉપજે છે તે કર્મ કયા? તે કહે છે. મોટા આરંભના કરનાર મોટા આરંભે કરી મહા પરિગ્રહના મેળવનાર, પંચેંદ્રિય જીવના વધના કરનાર, અને માંસ ભક્ષણના કરનાર.

ઉપર કહેલા ત્રણ સૂત્રમાં નરકે જવાના ચાર કારણોમાં ચોથું કારણ માંસ ભક્ષણનું જણાવ્યું છે.

જૈન સૂત્રોના પાઠક જૈન સાધુ યા શ્રાવક, ભગવંત મહાવીરના વચનાનુસાર વર્તનારા પોતે સારી રીતે જાણનારા, સૂત્ર વચનને આગળ કરી ચાલનારા ચારે ગતિના ઉત્પત્તિના સ્થાનકના તથા મોક્ષ ગતિની પ્રાપ્તિના તમામ ઉપાયોના જાણ પુરૂષો મદિરા માંસનું સેવન કરી નરક ગતિનો સ્વીકાર કેમ કરે? અર્થાત્ કદી ન કરે. સાધુની ગતિ તો મોક્ષની કે દેવલોકનીજ હોય છે અને શ્રાવકની ગતિ પણ દેવલોકની કહી છે; માટે જૈન ધર્મના સાધુ ત્રણ કાળમાં પણ માંસાહારી હોયજ નહિ, આ વાત સિદ્ધાંત છે.

મદ્ય માંસાદિ અયોગ્ય વસ્તુના ભક્ષના નિષેધક વચનામૃતથી જેમનું અંતઃકરણ સીંચાયલું હોય છે તેવા નરકાદિ દુર્ગતિમાં નહિ જનાર મોક્ષાર્થી જીવો મદ્ય માંસ ભક્ષણ કર્યા વગરજ નિર્દોષ સાદા અને સાત્વિક ખોરાકથી જ પોતાના જીવનનો નિર્વાહ કરી લે છે. બાકી જેઓ જીભની લાલસાના દાસ થઇને તેનું (માંસનું) ભક્ષણ કરે છે તેઓ બે બાજુથી કર્મબંધ કરીને નરકમાં પડી પરમાધામીના હાથે ભયંકર દુઃખો ભોગવે છે.

પ્રશ્ન ૭૩ મું—કોઇ એમ કહે કે અનાજની જાતિમાંથી બનાવેલા ખોરાકને માટે અનેક જીવોનો વિનાશ કરવો પડે છે તેના પરિમાણમાં એક મોટા જીવનો વિનાશ કરી ઘણા જણને ખોરાકના કામમાં આવે તેમાં ઘણું ઓછું પાપ લાગે. આ અભિપ્રાય અમારો ખરો છે કે ખોટો?

ઉત્તર—આ અભિપ્રાય તમારો તદ્દન ખોટો છે. મોટા જીવોને હ[illegible] નારના હૃદયમાં કોઇ પણ જીવની દયા રહેતી નથી, તેનું હૃદય કઠોર અને નિર્દય બને છે. માંસાહારીઓ પોતાના ખોરાક માટે શિકારી બને છે ત્યારે તે હિંસકોને દેખી ઘણા જીવો ભયભ્રાંત થઇ ત્રાસ પામી નાશ [illegible] છે. પોતાના બાળ બચ્ચાથી પણ વિખુટા પડે છે. કોઇ જીવ વધોને [illegible] પડે તે તે વખતે તે જીવ કંપી ચાલે છે. હિંસકોને એટલો વિચાર [illegible] નથી કે—જ્યારે હું પ્રાણ જવાના કષ્ટમાં આવી પડું ત્યારે મારા [illegible] બચાવવાને જેટલો હું પ્રયત્ન કરૂં અને હું જેમ મરણના ભયથી [illegible] પામું છું તેમ તેવીજ રીતે બીજા જીવોને કેમ ન હોય? એટલો વિચાર પણ [illegible] જનોને આવે નહિ. એક એ—અને બીજું એ કે—માંસનો [illegible] લાગણી ઉશ્કેરનાર, દુષ્ટ વિચાર ઉત્પન્ન કરનાર અને ગંદો તથા [illegible] [illegible] છે. માંસાહારી લોકોને તાવ, મરડો વગેરે રોગો વારંવાર [illegible] છે. [illegible] વિકાર ઉત્પન્ન કરે છે; તેથી તે ખાનાર—માંસાહારી [illegible] [illegible] અને [illegible] બને છે વગેરે મહા ભોગીને પણ રોગ ઉત્પન્ન [illegible] [illegible] ઉત્પન્ન થાય છે.

[illegible]

[illegible]

मज्जे महुं मिमंसंमि, नवणीयंमिय चउथ्पए;
उत्र वज्जंति असंखा; तव्वन्ना तत्थ जंतुणो. ॥ १ ॥

અર્થ.—દારૂ, મધ, માંસ ને માખણમાં તે વર્ણા અસંખ્યાતા જીવ ઉપજે છે. સૂક્ષ્મ શરીરવાળા છે માટે દેખાય નહિ અને અન્ય મતના નગપડલ ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે- मद्य मांसं मधुनि च, नवनीत बहिर्कृते; उत्पद्यंते वीपद्यंते, सूक्ष्माजंतु रासय. ॥ १ ॥

અર્થ:—મધ, માંસ ને મધુ (મધ) એ ત્રણેને વિષે નિત્ય કહેતાં સદાયે અને નવનીત તે માખણ છાશથી અળગું કર્યા પછી એ ચારે પદાર્થને વિષે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ (તદ્વરણા) જીવોની રાસી ઉત્પન્ન થાય છે અને વિનાશ પામે છે. અર્થાત્ જ્યાં સુધી તે પદાર્થ રહે ત્યાં સુધી તેમાં અસંખ્યાસંખ્ય જીવોની ઉત્પત્તિ અને વિનાશ-ચય ઉપચય થયા કરે છે (એમ પુરાંણું સારમાં કહ્યું છે).

અહિંયાં માંસને વિષે પણ અસંખ્યાસંખ્ય જીવની ઉત્પત્તિ કહી છે. અનાજના જીવની સંખ્યા કરતાં માંસમાં ઉત્પન્ન થતા જીવોની સંખ્યા, ઉપર કહેલા શાસ્ત્રોના ન્યાયે વધી જવાથી માંસ ભક્ષણમાં વિશેષાવિશેષ પાપ રહેલું છે. વળી માંસનો ખોરાક નીચમાં નીચ ગણાય છે, કનિષ્ટમાં કનિષ્ટ કહેવાય છે. સર્વ ધર્મવાળાએ માંસ ભક્ષણને નિંદેલ છે. આ ખોરાક જૈન સાધુને સર્વથા નિષેદ્ધ છે. અને ઉત્તમ વર્ગના મનુષ્યો પણ આવા અભક્ષાભક્ષથી વિમુખ રહે છે. આવા અયોગ્ય ખોરાકના અધિકારી તો નરકગામી અનાર્ય વૃતિવાળાજ હોય છે. આ વિષે જૈન સિદ્ધાંતોના પુષ્કળ દાખલા અપાઇ ગયા છે. તેમજ અન્ય શાસ્ત્રમાં પણ માંસ ભક્ષણના કરવા વાળાને મહા માઠાં ફળ કહ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૭૬ મું—અન્ય શાસ્ત્રમાં માંસ ભક્ષણ વિષે શું કહ્યું છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો-માંસ ભક્ષણના કરવાવાળાને-મહાભારતમાં કહ્યું છે કે

यावंति पसुरोमाणि, पसुगात्रेण भारतः
तावद्वर्ष सहस्राणि, पच्यते नरके नरः ॥ १ ॥

શ્રી કૃષ્ણોવાચ-હે ભારત! જે માંસાહારી પશુનો વધ કરે છે, તે પશુનાં શરીરમાં જેટલાં રૂવાં હોય તેટલા સહસ્ર વર્ષ લગે તે પશુવધક નરકને વિષે પચે છે, એટલે પશુનાં જેટલાં રૂવાંઠ હોય તેટલા હજાર વર્ષ સુધી નરકના મહાદુઃખને ભોગવે.

પ્રશ્ન ૭૭ મું—કોઇ એમ કહે કે અમે પશુવધ કર્યા વિના તૈ[illegible] મળેલા માંસને ખાઇએ તેને તો નરકમાં જવું ન થાય કે ના?

ઉત્તર—ઉપર કહેલા ચાલતા અધિકારમાં તે પણ જણાવ્યું છે.-

तिल सर्षप मात्रं तु, यो मांसं भक्षते नरः;
ते याति नरकं घोरं, यावचंद्रदीवाकरौ. ॥ २ ॥

તીલ અને સરસવ જેટલું પણ માંસ કદાપિ કોઇ નર ખાય તો તે ખાનાર મનુષ્ય ઘોર નરકને વિષે જાય, અને જ્યાં સુધી ચંદ્રમા અને સૂર્ય તપે અર્થાત્ જ્યાંસુધી ચંદ્રમા સૂર્ય રહે ત્યાંસુધી તે માંસાહારી નરકનાં દુઃખ ભોગવે. એમ મહાભારતમાં કહ્યું છે. (પુરાણ સાર.)

અને માંસાહારી ઘણા કાળ સુધી નરકના દુઃખ ભોગવીને કદી મનુષ્યભવમાં આવે તો કેવો થાય? તે જણાવે છે.

अल्पायुषो दरीद्रश्च, परकर्मोप जीविनः;
दुष्कुलेषु जायंते, ये नरा मांस भक्षकाः. ॥ ३ ॥

અર્થ—માંસાહારી જીવ નરકનાં દુઃખ ભોગવીને કદી મનુષ્યપણું પામે તો તે અલ્પ આયુષ્ય પામે, દરિદ્ર થાય, પારકા કર્મે જીવન ચલાવે, અને નીચ કુળમાં ઉત્પન્ન થાય; જે નર માંસનું ભક્ષણ કરે તે નરક [illegible] મનુષ્યનો ભવ પામે તોપણ દુઃખી સ્થિતિને પામે. [illegible] જીવના વધ કરનારને વિશેષ [illegible] કર્યું છે.

[illegible] જીવના વધ કરનારને પૂર્વે કહ્યા ઉપરાંત [illegible] કહ્યું છે.

[illegible]

[illegible]

ઉત્તર—સાંભળો-મહાભારતમાં માંસના ત્યાગીને માટે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

याव जीवं च यो मांसं, विषवत् परीवर्जयेत्;
विसीष्टो भगवानाह; स्वर्गलोकेस्य संस्थिति. ॥ १ ॥

અર્થ—શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન વિશિષ્ટ પ્રત્યે કહે છે કે-હે વિશિષ્ટ! જે મનુષ્ય જીવિતપર્યંત માંસ ને વિષ સમાન જાણી તેનો ત્યાગ કરે તે મનુષ્યનો વાસ સ્વર્ગમાં થાય છે. એ માંસ ત્યાગનું ફળ કહ્યું. (પુરાણ સાર.)

પ્રશ્ન ૭૯ મું—કોઈએ પેહેલું માંસ ખાધું હોય અને પછી ત્યાગ કરે તેને કંઈ ફળ ખરૂં કે કેમ?

ઉત્તર— એજ અધિકારે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે. સાંભળો-

यो भक्षयित्वा मांसानि, पश्चादपि निवर्त्तते;
यमस्वामि रुवाचेदं, स्तोपि स्वर्गति मामुयात्. ॥२॥

અર્થ—અજ્ઞાનપણે કોઈએ પેહેલું માંસ ખાધું હોય અને પછી તે માંસથી નિવર્તે તો યમ સ્વામી જે વિષ્ણુ ભગવાન એમ કહે છે કે-તેહ પણ સ્વર્ગને પામે. (પુરાણસાર.)

માંસ ભક્ષણથી અળગાં રહેતાં આ દુનિયામાં આપણી પ્રશંસા થાય છે, અને પહેલી દુનિયામાં સ્વર્ગ અને મુક્તિ મેળવી શકાય છે, એમ ગ્રંથકાર જણાવે છે—

આચારાંગ સૂત્રના ભાષાંતરમાં—પરિહાર્ય મિમાંસામાં પાને (૩૧) મેં-કહ્યું છે કે-

श्रुत्वा दुःख परंपरा नतिघृणां मांसाशिनां दुर्गति,
ये कुर्वंति शुभोदयेन विरति मांसादन स्यादरात्;
सद्दीर्घायु रदूषितं गदरुजा संभाव्य यास्यंतिते,
मर्त्येषूद्भट भोग धर्ममतिषु स्वर्गापवर्गेषु च.

માંસ ખાનારાઓની દુઃખમય અને કરૂણા જનક દુર્ગતિ (દુરવસ્થા તથા નરક પ્રાપ્તિ) થતી સાંભળીને જે ભાગ્યશાળી પુરૂષો હિંમત ધરી માંસ ભક્ષણનો ત્યાગ કરે છે, તેઓ નીરોગી રહીને લાંબુ આયુષ્ય પુરૂં કરી આગલા જન્મમાં સુખી પ્રતિષ્ઠિત અને બુદ્ધિશાળી કુટુંબમાં અવતરશે અને અનુક્રમે સ્વર્ગ તથા મોક્ષ મેળવશે.

પ્રશ્ન ૮૦ મું—કદાપિ કોઇ એમ કહે કે–યજ્ઞાદિ અર્થે પશુવધ ક[illegible]
[illegible]ાદિક ભક્ષણ કરવાનો નિષેદ્ધ નથી. તેનું કેમ?

ઉત્તર—હરેક ધર્મ દયાનો ઉપદેશ કરે છે–હિંસાનો નિષેધ કરે છે–[illegible]
[illegible] માટે તિરસ્કાર બતાવે છે. હિંદુ ધર્મમાં દયા દાન ને દમન એને [illegible]માન ધર્મમાં ખેર–મેર ને બંદગી, કહેલ છે. એમ સૌ કોઇ જાણે છે [illegible] તેજ ધર્મના ઉપદેશકો અમુક અમુક નિમિત બતાવીને હિંસાનું [illegible] [illegible] કરે! હિંસાનો આદેશ કરે તે કેવી સંતાપજનક વાત? આ કે[illegible] [illegible]ર્મની હલકાઇ કરાવવાનું કામ નહિ તો બીજું શું? અહિંસાના [illegible] [illegible] ચલાવતા ધર્મો ધર્મ ખાતરજ હિંસા કરવાનું ફરમાવે એવું શું [illegible] [illegible]રવાન મનુષ્ય માની શકશે? શું એવા ફરમાન કાઢી બતાવનાર જનેને [illegible] સ્વાર્થ છાનો રહેશે.

બન્યું છે એમ કે–કેટલાંક ઉપદેશકોએ અજ્ઞાનતાથી, ધર્મ પુસ્તકોને [illegible] બરાબર નહિ સમજવાથી, અર્થનો અનર્થ કર્યો છે અને કેટલા[illegible] [illegible]કોએ માંસ મદિરાની લાલચથી બીજાઓ તે ખાય અને શું [illegible] પોતાની હલકાઇ કહેવાય–નિંદા થાય અને માન–દ્રવ્ય આદિ [illegible] [illegible] તેમ સમજીને–ધર્મ પુસ્તકોમાં પાછળથી અમુક શબ્દો [illegible] [illegible] તો ના કેમ કહી શકાય?

ધર્મ અર્થે હિંસા (દાખલા તરીકે [illegible], [illegible] આદિ) [illegible] [illegible] ને ધર્મ [illegible] [illegible]

[illegible]

एते त्वां संप्रतीक्षंते, स्मरंतो वैशसं तव;
सपरेत मयः कूटैः, छिंदंत्युत्थित मन्यव:

ભાવાર્થ-"હે રાજન્! તેં યજ્ઞમાં હજારો પશુઓને માર્યા છે, તે સઘળાં તારી વાટ જોઇ રહ્યાં છે, અને તને વારંવાર સંભાળે છે-સબબ તું મરી જઇશ ત્યારે તેઓ તને તેવાંજ હથિયારો વડે કાપશે" આ પ્રમાણે કહી નારદજીએ પ્રાચીન બર્હી રાજાને પશુઓ નજરે દેખાડયાં, તે જોઇ એ રાજાએ ભયભિત થઇ કહ્યું કે "હવેથી હું તે પ્રમાણે નહિ કરૂં."

(હિતશિક્ષા.)

આ પ્રામાણે હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રના મોટામાં મોટાં પુસ્તક શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કહેલું છે તો તેનું ઉલ્લંઘ કરી યજ્ઞ નિમિતે તથા બીજી કોઇપણ પ્રકારની દેવ નિમિતે હિંસા કરવી એ કોઇપણ સમજુ માણસને યોગ્ય નથી. આ વિષે શિવ પુરાણમાં પણ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—શિવ પુરાણમાં શું કહ્યું છે? તે જાણવું જોઇએ.

ઉત્તર—સાંભળો-ઉપરના ચાલતા અધિકારે કહ્યું છે કે-આ ઉપરાંત શિવપુરાણ નામનો ગ્રંથ શ્રીમદ્ ભાગવતે તથા ભારતના તારણરૂપે છે. તેમાં યજ્ઞ અર્થ થતી હિંસા તથા માંસ ભક્ષણ સંબંધે, તેમજ હરકોઇ પ્રકારની જીવ હિંસા સંબંધે, પદેપદે નિષેધ કરેલો છે. તે ટાંકવાથી અત્રે વિશેષ લંબાણ થવાનો ભય રહે છે. (આચારાંગ ભાષાંતર-શબ્દાર્થ વિવેક.)

સ્વામીનારાયણની શિક્ષાપત્રીમાં પણ શ્રી સહેજાનંદજીએ તે વિષે સારી શિક્ષા આપી છે.

પ્રશ્ન ૮૩ મું—સહેજાનંદજીની શિક્ષાપત્રીમાં શું કહ્યું છે? તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો-શ્રીમદ્ સહેજાનંદજી પોતાની શિક્ષાપત્રી સંવત્ ૧૯૫૫ માં છપાએલી છે તેમાં શ્લોક ૧૧ મેં-કહ્યું છે કે-

कस्यापि प्राणिनो हिंसा, नैवकार्यात्र मामकैः;
सूक्ष्म यूका मत्कुणा दे, रपि बुद्धया कदाचन. ११

અર્થ:—હવે તે વર્તવાની રીત કહિયે. જે:—અમારા જે સત્સંગી તેમણે કોઇ જીવ પ્રાણિમાત્રની પણ હિંસા ન કરવી અને જાણીને તો ઝીણા એવા જૂ, માકડ, ચાંચડ, આદિક જીવ તેમની પણ હિંસા કયારેય ન કરવી. તેમજ શ્લોક ૧૨ મે-કરાદિ અર્થે પણ હિંસાનો નિષેધ કર્યો છે.

સહેજાનંદજી પોતાની શિક્ષાપત્રીમાં, કહે છે કે-શ્લોક-

देवता पितृयागार्थ, मप्यजादेश्च हिंसनम् ;
नकर्तव्यमहिंसैव, धर्मःप्रोक्तोऽस्तियन्महान. ॥ १२ ॥

અર્થ—અને દેવતાને પિતૃ તેનાં યજ્ઞને અર્થે પણ બકરા મૃગ [illegible] સસલાં માછલાં આદિક કોઇ જીવની હિંસા ન કરવી. કેમ જે અહિંસા [illegible] છે તેજ મોટો ધર્મ છે. એમ સર્વ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. તેમજ પક્ષા[illegible] શ્લોકમાં માંસનો પણ સર્વથા નિષેધ કર્યો છે.

સહેજાનંદજી પોતાની શિક્ષાપત્રીમાં કહે છે કે-શ્લોક-

न भक्ष्यं सर्वथा मांसं, यज्ञ शिष्टमपि क्वचित् ;
न पेयंच सुरा मद्य, मपि देव निवेदितम्. ॥ १५ ॥

અર્થ--માંસ સર્વથા ખાવું નહિ, અને જે માંસ યજ્ઞનું શેષ હો[illegible] તોપણ અથવા આપત્કાળમાં પણ ક્યારેય ખાવું નહિ. અને ત્રણ પ્રકા[illegible] સુરાને અગિઆર પ્રકારનું મદ્ય તે દેવતાનું નૈવેદ્ય હોય તોપણ ન પીવું. વ[illegible] શ્લોક ૨૨ મે-કહે છે કે-

देवतार्थं मद्यार्थं, सुरा मांस निवेदनम् ;
यत्राजादि हिंसाच, न भक्ष्यं तन्निवेदितम्. ॥ २२ ॥

અર્થ—અને જે દેવતાને સુરા માંસનું નૈવેદ્ય થાતું હોય અને જે [illegible] દેવતાની આગળ બકરા આદિક જીવની હિંસા થતિ હોય તે દેવનું [illegible] નૈવેદ્ય ન ખાવું [illegible])

[illegible]

વળી શંવજી વોરા જેઓ લોટીઆ વોરા-કહેવાય છે, તેઓ બીલકુલ માંસ ખાતા નથી; તેથી તેઓ-નગોસીઆ અથવા નમાંસીઆ-કહેવાય. છે. તેઓની વસ્તી વડોદરામાં પણ છે; તેમજ તેમના ધર્મ પુસ્તકમાં ફરમાવેલું છે કે-फला तज अलू बुतुन कुम मकावरल हयवानात ॥ અર્થ-તું પશુ-પક્ષીઓની કબર તારા પેટમાં કરીશ નહિ અર્થાત્ તેમને મારીને ખાઇશ નહિ.

કુરાને સરીફના-સુરાઅન-આમ-ની આયત ૧૪૨ માં-અલ્લાતાલ્લાએ સાફ ફરમાવેલું છે કે-व मिनल अन आमे हमू लतं व फर्सा। कुलूमिम्मा रजक कुमुल्ला हो ॥

અર્થ:—અલ્લાએ ચોપગાં જાનવરોમાંથી કેટલાંક ભાર ઉપાડવા માટે પેદા કીધાં છે અને આવા માટે જમીનને લગતી વનસ્પતિ તથા અનાજ ઉત્પન્ન કર્યું છે તે તમે ખાઓ-વળી તેજ સૂરા-અન-આમમાં લખેલું છે કે-તમે ન ખાઓ-લોહી અને ડુક્કરનું માંસ, ઘાથી મારવામાં આવે તેનું માંસ અથવા બીજા કોઇ પ્રાણીના મારવાથી મરે તેનું માંસ.

બકરી ઇદને દિવસે બકરી ન મારવા વિષે કુરાનમાં સુરાંહહજની ૩૬ મી આયાતમાં અલ્લાતાલ્લાએ ખુદ ફરમાવેલું છે કે-માંસ અગર લોહી મને પહોંચશે નહિ પણ એક પરહેજગારી પહોંચશે. (આચારાંગના ભાષાન્તરમાં શબ્દાર્થ વિવેક પાને ૩૮ મે).

પ્રશ્ન ૮૫ મું—ઉપરની હકીકત માટે બીજા કોઇ દાખલા છે?

ઉત્તર—'હિત શિક્ષા' માં-પૃષ્ઠ ૨૪-૨૫ મેં-કહ્યું છે કે—

કુરાન કહે છે કે-"માંસ અગર લોહી મને પહોંચશે નહિ; પરહેજગારીજ માત્ર મને પહોંચશે." (સુરાહ હજ)

वमामिन् दाव्वतिन् फिल अर्देवला तॅरन

यतीरोबजनाहीरे ईल्लाउममून्अमसालाकुम्

"અને જે પશુ પૃથ્વી ઉપર ચાલે છે-અને જે પક્ષી પોતાની પાંખો વડે ઉડે છે તે બીજું કાંઇજ નહિ પણ તમારા જેવા લોકો છે."—(કુરાન-સુરેઅન્ આમ)

માટે પેગંબર હઝરત મહમદ નબીસાહેબના ખલીફા હઝરતઅલી સાહેબે ફરમાવ્યું છે કે-"તું પશુ કે પક્ષીની કબર તારા પેટમાં કરીશ નહિ."

મુસલમાન ભાઇઓ બકરી ઇદ કરે છે. તેના માટે હિતશિક્ષા પૃષ્ઠ ૩૩-૩૪-મે-કહ્યું છે કે-

મુસલમાનભાઈઓ બકરી ઈદ કરે છે પણ વાઘ ઈદ કોઈ [illegible] નથી. રાંક બીચારાં બકરાં! આટલાં બધાં પશુ–પક્ષીઓ અને માનવે [illegible] દયાળુ અલ્લાતાલાએ તમનેજ પોતાના ભક્ષ માટે સોંપી કહાડયાં! [illegible] નહિ, એ દયાળુ દેવનાં નામ ઉપર હો! મુસલમાનભાઈઓ તમે ખોટું [illegible] ચલાવશો નહિ. તમે તે સાહેબનો હુકમ બરાબર સમજવા કોશીષ કરો.

ઈબ્રાહીમ પેગમ્બર જ્યારે ઈમાનમાં આવ્યા ત્યારે તેમના ઈમાનની પરીક્ષા કરવા સારૂ અલ્લાએ તેમને કહ્યું કે–"તારી વહાલામાં વહાલી ચીજનો ભોગ આપ." તે ઉપરથી ઈબ્રાહીમ પેગંબરે પોતાના એકના એક છોકરા ઈસ્માઈલને મારવા તૈયાર કર્યો અને જેવો તે પોતાની આંખે પાટા બાંધી તેને છરી વડે મારવા જાય છે તેવોજ અલ્લાએ તે છોકરાની જગ્યાએ ઘેટું (દુમ્બો) લાવી મૂક્યું. આમાં હકીકત એવી છે કે, અલ્લાનો ઈરાદો ઘેટાંનો ભોગ લેવાનો ન હતો પણ ઈબ્રાહીમનો પોતા ઉપરનો પ્રેમ કેટલો [illegible] છે તે જોવાનો હતો, તેણે તો ઘેટાંને પણ સજીવન કર્યું હતું.

હિંદુ ભાઈઓમાં પણ એવીજ કથા ચાલે છે કે, [illegible] કેલૈયા કુંવરને ખાંડણીઆમાં ઘાલી ખાંડ્યો હતો, પણ ઈશ્વરે તેને સજીવન કર્યો હતો. આ બધાં દાખલામાં ઈશ્વરનો હેતુ માંસ ખાવાનો નહિ પણ [illegible] કરવાનોજ હોવો જોઈએ.

ઈદ કરનાર ભાઈઓએ મન સાથે એટલોજ વિચાર કરે. [illegible] [illegible] ઉપર [illegible] [illegible] નહિ પણ ઈબ્રાહીમની માફક પોતાની વહાલામાં વહાલી [illegible] જ્યારે [illegible] શું ને [illegible] થઈ શકે!

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૮૭ મું—પીર કોને કહીયે, પીરનો અર્થ શું?

ઉત્તર—पीर ताको जाणीए, जाने परकी पीड. જે પારકી પીડા જાણે તેને પીર કહીએ. કિસનબાવનીમાં કહ્યું છે કે-कहा पीर जोंपे पर पीर न विचारी है. ॥ જે પારકી પીડાનો વિચાર ન કરે તેને પીર કેમ કહીએ? અર્થાત જે દુનિયામાં પીરપણે પૂજાય તે પરપીડાના જાણુ હોય. કોઇ પશુ જીવને દુઃખી દેખી જેનું હૃદય કંપી ચાલે તે પીરપણાની પદવીને લાયક હોય અને સર્વ જીવ ઉપર દયાવાન હોય તેજ પીર કહેવાય.

પ્રશ્ન ૮૮ મું—અલ્લા કોને કહીએ?

ઉત્તર—अल्ला लाह बुझावता, जन्म जरा और मरण, આ દુનિયામાં જન્મ જરા ને મરણની લા લાગી રહી છે તે પલીતાને બુઝાવી જન્મ જરા ને મરણના દાહમાંથી નીકળી અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ મેળવે તેને અલ્લા કહીએ.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—ખુદા કોને કહીએ?

ઉત્તર—खुदा खुनथी उघरे, दाद सुने दीए सरण. દયાહિન એવા અધર્મીઓના હાથથી કપાતા પ્રાણીઓનો ઉદ્ધાર કરે-તેને મરણના ભયથી બચાવે, તથા નિરપરાધિ પ્રાણીઓની દાદ સુણે-તેની અરજ સાંભળે, અને તેને અભય પદનું સરણું આપે એવા દયાળુ દેવને ખુદા કહીએ.

પ્રશ્ન ૯૦ મું—ફકીર કોને કહીયે અને ફકીરનું લક્ષણ શું?

ઉત્તર—ફકીર અને ફકીરનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહેલ છે.

ફકીરા ફકીરી કઠન હેં, જેરી ફૂર ખજુર;
ચડે તો ચાખે પ્રેમ રસ, પડે તો ચકના ચુર. ૧
ફાકા ફક્ત ફરાક દિલ, આશન દ્રઢ ગંભીર;
ફિકિરી ફારી કરની કરે, તિસકો કહી ફકીર. ૨
મન મારે તન વશ કરે, ખોજે સકલ શરીર;
દયારૂપ કથની કથે, તાકો નામ ફકીર. ૩

પ્રશ્ન ૯૧ મું—કાજીને કલમા શું કહે છે?

ઉત્તર—કાજી, એ, ઉપદેશક ધર્મ ગુરૂ કલમાના વાંચનાર-કલમાના પઢનાર તેને કલમા કહે છે કે-

કાજી કલમા મત પઢો, કલમા તમકુ ખોવે;
સાહેબ દાવલા દિલાબ મારે, તો જીર મારે કયું છોડે ૧

પ્રશ્ન ૯૨ મું—અજાનો શું ઉપદેશ છે?

ઉત્તર—અજા-બકરા-મુસલમાનને ઉપદેશ કરે છે કે-

અજા મુસલમાન અવલકા, આપ કરે ઉપદેશ;
શીર કાટયા સો કટાઉગા, દેખો દાઢી કેશ. ૧

પ્રશ્ન ૯૩ મું—મુસલમાન અને કાફરમાં શો તફાવત?

ઉત્તર—મુસલમાન અને કાફરવચ્ચે હૃદયના હિતનો તફાવત હોય તે જણાવે છે.

મોંમ દીલ મુસલમાન, કઠણ દીલ કાફર;
કાફર મારે જીવકું, એ સબ ખુદાકા મુસાફર. ૧

મુસલમાનનું દીલ મોંમ કેતા મીણ જેવું નરમ હોય, અને કાફરનું દીલ [illegible] હોય. જીવને મારે તે કાફર કહેવાય. ખરો મુસલમાન હોય તે તો સર્વ જીવ ખુદાના મુસાફર છે એમ માને. અર્થાત્ દુનિયાપર રહેનાર તમામ પ્રાણી માત્ર ખુદાની પેદાશ છે, ખુદાના બાળબચ્ચાં છે એમ માની તેનું રક્ષણ કરવું.

પ્રશ્ન ૯૪ મું—[illegible] રીતે [illegible]?

ઉત્તર—[illegible]

[illegible]

[illegible]

લાવી-તેનું રક્ષણ કરવું-સર્વ જીવને અભયદાન દેવું તેજ ખુદાની ખરી બંદગી કરી કહેવાય. અને આ પ્રમાણે વર્તે તેજ ખરો મુસલમાન કહેવાય એમ કુરાનનું ફરમાન છે. અને દાદુનું વાક્ય પણ ખાસ કરીને ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે.

પ્રશ્ન ૯૫ મું—દાદુનું વાક્ય શું છે તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—દાદુ એક જબરો નેતા ગણાઈ ગયો છે તેના કેટલાક વાક્યો અનુભવીઓ ગૃહણ કરે છે. તે એમ જણાવે છે કે—

દાદુ એક દયા વિના, બત્રીશ લક્ષણ બહાર;
સરોવરમાં નીર નહિ, પછી મર ઉંચી બાંધે પાળ. ૧

દયા વિના લક્ષણ, ગુણ, ચાતુરી કે જ્ઞાન અથવા કોઈ પ્રકારની ક્રિયા વગેરે કાંઇ પણ ફળીભૂત થતાં નથી. ભલે ઉંચી ને મજબુત પાળનું તળાવ હોય પણ તેમાં પાણી ન હોય તો તે તળાવ નકામુંજ ગણાય, તેમ દયા વિના સર્વ નકામુંજ જાણવું.

સર્વ ધર્મ સત્ય અને અહિંસાના બોધનેજ મોખરે મૂકે છે અને તે ઉપદેશની સફળતા ઉપરજ પોતાના ધર્મના વિજયનો આધાર માને છે. તેમાં પણ સર્વ ધર્મ દયાને પ્રધાન પદ આપે છે. તમાં પણ વિશેષે કરીને જૈન ધર્મનો મૂળપાયો દયા ઉપરનોજ છે. અને શાસ્ત્રકાર પણ મુખ્યત્વે કરીને જ્ઞાની પુરૂષોને જ્ઞાનનો સાર પણ દયાજ જણાવી છે.

પ્રશ્ન ૯૬ મું—જૈન સૂત્રોમા દયા માટે જ્ઞાનીને શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—સાભળો-સુયગડાંગજી સૂત્રના અધ્યયન પહેલે-ઉદેશે ૪ થે ગાથા ૧૦ મી-તમાં કહ્યું છે કે—

एवं खु नाणिणो सारं, जंन हिंसई किंचणं;
अहिंसा समयं चेव, एतावणं वियाणिया. ॥ १० ॥

"જ્ઞાની પુરૂષના જ્ઞાનનો સાર એ છે કે—કોઇ પણ જીવને હણવો નહિ અને જીવ દયા એજ પ્રધાન એવું વિવેકજ્ઞ હોય તે જાણે." અને વેદ પણ એજ જણાવે છે કે—

अहिंसा परमो धर्म, स्तथा हिंसा परमोदमः;
अहिंसा परमं दान, महिंसा परमं तपः ॥ १ ॥

"અહિંસા એજ મોટો ધર્મ છે, એજ દમ છે, એજ મોટું દાન છે અને એજ મોટો તપ છે." (હિતશિક્ષા)

આ પ્રમાણે હિંદુ ધર્મ અને મુસલમાન ધર્મમાં પ્રાણી હિંસા અને માંસાહારના નિષેદ્ધ સાથે અહિંસા ધર્મનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. તેમજ પારસી ધર્મમાં પણ પ્રાણી વધ તથા માંસાહારનો નિષેદ્ધ કરવા સાથ તેમના ધર્મ પુસ્તકમાં સખ્ત મનાઇ કરેલી જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૯૭ મું—પારસી ભાઇઓના ધર્મ પુસ્તકમાં શું કહ્યું છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો-પારસી ભાઇઓના 'શાહનામા' નામનાં પુસ્તકમાં લખેલું છે કે—

બેત.

નીસ્ત અંદ ખુરોને જાનવર જુ,
ગર્દીન અસ્તરીને ઝર દુસ્તનેકુ.

અમારો જરથોસ્તી ધર્મ એવો નેક છે કે પશુઓને મારીને ખાવા નહિ, અને જનાવરોનો શિકાર કરવો નહિ. પારસીઓના ધર્મ પુસ્તક મજ્જનેના ૩૨ માં તથા ૩૩ માં હામાં લખેલું છે કે— (અવસ્તા ભાષા)

मजदामो अहामशेद हंओ गेमोन मरे दान ओह आगश अंनी थीओहुन ॥

मदुनित मनजुवा न देन सो गेभोजवा वाजवार ओदतन मंद दंबरे दिरेवे-चेतेवर जगनम जवीचा जट अंवानो ॥

[illegible]

આપણે સાંભળીએ છીએ. કુટસ એન્ડ ફેરીનેશીયા નામનાં પુસ્તકમાં લખેલું છે કે પારસીઓના કદીમ (અસલી) ધર્મગુરૂઓ પોતપોતાનો ખોરાક હંમેશાં હંમેશાં ફળફળાદિકનોજ રાખતા. પ્લેની નામનો પ્રખ્યાત તત્ત્વજ્ઞાની પોતાના ૧૧ મા પુસ્તકમાં લખે છે કે જરથોસ્ત અલબર્ઝ પહાડની ગુફામાં ખુદા તાલ્લાની બંદગી અને મૌન જાનને સારૂ વીશ વર્ષ સુધી ગુંથાએલો હતો, અને પોતાનું ગુજરાન માત્ર પનીર દૂધનો ખોરાક ખાઈને કરતો. વધારે જુના વખતની વાતો ન શોધતાં હાલ તુરતજ મુંબઈ સમાચારના તા. ૨૫ જુલાઈ સને ૧૯૦૨ ના અંકમાં છપાએલો એક ફકરો જે ભાજી પાલાના ખોરાક સંબંધેજ છે તે વાંચવાની અમે ભલામણ કરીએ છીએ. (આચારાંગજીના ભાષાંતરમાં–શબ્દાર્થ વિવેક–પાને ૩૯ મેં.)

પ્રશ્ન ૯૮ મું—પારસી ભાઈઓના ધર્મપુસ્તક સંબંધે વિશેષ કાંઈ જાણવા જેવી બીના છે?

ઉત્તર—છે, સાંભળો–'હિતશિક્ષા' નામનાં પુસ્તકમાં પાને ૨૫-૨૬ મેં નિચે પ્રમાણે કહ્યું છે

પારસી ભાઈઓનાં ધર્મપુસ્તક ઇજરને મધ્યે કહ્યું છે કેઃ—

"જેઓ દુનિયાની પેદાશ ઉપર દયા લાવતા નથી તેઓ વગર દયાના 'દેવો' તથા દોઝખી આદમીઓ છે."

તેમજ વળી તે ભાઈઓનાં જરથોસ્તનામામાં લખ્યું છે કે—

पकु शतन नीयारंद फसकु दरेह ।
न आगुस फंदा के वासद बरेह ॥

"કદી કોઇપણ જાનવર મોટું અથવા વૃદ્ધ થયું હોય તેને અથવા નાનાં બચ્ચાંને અથવા કોઇ પ્રકારના જીવતા પ્રાણીને મારવાની સાફ મનાઇ છે.

જેમ જૈનધર્મના શાસ્ત્રમાં જીવ જવાની છેલ્લી ઘડીએ ક્ષમાપના માગવાનો રિવાજ છે તેમ પારસીના ધર્મશાસ્ત્રમાં પણ તે પ્રમાણે માફી માગવાનું કહેલ છે.

'હિતશિક્ષા પાને ૩૫ મેંથી ૩૭ સુધીમાં કહ્યું છે કેઃ—

પારસી ભાઈઓ આપણા હિંદુભાઈઓને ઘણી બાબતમાં આચાર વિચારમાં મળતા આવે છે. તે પણ હિંદુધર્મ જેવો નેક ધર્મ છે. જૈન ધર્મની માફક તેમાં તો એટલે સુધી કહેલુ છે કે, "ઓ જરથોસ્ત! તારો જીવ જવાની છેલ્લી પળ આવી લાગે ત્યારે તું મને આરાધજે! અને તે

સાથે વળી મારી તમામ પેશશને આરાધજે ! તે સાથે વળી તમ
ચોરપટ્ટેને, પાણીમાં રહેનારાં તમામ પ્રાણીઓને, જમીન પર વસનાં તમ
પ્રાણીઓને હવામાં ઉડનાં તમામ પ્રાણીઓને તથા ખરીવાળાં તમામ પ્ર
ઓને આરાધજે. (શામાપના માગજે) તો હું તને દોજખ (નર્
બચાવીશ." આવા નેક ધર્મમાં હિંસાની હીમાયત કે પરવાનગી હોવ
સંભવજ કેમ હોય? અસોજરથોસ્તને અમુક કામો કરવાં માટે આપનાર
ધનો કે જે કામોમાં પશુ વધ એ એક હતું. અને એ કારણથી "પ્રાણ
ચરથોસ્તની દીન" એમ કહેવાયું. પારસી ધર્મશાસ્ત્રો એ હિંસા અને
ભક્ષણની નાબુદીમાં રોજ નો દર મહીનાના બમન, મોહોર, ગોશ અને
રામ એ ચાર દિવસોમાં, બમન માસના બમનના દિવસમાં અને મા
સંપૂર્ણ ૩ દિવસ સુધી પારસી ભાઈઓ માંસની ખાસ [illegible]
[illegible]

[illegible]

પૃથ્વી ઉપર જે ભાજી પાલો તથા ફળ તને મેં આપેલાં છે તેનો તું ખોરાક તરીકે ઉપયોગ કરજે. વળી હુસીયા અધ્યાય ૮ આયત ૧૫. માંમાં પણ કહેલું છે કેઃ—

જ્યારે તમે તમારા હાથ (પ્રાર્થના માટે) લાંબા કરશો ત્યારે હું (ઇશ્વર) મારી આંખો તમારા તરફથી બીજી બાજુ ફેરવીશ અને તમે પ્રાર્થનાં ઉપર પ્રાર્થના કરશો તોપણ હું ધ્યાન નહિ આપું; કારણકે તમારા હાથ (પ્રાણીને મારવાથી) લોહીલોહાણ છે. (આચારાંગનું ભાષાંતરમાં શબ્દાર્થવિવેદ પાને ૩૭ મેં) (તથા હિત શિક્ષામાં પણ પ્રાણી હિંસા અને માંસાહારના નિષેદ્ધ વિષે ઘણું લખાણુ છે)

"દયા" એ જૈન લોકોનો મુદ્રા લેખ છે. આવા પવિત્ર માર્ગને વિષે-જ્યાં ઝીણા જીવને પણ સહેજ કિલામના થાય ત્યાં જૈનીપણું યોગ્ય નથી; એવું જૈનોના આગમોનું પ્રમાણ છે, તો પછી તે માર્ગમાં પ્રવર્તતા સાધુ મુનિરાજ પોતાના દેહને અર્થે મત્સ્ય માંસવાળા આહાર ગ્રહણ કરે એવી માન્યતા કરવી એ જૈન સિદ્ધાંતો પર પગ મૂકવા જેવું છે અને જૈન સાધુને મોટું કલંક આપવા જેવું છે.

ઉપર જણાવેલા હિંદુ ધર્મના તેમજ મુસલમાન, પારસી અને અંગ્રેજ ધર્મના અને તેમના ધર્મ શાસ્ત્રના દાખલા આપી, પ્રથમ આપેલા જૈન ધર્મના સૂત્રોના માંસાહાર નિષેદ્ધના દાખલાને આ બધા દાખલા ખરી રીતે માંસાહાર નિષેધને પુષ્ટી કરતા થવા સાથ જૈન ધર્મના સૂત્રના દાખલાને ટેકો આપનારા થાય છે અને આ ઉપરથી વાચક વર્ગને ખાસ કરીને ધડો લેવાનો છે કે-આવા સાધારણ ધર્મમાં જ્યારે માંસાહારનો નિષેધ ઠારઠાર જણાવે છે ત્યારે દયાના મોખરે રહેલો એવો જૈન ધર્મ કે તેમાં વળી માંસાહારની સાધુ કે શ્રાવકને છુટ હોયજ કયાંથી ? અર્થાત્ સ્વપ્નામાં પણ નજ હોય એ વાત ચોકસ માનવી.

જ્યાં માંસનો ત્યાગ ત્યાં મદિરાનો ત્યાગ તો સાથેજ સમજી લેવો. જૈન સૂત્રોમાં મદિરા ને માંસ બન્નેનો સાથેજ નિષેધ કર્યો છે. આ બન્ને વસ્તુ શાસ્ત્રમાં અયોગ્ય અને અપવિત્ર ગણેલ છે; તેમજ લોક વ્યવહારમાં પણ તે વસ્તુનો ઠારઠાર નિષેધ કરવામાં આવે છે. તેમાં પણ જૈન સૂત્રોમાં મદિરા માંસના ભોગીને નરકની માઠી ગતિ પુરતી રીતે કહી છે અને તેના ત્યાગના કરનાર ઉત્તમ ગતિના અધિકારી થાય છે એમ પણ દરેક શાસ્ત્ર જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—અહિંયાં એક સવાલ ઉભો થાય છે કે-જૈન ધર્મના સાધુને માટે જૈન સૂત્રોમાં (પર) બાવન બોલ અનાચીર્ણ-અન-આચરણીય કહેલ છે તેમાં મદિરા માંસ વગેરે કેટલાક શબ્દો જોવામાં આવતા નથી તો તે વિષે શું સમજવું?

ઉત્તર—શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં ૩ જા અધ્યયનને વિષે સાધુને અનાચીર્ણ બાવન બોલ આચરવા જોગ્ય નહિ તે અનાચીર્ણ કહેલ છે તેમાં ત્રીજી ગાથાના બીજા પદને વિષે "રાયપિંડે" કહેલ છે. તે રાજપિંડ-મદિરાર, માંસર, મધ૩ અને માખણ૪ આ ચાર બોલનો સમાવેશ થાય છે. કારણ કે પિંડ શબ્દે આહાર અને આહારમાં જે આહાર રાજા મહત્ એટલે પ્રધાન આહાર તે 'રાજપિંડ.' "પિંડાનાં મધ્યે રાજ ઇતિ રાજપિંડ." જો કે આ ઠેકાણે રાજપિંડ શબ્દ કહ્યો છે તેના ઘણાં અર્થ થાય છે પણ બીજા અર્થ કરતાં આ ચાર બોલ સાધુને આચરણીય કરે તો ઘણા દોષો લાગે છે. બાવન બોલમાં કોઇ કોઇ સાધારણ બોલને જ્યારે આચરવાની [illegible] ત્યારે આવા મહાન દોષવાળા મદિરા [illegible] અનાચીર્ણ કેમ ન હોય? અર્થાત્ [illegible]. માટે આ [illegible] કે જે 'રાજપિંડ' અનાચીર્ણ કહેવામાં આવ્યો છે તે મદિરા, મ[illegible] અને [illegible] સંભવે છે. અને આ ચાર બોલને [illegible] કહેલ છે, [illegible] સાધુને વાપરવાનો નિષેધ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

મુનિએ ચક્રવર્તિ પ્રમુખ ક્ષત્રિયો, રાજાઓ, ઠાકોરો, સરદારો, કે રાજવંશી લોકો, જેઓ શહેરમાં કે શહેર બાહેર રહેતા હોય યા રસ્તે પ્રયાણ કરતા હોય તેમને ત્યાંથી નિમંત્રણ છતાં યા નહિ છતાં આહાર ગ્રહણ ન કરવો. (૫૬૦) આ પણ રાજપિંડ સાધુને લેવો ન કલ્પે.

ત્રીજે ભાંગે-રાજાનો અભિષેક થતો હોય તે અર્થે આહાર નિષ્પન્ન થતો હોય તે પણ રાજપિંડ સાધુને લેવો ન કલ્પે.

ચોથે ભાંગે-દશ વૈકાલિકમાં રાજપિંડના અર્થમાં રાજા ચક્રવર્તિ વાસુદેવાદિકને જમવાને અર્થે કીધો તે આહાર પણ રાજપિંડ કહ્યો. એવો અભિષ્ટ આહાર મહાવીરના સાધુને લેવો કલ્પે નહિ, પણ વચલા તિર્થંકરના સાધુને લેવો નિષેદ્ધ જણાતો નથી. કારણકે-નેમનાથ ભગવાનના સાધુ છ અણગારે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજને જમવાના સિંહકેશરીઆ લાડુ વહોર્યા છે. આ અપેક્ષાએ અનાચીર્ણ રાજપિંડ મહા વિગય ઠરે છે. અને મદિરા માંસાદિક મહા વિગય સર્વ તિર્થંકરના સાધુને નિષેધજ હોય, કારણકે-તે ચારે મદિરા, માંસ, મધ અને માખણ. મહા વિકારના કરનારા માટે નવ વિગયમાં ચાર મહા વિગય પ્રધાન વિગય હોવાથી તેને રા પિંડમાં ગણેલ છે.

હવે નવ વિગય કઇ કહી છે તે જણાવે છે. ઠાણાંગજીના નવમાં ઠાણાને વિષે નવ વિગય કહી છે, नव विगईओ पन्नत्तातंजहा खरं १, दहिं २, णवणींयं ३, सप्पिं ४, तिल्लं ५, गुलं ६, महु ७, मज्जं ८, मंसं ९. એ નવમે ઠાણે નવ વિગય કહી. તે મધ્યે ચાર વિગય તો મહા વિગય તે મદિરા ૧, માંસ ૨, મધુ ૩, ને માખણ ૪. તે મહા વિગય તે મહા વિકૃતિ મહા વિકારની કરણહારી તે માટે ન લેવી. વળી મદિરા માંસ સહિત ચાર વિગય કહી તેણે કરીને મહા વિગય માટે રાજપિંડ તે માટે તે પણ અગ્રાહ્ય-અનાચીર્ણ. વળી બીજા પણ આગુણ હયે તે તો વિતરાગ જાણે. પણ આ ચાર વસ્તુનો નિષેદ્ધ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—માંસના નિષેદની તો પુષ્કળ વ્યાખ્યા કહી તેમ મદિરાના નિષેદ વિષે સૂત્રમાં કાંઇ જણાવ્યું છે.

ઉત્તર—સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં માંસનો નિષેદ આવ્યો છે ત્યાં સાથે મદિરાનો પણ નિષેધ કર્યો છે. અને મદિરા ન પીવા માટે સાધુને નોખો બોધ કરી દશ વૈકાલિક સૂત્રના (૫)માં અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાની ૩૮ મી ગાથાથી ૪૩ મી ગાથા સુધીમાં ઉપદેશ છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—અહિંયાં એક સવાલ ઉભો થાય છે કે–શ્રી [illegible] સાધુને માટે જૈન સૂત્રોમાં (પર) બાવન બોલ અનાચીર્ણ–અન–આ[illegible] કહેલ છે તેમાં મદિરા માંસ વગેરે કેટલાક શબ્દો જોવામાં આવ[illegible] તો તે વિષે શું સમજવું ?

ઉત્તર—શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં ૩ જા અધ્યયનને વિષે [illegible] અનાચીર્ણ બાવન બોલ આચરવા જોગ્ય નહિ તે અનાચીર્ણ કહેલ [illegible] ત્રીજી ગાથાના બીજા પદને વિષે "રાયપિંડે" કહેલ છે. તે રાજપિં[illegible] મદિરા૧, માંસ૨, મધ૩ અને માખણ૪ આ ચાર બોલનો સમાવેશ [illegible] છે. કારણ કે પિંડ શબ્દે આહાર અને આહારમાં જે આહાર રાજા [illegible] એટલે પ્રધાન આહાર તે 'રાજપિંડ.' "પિંડાનાં મધ્યે રાજ ઇતિ રાજ[illegible] જો કે આ ઠેકાણે રાજપિંડ શબ્દ કહ્યો છે તેના ઘણાં અર્થ થાય છે [illegible] બીજા અર્થ કરતાં આ ચાર બોલ સાધુને આચરણીય કરે તો ઘણો [illegible] થાય છે. બાવન બોલમાં કોઈ કોઈ સાધારણ બોલને જ્યારે આચ[illegible] અનાચીર્ણ મનાય હોય ત્યારે આવા મહાન દોષવાળા મદિરા મ[illegible] દિક અનાચીર્ણ કેમ ન હોય ? અર્થાત્ હોવાજ જોઈએ. માટે આ [illegible] ગત કે જે 'રાજપિંડ' અનાચીર્ણ કહેવામાં આવ્યો છે તે મદિરા, મ[illegible] મધ, અને માખણને માટેજ [illegible] છે. અને આ ચાર બોલને મ[illegible] મહાવિગય કહેલ છે, મહાવિગય સાધુને વાપરવાનો નિષેધ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—રાજપિંડને કેટલાક રાજાના પિંડ કહે છે [illegible]

[illegible]

ધુને આરાધે નહિ, તેહનો શિખામણ પણ માને નહિ. તેહવો મદિરાનો
નાર દુષ્ટ આચારનો ધણી જાણીને ગૃહસ્થી પણ તેહની નિંદા કરે.
॥ ૫ ॥ એ પૂર્વોક્ત પ્રમાદાદિક અવગુણના સ્થાનકનો સેવણહાર, અનેરાના
ધીદ્રરૂપ અવગુણનો દેખણહાર વિનયાદિક ગુણનો વર્જણહાર તેહવો વેષ
ધારી સાધુ મરણાંત લગે પણ સાધુપણાને આરાધે નહિ. (એ પૂર્વોક્ત
મદિરાના અવગુણ જાણીને સાધુ પીએ નહિ. ॥ ૬ ॥

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું–અહિંયાં કોઇ કહે કે–શ્રી જ્ઞાતાજીના પાંચમાં અધ્યયનમાં શેલગરાજ ઋષીએ માંદગી વખતમાં મદિરાપાન દેધની દવારૂપે વાપરેલ છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—સેલગરાજ ઋષીને શરીરે પિત્તજ્વરની વ્યાધી કહી છે. અને તેને માટે વૈદ્યે નિચે પ્રમાણે ઉપચાર કરવા કહ્યું છે.

उसह भेसज्जेणं मत्तपाणेहिं तिगिच्छ आउटेह, मज्ज पाणयंच से उवदिसंति ઔષધ ભેષજે તે ઘણી વસ્તુ ભેળવીને નિપજાવેલી. અહિંયાં ઓષધ તે એક વસ્તુ, ભેષદ તે ઘણી વસ્તુ ભેળવીને નિપજાવેલી. ચ પુન : મજ્જ તથા ભાત પાણી હળવો આહાર પાણીએ કરી વૈદ્ય કરે. તથા મજ્જ શબ્દે દીલે પાનનો ઔષધીના પાણીનો મર્દન કરવાનું કહે. તથા મજ્જ શબ્દે પીવાનું ઔષધીનું મર્દન કરવાનું. ચોપડવાનું, મસળવાનું અને પાણ શબ્દે પીવાનું ઔષધીનું પાણી તે બતાવે તેમ કરવા કહે. એટલે શરીરમાં તથા દીલે પીતજ્વરનો થતો દાહ તે ટાળવાને માફક આવે એહવો એટલે ઉપરની ત્વચાની થતી બળતરા ટાળવાને માટે મરદન કરવાની દવા–ઔષધી. અને અભ્યંતરનો–કોઠાનો દાહ–બળતરા–મટે તેના માટે પીવાની દવા. એહવો ઓષધ ભેષધ કાલ્પનિક તે વૈદ્યે કહ્યો. પણ मज्ज पाणंग તે મદિરાપાન અહિ લેવો નહિ. મદિરાપાનથી તો ઉલટી બળતરા વધે–દાહ–પીત જ્વરને વિશેષ બળવાન કરે પણ મટાડે નહિ. વળી સૂત્રમાં સાધુને ઠારઠાર મદિરા પીવાનો નિષેધ છે. મદિરા સાધુને અકાલ્પનિક કહેલ છે.

૧. શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રના પાંચમા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશે ગાથા ૩૮મીથી ૪૩ સુધીમાં એકાંત મદિરા પીવાનો સાધુને નિષેધ કર્યો છે.

૨ શ્રી દશવૈકાલિકના ત્રીજા અધ્યયને રાજપિંડ અનાચીર્ણ કહેલ છે અને રાજપિંડ તે મહાવિગયમાં મદિરા કહેલ છે, તે સાધુને અનાચીર્ણ...

૩. શ્રી આચારાંગજીનાં પિંડૈષણા અધ્યયનમાં ૮ મે ઉદ્દેશે શરાબ જાતની ઉત્પત્તિ કહી છે માટે પણ સાધુને લેવું કલ્પે નહિ

ગાથા–

सुरं वा मेरगं वावि, अन्नं वा मज्जग रसं;
ससरक्खं न पिबे भिक्खु, जसं सारक्ख मप्पणो. ३८
पीया एगइउ तेणो, नमे कोइ वियाणई;
तस्स पस्सइ दोसाइं, नियडिंच सुणेहमे ३९
वड्ढई सुंडिया तस्स, माया मोसंच भिक्खुणो;
अयसोयं अनिव्वाणं, सययंच असाहुया ४०
निच्चु व्विग्गो जहा तेनो, अत्त कम्मेहिं दुम्मई;
तारिसो मरणं तेवि, नाराहेइ संवरं. ४१
आयरिए नाराहेइ, समने आवि तारिसो;
गिहिथा विनं गरहंति, जेण जानंति तारिसं. ४२
एवं तु अगुन पेही, गुनानं च विवज्जउ;
तारिसो मरणं तेवी, नाराहेइ संवरं. ४१

ભાવાર્થ:-પોતાનો આત્મા વશ કરીને, જે સંજમના [illegible]

[illegible]

૨. ચારે મહાવિગયને રાજપિંડમાં ગણી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં રાજપિંડ અનાચીર્ણ કહેલ છે.

૩. શ્રી સમવાયંગજીસૂત્ર તથા દશાસુતસ્કંધ સૂત્રમાં સબળા દોષમાં કહ્યું છે કે-રાયપિંડં ભુંજ માણે સબલે ૫ તેના અર્થમાં રાજપિંડ તે ચાર મહાવિગય ભોગવે તો સબળો મોટો દોષ લાગે એમ કહ્યું છે, અને ઠાણાંગજીમાં અણુંઘાતિમ મોટો દોષ કહેલ છે.

૪. લાલાવાળા છાપેલા દશાસુતસ્કંધમાં પાને ૪૧ે લખ્યું છે કે-રાયપિણ્ડ મહાપરાક્રમી આહાર માંસ મદીરાદિ (આદિ શબ્દે મધ, માખણ) ભોગવે તો સબલ દોષ લાગે. એમ કહ્યું છે.

૫. આચારાંગ સૂત્રમા પિંડેષણા અધ્યયનમાં-ઉદ્દેશે ૮ મે-મધ અને મદિરામાં સદાય ત્રસ જીવની ઉત્પતિ મુળેથીજ-તે વસ્તુ ઉત્પન્ન થઈ ત્યાંથીજ તદ્વરણા ત્રસ જીવની ઉત્પતિ કહી છે તે વસ્તુ સાધુને લેવા યોગ્યજ નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—અહિંયાં કોઇ એમ કહે કે-તે સૂત્રે તો એમ કહ્યું છે કે-મધ, મદિરા, ઘૃત અને ખોળ. એ ચાર જુના થયે ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ થવા કહેલ છે માટે તાજું- નવું મધ હોય તેમાં જીવની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી હોય? અથવા ઉનું કરેલું મધ તો નિર્દોષજ ઠરે તે ખાવામાં દોષ નથી એમ કદિ કોઇ કહે તેનું કેમ?

ઉત્તર—એમ કહે તેને કહેવું કે—તો પછી મદિરામાં જીવની ઉત્પતિ તાજામાં માનશો કે જુનામાં? મધને મદિરા બન્ને એક સહચારી છે, અને બન્ને મુળથીજ ચલિત રસ છે, મુળથીજ વિલુડા છે, મુળથીજ ત્રસ જીવની ઉત્પતિ કહી છે તેમાં જીવ વિરહકાજ નથી એમ મુળપાઠમાંજણાય છે. અને ઘૃત તથા ખોળ એ બે બોલમાં પુરાણા શબ્દ લખેલ છે. અને ઘૃત પુરાણાને માટે વૈદક શાસ્ત્રમાં "શાલીગ્રામ નિઘંટુ ભૂષણમ" અર્થાત બૃહન્નિઘંટુ રત્નાકરાન્તર્ગતા-૭ મો ૮ મો ભાગ. (વૈદ્યકોપયુક્ત સમસ્ત પદાર્થ નામ ગુણ કોષ:) આ ગ્રંથ ૧૨૧૬ પૃષ્ટનો છપાયેલો છે. તેના પાને ૯૯૮ મે કહ્યું છે કે—

उन्मादन्व पुराणंस्या, दश वर्ष स्थितं घृतम्ः
लाक्षारस निभंशीतं, प्रपुराण मतः परम् ॥

૪ શ્રી ઠાણાંગજીના પાંચમે ઠાણે–ઉદેશે બીજે–રાજપિંડ ભે [illegible]
અણુઘાતિમ દોષ તે મોટો લાગવો કહ્યો છે. એટલે મદિરાદિક મહા [illegible]
ભોગવતા મહાદોષ કહ્યો.

૫. સૂત્રમાં ઘણે ઠેકાણે માંસની બરાબર મદિરાને ગણી [illegible]
માંસના સરખા દોષ ગણ્યા છે અને મદિરા માંસના ભોગવવાવાળાને [illegible]
ગતિ પણ સરખીજ કહી છે તેના દાખલા પૂર્વે ઘણા લખાઈ ગયા છે [illegible]

આ વખતે જ્યારે વૈદ્યે દવાનું કર્યું ત્યારે તો મહા વૈરાગ્યવાન [illegible]
વળી પાંચસે મુનિઓ પણ મહા વૈરાગ્યવાન સાથેજ છે તો કદિ વૈદ્ય [illegible]
મદિરા પાન બતાવે તો તે કબુલ કદિ કરેજ નહિ. મંડુક રાજાએ [illegible]
વૈદ્યને પરમાર્થેજ જણાવ્યું છે કે દાખલ નિર્દોષ મુનિને કલ્પે તેવી [illegible]
કેમ્ભી, અને મુનિએ પણ નિર્દોષ જાણી દવા શરૂ કરી છે, માટે મદિરા [illegible]
નિર્દોષમાં ન ગણાય તે તો ચોખ્ખુ છે મુનિને સદાય અકલ્પનીય છે [illegible]
મજ્જન પાન શબ્દે મદિરા પાન કંઈ સમજવું નહિ પણ મર્દન [illegible]
દવાનું પાણી અથવા મર્દન કરવાની તથા પીવાની દવા વૈદ્યે બતાવી.

મજ્જન શબ્દનો અર્થ સ્નાન મંજન પણ થાય છે. જુઓ [illegible]
[illegible]

પાપ લાગે તેટલું પાપ મધના એક બિંદુનું ભક્ષણ કરે તેને લાગે. એટલું પાપ મધ ભક્ષણમાં કહ્યું છે. માટે બ્રાહ્મણે તો મધ ખાવુંજ નહિ. કારણકે તેની ઉત્પત્તિ પણ કનિષ્ટ પદાર્થથીજ થાય છે.

मेद मुत्र पुरिषा द्यैः, रसाद्यै वर्द्धितं मधुः
छर्दि लाला मुख श्रावैः, न भक्षं ब्राह्मणै मधुः ३

ચર્બી, મુત્ર, વિશ આદિ અપવિત્ર રસ, તથા રસવાળી અને પ્રવાહી દરેક ચીજ, ઉલટી-વમન થયેલી વસ્તુ અને મુખની લાળ વગેરે, અશુભ અને અપવિત્ર કનિષ્ટ વસ્તુને માખીઓ મુખમાં લહી મધનો વધારો કરે છે મધના પુડાને વધારે છે અર્થાત્ અપવિત્ર વસ્તુથીજ મધ બને છે માટે બ્રાહ્મણોએ મધ ખાવું નહિ.

અહિંયાં બ્રાહ્મણ શબ્દે જૈનના સાધુ અને શ્રાવક પણ ગણાય છે, માટે જૈનધર્મમાં મધ ખાવાનો નિષેદ્ધ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—જૈનધર્મમાં જો મધુ શબ્દે મધ ખાવાનો નિષેધ હોય તો ભગવતીજીમાં શ્રી મહાવીર મધવાળું ભોજન જમ્યા છે અને શ્રી દશવૈકાલિકમાં તેવું ભોજન જમવાની સાધુને છુટ આપી છે, એમ કોઇ કહે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એ સમજુતિ વિનાનું બોલવું છે, શાસ્ત્રમાં તે પ્રમાણે છેજ નહિ. શ્રી ભગવતીજીના શતક ૧૫ મે-ભગવંત મહાવીરની દિક્ષાના બીજા ચોમાસે રાજગ્રહી નગરીમાં ચોથા માસખમણે ચોમાસું પુરું થયે કાર્તકી પુનમના પડવે વિહાર કરી કોલ્લાગ સન્નિવેશમાં ગયા ત્યાં બહુલ બ્રાહ્મણને ત્યાં કાર્તિક ચોમાસીની પ્રતિપદા-પડવાને દિન ઓત્સવને કારણે બ્રાહ્મણોને જમાડવા માટે-મહુઘય संजुत्तेणं परमण्णेणं-મધુઘૃત સહિત (એટલે ખાંડ, ઘી સહિત) વિપુલ પરમ અન્ન (ક્ષીર) કરીને બ્રાહ્મણોને જમાડયા બાદ ભગવંતનું ત્યાં પધારવું થયું અને ભગવંતને પણ મધુ ઘૃત યુક્ત ક્ષીર પ્રતિલાભી વગેરે.

અહિંયાં મધુ શબ્દે મધ નહિ પણ ગળપણવાળી ચીજ ખાંડ-પ્રાકર અને ઘી સહિત ક્ષીર સમજવી. ખીરમાં મધ હોય નહિ પણ ખાંડ હોય એટલે ખીરમાં ખાંડ ઘી નાખવાનો રિવાજ હોય છે.

અહિંયાં કોઇ કહે કે-ક્ષીર શબ્દ ક્યાંથી નિકળ્યો ? તેનો ઉત્તર એ કે-ભગવતીજીની ટબ્બેક ટીકામાં કહ્યું છે કે-જેન પરિન્નેનંતિ । પરિમાણેન ઉત્તરિયા એટલે પરમ અન્ન ક્ષીરને કહેલ છે.

इस वर्षमें रखा हुवा और उम गंधवाला तथा [illegible] [illegible] [illegible] समान [illegible] रंगका ऐसेही पीळा पुराना घृत कहते है। इस वर्षमें [illegible] रखे हुवे पीळा मधुराना घृत कहते है—मतान्तरे—वर्षा द्वयं [illegible] पुराणं [illegible] दोश्तुर—भाव मिश्रमें एक वर्ष वीत जाने पर पीळा पुराना कहा है.

जैन ग्रन्थ—'उपासक दशांग' मां—आणंदजी श्रावके श्री महावीर [illegible] [illegible] [illegible] गोरस मंदितं अवसेसं घय विहिं पच्चक्खामि [illegible] [illegible] मासनुं निपजत थयेलुं सारुं [illegible] [illegible] [illegible] पच्चक्खाण—मा उपरथी एम निश्चय थाय छे के—[illegible] [illegible] पुराणुं गणाय छे अने तेमां डाल रंगनी [illegible] [illegible] [illegible] थयेलुं गणाय, तेमां नाम जीवनी उत्पत्ति [illegible] [illegible] [illegible] जुना धीमां अने जुना घोळमां नाम [illegible] [illegible] [illegible] तेम मध अने मदिरामां पुराणानो [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] नाम जीवनी उत्पत्ति कही छे.

अने [illegible] [illegible] नी मुद्री रीते जीवनी उत्पत्ति [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] .
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. ૧

[illegible]

[illegible]

[illegible] ૨

[illegible]

પાપ લાગે તેટલું પાપ મધના એક બિંદુનું ભક્ષણ કરે તેને લાગે. એટલું પાપ મધ ભક્ષણમાં કહ્યું છે. માટે બ્રાહ્મણે તો મધ ખાવુંજ નહિ. કારણકે તેની ઉત્પત્તિ પણ કનિષ્ટ પદાર્થથીજ થાય છે.

मेद मुत्र पुरिषा चैः, रसाचै र्वद्धितं मधुः
छर्दि लाला मुख श्रावैः, न भक्षं ब्राह्मणै मधुः २

ચર્બી, મુત્ર, વિષ્ટા આદિ અપવિત્ર રસ, તથા રસવાળી અને પ્રવાહી દરેક ચીજ, ઉલટી-વમન થયેલી વસ્તુ અને મુખની લાળ વગેરે અશુભ અને અપવિત્ર કનિષ્ટ વસ્તુને માખીઓ મુખમાં લઈ મધનો વધારો કરે છે મધના પુડાને વધારે છે અર્થાત્ અપવિત્ર વસ્તુથીજ મધ બને છે માટે બ્રાહ્મણોએ મધ ખાવું નહિ.

અહિંયાં બ્રાહ્મણ શબ્દે જૈનના સાધુ અને શ્રાવક પણ ગણાય છે, માટે જૈનધર્મમાં મધ ખાવાનો નિષેદ્ધ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—જૈનધર્મમાં જો મધુ શબ્દે મધ ખાવાનો નિષેધ હોય તો ભગવતીજીમાં શ્રી મહાવીર મધવાળું ભોજન જમ્યા છે અને શ્રી દશવૈકાલિકમાં તેવું ભોજન જમવાની સાધુને છૂટ આપી છે, એમ કોઇ કહે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એ સમજુતિ વિનાનું બોલવું છે, શાસ્ત્રમાં તે પ્રમાણે છેજ નહિ શ્રી ભગવતીજીના શતક ૧૫ મે-ભગવંત મહાવીરની દિક્ષાના બીજા ચોમાસે રાજગ્રહી નગરીમાં ચોથા માસખમણે ચોમાસું પુરૂં થયે કાર્તકી પુનમના પડવે વિહાર કરી કોલ્લાગ સન્નિવેશમાં ગયા ત્યાં બહુલ બ્રાહ્મણને ત્યાં કાર્તિક ચૌમાસીની પ્રતિપદા-પડવાને દિન ઓત્સવને કારણે બ્રાહ્મણોને જમાડવા માટે-મહુઘય સંજુત્તેણં परमण्णेणं—મધુઘૃત સહિત (એટલે ખાંડ, ઘી સહિત) વિપુલ પરમ અન્ન (ક્ષીર) કરીને બ્રાહ્મણોને જમાડયા બાદ ભગવંતનું ત્યાં પધારવું થયું અને ભગવંતને પણ મધુ ઘૃત યુક્ત ક્ષીર પ્રતિલાભી વગેરે.

અહિંયાં મધુ શબ્દે મધ નહિ પણ ગળપણવાળી ચીજ ખાંડ-સાકર અને ઘી સહિત ક્ષીર સમજવી. ખીરમાં મધ હોય નહિ પણ ખાંડ હોય એટલે ખીરમાં ખાંડ ઘી નાખવાનો રિવાજ હોય છે.

અહિંયાં કોઇ કહે કે-ક્ષીર શબ્દ કયાંથી નિકળ્યો ? તેનો ઉત્તર એ કે-ભગવતીજીની લખેલ ટીકામાં કહ્યું છે કે—तेन परमन्नेणंति । परिमान्नेन क्षैरेया એટલે પરમ અન્ન ક્ષીરને કહેલ છે.

વળી દશવૈકાલિક સૂત્રના પાંચમાં અધ્યયનની ૯૭ મી ગાથા સાધુને માટે કહ્યું છે કે—હે મારા મુનિઓ ! તમને કહી—

तित्तगं व कडुयं व कसायं, अंबिलं व महुरं लवणं वा;
एय लद्ध मन्नट्ठ पउत्तं, महु घयं व भुंजिज्ज संजए. ॥९७॥

તીખું, કડવું, કસાયતું, ખાટું, મીઠું અને ખારૂં એવા [illegible] ભોજન-અનેકને અર્થે નિપજેલો એવો આહાર સાધુને [illegible] [illegible], ઘીની માફક તેમની ને આહાર કરે તેમ [illegible] [illegible] કહેલ નથી.

[illegible]

[illegible]

મધુ-૧ મધ, ૨ મદ્ય, ૩ પુષ્પનો રસ, ૪ મીઠો રસ, ૫ પાણી, ૬ પ્રાણીનું શુભાશુભ કર્મ, ૭ દૂધ.

મધુ-૧ વિષ્ણુના કાનના મેલમાંથી પેદા થયેલો એક રાક્ષસ, ૨ તે નામનો એક દૈત્ય, ૩ વસંત ઋતુ, ૪ ચૈત્ર માસ, ૫ એક જાતનું ઝાડ, મહુડાનું ઝાડ, ૬ અશોક વૃક્ષ, ૭ જેઠીમધ, ૮ એક જાતનું પંખી, ૯ છંદિ ભેદ.

મધુ-મીઠું, મધુર-મધુ-જીવતી ઔષધિ. 'નર્મ કોષ'-ગુજરાતી શબ્દ કોષમાં મધુ વિષે કહ્યું છે કે—

મધુ-૧ મધપૂડાનું મધ, ૨ ફૂલનું મધ, મકરન્દ, ૩ અમૃત, ૪ મૌડાનું ઝાડ.

મધુ-૧ મદ્ય, દારૂ, ૨ વસન્ત ઋતુ.

મધુ-મિઠું, ગળ્યું.

ઉપર કહેલી તમામ વસ્તુનો સમાવેશ મધુ શબ્દમાં થાય છે; માટે મધુ શબ્દના ઉપર કહેલા અર્થમાં જૈનના સાધુને મધ, મદ્ય-દારૂ વગેરે વસ્તુ અકલ્પનીય છે અને કેટલીક વસ્તુ કલ્પનીય છે; પરંતુ માંસ, મદિરા, મધ અને માખણ (છાસથી અલગ થયેલું). આ ચારે પદાર્થનો તો સૂત્રમાં સર્વથા નિષેદ્ધ છે, જૈન મુનિને અગ્રાહ્ય છે, ખાવા જોગ નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—એક વાત યાદ આવે છે કે-ઉત્તમ દેવ દેવીના ઉપાશકો ઉત્તમ કોમમાં ઉત્પન્ન થયેલા-આર્ય નામ ધરાવનારા, દેવ દેવીને નામે ઘેટાં બોકડાનો ભોગ આપી પોતે ઇચ્છીત વસ્તુની માગણી કરે છે, તો શું દેવ દેવી તેવો ભોગ માગતા હશે? અને તેવો ભોગ આપનારને ઇચ્છીત વસ્તુ મળતી હશે?

ઉત્તર—હે ભાઇ! એ તો એક જાતની ભ્રમણા છે. દુનિયામાં એવી એક જાતની અજ્ઞાનતા છે. ઉત્તમ દેવ દેવી કાંઇ નિર્દય પ્રણામી હોય નહિ કે ગરીબ અને રાંક બિચારા ઘેટાં બોકડાનો ભોગ માગે અને કદાપિ નીચ જાતના દેવતા એવો નીચ ભોગ માગે એમ કદાપિ કોઇ માને તો તે વાત પણ ખોટી છે. શું પોતાનો ભક્ષ લેવાને પોતે અશક્તિવાન છે કે બીજા પાસે ભોગ માગે? એ તો માંસાહારીઓએ પોતાનાજ ભક્ષ માટે દેવ દેવીનાં નામને આગળ કરી ઘેટાં બકરાંનો વધ કરી તેનો ભોગ પોતેજ લીએ છે.

જો એમ ન હોય તો કેમ કોઈ દેવ દેવીએ સિંહ, વાઘ કે ચિત્તા વિગેરેને ભોગ ન માગ્યો? એવો ભોગ કોઈ દેવ માગનાર નીકળ્યો હોત તો એમ આપણને ખબર પડત કે કેટલી ધમીઓ[illegible] સો થાય છે? વળી [illegible] આપના પોતાનો ભોગ અપાઈ જાય એમ તો કોઈ સારી રીતે જાણે છે, માટે [illegible] ધર્મના પેટાં લોકોને નામે દેવતા દેવી ઠગાય છે અને [illegible] અહિંસા-ધર્મના આશ્રય રહેલા દેવ દેવી પણ નિંદાને પાત્ર [illegible] છે ને તે પણ [illegible] ગણાય છે. જુઓ અનિત્ય પુરાણ. ૧૬ કે —

न सिंहो नव शार्दूलो, न व्याघ्रो नव द्वीपिनः;
अजापुत्रो बलिं दद्यात्, देवो दुर्बलघातकः ॥ १

[illegible]

[illegible]

શરીર સુખને કારણે કોઇ, કરે પ્રાણીનો નાશ;
સુખ તો મળવું દૂર રહ્યું, પણ હોય નરકમાં વાસ.—જોજો૦ ૩
શેર અનાજની ઓજરી માટે, કરે અનેક જીવ હાણ;
ગરીબ વનચર કેરા ત્રાસે, પડે નરકની ખાણ.—જોજો૦ ૪

છપયછંદ.

મારેગા ગરીબકું તો આપ માર ખાવેગા,
ખાયગા હરામકા તો હેરાની મિલેગા;
ચંદા ઓર સૂર સો તો સાહેબસેં હરતા હેં,
તેરી કહાં ગુંજાશ ગળે બાંધ કે બોલાવેગા.
કહે હરદાશ હસો ન હિસાબ કરો,
જમકે હજુર કછુ બોલ બીન પાવેગા.–૧

ઇતિ શ્રી પરમપૂજ્ય શ્રી ગોપાલજી સ્વામી તત્ શિષ્ય મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત શ્રી " પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા "–ઉત્તરાર્દ્ધ–ભાગ ૧૦ મો સમાપ્ત: ॥

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકો ૧૧ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૧૧ મો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૧૧ મો.

પ્રશ્ન ૧ લું—કેટલાક કહે છે કે—જૈન ધર્મ વેદ ધર્મમાંથી નીકળે [illegible] તો કેટલાક કહે છે કે બૌદ્ધ ધર્મમાંથી જૈન ધર્મ નીકળ્યો છે. અને કેટલાક એમ પણ કહે છે કે—જૈન ધર્મ [illegible] ચલાવ્યો છે. આ વિષે શું સમજવું?

ઉત્તર—જૈનધર્મ અનાદિ છે કોઈ પણ ધર્મમાંથી જૈનધર્મ નીકળે [illegible] કહેવું તે [illegible] છે. વેદ વગેરે કોઈ ધર્મ [illegible] જૈનધર્મની [illegible] આવે છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે [illegible] જૈનધર્મ અનાદિ [illegible] અનાદિ [illegible] આવે છે.

પ્રશ્ન ૨ જું—[illegible] જૈનધર્મ છે [illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૩ જું—વ્યાખ્યા વિલાસમાં શી રીતે કહ્યું છે ?

ઉત્તર—વ્યાખ્યા વિલાસ ગ્રંથ-વીર સંવત ૨૪૪૫ માં છપાયું છે તેમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

ॐ पवित्रं नग्नमुप विम्रसामहे एषा नग्ना (नग्नये) जातिर्येषां वीराः इत्यादि वળી વ્યાખ્યા વિલાસમાં યજુર્વેદનો દાખલો આપ્યો છે તેમાં ઋષભદેવ અરિહંતનું નામ છે.

પ્રશ્ન ૪ થું—યજુર્વેદમાં શી રીતે કહ્યું છે.

ઉત્તર—यजुर्वेद २५ अघ्याय १९ मो मंत्र—

ॐ नमो अर्हतो ऋषभो ॐ ऋषभ पवित्रं पुरुहूत मध्वरं यज्ञेषु नग्नं परमं माह संस्तुतं वरं शत्रुं जयंतं पशुरिंद्र माहु रिति स्वाहा दीर्घायुस्तायु बलायु र्वा शुभ जातयु. ॥ (વ્યાખ્યા વિલાસ.)

તેમજ યજુર્વેદમાં-અરિષ્ટનેમીનું નામ પણ જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૫ મું—યજુર્વેદમાં અરિષ્ટનેમિનું નામ કેવી રીતે જણાવવામાં આવ્યું છે ?

ઉત્તર—યજુર્વેદના ઉપર કહેલા ૨૫ મા અધ્યયનમાં-

ॐ रक्ष रक्ष अरिष्टनेमिः स्वाहाः वामदेव शान्त्यर्थमनु विधीयते। सोऽस्माकं अरिष्टनेमिः स्वाहाः (આ અરિષ્ટનેમી જૈનધર્મમાં બાવીશમાં તીર્થંકર થઇ ગયા છે. (વ્યાખ્યા વિલાસ.)

વળી ઋગ્વેદમાં પણ અરિષ્ટનેમિનું નામ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—ઋગ્વેદમાં અરિષ્ટ નેમિ વિષે શું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—ऋग्वेद अष्टक १ अ. ६ वर्ग ७६—

ॐ स्वस्ति न इंद्रो वृद्ध श्रवा स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः स्वस्ति नस्ता र्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्तिनो बृहस्पतिर्दधातु इत्यादि.

(વ્યાખ્યા વિલાસ.)

ઉપરનાં વેદના દાખલાથી નિશ્ચય થાય છે કે વેદ રચાયા પહેલા જૈનધર્મ મોજુદ હતો તેજ જૈનધર્મના તીર્થંકરોનાં નામ તેમાંથી નિકળે છે, તેમજ પુરાણમાં પણ જૈનના તીર્થંકરોનાં નામ મળી આવે છે.

પ્રશ્ન ૭ મું—પુરાણમાં તીર્થંકરોનાં નામ કેવી રીતે મળી આવે છે ?

ઉત્તર—"સનાતન જૈન" પુસ્તક ૧ ઉં—અંક ૫ મે—નીચે [illegible] વિષે પ્રથમ વેદના દાખલાથી જણાવ્યું હવે પુરાણના દાખલા આપે છે. પ્રભાસ પુરાણને વિષે કહ્યું છે કે—

> રૈવતાદ્રૌ જિનો નેમિઃ યુગાદિ ર્વિમલાચલે;
> ઋષીણા માશ્રમા દેવ, મુક્તિ માર્ગસ્ય કારણમ્. ॥

અર્થ:—શુદ્ધ રૈવત નામના પર્વતમાં યુગના આદિભૂત [illegible] [illegible] જિનેશ્વર ઋષિઓના આશ્રમથી મુક્તિ માર્ગ (રીતિ) [illegible] [illegible] છે. વળી તેમજ [illegible] યોગવાશિષ્ઠમાં પણ [illegible] [illegible] જિનેશ્વર સંબંધી જણાયા છે.

[illegible] ૮ મું—રામચંદ્રજીએ યોગવાશિષ્ઠમાં શું કહ્યું છે?

[illegible]—[illegible] યોગવાશિષ્ઠમાં પ્રથમ [illegible] [illegible] [illegible] વિષે [illegible] અને રામ ગ્રંથમાં [illegible]

રામ ઉવાચ.—

> [illegible] નહિ [illegible], [illegible] ન મેં [illegible];
> [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible]

પ્રશ્ન ૧૦ મું—પ્રભાસ પુરાણમાં જૈન સંબંધી શું લેખ છે?

ઉત્તર—પ્રભાસ પુરાણમાં-વ્યાસકૃત સત્રને વિષે કહ્યું છે કે—

जैना एकस्मिन्नेव वस्तुनि उभये निरूपयन्ति ।

અર્થ:—જૈની લોક એકજ વસ્તુ (ઇશ્વર) માં કૃતત્વ લોક્તાત્વનું નિરૂપણ કરે છે અર્થાત્ એક પરમાત્માને કર્ત્તા અને ભોક્તા માને છે:—વળી હનુમાન નાટકમાં પણ જૈનશાસનમાં અર્હંત વિષે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—હનુમાન નાટકમાં અર્હંત વિષે શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—હનુમાન નાટકમાં જૈન શાસનમાં અર્હંત વિષે નીચેનાં લખાણમાં ષડ્ દર્શનનું સ્વરૂપ જણાવતા કહે છે કે—

यंशैवः समुपासते शिव, इति ब्रह्मेति वेदान्तिनो;
बौद्धा बुद्ध इति प्रमाण पटवः कर्तेति नैयायिकाः ॥
अर्हन्नित्यथ जैन शासन रताः कर्मेति मीमांसकाः;
सोयंवो वि विदधातु वांच्छित फलं त्रैलोक्य नाथः प्रभुः ॥

અર્થ:—જેવી રીતે શૈવ લોક શિવ (મહાદેવ) જાણી ઉપાસે છે, વેદાન્તિ લોક જેને બ્રહ્મ (વ્યાપક પરમેશ્વર) જાણી ધ્યાવે છે, બૌધદેવ જાણી જેને પૂજે છે, પુનઃ પ્રમાણ (યુક્તિ શાસ્ત્ર). માં ચતુર નૈયાયિક લોક જેને કર્ત્તા કહે છે, તથા જૈનશાસનના પ્રેમવાળા લોક જેને અર્હંત માને છે; અને મિમાંસક જેથી કર્મરૂપ વર્ણન કરે છે. તે ત્રણ લોકના સ્વામી પ્રભુ ઇશ્વર તમારા લોકોના વાંછીત ફળ (કામના સિદ્ધિ) તે પુરે.-વળી મનુસ્મૃતિમાં યુગની આદિના કરનાર પહેલા જિન કહ્યા છે

પ્રશ્ન ૧૨ મું—મનુસ્મૃતિમાં શી રીતે કહ્યું છે.

ઉત્તર—મનુસ્મૃતિમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે કે-શ્લોક—

दर्शन वर्त्म वीराणां सुरासुर नमस्कृतः;
नीति त्रितय कर्त्तायो, युगादौ प्रथमो जिनः ॥

અર્થ:—વીરોના માર્ગને દર્શાવતા હતા, દેવ અને દૈત્યથી નમસ્કાર પામવાવાળા અને યુગની આદિમાં ત્રણ પ્રકારની નીતિના કરનાર પહેલા જિન થયા.

ભર્તૃહરિએ પણ જિનદેવ માટે ઉંચા નંબરનો અભિપ્રાય જણાવ્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—ભર્તૃહરિએ જિનદેવ માટે શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—ભર્તૃહરિએ વૈરાગ્ય પ્રકરણમાં કહ્યું છે કે-

एको रागिषु राजते प्रियतमा, देहार्द्धधारी हरो;
नीरागेषु जिनो विमुक्तललना, संगीन यस्मात्परः ॥

અર્થ:—રાગી પુરૂષોમાં પ્રિયતમા (સ્ત્રી) નું અર્ધું શરીરને ધારણ [illegible] (જેનું વામાંગ ગૌરી સ્ત્રી છે એવા) શિવજ શોભે છે. વિરાગી (વીતરાગી) [illegible] છે સ્ત્રીઓનો સંગ એવા જિનદેવથી શ્રેષ્ઠ કોઈ નથી.

[illegible]

परमात्मान मात्मनं, लसत्केवल निर्मलम् ;

निरंजनं निराकारं, ऋषभंतु महा ऋषिम्. १

અને નાગ પુરાણમાં ઋષભદેવ સ્વામી માટેનું લખાણુ છે.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—નાગ પુરાણમાં ઋષભદેવ સ્વામી માટે શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—ઋષભદેવ ભગવાન (આદિનાથ ભગવાન માટે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે. સાંભળો.

अष्ट षष्टिषु तीर्थेषु, यात्रायां यत्फलं भवेत्;

आदिनाथस्य देवस्य, स्मरणे नापि तद्भवेत्. ॥ १ ॥

અડસઠ તીર્થની યાત્રામાં જેટલું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તેટલું ફળ આદિનાથદેવ-ઋષભદેવ ભગવાનના સ્મરણથી થાય છે. (ઇતિ તત્ત્વ નિર્ણય પ્રાસાદ.)

પ્રશ્ન ૧૮ મું—શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનથી જૈન ધર્મની પ્રવૃત્તિ થઇ છે એવો કોઇ દાખલો છે?

ઉત્તર—હા, છે, સાંભળો–શ્રી માલપુરાણમાં અધ્યાય ૭૩ મે–ગાથા ૧૧ મી-૧૨ મીમાં-કહ્યું છે કે—

प्रथमं ऋषभो देवो, जैन धर्म प्रवर्तकः ॥ ११ ॥

एकादश सहस्राणि, शिष्याणां धारितो मुनिः ;

जैन धर्मस्य विस्तारो, करोति जगतितले. ॥ १२ ॥

અર્થ:—પ્રથમ ઋષભદેવ જૈન ધર્મને પ્રવર્તાવનાર અગિયાર હજાર શિષ્યો સાથે જગતમાં જૈન ધર્મોને ફેલાવશે.

આટલા દાખલે વેદ અને પુરાણમાં જૈન ધર્મ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનથી તે અદ્યાપી ચાલ્યો આવે છે; એટલે શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીથી માંડી શ્રી મહાવીર સ્વામી સુધીમાં ચોવીશ તીર્થંકરની પ્રવૃત્તિ અનુક્રમે-नमो चउवीसाए तित्थयराणं उसभाइ महावीर पज्जवसाणं ઇત્યાદિ જૈન ધર્મ પ્રવર્તાવનારા કહ્યા છે; એટલે જે પ્રમાણે જૈન સૂત્રોમાં શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનથી શ્રી મહાવીર દેવ પર્યંત જૈન ધર્મના પ્રવર્ત્તક કહેલ છે તેમજ વેદ પુરાણમાં પણ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—કેટલાક એમ કહે છે કે-જૈન ધર્મ ગૌતમે ચલાવ્યો. છે. એટલે ગૌતમથીજ જૈન ધર્મ પ્રવર્ત્યો છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—વંચક વગેરેને ઉપરના વેદ પુરાણના દાખલાથી ખાત્રી થઈ હશે કે—જૈન ધર્મ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનથી ચાલ્યો આવે છે અને જૈનધર્મ એ ધર્મ [illegible] નથી પણ જૈન ધર્મના ચોવીશમા તીર્થંકર શ્રી મહાવીરસ્વામીને [illegible] ગૌતમ શ્રી મહાવીરના શિષ્ય થયા છે એમ શ્રી [illegible] પુરાણ [illegible] આપે છે

પ્રશ્ન ૨૯ મું—[illegible] પુરાણમાં ગૌતમ મહાવીરના શિષ્ય થયા તે સંબંધિ શું લખ્યું છે તે બતાવશો?

ઉત્તર—[illegible] પુરાણના અધ્યાય ૭૩ માં—શ્લોક [illegible] માં છે કે—

[illegible]
[illegible] ॥૧૨॥

અર્થ—હે [illegible]! ગૌતમ પણ [illegible] અને મહાવીર [illegible] જૈનધર્મ [illegible]

પ્રશ્ન ૩૦ મું—[illegible] મહાવીર [illegible] ક્યારે શિષ્ય કીધો?

ઉત્તર—[illegible]

[illegible]

કરવા ગૌતમ પણ તે વખતે લક્ષ્મીજીના વાક્યથી સંતુષ્ટ થઇ શ્રીમાલથી ત્યાં ગયો.

પ્રશ્ન ૨૨ મું--મહાવીર પાસે જઇને ગૌતમે શું કહ્યું?

ઉત્તર—શ્રી મહાવીર પાસે ગૌતમ જઇને નીચે પ્રમાણે કહે છે.

मो मो स्वामिन्महावीर, दीक्षा देहि मम प्रमोः
जैन धर्मसंगृहतु, मागत स्तत्र संनिधौ. ॥६॥

અર્થ:--ગૌતમ કહે, હે સ્વામી મહાવીર મને દીક્ષા આપો. હું જૈનધર્મ ગ્રહણ કરવા તમારી પાસે આવ્યો છું.

गौतमो ऽहिल्ययासार्क, जैन दीक्षा दधे नृप;
गौतमोऽथ भवेत् साधु, रहिल्या आर्यका भवत्. ॥२२॥
गौतमो वत्सरा राजन्, द्वधिका नवति स्तदा;
साधुरुपेण भुक्त्वाच, ह्यन्ते मुक्ति मवाप्नुयात्. ॥२३॥

અર્થ:--વસિષ્ટ કહે-હે રાજા ગૌતમ અહિલ્યા સાથે જૈન દીક્ષા ધારણ કરતો હતો અને ગૌતમ સાધુ થયો તથા અહલ્યા આર્યા થઇ. હે રાજા ગૌતમ બાણુ વર્ષ જૈન ધર્મ ભોગવી અંતે મોક્ષને પામ્યો.

પ્રશ્ન ૨૩ મું--ગૌતમે મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધી ત્યાર તેણે કેવો વેશ ધારણ કર્યો અને કેવી રીતે વિચર્યા?

ઉત્તર--તે પણ નીચેના બે શ્લોકથી જણાવે છે સાંભળો-

शिष्यै सहस्रैः सहितो, जैन धर्मः प्रवर्तकः;
आर्यया संयुतो राजन्, दया धर्मेण संयुतः ॥२२॥
दधानो मुमति मुखे, विमाणो दण्ड कंकरे;
शिरसो मुण्डनं कृत्वा, कुक्षौ च कुक्षिकां दधन्. ॥२३॥

અર્થ:—વશિષ્ટ-હે રાજન ત્યારપછી હજાર શિષ્યો સાથે તથા આર્યા અહલ્યા સાથે દયા ધર્મ યુક્ત થઇ જૈન ધર્મને પ્રવર્તાવનાર ગૌતમ પણ શ્રીમાલ નગરમાં આવ્યો. મોઢે મુમતી બાંધનાર હાથમાં દંડ ધારણ કરનાર માથાનું મુંડન કરાવનાર કાખમાં પીંછી ધારણ કરનાર-(ગૌતમ હવો) ઇતિ. એ પ્રમાણે શ્રીમાલ પુરાણમાં-મૂળ શ્લોક અને તેના અર્થમાં કહ્યું છે.

શિવ પુરાણમાં પણ ગૌતમ વિદ્ અધિકાર છે પરંતુ તેમાં ઘણો વધારો જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—શિવ પુરાણમાં ગૌતમ વિષે શું કહ્યું છે? [illegible] પુરાણમાં અને શિવ પુરાણમાં કહેલા ગૌતમ તે એક છે કે જુદા છે?

ઉત્તર—શ્રી [illegible]પુરાણમાં કહેલા ગૌતમ તે અહલ્યાવાળા [illegible] બ્રાહ્મણોએ તેને ગૌ હત્યારો ઠરાવવાથી તેનો-તિરસ્કાર કરવાથી તે [illegible] અહલ્યા સહિત મહાવીર પાસે દિક્ષા લીધી એમ શ્રી [illegible]પુરાણમાં [illegible] છે, તેમજ શિવપુરાણમાં અહલ્યાવાળા ગૌતમને ઋષિઓએ ગૌ [illegible] પણ મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધાનો કે—જૈન ધર્મ [illegible] કાંઈ પણ [illegible] નહિ તો આ તેમાં કઈ વાત સત્ય માનવી તે તો [illegible] કઠણ છે. અમે તો જે વસ્તુ જોવામાં આવે તે [illegible] મુનિએ અને તેનો વિચાર પણ તેમનેજ [illegible] છે. શ્રી [illegible] હકીકત છે, તેમ શિવપુરાણ [illegible] મહાત્મ્યમાં જુઓ.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—શિવપુરાણમાં જૈન ધર્મ વિષે કાંઈ કહ્યું છે.

ઉત્તર—શિવપુરાણ [illegible] અધ્યાય ૨૧ મો—તેમાં નીચે પ્રમાણે [illegible] છે.

[illegible]

શિવપુરાણમાં ઉપર પ્રમાણે જૈન ધર્મની વ્યાખ્યા છે ખરી અ જૈન ધર્મને સનાતન ધર્મ માન્યો છે.

પ્રશ્ન ૨૬ મું—શિવપુરાણ અને શ્રી માલપુરાણમાં કહેલા ગૌતમ અને જૈનધર્મમાં કહેલા ગૌતમ એક છે કે જૂદા છે?

ઉત્તર—પુરાણે પુરાણના ગૌતમની વ્યાખ્યા મળતી નથી તો પછી જૈનધર્મના ગૌતમની વ્યાખ્યા પુરાણ સાથે મળેજ ક્યાંથી? પુરાણવાળાએ ગાયના વધનો આરોપ મૂકેલો અને અહલ્યા સ્ત્રીવાળો ગૌતમ કહ્યો છે અને જૈનધર્મના ગૌતમ વિષે શાસ્ત્રમાં એથી બીજીજ વ્યાખ્યા છે. આ ગૌતમ તો શંકરાચાર્ય એટલે શ્રીપાદ પદવીના ધણી હતા, તે સ્રી પરણ્યા હતાજ નહિ. સન્યાસવ્રત પાળતા હતા, અખંડ બ્રહ્મચારી હતા, પોતે ત્રણ ભાઇ સહિત અગ્યાર શ્રીપાદ પદવીવાળા–અપાપા નગરીમાં યજ્ઞાર્થે મળેલા તેમણે મહાવીરને કેવળ ઉત્પન્ન થયાને બીજે દિવસે તેજ નગરીના પરિસર આવ્યા જાણીને તેમની સાથે વિવાદ કરતા તથા તેમના દરેકના હૃદયનો શંસય દૂર થતા વેદવાક્ય પ્રમાણે જૈને અર્હંતે જાણી અગ્યારે જણા પોતપોતાના શિષ્યોના ચુમાલીસેંના પરિવાર સહિત મહાવીરની પાસે દિક્ષા લીધી તેમાં પહેલા શિષ્ય ઇંદ્રભૂતિ, કે જે ગૌતમનાં નામથી ઓળખાય છે અને મહાવીરના ચૌદ હજાર શિષ્યોના પરિવારમાં જેમણે અગ્રપદ ભોગવ્યું અને છેવટે મોક્ષપદ મેળવ્યું તે ગૌતમ જૂદા અને પુરાણમાં કહેલા ગૌતમ પણ જૂદા.

ઉપરના વેદ અને પુરાણના દાખલાથી એટલું તો સિદ્ધ થયું કે—જૈનધર્મ ઋષભદેવ ભગવાનથી ચાલ્યો આવે છે, અને પુરાણમાં કહેલા ગૌતમે પણ મહાવીરની પાસે દિક્ષા લીધી છે ને આ શાસન પણ મહાવીરનું ચાલે છે, માટે જૈનધર્મ ગૌતમે ચલાવ્યો આ વાત કલ્પિત છે.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—કોઇ એવી કલ્પના કરે છે કે–જૈન ધર્મ બૌદ્ધ ધર્મમાંથી નીકળ્યો છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ વાત તો કલ્પના માત્ર છે. પ્રથમ વેદ પુરાણના દાખલાથી સિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે–જૈન ધર્મ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનના વખતથી ચાલ્યો આવે છે; પરંતુ તીર્થંકર મહારાજાઓના બંધારણ પ્રમાણે દરેક તીર્થંકર ચાર તીર્થનું સ્થાપન કરનારા હોવાથી ધર્મની આદિના કરનાર કહેવાય છે; એટલે થઇ ગયેલા તીર્થંકરના શાસનમાં કાંઇ ઢીલાશ યા ફેરફાર થઇ ગયેલો હોય તે જ્યારે તીર્થંકરને કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય ત્યારે થઇ

થયેલા તીર્થંકરની મૂળ પ્રવૃત્તિ પ્રમાણે પોતાના શાસનને પ્રવર્તાવી ક્રમ-ભેદ [illegible] નવું સ્થાપન કરે. મહાવીર તીર્થંકરે ઋષભદેવ ભગવાને [illegible] પૂર્વે થઇ ગયેલા બાવીશ તીર્થંકરનાં બાંધેલા ધોરણો—અર્થાત્ નેમિનાથ પાર્શ્વનાથ તીર્થંકરના ચાલતા શાસનમાં જે પ્રવૃત્તિ ચાલતી હતી તેમાં કંઇક સુધારો વધારો કરી પોતાનું શાસન મજબુત કર્યું; તેથી તે ધર્મનું [illegible] કહેનારા [illegible] પણ જૈન ધર્મ તો ઋષભદેવ ભગવાન [illegible] ચાલ્યો આવે છે તેને ને બૌદ્ધ ધર્મને કાંઇ પણ સંબંધ નહિ.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—બૌદ્ધ ધર્મ મહાવીર પહેલાંનો તો ખરો ના?

ઉત્તર—મહાવીર પહેલાંનો કદિ કોઇ કહેતું હોય તો મહાવીરને કેવળ જ્ઞાન [illegible] પહેલાંનો કદિ હોય શકે પણ ખરું [illegible]

[illegible]

(જૈન અને બૌદ્ધ વિષે) સારા ખુલાસા આપ્યા છે, તેપુસ્તક આખું વાંચવા જેવું છે.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—તે પુસ્તક ક્યારે અને કેના તરફથી બહાર પડયું છે. અને તેમાં શી શી હકીકત છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—"જૈનેત્તર દૃષ્ટિએ જૈન"-આ પુસ્ત અમર વિજયજી તરફથી રચવામાં આવ્યું છે. છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર શાહ-ડાહ્યાભાઇ દલપતભાઇ-ભરૂચવાળાએ-સંવત ૧૯૭૯ માં છપાવી બહાર પાડયું છે. તેની 'પ્રસ્તાવના' માં પ્રષ્ટ ૧૩ મે-પ્રથમ જૈન ધર્મની પ્રાચીનતા જણાવ્યા બાદ જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મની તારતમ્યતા જણાવી છે. અને તે સંબંધે મોટા મોટા વિદ્વાનોના અભિપ્રાય દાખલ કરવામાં આવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—પ્રથમ જૈન ધર્મની પ્રાચીનતા વિષે શું લખ્યું છે. તે તો જણાવો?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત પુસ્તક-પૃષ્ટ ૧૩ મે-મિ૰ કનુકાલજી જોધપુરી-માહે ડિસંબર-સને ૧૯૦૪ અને જાન્યુવારી સને ૧૯૦૫ (ધી થિઓસોફિસ્ટ) પત્રના અંકમાં લખે છે કે-"જનધર્મ" એક ઐસા પ્રાચીન ધર્મ હૈ કિ-જિસકી ઉત્પત્તિ તથા ઇતિહાસકા પત્તા લગાના એક બહુતહી દુર્લભ વાત હૈ ઇત્યાદિ.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—જૈન અને બૌદ્ધ વિષે શું લખ્યું છે?

ઉત્તર—જર્મનીના-ડૉ. જોહનસ હર્ટલ તા. ૧૭-૬-૧૯૦૮ ના પત્રમાં કહે છે કે-"મૈં અપને દેશવાસિયોંકો દિખાઉંગા કિ-કૈસે ઉત્તમ નિયમ, ઔર ઉંચે વિચાર, જન ધર્મ ઔર જૈન આચાર્યોમેં હૈ. જૈનકા સાહિત્ય બૌદ્ધોસેં બહુત બડકર હૈ ઔર જ્યોં જ્યોં મૈં જન ધર્મ ઔર ઉસકે સાહિત્યકો સમઝતા હું ત્યોં ત્યોં મૈં ઉનકો અધિક પસંદ કરતા હું" ઇત્યાદિ.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—આ વિષે બીજા કોઈ અભિપ્રાય છે ખરા? હોય તો તે પણ બતાવશો.

ઉત્તર—ઉપરોક્ત પુસ્તકમાં-પાને ૧૩ મેથી-લખે છે કે-પેરિસ (ફ્રાંસની રાજધાની) ના ડૉ. એ. ગિરનાટ પોતાના પત્ર તા. ૩-૧૨-૧૯૧૧ માં લખે છે કે-"મનુષ્યોંકી તરકીકે લિયે જૈન ધર્મકા ચારિત્ર બહુત લાભકારી હૈ, યહ ધર્મ બહુતહી અસલી સ્વતંત્ર સાદા બહુત મુલ્યવાન્ તથા બ્રાહ્મણોંકે મતોંસે ભિન્ન હૈ તથા યહ બૌદ્ધ કે સમાન નાસ્તિક નહીં હૈ." ઇત્યાદિ॥ વળી નીચેનો લેખ જાણવા જેવો છે.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—ટીચેના લેખમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત ગ્રંથ પૃષ્ઠ ૧૪ મે-લખે છે કે—

શ્રીયુત નથુરામ પ્રેમીદ્વારા અનુવાદિત હિંદી લેખાણી—

૧ "જૈન ધર્મ હિંદુ ધર્મસે સર્વથા સ્વતંત્ર હૈ. ઉસકી શાખ [illegible] રૂપાંતર નહીં હૈ.

૨ પાર્શ્વનાથજી જૈનધર્મકે આદિ પ્રચારક નહિ થા, પરંતુ ઇસકા પ્રથમ પ્રચાર ઋષભદેવજીને કિયા થા. ઇસકી પુષ્ટિકે પ્રમાણોંકા અભાવ નહિ [illegible]

૩ [illegible] મહાવીરજીકો નિગ્રંથોંકા (જૈનિયોંકા) [illegible] [illegible] નહિ કહતે હૈ. ઇત્યાદિ.

પૃ. ૧૮ મે-ઉપરોક્ત ગ્રંથમાં પણ [illegible] જેવું છે.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—[illegible] [illegible] જેવું શું છે? તે જણાવો.

ઉત્તર—[illegible] પૃષ્ઠ ૧૮ મે—ટીચે પ્રમાણે લખે છે.

[illegible]

[illegible] ૧૨ [illegible] ૯-૧૦ માં [illegible] છે [illegible]

[illegible]

પૃષ્ટ ૨૫ મેથી–વાસુદેવ નરહર ઉપાધ્યાયના બીજા લેખમાં જૈન અને બૌદ્ધ સંબંધી કેટલીક હકીકત લખેલી છે ને તેમાં બંને ધર્મની ભિન્નતા જણાવી છે.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—ઉપાધ્યાયજી શું જણાવે છે ?

ઉત્તર—ઉપાધ્યાયજી પોતાના બીજા લેખમાં સાર રૂપે પ્રસ્તાવના પૃષ્ટ ૨૫ મેથી ૨૮ મા સુધીમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે કે-

ઘણા પંડિતો સાશંક લેખો લખતા રહ્યા છે, એમ કરવાને બીલકુલ કારણ નથી. કારણ જૈનગ્રંથોની યોગ્યતા જોતાં તેના ઉપર અણુવિશ્વાસ રાખવાને બીલકુલ કારણ જણાતું નથી. સાધારણપણે સંસ્કૃત ભાષાના ગ્રંથો પ્રાચીન હોય છે. જૈનધર્મના ગ્રંથો તેનાથી પણ પ્રાચીન છે. બૌદ્ધના ગ્રંથો નિર્વિવાદપણે સાધન મનાય છે, ત્યારે બૌદ્ધના ગ્રંથો કરતાં વિશેષ કરી ઉત્તરીય બૌદ્ધ ગ્રંથો કરતાં જૈનગ્રંથોનું ધોરણ ઘણુંજ જુદું જણાય છે. જૈનધર્મના ગ્રંથોની જે વાસ્તવિક યોગ્યતા છે તેનું તેવા પ્રકારનું સ્વરૂપ લોકોના સમક્ષ મૂકવું અગત્યનું છે. (તે વિષે પૃષ્ટ ૨૬ મે-વિશેષ જાણવા જેવી બીના છે.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—પૃષ્ટ ૨૬ મે-જાણવા યોગ્ય શી બીના છે ?

ઉત્તર—ઉપરના ચાલતા લખાણમાં ઉપાધ્યાયજી લખે છે કે—એ સંબંધી શોધખોળ કરતાં જૈનધર્મના સંસ્થાપક છેલ્લા તીર્થંકર "મહાવીર" નામની ખરેખર કોઇ વ્યક્તિ નથી પણ જૈનધર્મના અનુયાયીઓમાંની આ એક વ્યક્તિ છે. તેનું નિરાકરણ સયુક્તિક થઇ શકે તેવી માહીતી ઉપલબ્ધ થઇ છે આ પ્રમાણે અનેક યુક્તિ પ્રયુક્તિ બતાવી જૈનધર્મના :નાયક મહાવીરની અને બૌદ્ધધર્મના નાયક ગૌતમની સર્વથા પ્રકારથી ભિન્નતા બતાવી અંતમાં લખ્યું છે કે મહાવીરના ચરિત્રનું વિવેચન કરવાનું કારણ એટલુંજ કે જૈનધર્મની ઉત્પત્તિ બુદ્ધ ધર્મમાંથી ન હોઇને બીલકુલ સ્વતંત્ર છે. એનો નિકાલ કરતી વખતે ઉપયોગી થશે, ઇત્યાદિ કહીને પ્રોફેસર બેવરનો બૌદ્ધની શાખા તરીકેનો મત, .અનેક પ્રમાણોથી અયોગ્ય થએલો જણાવ્યો છે. પ્રો૦ લેસને પણ જૈનો કરતાં બૌદ્ધને પ્રાચીન ઠરાવવા પ્રમાણો આપ્યાં છે તે યોગ્ય થએલાં નથી. + + +

પ્રશ્ન ૩૯ મું—આ સંબંધે વિશેષ કાંઇ જાણવા જેવું છે ?

ઉત્તર—ઉપરના ચાલતા અધિકારમાં પૃષ્ટ ૨૭ માં લખે છે કે—

જૈન ધર્મ બૌદ્ધ ધર્મમાંથી નીકળ્યો એમ કહેવાને બિલકુલ કા[illegible] મળતું નથી. જુઓ કે હિંદુ તત્ત્વજ્ઞાનમાં જ્ઞાનની સંપૂર્ણ અવસ્થા સુધીનાં જુદાં જુદાં પગથિયાં માનેલાં છે, પણ એ વિષે જૈનોનો મત સ્વતંત્ર છે [illegible] આકરો કરતાં અને વાદો કરતાં બિલકુલ જુદો છે. જૈનોના મત પ્રમાણે [illegible] જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર છે. તે આ પ્રમાણે—

૧ મતિ જ્ઞાન, ૨ શ્રુત જ્ઞાન, ૩ અવધિ જ્ઞાન, ૪ મનઃપર્યવ જ્ઞાન અને ૫ કેવળ જ્ઞાન. [illegible] નું [illegible] દર્શાવનારું વર્ણન [illegible] નથી. [illegible] જૈન અને [illegible] માને છે તે [illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૪૨ મું—હુર્મનજેકોબી આ સંબંધે કાંઇ વિશેષ જણાવે છે?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત ગ્રંથમાં પ્રસ્તાવનામાં પૃષ્ટ ૪૨ થી-૪૯ સુધીમાં-નીચે પ્રમાણે જણાવે છે કે—

પૃષ્ટ ૩૦ થી-ડૉ૦ હુર્મનજેકોબીની જૈન સૂત્રો પરની પ્રસ્તાવનાના બીજા ભાગનો સાર-(તેમાં ડૉ૦ હુર્મનજેકોબી લખે છે કે-)

જૈન સૂત્રોના મારા ભાષાંતરના પ્રથમ ભાગને પ્રગટ થએ દશ વર્ષ થયાં. તે દરમ્યાન-પ્રો૦ લ્યુમન, પ્રો૦ હોર્નલ, હોપ્રેટબુલ્હર, ડૉ૦ કુહરર, એમ. એ. બાર્થ. મિ. લેવીસ રાઇસ, આદિ યુરોપિયન અનેક વિદ્વાનોદ્વારા જૈન સૂત્રોનાં ભાષાંતર શિલાલેખો વિગેરે બહાર પડવાથી, જૈન ધર્મ અને તેના ઇતિહાસ વિષયક આપણા જ્ઞાનમાં ઘણા મહત્ત્વનો વધારો થયો છે. હવે માત્ર કલ્પનાને-આ વિષયમાં થોડોજ અવકાશ રહેશે.

અહીં કેટલાક વિવાદ ગ્રસ્ત મુદ્દાઓનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા ઇચ્છું છું.

જેઓ જૈન અથવા આર્હતના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તેઓ જ્યારે બૌદ્ધ ધર્મ સ્થપાઇ રહ્યો હતો, ત્યારે એક મહત્વશાલી સંપ્રદાય તરીકે ક્યારનાએ પ્રસિદ્ધ થઇ ચૂકયા હતા. આ વિષયની સિદ્ધિમાં બૌદ્ધનાજ પ્રાચીનમાં પ્રાચીન ગણાતા ૧ અંગુત્તરનિકાય, ૨ મહાવગ્ગ, ૩ દીઘનીકાય, ૪ બુદ્ધઘોષની ટીકા આદિ અનેક ગ્રંથોના ઉદાહરણો આપી, સર્વ પ્રકારથી સિદ્ધ કરીને બતાવ્યું છે. જેમકે બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં લખ્યું છે કે 'નાતપુત-સર્વ જ્ઞાન અને સર્વ દર્શન પ્રાપ્ત કરવાનો દાવો કરે છે' એ પ્રકારનું જે કથન છે. તેને પ્રમાણ આપવાની જરૂર નથી. કારણ કે-આતો જૈન ધર્મનું ખાસ એક મૌલિક મંતવ્યજ છે.

પાપ આચરનાર બૌદ્ધના આશય વિષે જૈનોનો અભિપ્રાય ડૉ૦ હુર્મનજેકોબીએ સારો આપ્યો છે.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—પાપ આચરનાર બૌદ્ધ વિષે શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—બીજા ભાગના પૃ. ૪૧માં લખ્યું છે કે-"પાપ" જો આચરનારના આશય ઉપર આધાર રાખે છે. બૌદ્ધનાં આ એક મહાન સિદ્ધાંતને જૈનોએ મિથ્યા કલ્પિત અને મૂર્ખતા પૂર્ણ ઉદાહરણ સાથે મેળવી ઉપહાસ્યપાત્ર બનાવી દીધો છે.

અને પાને (૪૩) ગ્રંથકર્ત્તાએ ફુટનોટમાં પાપ સંબંધી જણાવ્યું છે કે—

૧ [illegible] (પાપ વિષે) અસત્ય નિરૂપણ કરેલું નહિ [illegible] કહેલું છે કેમકે—સૂક્ષ્મ નિગોદના, પૃથ્વી, જળ, આદિ [illegible] [illegible], બેઇંદ્રિય, તેઇંદ્રિય, ચૌરેંદ્રિય અને ઉત્કટ સમ્મૂર્છિમ પંચેંદ્રિય [illegible] મન હોતું નહિ, છતાં પાપનો બંધ તો થાય છે; તેઓ [illegible] [illegible] [illegible] કાય છે તેમ નથી, પણ મિથ્યાત્વ આદિ [illegible] આશ્રય વિના પણ પાપ બંધાય છે; તેથી તે [illegible] [illegible] કહેવું નહિ, એમ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] જૈન વિષે [illegible] કરેલી [illegible] પણ [illegible] [illegible]

[illegible] ૪૪ મું—[illegible] જૈન વિષે કયા પ્રકારે જૂઠ કહેલી છે?

[illegible]—[illegible] વિષયે [illegible] કરેલી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ઉપર આરોપિત [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સમયમાં પણ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પુનઃ પૃ૦ પર માં–મજ્ઝિમિકાયથી સચ્ચકનો દાખલો આપી જણાવવામાં આવ્યું છે કે-નિગ્રંથોનો સંપ્રદાય બુદ્ધના સમયમાં સ્થાપિત થયો હોય તેમ ભાગ્યેજ માની શકાય.

પૃ૦ ૭૨ થી– જૈનધર્મ એ એક પ્રાચીન કાળથી ચાલતો આવેલો ધર્મ હોય, મહાવીર બુદ્ધ કરતાં વધારે જુનો છે. કેમકે-સઘળી વસ્તુ ચૈતન્ય યુક્ત છે એમ બતાવતો સચેતન વાદ છે.

ઉપરની હકીકત "જૈનેત્તર દૃષ્ટિએ જૈન" ની પ્રસ્તાવના મુનિ શ્રી અમરવિજયજીની લખેલી તેમાંથી સાર સાર રૂપે જોઇતી અત્ર ટાંકવામાં આવી છે.

હવે "જૈનેત્તર દૃષ્ટિએ જૈન" પ્રથમ ભાગ–હિંદુ વિદ્વાનોના અભિપ્રાયોમાંથી જોઇતા દાખલા પ્રશ્ન રૂપે આની નીચે લેવામાં આવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૪૬ મું—મહાવીર અને બુદ્ધ એક છે કે બંને જુદા છે?

ઉત્તર—પ્રથમ ભાગમાં-વાસુદેવ નરહર ઉપાધ્યાયજીએ-'જૈન ધર્મની ઉત્પત્તિ'ના સંબંધે-કેટલુંક લખાણ લખ્યા બાદ પૃષ્ટ ૩૪ મે-લખે છે કે-

જૈન ગ્રંથો સિવાય મહાવીરના ચરિત્રની માહીતી બૌદ્ધોના ગ્રંથોમાં પણ મળી આવે છે. બૌદ્ધ લોકોએ તેને નટ પુત્ર એવું નામ આપીને તે નિગ્રંથનો મુખ્ય અને બુદ્ધનો પ્રતિસ્પર્ધી હતો એવું વર્ણન કર્યું છે. બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં મહાવીરનું ગોત્ર અગ્નિવૈશાયન એમ આપ્યું છે. તો હવે ખરૂં જોતાં તેમના શિષ્ય જે સુધર્મા તેનું તે ગોત્ર હતું. મહાવીર અને બુદ્ધ બન્ને સમકાલીન હોવાથી બિંબિસાર અને તેના અભયકુમાર, અજાતશત્રુ, લિખિતમિત્ર, ગોશાલ (મંખલી પુત્ર) વિગેરે રાજપુત્રો પણ તેઓનાજ સમકાલીન હતા. જૈન લોકો તેની જન્મભૂમિ વિશાલીની આસપાસ હતી એમજ કહે છે. તેનો તેની સાથે સારી રીતે મેળ ખાય છે. ઉદક સર્વ જીવમય છે. વગેરે જૈન ધર્મના મતનો અનુવાદ બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં કરેલો મળી આવે છે. બૌદ્ધ લોકોએ નટ પુત્રના મૃત્યુનું પંપા (પાવાપુરી) નામનું જે સ્થાન આપ્યું છે તે અચુક બરાબર છે. મહાવીરની બુદ્ધની સાથે સરખામણી કરીએ તો બુદ્ધના અને મહાવીરના આયુષ્ય ક્રમમાં જે વિલક્ષણ સરખાપણું મળી આવે છે તેનું સાહજીક કારણ એવું હતું કે તે બને સંન્યાસીઓ હતા.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—ઉપરના લેખથી અથવા તો સરખાવે છે તો જુદા પણ મહાવીરના અને બુદ્ધના કેટલાક શબ્દો મળતા આવે છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—ઉપરના ચાલતા અધિકારે પૃ૦ ૩૫ મે-લખ્યું છે કે

મહાવીરના કેટલાક આમ સંબંધીઓનાં નામો બુદ્ધના આ[illegible] સંબંધીઓની સાથે સારી રીતે મેળ ખાય છે. મહાવીરની સ્ત્રીનું નામ યશોદા [illegible] બુદ્ધની સ્ત્રીનું નામ યશોધરા હતું. મહાવીરના જેષ્ઠ ભાઇનું નામ નંદિવર્ધન હતું ત્યારે બુદ્ધના સાવકા ભાઇનું નામ નંદ. એ બુદ્ધ [illegible] હતા તે વખતે તેનું નામ સિદ્ધાર્થ હતું. ત્યારે મહાવીરના પીતાનું નામ સિદ્ધાર્થ હતું. નામોમાં સામ્ય દેખાતું કારણ એટલુંજ કે તે વખતે એક [illegible] નામો રાખવાનો વિશેષ રિવાજ હતો. બન્ને ક્ષત્રિય પુરૂષે બ્રાહ્મણ ધર્મ વિરૂદ્ધ ધર્મ સ્થાપન કર્યો એમાં આશ્ચર્ય માનવાને [illegible] [illegible] નથી. [illegible] તેમને [illegible] સંન્યાસીઓ [illegible] હતા તે [illegible] હતા.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—[illegible] મહાવીર અને બુદ્ધ [illegible] અને [illegible] જુદા [illegible] તે [illegible] રીતે સમજાવશો [illegible]?

ઉત્તર—[illegible]

[illegible]

[illegible]

મહાવીરના ચરિત્રનું એટલું વિવેચન કરવાનું કારણ એટલુંજ કે, જૈન ધર્મની ઉત્પત્તિ બુદ્ધ ધર્મમાંથી ન હોઇને બીલકુલ સ્વતંત્ર છે કે નહિ એનો નિકાલ કરતી વખતે તેમાંની ઘણી બાબતો ઉપયોગી થઇ પડશે. કેટલાક પંડિતો મહાવીર અને બુદ્ધ એ બન્ને જુદા જુદા મહા પુરૂષો હતા એમ તો માને છે.

આ સંબંધે આ પુસ્તકના ચાલતા લખાણના બન્ને ભાગમાં ઘણું લખાણ છે; પરંતુ જે વિષયની જરૂર છે તેનો કેટલોક વિભાગ પ્રસ્તાવનામાંથી મળી આવ્યો, એટલે પીષ્ટપેષણ કરવું ઠીક નહિ લાગવાથી જરૂરની બાબત ગ્રહણ કરી છેવટનો સારરૂપે દ્વિતીય ભાગમાંનો એક યુરોપીયન વિદ્વાનનો દાખલો આપી વીરમું છું.

પ્રશ્ન ૪૯ મું—તે દાખલો કેવા પ્રકારનો છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—તે દાખલો મહાવીર અને બુદ્ધના સંબંધનોજ છે. તે-(ડૉ. ઓ. પરટોલ્ડ એમ. એ. પી. એચ. ડી. સાહેબે ધુલિયા મુકામે તા. ૨૧-૮-૨૧ ના રોજે આપેલું ભાષણ) કેટલુંક લખાઇ ગયા બાદ પૃષ્ટ ૯૭ મે—થી—લખે છે કે—

આ વિચારને અધિક સ્પષ્ટ કરવા સારૂ આ વિષયના સંબંધે અનેક મતો એકત્ર કહેવાની જરૂર છે. યુરોપીય પંડિતો પૈકી જુની શાખાના વિદ્વાન લોકો એવું માનતા હતા કે મહાવીર એ ગૌત્તમ બુદ્ધ કરતાં જરાક ઉમરથી મોટા સમકાલીન હતા અને તેમણેજ જૈન ધર્મની સ્થાપના કરી; પરંતુ આજકાલમાં આ મત ભૂલ ભરેલો છે એમ સિદ્ધ થયેલો છે. હાલમાં યુરોપીયન પંડિતોમાં પ્રચલિત થયેલો આ વિષયનો મત એવો છે કે, જૈન ધર્મનો સંસ્થાપક પાર્શ્વનાથ હોઇને મહાવીર એ એક તે ધર્મની જાગૃતિ કરનાર પુરૂષ હતો, પણ ખુદ જૈન ધર્મિઓના પરંપરાગતનો મત એથી જૂદો છે. તેઓના મત પ્રમાણે જૈન ધર્મ અનાદિ હોઇને તે ધર્મને જે અનેક વ્યક્તિઓ તરફથી જાગૃતિ મળી છે તેજ ચોવીશ તીર્થંકરો અથવા જિનો છે. આ જૈનોનો પરંપરાગત મત લક્ષમાં રાખવા જેવો હોઇને તેને નિઃસંશય અસલ ઇતિહાસનો આધાર મળે છે અને મને એમ પણ જણાઇ આવ્યું છે કે હિંદુસ્થાનમાંના પ્રત્યેક પ્રત્યેક સાંપ્રદાયિક મતોને ઐતિહાસિક આધાર હોય છેજ. હવે જૈન ધર્મના સંબંધે આ મતને કયો આધાર છે એ કહેવું અત્યારે ઘણું કઠીન છે, કારણકે, આ સંબંધનો શોધ મેં હમણાંજ શરૂ કર્યો છે; તોપણ જૈન ધર્મ અને નીતિ એ વિષય ઉપરના લેકિંગ્સ સાહે-

અને વિસ્તૃત વિવેચનવાળા ગ્રંથમાં અને પ્રો. જેકોબીના નિબંધમાં જે જે વિદ્વ લેખોમાં આવે છે તેના ઉપરથી પ્રસ્તુત વિષયના શોધની યોજના વિષે સમજી શકાય તેમ છે. આ નિબંધમાં "જૈનધર્મે પોતાના [illegible] અને [illegible] ઉપરિતન સ્વરૂપવાળા ધર્મમાંથી લીધેલા હોવા જોઈએ," એવું પ્રતિપાદન કર્યા પછી તો શું ? પણ વનસ્પતિ અને ખનિજ પદાર્થો પણ [illegible] છે એવો જે જૈન ધર્મનો તત્ત્વ છે તેની સાથે તે મતનો મેળ [illegible] ને ઘણું મહત્ત્વનું છે.

આ ઉપરથી જૈન ધર્મનું અત્યંત પ્રાચીન છે (જેટલું પણ [illegible]

[illegible]

ઉત્તર—સાંભળો-પ્રથમના પ્રશ્નોત્તરમાં વેદ અને પુરાણુના દાખલાથી સાબીત તો કરી આપ્યું છે. હવે વિશેષ સાબીતીને માટે-"જૈનેત્તર દ્રષ્ટિએ જૈન" આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં પૃષ્ટ ૧૪ મે- લખ્યું છે કે-

શ્રીયુત્ તુકારામકૃષ્ણુ શર્મા લર્ટુ બી. એ. પી. એચ. ડી. એમ. આર. એ. એસ. એમ. એ. એસ. બી. ઓ. એમ. પ્રોફેસર-સંસ્કૃત શિલાલેખાદિકના વિષયના અધ્યાપક કીંગ્સ કોલેજ બનારસ કાશીના દશમ વાર્ષિકોત્સવ ઉપર આપેલા વ્યાખ્યાનમાંથી-"સબસે પહેલે ઇસ ભારત વર્ષમેં ઋષભદેવ નામકે મહર્ષિ હુએ, વે દયાવાન, ભદ્રપરિણામી, પહેલે તીર્થંકર હુએ. જિન્હોને મિથ્યાત્વ અવસ્થાકો દેખકર-સમ્યગદર્શન, સમ્યગજ્ઞાન, ઔર સમ્યગચારિત્ર રૂપી મોક્ષશાસ્ત્રકા ઉપદેશ કિયા. બસ યહહી જિનદર્શન ઇસ કલ્પમેં હુવા. ઇસકે પશ્ચાત્ અજિતનાથસે લેકર મહાવીર તક તેઇસ તીર્થંકર અપને અપને સમયમેં અજ્ઞાની જીવોંકા મોહ અંધકાર નાશ કરતે રહે."

ઉપરની હકીકતને લગતો એક બંગાલી બેરિષ્ટરનો લેખ છે.

પ્રશ્ન પં૧ સું—બંગાળી બેરિષ્ટરનો લેખ કેવા પ્રકારનો છે ?

ઉત્તર—પ્રસ્તાવના પૃષ્ટ ૧૭ મે-નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે કે-એક બંગાળી બેરિષ્ટરે "પ્રેકિટકલ પાથ" નામક ગ્રંથ બનાવેલ છે તેમાં એક સ્થાન ઉપર લખ્યું છ કે-"ઋષભદેવકા નાતી મરીચી પ્રકૃતિવાદી થા ઔર વેદ ઉસકે તત્ત્વાનુસાર હોનેકે કારણુ હી ઋગવેદાદિ ગ્રંથોકી ખ્યાતિ ઉસકે જ્ઞાનદ્વારા હુઇ હૈ. ફલતઃ મરીચી ઋષિકે સ્તોત્ર, વેદપુરાણુાદિક ગ્રંથોમેં હૈ. યદિ સ્થાન સ્થાનપર જૈન તીર્થંકરોંકા ઉલ્લેખ પાયા જાતા હૈ તો કોઇ કારણુ નહીં કિ હમ વૈદિક કાલમેં જૈન ધર્મકા અસ્તિત્વ ન માને.

સારાંશ યહ હૈ કિ ઇન સબ પ્રમાણોંસે જૈનધર્મકા ઉલ્લેખ હિંદુઓંકે પૂન્ય વેદમેંભી મિલતા હૈ.

ઇસ પ્રકાર વેદોંમેં જૈનધર્મકા અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરનેવાલે બહુતસે મંત્ર હૈ. વેદકે સિવાય અન્ય ગ્રંથોમેંભી જૈનધર્મકે પ્રતિ સહાનુભૂતિ પ્રગટ કરનેવાલે ઉલ્લેખ પાયે જાતે હૈ. સ્વામીજીને ઇસ લેખમેં વેદ, શિવપુરાણુાદિકે કઇ સ્થાનોંકે મૂલ શ્લોક દેકર ઉસ પર વ્યાખ્યા ભી દી હૈ.

ભાગવતાદિ મહાપુરાણોંમેં ઋષભદેવકે વિષયમેં ગૌરવયુક્ત ઉલ્લેખ મિલ રહા હૈ. ઇત્યાદિ—

લંડનમાં છપાયેલાં પુસ્તકનો લેખ પણ જાણુવા જેવો છે.

પ્રશ્ન ૫૨ મું—લંડનમાં છપાયેલ પુસ્તકમાં શું લખ્યું છે?

ઉત્તર—પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ ૧૯ મે-નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે કે-

મિ. [illegible] (ઓરીએન્ટલ [illegible] મેમ્બર [illegible] ઈન્ડિયા એન્ડ [illegible]) આ નામના પુસ્તકમાં જે સન ૧૮૬૭માં લંડનમાં છપાયેલ છે તેમાં [illegible] જૈનધર્મને ઘણોજ પ્રાચીન જણાવેલ છે, અને [illegible] ૧ પ્રથમાનુયોગ, ૨ [illegible]નુયોગ, ૩ [illegible]નુયોગ અને ૪ [illegible]નુયોગ [illegible] અને આદીશ્વરને [illegible] જૈનીઓના ૨૪ તીર્થંકરોમાં [illegible] જણાવ્યા છે.

[illegible] જૈનધર્મ વિષે આવા ઉદ્ગારો [illegible] છે.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—[illegible] જૈનધર્મ વિષે કેવા ઉદ્ગારો [illegible]?

ઉત્તર—[illegible] પ્રસ્તાવના [illegible] ૨૦ મે-પ્રથમ ભાગ [illegible] લખ્યું છે કે-[illegible] ધર્મ, [illegible] ધર્મ, [illegible]

[illegible]

ઉત્તર—હે અલખ! એટલે જેનું સ્વરૂપ કોઇ પ્રકારે લખ્યામાં આવે નહિ તેને અલખ કહિયે. ૩

પ્રશ્ન ૫૭ મું—ચિદ્ઘન કોને કહીયે ?

ઉત્તર—હે ચિદ્ઘન! એટલે ચિદ્ કહેતાં જ્ઞાન તેનો ઘન કહેતાં સમૂહ એવું જેનું સ્વરૂપ તેને ચિદ્ઘન કહીએ. ૪

પ્રશ્ન ૫૮ મું—ચિદાનંદ કોને કહીએ ?

ઉત્તર—હે ચિદાનંદ! ત્યાં ચિદ્ એટલે જ્ઞાન અને આનંદ એટલે ચારિત્ર; એટલે જ્ઞાન અને ચારિત્રમય જેનું સ્વરૂપ છે તેને ચિદાનંદ કહીયે. ૫

પ્રશ્ન ૫૯ મું—નિરંજન એટલે શું ?

ઉત્તર—હે નિરંજન! એટલે જેના આત્મ પ્રદેશને વિષે કર્મરૂપ અંજન નથી તેને નિરંજન કહીયે. ૬

પ્રશ્ન ૬૦ મું—વીતરાગ કોને કહીયે ?

ઉત્તર—હે વીતરાગ! એટલે વીત કહેતાં વીત્યા છે રાગ અને દ્વેષ જેના તેને વીતરાગ કહિયે. ૭

પ્રશ્ન ૬૧ મું—સતૂચિદાનંદ કોને કહેવા ?

ઉત્તર—હે સતૂચિદાનંદ! એટલે (સત્ કે૦) દર્શન અને (ચિદ્ કે૦) જ્ઞાન તથા (આનંદ કે૦) ચારિત્ર એટલે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રમય જેહનું સ્વરૂપ છે તેને સચ્ચિદાનંદ કહિયે. ૮

પ્રશ્ન ૬૨ મું—અરિહંત કોને કહિયે ?

ઉત્તર—હે અરિહંત! એટલે (અરિ કે૦) કર્મરુપ વૈરી તેને દ્રવ્ય થકી અને ભાવ થકી જેણે (હંત કે૦) હણ્યા છે તેને અરિહંત કહિયે. ૯

પ્રશ્ન ૬૩ મું તીર્થંકર કોને કહિયે ?

ઉત્તર—હે તીર્થંકર! એટલે (તીર્થ કે૦) સાધુ, સાધવી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા રુપ ચતુર્વિધ સંઘ, તેની સ્થાપનાના (કર કે૦) કરનાર તેને તીર્થંકર કહિયે. ૧૦

પ્રશ્ન ૬૪ મું—પરમાત્મા કોને કહિયે ?

ઉત્તર—હે પરમાત્મા! એટલે (પરમ કે૦) ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ જગતને પૂજવા યોગ્ય છે આત્મા જેનો (અથવા પરમ નામ ઉત્કૃષ્ટ કેવળ જ્ઞાન કેવળ દર્શનમય આત્મા છે જેનો) તેને પરમાત્મા કહીએ. ૧૧

પ્રશ્ન ૬૫ મું—પરમેશ્વર કોને કહિયે?

ઉત્તર રૂ પરમેશ્વર! એટલે (પરમ કે.) ઉત્કૃષ્ટી (ઇશ્વર કે.) [illegible] અર્થાત્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ જે લક્ષ્મી, તે જેણે પ્રગટ કરી છે તેને પરમેશ્વર કહિયે. ૧૨ (અધ્યાત્મ સાર પ્રશ્નોત્તર.)

પ્રશ્ન ૬૬ મું—ઓંકાર શબ્દ જે સૂત્રમાં આવે છે તે કેટલા [illegible] છે?

ઉત્તર—ઓંકાર [illegible] પંચ પરમેષ્ઠીના પંચપદમાંથી ઉત્પન્ન થયો છે [illegible] "[illegible]" [illegible] કહ્યું છે કે—

અરહંતા અસરીરા આયરિયા, તહ ઉવજ્ઝાયા મુણિણો;
પંચક્ખર નિપ્પન્નો, ઓંકારો પંચ પરમેટ્ઠી. ૧

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૬૮ મું—અરિહંતનો અર્થ પ્રથમ જણાવ્યો છે કે-કર્મરૂપ વૈરી તેને દ્રવ્ય થકી અને ભાવ થકી જેણે હણ્યા છે તેને અરિહંત કહિયે. તે તો ઠીક પણ પોતપોતાના શત્રુને હણે તે અરિહંત કેમ ન કહેવાય?

ઉત્તર—આત્માનો શત્રુ કોઇ છેજ નહિ, આત્માનો શત્રુ તો કર્મજ છે. જે દ્રવ્ય શત્રુ છે તે પણ કર્મે કરીને થાય છે. દ્રવ્ય શત્રુ હોય તે કોઇ વખત મિત્ર પણ થાય છે ને મિત્ર હોય તે શત્રુ પણ થાય છે, એ શુભાશુભ કર્મની ઘટના છે; માટે ખરો શત્રુ, ખરો દુશ્મન, ખરો વૈરી તો કર્મજ છે. તે કર્મ આઠ પ્રકારના કહ્યા છે. તે વિષે ભગવતીજીની ટીકામાં કહ્યું છે કે—

अठ विहंपि कम्मं, अरि भूयं होइसव्व जीवाणं;
तं कम्ममरिहंता, अरिहंता तेण वुचंति. १

આઠ પ્રકારના જે કર્મ રહ્યા છે તે સર્વ જીવને વૈરી સમાન છે તે કર્મને હણનારા તેને અરિહંત કહીએ.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—આઠ કર્મનો સર્વથા નાસ કેવી રીતે થાય?

ઉત્તર—આઠ કર્મનો નાસ સર્વથા કેવી રીતે થાય તે ઉપર દૃષ્ટાંત શ્રી ભગવતીજીની ટીકામાં કહેલ છે કે—

दग्धे बीजे यथात्यंतं, प्रादुर्भवति नांकुरः ;
कर्म्मे बीजे तथा दग्धे, नरोहंति भवांकुरः २

યથા દૃષ્ટાંતે જે જે પ્રકારના બીજો રહેલા છે તેને અગ્નિ વડે દગ્ધ કરે અર્થાત્ બાળી નાખે તે બીજનો અંકુરો પણ પ્રગટ થાય નહિ અર્થાત્ ઉગે નહિ. તેમ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ વડે કર્મનાં બીજોને દગ્ધ કરેલા એવા અરિહંત ભગવંતને ફરી ભવરૂપી અંકુરા ઉત્પન્ન થાય નહિ. અર્થાત્ કર્મરૂપી અંકુરા ફુટે નહિ તો ભવાંકુર થાયજ ક્યાંથી અર્થાત્ નજ થાય એમ સૂત્ર ફરમાવે છે. વળી બીજો દૃષ્ટાંત કહે છે કે—

અગ્નિ અરણીથી નીકળી, બાળે અરણી જેમ;
દેહથી જ્ઞાન પ્રગટ કરી, દગ્ધ બીજ કરે તેમ. ૧

પ્રશ્ન ૭૦ મું—બ્રહ્મા કોને કહીએ ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—બ્રહ્માનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહેલ છે.—

ભ્રમ જાળને છાંડીને, તજ્યો સંસાર ભવકૂપ;
બ્રહ્મ જ્ઞાનને પામીયા, તેહ બ્રહ્મા સ્વરૂપ. ૧

પ્રશ્ન ૭૧ મું—વિષ્ણુ કોને કહીએ ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—વિષ્ણુ (ભગવત) નું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે.

[illegible] વિશ્વ [illegible], [illegible];
મન [illegible], તે વિષ્ણુ ભગવાન. ૧

પ્રશ્ન ૭૨ મું—મહેશ્વર સ્વરૂપ કોને કહીએ?

ઉત્તર—મહેશ્વર સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહેલ છે.

[illegible];
[illegible], [illegible]. ૧

[illegible]

"જૈન તત્વસાર"માં લખ્યું છે કે-આત્માને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સર્વ લોકાલોકનું સ્વરૂપ જેના જાણવામાં આવે છે. અર્થાત જ્ઞાન એજ આત્મા તે વડે સર્વત્ર વ્યાપવાથી આત્માજ વિષ્ણુ છે. નિજ શુદ્ધ આત્મભાવ જેને પરબ્રહ્મ એવી સંજ્ઞા આપવામાં આવે છે તેની ભાવના ભાવવાથી આત્માજ બ્રહ્મા છે, શિવ-નિર્વાણ-મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાથી અને શિવનું કારણ હોવાથી આત્માજ શિવ છે. (આ ત્રણે શબ્દ અર્હંત પદનેજ લાગુ છે.)

પ્રશ્ન ૭૫ મું—મહાદેવ કોને કહીએ ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—મહાદેવનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.—

महा ज्ञानं भवेयस्य, लोकालोक प्रकाशकम्;
महा दया दमोध्यानं, महादेवः सउच्यते. १
राग द्वेषो महा मल्लो, दुर्जयौ येन निर्जितौ;
महादेवं तु तं मन्यं, शेषावै नाम धारकाः. २

અર્થ—મહા જ્ઞાન એવું કેવળ જ્ઞાન જેને પ્રાપ્ત થયેલું છે કે જે વડે કરીને લોક અને પરલોકમાં જેનો પ્રકાશ પ્રસરી રહ્યો છે અર્થાત લોકાલોક પ્રકાશીતએવા મહા દયાના સિંધુ, ઈંદ્રિયોને દમનારા, મહાધ્યાની હોય તે મહાદેવ કહેવાય. કે જેણે રાગ અને દ્વેષ રૂપી મહા મલ્લ કે જેને જીતવા દુર્જય મહા કઠીન તેને જીતીને જેણે જય મેળવ્યો છે તેજ મહાદેવ કહેવાય. બાકી તો નામ માત્ર જાણવા.

પ્રશ્ન ૭૬ મું—સ્વયંભૂ કોને કહીએ ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—સ્વયંભૂ સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે. સાંભળો—

स्वयंभूतं यतो ज्ञानं, लोकालोक प्रकाशकम्;
अनन्तं वीर्य चारित्रं, स्वयंभूः सो निगद्यते. १

અર્થ—સ્વયં-પોતાના આત્મજ્ઞાન વડે કરીને ભૂત એવા પ્રાણી-જીવના સ્વરૂપને જાણનારા, અથવા પોતાનાજ આત્મ બળે અનંતજ્ઞાન-કેવળ જ્ઞાન મેળવી લોકાલોક પ્રકાશીત અનંત આત્મશક્તિવાળા અને ક્ષાયક યથાખ્યાત ચારિત્રવંત હોય તે સ્વયંભૂ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૭૭ મું—શિવ કોને કહીએ ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—શિવનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે—

[illegible] દર્શનં યસ્ય, [illegible] મૃતાઽમનસ્તદેઃ
[illegible] ચ [illegible], [illegible] વિનાસ્યતે. ૧

અર્થ—[illegible] દર્શન છે અર્થાત્ જેની [illegible] [illegible], અને [illegible] અર્થાત્ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે તે [illegible]

[illegible]—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે-

[illegible]
[illegible] ૧

[illegible]

અર્થ—કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શનના યોગે રહેલો જે આત્મા શાસ્ત્રમાં પરમ નામ ઉત્કૃષ્ટો આત્મા કહેવાય છે. તે પરમ ક્ષાન્તિ કે ઉત્કૃષ્ટી ક્ષાન્તિ કે જેહેુ સોળ કષાય અને નવનોકષાય એ પચીસ તેત્ર મોહનીની પ્રકૃતિનો સર્વથા ત્યાગ કરી ઉત્કૃષ્ટી ક્ષાન્તિ નામ ક્ષમા ૧ કરી પરમ અહિંસા રૂપ ક્ષાયક યથાખ્યાત ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરે તેજ માત્મા કહેવાય છે. અર્થાત તેમનેજ પરમાત્મા કહેલ છે. ઇત્યર્થઃ—

પ્રશ્ન ૮૧ મું—કેવળ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ કેવી રીતે જાણવું?

ઉત્તર—કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ-"આત્મસિદ્ધિ" માં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

કેવળ નિજ સ્વભાવનું, અખંડ વર્તે જ્ઞાન;
કહિયે કેવળ જ્ઞાન તે, દેહ છતાં નિર્વાણ. ૧

પ્રશ્ન ૮૨ મું—જ્ઞાની કોને કહિએ ને જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ "આત્મસિદ્ધિ" માં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

કોટિ વર્ષનું સ્વપ્ન પણ, જાગ્રત થતાં સમાય;
તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દૂર થાય. ૧

પ્રશ્ન ૮૩ મું—જ્ઞાનીની દશા કેવી હોય?

ઉત્તર—જ્ઞાનીની દશા નીચે પ્રમાણે કહી છે. સાંભળો—

મોહ ભાવ ક્ષય હોય જ્યાં, અથવા હોય પ્રશાંત;
તે કહિયે જ્ઞાની દશા, બાકી કહિયે ભ્રાંત. ૧
સકળ જગત તે એઠવત, અથવા સ્વપ્ન સમાન;
તે કહિયે જ્ઞાની દશા, બાકી વાચા જ્ઞાન. ૨

(આત્મસિદ્ધિ.)

પ્રશ્ન ૮૪ મું—જ્ઞાનીનું લક્ષણ શું?

ઉત્તર—શ્રી ઉપદેશ સાગરમાં-પાને ૧૦૧ મે-ઉપદેશ શતકમાં-શ્લોક ૭૭ મે-જ્ઞાનીનાં દશ લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યાં છે. શ્લોક.—

अक्रोध वैराग्य जितेंद्रियत्वम्, क्षमा दया सर्व जनः प्रियत्वम्;
निर्लोभ दाता भय शोक हर्ता, ज्ञानि नराणाम् दश लक्षणानी. १

ભાવાર્થ—ક્રોધ રહિત હોય, વૈરાગ્યવાન હોય, જિતેંદ્રિય હોય, ક્ષમાવાન હોય, દયાળુ હોય, સર્વને પ્રીયકારી હોય, નિર્લોભી હોય, દાતાર હોય, ભય રહિત હોય, અને શોક રહિત હોય. એ દશ લક્ષણે કરીને જ્ઞાની પુરૂષ સમજવા.

પ્રશ્ન ૮૧ મું—અરૂપીનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—અરૂપીનું [illegible] સ્વરૂપ ઉત્તરાધ્યયન ૨૮ માં અધ્યયન[illegible] ગાથા ૧૪ મી-૧૫ મી માં કહ્યું છે કે-

[illegible]

[illegible] ૧૪

[illegible]

[illegible] ૧૫

અર્થ—૧ [illegible], ૨ [illegible], ૩ [illegible], ૪ પુદ્ગલ, ૫ [illegible]

[illegible]

ઉત્તર—સમકિત કહો કે દર્શન કહો કે શ્રદ્ધા કહો. એ ત્રણુ એકજ છે. તે પણ નિશ્ચયને વ્યવહારના ભેદથી જાણવું.

જે જ્ઞાને કરીને જાણિયું, તેની વર્તે છે શુદ્ધ પ્રતિત;
કહ્યું ભગવંતે દર્શન તેહને, જેનું બીજું નામ સમકિત. ૧
વર્તે નિજ સ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષ પ્રતિત;
વૃત્તિ વહે નિજ ભાવમાં, પરમાર્થે સમકિત. ૨

પ્રશ્ન ૮૯ મું—શ્રદ્ધા સમાધાન કોને કહિયે ?

ઉત્તર—શ્રદ્ધા સમાધાનનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

સત્ય દેવ ગુરૂ વાકય હૈં, શ્રદ્ધા શાસ્ત્ર વિશ્વાસ;
સમાધાન તાકો કહત, મલ વિક્ષેપકો નાશ. ૧

પ્રશ્ન ૯૦ મું—મુમુક્ષુ કોને કહિયે ને તેનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—નિચેના ગુણવાળાને મુમુક્ષુ કહેલ છે.

દયા, શાંતિ, સમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ, વૈરાગ્ય;
હોય મુમુક્ષુ ઘટ વિષે, એહ સદાય સુજાગ્ય. ૧
જન્મ મૃત્યુ સંસારતે, કૈસે છુટિયે નિત;
સો મુમુક્ષુ કહિયે સદા, યહે વિચારે ચિત્ત. ૨

પ્રશ્ન ૯૧ મું—જિજ્ઞાસુ કોને કહિયે ને તેનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—જિજ્ઞાસુ નીચેના ગુણવાળાને કહ્યા છે.

કષાયની ઉપશાંતતા, માત્ર મોક્ષ અભિલાષ;
ભવે ખેદ અંતર દયા, તે કહિયે જિજ્ઞાસ. ૧
તે જિજ્ઞાસુ જીવને, થાય સદ્ગુરૂ બોધ;
તો પામે સમકિતને, વર્તે અંતર શોધ, ૨
(આત્મસિદ્ધિ.)

પ્રશ્ન ૯૨ મું—આત્માર્થી જીવ કોને કહિયે ?

ઉત્તર—આત્મસિદ્ધિમાં આત્માર્થી નીચે પ્રમાણે કહેલ છે.

જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે, તહાં સમજવું તેહ;
ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે, આત્માર્થી જન એહ. ૧
કષાયની ઉપશાંતતા, માત્ર મોક્ષ અભિલાષ;
ભવે ખેદ, પ્રાણી દયા, ત્યાં આત્માર્થ નિવાસ. ૨

પ્રશ્ન ૯૩ મું—સદ્ગુરૂનું લક્ષણ શું ?

[illegible]—[illegible]મ સિદ્ધિમાં સદ્ગુરુનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યું

[illegible]મ જ્ઞાન સમદર્શિતા, વિચરે ઉદય પ્રયોગ;
[illegible] [illegible] [illegible], સદ્ગુરુ લક્ષણ યોગ્ય.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] ન લે તે [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] ન [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]મને [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible]—[illegible] [illegible] શું?

[illegible]—[illegible] [illegible] નીચે પ્રમાણે કર્યો છે.—

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible];
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ૧

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]?

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે તે નીચે પ્રમાણે છે

[illegible]

[illegible]

[illegible] ૧

[illegible]

[illegible] ૨

[illegible]

[illegible]

ઉત્તર—નિચેના ગુણુવાળાને હિંદ કહિએ-

હિંસાથી જે દુર રહે, હણે ન પરના પ્રાણ;
અભક્ષા ભક્ષ જે ના ભખે, આર્ય હિંદુ તસ જાણ. ૧

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—મુસલમાન કોન કહીએ ?

ઉત્તર—નિચેના ગુણુવાળાને મુસલમાન કહીએ-

મુકે સત્ય ને માન ઇમ, દેહાત્મ અભિમાન;
હૃદય સદાય સરલતા, તે ચોકખો મુસલમાન. ૧

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—રહિમાન કોને કહિએ ?

ઉત્તર—રહિમાન નિચેના ગુણયુક્તને કહિએ-

રાખે રહેમ-દયા સદા, સર્વ જીવ આત્મ સમાન;
મહેર દિલ દમ દીનતા, તે કહિયે રહિમાન. ૧

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—પીર કોને કહીએ ?

ઉત્તર—નિચેના ગુણ જેમાં હોય તે પીર કહેવાય છે-

દયા રહેમ અરૂ દીનતા, એમ દિલ ફકીર;
પીડા જાણે પર તણી, તેહ હમારો પીર. ૧

કિસનબાવનીમાં કહ્યું છે કે-કહા પીર જોપે પર પીર ન બિચારી હૈ.
એટલે જે પરની પીડા જાણે નહિ-પર પીડા વિચારે નહિ તે પીર શાનો ?
અર્થાત્ પરની પીડા જાણે-વિચારે તેજ પીર કહીએ.

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—અલ્લા-ખુદા-કોને કહીએ ?

ઉત્તર—અલ્લા-ખુદાનું સ્વરૂપ નિચે પ્રમાણે કહ્યું છે-

અલ્લા લાહ બુઝાવતા, જન્મજરા ઓર મરણ;
ખુદા ખુનથી ઓધરે, દાદ સુને દીએ શરણ. ૧

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—ફકીર કોને કહીએ ને ફકીરનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—નિચેના ગુણવાળાને ફકીર કહેલ છે. સાંભળો-

ફકીરા ફકીરી કઠન હૈ, જેસી દુર ખજુર;
ચડે તો ચાખે પ્રેમ રસ, પડે તો ચકના ચુર. ૧
ફાકા ફક્ત ફરાક દિલ, આશન દ્રઢ ગંભીર;
ફિકિરી ફારી કફની કરે, તિસકો કહી ફકીર. ૨
મન મારે તન વશ કરે, ખોજે સકલ શરીર;
દયા રૂપ કફની કયે, તાકો નામ ફકીર. ૩

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—કાજીને કલમા શું કહે છે.

ઉત્તર—કાજીને કલમા નીચે પ્રમાણે કહે છે કે-

કાઈ કરમા મન ધરો. કરમા નમ્રુ લેવે;
મોહિત [illegible] દિમાગ માગે, તો છવ મારે [illegible] ૧

પ્રશ્ન ૧૮૬ [illegible] છે તે તેનો ઉપદેશ શું છે?

ઉત્તર—[illegible] ઉપદેશે કરી જણાવે છે–

[illegible] આપે [illegible] ઉપદેશ;
[illegible] ૧

પ્રશ્ન ૧૮૭ [illegible]

ઉત્તર—[illegible]

[illegible]

[illegible] ૧
[illegible]
[illegible] ૨

પ્રશ્ન ૧૮૮ [illegible]

ઉત્તર—[illegible]

[illegible]
[illegible] ૧

[illegible]

[illegible]

દોહરા.

અન્ય ગ્રંથ દોહન કરી, જૈન સૂત્ર અનુસાર;
પ્રશ્નોત્તરના રૂપમાં, ગુંથી મોહન માળ.
ઓગણીશસો એંશિયે, રાજકોટ ચોમાસ;
પૂર્વાર્દ્ધ પ્રકાશમાં, પ્રીતે કર્યો પ્રયાસ.
ઉત્તરાર્દ્ધ રચવા તણી, હતી હોંસ અપાર;
ઓગણીશસો બ્યાસીમાં, ઉત્તરાર્દ્ધ તૈયાર.
અગ્યારસો ઇક્રાસી છે, પ્રશ્નો અતિ રસાળ;
અગ્યાર ભાગે ગોઠવી, મનહર મોહનમાળ.
જૈનેતરના શંસયો, તર્ક વિતર્ક અપાર;
દૂર કર્યા આ ગ્રંથથી, ભવ્ય જીવ હિતકાર.
ભર્યું સરોવર જ્ઞાન નીર, અખૂટ ઝરણું એક;
પિપાસુ જનને પોષવા, મોહનમાળ વિશેષ.
ગુરૂ ગોપાળજી સ્વામીના, સુશિષ્ય મોહનલાલ;
જ્ઞાન દાન દેવા રચી, સુંદર મોહનમાળ.
જ્ઞાન દાન મહાન છે, ગુણગંભીર રસાળ;
પીએ પીવાડે પ્રીતથી, મુનીશ્રી મોહનલાલ.
અધિક ઓછું વિપરિત કદી, જો ભંખાયું હોય;
અજ્ઞપણે ઉત્સૂત્રને, મિથ્યા દુષ્કૃત મોય.
અરિહંત સિદ્ધની સાક્ષીએ, ક્ષમા યાચના હોય;
દોષ જણાયે જો કદી, મિથ્યા દુષ્કૃત મોય.
દોષ દૃષ્ટિને પરહરી, વાંચો ધરીને વ્હાલ;
સારા સાર સમજી લઇ, ગુણ ગ્રહો તત્કાળ.
મનહર મોહનમાળનો, કરો સદા અભ્યાસ;
મોહનલાલ મુની વદે, થાય સફળ પ્રયાસ.

માટે ક્ષમા મન ધરો, ક્ષમા [illegible];
[illegible] ડિમાક [illegible] તે [illegible] માટે [illegible]
[illegible] ઉપદેશ [illegible]
[illegible]
[illegible] ઉપદેશ
[illegible] ૧
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ૧
[illegible]
[illegible] ૨
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ૧

[illegible]

પૃષ્ટ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૩૬	૧૬	વસ્તુન	વસ્તુના
૪૩૮	૩૦	આવા	આવતા
૪૪૧	૧૫	સાતમા	આઠમા
૪૪૧	૩૦	૬૧૮	૬૧૯
૪૪૪	૩૧	૩૩૦	૬૩૦
૪૫૯	૧૫	જણાશે	જણાવશે
૪૬૧	૬	૫૫૧	૫૦૧
૪૭૮	૧૪	તે ખાય	તેનખાય
૪૮૧	૧૦	આવા માટે	ખાવા માટે
૪૯૧	૧૭	खरं	खीरं
૪૯૪	૨૪	માખણુતો	માખણુનો
૫૦૧	૮	હરતાહે	ઠરતાહે
		ભાગ અગ્યારમો.	
૫૦૫	૧૫	અધ્યયનમાં	અધ્યાયમાં
૫૦૮	૩	प्रियातमा	प्रियतमा

ઉપકાર પત્ર.

૫૧ શા. લલ્લુભાઇ નાગજી, હા. દલીચંદભાઇ તથા નાથાલાલભાઇ, મુ. ધોલેરા બંદર.

૧૫ બાઇ ઝમકબાઇ તે વોરા ગોવીંદજી લાલજીની વીધવા, હા. કલ્યાણજી ગોવીંદજી મુ. પોરબંદર.

૧૦ મેતા વાઘજી રવજી મુ. રાજકોટ.

૧૦ શ્રી ભઠીઆદ સ્થાનકવાસી સંઘ મુ. ભઠીઆદ.

૧૦ શા. નાથાલાલ ગોકળદાસ મુ. દાણાવાડા.

૧૦ શા. ઉકાભાઇ પરમશી હા. વીરજીભાઇ મુ. રણોદ.

૧૦૬ / ૭ મોદી રતનજી વીરપાળ મુ. પેરાવળ.

શુદ્ધિ પત્ર.

ભાગ પહેલો.

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૩	૧૧	[illegible]	સંસારલો
૧૩	૧૨	[illegible]	સંસારલો
[illegible]	[illegible]	[illegible]	આગેદી
[illegible]	[illegible]	[illegible]	પહેલું
[illegible]	૧	[illegible]	[illegible]
[illegible]	૧	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

ભાગ બીજો.

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

ભાગ ચોથો.

ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૩	અર્ધ રૂપે	અર્થ રૂપે
૫	सुयगमो	सुयगडो
૯	दहिवंइसु	विइवइसु
૧૬	આચારે	આચાર્યે
૨૬	मियमामाना	मियमाना
૨	ભવંતને	ભગવંતને
૩	શિષ્યોતે	શિષ્યોને
૭	અણુગારે	અણુગારને
૧૫	મૂત્ર	સૂત્ર

ભાગ પાંચમો.

ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૫	दुपहिकंतं	दुपडिकंतं
૧૭	ચોથા	ચોથા
૨૧	णइे	णरे
૧૧	पद्दिमं	पडीमं
૨૮	દેવના	દેવતા
૩	निमत्त एवा	निखमीत एवा
૯	આચાય	આચાર્ય
૨૪	સજ્જડ	અજ્જડ
૪	૩પને પુછે	ઉપને પુછે
૭	આપણે	આમણે
૨૪	શ્રાવકનું	શ્રાવક છું
૧૭	સાત નીનવ	સાત નીહ્નવ
૨૪	પણ	પણે
૭	મળી	મરી
૧	રોપીત	દીપીત

પૃષ્ટ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૩૬	૧૬	વસ્તુન	વસ્તુના
૪૩૮	૩૦	આવાં	આવતા
૪૪૧	૧૫	સાતમા	આઠમા
૪૪૧	૩૦	૬૧૮	૬૧૯
૪૪૪	૩૧	૩૩૦	૬૩૦
૪૫૯	૧૫	જણાશે	જણાવશે
૪૬૧	૬	૫૫૧	૫૦૧
૪૭૮	૧૪	તે ખાય	તેનખાય
૪૮૧	૧૦	આવા માટે	ખાવા માટે
૪૯૧	૧૭	સરં	ખીરં
૪૯૪	૨૪	માખણતો	માખણનો
૫૦૧	૮	હરતાડે	ડરતાડે
		ભાગ અગ્યારમો.	
૫૦૫	૧૫	અધ્યયનમાં	અધ્યાયમાં
૫૦૮	૩	પ્રિયાતમા	પ્રિયતમા

ઉપકાર પત્ર,

૫૧ શા. લક્ષુભાઇ નાગજી, હા. દલીચંદભાઇ તથા નાથા..., મુ. ધોલેરા બંદર.

૧ બાઇ ઝમકબાઇ તે વોરા ગોવીંદજી લાલજીની વીધવા, હા. કલ્યાણજી ગોવીંદજી મુ. પોરબંદર.

મેતા વાઘજી રવજી મુ. રાજકોટ.

શ્રી બઢીઆદ સ્થાનકવાસી સંઘ મુ. બઢીયાદ.

શા. નાથાલાલ ગોકળદાસ મુ. દાણાવાડા.

.. ઉકાભાઇ ધરમશી હા. વીરજીભાઇ મુ. રગોલ.

.. રતનજી વીરપાળ મુ. વેરાવળ.

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૩૬	૧૬	વસ્તુન	વસ્તુના
૪૩૮	૩૦	આવા	આવતા
૪૪૧	૧૫	સાતમા	આઠમા
૪૪૧	૩૦	૬૧૮	૬૧૯
૪૪૪	૩૧	૩૩૦	૬૩૦
૪૫૯	૧૫.	જણાશો	જણાવશો
૪૬૧	૬	૫૫૧	૫૦૧
૪૭૮	૧૪	તે ખાય	તેનખાય
૪૮૧	૧૦	આવા માટે	ખાવા માટે
૪૯૧	૧૭	ખરં	ખીરં
૪૯૪	૨૪	માખણુતો	માખણુનો
૫૦૧	૮	હુરતાહે	ઉરતાહે

ભાગ અગ્યારમો.

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૫૦૫	૧૫	અધ્યયનમાં	અધ્યાયમાં
૫૦૮	૩	प्रियातमा	प्रियतमा

ઉપકાર પત્ર.

૫૧ શા. લક્ષુભાઇ નાગજી, હા. હકીચંદભાઇ તથા નાથાલાલભાઈ, મુ. ધોલેરા બંદર.

૧૫ બાઇ ઝમકબાઇ તે વોરા ગોવીંદજી લાલજીની દીકરી, હા. કલ્યાણજી ગોવીંદજી મુ. પોરબંદર.

૧૦ મેતા વાઘજી રવજી મુ. રાજકોટ.

૧૦ શ્રી ભડીઆદ સ્થાનકવાસી સંઘ મુ. ભડીયાદ.

૧૦ શા. નાથાલાલ ગોકળદાસ મુ. દાણાવાડા.

૧૦ શા. ઉકાભાઈ પરમશી હા. વીરજીભાઇ મુ. રજોટ.

૧૦૬

૧૦૧ શેઠ રતનજી વીરપાળ મુ. વેરાવળ.

૨૦૭

ભાગ છઠ્ઠો.

પેજ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
[illegible]	૨	[illegible]શે	[illegible]શે
[illegible]	૨૮	અર્થ પ્રા[illegible]	અર્થ પ્રાપ્ત
[illegible]	૧૧	૩મ	૩મ઼
[illegible]	૨૨	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	૧૭	[illegible]	[illegible]

ભાગ સાતમો.

પેજ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
[illegible]	૧૦	[illegible]	[illegible]
[illegible]	૧૧	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	૧૪	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]